Cõmentaria in librum Numerorum.

REVERENDI ADMODVM PATRIS FRATRIS HIERONYMI OLEASTRAEI LVSITANI, PRAEDICATORIJ ORDINIS,

catorij ordinis, ac ſacræ Theologiæ profeſſoris, nec nõ hæreticæ prauitatis apud inclytam Olyſsiponem Inquiſitoris, Commẽtaria in Librum Numerorum, iuxta M. Santis Pagnini Lucenſis eiuſdem ordinis interpretationem: quibus Hebraica ueritas exactiſsimè explicatur, & quæ ad morum compoſitionem aptari poſſunt ex ipſius literæ penetralibus ſeorſum anneCtuntur, opus ſanè, & doctis & indoctis uſui futurum.

*

SVBIIT SANCTÆ INQVIſitionis examen. Acceſsit præterea Reuerendi patris fratris Aluiſij Granatenſis, eiuſdem ordinis Portugalliæ prouinciæ prioris Prouincialis, facultas.

*

OLYSSIPONE,
Ex officina Ioannis Blauij Colonienſis.
M. D. LVII.

Tipographorum lapſus quos in hoc Numerorum libro deprehendimus.

Folio primo colūna prima linea.14. a fine, aliquendo pro aliquando.
fol.2.col.2.linea.12.a fine: præceptis, pro perceptis.
fo.eodem pa.1.col.2.linea.24.e fine, quie locus, pro quem locum.
fol.4.pa.pri. col.1.linee.21.a prin, inferiores, pro inferiores.
Ibidem linae ſequenti, uer os, pro uero.
Ibidem linea.6.a fine, citario. pro citato.
fo.4.peg.2.col.2,linea.3.a pri.mortuu, pro mortuus:
fol.5.pag.2.col.1.linea.1.e pri.offerebantur pro auferebātur,
fol.7.pag 1.col.1.linea.14.a pri,hacham.pro Hacham.
Ibidem colūna.2.linea.7.a prin, poſt aliquorum tamen deeſt peccatorum.
Ibidem linee.17.a fine,qoi pro quod.
Ibidem pag.2.colūna.1.linea.5.a prin, pars pro partes.
Ibidem colūna.2.linea.8.e fine,ſunt,pro erant.
fol.8.pag.1.colūna.1.linea.9.a fine,quas,pro aquas.
fol.Eodem pag.2.col.2.linea.24.a prin ,micius,pro ſeuerius.
Ibidem linea ſequenti, nullas pro aliquis.
fol 9.pag.2. columna.1.linea.5.a fine,facies,pro faciet.
fol.eodem col.1.linea.4.e prin,illi,pro ſibi.
Ibidem linee.23.a fine,pollucijs pro pollutis.
fol.10.pag.1.colūna.1.linee.12.a fine,Moſeh pro Hoſeh.
Ibidem colūna.2.linea.15.a fine,panium pro panum.
fol.15. pag.1.colūna.1.linea.24.a fine,uenoedu pro uemoedu.
Ibidem col.2.linea.2.a fine,faciet peſach debet eſſe textus.
Ibidem pag.2.col.1.linea.e.e prin,poſt ſi quis,deeſt fuerit.
fol,16.pag.1.colūna.2.linea.10.e prin,miniſterio,p miſterio
fol.17.pag.1.col.1.linea.14.e prin,ſignificet,pro ſignificat,
Ibidem col.2.linea.20.a prin,uidentur pro uidebantur
Ibidem linea.20.a fine,inf.pro inferius.
Linee ſequenti,quo pro quod,
Eodem folio pa.2,colūna.1.linea. 20.a fine,Madianiti pro Midianitidi:
Ibidem colūna.2.linea.21.a fine,rubro pro tubo,
folio.18.pag.1,col.1.linea,16.a fine,dele Et.
Ibidem peg.2.col,1.linea,18.e prin, debet deleri textus qui ibi eſt.
Ibidem linea,6.a fine ſi , pro ſi.
Ibidem coluna.2.linea.16.a prin,plus pro populus
fol.19.pag.1,colūna.1.linea.15.a fine,uerbo pro nomine
Line.1.ſequent.,poſt ſint,deeſt multiplicata &c.
Ibidem linea.4.e fine,rauach pro ruach.
Ibidem col.2.linea.2,a fine,poſt ex,pone ſola relacione
Ibidem linea.5.a fine nutrices pro nutricius.
Ibidē pagina.2.colūna.1.linea.13. a fine,ſeparari, p ſeparatur
Ibidem col.2,linea.11.a prin,quod pro hoc
Ibidem linea.15.a prin,quam pro quos
fol.20.pag.1.col.1.linea ultima,occurrūt,pro occurrent
Ibidem pag.2.col.1.linea,14.a fine,habere pro habuiſſe.
Eodē fol.pa.2.coluna.1.linee,17,a fine. Quis mihi daret debet eſſe gloſa
fol.21,pag.2.colūna.2.linea,12,e fine,dele etiam
Eodē fol.pag.2.col.1,li.5.a prin,expoſicionē,pro expoſicionē
Ibidem linea.22.a prin, in dictione uertimas,pone uertimus
fol.21.pag.2.col.1.linea.25.a prin,dicit pro dicitur
Ibidem pagina.2.col.1.linea.5.a prin,popolus pro populus
Ibidem coluna.2.linea.17.a prin,dele familiariter
folio .26.pagina.2.col.1.linee.6.a prin, quo pro quod
Ibidem linea.19.a fine,rimonium, pro cimonium
fol.27.pagina.2.col.1.linaa.2.e prici,cadere pro caderent
fol.28.pagina.1.col.2.linea.20.a fine,ſcilicet,pro ſuam
fol.29.pagina.1.col.1.linea,6,a fine,uerba , pro uerbum
fol.30.pagina.1.col.1.linea.22. e fine,emish,pro emech
Aduerte etiam ,numerum foliorom erratum & poni.27.pro 30.&.28.pro.31.
Eodem folio & pagina col.2.linee.20,a prin,dele noſtro
Ibidem pag.2.col.2.linea.11.a prin,quæ pro qua

fol.31.quod in ſcribitur errore.28.pag.1.col.2.linea.2.a prin inuenies pro inuenias:
Ibidem linea.13.a fine,refertarent,pro refutarent
fol.32.pag.2.col.1.linee.5.a prin,pade pro pale
fol.34.pag.1.colūna.1.linea.18.a prin,oerfens, pro offerēs
fol.35.pagina.2.colūna.1.linea.8.,prinatum pro priuatam
Ibidem linea.26.a prin,textus debet eſſe gloſa
Ibidem linee.20.a fine,filium pro filum
Ibidem col.2.linea.27.a prin,iudicat pro indicat
folio.35.pag.2.col.1.linea.14.a prin poſt a Domino,deeſt ſuffectam.
Ibidem colūna.2.linea.4.a prin,uultum pro multum
fol.36.pag.1,col.1,lina.5. poſt ſanctiorem,lege oſtendet
Eodem fol.peg.2.col.1.linea.10.e prin, charach pro corach
Ibidem colūna.2.linea.24.a prin,ſi pro ſi
fol.37.pagi.1.col.2.linea.25.a prin,digluttiuit,pro deglutiuit
follo.37.qui inſcribitur 12.pag.2.col.1.linea.15.a fine,protegētur,pro protegerentur
fol.38,pag.2.col.1.linea.8.a prin, meminiſſe,pro edmonuiſſe
fol.40.pag.e.col.1.linea.21.a prin , poſt ex,adde ſignificato nominis.
fol.41.pagi.2.col.1.linea.27.a prin,poſſimus,p poſſumus
Ibidem linea.14 .a fine,ignum pro ignem
fol.42.pag.2.col.1 linea.7. e fine,præcingit ,pro præcinget
Ibidem .col.2.linea.3,a fine , arca pro area
fol.43.pag.1.col.2.linea.33.a prin,tecunt pro tecum
Ibidem linea.25,a prin,dele ſe
Ibidem linea.19.&.18.quod eſt gloſe debet eſſe textus
Ibidem pagi.2.col.1.linea.7.a prin,uouit, pro nouit
fol.44.pagi.1.colūna.1.linee.9.a fine, mactare,p mactaſſe
Ibidem linea e[illegible]n,tradere pro tredidiſſe
Ibidem colūna.2. linea.10.a fine,colorem pro color
Ibidem pagi.2.col.1.linea.7.a prin , maach pro nuach
Ibidem linea.23.nedh,pro nedeh
fol.45.pag.1.col.1.linee.12,a fine,immundui,pro immūdoe
fol.46.peg.1.col.1.linea.24.a fine,ſemeh,pro ſamech
Eodem fol.pag.2.col.2.linea.9.a prin,guſtaar pro goſtaar
fol.47.pag.1.col.2.linea.18 á prin,glorificaſſe,pro glorificare
Ibidem linea.8.a fine,proferant,pro proferunt
folio.49.pagi.2.col.1.linea.3.a prin,in pro eſt
folio.50.pagina.1.col.2.linee.21.a prin,poſt iuxta,adde illud
Ibidem peg.2.col.2.linea.2.a prin , uoluiſſet,pro uoluiſſe
Ibidem linea.9.a prin,caſtramsti,pro caſtrametati
folio.51.peg.2.colūna.1.linee.1.ueniunt pro uenerunt
fol.52.pag.1.col.2.linea.9.a fine,ſequatur,pro ſequitur
Ibidem peg.2.col.1.linea.7.a fine.S.pro id eſt
folio.51.errore.53.pag.1.col.1.linea.25.a prin,cōmutat , pro computent
Ibidem coluna 2.linee.2,a prin,Domini,pro in Dominum
Ibidem linea.24,a prin,poſt immiſſa,adde,ei
folio.54.pagi.1,coluna.1,linea.3.e fine,chaus,pro chaiie
Ibidem linea ultime ſcilicit,pro ſcilicet
Ibidem,col,2,linea.6.a prin,Madianitæ,pro Midianitæ
Ibidem linea.17.a fine,ituo,pro tuo
folio.55.pag.1.col,1.linea .2.a prin, proprie,pro perfecte
Ibidem linea.19.a fine,ſcilicet,pro id eſt
folio.56,pagi.2.col.1,linea.3.a fine,corde pro ore
folio.57.pagina,1.col.2.linea,17,a prin,lege mirrhæ
Ibidem linea,25.a prin,fuerant,pro fuerunt
Ibidem linee.7.a fine,uita, pro uiſa
Eodem foli pagina.2.col.1,linea.26,a fine,nocеretur,pro nocaretur
folio.58,pagine.1.col.1.linea.20.a fine,texere,pro tegere
Ibidem col,2,linea.25,a fine,quod pro quam
folio,59.pag.1,coluna.1.linea.4,a fine turba,pro tuba
Ibidem col,2,linee.16.a fine,hoſtis pro hoſtem
folio.60,peg.1,colūna.1,linea,1.e fine,Bilham,pro Balach
Ibidem col.2,linea,20,a fine,eo pro &

Ibi. pagi.2.col.1.linea.20,a prin, permanet,pro perhanet,&
folio.61.pag.1,colūna.2,linea.5,a fine,quātor,pro quinque
folio.61,pagina.1.col.1.linea.16.a fine,filie, pro filii
Ibidem pagina.2,col.2.linea.10,a prin,a pro ea
fol.64,pagina.1,col.2,linea.22.a fine, uideātur, pro uideatur
Ibidem pagi.2.colūna.1.linea.9,a prin,illi.pro illum
Ibidem linea.19,a prin,ethicus,pro ethnicus
Ibidem col.2,linea.12,a prin,euellet, pro deijciet
Ibidem linea.7,a fine,occitioni,pro occiſionia
fol.65 pag.1,col.1,linea.21.a fine,adiuuimus,pro adiuimus
Ibidem.col.2,linea.24,a fine,dilectaret,pro delectare
Ibidem pagina,2.col.1,linea.12.a prin,Dominn,pro Domini
Ibidem colūna.2,linea.11,a prin poſt credendum,pone eſt
fol.66,pag.2,col.2,linea.7,a fine punidē, pro puniendi
foli.67,pag.2,colūna.2,li.10,a prin, Choroch,pro Chorach
Ibidem linea.2,a fine.qua pro quam
fol.68,pa.1.col.2,linea.2,a fine,aut pro sit,& fo.nō ſignatur
Ibidem pag 2,col.2,linea.12,a prin,Domini pro domus
Ibidem linea.26,a prin,uelis ,pro uia
fol.69,pagina.1,col 1,linea.1,dele, oſtium
Ibidem pag.2,col.1,linea.9,a pri,poſt maſſe,adde,ſeu
fo.70,pag.1,col.2,linea.16,a fine ,admonuit, pro admouit
Ibidem pa 2,col.2,li.8,a prin,columerētur,pro cōſumarētur
fol 72,pag.1,col.2,li.33.a fine,poſt unicus,adde,mane & alter neipoti.

Ibidem linea.7,a fine:die, pro dies
Ibidem pag.2,col.2,linea.3,a fine,intra ſanctis pro traſactis
Ibidem linea.8,a fine annis,pro agnis
fol.73,pag.1,col.1,linea.16,a prin,diligebemus,p diligemus
Ibidem col.2,linea,8,a prin,diem,pro die
Ibidem linea.1,a fine,clangroem,pro clangorem
Ibidē pagina.2,colūna,1.linea.16,a fine,dele Et tolerandū eſt
Ibidem colūna.2,linea ultima,dele totam lineam
fol.76,pag.1,col.2,linea.4,a prin,Moſeh,pro Hoſeh
Ibidem pag.2,col.1,li.23.a prin Ad monitas,pro Midianitas
folio.77,pag.2,col.2,linea.20,a prin.qurate pro quarta
fol.78,pag.1,col.1,linea.21,a prin , pellicerat,pro pellexerat
fol.80,pag.1,col.1,linea.14, a prin , fulcſtum,pro fultum
Ibi.pag.2,col.2,li.2,a prin Vocauit eas ſecundum nomen ſuū eſt textus
fol.81,pag 2,col.2,linea.9,a prin:facia, pro facie
Ibi.col 2.li.18,a prin,hereditas,ſua,pro hæreditatem ſuam
Ibidem linea.11.a fine,homicidam , pro ipſum
folio,84.pagina.1.colūna.1.lin.11.a fine,iatatur,pro lætatur.
Ibi.columna.2.linea.2 a prin,uel onem,pro uel omnem
Ibidem pag.2.col.2. li.19. a fine,prauilegijs,pro priuilegijs.
fol.85.pag.2.col.1,linea.14.a prin,quæ pro quam
folio.86.pag.1.col.2. linea.2.a prin:habui,pro habuit.

¶FINIS.

INCIPIT LIBER VAIDABER, ID EST, *ET LOCVTVS EST, QVI NVMERORVM* appellatur: in caput primum iuxta literam adnotatio.

ADMONVI IAM SVperioribus libris Hebræos, quoſdam libros à primis eorum dictionibus nominari: queádmodum Geneſin, bereſchit: Exodum Veeleh ſemot: & reliquos legis ſic & hũc appellãt Vaidaber. i. Et locutus eſt: quòd ſic in Hebræo incipiat. Græci vero Numeros vocant, quòd in eius initio dominus, populum numerare præcipiat: ob quã cauſam, etiam latini librum numerorum uocant. Si quæras ob quã cauſam Dominus, populum numerare præceperit: dico quòd ob duas. Altera ut eis oſtenderet ſe impleſſe patrum promiſsionẽ, præcipue Abrahæ: cui promiſerat ſe filios eius ueluti ſtellas cæli, & harenam quæ eſt in litore maris, multiplicaturum. Cùm enim expenderent, quàm pauci in Ægyptũ intrauerĩt: & quã copioſo exercitu exierinc, cognoſcerent Deum incœpiſſe cõplere patrum promiſſa. Altera ut apti ad imminentia bella ex omnibus ſilligerentut. Cùm enim promiſſam terram iam iam eſſent intraturi: & habitatores eius ſe ad bellum aduerſus eos gerendnm pararent: opus erat ut etiam ipſi acies ſuas ordinarent, bellatores eligerent, quibus ab inimicis pollicitam terram uindicarent ſibi. *In una menſis. 2, anno ſecundo, quo egreſſi ſunt ê terra Ægipti.* Vocant Hebræi primam diem menſis, unam menſis, ſicut primam ſabbati, unam ſabbati: quoniã qui dies menſis ſupputant, ab uno incipiunt: & numerantes dies ebdomadæ: itidẽ faciunt Sic & Hiſpani aliquẽdo dicunt En dos de março. i. in duobus martij, aut tribus: pro in ſecunda aut tertia die menſis martij. Fuit autem hęc dies, prima menſis liar: qui pro magna ſui parte, currit cum aprili noſtro. Primus enim apud eos menſis, uocatur niſſan: qui reſpondet parti noſtri martij. Tranſierat enim annus cum mẽſe: ab eorum egreſſu ex Ægipto. *Leuate caput, omnis cætus filiorũ Iſrael.* Exodi 38. præceperat Dominus populum numerare, ut quiſque dimidiũ ſiclum, pro opere ſanctuarij ſolueret. Non autem ſingulos per nomina ſua deſcribi, quemadmodum nunc. Aliqui hic interpretãtur pro leuate caput, capite ſummam: ſed in Hebræo priori modo eſt: & meo iuditiò eſt hebraiſmus: qui ſignificat. Numerate capita: & putarem hunc numerandi modum, apud Iſraelitas fuiſſe ut. ſ. ſedentibus multis, præciperent unum poſt alium elenare ſe: & ideo numerare, uocatur hic leuare caput. Aut ſecundo, leuare caput, eſt leuare ſnmmam: ex eis numeratis. Videtur enim ſumma eſſe quaſi caput numeratorum: ſed prior expoſitio magis placet. Nam uſque hodie noſtri dicunt habeo tot capita boum, ouium, àut caprarum. Aut tertio leuate caput. i. ſummam eorum, qui ſunt in populo capita familiarum: vt ſcilicet prius capita numereutur, deinde illi qui ſunt ſub illo capite *Per familias ſuás.* Significat uerbum hębraicum ſapach, famulari: unde ſipchah. i. famula. uel ancilla: & ſepachah. i. familia, ſic dicta quòd debeant homines illius, ſibiinuicem famulari: aut maioribus illius. Vocantur autem familia, illi qui pertinent ad eandem domum: aut ratione propinquitatis ſanguinis, aut ratione coniunctionis in eadem domo. Et quod ſequitur. *Per domos patrum ſuorum.* Idẽ eſt quòd per domos eorum, qui ſunt familiarum patres: & præcipui. Poteſt etiám, hoc quod dicitur per domos pátrum, eſſe explicatio illius, quod dictum eſt per familiás ſuas: ut. ſ. idem ſit familia quòd domus patrum. *Secundum numerum nominum.* id eſt, numerando ſingulos, per nomina ſua, & videtur ſupputatio hoc mõ facta, In familia Rubenitarum ſunt tot domus patrum, in qualibet uero domo, ſunt tot perſonæ. ſ. Rubẽ. Iaacob, Leul, &c. *Omnem maſculum per capita eorum.* i. numerando ſolos maſculos: quoniam (ut dixi) ſupputatio fiebat ad bellum contra Chenanæos gerendum: ad quod fœminæ non ualebant: & hęc eſt cauſa, quare etiam iubentur numerari, à. 20. annis & ſupra. Neque erant numerandi ſenes emeritæ militiæ, à quinquageſsimo anno & ſupra, quoniam poſt quinquageſsimum: non amplius militabant: ut infra. 4. capite dicitur. Si quæras quare præcepit Dominus à. 20. annis & ſupra, non autem infra numerare: lege priorem librũ paralipo cap. 27. ubi pro cauſa aſignatur, qnòd promiſerit Dominus Iſraelem multiplicare, ſi-

ſut ſtellas cæli, id eſt, in immenſum: ut non poſſet numerari. Ne ergo aliquis præſumeret numerare, quod Dominus uoluit ſine numero eſſe, prohibuit à.20. annis & infra numerari. Et quia Dauid ibi, iuſsit omnes numerare, etiam infra.20. annum: pœnas dedit populus, quòd tot milia, ea de cauſa interiere. Vnde ibidem dicitur. Et non leuauit Dauid numerum eorum, à filio.20. annorum & infra. Neque hic iubentur dimidium ſicli ſoluere: quoniam hoc pro cõſtanti habebatur quotiens ſupputatio facięda erat. Ponitur aũt hic gulgolet.i.caput, à galal qđ eſt uoluere uel reuoluere: & dicitur caput a reuolutiõe, quod ad diuerſas partes uolui poteſt: aut a rotunditate. *Per exercitus ſuos.* id eſt, conſtituendo ex eis exercitũ: aut quemadmodum ſolent ad exercitum uenire. *Vobiſcum ſinguli uiri p tribus.* Hebraice eſt. Vobiſcum erunt, uir & uir, ſecundum tribum.i. de qualibet tribu uir unus: & quis ille eſſet futurus, ſtatim explicat dicens. *Vir caput domus patrũ ſuorũ.* i. qui eſt præcipuus & maior, inter patres illius tribus. *Selumiel, filius Suri ſaddai.* Poteſt ſuri ſaddai unicum eſſe nomen, aut cognomẽ uiri patris Selumiel: & etiam nomẽ appellatiuum, ut ſit ſenſus. Filius Suri Saddai.i. Suri diuitis uel abundantis, quoniam Saddai, à ſaddad qđ eſt mãma, ſignificat ubertatẽ: aut potentiam: iuxta eos qui dicunt Saddai ſignificare potentem. Sic quod infra dicitur de Menaſſeh Ghamliel Pedhaſſur, ubi nomen Pedhaſſur, poteſt eſſe totum unum nomen: aut cognomen Ghamliel, & eſt nomẽ appellatiuũ ſonans fortem. Idem de nomine Hammi Addai. *Iſti ſunt uocati cœtus: principes tribuũ patrũ ſuorũ.* Duplex põt eſſe horũ uerborũ ſenſus. Primus eſt. Iſti ſcilicet ſupra poſiti, ſunt uiri nominati ſeu famoſi aut magni nominis: in congregatione filiorũ Iſrael, Principes ſeu eleuati, in tribubus ſuis: & inter patres tribuũ. Secũdꝰ ſẽſus eſt. Iſti ſunt qui in cœtu Iſrael uocabãtur.ſ. ad concilia uel cõuentus: eleuatiores in tribubus & patribus ſuis. *Capita miliũ Iſrael* i. maiores & rectores, inter innumerabiles miriades Iſrael. *Qui numerati ſunt per nomina.* Verbũ nacbab, nuſquã quòd legerim inuenitur ſignificare numerare, quare Sãctem noſtrum miror hic uertere numerare. Munſterus uertit qui nominibus ſuis ſunt expreſsi uerbi ſignificatio nõ plene nota eſt. Hebræi dicunt quòd ſignificat perforare, & forte ſcribere, qđ quõdam erat quoddã per forare quãdo tabellis ceræis homines ſcribebant. Diximus Leuitici 24. quod nobis uidebatur Geneſis.30. habes Nachbah.i. Expone, aut explicã mercedẽ tuã. Erant ergo iſti ſcripti, aut expoſiti per nomina ſua. *Oſtẽderũt natiuitatẽ ſuã, per familias ſuas, per domũ patrũ ſuorum.* Vnicum uerbũ eſt in Hebræo.ſ. Iitialledu.i. nati ſunt aut naſci fecerũt ſe: ſed ſenſus à Sancte optime redditus eſt per oſtenderunt natiuitatẽ ſuã.i. qualiter eſſent maiores natu, ſuper familias ſuas: & ſuper domũ patrum ſuorũ. *Cũ numero nominum, á filio.20 annorũ & ſupra.* Senſus eſt. Iſti non ſolum oſtẽderunt natiuitatẽ ſuam ſuper familias ſuas: ſed etiam adduxerunt numerum nominum filiorũ ſuæ progeniei à.20. ãnis & ſupra, numerando eos per capita ſua: uel adducẽdo capita eorum.i. numerum capitum. *Et fuerũt filij Reubẽ primogeniti Iſrael* Vocatur nõnunquã: Reubẽ primogenitus Iſrael: quòd reuera eſſet primogenitus. Poſt peccatũ tñ eius, translata eſt eius primogenitura in Ioſeph: ut habetur.5.cap. prioris libri Paralipomenõ. *Per generationes ſuas, per familias ſuas, & per domos patrum ſuorum.* In Hebræo nulla eſt præpoſitio in generationibus eorum: unde legi poſſet. Fuerunt filij Reuben primogeniti Iſrael nẽpe generationes eorum ſeu fuerunt generatiões Reubenitarum, per familias, & domos patrum, Supra enim nõ eſt facta mẽtio generationũ, ſed familiarum & domorum. Si tñ diſtincta eſſe uelis hæc tria, tunc per generatiões Reubẽ intellige omnes deſcendentes à Reuben: per familias uero intellige familias deſcẽdentiũ ab uno patre: per domos patrum intelligo domum uniuscuiuſque patris familias. Vide de his.5.cap.2. libri Paralipo. uerbi gratia. Omnes deſcendentes à Reuben dicuntur generatio Rubenitarũ. Familiæ uero: Chanoch, Pallu, Cheſrõ, & Charmi: qui fuerunt filij Reuben, Patres uero domorũ: erant patres uniuſcuiusq; familiæ. Sed hoc diſcrimẽ, nõ ſemper in ſacris literis ſeruatur. *Secũdum numerũ nominum per capita ſua.* i. iuxta numerum nominatorum: qui numerabãtur per capita ſua. *Fuerunt omnes numeri: ſexcẽta milia, & .3. milia, quingenti quinquaginta.* Exodi.12. dicitur numerum Iſraelitarum cum de Ægipto egrederentur, fuiſſe fere ſexcenta millia, præter paruulos: & mirũ uidetur quòd ad annum cũ menſe, non creuerint niſi ad tria milia quingentos quinquaginta. Ad quod poteſt

teſt dici,eos ꝑpter itineris labores,non potuiſſe ita
generatiōi uacare ſicut qũ in Ægypto geſcebant.2.
dicitur,in textu nō haberi,eos ad hūc ſolū numerū
multiplicatos: ſed tot ꝑductos ad bella aptos,cum
quo ſtat,eos paruulos ad maiorē & ampliorem,nu
merum multiplicaſſe. *Leuitæ nō fuerūt nume-*
rati,per tribū patrū ſuorum in medio eorū.
i.inter numerandū filios Iſrael,nō fuerūt leuitæ nu
merati per tribū.i.in tribu patrū ſuorū:ſeu per tri-
bum Leui inter patres,aut per patres ſuos.Et ratio
eſt,quia alius ſupputãdi modus debebat,inter leui
tas obſeruari:ut ſequenti ca 3.habetur. Nā iſti nu-
merabãtur a filio mēſis & ſupra. Alij uero ut dictū
eſt, a filio.20.annorū & ſupra:& licet leuitæ nume
rarētur a filio mēſis & ſupra,nō tñ ad opus ſeu mi-
niſteriū ſanctuarij,uocabãtur niſi a 30 uſq; ad quin
quageſimū ut dicitur.4.ca.ſequēti. *Summā eorū*
non capies Hebraice eſt, *Caput eorū nō leuabis*
i.nō numerabis eos per capita ſeu ſingulos.Aut nō
facies eos capita leuare ut numerētur; & locutio ē
expoſita hoc eodē capite. *Tu præfice leuitas ſu-*
per tabernaculū teſtimonij. Nō æquo animo fe
ro,uerba hebraica facile a ſua ꝓpria ſignificatiōe a-
lienari. Verbū enim pachad quod hic Sanctes præfi
cere uertit,ſignificat proprie numerare: & recorda
ri, & hic optime quãdrat. *Tu numera leuitas*
ſeu numerare fac,ſuper tabernaculū teſtimo
nij.ſ.diſtribuēdo tū cuſtodiã,tum ſarcinas,ſecūdū
numerū eorū. Nã ſecūdū quod erãt plures uel pau
ciores in familia multiplicabantur onera taberna-
culi. *Per circuitū tabernaculi caſtrametabū-*
tur. i.ad modū caſtrorū diſponētur,circundãtes ta
bernaculū. *Extraneus qui appropinquauerit*
morietur. i.qui ex alia gēte uel ex alia tribu uolue
rit hæc miniſteria peragere: uel ad ea accedere mo-
rietur. *Vir iuxta uexillū ſuū* Nō ē plene certū,
dictionem(Degel)ſignificare uexillū:quia ſunt ali
quot in ſcriptura loca, in q̃bus hæc ſignificatio nō
uidetur bene cōuenire,ut Canticorū.5.ubi dicitur.
Dilectus meus:cãdidus& rubicūdus Dagul.i.uexil
latus ex millibus,quōd noſtri uertūt.Electus ex mil
libus.Similiter Pſal.2 ubi habetur. In nomine Dei
noſtri nigdol.i.uexillabimus(ſi ſic loqui latinis lice
ret)ſeu uexilla erigemus. Idē ca.6. Cãtici Cãticorū
ubi habetur.Terribilis,chanigdalot.i.ut rotūdita-
tes,qđ alij uertūt ut caſtra cū uexillis: ex quo loco
cōiectura nō leuis eſt,quod ſignificet rotūditatem.
Interim tñ tollerãda & accipiēda eſt,ſignificatio he
braicę officinæ. *Nō erit ira ſuper cœtū:* ſ.ſ.alie-
nus accedat ad ſanctuariū : aut ad munus aliquod
leuitarū. Dictionē tñ quã hic noſtri cū Hebræis irã
uertūt.Hoſeh.10.ca.ſpumã interpretantur:ubi di
citur Checheſeph.ſ.ſicut ſpuma ſuper faciē aquarū:
quare crediderim dictionē,potius ſignificare feruo
rem:& ex conſequenti ſpūmam , quod ex feruore
naſcatur : unde uerti poſſet. Non erit feruor ſuper
cœtum;ſed ſenſus eſt idem.

AD MORVM ORNATVM AD NO-
tata in caput primum libri numerorum.

LEuate capita filiorum Iſrael. Nō eſt dñe
impletus annus, quo eos numerare præcepi
ſti,& iã iterū eos ſupputari uis? Quid eſt , qđ
eos tam crebro numeras? Quemadmodū qui pecu
niã,& nūmos diligit, cotidie eos ſupputat:& pa-
ſtor q pecudes amat,omni die bis gregis ſui nume-
rum noſſe cupit:ita & deus hominum quos diligit
ſupputare no deſinit. Scit(ait ſapiens)iuſtus nume
rū pecoris ſui. Fuit tempus(ut alibi iam admonui-
mus)qñ deus,ſolius iudaici populi meminerat, eū
q; ſolū ex omnibus quas creauerat gētibus,cogno-
uerat:eoſq; ſolos numerare præcipiebat. At ubi ue
nit plenitudo temporis,quo omniū miſereri diſpo
ſuerat,non iam tantū iudaicum populum, ſed uni
uerſum orbem:ceſaris miniſterio, præcipit ſuppu-
tari. Quare apud Dauidem Pſal.86.dicebat. Memo
rare faciam Ægyptum,& Babel,ſcientiū me:ac ſi a
pertius dicat. Ego qui quondam oblitus erã Ægy-
pti,& Babel ignorantiū me iã nunc,eo quōd me co
gnoſcūt,eorum memorabor.Sed qualiter.Ecce(in
qt)Paleſtina, Tirus,cū Ethiopia:iſte natus eſt ibi.
Ita(inquit)gētiū memor ero,quōd nō ſolū ciues
faciam,ſed natiuos ciuitatis meæ.Sed qñ dñe hæc e
rūt. Dñs(inqt)numerabit,qñ ſcribet populos . Iſte
natus eſt ibi. Vtinam dñe mi,me inter tuos nume-
rare digneris,ut iã nemo me deſpiceret, & ſoluerē
etiam ego cū cæteris medium ſiclū, corporis & ani
mæ meæ. Eſt aliud,qđ hic princeps aduertas, quali
ter.ſ.ſcire debeas numerū bellatorum tuorum : &
eos ante cōgreſſum,ordinerare,& numerare. Nun
quid tã imbecillis es dñe,ut copijs auxiliaribus indi
geas,& ad hoc numerare iubeas tuos? Minime gen
tium. Sed docere uis principes,diligentes eſſe,& ex
ſuo quod poſſunt apponere,poſtmodum uero ꝑ-
ſtolari auxilium tuum. Docet etiam nos,frequēter
cōputare beneficia Dei:ut ex præceptis multis, gra
tias agentes: mereamur in immenſum augeri . Sed
quid uis dñe numerare,qđ ſine numero multiplica
re diſpoſuiſti? Puero enim tuo Abrahã pollicitus es
illius ſemen ſicut puluerem terræ,& ſicut ſtellas cæ
li,multiplicaturū,quare ergo tam cito ꝑcipis nume
rū accipere? Vt uos doceat,q̃ uerax in ꝓmiſſis ſit.Se
ptuaginta Ægyptū paulo ante intrauerant: & iam
ad ſexcenta tria milia multiplicati erant. *A filio.*
20.annorū & ſupra,omnē egredientē ad pu
gnã: Dñs(ait ſanctus Moſeh) quaſi uir pugnator,
equitē & equū ꝓiecit in mare:nouit quoto ãno hō

mo ad bella ſit aptus, & quo etiam debeat a labore ceſſare: quo in loco nos docet, nō ante tempus, aut poſt ſenium, noſtros facere laborare. Sunt enim multi, qbus famuli ad .30. & quadraginta annos ſeruiere: neque tñ eos libertate donant poſt ſenium. Vtinā ſic principes in ſua republica ſcirent, quis ex ſuis ad bellū eſſet aptus: quis ue in eptus quēadmodum deus. *Vobiſcum erunt ſinguli uiri p̄ tribus.* Admirabilis ualde eſt, ſapiētia & prudētia tua dñe deus noſter. Ne ſe ſolos ad munus numerationis electos putarent Moſeh & Aharon, ſocios illis principes familiarum dediſti ne etiam principes inuidia torquerētur: quod ſoli duo eſſent ad hoc munus electi: qua in re Reges admonuit, quam oculati eſſe debeant in diſtribuendis honoribus, ne uidelicet uni aut duobus, in aliorum inuidiam omnia negotia cōmittant. Quod etiam aduertere licebit, in eo quod principes ſuis nominibus deſignauit: ne poſſet inter eos diſturbiū aliquod oriri. *Oſtenderunt natiuitatem ſuam.* Colligo ex hoc loco, apud Iſraelitas, maiores natu, principes fuiſſe, ut ſecundū antiquitatem aut ſenium: maiores in ſinagoga haberentur. Quis nunc daret, ut ſeniores, eſſent populi rectores: & qui multi temporis experientia norunt quod magis reipublicæ expediret. Cauſabatur ſanctus Ierem. pueros, eorum dominatos. Et apud Iſaiam dñs cōminatur ca. 3. Dabo pueros principes eorū: & pueri dominabūtur eis. Abijcere etiam docet abuſum illū, quo quis diuiciis aut quouis alio fultus patrocinio, ſe in populo exaltat & magnum facit cum uult: niſi enim ſuam antiquitatem, aut nobilitatem, ſufficientibus inſtrumentis ꝓbarent in cōmunitate: ꝓ magnis nō deberent admitti. *Filij Reuben primogeniti Iſrael.* Perdiderat iſte, iam ob patratum ſcelus primogenituræ ſuæ ius: ſed ut uideas quā ſit dñs tardus ad irā adhuc inter fratres primus nominatur: & in filiorū copia cōſidera: quā multipliciter augetur. & creſcit ille: cui dñs dignatus eſt benedicere. *Fuerunt omnes numeri ſexcenta tria milia, quingenti quinquaginta.* Audis hic, innumerabilem fere multitudinem, & quæ copioſiſsimum cōſtituebat exercitum nō audere cum Chenaneis, cōgredi: ut ſciant gentes, non eſſe uictoriam in copioſo exercitu: aut in curribus & equis, ſed in auxillio dñi, niſi enim iſti, deum haberent propitium, qd ꝓdeſſet eorum innumerabilis multitudo. Hij (inquit) in curribus & in equis, nos autē in nomine dei noſtri ſperauimus. *Leuitæ nō fuerunt numerati in medio eorum.* Cōſiderent hæc leuitę, cōſiderent ſacerdotes, quod nō ueniunt in numerum ſancti cum alijs ſed nunc proh dolor, ſicut ſecularis ſic & ſacerdotes. Prætioſum monile, ſeruus & miniſter dei, & qui non debet inter alia prophanari. *Tu præfice leuitas, ſuper tabernaculum teſtimonij.* Solū deum, & quæ ad dei cultum pertinent, debet curare ſacerdos & leuita. Qui enim deo militant, non debent ſe negocijs ſecularibus implicare. Debentq; omnia, etiam uilia quæ ad Dei miniſterium pertinent ſumma diligentia cuſtodire. *Ipſi portabunt tabernaculum: & omnia uaſa eius.* Dedignantur ex ſacerdotibus & leuitis multi, in ſuis miniſterijs ſeruire: hic uero ſuper dorſa ſua iubentur tabernaculum portare, &. 3. hic ponuntur leuitarum munera. ſ. deferre quæ Dei ſunt, & ea cuſtodire. 3. miniſtrare ei. *Extraneus qui ap̄ppinquauerit, morietur.* Non audeat ſecularis, ad ea quæ ad dei cultum & miniſterinm pertinent, ſe ingerete: & meminerit quid acciderit Hozah. 2. Regum. 6. cum temere arcam dñi tetigiſſet nudam. *Et leuitæ caſtrametabuntur in circuitu tabernaculi teſtimonij.* Conſiderent hanc dignationem eccleſiaſtici omnes, quibus ſe dñs tradidit cuſtodiendum. Non ſolum enim ſua: ſed & ſeipſum, eorum cuſtodiæ tradere dignatus eſt: qui ſe nobis tradere dignetur ad bonum noſtrum: cui laus per ſæcula infinita. Amen.

IN CAP. II. NVMERORVM, ADNOtationes iuxta literam.

E*T locutus eſt dñs ad Moſeh.* Diſponuntur hic omnia caſtra, & acies militum: & qs locus unaquequæ acierum ſeruare debeat, dum manere uel incedere contigerit. *Vir ſupra, aut iuxta uexillum ſuum, cum ſignis domus patrum ſuorum, caſtrametabuntur: filij Iſrael, Eregione, in circuitu tabernaculi eccleſiæ, caſtrametabuntur.* Diſponit Dñs quem locum tenere ſinguli debeant, quod uidelicet unuſquiſq; ſequatur uexillum ſuū. Habebat enim quæque tribus, uexillum ſuum: quod omnes illius tribus ſeq̄bantur, ne cōfuſio eſſet in caſtris. Et quod ſequitur ſ. cum ſignis domus patrum ſuorum, explicatio eſt præcedentis ſententiæ: ut in hebraiſmo frequentiſſimum eſt. Quod enimdixerat. Iuxta uexillum ſuū explicat dicens. Cum ſignis domus patrum ſuorū. Et dictio dagul, quam hic omnes uexillum uertūt, uertit Hieronymus Canticorum. 5. Electus ex millibus, Et quod ſequitur. *Eregione, in circuitu tabernaculi,* ſignificat omnes acies debere manere, & caſtra figere, iuxta tabernaculum, eregione eius, circundantes tñ illud. Poſſet etiam intelligi, quaſdam acies fuiſſe eregiōe tabernaculi, illas. ſ. quę erāt ad orientalem plagam: uerſus quā erat tabernaculi oſtium, quæ dicuntur eſſe eregione tabernaculi: omnes

omnes uero aliæ circumcirca, circundantes tabernaculum. Illi enim dicuntur eregione domus noſtræ morari, quorum oſtium domus, eſt eregione oſtij domus noſtræ: & uidetur ſenſus iſte germanior. Neque in hebræo ponitur aliqua præpoſitio, iuxta dictionem ſabib.i.circuitus. Illud etiã quod uertimus. Vir iuxta nexillũ ſuum, poſſet uerti. Iuxta ordinem, uel aciem ſuam: quoniam ut ca. præcedenti diximus, incertum eſt, an dictio degel, ſignificet uexillum, uel potius ordinem ſen aciem ordinatam. Et ſic uulgatus uertit Canticorum 6. Terribilis changdalot. i. ut caſtrorum acies, quod alij uertũt. Vertibilis ut uexillata, ſeu ut caſtra cum uexillis. *Et erunt caſtrametantes ad orientem: ab ortu, uexillum caſtrorum Iehudah, per exercitus ſuos.* Nõ mireris quod poſtquam dixerat ad orientem, repetat ab ortu, quoniam gaudet hebraiſmus huiuſmodi repetitionibus, & ut dixi, loco uexilli uertere potes: aciem caſtrotum. Et aduerte qđ licet terra ſancta ſit Ægypto ad aquilonem, Iudæi tñ, nõ recta aſcendentes: uerſus ortum ſolis iter arripuere: & ſic tabernaculi oſtium ꝓficiſcebatur uerſus orientem: quod præcedebant tres tribus. ſ. Iehudah: Iſachar & zebulonis, & continebat totus exercitus, centum octoginta ſexmilia quadringentos. Erat autem iſte exercitus, cæteris copioſior & robuſtior, quoniam anre cedebat cæteros, & inimicis uenientibus primus occurrebat. Erant autem tres tribus uerſus quanlibet plagam ut clare in litera dicitur. Neq; te turbet, quod in litera numerantur. 12. tribus, præter tribum Leui, quoniã in tribu Ioſeph numerantur duæ tribus. ſ. Ephraim & Menaſſes. Caput tribuum erat Iehudah, ſub qua Iſachar & zebulon. Reuben ad meridiem, ſub quo Simon & Gad. Ephraim ad occidentem, ſub quo Menaſeh & Biniamin: Dan ad aquilonem, ſub quo, Aſſer & Naptalim. Iuxta tabernaculum uero, ex omni parte, erant leuitæ. Si queras quare ca. præcedenti Reubẽ dictus ſit primogenitus Iſrael, hic uero non detur ſibi primus locus, tanquam primogenito Lege. 5. caput. Prioris libri Paralipo, & inuenies præfecturam in prælijs, datam Iehudah, quoniam fortior erat cæteris fratribus ſuis: ideo dux ex eo. Et ubicunque hic uexillum legis, potes legere aciem uel ordinem. Erat autem tabernaculum eccleſiæ in medio: ita quod ante illud, præter leuitas erant tres tribus: ad latus meridianum tres: & ad aquilonem tres: & tres ad occidentem. *Et proficiſcetur tabernaculum eccleſiæ, caſtra leuitarum in medio caſtrorum.* Erat tabernaculum dñi inter lenitas, ipſi uero inter omnes alias tribus. Aliqui ꝑ caſtra leuitarum legunt. In caſtris leuitarum, & uidetur ſimplicior ſenſus. In Hebræo tñ nulla eſt præpoſitio. *In loco ſuo, cum uexillis ſuis.* In hebræo pro in loco ſuo, eſt. Vir ad manum ſuã: & eſt ſenſus. Vnũſquiſque ad eam plagam, quæ ſibi ſignata eſt. Solemus enim dicere: & etiã hebraiſmus hoc ſchemate utitur. Iſti ibunt aut ſtabunt ad dextram, iſti ad ſiniſtrã: unde cum dicitur. Vir ad manum ſuam, idẽ eſt ac ſi dicatur unuſquiſque ibit ad manum ſibi deſignatam, dextram uel ſiniſtram: aut ad plagam ſibi decretam. *Ad occidentem.* Hebraice eſt. Admare: ſed ſolet hebraiſmus nocare occidentem, mare, quod mare terræ ſanctæ ad occidentem adiaceret, ut ſæpius diximus. Conſulto hic omittimus iudæorum fabellas decoloribus uexillorum: qđ nihil in ſcripturis rei habeant aut ueritatis.

IN CAPVT. II. NVMERI AD MOrum ornamentum adnotatio.

V*Nuſquiſq; iuxta uexillum ſuũ caſtrametabũtur.* Admonui in hoc opere ſępiſſime, quãtum deo placuerit, ordinata ſuorum diſpoſitio: & quantum diſplicuerit confuſio: Neque immerito uocatur exercituum Deus, quod tam bene nouerit, ſua caſtra diſponere. Sed quid hic dñe noui audio? Dicitur enim in textu, quod eregione tabernaculi tui: uolueris omnes acies excubare. Nunquid tu q̃ cuncta proregis, protectione hominum indiges? Nõne tu qui neque dormis, neque dormitas, ut Iſrael cuſtodias, uis nunc ab Iſraelitis cuſtodiri? Nõne es ſufficiens, ad cuſtodiendam domum tuam? Sed ſcio quare eos uolueris eregione tui, tabernacula figere, ut ueluti pius ac prouidus pater: in filios ꝓſpiceres. Diligebas eos, & hac de cauſa uolebas eos prope te ſemper habere. In lege enim tua ante pręceperas, omnem maſculum ter in anno, ad domum tuam uenire: ut uideres, quantum filij tui profeciſſent. Oſtendit ſe dñs aliqñ, noſtro conſilio & auxilio indigere; ut nobis oſtendat noſtram inſcitiam & imbecillitatem. Inquirit enim Chriſtus Ioãnis. 6. diſcipulos ſuos: qualiter tantam turbam, poſſit in ſolitudine ſaturare: & cum ipſi nihil præter rei impoſſibilitatem obijcerent, oſtendit eis ſe poſſe quæ uellet ſine eorum auxilio facere. *Ad ortũ: erit uexillum Iehudah.* Docet hic dñs quaſi uir pugnator, quos debeas militibus tuis princeps pręficere: nempe robuſtiores, qui etiam priori loco ſtatuendi ſunt, ut excipiant fortiora tela inimicorum & fortiorem eorum impetum repellant. *Caſtrametabuntur iuxta eum tribus Iſachar.* Erat tribus hæc magna, multaq; continebat hominum millia, non tñ egre ferebat, eſſe ſub uexillo Iehudæ: ut doceat duces, uni ſuperiori prompte obedire. *Leuitæ non fuerunt numerati in medio filiorum Iſrael.* Aliæ ſunt acies ſacerdotum: & miniſtrum dei: Arma enim clericorum ut Hieronymus

nymus dicit, orationes & lachrimæ, aliæ ſecularium. Munus enim ſacerdotum, diuina cuſtodire nempe iura eccleſiæ, ornamenta: & id genus alia: ſecularium uero, rempublicam ſuam tueri. *Fecerũt filij Iſrael ſecundum omnia quæ præceperat dñs Moſeh.* Nullus murmurat, nemo cauſatur ſe alijs ſubeſſe, quibus præeſſe debuerat: ſed ões imperio dñi obtemperant, Quis daret nos talem habere mentem: ut quiſque loco ſibi a deo deſtinato eſſet contentus, neque ſe cogitaret præfectura, alteri cõceſſa dignum? Sed hoc munus altiſsimi eſt: qui eſt per omnia ſæcula benedictus Amen.

IN CAPVT. III. NVMERORVM IVXta literam adnotatio.

I*Stæ ſunt generationes Aharõ & Moſeh.* Enumeratis hominibus aliarũ tribuum, uoluit dñs filios Leui recenſeri: ut eis uteretur ad miniſteriũ ſuũ. Prius enim ordinauit, qui populo in bello ſeruire debebãt: nunc uero diſponit de miniſtris ſuis. Capitur autem hic generatio pro ipſis genitis, aut filijs Incepit autem ab Aharon, quoniam ſummus ſacerdos erat, poſuit uero Moſeh. 2. loco, ut oſtẽderet ſacerdotes p̃cedere ſæculares. *In die qua locutus eſt dñs cum Moſeh: in monte Sinai.* i. quæ generationes iuſſæ ſunt ſupputari, in die quo dñs locutus eſt Moſeh, in mõte Sinai. Aut iſtæ ſunt generationes, quas tunc habebat Moſeh & Aharõ, quãdo dñs locutus eſt ad Moſeh. *Qui uncti ſunt cuius impleuit manus eorũ: ut ſacerdotio fungerentur.* Sic in Hebræo eſt: pro quorũ impleuit manus. Cũ enim conſecrarentur, impletæ ſunt manus eorũ donis & ſacrificijs, quę dño offerebant. ut patuit Leuitici. 8. Noſtri omnes uerterunt. Quorũ conſecrauit manum: ſed ut ſæpius teſtatus ſum, uerbum mile proprie ſignificat implere. Si tñ conſecrauit uertas non erraſti. *Dum appropinquare facerent ipſi, ignem alienum.* Diximus Leuitici. 10. per alienũ ignem intelligendũ igñe profanũ nõ deſumptũ exaltari holocauſtorũ: qui a deo fuerat miraculo datus. *Sacerdotio functus eſt Elhazar & Ithamar, iuxta faciem Aharõ patris eorum.* i. ante faciem Aharon. Miniſtrabant enim iuuenes coram patre ſuo: ſicut minores ante ſummũ ſacerdotem. *Cuſtodient cuſtodiã eius & cuſtodiã omnis cœtus, coram tabernaculo eccleſiæ: ad ſeruiendã ſeruitutẽ tabernaculi.* Explicat quæ ſint munera leuitarũ. Nempe cuſtodire cuſtodiã ſacerdotis. i. obſeruare præcepta eius, & perficere quæ iuſſerit ipſe. Hoc eſt enim cuſtodire cuſtodiam alicuius. ſ. obſeruare quæ præceperit ipſe, aut ei miniſtrare & per cuſtodiam omnis cœtus, intelligit omne aliud miniſterium qđ omnis cœtus facere debebat in tabernaculo qđ erat. 2. munus leuitarum aut. 2. munus leuitarum eſt, cuſtodire cuſtodiam omnis cœtus. i. ſeruare ſacra quæ omnis cœtus ſeruare debebat: aut arcere cœtũ a ſacris. Vel. 3 adminiſtrare cœtui in ſacrificijs, & oblationibus ſuis. Tertiũ munus eſt ad ſeruiendum ſeruitutem tabernaculi, portando. ſ. cortinas, tabulas, & ſacra uaſa. Aut ad miniſtrandum omne miniſterium quod in tabernaculo faciẽdum eſt: & hoc uidetur ſtatim explicare dicens. *Et cuſtodient omnia uaſa tabernaculi eccleſiæ, & cuſtodiã filiorum Iſrael.* i. quam filij Iſrael cuſtodire debebant. Debebant enim filij Iſrael cuſtodire uaſa tabernaculi, & illi miniſtrare: quæ duo uoluit dñs leuitas explere: & uidetur hæc ſententia explicare præcedentem. *Dabis leuitas Aharon, & filijs eius: dati dati ipſi illi, a filijs Iſrael.* Offerebant filij Iſrael leuitas, & dono dabant eos deo: ut ſeruirent ſacerdotibus eius: & dicit. Dati dati ipſi illi, ut oſtendat perpetuitatem donationis. Aliqui uolunt eſſe hebraiſmum. Dati dati. i. dono dati. *Aharon & filios eius præficies.* Verbum pachad ſignificat recordari & numerare, & etiã præficere. *Et cuſtodiẽt ſacerdotium ſuum.* Ne quis ex alijs tribubus, illud inuaderet, unde ſequitur. Extraneus qui appropinquauerit morietur. *Et ego accepi leuitas e medio filiorum Iſrael: pro omni primogenito.* Quia primogenita omnia erãt dei Exodi. 13. uoluit dñs loco primogenitorum, leuitas habere: & aliqui hebræorum putant hoc munus ideo illis cõceſſum quod uitulum non adorauerint, ſed hoc nihil eſt, cum Aharon eũ coluerit & nihilominus in ſummũ ſacerdotem electus eſt: ſed quia uidicarũt peccatũ Crediderim ego leuitas ad hoc præ cęteris ſelectos quod omiſsis conſanguineis & amicis: iniurias dñi in populum uindicarunt, quod textus ipſe ſubindicat. Exodi. 33. ubi Moſeh leuitis dicit, poſtquam uindictam expleuerant. Conſecraſtis manus ueſtras hodie dño. Feciſſe etiã uidetur hoc, quod miniſtri ut pote conſanguinei, melius ſeſe in miniſterio iuuarent. *Sanctificaui mihi omne primogenitũ.* Admonui ſæpiſsime ſanctificare, idem eſſe quod ſeparare, aut cultui dei applicari: idem ergo eſt dictu ſanctificaui, quod ſeparaui ad cultum meum. *Ego dñs.* cui. ſ. primogenita debentur, aut cui obtemperare debetis: quoniã punire poſſum delicta ueſtra. *Per domos patrum, & per familias.* Videtur quod familia ſit uniuerſalior, quam domus patrũ

quoniam

Quare leuitę numerant a filio menſis, alij uero a 20. annis & ſupra.

quoniam in familia erāt multi patres. *A filio mē ſis & ſupra.* Diſquirendum hic eſſet, cur in alijs tribubus numereutur a. 20. annis & ſupra: Leuitæ uero a filio menſis. Ad quod dicitur quod leuitæ, a pueris erant in miniſterio dñi edocendi, non ſic alij ad militiam: ideo iſti a pueris numerantur & non alij. 2. quia dñs promiſerat ſe filios Iſrael in maximā & innumerabilem multitudinē multiplicaturum, nō autem tribū Leui: ideo noluit aliarū tribuū pueros & infantes numerare. Leuiticos uero uoluit: ut alibi diximus. 3. & uerius quia cōmutandi erant leuitæ pro alijs primogenitis, & cum illi multi eſſent & leuitas ualde excederēt, ne una pars alterā multū ſuperaret: uoluit puellos etiam numerari: & iſta meo iudicio eſt potiſsima ratio huius diuerſitatis. *Iuxta pceptū dñi.* Hebraice habetur, iuxta os dñi ſed ſenſus redditus eſt, quē in hebraiſmis expreſsimus. *Cuſtodia filiorū Gerſon.* i. ea quæ filij Gerſon cuſtodient, *erit habitaculū & tentorium.*

Non plene conſtat qd interſit, inter miſcan. i. tabernaculū & ohel. i. tentoriū. Hebræi dicunt operimētū ſuperius. ſ. pelles taxorū dici tentorium: inferius uero dici habitaculum, cortinas. ſ. inferiore, ſub quibus immediatius erat arca. Ex ſacris ueros literis colligitur Ohel ſignificare tentorium, quo paſtores utuntur in cāpis: quæ dicuntur tabernacula paſtorū. Habetur enim Iſaiæ. 38. Cheolel. i. ſicut tabernaculū paſtorū. Et Gene. 18. Feſtinauit Abraam haochlah. i. ad tabernaculum. Infra etiam. 24. dicit Bilham. Quam pulchra ſunt ohalecha. i. tabernacula tua. Vnde uerbum ahal, quod eſt radix ohel, ſignificat tabernaculū extendere, ſeu tabernaculū mutare, tabernaculare, ſi ſic latine loqui fas eſſet Gene. 13 de Abraam habes Vaiechal. i. Et tetēdit, aut mutauit tabernaculū ſuū: uſque Sedon. Miſchan uero ſignificat durabiliorem & firmiorem domū, aut interiorem, quare uidetur hic miſchan ſignificare cortinas inferiores, ohel uero illas quibus tabernaculū, ſuperi⁹ tegebatur: & ab iniuria imbriū ptegebatur. Vnde Exodi. 26. dicitur. Facies cortinas de pilis caprarū leolel. i. ad tentorium ſeu tabernaculum: ſup tabernaculum: quare meo iuditio inferius habitaculum uocabatur habitaculū, ſuperius uero tentorium: quaſi tectorium: & forte ohel ſeu tentorium erat alterius figurę. ſ. ad modum tecti domus. ſ. habens ſpetiem dorſi in parte ſuperiori: inferius uero admodum lectuli ſcilicet æquale ſine ulla eleuuatione in parte ſuperiori. Nō tñ hoc diſcrimen ita obſeruatur, quod nō inueniatur confuſum. Capite enim. 26. citatio Exodi, habetur. Facies operimētū laohel. i. tentorio, ubi non uidetur, ſuperius ſignificare: licet poſſet uerti. Ad tabernaculum ſeu tentorium. i. ut ſit tentorium. Ex hoc loco conſtat fuiſſe. 3. diſtincta in tabernaculo. ſ. Miſchan. i. habitaculum, & ohel. i. tentorium quod tegebat habitaculum & michſeh. i. tectū: & uidetur quod michſeh ſignificet ſupremum tabernaculi tectū, quod erat ex pellibus taxorum: unde ſequenti ca: dicitur. Et operient illud bincheſeh. i. operimēto pellis. Et Exodi. 26. Facies michſeh: i. operimentū tabernaculo, operimentum pellium. i. e pellibus: quare uidetur uerius, ſupremum tegmen quod dicitur michſeh fuiſſe e pellibus taſſorum ut diximus, ſecūdū uero. ſ. ex pellibus arietum rubricatis, quod dicitur ohel. i. tētorium: ultimum uero ex cortinis biſsi quod dicebatur miſchan. Conſtat etiā ex hoc loco, totum tabernaculū aliqñ dici ohel. Hic enim dicitur Cuſtodia filiorū Gerſon in tabernaculo eccleſiæ, erit habitaculum, & tabernaculum, & tegmen. *Et funes eius ad omne opus eius.* Significat iatar, a quo meter. i. funis, ſuperfluere, reſiduum eſſe & extendere & meter funem ſeu extenſionem quod. ſ. extēdatur. Significatio tñ hæc, non eſt omnino certa, ut ſępius teſtati ſumus. Eſt ergo ſenſus qđ filij Gerſon, cuſtodiēt omnes cortinas, & funes neceſſarios, ad ligandas ipſas. *Altaria & uaſa ſanctitatis.* Sermo eſt de altari thimiamathis & holocauſtoum & de uaſis eorum. *Et uelū* ſ. diuidens ſanctum, a ſancto ſanctorum. Et omne miniſterium eius. ſ. utriuſq; altaris, & menſæ propoſitionis. *Functio cuſtodientiū cuſtodiā ſanctitatis.* Dictio hebraica pecudad. i. functio quæ hic ponitur, a pachad quod ē recordari, & numerare ortum habet, & uerti poſſet numeratio uel recordatio cuſtodiētiū cuſtodiā ſanctitatis: ac ſi dicat. Princeps principum Leuitarū erit Elhazar filius Aharō ſacerdotis: cuius muneris erit, recordari miniſtrorum cuſtodiētium ſanctitatem aut numerare eos: uel curabit præfecturā ſanctitatis, quaſi omnibus præfectus: Erit præfectus ōnibus cuſtodiētibus ſanctitatē. Nomē tñ pechudah ut plurimum ſignificat recordationē, ut patet Iſaiæ. 10. ubi dicitur. Et quid facietis in die pecudah i. recordationis? Vocatur autem præfectura recordatio: quoniam præfecti eſt, omniū meminiſſe, quare clarius uertas. Præfectura cuſtodientiū cuſtodiā ſanctitatis. Sic uerte in ſequentibus nomen pechudah: licet infra uideatur magis numerus quam præfectura cōuenire, ubi dicitur. *Functio cuſtodie filiorū Merari.* quo in loco magis quadrare uidetur numerus cuſtodiæ. i. rerum cuſtodiēdarum a filijs Merari. *Cuſtodiētes cuſtodiā ſanctuarij, ad cuſtodiā filiorum Iſrael.* i. cuſtodientes ſanctuariū a filijs Iſrael, ne. ſ. ipſi ad ſanctuariū accedāt. *Viginti duo millia* Si ſupputes ſummā, filiorū Leui, dephendes ſupereſſe. 300. quos hebręi dicūt fuiſſe primogenitos tribus Leui, q nō numerātur cū alijs, q a dñi erāt. *Accipies leuitas mihi: ego dñs.* i. applicabis

cabis cultui meo,& q̃d ſeq̃tur.Ego dñs.i. Ego ſum dñs,cui ōnes ſeruire debetis:qui hos tantũ mihi miniſtrare diſpoſui. *Et iumẽtum leuitarum, pro omni iumẽto in filijs Iſrael.* Sicut dñs ōnes leuitas, ꝓ aliorũ Iſraelitarũ primogenitis habere uoluit,ita iumẽta leuitarũ ꝓ primogenitis iumẽtorũ filiorũ Iſrael,& forte uſq; ad illud tẽpus,Iſraelitæ nõ obtulerãt dño primogenita ſua. *Capies quinq; ſiclos ꝑ caput.* Erãt leuitę.22.millia, erãt primogenita filiorũ Iſrael. 22. millia.273.quare excedebãt primogenita filiorũ Iſrael leuitas ſ.270.trib⁹,quorũ q̃dlibet , uoluit dñs quinque ſanctuarij ſiclis redimi. 20.*obolorũ eſt ſechel.* Significat garah,a quo gerah.i.obolus miſcere ũde obolus uidetur nũmuscui aliq̃d argẽti miſcebatur:ut mõ i multis regiõib⁹ fit: quẽadmodũ in Flãdria ſtuphero miſceri ſolet:& in Italia quatrino,& ſolido in Gallia. A ſachal uero q̃d eſt librare & põderare: eſt ſechel.i.ſiclus, ſic dictus quod põdere dari,& recipi ſolebat. Omnes enĩ nũmi quõdã põdere dabãtur,& recipiebãtur. Exo.30. de ualore utriuſq; diſſeruimus·ſed arbitror Iudæos illorũ ualorẽ ignorare Gene.23.cõſtat fuiſſe Sechel nũmũ argenteũ,quales ōnes illius temporis nũmos fuiſſe arbitror *A primogenito filiorũ Iſrael accepit pecuniã.* i.a primogenitis.ſ.excedẽtibus leuitas. Aut ꝓ primogenitis filiorũ Iſrael. Diſquirũt hic rabbinorũ aliqui,quare cũ ſcriptura dicat in capitis huius initio. Iſtæ ſunt generatiões Aharõ & Moſeh omiſerit ōnino generationẽ Moſeh enumerata ſobole ipſius Aharõ. Ad q̃d reſpõdent,eã eſſe eandem ideo enumerata altera,reliqua numerata uidetur. Sed huic ſolutiõi obſtat quod Moſeh, filios habuit neq; illorũ hic fit mẽtio,neq; alicubi,ubi leuitica ꝓgenies recẽſetur: & crediderĩ eos nõ ſuppntari , aut q̃a intelliguntur cũ fratribus ſupputari ut diximus aut quia ex gentili nati eſſent,licet multi e gẽtilibus nati,in hac plebe numerẽtur : quẽadmodũ Phares & Zarã,& Obed. Hic uero nõ ꝓprie numerãtur ꝓgenies Aharon & Moſeh,ſed potius Leui inter quos ſupputãtur Moſeh & Aharõ :quod fuerrint e tribu Leui. Aliquis eorũ dicit omnes hos, filios Moſeh reputari,quod fuerint ab eo legẽ & mores edocti,unde dicũt hoĩes potius dicendos filios eorũ,a quibus ſunt bonos mores edocti: q̃uam eorum parentum a quibus carnaliter geniti ſunt.

IN CAP. III. LIBRI NVMERORVM, ad mores adnotatio.

I*Stæ ſunt generationes Aharõ,& Moſeh.* Omnibus fere locis ſcripturæ, q̃bus hij duo fratres nominãtur: p̄poni ſolet Aharoni Moſeh per quẽ dñi decreta,& placita,etiam ad Aharonem perueniebant hic uero p̄termiſſus ordo uidetur, ſed ubi de ſacerdotibus & leuitis p̄cipue agitur,nõ mirũ quod omnibus alijs p̄ponatur ſacerdos quibus docemur,quod & ſi ſacerdotes aliq̃ñ Regibus & principibus poſtponãtur, ubi tñ ſacerdos ſuo munere fũgi debet,ōnibus quantuncũq; ſublimibus p̄ponendus eſt. *Mortuu ẽ Nadab & Abiu corã* dño. Memorãtur ſæpius ſacerdotũ peccata: & punitiões ,ut doceat eos dñs, q̃ cautæ ſecũ agendũ ſit: quũ ꝓ leui (ut uidetur) peccato in ſe , tã graues pœnas dederit ſacerdotes . Et cõmẽdanda maxime uenit benignitas dei,qui nobis quotidie, grauiora cõmittentibus in eũ:tam facile condonat. *Stare facies eã , corã Aharõ ſacerdote.* Qualẽ reuerẽtiã, inferiores miniſtri ſacerdotibus exhibere debeant,pulchre locus iſte adumbrat : qui leuitas ſtare, non ſedere, coram ſacerdotibus oſtẽdit. Similiter quãta obediẽtia p̄diti eſſe debeant,ut in omnibus pareãt ſummis ſacerdotibus:inter quos ſumma cõcordia & pax eſſe debet. Sed nũc ꝓh dolor, parua reuerẽtia eſt obediẽtia nulla,cõcordia in rixas uerſa:ita ut nullus fere ordo,in eccleſiaſticis luceat,ſed cũcta ſint plena cõfuſiõe. *Ecce ego accepi leuitas e medio filiorum Iſrael.* Arbitrãtur ſeculares,ſe immunes a miniſterio dei ſui:quaſi ipſi expertes ſint,numerorũ dei. Licet enim dñs illorũ noluerit perſonas: uoluit tñ eos ex ſuis miniſtros offerre,ut.ſ.ſcirẽt ſe teneri ad miniſteria dei. Neq; p̄tereũdũ ẽ,quã parũ cupidus noſtrarũ rerũ, ſit deus noſter,qui ſolũ ſibi debita primogenita,uoluerit offerri. *A filio mẽſis et ſupra* Hæc ſunt cõmutatiões dei noſtri nobiſcũ, ut iuuenẽ aut uirũ pulchrũ & integrũ,tradat nobis ꝓ puello filio unius mẽſis, ac ꝓ quinq; ſiclis redimi uelit, quo in loco etiã agnoſce ſacerdos , quanti te fecerit deus tuus,ut te potius infantẽ,quã ſecularẽ iuuenẽ aut uirũ,habere uelit miniſtrũ. *Cuſtodia filiorũ Gerſon in tabernaculo erit.* Ordinẽ & diſcrimẽ in omni miniſterio dei docet locus iſte: ut miniſtri diſtincti ac cuſtodes ſint: & quiſq; peculiaria ſibi cõmiſſa cuſtodire teneatur. Vbi enim in miniſtris, & miniſterio ordo nõ eſt,ōnia cõfuſa ſunt : & dñi per perã fiũt debita miniſteria. *Capies leuitas mihi, ꝓ ōni primogenito in filijs Iſrael* Quid q̃ſo meruiſtis filij Leui , ut cæteris abiectis , uos ſolos ad ſua miniſteria,admittat deus? Qui ẽ dñi iungatur mihi (ait Moſeh) ōni populo : & quia filij Leui ad horã, ſua ſpõte ſe dño coniũxerũt,perpetuo eos adiũxit ſibi:ut nos admoneat,quid ualeat uindicare iniurias dei. Sic & Elhazar,ſacerdotiũ,& perpetuã pacẽ cum deo habere meruit,q̃d ad horã ſe dei uindicẽ: in reprobũ & iniuriũ exhibuit. *Iumentũ leuitarũ, ꝓ ōni primogenito filiorum Iſrael.* Omnia ſacra (ut alias diximus) pluris quã ſecularia a dño fiũt:ut pluris.2 .aut.3.genitũ faciat animal leuitarũ, q̃ primogenita ōnia filiorũ Iſrael. Oĩa q̃ ſunt leuitarũ ęſtimat,ōnia curat. Quis nõ miniſtrabit tibi bone Domine,qui tanti facis iumenta miniſtrorũ tuorum. Diligit enim Dominus portas Sion : ſuper omnia

tabernacula Iaacob. *Capies quinque ſiclos*. Admonentur hic hi, qui deo ſub adminiſtrare ne quũt, aliũ ſuo loco, ſi op⁹ ſit pecunia emere, qui deo pro ſe adminiſtret, & cum deo tuo fueris ingratus miniſter, gratiorẽ quere, quẽ deo dare poſsis. Et memento redimere uitã tuã: quã deo debes.

IN CAPVT IIII. NVMERI. AD LITeram annotatio.

Et locutus ẽ dñs ad Moſeh. Deſcribũtur hoc ca. leuitarũ officia: iuxta cuiuſq; familiã. *Leua caput filiorũ Chehat, ẽ medio filiorũ Leui*. Expoſui m⁹ hãc locutionẽ. 1. cap. huius libri. Poſtquã enim quis numerauit pecudes, aut armẽta ſua, dicere ſolet. Habeo tot capita boũ, tot ouiũ, & ſic de hominibus arbitror hebræos dicere. Sunt tot hominũ capita. Neque multũ abſum, ut putẽ modum numerandi hebræorum fuiſſe, leuando capita: ut loco citato diximus. Eſt autem ſenſus. Numera capita hominũ ſeu filiorum Chehat. Aut ut Saotes uertit. Leua ſummam. Iubentur autẽ iſti, priori loco numerari, quoniã horum erat præcioſiora portare. *Per familias ſuas, p domum patrum ſuorum*. Dixi priori cap. familiã, domo patrũ cõmuniorẽ. Sunt enim in eadem familia multæ domus patrũ. Poteſt etiã quod dicitur, per domos patrũ: eſſe explicatio eius, qđ dicitur p familias ſuas: ut idẽ ſit familiã, qđ domus patrum: ut frequenter in hebraiſmo fieri ſolet. *A filio 30. annorum & ſupra: uſq; ad filium 50. annorum: omnem uenientem ad pugnã: ut faciant opus in tabernaculo eccleſiæ*. Primo huius libri cap. dictũ eſt filios Iſrael recẽſitos à 20. annis & ſupra oẽm uenientẽ ad pugnã: & uidetur filios Iſrael à uigeſsimo anno numeratos ad pugnam: hic uero a trigeſimo numerari dicũtur. Ad quod ſaluo meliori iudicio dicerẽ: duas fuiſſe pugnas in Iſrael. Altera q̃ aduerſus hoſtes fiebat, ad quã à 20. annis & ſupra numerabãtur. Altera quæ fiebat in templo, q̃ uocatur pugna: quoniam ibi cõtẽtio erat & certabãt cãtores, ſocios ex altero choro euincere, aut quia ſũme ordinati ueniebãt adminiſteriũ queadmodũ milites ad pugnã, & uolebat dñs eos cõtẽdere: quis illorũ melius miniſtraret ſibi: & ad pugnã aduerſus hoſtes eos à 20. annis & ſupra numerari, ad miniſteriũ uero tẽpli & tabernaculi à 30. quia maior diſcretio erat neceſſaria ad miniſteriũ dei quàm ad pugnã aduerſus hoſtẽ, unde hic dicitur. Oẽm uenientẽ ad pugnã, ut faciãt opus in tabernaculo eccleſiæ: ubi uidetur uocare, facere opus in tabernaculo, pugnare. Et hoc manifeſte cõſtat, ex cap. 8. ſequẽti, ubi dicitur. A filio. 5. & 20. annorũ & ſupra ingredietur ad militãdũ militiã in opere tabernaculi eccleſiæ, ubi uides miniſteriũ tẽpli, militiã uocari. Poſſemus etiam dicere hebraiſmũ vocare miniſteriũ tẽpli militiã: ꝓpter ordinẽ miniſtratiũ, qui ordinati erãt uelut acies in bello, & hoc uidetur ueri⁹. E licet. 8. cap. ſequẽti dicatur leuitas à filio. 25. annorũ & ſupra ingreſſuros ad opus miniſterii ſctũarii, credẽdũ ẽ eos à. 25. incepiſſe. Cõmune tamen fuiſſe eos à. 30. milites dici: ut ſ. illis. 5. ãnis ante. 30. edocerẽtur. 30. uero. milites cõſumatos fuiſſe. Sumitur etiã hic filius ꝓ nato, ut idẽ dictũ ſit, à filio 30. annorũ, qđ ab eo qui eſt. 30. annos natus. Exigit aũt dñs miniſtros. 30. annorũ, ad opus tabernaculi, &. 20. ad pugnãdũ cõtra hoſtes, quoniã maior diſcretio, & ſapientia exigitur ad miniſteriũ dei, quàm ad pugnã aduerſus hoſtes, & forte mai⁹ robur corporis. *Hæc eſt ſeruitus filiorũ Chehat: in tabernaculo eccleſiæ ſctũm ſctõrũ*. Vertit Sãtes in ſua. 1. editione, quã ſequimur Sctitatis ſanctitatũ, ſed meo iudicio nõ bene. Eſt aũt ſenſus. Portio deputata Chehatitis, quã. ſ. portabãt, ſint oĩa illa q̃ dicũtur ſanctiſsima, qualia erãt arca, ꝓpiciatoriũ, altare thimiamatis, menſa ꝓpoſitionis, candelãbrũ & altare holocauſtorum. Hæc enim appellantur in ꝓcedẽtibus ſctã ſctõrũ, & infra apparet, hæc fuiſſe onera illis deputata. *Deſcendere facient uelum extenſionis*. Sãtes uertit. Velũ tẽtorii. Alii uelũ interſtitii. Verbũ naſach, à quo maſach. i. extẽſio: ſignificat ꝓprie fundere, effundere, & extẽdere. Q̃ enim funditur extenditur. *Dabunt ſup eũ. ſ. arcã operimentum pellis taxeæ*. Exodi. 26. &. 25. dixim⁹ de pelle hac: ex qua factum eſt ſupremũ tabernaculi tectũ, & ut ibidẽ diximus, aut ſunt pelles quorũdã animaliũ, q̃ dicũtur uulgo apud nos texugos, aut qđ uerius credo animaliũ, q̃ uulgo dicuntur antas, quorũ coria ſunt fortiſsima, ex quibus multiplicatis, noſtri faciũt ſcuta coreacea, quibus in bello aduerſus ſarracenos utũtur, q̃ facile moueri poſſũt, neq; utũtur ligneis ſcutis, ꝓpter põdus, & uocantur in uulgari adargas. Sunt aũt huiuſmodi pelles fortiſſimæ & q̃ facile imbrẽ ꝓpulſare poſſunt, ex quibus etiã poſſunt calcei fieri. Aquila & Simmachus uerterũt Iãthinũ, ꝓ quo aliqui Antinũ uertũt, vt ſignificẽt illud animal qđ diximus Antã uocari. *Expãdẽt pãnum totum hiacinthinũ*. Verbũ paras. i. expãdere, ꝓprie ſignificat diuidere, explicare, & ex cõſeqnẽti expãdere, & in hebræo ꝓ pãno, habetur, ueſtis, & uertẽdũ ad literã eſſet. *Expandent ſup eam ueſtem*, & crediderim ego, tã arcã, quàm mẽſã habuiſſe adæquatas ueſtes, quibus claudebãtur. Inferius etiã dicitur. Dabũt. ſ. uaſa, ad ueſtẽ hiacinthinã. Vnde cũcta uaſa uidẽtur ſuas habuiſſe ueſtes quib⁹ quodãmodo ueſtiebãtur. Q̃ Vaũt dictur hiacinthinũ dictio techelet, incerte eſt ſignificationis: ut tã in Exodo diximus cap. 25. *Et ponẽt uectes eius*. Exod. 25. dicitur, cũ arca fieri iubetur. In anulis arcæ erũt uectes. nõ remouebũtur ab ea, hic aũt mãdatur poni. Ad qđ dicitur qđ poni hic accipitur pro

ꝑ aptari. Aptabãtur enim taliter uectes &optoria arcæ:ne ſe inuicẽ impedirent dũ arca portaretur. aut forte erãt alii uectes lignei, qui ponebantur poſt inuolutionẽ. Liranus dicit quòd inducebãtur ſup ſcapulas portantiũ. Sed uera ſolutio meo iudicio eſt: quòd licet uectes nõ abſtraherẽtur abſolute, abſtrahebãtur tũ cũ onera aptabãtur & operiebãtur: ut portarẽtur: neq; offerebãtur ut extra eſſent, ſed ut diximus ad onera cõponenda: & ſtatim reponebãtur in locis ſuis. *Et ſuꝑ mẽſã facierũ, expãdet ueſtẽ Hiacinthinã.* Vocatur hæc menſa facierũ, quia in ea ponebatur panis facierũ: qui (ut in Exodo diximus) ſic dicebatur, quoniã ante faciẽ dñi ponebatur aut quia 4 habebat facies, ad modũ quadrati lateris. *Ponẽt ſup eã ſcutulas, & coclearia, & ciatos & medios calamos, operimẽti.* De omnibus his diximus abũde Exodi 25. Dictionẽ chaar.i.ſcutulã arbitratur Hieronim⁹ ſignificare acetabulũ. Eſt aũt acetabulũ, genus uaſis, qđ & heminã dicũt. Videtur aũt ſpeciẽ ſcutellæ habuiſſe: quoniã cap.7.ſequẽti, oblata deſcribitur a principe uniuſcuiuſq; tribus plena ſimila: unde uidetur fuiſſe uas cõcauũ, ad modũ ſcutellæ. Dictio ſequẽs chappot, bñ per coclearia uerſa eſt: ſic à curuitate dicta: quoniã uerbũ chapaph, curuare ſignificat. 3. uero dictio. ſ. menachitot.i. ciathos, à nachah, qđ eſt mũdare, nrtũ habet: & uerti poſſet, mundatoria. Aliqui hebræorũ furculas uertũt. Alii palas: & qui furculas nertunt, putãt fuiſſe ſuſtẽtacula calamorũ, ne. ſ. calami põdere panũ frangerẽtur & deciderẽt, q̃ furculæ, pedes ſuper terrã habebant, & ſuperioribus partibus iungebantur calamis. Qđ aũt ſequitur. *Medios calamos*, unica eſt dictio in hebræo. ſ. chaſſot cuius ſignificatũ meo iudicio hebræi ignorãt: & putarem potius ſignificare mãtilia, quibus panes operiebãtur: quia ſequitur operimẽti: unde uidetur fuiſſe rẽ, qua panes operiebãtur. Diximus de hac dictõe. Exodi. 25. & 37. quẽ locũ cõſulere licebit. *Expãdet ſup eã.* ſ. mẽſã *ueſtẽ uermiculatã, coccineã*, coloris rubei uermis rubeã. ſ. Verbũ paras ut dixim⁹, ꝓprie diuidere ſignificat: & ex cõſequẽti expãdere: ſi tñ ꝓpriã ſignificationem tenere uelis, dicendũ erit menſã habuiſſe ueſtem ex panno diuiſã, & ex altera parte colligatã, ut facilius indui poſſet ſup quã erat alia ueſtis, pellis taxeæ: qđ uero ſignificet uermiculatũ coccineũ diximus Exodi. 25. Erat enim ueſtis, tincta ſanguine cuiuſdã uermis rubei coloris. Eſt enim tolaah uermis rubei coloris: ut cõſtat. Iſaiæ. 1. Si fuerint rubra chatola.i. ut uermiculus. Vltima uero dictio. ſ. ſeni ſi ſit a ſen, qđ eſt dens uel ebur, ſignificabit colorẽ eboris. Si aũt a ſanah qđ eſt duplicare, ſignificabit colorẽ rubrũ intẽſũ, quaſi duplicatũ: ut ſit ſenſus. Expãdẽt ſup mẽſam ueſtẽ aut pannũ uermiculatũ, intẽſe ſeu impẽſe rubrũ. *Arulas eius.* Tã noſtri q̃ hebræi dicũt, dictionẽ machtah, ſignificare inſtrumentũ quo prunæ ab igne extrahũtur quare aliqui areã, alii thuribulũ uertũt: uidẽtur fuiſſe uaſa, ſup q̃ emũctiões lãpadarũ excipiebãtur: et ꝑ uaſa olei eius, intelligit lechitos, & id genus alia.

Et dabunt illũ, & oĩa uaſa eius ad operimentum pellis taxeæ. i. operiẽt illud, ſ. cãdelabrũ & oĩa uaſa ei⁹ pelle taxea. *Et ponẽt ſup uectẽ.* Oĩa hæc opta ligabãtur ad uectẽ. ut portare poſſet ea. Radix dictionis mot.i. uectis, q̃ eſt mut, ſignificat inclinare: & mot uidetur baculũ ſignificare, ſeu uectẽ quòd ſup illud hõ inclinetur. Nã infra. 13. capi. habetur. Portauerũt illũ. ſ. racemũ: bamot.i. in baculo ſeu uecte. Et Nahũ. 1. habes. Conterã motehu. i. baculũ ſeu ſuſtẽtaculũ ei⁹ *Et remouebunt cinerẽ altaris, & extẽdẽt ſup illud ueſtẽ purpureã.* Vnicũ eſt in hebræo uerbũ. ſ. diſſenu. i. decinerabunt (ſi latine ſic dici fas eſſet) & nonnullã cõiecturã locus ꝑbet, ad credẽdũ cineres fuiſſe intra altare, & altare nõ fuiſſe intus plenũ terra, aliàs nõ eſſet opus altare decinerare, ſed eleuare dũtaxat. Qđ aũt dicitur purpureã. Hebraice ponitur dictio argamã, quã hebræi purpurã ſignificare dicunt, ſed ſignificatio, ei⁹ ſicut & uobis incerta eſt *Arulas & fuſcinulas.* Aliqui ꝓ arulis uertũt thuribula (ut iã hoc eodẽ cap. diximus) & uidẽtur fuiſſe uaſa, quibus ignis ſeu prunæ ab igne extrahebãtur. Fuſcinulæ uero erãt inſtrumẽta q̃dã q̃ uocãtur tridẽtes: quibus ab olla uel cacabo, carnes auferebãtur: ut conſtat ex. 1. lib. Semue. cap. 2. ubi dicitur. Quicquid aſcẽdere faciebat. ſ. puer ſacerdotis, hamagleg. i. fuſcinula aut tridẽti. Nos nocamus garfo, aut gadanlio: itali pirõ. de quo dixim⁹ Exodi 38. *Scopas.* Verbi iaah ſignificatio, a quo iaim. i. ſcopas: nõ plene nota eſt hebræis, licet dicãt ſignificare remouere, unde uidetur qđ iaim ſignificat inſtrumẽta, quib⁹ ab altari cineres remouebãtur, de quo diximus Exodi. 27. *Crateras.* Verbũ hebraicũ zarach, ſignificat ſpargere, & mizrachot. i. crateras, uidetur ſignificare uaſa, quibus ſãguis colligebatur ad aſpgẽdũ. Zachariæ enim nono habetur. Et implebũt chamizrach. i. ſicut phialã, aut craterã. Et cap. 14. Chemizrachim. i. quaſi phialæ, añ altare. Itẽ Hamos. 6. Qui bibũt bimizreche. i. in phialis uinũ. Ex quibus uerbis colligitur, ſignificare paruũ uas nõ magnũ. Ex ſignificatiõ e radicis cõſtat ſignificare uas, quo aliqd ad ſpargẽdũ colligitur. Vide Exod. 27. *Et moriãtur.* Aliq uertũt, ne moriãtur, ſed in hebræo nulla ẽ negatio. *Et functio Elhazar filii Aharõ.* Iã hoc eodẽ cap. admonui, ꝓ functione poſſe legi numerũ aut recordationẽ, aut ꝓuidentiã. Nã in fine cap. dicitur,

omnia

oĩa hæc fore numerãda:quare uidetur munus numerãdi oĩa hæc,aut ea curãdi:demãdatũ Eleazaro filio Aharõ. *Et minchab iuge*: Certum genus panis aut farinæ erat : de quo abunde diximus Leuit.2. Dicitur aũt iuge,quia omni die offerebatur cũ iugi ſacrificio agnorũ:& uolebat dñs huiuſmodi minchah,ſemp a ſacerdote portari,quoniam q̃primũ tabernaculũ figebatur, deo offerẽdũ erat *Et oleũ unctionis*. i. ſacerdotũ, qđ ſemp afferubatur:& ex eo uidetur reges poſtea inungi , ut patet.1.Reg.1 *Et in uaſis eius*. Ne ſingula nominaret,dixit.Q.uæ ſunt in ſctitate & in uaſis eius , p q̃ oĩa inſtrumenta intelligit: q bus ſctũario adminiſtrabatur. *Ne ſuccidere faciatis tribũ familiarum Keathitarum è medio leuitarum* Caue ne ueſtra negligẽtia keathitæ pereãt: ſi tradideritis eis uaſa ſctũarii nuda: qđ itaq; explicat, pcipiẽs ut ſacerdotes ponãt keathitas ſup opus ſuũ, & ſup onus. Vocat aũt opus,miniſteriũ quo deo miniſtrare debebãt, onus uero qđ portare debebãt ſoluto tabernaculo:aut onus ſuũ,eſt explicatio eius qđ dixerat. Sup opus ſuũ:qđ eſt onus. *Et nõ ingrediẽtur ut uideãt,quãdo operiẽt ſctitatẽ: & moriatur*. Nõ poterãt leuitæ reſpicere uaſa, & inſtrumẽta tabernaculi interioris nuda ſub pœna mortis & hac de cauſa arbitror Bethſamitas occubuiſſe. 1. Reg.1 quòd quadã curioſitate uoluerint uidere arcã dñi nudã: qualẽ eã remiſerãt Peliſtini cũ eſſet leuitæ,quibus interdictũ erat arcã & alia uaſa nuda tãgere. Qđ aũt dicitur. *Quãdo operiẽt ſctitatẽ*. Aduerte uerbũ bala,quod Sãtes operire uertit, ſignificare proprie abſorbere & deglutire , ſed in piel (ut hebræi dicũt)ſignificat pdere & abſcõdere. Ee de priori ſignificatione exẽpla habes Iiob 20. Diuitias bala.i.abſorbuit,& euomuit eas. Et Ierem. 51. Belaani.i.deglutiuit me,tãq̃ draco. Itẽ Ionah.2. Et pparauit dñs piſcẽ magnũ,libloa.i.ad deuorãdũ Ionah:& in hac ſignificatione poteſt etiã in piel exponi. Nã Pſal.35.uerbũ ponitur in.2. cõiugatione , ubi dicitur. Ne dicãt bilaanuhu.i.pdidimus eũ,ubi 70.uertũt deuorabimus eũ. Et forte hic etiã uerti poſſet. Quãdo deglutiẽt ſctitatẽ: intelligẽdo p deglutire,ſaccis immitti. Diximus enim ſuperius hoc eodem cap. oĩa ſacra habuiſſe ueſtes & ſaccos ſuos, quibus cũ uas immittitur,a ſacco deglutiri uidetur & abſorberi:ſed melius eſt ſi dicamus ſignificare pprie diglutiri.2 uero abſcõdere: quoniã id qđ degiutitur,abſcõditur. *Leua caput*.i. numera p capita ut ſæpius diximus. *Per domum patrum ſuorũ, p familias ſuas*. Poteſt p familias ſuas appoſitiue legi:ut ſit explicatio ei⁹ quod dictũ eſt per domos ſuas. Aut p domos intellige pſonas eiuſdẽ domus: p familias uero patres diuerſarũ familiarũ ſeu cognationes. *Et ipſos* .ſ.numera: p domos & familias ut diximus. *Et portabunt cortinas habitaculi,et tabernaculum eccleſiæ: operimẽtum eius & operimẽtũ taxeũ, qđ eſt ſup illud deſup*. Dupliciter locus iſte interptari poteſt.1. modo ſic. Et portabũt.ſ. Gerſonitæ cortinas habitaculi,nempe tabernaculũ eccleſię,ſeu q̃ cõſtituunt tabernaculũ eccleſiæ:& operimẽtũ ei⁹.ſ. primũ,qđ erat è pellibus arietũ rubricatis: & operimẽtum ſupmũ,qđ erat è pellibus thaxorũ.2.modo p cortinas habitaculi poſſumus intelligere cortinas ex uariis picturis : q̃ dicuntur habitaculũ, quoniã ſub eis immediate erat pſentia dñi. Per tabernaculũ eccleſiæ, cortinas ex pilis caprarũ: p operimẽtũ prius, illud qđ erat è pellibus arietũ rubricatis: p operimẽtum thaxeũ, illud qđ erat è pellibus thaxorũ: & hęc explicatio uidetur priori germanior. Poſſet & tertius ſenſus addi.ſ. Portabunt cortinas habitaculi i.ſcti ſctõrũ, & tabernaculi eccleſiæ.i.& cortinas ſcti ſeu domus anterioris,operimẽtũ eius.ſ.è pellibus arietũ rubricatis,& aliud qđ eſt ex pellibus taxorũ : neq; parũ mihi iſte ſenſus arridet. *Qđ eſt ſup tabernaculum & ſup altare p circuitum*. Melius uertas & clarius. Qđ eſt iuxta tabernaculũ,& iuxta altare.ſ. holocauſtorũ. Eſt enim ſermo de cortinis atrii q̃ nõ erãt ſup tabernaculũ & altare,ſed iuxta: ſẽſus tñ idẽ eſt, utrouis modo uertas. *Et omne qđ fiet eis faciẽt* .i.õne qđ pcipietur eis facere:& ſerua hebraiſmũ fieri,p pcipere, aut õne qđ fiet eis.i.oĩa alia q bus tabernaculũ cõſtituitur ſicut funes, fibulas, uncinos & id genus ali⁹. *Iuxta ſermonẽ Aharõ*. Hebraice iuxta os Aharõ. *In oĩ opere eorũ*. Hebraice in omni miniſterio ſeu ſeruitute. *Et numerabitis ſup eos in cuſtodia: õne onus eorum*.i. numero tradetis eis,ut cuſtodiãt oĩa:q̃ ipſi portãt. Sãtes noſter hic uertit imponetis eis,ſed uerbũ pachad nuſq̃ inuenitur ſignificare imponere. *Et cuſtodiã eorũ p manũ Ithamar* i.q̃ cuſtodire debẽt tradẽtur eis p manũ.i.iuſſu Ithamar. *Hæc ẽ cuſtodia operis eorum,in oĩ opere eorum: in tabernaculo fœderis*.i. hæc ſũt onera q̃ cuſtodire debẽt. Aut hoc eſt qđ in oneribus cuſtodire debẽt,cũ operãdũ fuerit in tabernaculo teſtimonii. *Cum clauis eorum, & funibus eorum*. Erant iſti claui iudicio meo lignei aut æręi: ad quos cortinæ atrii ſuſpẽdebãtur. *Cum oĩbus uaſis earum , & oĩ opere earum*. Per uaſa intelligit alia inſtrumẽta neceſſaria, ad diſpoſitionẽ colũnarũ: & per opus omnia ptinẽtia ad ipſas colũnas & baſes. *Per nomina numerabitis oĩa uaſa cuſtodiæ oneris eorum*.

Cum

Cum enim onera leuitis tradebantur, numerabantur, & nominabantur .ſ.tot baſes, tot cortinæ, tot claui, tot funes, & ſic de aliis: & p uaſa cuſtodiæ intelligit uaſa cuſtodienda. *Hoc opus familiarii.* Melius hoc miniſterium, uel ſeruitus, ut in hebræo habetur. *Per manũ Ithamar* .i. opera ipſius Ithamar. *Oĩs ingrediẽs ad miniſtrãdũ miniſteriũ miniſterii, & ad miniſtrãdum onus in tabernaculo eccleſiæ.* Duplex erat miniſterium, quo leuitæ tabernaculo miniſtrabant. Alterũ dum quieſcebat, quando faciebant quæcunq; ſacerdotes imperabãt. Alterum quando mouebantur caſtra, in portãdis oneribus ſibi impoſitis. *Iuxta ſermonẽ dñi numerauit eos, p manum Moſeh.* Hebraice iuxta os dñi, eoq; præcipiente numerauit eos .ſ. Moſeh: & loquitur hic Moſeh de ſe tanquàm de alio. *Per manum Moſeh* .i. opera eius, quoniã manu ſolemus operari. *Virum & uirum ſup miniſterium ſuum.* Sic in hebræo eſt: ſed bene redditur p unumquẽq; ſuper miniſteriũ ſuum: & ſuper onus ſuum. Præfecit enim unumquéque illorũ, operi & oneri ſuo. *Et numeros eorum.* Subaudiendum eſt. Singulos ſecundum numerũ eorum.

IN CAPVT IIII. NVMERI. AD NOſtram eruditionem annotatio.

A *filio 30. annorum & ſupra: uſq; ad filium. 50. annorum.* Quàm robuſti, & maturæ ætatis eſſe debeant, & quàm integri ſenſus & iudicii, qui dño ſunt miniſtraturi, optime locus iſte oſtẽdit. qui eos. 30. iã natos annos exigit, ad hoc munus, ut plus uirium, & ſaniorẽ mentẽ in eis requirat quã in his qui bellũ ſunt adminiſtraturi: nunc uero ſecus ubiq; fit: ut imbecilles, infirmi, & debiles: ad dei munera deligantur: & qui uix ſeipſos regere ſciunt, paſsim ſine delectu, ad regimẽ aſſumũtur aĩarũ. Similiter admonẽtur reges, ne ſinãt hoĩes in bello ſeneſcere: ſed ſenectam quiete agere domi ſuæ. Cũ enim uires in hoĩe deficere incipiunt, non ſunt amplius cogendi ad miniſterium. Eſt. 3. aduertendũ qua mente & aĩo, ueniendũ miniſtris dei ſit, ad eius miniſteriũ. Quemadmodum enim miles, ordinatiſsime pgit ad certamen, anxius an ſibi ſuccũbendũ ſit hoſti, uel uincendũ: in maximo uitæ ſuæ diſcrimine, & in bello uires extendit, ut uictor euadat: ſic qui accedit ad miniſteriũ dei, cum timore & tremore accedat, quoniam ſup huiuſmodi requieſcere ſolet ſpũs dei. Acuendũ eſt guttur, lingua & labia ad laudes eius mundanda, quoniam omni laude dignus, & maior eſt deus, neque eſt qui ad eius laudes ſufficiat. *Veniẽt Aharon & filii eius, & deſcendere facient uelum tentorii.* Admonentur hic inferiores miniſtri, ne curioſi ſint in diuinis rebus ſcrutandis, quẽadmodum neq; ſummus ſacerdos. Supra enim Leuit. 16. Aharoni per Moſeh deus dicit. Loq̃re ad Aharon fratrẽ tuũ, ne omni tempore ingrediatur ſanctuariũ, intra uelũ: & nõ moriatur. Aduertendũ. 2. eſt, oĩa etiam minima dei miniſteria, per ſacratos miniſtros eſſe facienda: non per uicarios, ita ut etiã luminaris oleũ non alius quàm ſacerdos ſeruare debeat. *Ponent ſup eã operimẽtum pellis taxeæ.* Quanta diligentia & cura, cuſtodienda & ſeruanda ſint ſacra: quantũcunq; minima: & q̃ nullius momenti eſſe uidentur: hic admonemur: eũ duplici panno iubetur inuolui. *Panis iugis erit ſup eã.* Non uult dñs etiam ad momentũ, domũ eius eſſe ſine pane: ne cibus poſsit deficere his qui ſeruiunt ei. Audi qd per Malachiam dicat. Afferre omnem decimam in domũ theſauri, & ſit cibus in domo mea. Quis tibi grato animo non ſeruiat dñe, qui ita miniſtros tuos curas & nutris, ut neque ad horam ſinas menſam tuam eſſe ſine pane? *Ne exſcindatis tribũ.* Non ſinant ſuperiores ſacerdotes, inferiores miniſtros munera ſua facere, ne ſint cauſa occiſionis eorũ: & mirum ualde eſt quòd non puniat eos qui cauſa mali ſunt, ſed eos qui mala operantur. Docentur etiam hic ſacerdotes, non permittere inferiores miniſtros errare in obſequio dei. Docet etiã dominus in hoc cap. opera & onera miniſtrorum eius, debere eſſe diſtincta & diſtributa: ne in miniſterio eius ulla poſsit eſſe confuſio: dum quis alterius functionem ambit.

IN CAPVT. V. NVMERORVM iuxta literam annotationes.

P*Ræcipe filiis Iſrael, ut emittãt ẽ caſtris oẽm lepſũ.* Duo hic admonẽt hebræi & noſtri. 1. fuiſſe iudæorũ. 3. caſtra. ſ. dei qd' cõtinebat tẽplũ cũ atrio ſuo. 2. erat leuitarũ cuſtodiẽtiũ ſacra. 3. erat aliorũ ſæcularũ: adduũtq; lepſos eiectos, extra oĩa iſta. 3. ſeminifluos extra duo ſ. dei & leuitarũ. immũdos ſup aĩam, extra caſtra dei ſolũ. Vnde. 2. admonẽt, triplex fuiſſe immũditiæ gen9. ſ. lepræ, ſeminis, & cõtactus immũdæ rei. Sed an hæc uera ſint, nõ facile dixerim. Hoc certũ eſt, lepſos extra oĩa caſtra eiiciẽdos, ut patet Leuit. 13. ubi dicitur. Sol9 habitabit, extra caſtra erit habitatio ei9: de aliis uero dubiũ eſt, & q̃a hic dicitur. Pręcipe filiis Iſrael, ut emittãt de caſtris oẽm lepſũ, & oẽm patiẽtẽ fluxum & oẽm immũdũ ſup aĩam: arbitror oẽm immũdum, quacũq; immũditia, a caſtris oĩbus eiiciẽdũ: quoniã lex nullũ inter eos diſcrimẽ facit et infra dicitur Et nõ cõtaminabũt caſtra ſua: in quorũ medio ego habito: unde cõſtat oĩa caſtra uocari caſtra dei, & oẽs a ſuis caſtris fore eiiciẽdos. Sumitur aũt aĩa, cũ dicitur. Immũdũ ſuper aĩam: p cadauere, licet nephes pro-

Proprie ſignificat halitum, ut ſępe diximus, & ex cōſequēti aīam, q̄ uidetur flatus uel halitus dei. *Vir uel mulier, cum fecerint ex oībus pcc̄tis boīs, ut p̄uaricētur p̄uaricationē in dn̄o, & deliquerit aīa illa. Et cōfitebuntur peccatū ſuum, qđ fecerunt: & reſtituent delictum ſuum, capitali ſuo, &c. 5. partē addet ſup̄ illud: & dabit ei cui deliquit.* Locus ē utcūq; obſcurus: & obſcurū reddidit ignorātia ꝓpriæ ſignificatiōis verbi & nominis maal, quod aliqui dicūt ſignificare p̄uaricari, alii mentiri & mendacium. Targhum ubiq; mentiri interp̄tatur. Verbum in multis ſcripturæ locis ponitur. ſ. Iehoſuah. 22. ubi dicitur. Nōne hachā filius Zerach, maal maal. i. p̄uaricatus eſt p̄uaricationē in dn̄o? aut mentitus eſt mēdacium in anathemate? Et Ezechie. 17. Iudicabor cū illo ibi, maaln aſſer maal. i. propter p̄uaricationē eius, qua p̄uaricatus eſt in me. Vnde meo iudicio ſignificat p̄uaricari aūt mentiri pactū uel iuramētū ad qđ moueor tū ex uerbis Ezech. citatis, tū ex eo qđ habetur Prouerb. 16. ubi dicitur. In iudicio nōli mal. i. p̄uaricabitur uel mentietur os eius. Diximus de eo Leuiti. 6. Et licet prioribus clauſulæ uerbis uideatur loqui deoībus pcc̄tis, ex ultimis tamē uerbis cōſtat, loqui de pcc̄tō furti, cui peieratio adiungitur: & eſt ſenſus. Vir uel mulier, cū fecerint aliqđ pcc̄tūm, ex his q̄ homo facere ſolet, præſertim auferendo alienum: & præuaricatus fuerit præuaricationem in dn̄o, mentiendo. ſ. & iurando ꝑ dūm ſe rem ꝓximi nō ſurripuiſſe, tales cōfitebūtur peccatum ſuum quod fecerunt: reſtituentq; delictū i. furto ablatum quo deliquerunt, cum ſorte, &. 5. eius partem addent ſup illud. Solebat dn̄s huiuſmodi mendacia adiūcta peieratiōe grauiſsime punire: ut patet Ezech. 17. ubi dn̄s dicit. Viuo ego, niſi iuramentū meū, qđ ſpreuit, & fœdus meū quod irritauit, dedero in caput eius. Quidā ex noſtris hic dicit, idē eſſe cōfiteri pc̄tā, & cōpungi ſeu ſe pc̄tōrē agnoſcere, quemadmodū Matth. 3. & Marci. 1. inuenitur, quòd audientes Ioānis Baptiſtæ cōciōem, cōpūcti reuertebātur cōfitētes pcc̄tā ſua, ſed cofeſsio plus meo iudicio ſportat, q̄ cognitio. ſ. ipſā externā pc̄tōrū explicationem. Et mitius lex hic agit, cum eo qui dn̄o cōfitebatur pc̄tūm ſuū corā ſacerdote: q̄ cū eo qui in foro iudiciali, in quo ad minus duplū reſtituebat: ut patet Exodi. 22. hic uero ſat erat quintā partē addere rei ablatæ. Hebræi & ex noſtris aliqui, paulo aliter intelligūt legē hāc, eāq; in duas partes ſecernūt, ut ſenſus prioris partis ſit, quòd qui aliquid ſurripuerit, aut ui extorſerit, & ſua ſpōte id reddiderit: nō cogatur niſi ad ſimplicē reſtitutionē: ſin falſo iurauerit, & cōuictus fuerit, quod rē abſtulit: reſtituat rē in capitali ſuo, & ſup addat quintā eius partē: eo quod peierauit, & cū ſacrificio quod iubebatur adducere, faciat cōfeſsionem, quā ipſi uocāt cōfeſsionem ſup ſingulari peccato: quoniā in aliis pro pc̄tō ſacrificiis, fiebat generalis cōfeſsio his uerbis. O dn̄e, ego reus ſum mortis. Vide q̄ de his ſcripſimus Leuit. 5. Ex quibus uerbis collige aduerſus noſtri temporis hereticos, cōfeſsionē auricularem ſeu uocalē à dn̄o in ueteri lege præceptā: & licet nō oīum, aliquorum tamē, ut hic & Leui. 5. manifeſtatur. Et uide Achilē, quo in Eugubiū quidā ex lutheranis utitur. Chriſtus inquit ſolus pro nobis mortuus eſt: ergo illi ſoli cōfitēda ſunt pcc̄tā. Si enim hoc cōſequium ualet, ualebit & hoc. Chriſtus ſolus pro nobis mortuus eſt, ergo ab eo ſolo baptizari debemus nō a ſacerdote. Licet enim Chriſtus ſolus pro nobis mortuus ſit, uoluit tamē uirtutē paſsionis ſuæ nobis, ꝑ ſacramēta & ſacramentorum miniſtros applicari: quēadmodū apoſtolis Ioannis. 20. dixit. Accipite ſpūm ſanctū, & quorū remiſeritis pcc̄tā: remittuntur eis. Si ergo ſolus Chriſtus peccata remittit: nullo pacto eſſet remiſsio apoſtolis petenda, quā Chriſtus illis tribuiſſe Ioannes fatetur. Alia miſſa facimus, quoniam multi prouinciā hanc diſputandi aduerſus eos, aſſumpſerunt. *Et ſi nō fuerit uiro redimēs ut reſtituat delictum ei: delictum reſtituitur dn̄o, ſacerdotis erit.* Vocatur propinquus hoīs, à quo res furto ablata eſt, redimēs uel redēptor: quoniā quēadmodū ipſe redimebat ex ſuo propinquū ſuū, & hæreditatē eius: ita & hæres erat eius, in his q̄ ab eo furto auferebantur: unde idem dictu eſt. Si nō fuerit uiro redimens, ac ſi diceret. Si nō fuerit uiro propinquus: qui ſi non eſſet, res furto ablata erat dn̄i: & eius loco tradebatur ſacerdoti, & hinc ortum habuit reſtitutionem incertorum domino fiēdā, & in pauperes erogandā: q̄ quōdam epiſcopis tradebatur, nunc uero confeſſoribus.

Et oīs eleuatio oīum ſc̄titatum filiorum Iſrael, quā ap ꝓpinquare faciunt ſacerdoti, eius erit. Et uir & ſanctitates eius, illi erunt: Vir qui dederit ſacerdoti illi erit. Tripliciter quis poterat ſacerdoti dare. 1. offerendo dn̄o ſacrificia ſua: & hæc dicit fore ſacerdotis offerentis, & hoc eſt quod dicit quòd omnis eleuatio oīum ſc̄titatum, filiorū Iſrael, quā appropinquare faciunt ſacerdoti, illi erit. Nā ſacerdotis qui uictimā ſacrificabat erat pars ſibi à lege ſtatuta: quā uocat eleuationē, quoniā añ immolationē eleuabatur ſurſū; ut ſæpius diximus. 2. dabat qs ſacerdoti, cū ſeipſū aut aliquid ſui Dn̄o deuouebat, ut cap. 27. Leuit. dictū eſt: & hoc etiam ad ſacerdotem pertinebat: qui ſcilicet tunc temporis miniſtrabat, aut cui uouens dare maluiſſet: & hoc eſt quod dicit. Vir. ſ. cum ſe deuouit, & ſanctitates eius, quas. ſ. Deo deuouet: illi. ſ. ſacerdoti erunt, cui ſcilicet uouens dare uoluerit: aut qui adminiſtrauerit tunc. Tertio poterat ſacerdoti dare, non per modum ſacrificii aut

uoti:ſed quaſi amico,& ut priuatæ pſonæ : & hoc etiã ad illũ ſacerdotẽ ptinebat,cui dabatur. Quidã 2.partẽ ſentẽtiæ interpretantur hoc modo. Vir ſctĩtates eius,ipſi erũt.i.cuiuſq; uiri ſctĩtates,ad ipſum ſ.offerẽtẽ ptinebũt,ac ſi dicat,pars oblationis uni' cuiuſq; offerentis:ad ipſũ.ſ.offerẽtẽ ptinebũt, ſed expoſitio hæc uidetur nimis literã torq̃re. Alii uero ſic. Oĩa q̃ offeruntur deo,à filiis Iſrael, p ſacerdotẽ:ipſius ſacerdotis erũt. Et qđ dicitur. Quicquid aliquis ſacerdoti dederit:hũc habet ſenſũ.i.licet unicuiq; dare ſctĩficata ſacerdoti,cuicũq; uoluerit: at quãdo quis dederit illa ſacerdoti,ad eũ ſacerdotẽ ptinebũt ſctĩficata. Sed neq; iſta expoſitio multũ placet:q̃ reliquit.2.partẽ ſẽtẽtiæ ſine interptatiõe *Vir uir cum declinauerit uxor eius, & puaricata fuerit in eo puaricationẽ, & iacuerit uir cũ illa,iacẽtia ſeminis: & occultũ fuerit ab oculis uiri eius: & latuerit: & ipſa polluta fuerit, & teſtis nõ fuerit cõtra eã: & ipſa nõ fuerit dephẽſa.* Agit hic lex de uiro qui zelabat uxorẽ ſuam,quã ſuſpicabatur adulterã:cuius pudicitiam explorare uolebat. Et data eſt lex hæc, ne iudæi zelo ducti,in uxores ſæuirẽt,eas occidendo,& ut illæ explorationis huius metu, ab adulterio cauerent. Tradũt aũt iudæi iſto modo quondã Hieroſolimis factam huiuſmodi explorationẽ. Admonebat prius uir uxorẽ ſuã coram teſtibus dicendo. Ne abſcõdaris cũ illo uel illo,qđ ſi admonitionẽ uiri nõ admitteret, accedebat cõſiſtoriũ ſeu magiſtratus domũ;& dicebat iudicibus. Zelotipia laboro erga iſtã mulierẽ, propter illũ & illũ cum quo ſe abſcõdit:& iſti ſunt teſtes mei,ipſa uero ſe innocentẽ aſſerit: uolo ergo eã portare coram dño & ſacerdote ad ueritatẽ explorandã. Adducebatur aũt Hieroſolimã,& à iudicibus admonebatur his uerbis eã deterrendo. Multę fuerũt ante te,q̃ trangreſſæ fuere, uiri quoq; magni ſunt & pſtãtes,quos incit malus genius,ut in ſcelus ruerẽt:narrabãtq; illi facinus Iehudah,& Reubẽ,Amõ & Thamar: ut illa facilius peccatũ ſuũ fateretur. Si fatebatur, & bibere nolebat,diſcedebat à marito abſq; dote. Si uero in negatione pſeuerabat,adducebatur ad oriẽtalẽ tẽpli portã: & ducebatur à loco in locũ, ſi forte fatigata ſcelus cõfiteretur:qđ ſi adhuc pſeuerabat,& albis ueſtibus eſſet induta, exuebatur:& nigris induebatur,& oĩa ornamẽta auferebant ab ea, & ad eã fœminarũ multitudo cõueniebat,ut eã ſic ſpoliatã uiderẽt. Poſtea adiurabat eã ſacerdos, uerbis textus. Si declinaſti ſub marito tuo, det dñs te in maledictionẽ,in medio populi tui: & ingrediantur aquæ amaræ iſtę, in uiſcera tua,ut intumeſcat uterus tuus. Et ipſa dicebat amen. Deinde in membrana ſcribebat nomen mulieris,& oĩa uerba quibus eam adiurauerat: poſtea afferebat nouum uas teſtaceum,in quo dimidium ſextarium aquæ mittebat ex concha templi : & puluerem pauimenti tabernaculi, etiam in aquam mittebat ſimul abſinthium,& alias res amaras: abradebat quoq; nomẽ mulieris in eas, qđ erat in mẽbrana ſcriptũ:donec nullum veſtigium remaneret, poſtea potabat eã, q̃ ſi munda erat, retineri poterat à marito ſuo, ac ſi morbo aliquo laborabat liberabatur ab eo, ita ut grauida fieret,& maſculum pareret : & ſi antea difficulter pariebat,facilem partum aſſequebatur: ſi uero polluta erat, facies eius ſtatim expalleſcebat, oculi proruebant, uenter intumeſcebat, & fœmur eius concidebat:eadem quoq; hora,qua ipſa moriebatur,adulter qui cum ea rem habuerat, uita fungebatur:& omnia q̃ illa patiebatur, ſuſtinebat etiam ipſe. Hactenus illi, in quibus meo iudicio multa mentiuntur. *Afferet oblationẽ eius ſup eã decimũ Ephah*, quod eſt menſuræ genus,de quo ſæpius dixim'. *Farinæ ordeaceæ.* A uerbo ſaar, quod eſt horripilare:eſt ſear.i.pilus, & inde ſair.i.hircus à multitudine pilorũ ſic dictus a quo etiam ſeorah. i.ordeũ quòd pilum lõgũ habeat:quem alia ſemina nõ habent, de quo Exodi 9.diximus. *Quia oblatio zelotipiarũ eſt,oblatio recordationis,recordari faciens iniquitatẽ,aut punitionẽ iniquitatis.* Pro oblatione in hebræo habetur certũ gen' oblationis.ſ.minchah: quod fiebat ex flore farinæ,& aliquando erat flos ipſe farinæ:de quo abunde diximus Leuiti.2. Non admiſcebatur aũt illi oleum uel thus, quoniã munus ingratum erat deo,aut quia triſte. Oleum aũt & thus iocunditatem, & hilaritatem offerentis in oblatione ſignificabant,q̃ nõ erãt in oblatione zelotipiæ. Reducebat enim ad memoriã, tam mariti q̃ uxoris peccatũ adulterii cõmiſſum, aut pœnã q̃ ſeq̃batur fœminam ſi eſſet adultera. *Accipiet ſacerdos aquã ſctã.*i.q̃ in loco ſctõ erat.ſ.in concha,qua ſeſe ſacerdotes ante miniſterium lauabãt. Nõ enim poterãt eſſe aq̃ cineris uaccæ rufæ, quoniã nõdũ ceremonia illa inſtituta erat. *Ponet ſup eũ oblationẽ memoriæ* i.munus illud farinaceũ, qđ uocatur minchah,qđ dicitur memoriæ q̃a pugillũ ex eo capiebat ſacerdos in memoriã offerẽtis aut qđ memorabatur totũ eſſe ſctũ. *Et in manu ſacerdotis erũt aq̃ amaræ, maledictionis aut maledictiõũ* .i. in q̃bus, maledictiões cõiiciendæ ſũt.ſ.ſequẽtes. Neq; bene meo iudicio hic Sãtes uertit aquã amarã deficere faciẽtẽ. *Adiuratio eſt impcationis.*ſ.malorũ. Sic melius uertas, quoniã alah,potius ſignificat mala pcari,q̃ maledicere:licet ſit q̃ſi idẽ,mala pcari & maledicere. Sic inferius cũ dicitur. In maledictionem, uerti poteſt, in imprecationem, ſcilicet malorum : ac ſi dicat. Si a uiro tuo declinaſti, & polluta es, det te Do-

minus

minus in maledictionem, ſeu imprecationem: ut ſcilicet omnes tibi mala precentur aut maledicant ſen ſis maledictio. *Et in adiurationem:* ut ſcilicet iurando dicatur. Faciat tibi Dominus ſicut fecit tali mulieri: unde per adiurationem intelligenda eſt execratoria, aut det te Deus in adiurationem.i. dicatur adhuc àdiureris, quemadmodum talis à ſacerdote adiurata eſt. Dictio ſebuah ſignificat iuramentum aut execrationem. *Cũ dederit Dñs femur tuũ cadens: & uterum tuum tumeſcentem.* Per femur cadens intelligo femora debilia. Fiebãt enim femora iſtius fœminæ debilia, ut uix eam poſſent ſuſtentare: aut putrida, ut caderet ab eis portio carnis. Vertimus autem. Et uterum tuum tumeſcentem, quod alij uertunt, ſed non tam bene crepantem. Nam dictio ſabah, potius ſignificat tumeſcere, & eleuari: q̃ crepare: ut patet ex ſignificatione nominis ſebi, quod in multis ſcripturæ locis, ſignificat eleuationem: ut patet Iſaiæ.13. Erit Babel ſebi.i. tumor ſeu eleuatio regnorum, aut quæ nunc eſt cæteris regnis eleuatior. Et cap. uigeſsimo octauo. In die illa, erit Dominus exercituum, in coronam ſebi.i. eleuationis, ſeu eleuatam. *Et ueniãt aquæ maledictæ iſtæ: in uiſcera tua.* Sanctes uertit aqua deficere faciens, ut ſupra, ſed emendanda eſt litera ut ſuperius. Et dictio maah.i. uiſcera, ea uel interiora ſignificat: ut patet Ionah.2. ubi dicitur. Et fuit Ionah bimmi.i. in inteſtino, ſeu uiſceribus piſcis. *Veniet aqua deficere faciẽs.* Meli⁹ tumeſcere faciẽs: & ſic ubicunq; in hoc capi. locutio ponitur.

Et dicet mulier Amẽ amen. A uerbo amã, quod eſt firmare ſtabilire, uenit amen. i. firmetur ſtabiliatur, fiat firmum ſtabile permanens. *Et eradet ad aquas amaras.* Verbum machah, hebræis ſignificat delere, & addere, tergere, perdere, & diſperdere: & dubium eſt an ſacerdos deberet ſchedam rumpere, & in aquam mittere: uel potius radere literas ipſas maledictionũ: & raſuram in aquam mittere: & ſecundum uidetur uerius. Et literã ſic expone. Et eradet.ſ. ſacerdos ſchedæ literas: ad quas amaras i. ad ꝓiciẽdũ in aquas amaras, aut iuxta aquas, uel ſup aquas. Et quod dicitur. *Et ſcribet maledictiones iſtas in libro.* Per librũ intellige ſchedã: ut diximus. Nã ſepher.i. liber: nõ ſolum librũ, ſed literas ſignificat ut patet.2. Reg.5. Et mittã ſepher.i. literas ad regẽ Iſrael. *Capiet ſacerdos de manu mulieris oblationẽ.* Meli⁹ michah. *Capiet pugillũ ſacerdos minchah:* *memoriale eius.*i. qđ teſtetur totũ eſſe dño oblatũ, aut in memoriã fœminæ ut.ſ. de⁹ illi⁹ memor ſit: ut ſæpius expoſuimus. *Ingredietur in ea aqua tumeſcere faciẽs.* Sic melius uertas, quàm crepare faciẽs: & ſic literã emẽda, ubicunq; uerbũ crepare, in Sãcte inueneris. *Et erit mulier in maledictũ.*i. oẽs eã maledicent ſeu mala imprecabuntur: et forte dicebant. Faciat tibi deus, ſicut fecit illi fœminæ, cuius uenter intumuit: & femora corruerunt. *Innocẽs erit.*ſ. ab huiuſmodi nocumẽtis. Aut melius, innocẽs iudicabitur à magiſtratu. *Et feminabitur ſemine.* Hebraiſmus eſt: pro cõcipiet, ſeu habebit fructũ aut prolem. Vocat enim hebraiſmus prolẽ ſemen ut Gen.15. Mihi nõ dediſti ſemen.i. filium. *Hæc eſt lex zelotipiæ.*i. ritus, qui cũ zelotipa ſeruandus eſt: & uiri, ſup quẽ tranſierit ſpũs zelotipiæ: & ſumitur hic ſpiritus pro ſuſpitione. *Et ſtare faciet.*ſ. *ſacerdos mulierẽ corã dño: et faciet ei ſacerdos oẽm legẽ iſtã.* Oẽs fere legũt clauſulã hãc ſic. Et ſtatuet uxorẽ corã dño: ut hoc ad maritum referatur: neq; eſt mala interpretatio: ſed quod ſequitur, ad ſacerdotẽ, omnino referendũ eſt. *Et innocẽs erit uir ab iniquitate: & mulier ipſa portabit iniquitatẽ ſuã.*i. nulla pœna afficietur uir, propter huiuſmodi explorationẽ: & mulier portabit pœnam iniquitatis ſuæ, ſi fuerit polluta. Sumitur enim in utroq; loco iniquitas, ꝓ pœna iniquitatis: ut Sãctes bene uertit. Sed nil uidetur, lex de uiro diſponere ſi fœmina eſſet innocẽs: ſed innuit, eũ nullo pacto debere puniri ꝓpter hoc: & dãnũ fœminæ, prolis gaudio cõpẽſabatur: & gloria innocẽtiæ.

IN CAPVT. V. NVMERORVM, ad morum compoſitionem annotata.

PRæcipe filijs Iſrael: & emittãt è caſtris oẽm leꝓſũ. Sũmã munditiã nos admonet loc⁹ iſte: qui oſtẽdit deũ, e caſtris in qb⁹ ipſe erat, eiicere ꝑcepiſſe oẽm leꝓſũ & immũdũ. Ex quo loco diſce, quãtũ abominabitur uolũtarias imũditias pcẽtorũ, qui ſic aboĩnatur eas, q̃s homo inuitus patitur. Similiter admonẽtur cõmunitatũ rectores: morboſũ oẽm, qui alios inficere poteſt: à ciuitate eijcere, ne alios inficiat. *Cõfitebũtur ſe ſup peccato ſuo.* Profuit ſẽp homini corã ſummo deo, peccata ſua cõfiteri: ob cuius negligentiã multi periere. Nõ confundaris (ait Eccleſiaſt.) cõfiteri peccata tua: & ne ſubiicias te omni homini ꝓ peccato. Sic ca.17. Ante mortẽ cõfitere. A mortuo q̃ſi nihil, perit confeſ-

cõfeſsio cõfiteberis uiuens,uiuus & ſanus confiteberis, & laudabis Deum: & gloriaberis in miſerationibus illius. *Reſtituet delictũ ſuũ in ſorte eius, & quintã partem addet ſuper illam.* Sunt multi,qui poſtquã ablatã pecuniam reſtituerint, ſe immunes à peccato arbitrantur:non curãtes iniuriam quã proximũ affecerũt:ſed æquiſsimus iudex,omnia reſtitui uult. *Si non fuerit uiro redimens: delictũ reſtituitur Domino Sacerdotis erit.* Quicqd habes,o homo,ex pœnario eſt Domini Dei tui,& hæreditas eius: quid ergo mirum, ſi ſuũ poſt mortem tuam recuperet: & cognoſce ſua miſericordia te ſinere,ſua tuis hæredibus relinquere. Vtinam Domine Deus mi,meipſum hæreditare dignareris, & mea:& quemadmodũ tu,pręclara hæreditas mea es:ita & ego portio tua eſſem. Ex quo etiam colligitur,quàm antiquum ſit,ut incertorum reſtitutio: Domino in ſuo ſacerdote fiat. Et conſidera ſacerdos: quantum Deo tuo tenearis:qui re ſuum unicũ conſtituit hæredem: & quam exuberãter exolvat minilterium, quod illi tam negligenter impendis. *Præter arietem expiationum.* Explicat locus iſte tria neceſſaria eſſe, ad peccati plenam expiationem.ſ.confeſsionem reſtitutionem,& expiationem. *Cũ diuerterit uxor cuiuſpiam.* Duo ſunt mala quæ omnem rem publicam perturbare ſolent,homicidium uidelicet,& adulterium: quibus ſapiens legiſlator obuiam ire uoluit: conceſsitque uiris explorationem uxorum,ne eas ex ſuſpitionibus facile occiderent & fœminas maximum uitæ diſcrimen ſubire uoluit:ut eas, ab adulterio deterreret:cùm ſcirent indubie , ſcelus ſuum poſſe facile deprehendi.Similiter diſcimus,quàm difficile peccata noſtra abſcõdita,deus reuelare ſoleat.Potuit enim ipſe,quærẽti ſacerdoti ueritatem abſconditi facinoris reuelare: quod ne faceret tot ambagibus utitur,quemadmodum fecit in peccato Achan apud Ioſuah , quod fortibus potius quàm reſponſo ſuo uoluit manifeſtare.3.docemur Deũ multos ſine culpa uoluiſſe tormento explorari:non tamẽ immunes à præmio dereliquit.Permiſit enim hic,innocẽtem fœminam infamia adulterij uri,& notari, aquas amariſsimas bibere: ſed omnia hæc,conperta innocẽtia,noua prole renumerare. Similiter grauia eſſe patienda,ut malam ſuſpitionẽ, animo proximi poſsis auferre. Et hinc ortã puto illam conſuetudinem,qua quidam ad oſtendendam innocentiam ſuam , cum alicuius criminis infamia laborarent, ſuper uiuos carbones,nudis pedibus incedere uolebant,aut candens ferrũ,manibus attrectare. Et mirum ualde eſt , fœminam tam periculoſum ſubire diſcrimen,adulterum uero,ab huius modi periculo expertem. Mitior enim lex ſemper fuit in adulterio,cum uiris:quàm cum fœminis,quoniam plura,& grauiora mala ſequuntur,ex fœminæ quã uiri adulterio:ut prolis incertitudo manifeſte oſtendit. *Non fundet ſuper eam oleum,& non ponet ſuper eam thus:quia oblatio memorans iniquitatem.* Triſtis eſſe debet omnis peccatorum recordatio coram dño quemadmodum & oblatio,quàm Domino peccator offerre debet: iuxta illud Regis Ezechie. Recogitabo tibi omnes annos meos:in amaritudine. *Adiurabit eam ſacerdos.* Habent ex hoc loco, qui reis inquirendis uacant, quod eos ante torturam,de dicẽda ueritate blãdis uerbis debeant admonere. *Veniat aqua deficere faciens in interiora tua.* Iſtuc pertinẽre uidetur quod in Pſal. dicitur. Induit maledictionem ſicut ueſtimentum ſuum:& intrauit ſicut aqua interiora eius: & ſicut oleum oſſa eius. Aduerte etiam hic quam mitius lex agat cum rea,aduerſus quam nullus teſtis depo nit:quàm cum ea quæ rea miraculo quodã oſtenditur. Nam ſi teſtibus conuincebatur lapidabatur , ſi uero inditio aquæ amaræ ſuſtinebat quæ hic deſcribuntur mala. Pluris enim facere uidetur humana teſtimonia in damnando homine,quam ſua inditia. Audi de hac re pulchrum exẽplum quod priori Regum libro cap. 6. ſcriptũ eſt. Cũ enim ſanctiſsimus propheta Hæliſeus Syros quoſdam milites, qui Samariã obſidebant cecitate percuſsiſſet, eosque intra urbis mœnia cõcluſiſſet: petijt ab eo Rex Iſrael an eos gladio percutere poſſet. Cui ſanctus propheta reſpondiſſe fertur. Nõ percuties nũ quos cepiſti gladio tuo percutis? Pone inquit panẽ & aquam coram eis, & comedãt & bibant. Sic & nunc Dominus uoluit eam à morte liberari ream,quàm iudex humanis teſtibus,& humano more ream nõ deprehendit,ſed inditio ſuo, ut & eam ream utcunque puniret, ſed tanquã pius,morti non traderet lapidandam . Ex quibus omnibus docemur,neque publice neque ſecrete peccare:ne forte Dominus aliquo manifeſto inditio,peccata noſtra aliquando prodat.

Sacerdos hæres Domini conſtituitur.

Tria neceſſaria ad peccati expiationem.

Difficile dominus in ueteri lege peccatorem reuelare dignabatur.

Multos Deus ſine culpa torqueri permittit:quibus tamen præmiado nat.

Mitior lex adulterii in uirum quã in fœminam ſemper fuit.

Debẽt tot quidi blãdis uerbis ante torturã admoneri à iudice.

Micius agit dominus cũ eis quos ipſe conuincit quã magiſtratus cum illis quos teſtibus cõuincit.

IN CAPVT. VI. NVMERORUM IUXTA LITERAM ADNOTATA.

Vir uel mulier , cùm ſeparauerit ſe, uouendo uotum Nazarei:ut ſepa

ret ſe

ret ſe Domino. Verbum pala, quod hic ponitur: ſignificat proprie ſeparare: licet Hebræi dicant illud ſignificare multa alia ſcilicet mirifica re, ſeu mirabile & difficile eſſe, abſconditum eſſe, & ſeparare, ſed locis quibus ponitur inſpectis, uidetur præcipue ſignificare ſeparare: & ex conſequenti abſcõditum eſſe: quòd id quod eſt abſcõditum, ſit a notitia hominum ſeparatum & ſi contendas, admittam etiam mirificare. Pro uerbio.30. habes. Tria ſũt quæ niphleu, id eſt, ſeparata uel abſcondita ſunt a me: quod Hieronimus uertit. Mihi difficilia. Sic Exodi.33. Venphlinu, id eſt. Et ſeparabimur ego & populus ſuus, ab omni populo: ubi etiam uerti poſſet. Et mirabiles erimus. Quod enim eſt ſeparatum, eſt mirabile. Poteſt ergo locus iſte dupliciter exponi, iuxta duplicem uerbi ſignificationem. Primo ut uertimus ſcilicet. Vir uel mulier, cum ſe parauerit ſe ab alijs hominibus, & fœminis: ad uouendum ſeu ut uoueat uotum nazarei. Ecce qualiter ſeparabat ſe, quod ſtatim explicat dicens. *Separando ſe Domino*, id eſt, tanquã rem dicatam Domino, aut propter Dominum Res enim Domino conſecratæ, ab alijs prophanis ſeparatæ erant. Alio modo ſic. *Vir uel mulier, cum mirificauerint ſe, ad uouendum uotum nazarei* Abſtinendo enim ab omnibus immundis, & a quibuſdam delectabilibus, quibus alij fruebantur: mirabiles ſe reddebant omni populo in huiuſmodi uotis & hic.2. ſenſus, mihi magis arridet. Porro dictio nazar, aqua nazir, id eſt, nazareus, ſignificat elongare & ſeparare: ut patet Zachariæ ſeptimo ubi dicitur. Nunquid flebo, hinazer, id eſt, ſeparando uel elongando me a cibis? Dicitur ergo nazareus nazir, id eſt, ſeparatus uel elongatus: quoniam tempore ſui nazareatus, ſeparabat & elongabat ſe ab omnibus immunditijs: & à multis delectabilibus, uuis, uino, & alijs quibuſdam. Poſſet etiam uerti uouendo uotum ſeparationis: ad ſeparandum ſe Domino. Sunt qui legunt ſi expreſſerit, id eſt, diſerte labijs ſuis uotum protulerit. Aliàs enim ut dicunt Iudæi, uotum non ualebat: ſed iſte ſenſus, a litera alienus eſſe uidetur: quoniam ut Theologi bene probant, uotum etiam ſi ore non ſit expreſſum, ualidum eſt: quoniam Deo, qui corda hominum nouit, fit. Aduerte autem huiuſmodi uota, communiter fieri ab his qui legi diſcendæ liberius uacare uolebant ſeſeque ad tempus ſeparabant à commertio aliorum hominum: & Domino ſe totos dedebant. Sũt etiam qui pro nazareus, dicant pronunciãdum naſareum: quòd litera zain, cum qua nomen nazar ſcribitur, mollius ſonet, quàm tſade. Hij nazarei à Iudæis uocantur peruchim, id eſt, ſeparati: qui in nouo teſtamento Phariſæi uocantur, à qua uoce, quidam putant Chriſtum ſeruatorem noſtrum dictum nazarenum: quaſi ſanctificatum, ſanctum ac ſacrum: alijs tamen magis probatur: quòd a nazar quod eſt ſeruare & ſaluare ſic dicatur. *A uino & ſicera ſeparabit ſe.* Tria erant neceſſaria nazareo, ſcilicet abſtinentia à uino, & ab his quę aut uinũ gignebãt aut ab uuis gignebãtur. Secũdo abſtinentia ab immundis præſertĩ mortuis tertio nutrire comam. Et poteſt Quartum addi quod ſcilicet eſſet domino ſanctificatus. A ſachar quod eſt inebriare, eſt nomen hebraicum ſechar, quod & ſi propriè ſignificet ſiceram, inuenitur tñ ſignificare omnẽ potũ inebriatiuũ: licet hoc non probetur multis, quoniam ubicũque alij uinũ uertũt, optime quadrat ſicera. Vnde uidetur, qđ ſolũ ſicerã ſignificet. In multis enim locis, à uino diſtincta ponitur, ut hic, & Leuitici.10. A uerbo ſachar ẽ ſichor. i. ebri⁹, & ſicharõ. i. ebrietas. *Acetum uini, & acetũ ſiceræ non bibet.* Ex utroque, acetum fieri ſolet: licet apud nos ex ſicera non fiat, quoniam ea nõ utimur. Verbum autem chamats, à quo chomets, id eſt, acetum, non plene notum eſt Hebræis, qui dicunt illud ſignificare fermentare, uim facere, & iraſci. Sed expenſis locis quibus uerbũ ponitur: uidetur proprie ſignificare fermentari, & ex conſequenti accidum fieri: quoniam fermentum, utcunque accidum eſt. Habes enim Exodi.12. Quia non chamets, id eſt, fermentauit. Et eodem capite. Et tulit populus paſtam ſuam, antequam techmas, id eſt, fermẽtaretur & Pſal.21. E manu. peruertentis uechomets, id eſt, & accidum reddentis, ſeu amaricantis, aut iraſci facientis: nõdum tamen mens noſtra, in hac ſignificatione quieſcit, quoniam Iſaiæ.63. uidetur ſignificare mixtum, uel rubefactũ: ubi dicitur. Quis eſt iſte qui uenit de Edom, chamuts. i. rubefactus ueſtibus, de Boſrah? Vide q̃ de his diximus Exodi.12. Videtur tamẽ quòd ſignificet fermẽtare, aut miſcere: & forte chomets ſignificat acetũ, quoniã uidetur mixtũ: ut. ſ. ſapiat utrũq;, uinũ. ſ. & acetũ, unde Pſal.69. habetur in ſiti mea, potauerũt me chomets. i. aceto. Et euãgeliſta dicit, datũ ſaluatori uinũ, cũ felle mixtũ: quaſi dicat Pſal. In ſiti mea propinarunt mihi acetum. i. mixtũ, ex aceto & felle, qđ euãgeliſta explicuit. Videtur etiã poſſe ſignificare rubeſcere, propter uerba Iſaię citata: & multa in ſcripturis loca, ubi uerbum ponitur: poſſent iuxta hanc ſignificationem exponi. Et ſi paſta, ex fermento rubra utcunque fieret, quale eſt fermentum: indubie crede-

rem, proprie ſignificare rubeſcere, & ex conſequenti fermentari, quòd ſit quodammodo rubeum fieri: ſed rem non diffinio, quoniam cõiecturis moueor. *Madefactum uuis non bibet.* Aliqui uertũt. Omnem liquorem, uerbum ſcàrah, ſignificat reſiduum eſſe, nomen uero reſiduum & magis loco quadrat: ut ſit ſenſus. Reſiduum uuarum non bibet. Vocatur autem reſiduum uuarum, omne quod ex uuis exprimitur: ſicut uinum, & quod ex uuis aqua madefactis eliquatur quod noſtri uocant pedis aquam: ſimiliter uinum decoctum, quod arrobe, noſtri appellant. Vnde Hieronim us optime uertit quicquid de uua exprimitur Targhũ. Omnes reliquias uuarum. Neque meo iudicio tam bene quadrat madefactum uuis, nõ bibet, quoniam uuis non ſolet aliquid madefieri: unde potius dicendum eſſet, uino, aut muſto madefactum. Immo neque ſic quadrat quoniam multa madefiunt uino, aut muſto, quæ non poſſumus bibere: ut panis, caro, piſcis. Difficultas accidit, ex ignorantia radicis: quidam enim, ex Hebræis, dicunt eſſe aiaſſar: quod eſt rectificare: ſed non uidetur rectum Eſt ex eadem radice, ſirion, id eſt, lorica: ſed quid alluſionis habeat lorica, ad reſiduum: non facile dixerim. *Ab accinis uſque ad corticem: non comedet.* Dictionis charſanim, id eſt, accini: ignota eſt propria ſignificatio, & acipienda eſt quam nobis Hebræi tradunt. Sic & ſequens dictio ſcilicet zag, ignota eſt: neque alibi quàm hic, quod ſciam: in ſacris literis reperitur. Hieronimus uertit Ab uua paſſa, uſque ad accinum, non comedet. *Donec impleantur dies, quibus ſeparauit ſe Domino.* Non erant à lege ſtatuti huiuſmodi dies: ſed unuſquiſque pro deuotione ſua præfigebat ſibi tempus & taxabat dies: & aliqui erant ad totam uitam nazarei: quemadmodũ Sinſon, & forte Samuel. Dicebatur autẽ toto hoc tẽpore dño ſeparatus: quoniam ab immunditijs omnibus ſeparabatur: & Dei cultui uidebatur applicatus, & hoc explicat cum ſequitur Sanctus erit, id eſt, ſeparatus, ueluti res ſacra *Creſcere faciet comam capitis ſui.* Verbum para à quo perà, id eſt, coma, potius ſignificat nudare, quàm creſcere, unde uertendum eſt. *Creſcere facies nuditatem capilli capitis ſui,* id eſt, ſi contingat caput denudatum ſeu attonſum habere, aut raſum: ſinet capillos creſcere. Quòd autem uerbum, para nudare ſignificet, patet capite ſuperiori, ubi

Vt patet Ieremię as ubi dicitur miſi ſe retich. i. reſiduum tuũ in bonum.

dictum, eſt Vpara, id eſt, denudabit caput mulieris, de quo etiam multa diximus Exodi. 32. Siquæras quare Dominus uolebat hominem capillos ſuos illi conſecrare, crediderim, quòd ut Iudæos auerteret, ne eos idolis offerrent. Teſtis enim eſt beatus Cirillus, gentilles cæſariem ſuam idolis ſuis obtuliſſe ſic enim ait. Gentilium dementiſsima natio, ſuas conſuetudines ſecuti, & mutarum pecudum more uiuentes, offerebant comam dæmonijs, eam nutriri permiſſam: atque alius quidem nimphis quas oreades appellabant, alius fluuio, cum uiſum eſſet, offerebat: atque religionis loco, res apud eos habebatur. Itaque ſapientiſsimus Moſes, immo uero per Moſem Deus, cum intelligeret, non facile Hebræos, quos in Egypto errores imbibiſſet, deponere poſſe, ſimiles ritus inſtituere decreuit, ſenſim eos, a priſcis erroribus diſiungens. Quibus ritibus, non demones ultra, ſed Deum omnipotentem, quaſi ſub umbra, & figura, colerent. Hæc ille. *Omnibus diebus quibus ſe nazareum fecit Domino: ad animam mortui non ueniet.* Iam admonui nazar, ſignificare ſeparationem uel elongationem: unde idem dictu eſt omnibus diebus quibus ſe nazareum fecit, quòd quibus ſe ſeparatum fecit ſcilicet à pollutijs, & à uino, & ab his quæ à uino originem habent. Et quod dicitur Domino intellige propter Deum, aut dedicando ſe Domino quod autem ſequitur. *Ad animam mortui non ueniet:* Idem eſt quòd, ad funus, ſeu ad mortem, qua corpus animam efflat. *Quia nazareatus, aut ſeparatio Dei ſui: eſt ſuper caput eius,* id eſt quia ſignum ſeparationis Dei ſui, qua ſcilicet Deo ſuo ſeparatus eſt: ſuper caput eius ſcilicet eſt. Nam cæſaries intonſa, ſignum erat quòd ipſe eſſet Deo ſuo ſeparatus, & conſecratus. Quia etiam nezer, coronam ſignificat, ut patet Exodi. 29. & Leuitici. 21. & multis alijs ſcripturæ locis: quidam interpretantur. Quia corona (per quam cæſariem & comam intelligunt) Dei ſui, eſt ſuper caput eius: quem ſenſum. tenet Rabbi Dauid in libro radicum. *Omnibus diebus nazareatus aut ſeparationis ſuæ ſanctus erit dño.* i. ſeparatus ab immũdis, & alijs propter Deũ, aut quemadmodum Dominus. *Cũ morietur mortuus ſuper eũ, mox ſubito: et polluerit caput nazareatus ſui.* Nõ ſolum debebat immunda ſponte cauere: ſed quantũ-

Quare dominus uoluit nazareũ ſibi capillos offerre.

Offerebãt gẽtiles capillos ſuos diis ſuis.

cunqu

cunque ſubito homo aliquis iuxta eum moreretur, ſtati polluebatur, & tenebatur radere ceſariem, & ſeptima die à pollutione offerre ſacrificium. Aduerte hic quòd dictio pithom.i.ſubito, eſt a radice patah: quę ſignificat declinare: unde peti, id eſt, ſimplex, quòd facile perſuaſus declinet poteſt tamen pithom eſſe per ſe radix quatuor literarum: ſed Hebræi eam ponunt, in radice patah: quod uero ſignificet mox, ſeu repente: conſtat ex uerbis Malachiæ tertio, ubi dicitur Vpithom, id eſt, ſtatim ueniet, ad templum ſuum. Et Pſal. 64. & ſagitauit eos ſagitta pithom, id eſt, ſubito. Et aliquando uenit ſola, ut duobus locis citatis: nonnũquam uero cum alia dictione, quaſi idem ſignificanti: ut hic & Iſaiæ. 30. quod fit ad explicandam maximam celeritatem, ut ſolet fieri, cum uolumus aliquid fieri cum maxima uelocitate: & dicimus mox mox fac hoc. Neque eſt certum uerbum patah, ſignificare declinare: ſed quia quibuſdam ſcripturæ locis uidetur cõuenire: dixerunt Hebræi hoc ſignificare ſi quis tamen ex coniecturis, uelit ſignificationẽ uenari, uidebit potius ſignificare feſtinare, uelociter agere: qđ patet primũ, ex nomine pithõ, id eſt, mox, & ex nomine pethi. i. feſtinus in operibus ſuis: loci autem, qui anſam priori ſignificationi dederũt, poſſunt iuxta hãc optime interp̃tari illud ſcilicet Iob. 5. Quia ſtultum occidet ira, upoteh. i. & feſtinum interficiet inuidia: qui ſcilicet bona aliorum ſiue magna conſideratione conſpicit talis enim ſcilicet non cogitans alium à Deo habere bona, & repẽte poſſe ea perdere: in inuidiam eius prouocatur Aut feſtinum in credendo: occidet zelus. Sic illud Prouerbiorum. 20. Vlepoteh, id eſt, declinanti labijs ſuis (ut noſtri uertũt) ne miſceas te. Melius uertas. Feſtino in labijs ſuis, ne miſceas te: qui ſcilicet non conſiderat quæ loquitur: & quòd iſte ſit ſenſus, uerba præcedentia indicant. Prædixerat enim. Qui reuelat ſecretũ, ambulat fraudulenter: & ſubiungit. Et cum feſtino labijs ſuis, ne miſceas te: ille enim reuelat ſecretũ qui labijs feſtinus eſt. Sic & illud Moſeh ſeptimo. Et fuit Ephraim, ſicut columba potah: quod noſtri interpretantur declinans, aut ſeducta, abſque corde: quod tam bene uertas ſicut columba feſtinans ſcilicet ad eſcam, abſque conſideratione: an ſcilicet in eſca, rethe aut laqueus ſit ad eam capiendam: & quia feſtinus facile declinat, poteſt ſignificare errare, & declinare, rem tamen non certo definio: quoniam nõdum plene certus ſum. *Radet caput ſuũ, in die purificatiõis ſuæ.* Debebat nazareus poſt pollutionem, expectare Septimã diem: & tunc purificari modo ſtatim explicato: quẽadmodum purificabãt ſe poſt ſeptem dies, illi qui immundũ aliquid tetigiſſent: & offerre quæ lege ſancita erant. *Faciet ſacerdos unum pro peccato.* Aperte conſtat ex hoc loco, legis immunditiam uocari peccatum: etiam ſi nihil uolũtarij in eo interfuiſſet: ut præ diximus. 12. capite Leuitici. Quid enim culpæ in nazareo eſſe poterat, huiuſmodi contactus, ſuper quem repente cadebat res immunda. *Sanctificabit caput ſuum, in die illa,* id eſt, dedicabit Deo, aut ſeparabit ab immũditijs propter Deũ. *Et ſeparabit Domino dies nazareatus ſui.* Scilicet alios: quoniam præcedentes nõ cõputabantur illi, ut ſtatim ſequitur. *Adducet ſeipſum ad oſtium tabernaculi eccleſiæ.* Hebraicè eſt, Adducet illum & uidetur relatiuum, agnum quem debebat adducere referre: aut ſenſus eſt, quòd ſinagoga adducet ſeu præſentabit illum Domino: ſed prior ſenſus germanior eſt: quoniam ſtatim ſequitur. Et offerre faciet oblationem ſuam Domino, agnum. *Agnam anniculam perfectam pro peccato.* Lex hæc loquitur de nazareo, cuius nazareatus, rei immũdæ cõtactu pollutus eſt & oblatio hæc pro peccato, illi adhuc imponitur, quoniam non uidetur plene expiatum ſuperioribus ſacrificijs: & tenebatur offerre triplex genus ſacrificij ſcilicet holocauſtum, pro peccato, & hoſtiam integritatis, ſeu pacificam: de quibus in initio Leuitici dximus. *Et cauſtrum infermentatorum ſimilæ placentas mixtas oleo: & lagana infermẽtatorum inuncta oleo, & minchah eorum, & libamina eorum.* Tenebatur nazareus Deo offerre, caniſtrum infermentatorum panium, ex farinæ flore confectorum: & placentas: per quas meo iuditio intelligit pro res panes, quos feminæ facere ſolent, ex maſſa ante quam fermentetur: de quibus abunde diximus. Exodi. 29. & Leuitici Secundo. Radix enim nominis chalot, id eſt, placentæ, eſt chalal quod eſt, ſecundum unam ſignificationem initiari: dictio uero rachich, id eſt, laganum, ſignificat cruſtulas, quas noſtri bis coctum panem, uocant: & apud nos fiunt præ: ioſiſimæ, quibus ſacharum & roſaceam aquam miſcent, & à noſtris uocantur bollos daçucar. Nam rachich Hebræis, eſt quid tenue & ſubtile. Et pter hæc, erat munus, minchah, etiã ex flore farinę & libamen uini, qđ cũ ſacrificio offerebatur & quod

Contatus rei immũdę dicitur Hebræis peccatum

uertimus Libamen, poteſt uerti: effuſionem. *Faciet oblationem pro peccato ipſius.* Hebraicè eſt faciet peccatum ipſius, ſed ſenſus redditus eſt. *Super caniſtrum infermētatorū.* id eſt. poſt caniſtrum infermētatorum: aut præter caniſtrum infermentatorum. Erant enim omnia hæc ſimul offerenda domino. Sāctes noſter uertit, in caniſtro infermētatorum: ſed nō tam Germanè. Et ſumitur hic facere hoſtiam, Pro offerre ſeu immolare. *Et faciet minchab eius:* & non faciet oblationem eius, quod ſanctes uertit *Poſtquam raſerit nazareatum ſuum,* id eſt, capillos nazareatus ſui. *Ponet ſuper uolas nazaræi.* Hoc eſt quod in leuitico uocatur impletio manuum: quoniam offerens ſolebat implere uolas ſuas ſacrificijs ſeu muneribus, quæ domino offerebat, maxime quando cōſecrabatur. *Sanctitas eſt ſacerdotis,* id eſt, ſancta ſunt huiuſmodi oblata: & ad ſacerdotē pertinent. *Tam pectus eleuationis quam armus uentilationis.* Diximus de his duabus dictionibus ſcilicet tenuphah & terrumah Exodi 35. & Leuitici Nono: & prior ſcilicet tenuphah uidetur ſignificare tenuem eleuationem, qualis eſt fumi: quoniam radix eius ſcilicet nuph, ſignificat Prouerbiorum ſeptimo tenuem ſubfumigationem, ubi meretrix dicit iuueni Naphti. i. ſuffumigaui, aut aſcendere feci cubile meum mirrha: ac ſi dicat eleuare ſeu aſcendere feci mirrhæ fumum, ſuper cubile meū. Therrumah uero, ſignificat quancunque eleuationem: quemadmodum rum, quod eſt radix eius, qualitercū que aſcendere ſeu eleuare: poteſt tamen utraq; eleuationem qua huiuſmodi res ſacrificandæ domino, eleuabantur ſurſum: tanquam domino præſentandæ ſignificare. *Hæc eſt lex nazarei, qui uouerit oblationem ſuam,* id eſt, iſti ſunt ritus quos tenetur ſeruare nazareus: qui uouerit ſeipſum offerre domino: Aut per oblationem Intelligit ea quæ offerebat domino. *Præter id quod attinget manus eius.* Nā quæ prędicta ſunt tenebatur neceſſario offerre, & ſi potens erat ad aliquid amplius: gratum illud erat domino, & ſumitur attingere manus, pro poſſe: quoniam ex labore manuum, lucrū accreſcere ſolet homini. *Secundum uotum ſuum quod uouerit, ſic faciet,* id eſt, omnia quæ uouerit reddet: & Hebraicè eſt ſecundum os uoti ſui, quod uouerit: ſic faciet, id eſt, ſicut exegerit uotum ſuum. Aut ſicut apperuerit os ad uouendum: & hoc. *Super legem nazareatus ſui.* i. ultra ea quæ ſoluit, ratiōe nazareatus ſui. ac ſi dicat. Si quid præter ea quæ pertinent ad nazareatum, uouerit: tenebitur ſoluere. Aliqui interpretes uertunt ſecundum legem nazareatus ſui. i. ſeruando legem nazareatus ſui: & ſenſus bonus eſt, ſed prior germanior. *Loquere ad Aharon & ad filios eius.* Quoniam munus benedicēdi populum erat ſacerdotum ad eos ſermonem dirigit: tradens eis benedicendi formam. Cum hoc tamē, pater poterat filios benedicere, & ſenes filios: ut patet de Iaacob, q benedixit filios & Pharaoni. *Benedicat dominus, & cuſtodiat te.* Admonui Geneſis Primo benedicere Dei eſſe benefacere: hominis uero ad Deum, laudare, hominis ad hominem, bona precari. *Lucere faciat dominus faciem ſuā ſuper te.* i. oſtendat tibi faciem hilarem, & amicabilem. Sunt enim lucida læta & amicabilia: uidetur enim dominus cum cælum obnubilat, abſcondere à nobis faciem ſuam: & iratus eſſe nobis: ut patet Gene. 9. cū obnubilauero cœlum nubibus i. iratum me oſtendero, arcū meū ponam: ne arbitremini me uelle deſtruere terram: aut diluuio alluere. Eſt & alius ſenſus ſcilicet. Illuminet, ſeu lucere faciat faciem ſuam ſuper te. i. dirigat te. Solet enim lucerna præcedēs dirigere hominem in tenebris, & hic ſenſus uidetur explicari Pſal. 66. ubi dicitur. Deus miſereatur noſtri, & benedicat nobis, illuminet uultum ſuum nobiſcum. Explicans uero quid ſit illuminare uultum ſuum cum eis, ſequitur. Vt cognoſcamus in terra uiā tuā: in omnibus gentibus ſalutē tuam. Hoc eſt ergo Deum illuminare, aut lucere facere, faciem uel uultum ſuum, ſuper aliquem dirigere, & cognoſcere facere, eū in terra uiam ſuam, aut legem ſuam, ſeu quæ agenda ſunt ab eo: & iſta explicatio uidetur germanior. Aliqui explicant da nobis cognitionem ſeu notitiam tui, ſed quia cognitio facialis nemini dabatur, tunc uidetur non tam germana, ut ſecunda. Caietanus exponit de cognitione fidei. *Eleuet dominus faciem ſuam ad te.* i. uultum tibi amicabilem oſtendat. Qui enim aliquem odit, cum illum uidet, demittit uultum: quemadmodum de Chaino legimus. Quare concidit uultus tuus? Et ſi bene egeris, erit leuare. Qui autē diligit: uultū eleuat ad uidendum amicum: unde ſequitur hic. Et ponat tibi pacem, quaſi explicans quod dixerat more ſuo.

Quid ſignificet tenuphah & terrumah

Attingere manū pro poſſe Hebræi uſurpant;

Modus benedicendi quo ſacerdotes populum benedicebāt

ſuo: ut idem ſit, eleuare faciem ſuam ſuper aliquem quod facere cum eo pacem, ſeu illi pacificũ eſſe. Poſſet & alio mõ hæc benedictio explicari ſic Benedicat tibi Dominus, & cuſtodiat te. i. primo cuſtodiendo te a malis. Lucere faciat faciem ſuam, & miſereatur tui, id eſt, miſertus tui ac ſi dicat. Videat te miſerum, ad miſerendum ſuper te. Videtur enim facies miſericordis, lux ei qui in maxima miſeria eſt: quaſi in tenebris iuxta illud Zachariæ illuminare his qui in tenebris, & in umbra mortis ſedent. Et Iſaiæ. 6o. ſurge illuminare Ieruſalem. Leuet faciem ſuam ſuper te: & ponat tibi pacem, id eſt, ponendo tibi pacem ſeu pacificum ſe reddendo tibi: & ſic in tribus ſummatur hæc benedictio ſcilicet in cuſtodia, in miſeratione & in pace. Dicunt autem Hebræi ſex neceſſaria ad hanc benedictionem Primum ut proferatur lingua ſancta: Alterum, ut ſtando dicatur. Tertio ut ſacerdotes manus attollant. Quarto ut eleuata uoce pronuncietur. Quinto ut facies habeant uerſus populum. Sexto ut fiat in nomine Dei Tethragamaton.

Lucæ primo.

Ponant nomen meum ſuper filios Iſrael. id eſt, inuocent ut benedicam eis: & ponitur hic illud ineffabile nomen Iehouah: inuocatio autẽ hæc fiebat dicendo Deus benedicat tibi: Aut oro Deum, ut tibi benedicat, id eſt, benefaciat Sic Geneſis. 48. habes de Iaacob Angelus qui redemit me, ab omni malo, benedicat pueris iſtis & uocetur in eis nomen meum, & nomen patrum meorum: Abraham & Iſaach. *Et ego benedicam eis.* Erant ſacerdotes inſtrumenta benectionis diuinæ.

IN CAPVT. VI. NVMERORVM ad mores componendos adnotatio.

VIr uel mulier, cum ſeparauerit ſe, uouendo uotum Nazarei. Solẽt hominum uoluntates, tam infirmæ & debiles in bono eſſe: ut ſemper Deo grati fuerint, qui ſe in eo, uoto uel iuramẽto firmare uoluerunt. Vnde uota ſemper illi placuerunt, modo ab illis à quibus fiunt Domino reddantur. Similiter admonemur hoc loco, quã grata domino ſemper fuerit abſtinentia a rebus delectabilibus: præſertim ab eis, quæ hominem in pecus uertunt: qualia ſunt quæ poſſunt inebriare. Eſt tertio quod notes, fuiſſe ſemper homines, qui ſe cæteris in his quę ſunt uirtutis anteponere uoluerũt: quales fuerunt apoſtoli, Ioannes Baptiſta, Dominicus, Franciſcus, & multi alij: qui cõmunem hominum uitã poſt ſe relinquentes, quantũ in eis uirtus potuerit diuina, clare mũdo oſtenderũt

Placuit, ſemper Deo animus in bono firmatus.

Sed ſumme aduerte, quod dicit Domino. Sunt enim multi, qui ob hipochriſim, aut propter uanitatem, ſeſe cæteris in his quæ ſolam ſpeciem uirtutis habent, altius extulerunt: ſed iſti iam ab hominibus, ſuæ uanitatis, uanius præmium, receperunt. *A uino & ſechar ſeparabit ſe.* Quid ſic domine a uino abhorres, quod in tuis ſacris ſemper miſceri uoluiſti? Voluit puto nos expendere, quã attente cum eo agendum eſſet: unde ſupra ſuis ſacerdotibus, cum ſibi miniſtrãdum eſſet: uini potum prohibuit. Noluit enim hominem in ſe ſua ſpõte extingueret, quod præcipuum in eo, creauerat ipſe. *Omnibus diebus uoti Nazareatus ſui, nouacula nõ tranſibit ſuper caput eius.* Fuerũt multi ſcioli, qui hæc quaſi minutula, a uotis ſecludunt: ſed pius pater, minutiora etiam, modo propter eum fiãt acceptat: neque ſolum hæc, ſed etiam abſtinentias quæ ab his quæ ſunt pietatis auocare uidentur: qualis eſt luctus mortui, illi placere dignoſcuntur: ut bene hic notauit Caietanus. Neque putes hanc Nazareatus legem, cum lege incepiſſe: preceſsit enim legem per multos annorũ cẽtenarios, licet forte, non omnibus his uallata ceremonijs: quibus nunc fieri iubetur: ut patet Geneſis. 49. ubi Iaacob, filio ſuo Ioſeph dicit benedictiones genitorum meorum, uſque ad terminum collium perpetuorum, erunt ſuper caput Ioſeph: & ſuper uerticem Nazarei fratrum ſuorum. Ex quibus uerbis conſtat priores illos patres, nazareorum notitiam habuiſſe: niſi dicamus ibi accipi nazareũ, pro ſeparato in pulchritudine, ab alijs fratribus ſuis. *Creſcere faciat comam capilli capitis ſui.* Conſtat ex hoc loco iudeos, aut attonſos, aut attonſis comis inceſſiſſe: quoniam nazareus hic, iubetur comam nutrire. Si quæras quid gratiæ, in coma extenſa dominus inueniebat, ut nazareis præciperet nutrire eam: arbitror eum libenter in homine uidiſſe, quæ in eo creauerat: & homo pulchrior eſſe uidetur cũ coma, quàm ſine ea, præter hoc qđ diximus, hoc factum: ut iud eos auocaret a ritu gentilium, qui comam ſuam, idolis ſuis offerre ſolebant. Eſt alia ratio quam Liranus affert, quare ſcilicet Dominus uoluit, ſacerdotes & nazareos, non attonſos, quoniam ſacerdotes idolorum raſi miniſtrabant: ut dicitur Baruch. 6. Sacerdotes (inquit) ſedent, habẽtes tunicas ſciſſas, & capita & barbam raſam. Nazaræi autem tempore nazareatus ſui, erãt Deo deputati: ideo nõ tõdebãtur ſicut, neq; ſacerdotes. *Super patre ſuo, & ſuper matre ſua, nõ polluet ſe.*

Attẽte ualde cũ deo agendum maxime in ſacris & ab his q̃ mẽtẽ turbare poſſunt abſtinendum.

Quam ſit antiquus nazareat⁹ aduerte.

Iudęi attõſi incedebant.

Si quis ex hoc loco arguat licere uouere, ea quæ pietati aduerſantur, dicito: quædam eſſe quæ alicui ſunt opera pietatis, in aliquo tempore: alteri uero pro alio, ſunt impietatis: quemadmodū ſepelire mortuos: cum enim euangelizandum eſt: dimittendi ſunt mortui, ſepelire mortuos ſuos: ſicut cum Deo miniſtrandum eſt. Et ex hoc loco diſce, quàm ſegregati à ſuis affectibus eſſe debeant miniſtri Dei: ut non curent quæ carnis & ſanguinis ſunt. *Et ſi mortuus fuerit iuxta eum, mox fortuito.* Periculoſa, & quæ uix cuſtodiri poteſt res eſt ſanctitas: & omnibus caſibus, & periculis obuia: & in qua multum uigilandum eſt, ne eam perdas. Audis enim hic Nazareatum pollui, ſi cōtingeret mortuum ſuper Nazareum cadere: etiam inuito Nazareo: & mirabilius eſt, quòd elapſum Nazareatus perdebat tempus, & hoc eſt, quod nos maxime deterrere debet, a pollutionibus & peccatis, ne uidelicet amittamus, quæ congregaueramus bona. Hoc enim eſt, quod apud Ezechie. legis de iuſto, ſe auertente à iuſtitia ſua: cuius iuſtitiæ non recordatur amplius Dominus, poſt peccatum. Cauendum ergo ualde, ne iuſtitiam amittas: ne incipias de nouo iuſtificari, & quæ præterita ſunt perdas. Non admittūt etiam opera ſancta ne uū ullum: ne putes, te ſimul poſſe Deo ſeruire, & mammonæ. *Adducet eum ad oſtium tabernaculi eccleſiæ.* Si eum ſinagoga Domino præſentabat, diſcimus, uiros ſanctos Domino, pro bono reipublice, eſſe offerendos: quemadmodum malos iugulo. Erat enim Nazareus, holocauſtum Domino, hoſtia pro peccato, & ſacrificium pacificorum: ideo omnia hæc iubetur offerre. *Capiet ceſariem nazareatus ſui: & ponet ſuper ignem.* Nihil habent ſancti, quod Deo gratiſsimum non ſit, anima, corpus, ueſtes, ungues, & capilli: Capilli enim capitum illorum numerati ſunt: & in odorem ſuauitatis Domino offeruntur. Et conſidera quæſo diſcrimen Capilli impiorum, apud Ezechie. diſperguntur, ſcinduntur, & comburūtur, ſanctorū uero in hoſtiam pacificorū Deo offeruntur. Quod ſi ſanctorum capilli nobis Deum reconciliant, quid facient ea, quæ ſunt mediatoris Chriſti: cuius lachrimæ, panni, & id genus alia nos placant, ut Bernadus ait. *Sic benedicetis filiis Iſrael.* Quanti faciendi ſunt ſacerdotes. Domini, locus iſte pulchrè adumbrat: per quos nobis Dominus benedicit: ne autem ipſi ſuperbirēt, putantes ſe eſſe autores benedictionis, adiūxit. Benedicat tibi Dominus.

Quam periculis obnia ſit ſanctitas in homine hic aduerte.

Gap. 18.

Viri ſancti domino, a populo offerendi ad eum placandū quēadmodum mali iugulandi & interficiendi.

Omnia ſāctorū domino grata ſunt.

Bap. 5.

Quę nobis bona ex diuina benedictiōe proueniāt aduerte.

Quinque ſunt quæ nobis ex benedictione Domini proueniunt. Primū quod benefacit nobis Secūdo cuſtodit nos Tertio dirigit nos, ne errare cōtingat Quarto miſeretur noſtri. Quīto amice nos reſpicit, & pacē nobiſcum facit: qđ poteſt poni. 6. *Et ponant nomen meum ſuper filios Iſrael.* Nō ergo leue reputes, ſuper te nomen Dei tui inuocari: cum audias hic Deum, ad eius inuocationem benedicere creaturæ ſuæ.

IN CAPVT. VII. NVMERORVM iuxta literam adnotata.

ET fuit in die quo compleuit Moſeh eleuare habitaculum. Exodi ultimo legimus, tabernaculum tunc erectum: & nebulam ſeu lucem impleſſe illud. Quomodo ergo nūc dicitur, eius erectionem fuiſſe completam. Ad quod dicendum, tabernaculi eleuationem: ad multos duraſſe dies: in quibus, quæ hucuſq; à principio libri narrata ſunt acciderunt: Secundo poſſet dici, hoc caput locandum, immediate poſt ultimum. Exodi. Et ſi obijcatur, quæ hic geſta narrantur fuiſſe, poſt numeratam plebem quia hic dicitur, principes, qui ſuper numeros ſteterunt hæc obtuliſſe, dico dictionem pechudim, non ſolum numeratos: ſed etiam pręfectos ſignificare: qui ante numerationem pręfecti erant Liranus ſequēs rabbi Salomonem dicit, duplicem fuiſſe tabernaculi erectionē, quædam cotidiana, qua mane erigebatur, & ueſperi deponebatur: quando ſcilicet caſtra non permanebant: altera erat permanens, qua tabernaculum diu manebat. Dicit autem erectionem mobilem, fuiſſe factam ultimis ſeptem diebus primi anni egreſſus ex Ægypto, in qua fuit conſecratio altaris & ſacerdotum facta à Moſeh: octauo autem die, quæ fuit prima dies ſecundi anni, facta eſt prima erectio ſtabilis, & continuata eſt, in qua fuit oblatio principum, facta per Aharon, & ſacerdotes, iam conſecratos. Sed timeo diſtinctionem eſſe potius fictam, quam ueram. Hoc certum eſt ſcilicet eadem die ſcilicet prima ſecundi menſis, fuiſſe tabernaculi erectionem, & populi ſupputationem: ut conſtat ex ultimo capite Exodi, & priori huius libri: unde indubie credo multa capita huius libri, locanda ante leuiticū, ſcilicet hæc & ſequētia primum uſque ad. 11. exceptis quinto & ſexto. Nam de. 11. conſtat, quoniam ibi dicitur Deum locutum Moſeh, in deſerto Sinai, anno ſecundo

Quæſtio de tabernaculi erectione explicatur.

ſecundo in menſe primo:ubi præcipit celebrare paſcha.14.die primi menſis:numeratio uero, & erectio tabernaculi, facta ſunt prima die ſecũ di menſis anni ſecundi, ut iam probauimus: unde conſtat omnia hæc præcedere ea, quæ in leuitico dicuntur: ubi cap. primo dicitur, Deum locutum Moſeh, de tabernaculo eccleſiæ, iam procuI dubio erecto. Vnde anno ſecundo.14. primi menſis iuſsit dominus phaſe fieri, ſeu paſcha: & prima die ſecundi menſis eiuſdem anni tabernaculum erectum eſt, & ſacerdotes uncti ulti ma unctione, cum tabernaculo: & eodem die cœpit populus numerari: & ſequenti die poſt numerationem, & erectionem, cœperunt principes offerre: ut hoc capite dicitur neque inconuenit dicere, eadem die tabernaculum cepiſſe erigi, & populum numerari: & per aliquot dies utrunque duraſſe, quibus expletis, ceperunt principes offerre: & hæc uidetur ueritas huius rei. *Sactificauit illud.* id eſt, à prophanis ſeparauit, omnia ſupellectilia eius: applicando ea, cultui diuino: & idem intellige, per uaſorum ſanctificationem. *Ipſi ſtantes ſuper numeros.* Verbum pachad, ut ſæpius diximus, ſignificat recordari, & numerare, & ut Hebræi uolunt, etiam præficere, ideo aliqui uertunt hic, ſtantes in præfecturis: & eſt bona interpretatio: ſed mihi prior uidetur melior, ut ſit ſenſus: qui ſteterunt ſuper numeros.i.præfecti fuerunt, dum populus numeraretur. *Sex plauſtra operta.* Dictio hebraica agalah.i. plauſtrum ab agol, quod eſt rotundum teres, ortum habet: cuius propria ſignificatio Hebræis & noſtris, nondum plene nota eſt: unde tribunt illi, omnes iſtas ſignificationes ſcilicet rotundum, inaurem, caſtra, ſemitã, cælum uitulum, & plauſtrum. Sed expenſis locis ſcripturæ, uidetur agol, ſignificare, aut rem rotundam aut quod uerius eſt, ſemitam inter duas macerias clauſam ſignificat uero inaurem aut quia rotunda aut quia clauſa ad modum ſemitæ. Similiter uitnlum, ratione rotũditatis pedum, aut quia in medio pedis, quaſi uiam ſeu ſemitam habeat, ex utraque parte clauſam: plauſtrum uero eadem ratione, ſcilicet quia ut cunque rotundum, aut quia in medio, dum ſepe, aut ligno circundatur cõſtituit quaſi ſemitam: res mihi nondũ plene nota eſt. Qđ enim rotundum ſignificet uidetur conſtare primo regum ſeptimo ubi dicitur Agol, id eſt, rotundum in circuitu: aut clauſum, ad modum uiæ clauſæ macerijs. Et eodem capite os eius Agol, id eſt, rotundum, aut ad modum ſemitæ clauſum. Sũt enim quædam uaſa, quæ in ore habent quaſi ſemitã, ne aqua effundatur: nos uocamus albarrada, unde re uera arbitror, dictionem ſignificare proprie ſemitam: & ex cõſequenti, omne quod habet modũ ſemitæ: neque puto agil, in aurem qualencũque ſignificare: ſed aureum ornamentum, quod in medio, modũ uiæ, ſeu ſemitæ habet, neque ad foramen auris ſuſpendebatur, ſed totam aurem circuibat Gene.45. plauſtrum ſignificat, ubi dicitur Agalot.i. plauſtra, pro paruulis dictio uero ſequens.ſ. ſab, qđ noſtri opertum cum Hebræis interpretantur, adhuc ignotior eſt: quoniam rara eſt in ſcripturis, & uix eſt cõiectura aliqua, ad uenandam propriam ſignificationem Targhũ Ieroſolimitanũ uertit lotiata, ſeu biiuga, ac ſi dicat quòd unicuique plauſtro erat par boum, trahentiũ illud. Ponitur dictiõ Iſaiæ.66. ubi dicitur. Adducent omnes fratres ueſtros, ex õnibus gentibus, oblationẽ Domino: in eqnis & in carrucis ubaſabim.i. Et in lecticis, quæ ſunt uehicula operta, quibus nobiles uehũtur. Eſt etiam ſpecies reptilis, de quo diximus leuitici.11. Vnde poſſet hic uerti ſex plauſtra lecticæ.i.ad modũ lecticæ operta: ſed qa lecticæ, equis potiusq̃ bobus uehũtur: magis uidetur quadrare plauſtra operta: licet ex uerbis Iſaiæ citatis uideatur, potius ſignificare certum uehiculi genus. *Erũt ad faciendum opus tabernaculi eccleſiæ.* i. ad onera tabernaculi uehenda: & etiam ad deferẽda pro ſacrifitijs ligna. *Vnicuique ſecundũ opus ſuũ.* Hebraicè eſt uiri ſecundũ os miniſterij ſni.i. prout exegerit miniſteriũ ſuum, aut prout dixerit miniſteriũ ſuum exigere: & ſic infra, ubi eadem locutio reperitur expone: & eſt hebraiſmus, de quo in hebraiſmis iam diximus. *Quatuor plauſtra & octoboues, dedit filiis merari.* Ideo dedit duplum, quia plura, & grauiora uehenda erant ab eis q̃ ab alijs. *Opus ſanctitatis erat ſuper eos.* i. quæ ſanctiora erãt, ſeu miniſteria ſanctiora, erant ſuper eos, id eſt, uehebantur ab eis: aut ſi opera intelligas uerte: incumbebant eis. Et clarius, quia inſtrumenta ſanctitatis, id eſt, ſanctiſsima erant ſuper eos, id eſt, ſuper humeros eorum, ut ſtatim explicat. *Obtulerunt principes prò dedicatione altaris.* Significat dictio chamach, incipere: unde idem eſt dedicatio, quod inceptio: quando primum altare, cultui diuino applicabatur, & dedicabatur: quod fiebat poſt unctionem. *Princeps unus per diem, princeps unus per diem.* Gaudet hæbraiſmus huiuſmodi geminationibus, Et uoluit Dominus, ut quiſque principum, ſuo die offer-

Agal quid ſignificet Hebræis.

offerret: ut ſacrificiũ & dedicatio, honorabiliora eſſent. *Scutela argentea una.* Dixi Exodi 25. de ſignificatione ſchearah.i.ſcutula: quòd Hebræis incerte ſit ſignificationis, neque eſt bona coniectura, ad inueniẽdã propriã ſignificationem. Hieronimus acetabulum uertit. Eſt autẽ acetabulum genus uaſis, quod heminam uocant. *Triginta & centum pondus eius.* Solet hebraiſmus ponere minorem numerum, ante maiorem. Et aliqui uertunt. 130. ſicli eius. Sed dictio miſcal, frequentius in ſcriptura pondus quàm ſiclum ſignificat: ut patet Ezechie. 5. ubi dicitur. Capies tibi ſtateram miſcal, id eſt, ponderis. Et priori regum. 10. fuit miſchal.i.pondus Etiam Eſdræ. 8. ſcriptum eſt. Omne hamiſcal.i. pondus: & ſubaudiendi ſunt ſicli: ut ſit ſenſus 30. & centum ſcilicet ſicli pondus eius.ſ.ſcutulæ *Phialam unam:* Dixi de dictione mizrach.i. phiala Exodi. 27. & etiam in hoc libro: quòd ut plurimũ, eſſet uas paruum, quo ſanguis effundebatur: & quo homo bibere poſſet: ut patet Hamos. 6. ubi dicitur qui bibunt bemizrechæ.i. in phialis uinum. *Plena ſimila, per mixta oleo, in michah.* Vertit ubique ſanctes ꝑ minchab oblationem, uel munus, neque bene meo iudicio: quoniam ut ſæpius admonuimus, & ſi minchah aliquãdo ſignificet omne placatitium munus, nõnunquam tamen, ſignificat certum ſacrificij genus: quod ex ſimila fiebat de quo leuitici. 2. abunde diximus: & hic pro illo certo ſacrificio accipitur. *Cochleare unum.* Dixi alias dictionem chaph, à curuitate ſuam ſortiri nomenclaturam: quòd curuum ſit. *Decem ſiclorum.* In hebræo non eſt ſiclorum, ſed tantum decem, ſubaudiendum tamen eſt. *Iuuencus unus filius bouis.* Quod dicitur filius bouis, phraſis eſſe uidetur hebraica. Poſſet tamen dici, per hoc tenerum ſignificari: ut ſcilicet ideo dicatur filius, quoniam non debebat eſſe annoſus ſicut fortè pater: *Agnus unus anniculus.* Significantius in Hebræo habetur, filius anni ipſius: & ſignificatur, non quòd debuit annum compleſſe: ſed ſatis eſt inchoaſſe: & aliquid anni habuiſſe. Poſtquàm enim ad ſeptem dies, cum matre fuiſſet: poterat immolari. *Hircum caprarum unum pro peccato.* Mirum ualde eſt, quòd ut plurimum hircus, pro peccato offerretur, quo Deus peccati fætorem, & horrorem, uoluit adumbrare. Eſt enim animal horribile, & fætidum. Vnde demones, ut plurimum, eorum figuram aſſumunt: cum hominibus loquũtur aut apparẽt. *Hirci quinque.* Dictio hebraica attad, aqua attudim, id eſt, hirci, ſignificare proprie uidetur ordinare: licet Hebræi dicãt ſignificare præparare, ut patet pro uerbiorum. 24. ubi dicitur. Præpara foris opus tuum: ueate dah, id eſt, & ordina illud: ubi ſi ſecundo loco præparare uertas, inutilem facies eiuſdẽ ſignificatiõis repetitionẽ. Inde attudim, id eſt, hirci quaſi ordinatores, & duces gregis. Solẽt enim hirci ut plurimum, alios greges ducere. Vnde duces Iſaiæ. 14. dicũtur attudim: ubi ſic habetur. Omnes attude, id eſt, duces terræ. *Hæc dedicatio altaris,* id eſt, inceptio, quando Deo primum dedicatum & applicatum eſt, & ceperunt ſuper illud offerre ſacrificium. *In die qua unctum fuit, à principibus Iſrael.* Videntur hic uerba trãſpoſita. Nam ſenſus eſt hæc eſt dedicatio, ſeu inceptio altaris: qua filij Iſrael ceperunt in eo offerre: quando illud unctum eſt: aut pro eodem accipit dedicationem: & unctionem: quoniã ut iam diximus, hoc eodem capite, per unctionem altarẽ & alia Deo dedicabantur. *Triginta & centum, ſcutella una.* Subaudi ſiclorum, & idem de phialis. Et forte phiala erat uas, qđ nos uocamus fiaa & ſunt apud nos uaſa teſtea, quibus potantur ruſtici, dum in uineis uel agro laborant. *Decem decem cochlearia, ſecundum pondus ſanctitatis.* i. quod libet cochlear habebat decem ſiclos, ſecundum pondus ſanctitatis. *Omne aurum cochleariorum uiginti & centum.* Scilicet ſicli. *Et oblationes eorum.* Hebraicè. Et minchah eorum. Cùm carnibus enim, offerebatur ſimila delicatiſsima: quæ dicebatur minchah. *Hæc eſt dedicatio altaris, poſtquam unctum fuit,* id eſt, inceptio qua Iſraelitæ ceperũt in eo ſua ſacrificia offerre. *Et quãdo ingrediebatur Moſeh in tabernaculũ eccleſiæ, ad alloquẽdum illum ſcilicet dominum: & audiebat uocem loquentis ad ſe, de ſuper propitiatorio, quod erat ſuper arcam teſtimonij, de inter duo Cherubim: & loquæbatur ad eum.* Scilicet. Ad Moſeh, nam poſt tabernaculi erectionẽ, loquebatur dñs de ſede ſua. Sedebat enim

ſuper tabula,quæ dicitur propiciatorium:& pedes ſuper arcam,in qua erat lex habebat: & ſedebat inter duo Cherubim:quæ alis ſuis tegebant eum ne uideretur:& conſtat ex hoc loco, media ſaltem corpora cherubinorum, excedere tabulam propiciatorii:alias non ſederet Dominus inter cherubim,ſed ſuper.

IN CAPVT. VII. NVMERO-rum annotatio ad noſtram eruditionem.

Semp in eccleſia debet eſſe qui oret & in altari munus quo placetur de°

Thren.1.

O*Btulerunt principes Iſrael.* Non debent templa aut altaria Dei uacua eſſe, ſed plena:ut uidelicet in eccleſia ſemper ſit aliquis,qui oret Deum,& in altaribus munera,quibus placetur Deus:& propicietur nobis.Audi quid Sanctus Ieremias in Threnis deploret.Viæ(inquit)Sion lugent: eò quòd non ſit qui ueniat ad ſolemnitatem. Conſidera etiam hic principes,oblationes incepiſſe Domino offerre, nunc uero illi cæteris poſteriores & negligentiores ſunt,in alendis miniſtris & pauperibus: & qui minus diuina curare uidentur: cum cæteris exemplo eſſe deberent. *Attulerunt oblationem ſuam coram Domino: ſex plauſtra.* Mirum ualde eſt, quòd principes à plauſtris offerre incipiant, quibus onera tabernaculi uehenda ſunt,ut oſtendant, ſæculares principes debere ſuis ſubſidijs, iuuare miniſtros diuini cultus. *Plauſtrum à duobus principibus.* Quanta coniunctio, amor, & amicitia, inter principes eſſe debeat: oſtendit iſtorum oblatio. Debent enim, ſicut duo boues iugum trahere, diuinæ legis. nunc uero proh dolor nulli ita diſſidioſi ſunt, ſicut ipſi, ita ut fere nullus ſit, qui cum alio in ſua urbe conueniat:ſed unus,omnes alios nititur ſuperare. Poſſet etiam hic eorum auaritia taxari,qua unus ſolus non audebat plauſtrum offerre. *Dixit Dominus ad moſeh. Cape ab eis.* Non immerito ſerue bone de fidelitate à Domino collaudaris: qui munus capere à populo non audes, ſine licentia Domini. Et quis nunc quæſo miniſtrorum Dei, tam fidelis eſt, ut oblata ſibi aut Domino reſpuat? Iſte uero neceſſaria non recepiſſet plauſtra: niſi Dominus imperaſſet. *Dabis ea leuitis.* Sunt ſeculares,qui ſacra etiam ſeruare uolunt, quod indecens ualde eſt:ſed ſacris ſunt ſacra tradenda miniſtris. *Humero ferebant.* Vix ſuſtinet

Nota.

nunc ſacerdos, ſacrarium ſeu uas in quo corpus Domini manet, ad locum utcunque diſtantem deferre: & tamen audis hic ſacerdotes arcam teſtamenti,non uehiculis,ſed humeris debere portare: neque data ſunt ſacerdotibus plauſtra, ut omnem ab eis peccandi auferret occaſionem: ne ſcilicet plauſtris portare uellent, quæ erant ſuis humeris deferenda. *Princeps unus per diem* Ambitioſe,& pompoſe ualde, ſunt munera Domino Deo offerenda,& non deiecte & humiliter: qua de cauſa uoluit ut ſæpius dictum eſt, munera ſibi præſentanda ſurſum eleuari. Similiter uoluit eos inducere, ad offerenda munera digna Deo: quæ uidelicet ad unam integram diem ſufficerent. *Oblatio eius ſcutella argentea.* Oſtenditur hic quàm liberales eſſe debeant, hij qui alijs exemplo eſſe debent. Vides enim neminem ex ſequentibus, in oblatione exceſſiſſe Nachſon, qui ſi parcus fuiſſet, omnes eius parſimoniam ſequerentur. Similiter æmulationem conſidera, licet enim aliæ tribus, minores & pauciores eſſent, quàm tribus iehudah, nulla tamen ab eius munere defecit: ſed omnes munus illi æquale obtulerunt. *Oblatio eius ſcutella argentea una:triginta & centū pondus eius.* Duo hic conſideranda occurrūt. Alterum quòd omnes iſti principes, ſimul munus,& uas quo munus deferebatur obtulerūt, ad miniſterium templi: qua in re nos docent, nihil nobis ex his quæ Domino offerimus, debere reſeruare. Alterum quàm attente, & oculate dominus expendat, minima quæ illi offerimus. Omnia conſiderat, & quòd ſit ſcutella, quòd ſit argentea,& quòd ſit. 130. ſiclorum: & quòd ſiclus nō ſit uulgaris, ſed ſanctitatis:& qđ ſit plena ſimila mixta oleo. Quod etiam adnotauimus in ſacrificio Abrahæ: ſed non pigebit eadem repetere, ubicunque textus repetendi pbuerit occaſionem. Eſt etiam hic ordinem in offerendo conſiderare: ut cognoſcas quantum à confuſione abhorreat deus. *Quando ingrediebatur Moſeh tabernaculum, audiebat uocem de propiciatorio.* Ad quid hæc nobis narras uir ſancte,& bone? Vt nobis oſtendat, quanta maieſtate & grauitate, illi loeutus ſit Dominus. Non enim eum uidebat unq̄ loquentem: ſed uocem de propiciatorio audiebat ſonantem: quo tectus alis cherubim reſponſa interroganti dabat.

Bona in ſacris æmulatio:

Expendit dn̄s omnia quæ illi offerimus.

IN

IN CAPVT. VIII. NVMERORUM iuxta literam annotatio.

Qvando aſcendere facies lucernas: eregione faciei candelabri, lucere facient ſeptem lucernæ. Noſter Sanctes uertit. Quando accendere facies lucernas,contra faciem candelabri, lucere facient ſeptem lucernæ. Duo hic ſunt aduertenda. Alterum quòd in hebræo non eſt accendere, ut Sanctes uertit, quaēdmodū etiā Hieronimus Ieremiæ quadrageſsimo octauo, uerbum per accendere uertit, qnoniam uerbum alah, nou ſignificat accendere: quare Munſterus uertit. Dum ordinas lucernas: & etiam Sanctes in lexico: ſed re uera uerbum proprie ſignificat aſcendere. Neque hoc ſignificatum turbat, id quod habetur Ieremiæ quadrageſsimo octauo, ubi dicitur. Et ciuitates eius excidit, quoniam ibi tam bene quadrat. Et ciuitates eius aſcendit, ſcilicet hoſtis. Sic & illud Geneſis quadrageſsimo nono. Stratus meus alah, id eſt exciſus eſt (ut noſtri uertuut) melius uertas. Stratum meum aſceudit, ut ſint admirantis uerba: quòd filius auſus fuerit, eius ſtratum aſcendere: quare germane uertendum eſt. Quando aſcendere facies lucernas, ſed ſenſus reddendus eſt: & meo iudicio lucernæ ſuperiores, erant à candelabro diuiſæ: ita quòd in extremitatibus brachiorum candelabri, erant loca ad ponendas lampades, in quibus oleum erat: quæ accendebantur & poterant deponi & reponi: & quādo Aharon reponebat eas, dicitur facere eas aſcendere. Aut Aharon ipſe aſcendebat, cum accendere uolebat lucernas: quoniam candelabrum altum erat, & lucernæ in ſuperioribus ramorum extremitatibus: unde hic in hebræo eſt. Loquere ad Aharon, & ad filios eius. In aſcendere tuo lucernas, ſeu ad lucernas, ubi uides textum coniecturam prebere aſcenſus Aharon, ad accendendas lucernas: ne tam facile uerbum à ſua genuina ſiguificatione diuertamus. Suut enim plusquàm centum iu ſcriptura loci, quibus uerbum ſignificat aſcendere: ut uidere licebit in lexico Sanctis pagina. 1727. Satius ergo puto unum aut alterum locum, quibus propria ſignificatio non uidetur quadrare, ad ueram ſignificationem reducere ſi poſsibile ſit: quàm uerbum à ſua genuina ſignificatione deflectere. Alterum quòd hic ſcrupulum ingerit eſt illud, quod noſtri uertunt aut eregione candelabri, aut contra faciem candelabri, lucere facient ſeptem lucernæ, aut lucernas: quoniam hebraice habetur el mul peue: & ſignificatio mul ualde incerta eſt. Nam uerbum mul hebræis eſt ſcindere, circuncidere, ut patet Ioſue. quinto ubi dicitur. Eos mal, id eſt circuncidit Ioſue. Idem Deutero. trigeſsimo, & Exodi duodecimo, & multis aliis ſcripturæ locis. Inde dicunt deriuari mul, quod interpretantur coram, eregione, & contra. Et aliquando uenit ſolum mul, nonnunquàm adiuncta præpoſitione el, id eſt ad: ut hic & Exodi uigeſsimo ſexto, & uigeſsimo octauo & trigeſsimo nono. Sed hæ ſignificatioues, nullam alluſionem uidentur habere ad principale ſignificatum uerbi: & forte ſignificat præciſe, ſed non quadrat in aliquot locis, quibus ponitur dictio. Diximus de hac dictione Exodi decimo octauo, & decimo ſexto & uigeſsimo octauo, quod nobis uidebatur: ſed nondum animus quieſcit, interim acceptemus communem ſignificationem, uſquequò detur nobis propriam inuenire. Eſt ergo litera ſic reddenda. Cum aſcenderis tu, aut cum aſcendere feceris tu lucernas, ad coram faciem candelabri, lucere facient ſeptem lucernæ: & eſt ſenſus. Cum aſceudere feceris lucernas, id eſt lampades, ſcilicet ſuper candelabrum, ſeu ad loca ſua: ipſę lucernæ lucere facient, id eſt illuminabunt, eregione ipſius candelabri, id eſt partem, quæ eſt coram candelabro, ſeu ante candelabrum. Et meo iudicio ſuper florem, iu extremitate cuiuslibet rami, ponebatur paruum candelabrum, quod noſtri uocant griſeta, quod habet roſtrum ꝓminens ad modum auis, & uult dicere, quòd roſtra paruorum candelabrorum iu quibus erat lumen, uerſa erant ad meuſam, iu qua panes facierum ponebantur: & hanc figuram præ ſe fert candelabrum, quod Romæ in foruice Titi, oſtenditur. Poſſet etiam eſſe ſenſus, ſi mul ſignificat diuiſionem, aut præciſe. Quum aſcendere facies lucernas, ad diuiſionem faciei candelabri, lucere facient ſeptem lucernæ lumen ſuum, & per diuiſionem uel præciſionem, intellige medium locum inter candelabrum & menſam. Potuit etiam candelabrum roſtra habere uerſus propiciatorium ad illuminandum locum iu quo erat Deus.

Contra faciem candelabri, aſcendere fecit lucernas. Ex hoc loco uidetur, quòd alah ſiguificet etiam accendere ſeu lucere, quoniam quod ſuperius dixit eregione candelabri lucere facient lucernæ ſeptem: uunc dicit. Eregione faciei candelabri aſceudere fecit lucernas, & pro eodem reputare uidetur lucere & aſcendere facere. Aut melius quia candelabrum erat uerſum ad propitiatorium, fecit ut etiam lucernæ uerſus illam partem illuminarent, & ſenſus eſt. Fecit lucernas aſcendere ſeu illuminare

nare contra faciem candelabri,id eſt contra illam partem uerſus quam erat candelabrū, niſi exponamus. Contra faciem candelabri, aſcendere fecit, ſcilicet lumen lucernarum. Solet enī lumē accenſæ lucernæ ſurſū aſcēdere. *Ductile aurum uſque ad pedes eius, uſque ad florem eius.* A uerbo chaſſah,quod (ut hebræi dicunt)eſt durum, & graue eſſe : eſt michſſeh, quod debet ſignificare durum aut graue : ſed tam nominis quàm uerbi, non pleue nota eſt ſignificatio. Ponitur dictio Iſaiæ .3. ubi dicitur. Et pro opere michſſeh, quod noſtri uertunt, ꝑ diſpoſitione æquali, caluitium: & multi ſunt qui conueniunt in hoc, quod ſignificet ductile: ſed mens noſtra illis ſubſcribere uix poteſt, & potius crederem, per opus graue, intelligi aliquod aureum ornamentum capitis, pro quo Dominus dicit, eas habituras caluitium. Sed quia difficile, uidetur longum & extenſum admittendam puto ſignificationem, qua ductile ſignificat, & ex his & ſimilibus deprehendes, quàm probe nouerint hebræi, hebraicarum dictionum ſignificationes. Non audeo interpretari durum aurum, quod noſtri moçiço uocāt: quoniam infra capite decimo dicit Dominus. Fac tibi duas tubas argenti michſſah, id eſt durum: ubi ſi uertas moçiço ſeu non intus uacuum: non uidetur conuenire: quoniam tubæ intus uacuæ ſunt. Eſt ergo ſenſus, quod candelabrū totum, erit ex auro ductili ſeu extenſo, tam pes, quàm flores ipſius: & meminit pedis, & florum, quoniam ſunt extremitates, ex quibus dat intelligere media. Si enim partes extremæ debent ex auro ductili eſſe, etiam medium erit ex auro. Similiter meminit pedis, ne putarent ex alio metallo factum: quoniam uidetur eſſe pars uilior. *Aſperges ſuper eos aquam peccati.* Sic eſt in hebræo, & ſenſus eſt. Sparge ſuper eos aquam, qua purificantur peccata : quæ erat illa, in qua erant cineres uaccæ rufæ: de qua capite décimo nono ſequenti: quæ erat ad hoc munus facta, ut ſcilicet pollutos ſeu inquinatos mundaret. Sed cum illa nondum eſſet inſtituta, quomodo poterant leuitę illa mundari? Forte iam erat inſtituta, licet poſtea narretur, quod uerum eſſe credo. *Transire faciant nouaculam, per omnem carnem ſuam.* Hebraiſmus eſt, pro radant omnes pilos carnis ſuæ: & modeſte ualde loquitur ſcriptura, ne pudenda nominaret. Et in tribus conſiſtebat huiuſmodi purificatio, ſcilicet in aſperſione aquę luſtrationis. Secundo in raſura pilorum. Tertio in lotione ueſtimentorum. Et aduerte quòd dictio taar, id eſt nouacula, non ſolum eā ſed etiam uaginam ſignificat: ut patet primo Semuelis decimo ſeptimo ubi dicitur. Et eduxit illum, mitarah, id eſt de uagina ſua. Idem Ezechielis uigeſsimo primo. Item ſecundo Regum uigeſsimo, & Ieremiæ quadrageſsimo ſeptimo. Poſſet etiam melius dici, quòd ſignificet proprie uaginam, & ex conſequenti nouaculam, quòd ſit etiam uagina ſui. *Iuuencum filium bouis.* Sunt qui dicunt dici filium bouis, ad differentiam bubalorum, qui ſpeciem boum præ ſe ferunt: ſed aut eſt phraſis linguæ, aut dicitur filius, ut ſit tener. Neque ſit bos ſenex. *Et minchah eius.* Sic meliꝰ uertas, quàm oblationem eius: quoniam ut ſæpius diximus, erat certa ſpecies ſacrificij, ex farinæ flore, aut farinę ipſius flos: quod cum carnibus, & alijs, ſolebat offerri. *Coniungent filij Iſrael manus ſuas ſuper leuitas.* Admonuī ſæpius in Leuitico, quid huiuſmodi manuum coniunctio ſignificaret. Erat enim ſignum, quòd offerens, ſeipſum in munere ſuo Deo offerebat. Et quia filii Iſrael, leuitas ſui loco ad miniſtrandum Domino offerebant: ideo manus illis iubentur couiungere. *Et uentilabit Aharon leuitas.* Iſta uentilatio, erat eleuatio, qua ſurſum eleuabantur, ad præſentandum illos munus Domino. Alii uolunt eos uentilatos, ad quatuor mundi plagas, ad proteſtandū Deum eſſe totius orbis dominum. *Et leuitæ coniungent manus ſuas ſuper caput iuuencorum.* Vt ſcilicet proteſtarentur ſe in eis offerre, & dignos eſſe qui iugulo traderentur, propter peccata ſua. *Faciet ſacerdos unum peccatū,* id eſt hoſtiam pro peccato. *Ad expiandum ſuper leuitas.* Aut ad liniendum, ſcilicet ſanguine. Verbum enim chappar linire ſignificat. *Ventilabis eos uentilatione.* Expone ut ſupra, & ex eo quod hic immediate ſequitur, conſtat hanc eleuationem, ſignificare præſentationem quæ Domino fiebat. Sequitur enim quia dati dati ſunt mihi. i. dono dati, aut perpetuo dati. *Sanctificaui illos mihi,* id eſt ſeparaui aut dedicaui, cultuiq; meo applicui. *Ad miniſtrandum miniſterium filiorum Iſrael,* id eſt quod mihi facere debebant filij Iſrael, aut quo opus fuerit filiis Iſrael. Debebant enim dona & ſacrificia populi Domino offerre : cum ſacerdotibus.

Quare offerens manus uicti mæſuæ cō iungebat

Geminatione non nunq̄ hebræi ſignificant ppetuitatē ut hic dati dati id eſt ppetuo traditi.

Et ad

Et ad expiandum ſuper filios Iſrael. Aut quia pro expiatione populi à Dño accipiebantur: aut quia miniſtrabant in ſacrificijs Domini, per quæ fiebat populi expiatio. *Purificauerunt ſe leuitæ.* Verbum chata, quod hic ponitur, ſignificat peccare, & à peccato expiari: ut ſæpius diximus. *Hoc eſt, quod eſt pro leuitis.* Hebraice eſt. Hoc eſt leuitis, id eſt ſtatutum leuitarum. *A filio uiginti quinque annorum & ſupra, ingredientur ad militandum militiam.* Supra capite quarto huius libri, dictum eſt. A filio triginta annorum & ſupra, uſq; ad filium quinquaginta annorũ: debere in ſanctuario miniſtrare dicendum, quòd anno uigeſimo quinto accedebant, & illis quinque annis, quaſi nouitij miniſtrabant: aut potius miniſtrare docebantur aſsiſtendo miniſterijs, à triginta uero & ſupra erant conſumati miniſtri. Poſſet etiam dici, quód prius numerati ſunt ab anno trigeſsimo, ad onera ſcilicet uehenda, ad quod homo robuſtus & fortis requiritur: hic uero eſt ſermo abſolute de miniſtro, quocunque loco & tempore. Poſſet tertio dici filios Cheat, à trigeſsimo anno debere miniſtrare ſeu uehere, quoniam ſanctiora cæteris portabant, aut quia à cheat erãt ſacerdotes in quibus maturior ętas requiritur quàm in leuitis. Si quæras quare ſcriptura uocet templi miniſterium militiam, uel exercitũ: dico quòd propter multitudinem ordinatam miniſtrorum. Nam quemadmodum in exercitu, non omnes, ſed perfectæ ætatis, & robuſti admittuntur, quos oportet ordinatiſsime incedere, ita & in miniſterio templi, oportebat multos propter multa & uaria miniſteria eſſe: quos etiam ordinatiſsimos eſſe oportebat, ne miniſterium eſſet potius confuſio, quám ordinata ſeruitus. Poſt quinquageſimum uero annum fiebant milites emeritæ militiæ: quia ab illo tempore incipiunt in homine uires deficere: miniſtrabant tamen in cuſtodiendis uaſis, & arcendo à locis ſacratis populum, in conſilijs, in claudendis portis: non tamen in uehendis oneribus ſacrorum. *Sic facies leuitis in cuſtodijs eorum.* i. tempore quo miniſtrauerint in cuſtodiis ſanctuarij.

Quoto leuitæ tempore ad miniſtrandum accedebant.

IN CAPVT. VIII. NVMERI iuxta mores annotationes.

Cape leuitas, e medio filiorum Iſrael: & purificabis eos. Quanta puritate prædití eſſe debeant, qui Domino miniſtrare debent, pulchre locus iſte demonſtrat: qui leuitas ter purificatos, adhuc iubet offerre iuuencum pro peccato. Et bene aduerte quòd prius iubentur corpora abluere, ultimo pro peccato offerre, quoniam nihil prodeſt ſi corpus abluas & mentem inquinatam eſſe permittas: cui⁹ inquinationẽ nulla aqua nõ ſacra aut corporalis purificatio, ſed ſacrificiũ deo oblatum mundat. Si lauero me (ait Iob capi. nono) aquis uiualibus, & mundauero pure manus meas, tunc in foueam demerges me: & abominabuntur me ueſtimenta mea, qua in re docemur, nos peccatores cognoſcere & oſtendere coram Deo, etiam poſtquàm omnia purificatoria ab eo inſtituta perfecerimus. *Eleuare faciet Aharon leuitas, eleuationem coram Domino.* Difficile ualde, ex hoc loco æſtimandum eſt, facere unum miniſtrum Dei: cum uideas quot ceremoniis, quot ritibus, huiuſmodi miniſtri conſecrari iubeantur à Domino, & ſentias quod piaculum ſit, illum deſtruere, aut peruertere: *Quia dati dati ſunt mihi, pro aperiente uuluam.* Quid eſt Domine Deus mi, quòd nihil gratis à nobis accipere uis, ſed talibus nobiſcum commutationibus uteris? Noſti ſcio auaritiam noſtram, & quàm facile ſi quid alicui donamus exprobramus. *A uiginti quinque annis egredientur ad militandum militiam, in opere tabernaculi.* Sæpius mecum mirari cœpi, cur dominus, uenientes ad ſeruitutem eius, dicat uenire ad militandum. Iuſte ualde hoc factum eſſe credendum eſt. Fili (ait eccleſiaſticus) accedens ad ſeruitutem Dei, ſta in timore: & præpara animã tuam ad tentationem. Quis enim dicere queat, quot oppoſitiones, obiecta, contradictiones, hodie patiantur: qui pie in Chriſto uiuere uolunt? Armatus uidetur orbis omnis, aduerſus eos qui ſe Dei miniſterio tradiderunt: ita ut milites, & pluſquàm milites, immo & martires oporteat eſſe eos, qui ad miniſteria diuina accedunt. Bonus ergo miles eris: ſi Dei munia ad quæ uocatus es, iuſte Deo functus fueris: quod ipſe donare dignetur, qui eſt per omnia ſecula benedictus.

Amen.

IN CAPVT. IX. NVMERORVM ad literam annotata.

Nō ſeruat Moſeh alī quādo ordinē rerū geſtarū in ſua narratione.

IN anno ſecundo quo egreſſi ſunt de terra Ægypti, menſe primo. Non ſeruare Moſeh rerum geſtarum ordinem in ſcribendo, aperte hoc loco monſtratur. In primo enim huius libri capite, ſcripſit reuelata ſibi prima die menſis ſecundi: nunc uero, quæ ſibi Dominus reuelauit menſe primo anni ſecūdi. *Faciant filij Iſrael peſach, in tempore ſuo.* Capite duodecimo Exodi explicuimus: quid proprie uox peſach ſignificaret, ſcilicet ſaltum, quòd ea uidelicet die, Dominus ad occidēda Ægyptiorum primogenita, ſaltauerit domos Iſraelitarum inter medias: ſine occiſionē ſuorum primogenitorum. Exodi enim citato capite habes. Peſach eſt Domino, qui peſach. i. ſaltauit, ſuper oſtia domus Iſrael. Inde piſeach id eſt claudus, ſic dictus, quòd quaſi ſaltando incedat. Vnde nos tales dicimus ſalpicare, id eſt ſaltibus incedere.

Quid hebræis peſach.

Quid heb. moed.

Admonui etiam ſæpius, dictionem moed, quam hic omnes tempus uertunt: eſſe à iaad, cuius ſignificatio propria, non plene nota eſt hebræis: uidetur tamen ſignificare conuenire, congregare, præſertim ad tempus ſtatutum: & etiam tempus ſtatuere, certum præcipue: & de priori ſignificatione habes exēplum capite decimo ſequenti, ubi Dominus dicit, Venoadu, id eſt. Et congregabuntur ad te: ubi idem uerbum ponitur. De ſecunda uero ſunt multa exempla in ſcriptura, ut ſecundo Semuelis uigeſimo ubi dicitur. Et tardauit inin hamoed aſſer leado, id eſt à tempore ſeu conſtituto, quod conſtituerat ei. Vnde etiā hic uerti poſſet. Faciant peſach ſtatuto ſuo, ſcilicet tempore. Præcipit autem Dominus hoc paſcha ſecundi anni ſeruare, quia illud ab exitu de Ægypto non fecerant: *Inter ueſperas facietis illud.* Etiam hoc, capite duodecimo Exodi declarauimus: ubi diximus duplicē eſſe ueſperam apud hebræos. Alteram, ſcilicet occaſum ſolis, alteram noctem ipſam, de qua dicitur Geneſis primo factum fuiſſe mane & ueſperam, id eſt noctem, diem unum: tempus uero illud, quod eſt inter ſolis occaſum & noctem: uocatur tempus inter ueſperas: & tunc agnus paſchalis occidebatur, & comedebatur. Et dictio ereb, id eſt ueſpera: conſentit, quę eſt à uerbo arab, quod ſignificat miſcere, quoniam ueſpera uidetur eſſe mixtum quid; ex luce & tenebris: & ſignificat proprie tempus illud, quo dies coniungitur nocti, quale eſt ab occaſu ſolis uſque ad noctem: à quo tempore iudæi incipiunt feſta ſua. *Facietis illud in tempore ſuo.* Aut in ſtatuto ſuo, uidelicet tempore *Secundum oīa ſtatuta eius, & ſecūdū omnia iuditia eius: facietis illud,* id eſt ſeruando omnes illas cerimonias, quæ iuſſæ ſunt ſeruari Exodi duodecimo: ut ſcilicet renibus accincti, ſtantes cum baculis in manibus; feſtinā ter, non conterentes oſſa eius, & cætera.

Diſcrimē inter choch & miſpat

Admonui etiam ſæpius choch, quod hic ſtatutū uertimus, ſignificare proprie ſtatutum ſcriptum; ſeu limitationem. Saphat uero iuditium, & æſtimationem. Vnde uerti poſſet. Secundum omnes limitationes eius, & æſtimationes eius. *Et fecerunt paſcha in primo,* ſubaudi mēſe: *Et fuit, Viri qui fuerunt immundi ſuper animam, id eſt cadauer hominis; & non potuerunt facere peſach in die illo: appropinquauerunt coram Moſeh.* Aduerte uerba hæc legenda eſſe ſic. Et fuit, id eſt accidit, ſcilicet hoc quod ſequitur. Viri quidam, & cæte. quod annotaui, quia Sanctes uertit. Et fuerunt uiri quidam: licet hoc parui referat: poſtquàm ipſe ſenſum bene reddidit. *Quare prohibemur, ut non offeramus oblationem Domino, in tempore ſuo, in medio filiorum Iſrael?* Aduerte uerbum gara, quod hic Sanctes uertit prohibemur, autoribus hebræis, ſignificare proprie minuere: ut patet Exodi quinto ubi dicitur. Non tigreu. id eſt minuetis de lateribus ueſtris. Et Ezechielis decimo ſexto. Et ego egrah, id eſt diminuam ſtatutum cibum. Item Ieremiæ quadrageſſimo octauo. Omnis barba geruah, id eſt diminuta: Idem Eccleſiaſtis tertio. Illi non eſt addendū: & ex illo non eſt ligroah, id eſt minuendum: in qua ſignificatione hic magis quadrat, ſi uertas. Quare minuemur, id eſt à numero Iſraelitarū celebrantium peſach deficiemus? & pro offeramus, uerte ut non appropinquare faciamus munus Domino. Et quod dicitur, in medio filiorum Iſrael, deprehendes ex hoc loco, medium, non ſemper re uera medium hebręis ſinificare, ſed nonnunquàm idem eſſe, quod inter, ſeu intra: quemadmodum hic. *Quicunq; fuerit immundus ſuper animam; uel in uia longinqua uobis, aut generationibus ueſtris:* faciet peſach Domino. Obſcurus eſt ſenſus huius clauſulæ, & uarie à noſtris & hebreis

bræis explicatur. Et primo modo ſenſus eſt. Quicunq; fuerit in uia lõginqua à uobis, id eſt inter uos. Poterat enim ciuitas à ciuitate longe diſtare in terra Iſrael. Vel longe à generationibus ueſtris, uidelicet in terra gentilium. Secũdo modo ſic. Quicunque fuerit in terra longinqua à uobis, id eſt à terra ueſtra, & ibi ſit punctus: talis in generationibus ueſtris, id eſt perpetuo faciet peſach. Tertio ſic. Si quis in uia longinqua ex poſteris ueſtris: ſed ſecundus ſenſus ſimplicior eſt, & germanus huius loci ſenſus uidetur. *Vir uir* ſeu omnis uir, *cũ fuerit immundus ſuper animam*, id eſt ſuper cadauer à quo uita ſeu anima receſsit: *uel in uia longinqua uobis*, id eſt à terra ueſtra: & uobis qui nunc uiuitis, uel *fuerit in uia longinqua generationibus ueſtris*, id eſt ab his qui futuro tempore fuerint, ſeu poſteris ueſtris: *faciet peſach Domino in menſe ſecundo. Super infermentata & amaritudines comedent illud.* Tenebantur iudæi prius infermentata comedere & amaras herbas: poſtmodum uero uictimam paſchalem: ideo dicit. Super infermentata & amaras herbas. Dictio uero ſequẽs, ſcilicet merorim, id eſt amaritudines: non arctatur ad herbas amaras ſignificandas, ſed amaritudines abſolute ſignificat, aliquando tamen pro amaris cibis ponitur, ut patet Iob nono ubi habetur. Saturabit me inmerorim, id eſt amaris, ſcilicet herbis aut rebus. Et Deutero. trigeſsimo ſecundo. Botri merorot, id eſt amaritudinum ei. Et licet poſſet exponi. Super amaritudines, id eſt poſtquam fuerint amari ſeu amaro animo: comedent illum: melius tamen intelligas. Super amaritudines herbarum ſeu ſuper amaras herbas, comedent illum. *Peccatum ſuum portabit uir ipſe*, id eſt pœnam peccati ſui: ut Sanctes uertit. *Secũdũ ſtatutũ peſach: et iuxta morem eius ſeu iuditium eius: ſic faciet.* Expone hoc ut ſupra hoc eodem capite. *Operuit nubes habitaculum, tabernaculum teſtimonij.* Videtur ohel ſeu tabernaculum explicatio habitaculi ut ſit ſenſus. Operuit habitaculum nempe tabernaculum teſtimonii, aut ſenſus eſt. Et etiam tentorium teſtimonij quod conſtituebant cortinæ ſuperiores: & pro nube, nebulam exponere poſſes: & hæc nebula in multis locis ſcripturæ uocatur gloria Domini, id eſt ſignum præſentiæ maieſtatis eius: ut patet Exodi ultimo & primo Regum octauo. *In ueſpera erat ſuper habitaculum ſicut aſpectus ignis, uſque mane.* Conſtat ex hoc loco aperte ueſperam ſignificare etiam noctem, quoniam ſequenti clauſula dicitur: & aſpectus ignis in nocte. *Sic erit* pro erat, *iugiter nubes, aut nebula operuit illud*, ſcilicet tabernaculum *in die: & aſpectus ignis in nocte.* Videtur ex uerbis textus haberi, quòd nubes ſeu nebula hæc, tegeret totum tabernaculum teſtimonii. Poſſet tamen dici texiſſe tectũ duntaxat, quẽadmodũ ignis, ſed primum melius. Quærunt etiam hic aliqui, an eadem nubes quæ in die ſpeciem habebat nubis, noctu haberet ſpeciem ignis: & textus ſubindicat eam eſſe diſtinctam ut ſtatim ſequitur. *Ad os aſcenſus nubis deſup tabernaculo, & poſt ſic, proficiſcebantur filij Iſrael.* Sic in hebræo ad uerbum eſt. i. ad oſtenſionem & quaſi iuſsionem aſcenſus nubis: proficiſcebantur. Videbatur enim nubes illa os habere ad præcipiendum: quoniã ad eius diſceſſum, e loco migrabant: ac ſi dicatur. Sicut nubes aſcendens præcipere uidebatur, ita recedebant. Et quia in textu nubes ſeu nebula aſcendiſſe dicitur: uidetur quòd illa exaltatio aſcendebat & corrumpebatur: & quælibet die noua formabatur, uerius tamen uidetur eam utcunque aſcendiſſe, non tamen euanuiſſe. Et quod dicitur. *Et poſt ſic*, phraſis eſt hebraica, idem ſonans quòd poſtea. *In loco in quo manebat nubes: aut nebula.* Hebraice eſt, in quo habitabat, ſeu morabatur. *Iuxta os Domini, proficiſcebantur filij Iſrael.* Ponitur hic os pro imperio, quoniam motu ipſius nubis intelligebant Deum præcipere receſſum. Non enim uero ſimile eſt, eos aliud habuiſſe præceptum Domini ad manẽdum & recedendum. Si tamen præter nubis motum putes imperaſſe Dominũ: non erraſti. *Quando prolongare faciebat nubem ſup habitaculum multis diebus.* Quidam hoc ad Deum referunt. Alii ad nubem quòd ſcilicet quando prolongare faciebat, ſcilicet ſe nubes, id eſt quando diutius manebat: & legi poſſet. Quando prolongare faciebat nubes ſuper habitaculum dies multos. *Cuſtodiebant filij Iſrael cuſtodiam Domini.* Poſſumus per

cuſtodi-

cuſtodire cuſtodiam Domini intelligere, non proficiſci: ut ſtatim ſequitur. Aut obſeruabant interim quæ Dominus diſponeret: aut cuſtodiebant cuſtodiam, id eſt præceptum de non pficiſcēdo, & uidetur uerus literæ ſenſus iſte: ac ſi dicat. Cuſtodiebāt cuſtodiā, i. pceptū dē non proficiſcendo, neque proficiſcebantur. *Quando erat nubes diebus numeri, ſuper taber naculum,* id eſt quando erat diebus paucis. Nam Hebræi (ut in hebraiſmis annotauimus) dicunt: homines numeri paucos, Geneſis trigeſimo quarto, ſic dies numeri, id eſt paucos. *Et erat, cum erat nubes à ueſpera uſque ad mane, & eleuabatur nubes in mane; proficiſcebantur: uel die & nocte & eleuabatur nubes & proficiſcebantur.* Senſus eſt. Si contingebat nubem manere à ueſpera uſque ad mane, & mane eleuabatur: ſtatim illo mane proficiſcebantur: ſi uero perſeueraret die & nocte, & nocte ipſa eleuabatur, etiam proficiſcebantur. Neque mireris eos noctu inceſſiſſe, quoniam ignem illuminantem ſequebantur: neque crediderim Dominū primanocte eos iuſsiſſe proficiſci, ſed quód aliquādo ante mane quando adhuc erat nox proficiſcebantur. *Vel diebus uel menſe, uel diebus, prolongabat nubes ſuper habitaculum, habitans ſuper illud: caſtrametabantur filij Iſrael.* Sanctes noſter hunc locum ſic reddidit. Vel duobus diebus uel menſe uel anno, ſed in hebræo eſt ut reſtituimus: & ſenſus eſt. Vel diebus, ſcilicet paucis, uel mēſe, uel diebus, ſcilicet multis: ita quód quoto tēpore manebāt nubes, ſiue multo ſiue paruo: manebant filij Iſrael: & quàm primum aſcendebat proficiſcebantur. *Et cuſtodiam Domini cuſtodiebant,* id eſt præceptum, & ſerua hebraiſmum; qui cuſtodiam accipit pro rē cuſtodita ſeu pro præcepto.

IN CAPVT. IX. NVMERI. AD morum compoſitionem annotatio.

F*Acient filij Iſrael peſach: in tempore ſuo.* Quemadmodum locus iſte Domini maximam oſtendit benignitatem, ita & arguit ſocordiam & obliuionem noſtram. Maximæ enim pietatis eſt; admonere ſubditos oblitos temporis quo debent præcepta ſeruare: ne contingat tranſgredi, obliuioſi uero cordis: tam cito immenſum Dei beneficium obliuiſci. Vbi etiam expende quod dicitur, *tempore ſuo.* Non ſatis eſt diuina obſeruare præcepta: niſi ea ſerues & impleas tempore ſuo: de qua re alibi iam fuſius diximus. Similiter cōſidera quod dicitur. *Secundum omnia ſtatuta eius, & ſecundum omnia iuditia eius.* Quantumcunque enim minima tibi uideatur legis circunſtantia, non illam omittas: ſed cuncta etiam minutula ſeruare memento; quoniam nihil ſine ratione & miniſterio ibi traditum eſt. Quemadmodum enim in exhibendis beneficijs, Deus omnes circunſtantias liberalitatis obſeruat: ita te in referendis gratijs uult, omnes gratitudinis obſeruare conditiones.

Nos immūdi ſuper animam ſumus, quare prohibemur. Sunt quidam qui ſi ex obliuione, uel quacunque alia cauſa, omittant diuina implere præcepta, non dolent, non curant amplius: immo quod deterius eſt, gaudent ſe obliuioſos ea in re fuiſſe, neque eis curæ eſt poſtmodum quod obliuione omiſſum eſt facere. Sed non ſic uiri iſti: qui maxime dolent, ſe non potuiſſe ſeruare præceptum tempore ſuo. Sic ſenes & infirmi qui præcepta ieiunia, & alia oneroſa ſeruare nequeunt, deberēt dolere & triſtari: quòd non poſſint ea opera, q̄ alij Chriſtiani, faciunt: perficere. Aduerte etiā Deum malle te non facere quæ præcipit ipſe: quàm te immundum ea explere, unde cum opus Domini tibi faciendum occurrerit; munda animam; & omnia quæ opus præceptum poſſunt conſpurcare in oculis Domini: & mūdus quæ munda ſunt facito. Et ſi opera pietatis quale eſt funus proximi curare, hominem impediunt & inhabilem reddūt ad opera dei, quid putas erit de operibus impietatis? Caue ergo ualde, ne impius facias pia, ne ſordibus pollutus agnum paſchalem comedas: & ad altare accedas. *State & audiam quid præcipiat Dominus.* Mirabilis legiſlator iſte, qui nihil inconſulto Deo facere audet, quàm primum enim homo ſequitur cerebrum ſuum in dubiis aut arduis: errare deprehenditur: quemadmodum in Gabaonitarum facto accidit eis. Ioſuh. 9. & 10. Similiter aduerte; non omnes caſus in legibus decidi, cum primum inſtituuntur ſed ſicut occurrebāt decidebantur. Sic de filiabus Salphat. *Quicūnque fuerit immundus, uel in uia longinqua, menſe ſecundo faciat.* Sunt q̄dam præcepta (ut theologi tradunt) quæ cum tempore tranſeunt, neque poſt ſtatutum tempus

Gratū eſt deo omiſſa p̄cepta pficere.

Quā parati ad diuina p̄cepta eſſe debeamus.

pius tenentur homines ea amplius ſeruare: qualia ſunt penſa canonicarum horarum, ſtatuta ieiunia, quæ ſi tempore ſuo non legeris aut feceris, non teneris facere ſaltem plene: Doceris tamen hic gratiſsimum Deo tuo fore, ſi ea omiſſa reſtituas. *Vel die & nocte, quando diſcedebat nubes proficiſcebantur.* Optime inſtruit nos locus iſte, quàm parati eſſe debeamus ad obſequium Dei, ſiue enim die, ſiue nocte te incedere præcipiat, faciendum eſt: nō eſt cauſandum, nox eſt, incedere nequeo, quoniam qui te nocte ambulare pręcipit, lumen præſtabit: quo uiam ſine errore cernere poſsis. Similiter ſi te in uia detineat multos dies, non ægre feras: ſiue in deſerto, ſiue in ciuitate ſis, quemadmodum filij Iſrael. Nullus dicit. Quare nos detines hic? ſed ęquo animo ferunt, quæ Domino placent. Nos uero ſi quod deſideramus tardauerit, murmuramus: & ſæpius in deſperationis barathrum hac de cauſa incidimus.

IN CAPVT. NVMERI. X. IVXTA literam annotatio.

F*Ac tibi duas tubas argenteas: ductiles aut extenſas facies eas.* Ponunt hebræi dictionem chaſoſerot, in radice chaſar, ſed meo iudicio: alia eſt radix chaſar, à qua chaſer, id eſt atrium, & chaſir uiridę aut herba: alia chaſoſerot, id eſt tubæ, quod ex duobus coniector. Primum quia tam chaſer quàm chaſir ſcribuntur cum unico tſade, chaſoſerot uero cum duplici, unde uidetur dictio quadrata. Secundo quia nulla eſt alluſio ſignificationum, ſcilicet atrii aut herbæ ad tubam, quæ ſolet eſſe inter nomina & uerba eiuſdem radicis. Quod uero chaſoſerot tubas ſignificet, conſtat Hoſeeh quinto ubi dicitur. Clangite buccina in Gibbah: chaſoſerah, id eſt tuba in Ramah. Et infra hoc eodem cap. Filii Aharon ſacerdotis, clangent chaſoſerot, id eſt tubis. Michſah uero quod uertimus ductile, ut octauo capite præcedenti diximus: eſt à chaſſah quod ſignificat graue & durum eſſe: ut patet primo Semuelis quinto. Quoniam (inquit) chaſah, id eſt grauis eſt manus eius ſuper nos. Inuenitur etiam ſignificare difficile eſſe Deutero. primo. Et re uera uidetur quòd etiam ſignificet extenſum eſſe. Nam dura & grauia, diu durare ſolent: & ad longum tempus extendi: & omnia fere loca quibus dictio ponitur, poſſunt iuxta hanc ſignificationem interpretari: quod ſi uerum eſt optime uertunt: qui interpretantur, ductiles facies eas, id eſt extenſas diductas: & hucuſque non occurrit mihi huiuſmodi conuenientia ſignificationis. Quod uero hæc ſignificatio locis cōueniat, patet. Nam quod ex libro Semuelis citauimus uerti poteſt. Quia longa ſeu extēſa manus eius ſuper nos, id eſt quia punitio qua nos punit diu durat, ſeu perſeuerat. Sic illud Geneſis quadrageſsimo nono. Et ira eorū quia dura, tam bene uertas, quia longa perſeuerans. Sic illud Iſaiæ tertio, quod ſolebamus uertere durum, tam bene uertas. Et pro opere extenſionis, ſcilicet capillorum caluitium. Optime ergo hic uertas. Extenſas aut longas ſeu diductas malleo facies eas. *Ad uocandum cœtum: & ad pficiſci faciendum caſtra.* Ad hæc duo, erat uſus tubarum. Cum enim Moſeh uolebat ad ſe conſilium uocare maiorum: tubis clangebatur. Sic cum caſtra mouenda erant, quoniam non omnes ad nubem attēdebant, & multi longe diſtabant à loco tabernaculi. *Clangent in eis aut cum eis,* ſcilicet miniſtri Domini. Significat uerbum tacha proprie figere, hebræi addunt clangere, fide iubere, quę duo alluſionem habent ad figere. Nam qui tuba canunt, eam in ore quaſi figūt maxime ſi cornea ſit. Similiter qui fideiubēt defigunt ſeipſos eis, quibus fideiubent, id eſt obligant ſe aut manum figunt cum manu alterius. Solent enim qui fidem ſibi mutuo dant, ad aliquid ſoluendum, manus coniungere: & quaſi defigere. Ne autem nos putes alluſionē ex cerebro fingere, audi quid Salomon Prouerbiorum uigeſsimo ſecundo dicat, ubi ſic habet. Ne ſis cum betiche chaph, id eſt cum defigentibus uolam: quod Hieronymus clarius uertit. Noli eſſe cum his, qui defigunt manus ſuas. Et Iob decimo ſeptimo habes. Quis eſt qui manui meæ percutiat ſe, id eſt manum ſuā meæ coniungat, fideiubendo pro illo? Quod autem uerbum ſignificet proprie figere: conſtat ex multis ſcripturæ locis, ex quibus unū aut alterum citabimus. Nam Geneſis trigeſſimo primo dicitur. Tacha, id eſt fixit tabernaculum ſuum. Et Iſaiæ uigeſsimo ſecundo. Vtechatiu, id eſt fixi eum pallum in loco fideli. Item ſecundo Semuelis decimo octauo. Valit chaim, id eſt. Et fixit ea in corde Abſalon. *Et congregabuntur ad te.* Conſtat ex hoc loco uerbum iaad, quod uertimus congregari, hoc idem ſignificare: maxime ad certum uel ſtatutum tempus. *Si in una* aut *cum una clanxerint, congregabuntur ad te princi-*

pes

pes capita miliū Iſrael & clāgetis fragore, & proficiſcētur caſtra caſtrametātiū ad orientē. Et clangetis fragore.2. & pſiciſcētur caſtra caſtrametātiū ad meridiē. Clāgor unius tubę, ſignū erat cōgregatiōis principū ad Moſeh. Si uero clāgor eſſet fortior quaſi fragor: ad primū ſonitū fortē, proficiſcebātur caſtra priora, quæ erāt ad orientē, quæ excubabāt ad hoſtiū tabernaculi, in qbus erat Iudaſcū ſuis duab⁹ tribubus. Si aūt tuba eodē mō.ſ. fragore quodā forti 2.ſonaret, caſtra quæ erāt ad meridiē iter arripiebāt: & ſic cōſequēter. Vertim⁹ aūt nomē terruah fragorē ſeu fortē ſonitū, q̄a radix eius.ſ. Roa ſignificet ꝑprie frāgere cū ſonitu: & uociferari. Nā Ioſuah.6. habes Vaiara.i. Et uociferatus ē populus. Idē Ieremiæ.10 Prouerbiorū 4. & Iob.30. Itē Iſaiæ.24. Roa.i. cōfringēdo cōfringetur terra. Idē Ieremiæ.15. Et uidetur quòd qñ mouēda erāt caſtra, utraq; tuba pſtrepebāt, ut fortior eſſet ſonus. Miror uero cur noſtri tā uarie hūc locū reddiderūt, ut alius nomē terrūah uertāt tarātarāta, cui⁹ ſignificatio ignota eſt cū tñ radix nominis aptæ ſit ſignificationis. Alius uertit iubilū. Alij ululatū ad modū tuſsis. Alij(q magis rē acu tetigiſſe uidētur) interpretātur uocē fractā, & interciſam. Nolūt expēdere radicū ſignificatiōes: & ideo in tā uarias incidūt expoſitiōes. Si quæras quid Hebræi uelint ſignificare ꝑ tharātarāta, crediderim eos, hoc uerbo exponere modū cātus tubæ. Solet enim tuba, cū fortē emittit ſonū, ſonare tharātaranta. Nā qui exprimere uoce, ſonū tubæ uolūt, dicūt tubam ſonare tharantaranta. *Clangetis, & non fragore ſonabitis.* Seu nō frāgetis.ſ. uocē tubæ. Qui autē uertūt iubilū, forte ſic uertūt: quod in iubilo ſit quædā fractio uocis ad melodiā, unde & nos dicimus homines ſuaue canētes: noſſe probe frāgere uoces ſuas. *Erūt uobis in ſtatutum perpetuū.* Tū.ſ. tubæ, tū modus ſonitus eorū. *Contra hoſtem obſidentē uos* Dictio ſar ir, a qua ſar.i. hoſtis ſignificat proprie ligari aſtringi, anguſtiari ut patet Exodi.12. ubi dicitur cōſperſiones ſuas ſerot.i. ligatas ſeu ſtrictas in ueſtimētis ſuis. Et.1. Semuelis.25. dicitur. Erit anima dñi mei ſerurah.i. ligata, in ligamine uitæ: unde ſar ꝑprie ſignificat anguſtatorē, ligatorē, & eū qui inimicū quaſi ligat & ſtringit: & textus cōſentit qui loquitur de bello quo hoſtes in terra eorū, eos obſidebāt. *Perſtrepetis cū tubis.* i. fortiter clangetis. Erat enim tūc grauior ſonitus fiēdus, ad terrendos hoſtes. *Et memorabimini corā dño Deo ueſtro.* Excitabatur enim dñs ad ſonitū tubarum: ſicut excitari & moueri ſolet ad uocem orationis aut clamoris ad eos iuuandos. *Et in die letitiæ ueſtræ, & in ſolennitatibus ueſtris.* Loquitur de cōmunibus lætitijs, q̄bus aliqua ex cauſa lætabātur. Vel loquitur de lætitijs quibus in ſolennitatibus lętabantur ut.2. clauſula ſit explicatio prioris. *Et capitibus mēſium.* qñ.ſ. Kalendas celebrabāt. Si q̄ras quarē iudæi kalendas celebrarēt: putarē ideo quòd ea die erectū fuerit tabernaculū dñi. *Clāgetis cū tubis ſup holocauſta ueſtra.* Volebat dñs ſibi ſacrifitia ꝑcipua, holocauſtū.ſ. cū lætitia & pōpa offerri: ideo ꝑcipit tubis clangere ſuper holocauſta: & pōt legi. Super holocauſta.i. poſt holocauſti oblatione, aut iuxta holocauſta, ut.ſ. uictima cū clangore deferretur ad iugulū. *Erūt uobis in memoriā corā Deo ueſtro. Ego dñs.* i. erunt cauſa quòd dñs ueſtri memor ſit. Nam quēadmodū (ut diximus) oratio & clamor, excitare ad miam aures diuinas uidētur: ita & huiuſmodi clangor tubarū. Quod autem ſequitur Ego dominus: uult dicere. Ego ſum dñs qui hæc polliceor, aut qui hæc ꝑcipio fieri. *Et fuit in āno.2.20. die mēſis.* Māſit ergo populus ī mōte Sinai ꝑ ānū. *Māſit nubes ī deſerto Parā.* Poſſet etiā uerti. Habitauit, quoniā deſignabat māſionē & quietē. Sūt q̄ putāt duplex fuiſſe Parā, pri⁹ quaſi cōtiguū mōti Sinai, & hoc ideo, q̄a nullus alius locus ītermedius hic nominatur inter Sinai & Parā. Alterū uero à priori duabus māſiōnibus diſtās.ſ. ſepulchra cōcupiſcentiæ & chaſerot. Poſt iſtas eni duas māſiōes, numeratur Parā inf.13.c. Alij uero ꝑbabilius eūdē locū eſſe putāt quoniā hic quaſi in ſumma ꝑponitur quo ꝑgreſſus ſit populus, ab illa māſione magna Sinai ad ſtatiuas Parān: & intelligendū eſt quod ca.13. dicitur, nēpe quòd ibi cōtigerit extrema caſtrorū cōburi, carnes deſiderari, ſed huiuſmodi māſiones intermediæ nō fuerūt ſtabiles, ideo nō commemorātur hic. De ſitu aūt Parā heremi, ca.13. dicemus. *Et profecti ſunt primum: ad os dñi ꝑ manū Moſeh.* Dupliciter poteſt hoc intelligi, uno modo.i. iſti ſunt primi qui profecti ſunt: qui ſenſus ſequēti ſentētiæ uidetur explicari: ſequitur enim. Et profectum eſt uexillum filiorū Iehudah primum. Secundo ſic. Hæc fuit prima profectio, qua profecti ſunt filij Iſrael: Prior tamen uidetur germanior: & quod dicitur. Ad os Domini, idem eſt quòd ad imperium uel præceptum dñi. Quod uero ſequitur per manum Moſeh, idē eſt quod Moſeh intermedio, aut opera ipſius. Et uidetur ex hoc loco haberi, trib⁹ proceſsiſſe

Māſit populus per annum in monte Sinai

Deſertum Parān deſcribitur

Modus quo iudæi per deſertũ incedebat.

proceſsiſſe unam poſt aliam, ita quod tribus Iudah præcedebat omnes: & poſt illam tribus Iſachar, quã 3. loco ſequæbatur trib⁹ zebulõ. Et uidetur iſte cõuenientior modus incedendi, quoniam ſi ſimul incederẽt iſtæ tres tribus. ſ. tribus Iehudah in medio, & ad latera eius aliȩ duo: nõ poſſet uia capere eos. *Et ſup exercitũ filiorũ Iſachar*. i. dux exercitus illius: & quod dicitur per exercitus ſuos, intellige per acies ordinatas. *Et depoſitũ eſt tabernaculũ.* Intellige ad ꝓficiſcendũ. Oportebat enim cortinas deponere & tabulas deijcere, funes diſligari: &c. quæ tabernaculũ conſtituebant. *Stare fecerunt tabernaculũ, donec uenirẽt ipſi*. i. Nõ depoſuerũt illud, donec ſacerdotes uenirent ad deponẽdũ, ſicut à dño ꝓceptum erat. Quidam dicũt, iſtos in loco quietis prioris profectiõis, tabernaculũ. i. tabulas erexiſſe, & expectaſſe ſacerdotes, ad alia ordinanda & cõponenda ſed mihi prior ſenſus uerior apparet. *Et profectum eſt uexillũ caſtrorum filiorum Dan, cõgregãs omnia caſtra, per exercitus ſuos*. Dicitur tribus Dã omnia caſtra collegiſſe, quia erat ultima: & colligebat extremos. Sic Ioſuah. 6. habes cœtus congregans ibat poſt arcam dñi: quod de tribu aſer Hebræi interpretãtur ſed melius iuxta hanc literam intelligas de tribu Dan. Et melius uertas. Et colligere faciebat omnia caſtra. Nã colligendo extremos, colligebat õnia caſtra. Aut illi curæ erat, colligere omnes qui ex omnibus caſtris ab ordine deficiebant. Colligebat etiam promiſcuũ uulgus, quod in ultimis erat. *Dixit Moſeh ipſi Chobab filio Rehuel madianiti ſoceri Moſeh*. Aduerte quod ſoceri, non cõiũgitur Chobab, qui non erat ſocer Moſeh: ſed ad Rehuel, qui ſocer erat, & pater Chobab & Sephoræ uxoris Moſeh: ut abũde ꝓbauimus Exodi. 18. Iudæi autem dicunt hunc Chobab, fuiſſe ſocerum Moſeh, argumẽtum ex hoc loco ſumẽtes, quia putarunt nomen ſoceri, ad Chobab eſſe referendum: quod iã ſoluimus, referendo ad Rehuel: & põt. 2. ſolui quod dictio choten, non ſolum ſocerũ ſed etiã cognatũ ſignificat: ut ibidem multis exẽplis probauimus: unde legi poſſet litera hæc ſic. Dixit Moſeh ipſi Chobab filio Rehuel Madianiti, cognato Moſeh. Et ſic ſolui põt aliud obiectũ, qđ ex libro iudicũ. c. 14. adducunt ubi dicitur. Et Cheber chenȩus, diuiſus eſt à filijs Chaijn, de filijs Chobab, choten. i. ſoceri Moſeh ut ipſi uertũt: quo in loco ſi uertas cognati, omnia cõſonãt: & obiectũ dilluitur. Vide quæ de his loco iam citato diximus. *Vade nobiſcũ.* Cõſtat ex hoc loco Chobab uoluiſſe à Iudæis recedere, & ad ſuos redire: quẽ Moſeh bonis detinere nititur uerbis. *Dominus locutus eſt bonum ſuper Iſrael.* Hebraiſmus eſt, ꝓ promiſit illi bona. *Quia idcirco cognouiſti, quod dũ maneremus in deſerto, fuiſti nobis pro oculis*. i. Quia probe noſti uiã, ueni nobiſcũ. Aut Idcirco uis à nobis recedere, quia noſti quod opera tua indigemus, cũ in deſerto fueris nobis pro oculis. Hebraicè pro idcirco habetur Alchẽ. i. propterea aut ſup quo, & poſſet uerti præter hoc, quod. ſ. es comes uiæ fuiſti etiã nobis in deſerto pro oculis: & eſſe alicui pro oculis, eſt hebraiſmus. i. dirigere aliquẽ: ut in hebraiſmis explicuim⁹. Siplex tñ ſenſus eſt. Ne derelĩquas nos propterea quod noſti uiã. i. quia noſti uiã & fuiſti nobis in deſerto dux uiæ ſeu director. *Erit bonum hoc*. ſ. tibi qđ. ſ. benefaciemus tibi. *Arca fæderis dñi ante eos uia trium dierum.*

Bona loqui ꝓ bona promittere: dictũ Hebræi.

Licet arca dñi eſſet in medio caſtrorũ, nonnũq tñ. ſ. qñ proficiſcendũ erat ꝓcedebat ad dirigendũ eos: & ad oſtẽdendũ quo loco quieſcẽdũ eis erat: cum nubes ſup eam deſcendebat. Verbum tur. i. explorare, ſignificat ꝓprie meditari & cogitare: ut patet eccleſiaſtes. 2. ubi dicitur, tarti. i. cogitaui, meditatus ſũ in corde meo. Vnde hic uerti poſſet. Ad excogitandum illis requiem. *A mõte dñi.* Vocatur Sinai mons dñi, quoniã ibi Moſeh apparuerat, in rubro, & Iudæis legem dederat. *Et nebula dñi ſup eos: in die.* Videtur quod nubes illa, ſe extẽderet ſup oĩa caſtra: ad ꝓtegẽdũ eos ab ȩſtu. Aut nubes Dñi ſup eos. ſ. ad dirigendũ eos: & uidetur ſenſus ſimplicior. *Surge dñe, & diſpergantur inimici tui.* Loquitur ad Deũ humano more: ac ſi eſſet dux ſtrenuus & potẽtiſsimus: quẽ cũ hoſtes uident, ſtatĩ fugiũt, & diſpergũtur: & ꝓcatur ut ſurgat, & ꝓcedat eos, ad hoſtes depellẽdos: & ĩ fugã cõuertẽdos. Poſtmodũ uero eũ reducere conatur ad caſtra, hoſtibus ĩ fugã cõuerſis, Et more ſuo nõ dicit diſpergantur inimici noſtri: ſed tui, ex ſuis inimicis, faciens inimicos Dei. Sic Pſal. 67. Exurge Deus & diſpergẽtur inimici eius: & fugient qui odio habuerũt eũ à facie eius. Et Pſal. 77. Et excitatus eſt tanquã dormiens clamans propter uinũ. Et percuſsit hoſtes ſuos retrorſũ.

IN CAPVT. X. NVMERI AD MOrum compoſitionem adnotata.

F*Ac tibi duas tubas argẽteas.* Ex hoc loco ortũ arbitror, cãpanarũ in eccleſia uſum,

ſum,ad cõuocãdam ad ſacra plebẽ:quorum diuerſu,cãtu,diuerſitas explicatur feſtorũ. Similiter oſtẽditur,Deũ quoad fieri potuit,excuſâre miniſtrorũ & prçconũ multitudinẽ ;& uno tubæ ſonitu fieri uoluiſſe,qđ uix infinitis præconibusfieri potuiſſet. Et ad hunc locũ uidetur Paul⁹.1.ad Corinthios.14.alludere cũ dicit. Etenim ſi incertam uocem det tuba,quisparabit ſe ad bellũ? Certa enĩ erat uox tubæ, quæ ad bellũ ꝓuocabat uel ciebat & quç uocabat cœtũ ad cõcilium. *Et memorabimini corã dño Deo ueſtro: & ſalui eritis ab inimicis ueſtris.*

Non ſolũ intima ſed externas uoces & clamores dominus audit.

Quid hocquçſo dñe miſterij eſt,ut tubarũ clangore indigeas ad noſtri memorãdũ? Nunq̃d tã ſurdus noſtris oratiõibus es,ut tam ualidis uocibus ſit opus,ad te excitandũ? Abſit. Sed uis oſtendere non ſolũ præcordiorũ te audire ſubſuria,ſed externos clamores noſtros, & uoces diligere. Et quid faciũt iſti noui dogmatiſtæ, q uocales orationestam impudẽter reijtiũt? Si enim Deus tubalibus uocibus excitari à nobis uult, cur non magis uocalibus præcibus. Sinite ergo fratres mei homines Deũ,non ſolũ corde, ſed ore laudare: poſtq̃ adhoc potiſsimũ ſũt nobis data inſtrumẽta loquendi. *Et profectũ eſt uexillũ filiorũ Dan: colligens omnia caſtra.*

Aduerſus eos qui uocales preces reijciunt.

Conſidera pietatẽ Dei,qui extremã aciẽ uoluit debiles & infirmos colligere. Nõ ſic autem principes ſeculi,ſed eos qui exercitũ ob infirmitatẽ, aut debilitatem ſequi nequeunt,poſt ſe ſine ulla pietate relinquũt,quẽadmodum Hamalechitæ ſeruũ,q iuſto Dei iudicio Dauid ductor fuit, ad eos capiendos & debellãdos. *Dixit Moſeh ab Chobab.* Pulchrè admonet locus iſte, omnẽ lapidẽ mouẽdũ eſſe, ne à fideliũ cõſortio diſcedat hõ alteriusſectæqui ad fidẽ uenirè põt. Secũdo hominẽ & ꝓmiſsionibus poſſe ad fidẽ allici. Tertio nonnũquam oſteudendum eſſe,te ope alicuius indigere,licet non indigeas: ut.ſ.eũ in fide retineas. Putaſne(ut Gregorius dicit)ſanctum Moſeh huius uiri opera indiguiſſe, qui & colũnam nubis & ignis, & Deũ ipſum ductorẽ habebat? Minime gentium: ſed quia timebat ne à populo fidelium diſcedens,facile ad paganiſmum reduceretur,eius ſe ope indigere monſtrauit. Quod ſi hæc cauſa non fuit,conſiderent ſancti,ſe operis & auxilijs aliorũ ĩdigere: cũ uideãt hic ſanctum Moſeh,ſic gentillẽ ad ducatum rogaſſe. Similiter opus eſſe in gubernãda plebe,humana induſtria: quam ſi paſtor non habet, non dedignetur prudentẽ uirum ſecũ habere qui dirigat. *Non ueniã, ſed ad terrã meã pergã.*

Cõmune eſt uilibus & infimis perſonis: tanto magis tibi opem negare, quanto te magis uiderint eorũ auxilio indigere, & oblata reſpuũt,ut mercedem augeas. *Fuiſti nobispro oculis in deſerto.* Sunt qui plus laudes diligunt quã alia bona: & prudẽter unumquemq; allicias, eo cui magis afficitur,mõ bonũ ſit. Nã quia uidit prudens uir,hunc nõ curare terrena promiſſa: oſtẽdit ei populi indigentiam,qua eum ad manendum prouocauit. *Benefaciet dñs nobiſcum, & benefaciemus tibi.* Memores ualde debẽt eſſe principes,eorũ qui eos in reipublicæ gubernatiõe iuuant: quẽadmodum & hic ſanctus Moſeh ſe chobab facturum pollicetur. *Arca dñi proficiſcebatur ante eos uia triũ dierũ: ad explorandum illis requiẽ.* Habent hoc bonũ illi qui ambulant uias mãdatorũ dñi,ut.ſ. Deus ipſe qui eosin uia dirigit quærat illis requiẽ. Qui mihi miniſtrat(ait Chriſtus)me ſequatur: & ubi ſum ego illic & miniſter meus erit. Et ſi quo minus,dixiſſem uobis: quia uado parare uobis locũ. Sic etiam nubes dñi tegit illos, qui ambulãt in uijs eius. Duo enĩ Dñs eis q eius uijs incedũt facit. Mitigat enĩ eis laborẽ in uia&.2.explorat & quærit illis requiẽ in fine uiæ. *Surge dñe & diſpergantur inimici tui.* Non dicit ſurge domine,& diſpergãtur inimici noſtri ſed tui ut cauſam populi faciat cauſam domini. Facili⁹ enim homo hoſtes ſuos,quã alienos pſequitur.

Ioannis.13 &.17.

IN CAPVT. XI. NVMERORVM iuxta literam annotata.

ET fuit populus ſicut dolentes: malũ in oculis dñi. Sic ad literã habẽt hebraica. Noſter Sanctes uertit. Et fuit populus cũ dolerẽt: diſplicuit in auribus dñi. Műſterus, cũ per uerſe ageret: locus utcũq; difficilis eſt & difficultas orta ẽ,ex ignorãtia ſignificatiõis uerbi anan, cui⁹ participiũ.ſ.mitonenim.1. dolẽtes ponitur hic. Incertitudo aũt huius ſignificatiõis ex incertitudine radicis orta eſt. Grãmatici putãt radicẽ eſſe Auan quod ſignificat laborem, & fortitudinẽ: quoniã fortes ſolent eſſe laborioſi. Iob enim 2.cap.dicitur. Si eſt auen.i.fortitudo,aut labor: in manu mea. Et cap.5.habes. Nõ egredietur de humo auen.i.labor: & ſi hæc eſt radix & ſignificatio,ſenſus eſt. Et fuit populus ſicut laborantes,id eſt,defatigatus ex itinere: ac ſi dicat. Fuit tædio affectus, quemadmodũ laborantes ex lõgo aut nimio labore. Mihi potius uidetur radi-

cē eſſe anah,& quod ſecundū nun,ſit loco he.Significat autē anah proprie currere decurrere,& ex cōſequenti lachrimari : quod ſit quaſi quidā oculorum defluxus Iſaiæ.3. habes Veanu.i. Et mœrebūt,&lugebūt portæ eius.Et cap.19. Veanu.i.Et lachrimabuntur piſcatores. De.2.ſignificatiōe exemplū habes Exodi.21.ubi dicitur.Et Deus anah.i.currere uel occurrere fecit ad manum eius.ſ.inimicū: quo in loco diſputauimus abunde de ſignificatiōe uerbi: & ſi mitonenim eſt abhac radice,ſenſus eſt.Et fuit populuſicut lachrimantes:aut ſicut currētes. Sicut lachrimātes.ſ.propter laborē,aut ſicut currētes propter feſtinationē, quoniam cogebantur aliqñ noctu iter arripere & nimis feſtinare . Et melius quadrare uidetur.Sicut lachrimātes.Mœrendo enī, credibile eſt murmuraſſe aduerſus dñm.Et hoc *malū uiſum eſt in oculis Dñi.* Poſſet etiam participiū eſſe ab anan,ſi anā eſſet radix: ſed nō ponitur radix ab Hebræis.an uero,eſt aduerbiū quæſititiū loci:& ana cum aleph in fine , eſt obſecrare , quæ ſignificatio hic nullo pacto cōuenire uidetur:ideo acceptanda eſt illa , qua ſignificat lachrimari aut laborare ſeu currere ut diximus.Quod enim murmura interuenerint,conſtat ex textu:qui habet rē malam fuiſſe in auribus dñi.Et qđ dñs audierit.ſ.murmura. *Accendit ſe ignis dñi in eis : & cōſumpſit in extremitate caſtrorū.* Verbum baar quod uertimus accēdere,ſignificat proprie paſcere:ut patet Exodi.22.ubi dicitur.Cū Iaber.i. depaſci fecerit agrum uel uineam,& ex cōſequenti incendere ſeu cōburere,quod ignis uideatur comedere & depaſcere quæ cōburit:unde in Pſal.habes Iuuenes eorū comedit ignis: & Ioelis.1. Deuorauit ignis ſpecioſa deſerti . Quod autē dicitur, ignis dñi,ſignificat ignē ab eo immiſſum: & forte à colūna ignis quæ eos noctu illuminabat.Et quod ſequitur,ſ extremitate caſtrorū,ſignificat ignem cōbuſiſſe eos,qui ultimi in exercitu erāt: qui forte erant Ægyptij,qui alios ad murmurādum prouocauerāt,& ideo ab eis incēdium cæpiſſe dicitur. *Et abſortus eſt ignis.* Dubia eſt Hebræis ſignificatio uerbi Sacha , qđ uertimus abſorbere. Dicunt enim ſignificare profundum eſſe,in pfundū mittere ſeu ſubmergere: & turbidū eſſe. Vnde Hamos .9 .dicitur . Ve ſacheah. i.& profundū erit ſicut fluuius Ægypti Et Ieremiæ.51 ſic tiſcha.i.demergetur Babel : inter has tñ ſignificatiōes uidetur potius ſignificare mergere & ſubmergere,quā alia: ut cōſtare uidetur ex loco Ieremiæ citato:quē locū hæc uerba præcedunt.Cū cōpleueris legere librū hunc ligabis ſuper eū lapidem,& proijcies in medio . Eufrate & dices.Sic tiſcha.i.ſubmergetur Babel & nō conſurget à facie mali:& iuxta hanc ſignificationē uertendū eſt uerbū, ubicūq; ponatur. Et crediderim aquas Ægypti ſeu Nili dici ſubmerſas, quoniam qñ niues nō liquæfiūt ſunt paucæ , neq; ſunt profundę:& ſunt tūc mūdæ & lucidæ ſicut oleū unde Ezechie.32.dicitur . Tūc aſchia.i. mergere faciam a quas eorū.i.faciam eas baſſas ſeu humiles:& fluminā eorū uelut oleū ire faciā. i. tā mūdas ſeu lucidas ſicut oleū.Aliqui hic uertunt.Mūdas faciam,ſed prior lectio germanior eſt.Sic & hic uertendū puto . Et ſubmerſus eſt ignis:forte ſub terra aut extinctus . Nos uocamus ſumirſe,ut amplius nō appareat. *Et uocauit nomē loci illius thabberah.* i.incendiū. Et qđ dicitur uocauit,ſubaudi populus,aut Moſeh. *Et collectio quæ erat in medio eius:cōcupierūt cōcupiſcētiā.* Erat coluuies maxima Ægyptiorū inter Iſraelitas : ut dictū eſt Exodi. 12.& dicitur collectio,quia illa multitudo collecta erat ex AEgyptijs & ex multis alijs : q apud eos manebāt: aut ex his qui in uia coniūxerant ſe eis uel ex bonis & malis AEgiptijs . Et de his dicitur quod cōcupiuerint cōcupiſcentiā. ſ.carniū & rerū recentiū: quemadmodū ſtatim explicatur de cepis & cucumeribus.2.qđ reuerſi ſunt ut.ſ.in AEgiptū reuerterentur. Filij uero Iſrael fleuerūt. Addidit hic uulgatus interpſ carnes dicens,quod flagrauerit deſiderio carniū:ſed ut dicit Lira. Carniū non habetur in Hebræo neq; in libris correctis.Ex quo loco licebit uidere uulgatam editionē in multis eſſe incorrectam. Neq; textui conſonat illa additio: cū ex textu conſtet eos etiam piſces deſideraſſe. *Recordamur piſciū,quos comedebamus in Ægypto gratis.* Licet(chinan)proprie ſignificet gratis,quia tñ chanan ſignificat etiam miſereri,poſſet uerti quos comedebam' miſericorditer:nā AEgyptij miſericordia moti ſup iudæos,dabāt illis piſces: prior tñ interptatio ſimplicior & cōuenientior eſt. *Cucumerorū, & peponū & porrorū, & ceparū,& alliorū.* Non plene conſtat de ſignificatiōe chiſſuī.i.cucumerorū ſi tñ radix nominis ſit chaſſah qđ ē durū eſſe,uidetur cucumerē ſignificare,ſic a duritia dictū: dictio ponitur Iſaiæ.1.ubi dicitur.Et ſicut tugurium bichiſſal.i. in cucumerario. *Et peponum.* Diuinant meo iudicio hic Iehudæi. Nam radix nominis abattichim.i.pepones .ſ .battach ſignificat proprie fidere & ſperare:ad quam nullam alluſionem habere uidetur : pepo poſſet tamen dici pepones à ſpe dictos, quod oporteat eos ſperare bonos, ante

Quorundā nominū hebræorum nō explicatur.

anteq̃ ſcindâtur: quod nõ eſt in alijs fructibus, quorum bonitas uel malitia, ex aſpectu cognoſcitur *Porrorũ.* Nomen chaſſoſerah à quo diriuari uidetur chaſsir.i.porrus: ſignificat tubã, unde chaſir.i.porrus quod ſpeciem tubæ habeat. Aut a uiriditate, quoniam chaſir etiã ſignificat herbam uiridem. Primo Regũ.18. ubi dicitur. Si forte inueniatur chaſir, id eſt, uiride, aut herba. *Ceparũ.* nulla eſt cõiectura (q̃ ſciã) ad probãdũ baſal ſignificare cepã, quoniã dictio nullo alio loco ponitur in ſcripturis. Sic de ſequẽti dictiõe .ſ. ſumim.i.allia: ex adiũctis tñ uidetur hæc ſignificare. *Anima noſtra arida eſt.* i.appetitus, quoniã nihil uiride uel recens comedit: aut ſumitur anima pro corpore, ut ſæpius in ſcriptura fit: quemadmodũ dicitur quis immũdus ſuper animã.i.ſuper cadauer, a quo anima receſsit. Ilaiæ 14. pro appetitu accipi uidetur ubi dicitur: infernũ animam ſuam.i.appetitũ uorandi dilataſſe. *Non quicq̃ præter man oculi noſtri uidẽt* Hebraicè eſt nõ omne, niſi ad man oculi noſtri: ſed ſenſus redditus eſt, pro nõ eſt quicquã, & oculi noſtri nõ niſi ad man.i.nihil uident præter man. *Ipſum man ſicut ſemen coriandri.* Diſputauimus abunde Gene.30.&.49. de uerbo gad & cõcluſimus ſignificare exercitũ & ex cõſequẽti coriandrũ: quod ſemẽ ſeu grana eius, ſint ordinata admodũ exercitus. *Et oculus eius, ſicut oculus Abedolach.* Sic in Hebræo eſt, ſed utitur hebraiſmus ſæpe potentijs pro obiectis: ſicut uiſiõe pro re uiſa, auditu pro re audita: & hic oculo pro re oculo uiſa. Et q̃d ſequitur Abedolach. Diximus Gene.2. ſignificare ꝓprie margaritã, quod noſtri uocãt perolam: Hiſpani perla: & ſunt ueluti grana coriandri, & ſi ſunt parua uocãtur à noſtris grana daliofar: ſi uero magna, perolas: & ex indis in magna copia ad nos deuehũtur: & ſunt huiuſmodi grana: albiſsima Erat ergo man, quod colorẽ attinet albũ, ſed figura erat coriandri. *Diffũdebat ſe populus.* Poſſet etiam uerti declinabat populus, quoniã uerbũ ſatah, ſupra cap.5. pro declinare ponitur ubi dicitur ſi nõ ſatit.i.declinaſti à uiro tuo: & ẽ ſenſus quod hinc inde diſcurrebat populus. *Molebãt in molis.* Dicunt Hebræi a raiach q̃d eſt odorari, eſſe rechaijm.i.molæ: ſed nõ uideo q̃ alluſionẽ habeat rechaijm.i.molæ ad odorem Ego potius arbitror rechaijm eſſe à rauach, q̃d eſt reſpirare: quoniam molæ, farinam reſpirare uidentur: & ſic eſt alluſio nominis ad uerbum. *Coquebãt in olla.* Significat parur.i.olla, omne uas quo aliquid coquitur ſiue ſit olla, ſiue lebes, ſiue caldariã. *Fecerũt illud placẽtas* Significat dictio ugot, panes ſub cineribus coctos ut patet primo Regũ.17. ubi dicitur. Fac mihi inde ugah.i.panẽ ſubcineritiũ paruũ prius. Et ca.19. Ecce ad caput eius.ſ.Heliæ ugat.i.panis carbonũ, ſeu ſub carbonibus decoctus. Et Hoſeh.7. Ephraim fuit ugag.i.panis ſubcineritius nõ reuerſatus. *Et erat ſapor eius ſicut ſapor recẽtis olei.* Ignorãt meo iudicio Hebræi, propriã ſignificationem nominis leſſad, quod uertimus recens & aliqui dicũt ſignificare recẽs, alij uiride alij humidũ radicale. Munſterus uertit paſtam. Sed eſt aduertendũ quod aliq̃ ex grãmaticis hebræis putant Lamed eſſe literã radicalem, alij uero addititiam, & ſi lamed eſt radicalis litera, uidetur dictio ſignificare aut uiride aut recens. Pſal. enim.32. ubi dictio ponitur, alterũ horũ ſignificat: ubi ſic habetur conuerſus eſt leſſadi.i.uiror meus, in ſiccitates eſtatis: quod ſeptuaginta uerterũt. Cõuerſus ſum in erũna mea. Targhũ uirorem uertit Rabbi Dauid in cõmentarijs bona pinguedo mea: ſed melius uiror. Si uero lamed nõ ſit radicale, & radix ſit ſad, aut ſadad, quod eſt ſuggere, aut prædari, nõ uidetur quid alluſionis ad radicẽ dictio habeat. Vertendũ ergo puto altero horũ modorũ.ſ.aut ſicut ſapor pinguis olei, aut ſicut ſapor recentis olei. *Iratus eſt furor Dñi ualde.* Videbat enim eos nauſeã habere ad panẽ delicatiſsimũ, quẽ magno dono illis cõceſſerat: & animũ redeũdi in Ægyptũ cum cæteris. *Et in oculis Moſeh malũ.* ſ.aparuit aut uiſum eſt: quod aliqui uertunt, diſplicuit. *Quare maleſeciſti ſeruo tuo.* ſ.imponendo ſuper me onus regiminis tanti populi: q̃d mihi ad malũ cedet, quia occidẽt me. *Nũquid ego genui eũ, ut dicas mihi, porta eum in ſinu tuo?* Munus patris & matris eſt, portare in ſinu ĩfantẽ quẽ genuerũt, ego aũt nõ genui iſtos, quare ergo præcipis portare in ſinu, quos nõ genui? Nõ cõſtat aũt ex ſcripturis, ubi dñs dixerit Moſeh: ut Iudæos in ſinu ſuo ueluti nutrix portaret: & conſtat multa dicta, quæ ex relatiõe dicta fuiſſe cõſtat. *Quẽadmodũ portat nutrix infantẽ.* A uerbo amã q̃d ẽ ſuſtẽtare, deſcẽdit omẽ .i.baiulus ſeu nutrices: unde uerti poſſet. Quẽadmodum portat ſuſtentatrix lactentem. *Flebũt ſup me* aut *iuxta me.* i.cõcurrũt omnes ad me, & flent ſuper me: quaſi aues aut animalia ſuper cibum. *Quia ſupra uires meas*

 eſt.ſ.

eſt.ſ.regimẽ tãti populi Hebraicè eſt. Quia grauiora me ſeu ꝑ me: & eſt metaphora ſũpta ab homine nõ potente onus ſibi impoſitũ propter grauitatem ferre: ſed ſenſus bene redditus eſt. *Si ſicut ſic*. Senſus eſt ſi ſic. *Nõ uidebo malũ meũ*. Quod.ſ.mihi iminet à populo, aut quod patior ſuſtinẽdo huius populi importunitates. Miror Galatinũ, ex rabbinis dicere textum hũc habuiſſe quõdam. Et nõ uideã malum tuum cũ ſenſus iſte, cõtextui aduerſari uideatur: neq; puto hic locũ habere myſterium. Voluit enim ille bonus pater, ex hoc loco eruere paſsionẽ Dei futuram: & ꝑdictam hic à Moſeh ſed cõtextus nõ illi multũ arridet. *Quos noſti quoniã ipſi ſenes populi: & ꝑfecti eius*. Expẽde hic quales ad regimen eligit Deus.ſ.ſenes, & præfectos i.qui ex ſenio ſapiẽtes ſint: & ex ꝑfectura ſint uiri experti: unde rector debet eſſe ſapiẽs & grauis quales ſunt ſenes: & etiam qui expertus iam fuerit ꝑfecturam. *Separabo de ſpiritu qui eſt ſuper te*. Tribuũt Hebræi ſignificationem uerbo aſal, prout uident loco quo ponitur conuenire. Nã Gene.27. uertunt reſeruare, ubi dicit Eſſau: nõne aſalta.i.reſeruaſti mihi benedictionem: uere tñ & proprie ſignificat ſeparare: ut cõſtat ex uerbis Iſaiæ.41. dicentis. Quia apꝑhendi te ab extremis terræ: & à ſeparatis ſeu remotioribus eius uocaui te, quo in loco noſter Sãctes uertit à principijs, ſed nõ bene meo iudiciõ. Et eccleſiaſtes.2. uertendum puto nõ aſalti.i.ſeparaui ſeu remoui ab eis quicquã. Sic & hic optime uerſum eſt ſeparabo: & per ſpiritũ licet intelligatur ſpiritus prophetiæ, intelligitur etiam ſolicitudo & anxietas, q̃ prælati habere ſolent: quẽadmodum Paulus dixit eũ uidelicet qui præeſt, ſẽper debere in ſolicitudine eſſe. Sed diſgrũt hic multi, qualiter dñs ſeparauerit de ſpiritu Moſeh, & poſuerit ſuper ſenes. Et dicunt Hebræi ſeparaſſe de ſpiritu Moſeh, quemadmodũ lumen ex una candela ſeparari in multas quæ ex ea accenduntur: ſine ulla eius diminutione. Solebat autem dominus tũc temporis gubernatoribus populi & regibus, ſpiritum ſuum concedere: ut prophetarẽt quemadmodum legimus de Saule primo Semuelis.10. Cui dixit Semuel. Requieſcet ſuper te ſpiritus dñi, & prophetabis cũ eis, & efficieris uir alter. Et erit cum ueuerint iſta tibi fac quod inuenerit manus tua. Vnde uidetur quod huiuſmodi ſpiritus eſſet prophetiæ & impetus quidã ad irruendum in inimicos rei publicæ & in malos: & uidetur quod prophetia daretur illis, ut apud populum eſſent in prætio, & in ſignũ diuinæ electionis: uel ut ſcirent quæ regimini neceſſaria eſſent, & nõ proprie ad prophetandum: quoniam populus non currebat ad eos ut ad prophetas, ſed ut ad reges pro adminiſtranda iuſtitia. Quod ſi teneas re uera ſeparatum aliquid ſpiritus prophetiæ Moſeh, & datum ſenioribus non erras: quoniam uerba textus hũc ſenſum præſe ferũt: prior tñ ſẽſus quod ſ.ſeparauerit quemadmodũ lumen multarũ cãdellarum ab una: uidetur cõuenientior ſenſus. Sed cũ Moſeh ad cõſilium Iitro ſoceri ſui, inſtituerit tribunos centuriones & decanos, quid opus fuit iſtos cõſtituere? Ad quod dicẽdũ quod illi inſtituti fuerãt ad iuditiũ, & ſine dñi authoritate: iſti uero à Deo, neque ſolum ad iudicandum, ſed ad gubernandum: ſimiliter illi ſolum minima iudicabãt, iſti uero grauiora, & etiã ſpiritualia. Scribunt autem Hebræi de iſtis.70. ſenioribus quod Moſeh illis tradiderit, & reuelauerit uerum legis diuinæ intellectum, quem in mõte Sinai à dño acceperat. Sic enim ĩ ſuo thalmut ſcribunt Moſeh accepit legem de Sinai, & tradidit eam Iehoſuah, ipſe uero ſenioribus: ſeniores prophetis, prophetę uero tradiderunt eã uiris magnæ ſinagogæ: per quam intelligunt Eſdram ſcribam, cum ſuis ſodalibus reuertentibus ex Babilonia, qui obliteratam quodãmodo legem reſtituerunt priſtino candori, à quibus diriuata fuit in poſteros. Vnde factum eſt, ut cum ſinagoga inſtitueretur in Iſrael, unicuiq; ſinagogæ.70. ſenes præficerentur. Quod etiã firmat beatus Hilarius ſuper Pſal. quare fremuerunt gentes: ubi ſic ad uerbum habet. Erat autẽ iã antea a Moſe inſtitutum, in omni ſinagoga, 70. eſſe doctores. Nã idem Moſes, quamuis ueteris teſtamenti uerba, literis condidiſſet, tamẽ ſeparata quędam & occulta legis, ſecretiora myſteria, ſeptuaginta ſenioribus, qui doctores deinceps manerent intimauerat, cuius doctrinæ etiam Dominus in euangelijs meminit dicens ſuper cathedram, doctrina uero eorum manſit in poſterum, Hæc ille. *Et non portabis tu, ſolus tu*. Conſidera prudentiam domini. Quia dixerat non portabis tu, credidiſſet Moſeh Deũ uelle illi præfecturam auferre omnino, ideo addidit ſolus tu, ac ſi dicat. Non putes me, te uelle à ꝑfectura deijcere, ſed uolo dicere quod non portabis ſolus. Poteſt etiam hoc eſſe linguæ idiotiſmus. *Sãctificate uos in craſtinũ*, id eſt, ſeparate ab immunditijs, ut craſtina die accipiatis munus Domini. Crediderim autem huiuſmodi ſanctificatione Deum uoluiſſe eis præcipere ut ueſtimẽta lauarẽt, & nõ appropinquarent uxoribus ſuis, & ut à contactu rerum

Quomodo dominus abſtulerit de ſpiritu Moſeh ut ſenibus daret.

Vnde doctrina Cabalæ orta apud Iudæos.

rũ immundarum ſepararẽt ſe quoniã Exodi.19. hæc duo præcepta ſunt fieri, ad ſanctificandũ ſe ſ. ueſtiméta lauare & ab uxoribus ſeparari. *Nõ unã die comedetis neq; diebus, & nõ quinque diebus, & nõ decẽ diebus & nõ.20. diebus uſque ad mẽſem dierũ.* Ex hoc loco arguere licebit errorẽ Oncheli & Rabbi Selomonis dicentiũ, per dies debere intelligi annum, & per decẽ, decem mẽſes: cõſtat enim hic per dies priori loco intelligendos duos aut tres aut quatuor: quia ſequitur. Et non quinque diebus. Similiter per decẽ, non debere decẽ menſes intelligi: ut etiã hic oſtẽditur: quia poſt decẽ ſequitur, uſque ad menſem dierũ. i. ex diebus cõſtãtẽ. An uero apud Hebræos ſit mẽſis annorũ, quẽadmodũ ebdomada: cuius cauſa hic dictũ ſit per menſem dierum, nõ facile dixerim quoniã non memini me in ſcriptura hoc inueniſſe. Diximus de ea re aliquid Gene.24. *Donec egrediatur e naribus ueſtris, & ſit uobis in diſperſionẽ.* Senſus eſt donec euomaris eas. ſ. carnes per nares: & per os diſpergatis eas. Solent enim uomẽtes nõ ſolum ꝑ os, ſed etiam per nares cibũ indigeſtum emittere. Vel donec egrediatur e naribus ueſtris. ſ. per uomitum: & diſpergatis carnes manibus ueſtris hinc inde iactãdo. Nã uerbum zarah uentillare & diſpergere ſignificat.

Error Oncheli & rabbi Selomonis intelligẽtiũ per dies annũ & ꝑ decẽ, decẽ menſes.

Eo quod reprobaſtis Deum: qui eſt in medio ueſtri. Multa & uaria ſignificata Hebræi tribuunt uerbo maas. ſ. reprobare, repellere, ſpernere & cõtemnere, ſed inſpectis locis quibꝰ uerbũ ponitur: uidetur proprie ſignificare recedere ſeu recedere facere, aut reijcere: ut patet Ieremiæ.2. ubi dicitur. Quia maas. i. reiecit aut recedere fecit dñs, fiducias tuas. Et primo Semuelis 15. ꝓ eo quòd maaſta. i. reieciſti ſeu abieciſti uerbũ dñi: abiecit te, ne ſis rex. Sic & hic eo quòd abieciſtis Deum: & qualiter eum abiecerint explicat. ſ. nolendo cõſortium eius qui erat in medio ueſtri uolentes in Ægyptum redire: aut malentes eſſe, in Ægypto, nõ habentes Deũ in medio veſtri: quã in deſerto cum eo inter uos. *Nunquid ouis & bos jugulabitur eis, & ſufficiet eis: ſi omnes piſces maris cõgregabũtur eis & ſufficiet eis.* Ponitur ſæpius in hebraiſmo numerus ſingularis ꝓ plurali, ut ouis ꝓ oues bos pro boues: & quod ſequitur ſufficiet eis, in Hebræo ponitur uerbũ maſa, quod ſignificat ꝓprie inuenire: ideo uerti poſſet, pro ſufficiẽt eis inuenientur eis, ſeu occurrunt eis: ac ſi dicat. Nũquid aliquis iugulabit eis oues & boues ad cibũ: aut ipſi inuenient oues & boues ad hoc. Vel aliquis poterit eis hæc inuenire. Quidã quærũt hic an Moſeh dubitauerit de potentia Dei, an poſſet eos carnibus ad menſem in ſolitudine ſaturare. Et re uera dicendũ eſt eũ nõ dubitaſſe de pótẽtia dei: ſed arbitrabatur deum nõ uelle hac de cauſa, ſuam omnipotentiã exerere quemadmodum ſi quis potẽtiſsimum regem uideret in ſolitudine, copioſiſsimã multitudinẽ uelle paſcere qui & ſi multis anfractibus id facere poſſet, nõ tñ tã facile: neq; res eſt talis: ꝓ qua uelit rex omnem ſuã potentiã oſtendere: ſicut forte putauit Philippus, cũ audiuit à Chriſto. Vnde ememus panes ut mãducent hij. Aut ad cõmẽdãdũ miraculum, rem fecit quaſi impoſsibilẽ. *Nunquid manus dñi abbreuiata eſt.* Hebraicè, *ſtringetur.* ac ſi dicat. Eſt ne aliquis qui poſsit meã ſtringere potentiã, ne faciã qđ uolo: ac ſi dicat nemo. *Nunc uidebis utrũ eueniat tibi uerbũ meũ.* i. impleatur. *Et ipſi ſcripti.* ſ. cũ alijs ſenibus. *Prophetauerũt & nõ ceſſauerũt.* Sãctes uertit hic & nõ addiderũt: & uerbũ etiã hoc ſignificare uidetur, ſed nõ tã bene quadrat: & uolũt Hebræi eos ſola illa die propheraſſe, neq; poſt modũ addidiſſe. Poſſet etiã intelligi & nõ addiderũt ut. ſ. ceſſarẽt prophetare. Et ſi legas nõ ceſſauerunt, quẽadmodum Taarghũ & Hieronimus: ſenſus eſt: quòd nõ amplius ꝑdiderũt ſpiritũ propheticũ. Sẽtẽtia tñ Hebræorũ iuuatur propria uerbi ſignificatiõe, quæ eſt addere: & hoc accidit Sauli, quòd licet illa die qua inunctus eſt cum cæteris prophetaſſet: canendo diuinas laudes: ut cõſtat ex.1. Semuelis.16. & 19. nõ tñ amplius addidit ꝓphetare: ita quòd futura ꝑdiceret: dabatur eni rectoribus huiuſmodi ſpiritus in principio in ſignũ diuinæ electiõis ut iã diximus. Si quæras quid iſti prophetarẽt. Crediderim laudes dei quẽadmodũ Saul & Dauid: licet dauid multa futura ꝑdixerit, quia fuit uerus propheta & inſignis. *Currẽs puer nuntiauit Moſeh.* Hebræi uerbũ rut dicũt ſignificare nõ ſolũ currere, ſed cõterere, propter illud iudicum nono Vataris. i. contriuit caput eius: ubi tam bene uertas currere fecit, diuidendo ſcilicet à corpore & proijciendó, ita ut rotaret: & ſic ubicũque iſti uertũt cõterere, uertere poteſt fugere ſeu fugere fecit. *Prophetãt in caſtris.* Arbitratꝰ ẽ puer. eos uelle rebellare aduerſũ Moſeh. Ex cõtextu literæ uidetur colligi, quòd iſte puer q̃ hæc Moſeh nũtiauit, nõ fuerit iehoſuah ſed alius, Ioſuah uero fuiſſe cum Moſeh, & enim

An Moſeh dubitauerit de potẽtia domino.

audiſſet nuntium, dixit Moſeh. *Domine prohibe eos.* ne.ſ. pphetẽt qa putauit eos uelle ſe illi æquare. Cõſtat etiã Moſeh nõ unicũ habuiſſe miniſtrũ, ſed multos: qa dicitur de Iehoſuah, qđ fuerit unꝰ e iuuenibus eius: & forte unꝰ ex illis nũtiauit hæc Moſeh. Aliq legũt miniſter Moſeh a iuuẽtute ſua, pro ex iuuenibus eius. Et dictio bachur.i. iuuenis, eſt ab achar quod eſt eligere: unde iuuenis ab electione dicitur, quaſi ſit electus. *Quid emularis tu mihi.* Aut nunquid zelas, ac ſi dicat: forſitan zelas mihi principatũ, aut honorem prophetiæ, ne.ſ. alius ſit dux aut propheta, præter me? *Quis dabit omnem populũ domini prophetãtes: cũ dederit dominus ſpiritum ſuũ ſuper eos.* Vtinam omnis populus Domini prophetet: & det dominus ſpiritum ſuum ſuper eos. Et per ſpiritum domini intellige impetum illum, quo prophetæ agitabantur ad loquendum, aut faciendum quæ ſpiritus facere uel dicere inſpirabat. Aut cũ dederit dominus ſpiritum ſuum ſuper eos, quis ego ſum qui hoc prohibeã? ſed prior ſenſus germanior eſt: dicunt autem Hebræi illos ſenes, nõ ſolum gubernaſſe populum cũ Moſeh: ſed etiã legem docuiſſe: quod uix credo, quoniam munus docendi legem ſacerdotibus demãdabatur, ut patet Deuteronomij.31. *Et recedere fecit coturnices e mari.* i. à parte quæ erat uerſus mare: & uerbum gum.i. recedere, non pleneno tum eſt Hebræis, unde aliqui uertũt hic. Et eduxit, Iob uero primo totondit: ubi dicitur Vaigat.i. & totondit caput ſuum: uertere tamen licebit ibi. Et recedere fecit caput ſuum.i. capillos capitis ſui: neque ſignificatio nominis ſelau i. coturnix plene nota eſt Hebræis. Crediderĩ tamẽ dediſſe carnes delicatiſsimas: quidam tamẽ dicũt Iudæos: coturnices in ſummas habere delitias. *Reliquit coturnices ſuper caſtra.* Poſſet etiam uerti relaxauit. *Quantum eſt iter diei huc: & quantum eſt iter diei illuc.* i. ad ſpatium terræ, quod una die confici poteſt ſ. ad.30. miliaria Italica: per circuitum caſtrorũ. Et hebraicè pro quantum eſt iter diei, eſt ſecundũ mãdiei. *Qui parum.* ſ. collegit, *Collegit decẽ menſuras.* Hebraicè eſt io chomerim. Eſt autẽ chomer certũ mẽſuræ genus, de qua ſæpiꝰ diximus: quæ & alio nomine dicitur chorꝰ, quẽ Hebræi dicũt.30. modios cõtinere: cuius.10 pars eſt Ephah. Alij dicũt eſſe onus qđ aſinus portare poteſt: putantes uocẽ chomer, alluſionẽ quã dã ad hamor quod eſt aſinus habere, neque eorũ ſententiam reijciendã puto. *Extenderũt ſibi extenſionẽ.* ſ. ad ſiccandum: ut in poſterum comederẽt: quod autẽ uerbum ſatah ſignificet expandere & extẽdere: cõſtat ex.8. cap. Ieremiæ ubi dicitur Vſethacum.i. & extẽderũt ea ad ſolem. Item Pſal.88. Sithachiti.i. Extendi ad te manus meas. *Anteq̃ digeſta eſſet.* Poſſet uerti (& melius iudicio meo) Antequã eſſet ſucciſſa. ſ. dentibus comedentiũ: quoniã uerbum charat potius ſuccidere, quam digerere ſignificat, licet eius ſignificatio nõ plene nota ſit Hebræis. *Percuſſione multa ualde* i. qua multi pcuſſi ſunt quod alij uertunt magna ualde: ſed ſenſus idẽ eſt. *Vocauit nomen loci illius chibrot hattaahauah. i. ſepulchra concupiſcẽtiæ, quia ibi ſepelierũt populũ cõcupiſcẽtẽ.* ſenſus eſt quod aut populus, aut Moſeh uocauerit nomẽ loci, ſepulchra concupiſcentiæ.i. hominum concupiſcẽtiũ: & cauſa ſubditur: aut ſepulchra hominum mortuorum propter cõcupiſcẽtiam. Et pro populũ cõcupiſcentẽ, eſt in Hebræo populum cõcupiſcentium. *Profecti ſunt populus in Chaſeroth.* Licet Chaſeroth ſit hic propriũ nomẽ loci, interp̃tatũ tamẽ ſonat atria ſeu uiriditates. Chaſir enĩ (ut alias diximus) uiride aut uiriditatem ſignificat: ut patet primo Regum. 18. ſi forte inueniatur chaſir.i. herba aut uiride.

IN CAPVT. XI. NVMERI AD morum ornatum ad notatio.

ET fuit populus ſicut flentes: aut cũ populus fleret. Quàm æquo animo ferẽdi ſint labores in quos nos redẽptor noſter mittit: pœna hîc Iſraelitis inflicta pulchre oſtendit: ſed hæc eſt hominũ natura, ut quãprimum feceris eos plus ſolito laborare, uires experiri, ſtatim (ut Bernardus dicit) dicãt tibi. Ego qđ poſſum, poſſũ. Ad multa & grauia ferenda natura ſufficeret, ſi aſſueſceres eã, ſed qa eã nõ uiriliter exercemus debilis & infirma efficitur. Nõ ergo doleas, nõ murmures aduerſus deũ tuũ: ſi te aliquãdo plus ſolito exerceat, certiſsime ſciẽs, eũ hoc ideo facere, ut te robuſtiorẽ reddat. Neque dixit textus eos fleuiſſe aut doluiſſe, ſed ſe ueluti flẽtes habuiſſe, ut diſcas, nõ refferre, quo ſigno apud Deũ iniquũ animũ tuũ oſtẽdas. Et quẽadmodũ Dñs æquo animo ſuſtinet murmura rationabilia: ita ægre fert ea quæ ſũt ſine ulla ratiõe. Suſtulit enĩ querellas ſancti Ieremiæ cũ expoſtularet cũ eo: quare ſecũda eſſet uia impiorũ

Sic

Sie & murmura Ionæ, cum apud eum de ſiccata cucurbita conquæreretur. *Clamauit populus ad Moſeh.* Audiant hæc noſtri temporis Lutherani, qui inique ualde, à nobis ſanctorũ interceſsionem auferre conantur: & inuocationem. Quare iſti non inuocant, neque depræcantur Deum mitiſsimum percutientem, ſed ſanctum Moſeh adeunt, ut pro eis Dominum ſuum deprecetur? Paratus enim erat Deus ad eos audiendos: ſed quia ſe Deum ſuum offendiſſe cognoſcebant: ſanctũ intermedium quęſierunt, cuius precibus ignis abſorptus eſt, & ipſi liberati. Quod ſi dicant patrocinium uiuentiũ ſanctorum eſſe querendum, non autem regnantium cum Deo, ipſi ſibi ridiculo ſunt. Si enim credis Petrum & Paulum cum Deo regnare, & in eo cognoſcere quæ apud nos fiunt, cur eum non tam pium aut minus potentem credas; quàm dum uiueret apud nos? Sed dicunt ſanctos eſſe mortuos & emortuos. Corpore quidem fatemur, ſed iuſtorum animæ in manu dei ſunt, in loco quo non tangit eas tormentum malitiæ. *Vocauit nomen loci illius thabberah. i. incendium.* Quemadmodum ſancti annotabant loca quibus Deus illis bona promittebat, aut dabat: ita & ea quibus ab eo puniebantur: ut de cætero uiſis locis quibus pro delictis pœnas dederant: cautiores eſſent. Legimus enim ſanctum Iaacob, locum quo illi Deꝰ opẽ in omnibus promiſit memoriæ gratia adnotaſſe, ſtatuamque in eodem loco erexiſſe, uocaſſeque Betel: ut poſtmodum ſi contingeret promiſsiones retardari, locum & ſtatuam in teſtimonium proferret. Sic & hic ut ſi amplius peccare contigiſſet, prodiret in medium locus punitionis. *Et collectio quæ erat in medio eius, concupierunt concupiſcentiã: & reuerſi ſunt.* Difficile ualde eſt aſſuetũ malis, in officio continere. Nam & ſi ad horam diſsimulet, tandem inuenta opportunitate prodit, quod animo occultauerat ad tempus. Similiter aduerte; quàm periculoſum ſit malos tecum habere: & qui neſciant abundare & penuriam pati. *Quis comedere faciet nos carnem?* Non putes parum aut nihil prodeſſe, propter Deum à carnibus & piſcibus abſtinere. Audis enim hic quàm ægre tulerit Deus, eos quos ipſe ad tempus carnibus priuauerat, in carnes depenſſe. Similiter nazareos extuliſſe, quòd ad tempus uino & ſicera abſtinebant. Hinc arbitror ſanctos monachos, quondam à carnibus & piſcibus abſtinuiſſe, ſolis herbis

Aduerſus eos qui negãt ſctõs pro nobis intercedere.

Gene. 28.

Magnum quid à carnibus abſtinere.

& leguminibus contentos: quoniam non erant Deum his cibis; ſuos in deſerto nutriſſe. In hoc enim edoctus debet eſſe ſeruus Dei: ut ſciat dura & delicata comedere: prout Deo ſuo placere didicerit. Paſcitur enim ſeruus Dei omnibus his quibus deus illum uult cibare. Si cinerem cibum dederit, noli offendi, ſi lachrimas ferendum puta, ſi carnes, accipe gratanti animo: & audi quemdam. Cibabis nos (inquit) pane lachrimarum: & potum dabis nobis in lachrimis & in menſura. Et de ſancto Helia legimus Deum illi carnes mane & ueſperi ꝑ coruũ adminiſtraſſe: cui in deſerto, ſubcineritium panem, poſt longum iter adminiſtrauit. *Recordamur piſciũ quos comedebamus in Ægypto gratis.* Maximum malum eſt, hominem noxia dulcia fuiſſe aliquando expertum: In hoc enim pœnitentes maxime laborant, ut uitiorũ præcedentium è ſe memoriam expellant. Hoc enim malum uitia habent, quòd recordatione lædant, cui non poſſunt ſua præſentia nocere: quare elaborandum eſt tibi uir Dei, ut ſi fieri poſsit, talia non experiaris: ne cõtingat poſt reditum ad mentem meliorem, cũ his laruatis hoſtibus dimicare. Diſcant etiam ex hoc loco ſancti uiri, non querere in hac uita à Domino delitias, quæ pro nihilo reputantur. Vide quid iſti deſiderant, & quid faſtidiũt, nempe cucumeres, cepas, porros, & allia. Faſtidiunt uero Man panem inquàm angelorum. *Vt quid male feciſti ſeruo tuo?* Solent ambitioſi homines arbitrari, ſe Deum habere propitium: cum altiora loca & ſeculi dignitates, & officia conceſſerit: cum potius cum Moſeh ſentiendum eſſet, ſecum male actum eſſe, ſi detur præfectura: ſed ſi ſapis hoc iudica. Quemcunque uideris ſub præfectura quaſi ſub onere gemere, crede illum optime demandatum munus adminiſtrare, quem uero lætum & gaudentem de hac re conſpexeris, dicito illum utilitatem & uanitatem in dignitate queſiſſe. *Nunquid ego concepi omnem populum hunc.* Diſcant ex hoc loco prælati, affectum quem ergà ſubditos habere debeant: cum uideant Deum præcipere ſubditos in ſinu portare, quemadmodum nutrix portare ſolet infantem ſuum. Sed quis eſt hic & laudabimus eum? Solus ille de quo apud Iſaiam legis, quòd in ſinu ſuo portabit agnos. Expende quęſo cuncta. Arbitrabatur ſanctus Moſeh recte demandatum munus peregiſſe, ſi genitoris ergà eos affectum oſtenderet: & uix hoc poterat; præcipitur autem ei ut ueluti mater paruu-

Aduerſus ãbitioſos.

lum

lum nō ſup humeros,nō ſup brachia,aut crura: ſed in ſinu ſuo & ſup cor portet eos. Solēt enim matres etiā ſi pedes incedāt,nō ſentire on⁹ infātis, quem ſuper brachia in ſinu ſuo portant, propter amoris ſingularis affectum quem erga infantem ſuum gerunt. Vide quæ de his annotauimus Exodi uigeſsimo octauo. *Vnde eſt mihi caro?* Debet prælatus credere ſe nō habere pabulum ſufficiens ad oues alendas: & continue illud à Domino poſtulare: quemadmodum hic ſanctus uir: & clamores & fletus ſubditorum Domino pſentare. *Non poſſum ego ſolus ferre uniuerſum populum hunc.* Vbi ſunt prælati illi,qui nunquàm ſub onere gemunt, qui quotidie onera multiplicant, & qui vix ad vnam eccleſiam ſufficiunt, omnes ambire uidentur: & nullam per ſe, ſed per uicarios adminiſtrant, qui ſi mali ſunt,quo modo conſcientia tuta, ſi uero boni, cur non potius ipſi paſtores? Admonui aliàs neque ſæpius admonuiſſe pigebit, quantum diſtent ſerui Dei, à miniſtris principum: quòd iſti nullo pacto volunt in miniſterio habere conſortem: illi uero continuo pro adiutore clamant. Audi ſancti Heliæ apud Dominum queremoniā. Altaria (inquit) tua ſuffoderunt, Prophetas
3.Reg.19. tuos occiderunt: & relictus ſum ego ſolus, & q̄rūt aīā meā. Et Martha apud Chriſtū aduerſ⁹ ſo
Luc.10. rorem expoſtulat, quòd eam ſolam reliquerit in miniſterio ſuo. Sic & hic ſanctus Moſeh ſe ſolum in prælatura queritur & adiutores admittit ſenes, miniſtro reclamante, qui adhuc terrena ſapere uidebatur: & ægre ferebat alios prophetare. Quid inquit zelas pro me? *Quis mihi inquit daret quòd Dominus ſpiritum ſuum, non ſolum his, ſed omni populo ſuo infunderet? Etſi ita tu facis mihi, occide me.* Expendant hęc ſubditi, & uideant quantū nephas ſit, tales ſe paſtori ſuo exhibere: ut malit occidi quàm præeſſe. Audi quid Paulus Hebræis dicat. Obedite (inquit) prępoſitis ueſtris & ſubiacete eis, ipſi enim ui-
Cap. 13. gilant, tanquàm rationem pro animabus ueſtris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, non gementes. *Congregā mihi ſeptuaginta uiros, è ſenioribus Iſrael.* Cur Domine deus rectores non eligis, qui eos melius noſti, ſed Moſeh ſeruo tuo tradis eligendos? Optimum illud regimen philoſophi eſſe tradiderunt, in quo unus omnibus præeſt. Si enim Moſeh iſtos non eligeret, quando illi uellent ei obtemperare? Conſulto ergo Dominus voluit, virum ſanctum eos deſignare, ut poſtea cognoſcerent ſe ab eo in regimine dependere. Et conſidera quos eligere præcipit, nempe ſeniores qui uere ſenes ſint, & maiores: ut oſtendat experientia (quæ in ſenio deſignatur) & potentia, opus eſſe iudice. Sunt ſenes, qui canis & rugis, præ ſe ſenes ferunt: ſed facta iuuenum, & quod deterius eſt puerorum, aliquando habent, non iſtos eligere præcipit: ſed qui uere ſenes ſint. Expendendum etiam eſt, quòd licet Dominus uideret labores Moſeh: nunquàm tamen ab eo oneris partem, eo inuito auferre uoluit: ſed petentem expectauerit. Sic & maiores prælati, cum ſentiunt aliquē: bene ſibi commiſſum munus adminiſtrare, non debent ab eis inuitis auferre: ſed expectare placitum illorum. Non enim boni miniſtri debent in aliquo moleſtari. Et conſidera Deum permiſiſſe Moſeh ad eas anguſtias deuenire, ut ſciret & diceret ultra uires eſſe negotium. Quoties Domine Deus, idem multis prælatis beneficijs & officijs onuſtis oſtendis, neque tamen nnquàm pertierunt releuari. *Separabo de ſpiritu qui eſt in te, & ponam ſuper eos.* Nunquid non habes penes te ſpiritus ſufficiētiam Dñe, ut his ſenioribus largiaris, ſed opus eſt à ſeruo auferre, quem illis tribuas ſpiritum? Abſit. Sed ut dixi uult, ut cognoſcant ſe cuncta à Moſeh habere, ut illi facilius ſubdantur. Sed mirum ualde eſt, quare detur rectoribus ſpiritus prophetiæ, ut ſcilicet futura prænoſcant & prædicent. Præcipuum munus principis eſt diuinare, ut ſcilicet prouideat malis antequàm ueniant: quemadmodum de Pharaone ſomniante famem in libro Geneſis capite quadrageſsimo primo admonuimus. Similiter eſt hic aduertendum Deum non plus ſpiritus rectori dare, quàm ſit opus ad regimem quod adminiſtrat. *Sanctificate uos in craſtinum: & comedetis carnes.* Quales nos ad beneficia Dei recipienda exhibere debeamus, pulchre locus iſte oſtendit: multa enim Dominus beneficia hominibus negat, quæ alias concederet, ſi hominem capacem ad ea inueniret. Tu ergo cum ab eo aliquid obtinere uolueris, uas tuum mūda, & para: & tale exhibe: quo ipſe dignetur munera ſuā fundere. Audi Paulum. Has ergo 2. ad cor. habentes promiſsiones chariſsimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus: perficientes ſanctificationem in timore Dei. *Melius nobis erat in Ægypto.* Ægre ualde fert Dominus eius beneficia à nobis non

æſtimari,& alia maiora reputare: cum melius ſit eſſe in atrijs Domini,quàm habitare in tabernaculis impiorum.Et de duobus conqueritur; alterum quod propter carnes flere non uereantur:& quòd malint eſſe in Ægypto ſub tiranno, quàm in deſerto ſub Deo. Conſidera etiam fletus uim in petitionibus apud eum: quòd etiam noxia nobis impetrare apud Deũ poſsit quæ deſideramus. Adnotare etiam hic memento,ea quæ diuus Auguſtinus ſup Ioannem ex hoc loco annotauit:ſæpe ſcilicet Deum iratum concedere nobis, quæ negat propitius, neque te ſtatim fœlicem exiſtimes,qnum quæ ab eo poſtulas impetraueris: cum uideas iſtos impetraſſe à Deo,quæ ſibi erant maxime nocitura. *Vſque ad menſem dierum.* Sicut non eſt certum fœlicitatis inditium obtinere poſtulata,aut deſiderata: ita neque continuatio eorum: quoniam iſtis ad menſẽ integrum carnes conceduntur ad malum eorum:ut ſcilicet eas per nares eiiciant. *Sexcenta milia peditum ſunt,& tu dixiſti dabo eis carnem ad menſem.* Hęc eſt hominum conditio, impoſsibilia facere, quæ Deo facillima ſunt,& qui iuuare debuit uoluntatem dantis, eam ſua difficultate auertere & retinere conatur. Ioan.6. Sic & Philippum apud Ioannem feciſſe legimus.Cum enim Chriſtus miſertus multitudinis, eam in deſerto paſcere diſpoſuiſſet,& ab eo queſiſſet unde panes emere poſſet: ille ſuo reſponſo opus factu difficilius oſtendit: & qui omnipotentiam ſaluatoris interpellare debuit, ad impotentiam confugere uidetur dicens,non poſſe fieri. Ducentorum (inquit) denariorum panes non ſufficiunt eis.
Non ex te Phillippe pecunia quæritur,ſed locus ubi panis inueniatur. Tnum erat dicere Domine in penario potentiæ tuæ, & non in impoſsibilitate diffidentiæ meæ panis innenietur ad hanc multitudinem ſatiandam. Sic non petitur ex te ſancte Moſeh, quot hominum milia ſnnt, neque ad quot dies carnes populo dabuntur: ſed præcipitur tibi parare plebem ad munus recipiendum. Sed forte ſanctus cognoſcens iratum Deum,& beneficium populo non profuturum: illud detinere ſua difficultate conatur:ut nos doceat prudenter beneficia diuertere, quæ noſtris aut nobis nouimus non profutura. *Videbis utrum eueniat tibi uerbum meum.* Non dicit utrum eueniat eis uerbnm meum, ſed tibi: ut oſtendat nihil ſe uelle malis ſubditis, eorum gratia dare: ſed cuncta bonis prælatis. *Prophetabãt ĩ caſtris.* Nihil perdit,qui non ſua ſponte õmittit quod facere præcipitur. *Cucurrit puer.* Omnia principibus nuntiantur,præcipue quæ ad eorum iniuriam pertinere uidentur, & nũtiat iſte quæ animum rectoris aduerſus iſtos mouere poterant. Et quemadmodum multi domini nolnnt habere pares,ita & ſæpe famuli eorum neque tam pro Domino æmulantur & zelant quàm pro ſe. *Vt quid tu æmularis propter me.* Serui Dei, ut dixi omnes uolunt ſibi ſimiles,& prælatos eſſe: non ſic autem homines ſæculi. *Surrexit populus, tota die ipſa & tota nocte.* Vix poteſt humana cupiditas ſaciari, etiam ſi non indigeat: & docemur hic temperate uti beneficiis Dei, ne nobis noceant, quemadmodum nocuerunt iſtis. *Caro adhuc erat inter dentes eorum: & furor Domini iratus eſt in populũ.* Cum timore & tremore ſuſcipienda ſunt beneficia Dei: quoniam ſæpius dantur nobis ad malum noſtrum: afflictiones libenter ſuſcipe à Domino,quoniam ſi quid mixtum habeant bonum eſt, non ſic autem mala. Det ergo ipſe non faſtidio habere dona ipſius: neque petere qnod nobis noceat, ſed quod proſit, cui laus & gloria in ſęcula.

IN CAPVT. XII. NVMERORVM iuxta literam annotatio.

ET locuta eſt Miriam, & Aharon contra Moſeh: ſuper cauſam uxoris Æthiopiſſæ: quam acceperat, quoniam uxorem Æthiopiſſam accepit. Quid loquuta eſt textus ſtatim ſubindicat. *Nunquid; cum Moſeh locutus eſt Dñs?* Aduerte etiam Miriam apud hebræos diſsyllabum eſſe, nõ triſsyllabum: ut communiter legitur. Qnod uero ſequitur ſuper cauſam: aduerte hic in hebræo poni duas dictiones,ſcilicet al,quod eſt propter,& odot quod cauſam aut cauſas ſignificare dicunt:ad quod probandum citant illud Geneſis uigeſsimo primo. Al odot, id eſt propter puteum, aut ſuper cauſas putei: inuenitur tamen ud, quod uidetur eiuſdem radicis cum adah uel odot, ſignificare torrem. Hamos quarto & Zachariæ tertio: cuius plurale, ſcilicet udim, ponitur Iſaiæ.7.

unde

unde quis conie,ctari poſſet odah ſignificare nigredinem, aut combuſtionem,& explicare illud ex Geneſi citatum : iſto modo.Et arguit Abraham Abimelech, ſuper nigrũ puteũ. Neque arbitreris ridiculam expoſitionẽ : quoniam nos Luſitani,& omnes etiam Hiſpani ſolemus nocare nigram rem,ſuper qua eſt aliqua contentio,uel quæ fuit cauſa alicuius mali euẽtus. Quemadmodum ſi uolenti occidere hominem,occurrat gladius quo eum occidat,quẽ non poterat antea inuenire,dicimus. Deparou lhe Deos ou ſeus peccados hũa negra eſpada com que o maton,id eſt obtulerunt illi peccata ſua nigrum enſem:quo ſe aut alium occidit. Pelejaron ſobre o negro poço,id eſt rixati ſunt ſuper nigrum puteum : quam phraſim forte Hebræi etiam habẽt:& ſi hoc uerum eſt, poſſet hic uerti.Super nigram uxorem Æthiopiſſam. Sed quia ignoramus hebræos habuiſſe hunc loquendi modum:admittamus hebræorum interpretationem: ut pro uno & eodem accipiatur utraq; particula: aut ſit ſenſus ut uertimus ſup cauſã. De cauſa uero ob quã murmurarũt Aharon & Miriam,aduerſus Moſeh textus habet: quòd uxoris Æthiopiſſæ gratia,ſed quam ob cauſam ſuper uxorem murmurarint, non facile eſt cognoſcere. Videtur tamen textus ſtatim cauſam exprimere.Quoniam uxorem Aethiopiſſã ipſe acceperat.Et hæc cauſa multũ iuuatur ſcripturæ conſuetudine : quæ(ut ſæpius admonuimus)ſolet ſtatim explicare,quod obſcure dixit. Obiicit tamen Caietanus aduerſus hanc expoſitionem, quia uerba murmuris nil pertinent ad hanc cauſam. Si enim ob acceptã Aethiopiſſam in uxorẽ murmur eſſet, ad quid dicerent. Nunquid per ſolum Moſeh locutus eſt Dominus? Nunquid non etiam nobiſcum? Nihil enim conuenientiæ habere uidentur hæc uerba: ad hoc quod eſt accepiſſe Aethiopiſſam in uxorem: & ideo ſequitur hebræos dicentes eos murmuraſſe aduerſus Moſeh, in gratiam uxoris ſuæ:quoniam eam à conſortio maritali reiiciebat propter crebraquæ cũm Deo habebat colloquia,& dicebant.Forte excuſabit ſe Moſeh ab hac uxoris iniuria,ob crebras locutiones cum Deo, ſed nonne nos etiam locuti ſumus cum Deo, neque debitum coniugale negamus uiris & uxoribus noſtris?&illhuc tendit complutenſis editio quę hic habet. Quoniã uxorem pulchram quam duxit reppulit. Alij dicunt rixam fuiſſe, inter Miriam & Aharon ex altera parte, cum uxore ipſius Moſeh, propter domeſticas res ut inter fœminas eſſe ſolet, & quia ſe forte offenſos putabant ab uxore ipſius Moſeh,in ipſum inuehunt: & quia forte uxor Moſeh,iactauerat uiri cum Deo locutionem familiarem : dicunt. Nunquid cum ſolo Moſeh locutus eſt Dominus? ſed ego non audeo cauſam reiicere, quam litera tradit: & putarem eos non detraxiſſe Moſeh: ſed in faciem ei hæc uerba dixiſſe : quoniam quòd Sanctes, & alij interpretantur contra Moſeh : optime uerti poteſt, cum Moſeh : quoniam in hebræo ponitur præpoſitio be, per quod uidetur inſinuari, quòd obiectarint illi obprobrium aliquod uxoris,in faciem exprobantes ei : quód uxorem Æthiopiſſam ipſe contra morem acceperit:cum alii hebræas ſibi copularent: addẽtes.Forſitan ipſe ſuperbiet, de crebra cum Domino locutione,ſed nũquid nobis in hoc ſuperior eſt? quaſi dicant minime, quoniam nobiſcum locutus eſt Dominus ſicut & cum illo:ad quæ uerba puto Moſeh tacuiſſe, neque illis ullum dediſſe reſponſum ideo à Domino cõmendatur,quòd ſit humilior omnibus hominibus:& pro eo arguit fratrem & ſororem. Sed huic obſtare uidetur expoſitioni,quòd in litera dicitur.Nunquid duntaxat certe, cum Moſeh locutus eſt Dominus? Dicendum enim erat. Nunquid tecum ſolum locutus eſt Dominus, & non etiam nobiſcum? Sed hoc facile diluitur, quoniam ſolent ſæpius irati de ſecunda perſona quaſi de tertia loqui, cum contemptibiliter loquuntur: ut patet primo Semuelis uigeſimo quinto ubi Nabal dicit ad pueros Dauid. Hodie multiplicati ſunt ſerui : qui diuidunt ſe à facie dominorum ſuorum. Nõ dicit hodie uos ſerui multiplicati eſtis, qui receditis à dominis ueſtris : ſed loquitur ad tertiam perſonam pro ſecunda.Hoc etiam parui ad expoſitionem refert,quoniam ſiue loquerentur præſente, & uidente Moſeh:ſiue abſente eo expoſitio ſtare uidetur. Dupliciter ergo poteſt hæc litera exponi. Vno modo,ut propter duo, illi aduerſum Moſeh murmurarent, ſcilicet quia acceperat Aethiopiſſam in uxorem, & eleuabat ſe præ eis propter colloquia Domini. Secundo ut non propterea murmurarent quòd uxorem Aethiopiſſam accepiſſet: ſed quia cauſam uxoris agere uolebant contra uirum quia ſcilicet ſeparabat ſe à conſortio eius quoniam ipſi prophetæ erant,neque à legitimo ſeparabantur thoro Et priori modo ſenſus eſt. Et locuta eſt Miriam & Aharon,cum aut cõtra Moſeh:propter uxorem Aethiopiſſam quã acceperat : dicentes: quod ſcilicet eam accepiſſet. Secundo modo ſenſus eſt. Et locuta eſt Miriam & Aharon contra Moſeh,propter uxorem Aethiopiſſam cum qua ſcilicet rixati fuerant. Nã ipſe acceperat huiuſmodi uxorem. Et uidetur

iuxta

iuxta hunc ſenſum quòd cauſa murmuris fuerit uxor: ſed murmur fuit. Nunquid duntaxat cum ſolo Moſeh locutus eſt Dominus? ſed quam cauſam huius murmuris dederit uxor Moſeh, non facile eſt cognoſcere. Diſquirunt etiam hic tam noſtri quàm hebræi an hæc uxor Moſeh fuerit Sephorah, & ſi fuit cur uocatur hic Aethiopiſſa, cum fuerit Midianita. Putat autem Ioſephus non fuiſſe Sephorah, ſed aliam filiam regis Aethiopum, ad quem debellandum miſſus ab Aegyptiis dux, fuerit Moſeh: ſed quia hiſtoria hæc nihil fundamenti in litera aut ſcriptura habere uidetur, timeo fictionē fore iudæorum ad cōmendandum Moſeh. Neque crediderim Moſeh, qui toties ex imperio Domini, alios admonebat, de non accipiendis alienigenis in uxores, accepiſſe de nouo, contra morem gentis: uxorem Aethiopiſſam, quam ſi accepit, putarem eam potius in deſerto: quàm in Aegypto accepiſſe: & forte propter nouum matrimonium cum alienigena fratres murmurarunt. Sed nullo pacto in hanc ſententiam adduci poſſum, quòd ſcilicet uir ſanctus, qui primum uxorem cum filiis negligebat, neque adduxiſſet ad ſe niſi ſocer detuliſſet: uellet nūc alienigenā ſibi denouo cōiūgere: ideo probabiliorem illorū ſentētiam arbitror: qui eam Sephoram fuiſſe affirmant. Dicitur uero Aethiopiſſa cum fuerit midianites: quoniam Aethiopia orientalis uicina ualde eſt terræ midianitarum. Nam ptopter huiuſmodi uicinitatem, Æthiopes aliquando Midianitæ, aliquando uero Iſmaelitæ dicuntur: ut patet Geneſis trigeſsimo ſeptimo ubi dicitur. Et ecce turma Iſmaelitarum, ueniebat de Gilead, & poſt panca dicitut. Midianitas uendidiſſe in Aegypto Ioſephum. Sic quoque midianinitæ contra quos bellum geſsit Gidon, quem Gedeon uocamus: Iſmaelitæ uocantur. Chaldæus paraphraſtes pro Aethiopiſſa legit pulchram: & dicunt hebræi talem fuiſſe Sipphorah, dici uero hic Aethiopiſſam quodammodo per contrarium, quemadmodum mater ſolet puellum ſuum, etiam pulcherrimum uocare ſarracenulum, ſicut & Dauid in Pſalmo ſeptimo Saulem, qui pulcherrimus fuit, uocat chus, id eſt Aethiopem. Sed hoc nihil meo iudicio eſt, quoniam Pſalmus ille non loquitur de Saule, ut iſti putant ſed de Chuſi filio Iemini, ut titulus præ ſe expreſſe fert, quando perſequutus eſt Dauid fugientem Abſolon, obiectans illi, quòd ſine ulla cauſa deſtruxiſſet domum Saulis. Vnde & Dauid ibidem dicit. Domine Deus, ſi feci iſtud, quòd uidelicet iſte in me obiectat, unde ſequitur. Si retribui degenti mecum pacifice malum, qui erui hoſtem meum gratis. Dicuntut autem Aethiopes chus in hebraiſmo, à Chus filio Cham, qui fuit filius Noach, ut patet Geneſis decimo ubi Chus à quo Aethiopes, & Miſraim à quo, Aegyptii, deſcribuntur filii Cham. Nam Geneſis ſecundo habes Aethiopiam uocari chus, ubi dicitur de flumine è Paradiſo egrediente, quòd circuieat terram Chus, id eſt Aethiopiæ. Dicuntut etiam ipſi Aethiopes filii Chuſsi Ieremiæ decimo tertio, ubi habetur. Nun mutabit chuſi, id eſt Aethiops pellem ſuam? Et quia Cham, & poſteri eius, in ſeruos aliis fratribus dati ſunt Geueſis nono, nonnunquàm ſerui dicuntur in ſcriptura Chuſsi, ut patet Ieremiæ trigeſsimo nono, Hamos nono, ubi Dominus iudæis dicit. Nonne ſicut filii Chuſiim, id eſt Aethiopum uos mihi, qui ſcilicet ſunt ſerui, ac ſi apertius dicat. Nunquid nō poſſum facere de uobis quod uolo, quemadmodum fit de filiis Chus quos dedi in ſeruos aliorum. *Nun tantum uere, cum Moſeh loquutus eſt Dominus? Nunquid non etiam nobiſcum loquutus eſt?* Volunt ut uidetur, his uerbis ſignificare, Moſeh nihil prærogatiuæ uel eminentiæ ſuper eos habere, quoniam eis ſicut & illi Dominus locutus ſit. Ee de Aharon nullum dubium eſt, quoniam ſæpius legimus Deum illum allocutum, ut patuit Exodi quarto. De Maria vero credendum eſt, cum illo allocutam Exodi decimo quinto, cum canticum Domino cecinit, ubi ſunt multa quæ non niſi per reuelationem cognoſcere poterat. *Et uir Moſeh humilis ualde, præ omnibus hominibus qui ſunt, ſuper faciem terræ.* Hoc dicit textus, ut oſtendat iſtos nullam detrahendi habuiſſe occaſionem, quòd uidelicet de colloquiis Dei ſuperbiret, cum eſſet humiliſsimus. Sunt qui hic uertunt manſuetus, ſed re veta verbum anali ſignificat potius humilem eſſe quàm manſuetum, & anau humilem. *Et dixit Dominus repente, ad Moſeh.* Omiſit Sanctes dictionem pitom, id eſt repente, quòd arbitratus ſit eam hic ocioſe poni, ſed re uera non uidetut ocioſe poſitam, ſed quia uiderat eos forte paratos ad grauius detrahendum, & deteriora locuturos de eo, voluit colloquium impedire, & repente eos vocauit ad tabernaculum, & præcepit exire caſtra. *In colūna nubis.* Erat nubes in qua Dominus latebat, co-

lumna

lumnæ ſpeciem præ ſe ferens: & crediderim Deum non de cœlo tunc in columnam deſcendiſſe, ſed de ſede ſua, ſcilicet de propiciatorio, ad oſtium tabernaculi ueniſſe: ubi cũ eis colloquia miſcuit, quod ſæpius facere ſolebat. *Et egreſsi ſunt ambo.* ſ. à Moſeh cũ quo erãt. *Si erit propheta ueſter Domini, in uiſione ad ipſum: oſtendam.* ſ. me, *in ſomnio loquar cum eo.* i. Si aliquis fuerit inter uos propheta, aut ſi aliquis ueſtrum fuerit propheta: uel tertio. Si aliquis fuerit propheta ueſter. Quod autem ſequitur dupliciter poteſt exponi. Vno modo. In uiſione, ad ipſum ſeu ipſi oſtendam, ſcilicet quæ uoluero reuelare. Aut uiſionem ſcilicet rerum, ad ipſum oſtendam: & ſi loquar erit in ſomnio, non aperte in uigilia, quemadmodum cum Moſeh: ac ſi dicat. Si contingat eſſe inter uos aliquem prophetam, uiſionem aliquam oſtendam ei, ſine locutione: aut ſi loqui contigerit, erit in ſomnio. Secundo modo ſic. Si fuerit aliquis propheta ueſter Domino, & oſtendero me illi, hoc erit in uiſione, id eſt in aliqua ſimilitudine: quemadmodum patet Iſaiæ ſexto ubi dicit. Vidi Dominum ſuper ſolium excelſum: & ſi cum eo loquar, erit in ſomnio: & iſte ſecundus ſenſus ex ſequentibus magis probari uidetur. Sequitur enim infra. Ore ad os, loquar cum eo: & in uiſione ſcilicet propria & non per enigmata & per figuram Dominum aſpiciet: ac ſi dicat apertius. Prophetis ueſtris, in ſomnio loquar: ſed cum Moſeh ore ad os, id eſt familiariter, ſicut homo ad amicum. Aliis in uiſione ſeu in ſimilitudine apparebo, illi uero non per enigmata neque per ſimilitudinem. Colligo ex hoc loco, duplicem eſſe prophetiæ modum: alterum quo Deus loquitur prophetæ ſiue in ſomno ſiue in uigilia. Alterum cũ illi oſtendit uiſiones & ſimilitudines ſine uerbo: in quibus cognoſcit quæ uentura ſunt: quẽadmodum Ieremiæ, Ezechieli, & multis aliis: ſed has ſimilitudines aliqui intelligebant ut Moſeh, alii non, ut Pharao. Aut aliter, quædam eſt prophetia qua Deus per ſe & in propria perſona loquitur prophetæ: alia uero qua in ſui ſimilitudine: priori modo loquebatur Moſeh, Secundo aliis prophetis. *Nõ ſic ſeruus meus Moſeh, in omni domo mea ſtabilis ipſe.* Tria dixerat Dominus. ſ. Si fuerit propheta ueſter, ſecundo quòd ſeſe oſtenderet illi in aliqua ſimilitudine, tertio quòd in ſomnio illi loqueretur: & quoad hæc tria, non eſt illis ſimilis ſeruus ſuus Moſeh. Nam ille eſt propheta ueſter, miniſter ueſter, neq; manet in domo mea ſtabilis: Moſeh uero eſt ſeruus meus mihi miniſtrans, & ſtabilis manet in domo mea: ac ſi dicat. Nihil ſuum curat ſed quæ mea ſunt: ſiue per domum iſraelem intelligas, ſiue tabernaculum. Neque mireris quòd pro fideli uertamus ſtabilem: quoniam dictio neeman utrũq; ſignificat. Alii etiam prophetæ, non erant tam generales ſicut Moſeh. Nam aliqui in Iſrael aut Samaria, alii in Iuda, ſed Moſeh in omni domo Dei. Solebat enim Dominus, miniſtros ſtabiles aliquando ſuſcitare, quandoque uero ad certum tempus, quemadmodum dicit primo Semuelis ſecundo ad Heli ſacerdotem. Et ſuſcitabo mihi ſacerdotem fidelem ſeu ſtabilem: quemadmodum eſt in corde meo & manimo meo: & ædificabo ei domum ſtabilem: & ambulabit coram Chriſto meo omnibus diebus. *Ore ad os loquor cum eo,* id eſt familiariter, non per ſomnium, non per interpoſitam perſonam, neque per nuntium: ſed amicabiliter, & eſt hebraiſmus. Videtur enim hunc hebraiſmum explicare cum dicit: ſicut loqui ſolet homo ad amicum ſuum. Cum hoc tamen teneo, eum nunquàm Deum in ſua ſpecie clare uidiſſe: ſed ut aliàs dixi, loquebatur Dominus cum Moſeh, quemadmodum loquuntur duo qui ſunt in tenebris, ſeu in loco obſcuro: ſemper enim Dominus nube tectus, cum eo loquebatur. Fuit autem priuilegium Moſeh, quòd Dominus poſtquàm eum ducem inſtituit: & poſt exitum de Aegypto: locutus eſt cum eo per ſeipſum, non per interpoſitam perſonam, neque oſtendendo illi aliquam ſpeciem ſeu ſimilitudinem ſui: Secundum eius priuilegium fuit, uidiſſe poſteriora Dei, id eſt ſpeciem humanæ, in qua ſeſe illi oſtendit Deus. Eſt ergo prius diſcrimẽ, inter alios prophetas & Moſeh: quòd illis loquor per ſomnium, id eſt cum dormiunt aut oſtendendo ſomnia, Moſeh uero in uigilia & familialiter ſeu amicabiliter. *Et in uiſione & non per enigmata & per figuram: Dominum aſpiciet.* Ponit aliud diſcrimen inter Moſeh, & alios Prophetas: quòd ſcilicet aliis prophetis oſtendet ſe in uiſione, id eſt in aliqua ſpecie ſeu ſimilitudine quam faciet eum uidere: quemadmodum Iſaiæ, Ieremiæ, Ezechieli, Danieli, & aliis: Moſeh uero nõ oſtendit aliquam ſimilitudinem, in qua cognoſceret uel uideret, quæ Deus illi uolebat oſtendere: ſed per ſe dicebat ei quæ dicenda erant. Neque in textu hebraico habetur, in uiſione ſeu per uiſionem, ſed uiſio, ſcilicet Moſeh non eſt per enigmata. Significat autem uerbum

chod, à quo chidah, id eſt ænigma ænigmaticè loqui: ut patet Iudicum decimo quarto ubi dicitur: Chudah chidatecha, id eſt. Aenigmaticè loquere ænigma tuum. Hieronimus problema uertit. Poſſet etiam locus reddi. Et uiſionem, & non cum ænigmatibus & ſimilitudine: Deum aſpiciet. Aut. Et uiſionem & non ænigmata & ſimilitudinem Dei, aſpiciet: ſed prior ſenſus planior & ſimplicior eſt. Oſtendebat ergo Dominus aliis prophetis, ſimilitudines & ænigmata, quibus eis ſignificabat quæ uolebat: quemadmodum Ieremiæ ſuccẽſſam ollam, & uirgam amigdalinam, & Ezechieli currum, & animalia ferentia illum: quibus oſtendebat uelocitatem Chaldæorum, ad urbem incendendam. Non ſic autem Moſeh, ſed quæ uolebat, illi amicabiliter dicebat. Conſtat ergo ex hoc loco, duplicem eſſe prophetam: alterum cui Deus ipſe loquitur, ſiue per ſe quemadmodum Moſeh, ſiue per aliquam ſui ſimilitudinem, quemadmodum aliis. Alterum cui Deus loquitur, ſignificando illi quę uentura ſunt nõ uerbis ſuis, aut ſignificando p ſimilitudines, quemadmodum Ieremiæ: & in utroque modo excelſit Moſeh omnes alios: quoniam Deus per ſe, & non per aliquam ſui effigiem oſtendebat ſe illi: ſecundo quia loquebatur illi, non oſtendendo aliquam ſimilitudinem rerum futurarum: qui uero huiuſmodi ſimilitudines non cognoſcebant, non dicebantur prophetæ, ſicut Parhoh, & neſcio quare Theologi hæc mẽbra multiplicarũt. *Et quare nõ timuiſtis loqui, cõtra ſeruum meum, cõtra Moſeh?* Omnia uerba hæc emphaſim habẽt, & cum maxima indignatione prolata uidentur: ac ſi dicat. Non debuiſſetis loqui contra ſeruum meum quicunque ille eſſet, quanto magis contra Moſeh, qui in domo mea fideliſſimus eſt? *Quæſo Domine mi.* Vertunt noſtri omnes particulam bi, quæſo: ſed eius propria ſignificatio eſt in me: unde uerti poſſet. In me Domine, id eſt Domine mi, aut ſenſus eſt in me. ſ. ſit culpa huius ſceleris. *Ne nunc ponas ſup nos peccatũ.* i. pœnã hui⁹ peccati ſeu ne expetas à uobis ultionem huius peccati: *quia ſtulte egimus & peccauimus*, aut qđ ſtulte egimus, & peccauimus. *Ne nunc ſit ſicut mortuum, quod dum egreditur de utero matris: comeditur media pars carnis eius.* Locus utcunque obſcurus eſt: ſed ſenſus eſt. Quæſo ne hæc, ſcilicet ſoror ſit ex lepra, ſicut infans qui leproſus, mortuus egreditur ex utero matris, & dum egreditur: comeditur pars carnis eius, ſcilicet à lepra, aut qui egreditur in fruſtra diſcerptus, quaſi media pars carnis eius fuiſſet comeſta. Solet enim lepra, hominis partes quaſi comedere & corrodere, ita ut quotidie minuantur membra & carnes eius. Si per matrem terram intelligat iuxta illud Iob. Nudus egreſſus ſum de utero matris meæ, & nudus reuertar illuc: clarior eſſet ſenſus, nempe iſte. Ne quæſo ſit, ſcilicet ſoror ſicut mortuum, ſcilicet cadauer, quod dum egreditur de utero matris ſuæ id eſt de terra quæ dicitur mater noſtra, quoniam ex ea facti ſumus, & cum egreditur ſeu exhumatur, apparet comeſta media pars eius: quo modo leproſi comeduntur. Chaldęus uertit. Ne obſecro alienetur hęc à nobis, prior tamen ſenſus germanior eſt. Sed mirum uidetur, quòd Aharon cum Miriam fratri detraxerit, ut textus hic expreſſe habet: & tamen Aharon non fuerit lepra punitus, ſed ſola Miriam. Ad quod respondeo hoc ideo factum, quia Aharon erat ſummus ſacerdos, quem oportebat quotidie præſto eſſe ad tabernaculi miniſteria: ad quæ nõ poterat leproſus accedere, ideo Dominus illi pepercit. Secundo quia forte nõ fuerat tam culpabilis in detractione, ſicut Miriam. *Deus quæſo, ſana quæſo eam.* Pro quæſo, potes uertere nunc, & in hebræo pro Deo ponitur el. i. fortis, ac ſi dicat. Fortis Deus: ſana quæſo eam. *Si pater eius expuendo expuiſſet in faciẽ eius, nonne erubuiſſet ſeptem diebus?* Aduerte quòd in hebræo non habetur ſi, ſed. Et pater eius ſpuendo ſpuet in faciem eius: ſimiliter quód uerbum iarach ſignificat uiridem excreationem, & quaſi uirulentam. Tertio uerbum chalam: id eſt erubuit: ſignificare pudere & confundi. Et aduerte parentes cum à filiis offenduntur, maxime indignari, & aliquãdo in faciem eorum excreationem ſeu ſputũ mittere: quaſi abominantes eos, ipſi uero pudore ſuffuſi, ſolent ſaltem ad aliquot dies, uereri faciem patris: & hoc eſt quod Dominus uult Miriam nunc facere: & ſenſus uerborum eſt. Si pater eius indignatus ex eius offenſa: eam abominaretur, & in faciem eius excrearet, oportuiſſet eam ſuffundi, & ſaltem diebus ſeptem, eius præſentiam declinare: ſic nunc facere uolo Miriam: & per patrem potes Deum aut Moſeh intelligere. *Caſtrametati ſunt in deſerto Paran.* Capite decimo huius libri dictum eſt: eos priori manſione poſt mon-

tem

tem Sinai, manſiſſe in deſerto hoc Paran, quomodo ergo iterum dicuntur poſt Chaſerot, in eodem caſtrametati fuiſſe? Dicendum deſertum Paran, fuiſſe magnum: in quo pluries populus, manere potuit: cuius omnes partes eodem nomine appellantur, ſcilicet Paran.

IN CAPVT NVMERI. XII. AD MOres annotata.

ET locuta eſt Miriam & Aharon contra Moſeh. Fera peſsima inuidia eſt: quæ omnium beneficiorum obliuionem affert, neque ſolum in detractionem, ſed ſæpius in apertam iniuriam prorumpit: neque fratribus aut ſororibus parcit, quemadmodum legimus de fratribus Ioſeph: qui eum ex inuidia mercatoribus uendiderunt. Non aduertit Aharon, ſe fratris gratia ad tantam dignitatem euectum: neque Miriam, quòd propter illum conſequuta fuerit ſpiritum prophetiæ. Similiter diſce, quàm periculoſa res præfectura ſit. q̃ non ſolum extraneos, ſed etiam fratres in ſe ꝓuocare uidetur. Nouimus quot fratres obliti fraternalis amicitiæ, in fratres aliqua dignitate fulgentes coniurarunt cum hoſtibus. Tertio docemur quot anguſtias & moleſtias patiatur uir, ſuæ uxoris gratia: ſine ulla culpa ſua. *Nunquid duntaxat cum Moſeh loquutus eſt Dominus? nunquid non etiam nobiſcum?* Adnititur inuidia, cõſortes habere oẽs quæruloſos, & quos eadem cauſa tangat: quemadmodum infra capite decimo ſexto. Chorach induxit Dathã et Abirõ in ſuã ſniam ut ipſi ſibi ſublatam præfecturam quererentur, quemadmodum ipſe ſe ſacerdotio priuatum conquerebatur: quare maxime cauendum eſt, ſi te aliquando offenſum ab aliquo ſuperiori videris: ne ſocios quæruloſos queras, aut admittas. Neque patitur inuidus habere parem, etiam ſi frater ſit. Admonendum etiam hic eſſet, qđ iam crebro admonuimus: principes ſcilicet maxime aduertere debere, qualiter fauores & dignitates diſtribuant, ne ſcilicet alios in eorum quos euehunt inuidiam, prouocare uideantur. *Et audiuit Dominus.* Mirũ ualde huc ẽ. Nõ audit Moſeh uoces fratrum detrahentium: aut ſe audire diſsimulat: audit tamen Dominus, & detractores caſtigat. Nemo putet ſanctis ſe impune detrahere, etiam ſi ipſi nõ audiant aut nõ aduertant, immo æquo animo tollerent & nil curent, quoniam eſt Dominus qui audiat, & eos defendat, & detractores graui pœna caſtiget. Expende etiam ſerue Dei, quàm bonum Dominum habeas: qui ſcilicet iniurias tuas magis curet & caſtiget quàm tu. *Et Moſeh uir humilis ualde.* Non immerito ſanctus Iob aſſerere uidetur, ſolos paruulos inuidiam occidere. Nam quod humilis Moſeh pro nihilo reputabat: iſti magnum quid arbitrabantur: & forte habere dolebat, quemadmodum capite præcedenti oſtendit. Quibus iſti inuidebant cõſidera. Nempe anxietatibus, ſolicitudinibus, ſudoribus, & laboribus: quę huiuſmodi prælaturas ſequi ſolent, ſed inuidus ſolam prælationem in prælato conſiderat. Docet etiam hic ſanctus Moſeh pulchre prælatos, murmura diſſimulare, iniurias in faciem perpeti: neque iſta curare, ac ſi non in ſe dicta fuiſſent. Neque mireris talem Moſeh, quoniam cum eo familialiariter conuerſabatur, qui omnia hæc, & multo deteriora æquo animo nouerat tollerare: nempe cum Deo. *Egredimini tres uos: ad tabernaculum eccleſiæ.* Diſcant ex hoc loco maiores prælati immo omnes, qualiter perſonas inſignes, aut prælatas, arguere debeant & admonere. Non enim in conſpectu multitudinis cui ſacerdos præerat, eum admonuit: ne illorum peccata uulgo traderentur, & minoris fieret ſacerdos ſuus: ſed quid? Præcipit exire extra caſtra, ad domum ſuam nempe ad tabernaculum uenire: & ibi eos redarguit. Sed quare non præſente Moſeh? Quia noluit eius cauſam agere eo ꝑſente: qui forſan ſuis orationibus pœnã poterat impedire. Secũdo ne putarent quòd frater, à ſe de eis uindictam aut ſaltem reprehenſionem petiuiſſet, aut ne Moſeh in elationem induceret, ſi uideret Deum tam anxie cauſam eius agere. Vel ultimo quia noluit etiam Moſeh cognoſcere, quòd eos reprehendiſſet. Vis de hac re aliud pulchrum exemplum habere? Lege vltimum caput Iob. Cum enim dominus eum arguere uoluiſſet, quòd eum quaſi iniuſtum iudicem arbitraretur: quoniã eũ ſine culpa flagellaſſet, feorſum illum conuenit, & arguit multis uerbis, poſtmodum uero coram amicis commendauit dicens, eos non recte coram ſe loquutos, quemadmodum ſeruũ ſuum Iob. Quibus omnibus docemur, prælatorum peccata non eſſe coram omnibus, ſed ſecrete arguenda: ne propter ea in contemptum ueniant. Similiter docemur, non ſtatim propter peccatum, prelatum amouendum, cum uideamus Dominum Aharonem non propter hoc ab officio amouiſſe, immo quod magis mirandum eſt, neq; propter aurei uituli fabricationẽ.

Si fuerit inter uos propheta. Nuſquam legimus, Deum talia dixiſſe Moſeh de ſe, qualia nunc de eo fratribus dicit. Non ſolet domious aliquem ſeruum in faciem commendare: ſed inimicis ſuis. Sic & demoni, quod nouerat inimicum Iob dicit. Nunquid conſideraſti ſeruum meum Iob, quod non ſit ei ſimilis in terra, ſimplex & rectus & a malo recedens. Idem Chri-
[Mathæi. 11.] ſtum feciſſe legimus: qui diſcipulis Ioannis abeuntibus, cœpit dicere turbis de Ioanne. Quid exiſtis in deſertum uidere? & quæ ſequūtur. Hoc flagello ſolet Deus inuidos torquere: ut plura dicat ſeruos ſuos habere, quàm putauerint ipſi qui inuideot. Vos dicitis, me per eum locutum, neque maiora de eo ſentitis quam quod ſit communis propheta & ſimilis uobis: ego autem dico uobis, quod multis gradibus & elogijs, uos excedit. Nam uobis & prophetis ueſtris, in ſomnio loquor: illi uero ore ad os. Vobis ſimilitudines & ænigmata rerum prophetandarum oſtendo: illi uero ſine ulla imagine aut ſimilitudine. Sic & inuido Sauli oſtendebat Dauidem regem, antequam eſſet: & hoc maxime hominesab inuidia deterrere deberet, ne ſcilicet dominus eos quibus inuident, maiores qoam illi imaginantur oſtendat eis: & diſponit ut omnes eorum quibus inuident, ſemper laudes & præclara facta eis enarrent, quemadmodum phariſeis qui Chriſto inuidebant, ſemper erant aliqui qui miranda Chriſti geſta, quæ ipſi pro nihilo reputabant extollerent.

Cur non timuiſtis loqui contra ſeruum meum Moſeh? Timendum ualde eſt, ſanctis & ſeruis Dei detrahere: quorom detractionibus ſic occurrere ſolet Deus. Quod ſi qui detrahunt timere Deum uindicem debent: quid facient qui non ſolum detrahunt, ſed torquent & male tractant? Tacet Moſeh, & dominus cauſam eius agit. Sic & Maria cum à ſorore apud Chriſtum accuſaretur non reſpondit: ſed cauſam domino commiſit qui pro ea tacente ius dixit. *Iratus eſt furor domini contra eos & abiit.* Signum iræ, receſsus domini. Timendū ergo ualde, eſt ne dominus cōtra te iraſcatur & a te recedat: qoamprimum enim receſsit ille, aparuit illa candens ſicut nix: & leproſa facta eſt. *Quæſo domine ne ponas ſuper nos peccatum.* Non orat ſacerdos deum ut parcat neque ut ſororem ſanet, ſed fratrem: quoniam nouit Deum non placandum, niſi fratri eſſet ſatisfactum. Nemo ergo ſanctis iniurius, putet ſe à domino ueniam cōſequuturum: niſi prius ſeruo Dei fuerit ſatisfactum. Neque precatur fratrem ut oret Deum: ſed ſolum peccatū confitetur, & ille dominum pro ſororis ſalute orat. Non immerito uir Dei, adeo de humilitate commendaris, qui tam facile omnia condonas: & pro peccantibus in te oras & obtines: neque ſolum orat ſed clamat. Sic & Stephanus. [Actuū 7]

Si pater eius ſpuendo ſpuiſſet in faciem eius. Debet peccator faciem dei uereri poſtquā peccauit, nec ſe ſtatim oculis eius ingerere: quēadmodum filius qui patrem grauiter offendit. [2 Parali ultimo] Vnde & Manaſſes dicebat ſe indignum, qui cœlum in quo Deus reſidebat, uideret. Vide quæ de hac re ſcripſerit diuus Bernardus, in ſermone Magdalenæ. *Excluſa eſt Miriam extra caſtra.* Cōſidera Dei ſeueritatem, licet enim dilectus ſeruus pro ſorore oraret, non obtinuit ſanitatem eius ſtatim: ſed poſt ſeptem dies: quo docemur quod etſi indulgendū ſit pœnitentibus peccatoribus, non tamen ſine ulla ſatisfactione. *Populus non eſt profectus, donec congregaretur Miriam.* Debet populus rationē habere magnatum, tum in bonis cùm in malis: maxime eorum, qui de communitate bene meriti ſunt: poſtquā dn̄s eis morē gerere uidetur.

IN CAPVT. XIII. NVMERI IVſta literam anootatio.

M*Itte tibi uiros & explorent terrā Chenahan.* Rabbi Selomoh & aliqot ex hebreis, huiuſmodi locutiones. Vade tibi. Accipe tibi, exponunt ad utilitatem tuam, ſed ſine ulla cauſa & ratiōe. Quid enim quæſo utilitatis accreuit Moſeh, ex huiuſmodi miſsione? cōtētio iurgiū & fere lapidatio, qua eū uoluit populus lapidare. Sic Gene 15. cū dicit dn̄s Abrahæ. Accipe mihi uaccā trimā. Nō enim uideo quid utilitatis dominus ex uacca acciperet: q bonorū noſtrorū non indiget, & ſic in multis alijs ſcripturæ locis. Credendū eſt potius eſſe linguæ phraſim & idiothiſmū, quam utilitatē aliquam ſignificari, cum dicitur Ibo mihi aut tibi. Vade mihi aut Vade tibi. Mitte mihi aut tibi: unde multi interpretes huiuſmodi pronomina ſine interpretatione relinquunt, & de his iam diximus ſuper illud Exodi. Præcide tibi duas tabulas. Quod uero ſequitur. Vt explorent terram. Aduerte uerbum tur quod explorare uertimus hic, ſignificare proprie meditari & cogitare: ut patet Eccleſiaſtes ſecundo ubi dicitur tarthi, id eſt, cogitaui in corde meo: inde tor, id eſt, tur-

tur ſic dicta quod quaſi ſẽper meditetur & etiã thorah.i.lex quod in ea ſit iugiter meditãdum, quemadmodum in Pſalmo dicitur de uiro iuſto: quod in lege domini meditabitur die ac nocte: ſed quia idem quaſi eſt meditari & explorare & magis rem explicat, admittenda eſt interpretatio communis. *Virum unũ, uirũ unum, per tribum.* Sic in hebræo eſt: ſed bene redditur, per ſingulos uiros de tribu patrũ ſuorum mittetis. *Omnem principem in eis.* id eſt, eos quos miſeritis, ſint in populo principes ſeu eleuati: tum ut animoſiores eſſent ad ingrediendam terram, tum ut reuertentibus populus maiorem fidem adhiberet. Miſit autem unum de qualibet tribu, quoniam negocium hoc omnes attingebat, & ne eſſet contentio inter principes: quod hos & non illos mittebat. Miſit eos Moſeh de deſerto Parã. Deuteronomij primo & nono dicuntur miſsi de Chades Barneah, quæ fuit alia manſio à Paran. Ad quod dicunt aliqui, idem eſſe Paran & Chades Barneah. Alij uero dicunt eos non ſtatim receſsiſſe ſed ſeptem dies paraſſe ſe, & abijſſe cum iam populus erat in Chades. Quod autem ſequitur, iuxta ſermonem domini, in hebræo eſt iuxta os domini, id eſt, præceptum. Vſurpat enim hebraiſmus ut ſæpius diximus, os pro præcepto uel ſermone. *De tribu Ioſeph, de tribu menaſſe,* id eſt, de qua erat tribus Menaſſeh. Reputabatur enim tribus Menaſſeh, tribus Ioſeph: quoniam primogenitus erat Menaſſeh ipſius Ioſeph, uel quia tribus non erat populoſa, ſat fuit unum principẽ pro illis duabus miſiſſe: ſed quia tribus Ioſeph non uidetur alia quam tribus Ephraim & Menaſſeh, & princeps tribus Ephraim per ſe deſcribitur, credendum eſt tribuni Ioſeph & Menaſſeh pro eadem in litera reputari, unumque principem ambabus delectũ. *Et uocauit Moſeh Hoſeah filium Nun, iehoſuah.* Ante hac ſæpius uocatus eſt Iehoſuah ut patet capite ſuperiori, & cum ad bellũ aduerſus Hamalechitas miſſus eſt, eodem nomine uocatur: quomodo ergo nũc primum nomen illi mutatum deſcribitur? Poſset dici nomen illi inditum cum aduerſus Hamalechitas dimicaturus ille erat. Cum enim tunc ad populum ſuum ſaluandum mitteretur, non mirum quod nomen ſaluatoris ei impoſitum ſit. Hoc enim ſonat nomen Iehoſuah, id eſt, ſaluator: licet nunc res narretur. Aut melius quia per ſpiritum Dei nouerat eum ſibi ſubrrogandum in ducatu populi: qui bella domini erat bellaturus, & ſaluaturus ab hoſte populum Dei: nunc nomen ei indidit ſaluatoris, & ob hanc etiam cauſam, eum nunc ad explorandam terram, cum cæteris deſtinauit. *Ad explorandam terram Chenahan.* Non uidetur hic intelligere per terram Chenaan, omnem terram promiſſam: ſed illam quam natio Chenanæorum incolebat, qui ſcilicet habitabant uerſus meridiem: unde ſequitur. *Aſcendite hac in meridiem. Et qualis ſit terra in qua ipſe habitat.* Poteſt relatiuum ipſe Chenanæum referre: aut populum. Voluit autem eos primum Chenanæos uidere qui fortiores eſſe uidebantur alijs, ut magis Deo fiderent, & ſuis uiribus diffiderent, & forte uoluit eorum tentare fiduciam hac exploratione. *An in caſtris uel in munitionibus ſit.* Verbum baſar a quo mibſar, id eſt, munitio ſignificat proprie prohibere & includere, & ſecundo munire, quod munitio ſit quædam incluſio, aut locus quo homines includuntur, inuenitur etiam ſignificare uindemiare quod uindemians uuas in caniſtro includat: ad quas ſignificationes reduci poſſunt quinque quas hebræi uerbo tribuunt, ſcilicet uindemiare, munire, roborare prohibere & excidere. Quod enim omnes loci quibus uerbum ponitur, poſsint per includere uerti, conſtat primum Ieremiæ.6. ubi dicitur Cheboſer, id eſt, ſicut uindemians ad caniſtra: poteſt uerti ſicut includens ſcilicet uuas ad caniſtra, quibus eas includit. Sic quod dicitur Pſalm.76. Iibſor, id eſt, ſuccidet ſpiritum ducum, ut noſtri uertunt, tam bene uertas includet, id eſt, arctabit ut ſcilicet reſpirare, non ualeant. Vocantur ergo hic munitiones incluſiones, ut diximus & ſenſus eſt. Videte an populus habitet in caſtris, id eſt, in locis non incluſis muro, quibus habitare ſolent qui caſtrametantur, qui ſcilicet ſub tentorijs habitant, uel potius in munitis muro locis. *Pinguis ipſa, uel macra.* Nomen hebraicum razah conſtat ſignificare macrum. Ezechielis.34. ubi habetur. Ecce ego iudico inter pecus pingue, & inter pecus razah, id eſt, macrũ. *Et dies erant dies primitiuarum uuarũ,* id eſt, erat tempus cum priores uuæ matureſcere incipiẽbãt, quãdo ſcilicet miſsi ſunt huiuſmodi exploratores, & dicit hoc ꝑpter botrum quẽ reuerſi uecte ſuſpẽſum detulerunt. *Explorauerunt terram a deſerto Sin, uſque*

ad

ad Rechob: ingrediendo camath. Vocatum etiam fuit deſertum Sinai, deſertum Sin: ſed in hebræo ſcribitur unum per ſamech alterum per tſade: & etiam Sinai ſcribitur cum Iod in fine, non autem Sin. Ponuntur hic nomina quorundam locorum, de quibus uariè ſentiunt Geographi: crediderim Iudęos tunc temporis ante Iordanem caſtra poſuiſſe, ad ortum terre ſanctæ utcunque tamen aquilonem uerſus: an uero chamath cuius hic ſcriptura meminit, ſit illa quæ eſt terminus terræ ſanctæ a parte aquilonari certum nō eſt. Hieronimus dicit Chamath hāc, fuiſſe Anthiochiā: ſunt qui dicant exploratores iſtos recta ad Chebron contendiſſe, & inde reuerſos traieciſſe Iordanem: atque per Ædomeam & Sin deſertum ad caſtra redijſſe. *Ibi erat Achiman Seſai, & Thalmai liberi Hanach*. Putant aliqui hūc Hanach tunc temporis fuiſſe uirum celebratiſſimum: alij uero (quod uero ſimilius eſt) gigantem habentem illos tres filios arbitrantur: ſed mihi uidetur hic Hanach pro gigantibus poni, ſic denominatis ab Hanach patre eorum: unde gigantes dicūtur filij Hanachim. Aduerte etiam quod id quod in textu dicitur. Venerunt uſque ad Chebron in hebræo habetur uenit, quia forte non illuc omnes ſed ſolus Chaleb uenit. *Et Chebron ſeptem annis ædificata fuit, ante Sohan Ægypti*. Intendit hic Moſeh deſcribere nobilitatem, & antiquitatem ipſius Chebron: quod forte eſſent apud Ægyptios chronographi, qui Sohan celebrabant & antiquiſsimam traderent. De Chebrō uero refert Annius ſuper Beroſum ab Adā cæpiſſe ædificari: quam tradunt aliqui abſoluiſſe Noach, quem Chebronitam fuiſſe dicunt: quem gentes Ogigen ab Ogigia patria denominatum putant: Putat uero Ioſephus Chebron prius Ogigiam dictam. Sohan uero Ægypti, omnes dicunt fuiſſe Thanaim urbem Ægypti præclaram, non longe à Memphi ſitam, quæ antea dicebatur Titanis, à decem thitanibus filijs Noach conſtructā ſed truncata priori ſillaba ut fieri ſolet, dicta eſt Thānais in qua etiam putant Hebræi, ſigna illa miranda facta à Moſeh: citātes ad hoc illud Pſalmi. 77. Fecit mirabilia in campo Thaneos, id eſt, Thannais: ſed hoc parui refert ad rem: cū ibi in hebræo habeatur in campo Sohan ſicut & hic, ſed latinus interpres quoniam arbitratus eſt Sohan fuiſſe Thannaim uertit. In campo Thanneos. De hac Sohan ſic ſcribit Rabbi Selomoch. Sohan (inquit) præclara urbs Ægypti eſt, ubi regum erat habitatio: iuxta id quod dicitur Iſaiæ. 30. Fuerunt principes eius in Sohan, & ſi uerum eſt in Thanai celebrata fuiſſe ſigna à Moſe, mirandum non eſt quoniam ſcelerum colluuies, ibi potiſsimum uigebat. Vbi enim regiæ ſunt: maiora & celebriora flagitia admittuntur, ſiue propter frequentiam; ſiue quod id genus hominum, curias potiſsimum adeat. *Venerunt uſque ad uallem Eſchol*. Aliqui hic pro ualle interpretantur torrentem: Verbum nachal a quo nachal, id eſt, torrens ſeu uallis: ſignificat proprie hæreditare & exinde torrentem, quod ſoleat diuidere hæreditates ſeu prædia: & quod nachal torrentem ſignificet conſtat ſecundo Regum tertio ubi dicitur ueanachal, id eſt, torrens replebitur aqua: quod uero uallem manifeſtum eſt, ex eo quod ſcribitur Geneſis. 26. ubi dicitur: Caſtrametatus eſt benachal, id eſt, in ualle, non enim uidetur potuiſſe in torrēte caſtrametari, ſed hoc parum eſt ad probandam rem, quoniam torrens in æſtate exſiccatur: aut ponitur in torrente pro iuxta torrentem: unde ſuſtineri poſſet, ſolum torrentem ſignificare: quod autem ſequitur Eſchol, ſignificat botrum. Dicit tamen rabbi Dauid, grana ſiue uuas uocari anaſim hebraicè, ramuſculum uero in quo uuę pendent uocari Eſchol. Sonat autem ſachal hebræis orbare inde Eſchol, id eſt, orbatus quod ſucciſus a uite uideatur quaſi puellus matre, a qua pendebat orbatus. *Exciderunt ibi ramum & botrum*. Verbum hebraicum zamar, à quo zemorah, id eſt, palmes uel ramus, multa hebræis ſignificat: ſcilicet pſallere, putare uineam, nomen uero zemorah putant ſignificare palmitem, fetorem propter illud Ezechielis. 8. Mittūt & hazemorah, id eſt, fetorem: mazmerot uero quod etiam eſt ex hac radice, uertunt Iſaiæ ſecundo falces, zamer uero nomen animalis eſſe putant, quod mihi certiſsimum ſignum eſt ignorātiæ propriæ ſignificationis nominis: quia enim alluſiones nominis nolunt aduertere, in huiuſmodi uocabulorum diſtractiones incidunt, ut ſæpius teſtati ſumus. Significat ergo uerbum zāmar ſolum duo ſcilicet pſallere & putare: an uero inter hæc duo ſignificata, ſit aliqua alluſio, putarem quod ſic. Solēt enim uinitores in uineis cantare & forte pſallere: quando multi in labore congregantur, aut erit alia quæ me modo latet. Significata tamen nominum ab hac radice diriuatorum, eam manifeſtam habent, & quaſi eandem ut exemplis mōſtrabimus. Nam quod ipſi Iſaiæ ſecundo uertunt conflabunt lanceas ſuas in mazmerot. i. falces, melius uertas in inſtrumēta putādi, quę uul

gari noſtro dicuntur podões & modum falcis
habent: ut a zamar quod eſt putare, ſit mazme-
rot, id eſt, inſtrumentum putandi: illud etiam
Ezechielis 15. Quid erit de ligno uitis præ om-
ni ligno hazemorah: bene uertas præ omni li-
gno palmite aut putatiõis, quo ſcilicet pu-
tatores putare ſolent ſeu a uite ſcindere: ubi ui-
des hæc duo nomina analogiam quandam, ad
ſui uerbi ſignificationem habere. Quod uero di
citur Ezechielis. 8. Ipſi mittunt & hazemorah,
id eſt, fætorẽ (ut noſtri uertunt) ad naſum ſuũ,
melius uertas cantum ſeu crepitum ad naſum
ſuum: quæ quidem ſignificatio, alluſionem ha-
bet ad alteram uerbi ſignificationem: qua pſal-
lere uel cantare ſignificat. Eſt enim podicis cre-
pitus, cantus quidam. Eſt ergo (ut nomen ad
uerbum ſuam habeat alluſionem) hic meo iu-
ditio uertendum. Exciderunt ibi palmitem &
botrum: potius quam ramum. Vocatur etiam
hic per anticipationem uallis iſte eſchol, id eſt,
botri: quoniam nondum nomen hoc illi erat
inditum: ſed a botro inde delato, ſic uocata eſt.
*Et portauerunt illum in uecte, cum duo-
bus* Ad oſtendendum quam mirabiles fructus
promiſſa ædebat terra: botrum illum a duobus
portari fecerunt, ob illius magnitudinem & gra
uitatem. Aduerte etiam nomẽ hebraicum mot
quod uectem omnes uertunt, ſignificare non
tam uectem quam baculum. Nam radix eius ſci
licet mut, ſignificat inclinare: unde mot, id eſt,
inclinatorium ſeu ſcipio uel baculus, ſic dictus
quod eo debilis innitatur: quare uerti poſſet in
baculo. *De malogranatis quoque.* Vocant
hebræi malogranata rimonium: quod nomen
arbitror nos Luſitanos ab eis mutuaſſe qui uo-
camus malogranata romãas. *Propter botrũ.*
Hebraicè eſt al odot, id eſt, propter cauſam bo-
tri: de quo loquendi modo diximus initio præ
cedentis capitis, ſuper illud propter uxorem
Æthyopiſſam. Nos Luſitani, ſæpius ſic adiungi
mus nomen amoris occioſe, in locutionibus: di
centes. Por amor de uos me mataram, id eſt, tui
cauſa occiderunt me, etiam ſi propter odium
quod occiſſor illũ proſequebatur, occiderit me.
Ad deſertum Parã, quod eſt Chadeſſah.
Vides hic idem eſſe deſertum Paran & Chades,
quæ hic dicitur Chadeſſah. *Niſi quod fortis
eſt populus.* In hebræo pro niſi, eſt ephes à uer
bo aphes quod eſt conſumere finire & deficere:
quam ſignificationem Hebræi ad libitum mu-
tant & alienant: prout eis uidetur loco quo uer
bum ponitur congruere: nomen uero ephes ſi-
gnificat finem, ſed quia hic non uidetur hæc ſi-
gnificatio quadrare: mutant eã in niſi: ſed meo
iudicio ſine cauſa: ut autem rem intelligas, ad-
uerte nos Luſitanos & etiã latinos, in narratio-
nibus hoc loquendi modo uti: tandem ſeu ut fi
nem tãdem narrationi faciam: ſic res habet. Nos
uero Luſitani dicimus. Em fim foi iſto & iſto:
quo loquendi ſchemate arbitror exploratores
hic uſos. Poſtquam enim dixerant ſe ueniſſe ad
terram, ad quam miſsi erant, & quod uere lacte
& melle manaret: & fructum terræ oſtenderãt
dixerunt. Tandem ſeu finis: ac ſi dicant tandem
terra eſt optima: ſed hoc malum habet, quod po
pulus eſt fortis & urbes munitæ. Vnum tamen
eſt, quod hanc expoſitionem excludere uidetur
ſcilicet quod ephes non ponitur in fine ſenten-
tiæ præcedẽtis, ſed initio ſequẽtis: dicitur enim.
Terra ad quã nos miſiſti, uere fluit lacte & mel
le: & hic eſt fructus eius, & ibi eſt panſa: & ſequi
tur. Ephes chi az. i. niſi quia fortis eſt populus:
ſed in hebræo ſæpius huiuſmodi locutiones oc-
currunt. Tum quia finis, ſeu tandem legi poteſt
in principio ſequentis ut ſi dicas. Re uera terra
ad quam nos miſiſti fluit lacte & melle: tãdem
cuncta ſunt bona, niſi quia populus eſt fortis:
ſed quia in multis locis uidetur magis quadrare
niſi, admittenda uidetur huiuſmodi interpre-
tatio. *Etiam filios Hanach uidimus ibi.*
Diximus iam hanach poſſe accipi pro homine
ſic appellato, inſignis ſtaturæ: aut pro giganti-
bus, qui dicebantur filij Hanach, id eſt, de ſtirpe
illius qui fuerat gigas. Nam Ioſuah. 14. habes.
Quia hanachim, id eſt, gigãtes ſunt ibi, ſeu homi
nes de ſtirpe ipſius Hanach, & ab Arbab gigan-
te, à quo ciuitas Chiriath Arbeh de nominata
eſt dicitur ibidem: maximus inter Hanachim,
id eſt, inter gigãtes ſeu filios ipſius Hanach. Ver
bum hanach ſignificat circũdare admodum tor
quis, & hanach nomẽ, torquem dicitur ſignifica
re: ad quam ſignificationem nihil alluſionis ſeu
cõuenientiæ uidetur habere gigas. Deutero. 15.
habes haaneijch taanich, id eſt, onerando onera
bis illum, aut circundando circundabis illi pe-
cudes tuas, & de frumento areæ tuæ. Iſti uero
Hanachim uidentur incoluiſſe Chebron, non
multo tempore ante iudeorum ingreſſum: quo
niam quando Abraham peregrinatus eſt in ea,
quod fuit ante hoc quadringentis annis, ni-
hil tale ibidem fuiſſe legimus: & crediderim
eos, in Babilonia incepiſſe, ubi regnauit Niu-
rod qui uidetur ex eis fuiſſe: ut patet Ge-
neſis. 6. ubi eorum ortus deſcribitur, & ex
Babilonia ſparſi ſunt in totam terram Chena-
an, qui eam mutuis cædibus, latrocinijs,
& uicijs

& uitijs contra naturam impleuerunt: deo forte ſic diſponente, nt Iudæi minori negocio eam occuparent: & forte hac de canſa exploratores dicunt rerram habitatores ſuos deuorare, quòd uidelicet mutuis ſe cædibus occiderent: de hac re tanien nihil certi eſt. *Hamalech habitat in terra meridionali.* Si harum gentium initium & ortum habere cupis: lege. 10. caput Geneſeos nbi iſtarum gentium patres & generatiònes inuenies: hic uero deſcribitur ſitus habitationum eorum in terra Chenaan. *Iuxta mare & iuxta ripam Iarden.* Per mare non credo hic intelligi mare magnum, quoniam illud erat ad plagam occidentalem terræ ſanctæ: Iarden uero ad orientem licèt eius ortus ab áquilone utcunque eſſet: & hic eſt ſermo de mare iuxta Iarden: qnare hic per mare, mortuum potius intelligerem, quo ſe flumen Iarden exonerare dicitur: & in Hebræo pro iuxta Iarden eſt iùxta, aut ſuper manum Iarden, id eſt, ſuper plagam ſeu manum ad quam eſt Iarden, quemadmodū dicere ſolemus. Iſti morantur àd dextram, illi ad lęuam: per manus, diſtinctas plagas ſignificātes & eſt ſenſus Chenanæum habitare inxta mare & ſuper ſeu iuxta manum Iarden, id eſt, ad quam eſt flumen Iarden. *Tacere fecit Chaleb populum, ad Moſeh.* Dicunt hebræi uerbum aſah, id eſt, tacuit, ſignificare tacere ut patet Zachariæ ſecundo ubi dicitur. As, id eſt, ſile omnis caro à facie domini: & Hamos. 6. Et dicet as, id eſt, ſile: Sic Nechemiæ. 8. aſu, id eſt, ſilete: & quod ſequitur, à Moſeh, id eſt, ad uerba Moſeh: qui ſcilicet eum ſuis uerbis uoluit in officio continere. aut tacere fecit eum ne loqneretur contra Moſeh, ſeu murmur eorū aduerſum Moſeh. *Quia præualēdo præualebimus ei.* Verbum iacol ſignificat poſſe: ideo ſi latine fas eſſet ſic loqui, uertendum erat. Quia poſſendo poterimus. *Quoniā fortis ipſe præ nobis.* Carent hebræi gradu comparatiuo, ideo ut uertimus dicunt fortis præ nobis uel à nobis, p fortior nobis. *Et eduxerunt infamiam terræ quam explorauerant* Propriam ſignificationem nominis dibah, quod hic infamiam uertimus non plene nòrunt Hebræi nt diximus Geneſis 37. coniecturę tamen aliquot ſunt, quòd ſignificet rumorem malum ſeu infamiā, aut murmur: ut patet Pſal. 31. ubi dicitur. Quoniam andiui dibah. i. infamiam uel uituperium multorum. Idem Ieremiæ. 20. & Ezechielis 36. Certum eſt ſignificare rumorem oblocutionem, ſed an ſemper malum non ita. Hebræi dicūt, quod quādo dibah conſtruitur cū nerbo mozi importat falſum rumorem, cum uero cum alio uerbo, uèrum, quod an uerum ſit neſcio. *Terra conſumens habitatores ſuos eſt.* Varie tam noſtri quàm Hebræi hunc locum intelligunt, quidam aerem ibidem inſalubrem fuiſſe putant & ideo dici deuorare ſuos habitatores. Viderunt enim ibi multos ſepeliri, quod (ut rabbi Selomoh dicit) Deus fecit: ut hoſtes hebręis ingredientibus diminueret: ſed cum dominus hanc terram maxime cōmendauerit iudæis ante ingreſſum, credendum eſt auram illius non fuiſſe in ſalubrem Vnde uerius uidetur, eos dicere eam ſuos deuorare habitatores, quod. ſ. in ea eſſent ſimultates & ciuilia bella, multosque in huiuſmodi diſſenſionibus interiſſe: neq; mirum, cū ibidem eſſet gigantum multitudo: qui huiuſmodi cædibus uacabant, unde ſtatim de gigantibus fit mētio. Eſt etiam ad hoc alia coniectura quod hebraiſmus uocat occidere gladio, deuorare ſeu comedere: & gladiū deuorantem ſeu comedētem, & nocat os gladij quaſi gladius comedat homines quos occidit. Vnde lachā quod eſt proprie comedere, etiam ſignificat bellare quod bellum ſoleat homines comedere: unde comedere ſeu deuorare habitatores eſt occidere habitatores gladio. Fateor tamen nos Luſitanos, ad ſignificandam terræ penuriam quòd. ſ. non ſufficiant fructus eius, alere habitatores ſuos ob illorū multitudinem: dicere. Os homens daquella terra, comēſe hūs com os outros i. homines illius terræ comedūt ſe inuicem: ac ſi dicatur: alij comedunt quod alijs neceſſarium eſt, ob illorū frequentiā: ſed forte aliud eſt: comedūt ſeu deuorāt ſe inuicem: aliud terra deuorat eos. Videtur tamē malum hoc in terram deferendū: quoniam præcedit eos protuliſſe infamiā terræ nō hominū. Mutuis autem ſe cædibus occidere, nidetur potius in hominum malitiam quam terræ referēdum: ideo non abijcio hanc ultimam expoſitionem: ac ſi dicant terra quā luſtrauimus, deuorat ſuos habitatores. i. in ſufficiens eſt ad eos alēdos Nō ſufficit totalere, quot habet: ideo alij alios deuorant, id eſt, alimēta quæ alijs neceſſaria ſunt. *Viri menſurarum.* i. magni. Vocat enim hebraiſmus uiros menſuratnm magnos, ſicut uirum terræ agricolam, & uiros numeri, paucos, & qui poſſunt facile numerari. *Ibi uidimus Nephilim.* Id eſt, gigantes. Diximus Geneſis. 6. de nerbo naphal, id eſt, cadere, unde nephilim. i. gigantes ſic appellati quod homines eis uiſis in terra caderent: aut quòd in dilunio

Quare terra promiſſionis dicatur ſuos habitatores deuoraſſe.

omnes çeciderint uel quòd magna ruina cadere ut prupter proceritatem ſtaturæ eorum. *Filios Hanach de gigantibus.* Senſus eſt. Ibi uidimus gigantes filios Hanach, quod nomen eſt uiri gigãtis: qui ſcilicet filij Hanach aut qui Hanach fuit de gigantibus, id eſt, manſit ex gigantibus. Videtur enim hunc Hanach ſemen giganteum ſeruaſſe: forte ipſe remanſerat ex ſemine eorum, aquo poſtmodum alij orti ſunt.

IN CAPVT. XIII. NVMERI AD mores annotata.

M*Itte tibi uiros, & explorent terram.* Quid quæſo tibi uis domiue in hac terræ exploratione? Nonne eam aſçculo elegiſti ut dares electis tuis? Audiui ſanctum Moſeh dicentem. Quando diuidebat altiſsimus gẽtes, quando hæreditare faciebat filios Adam conſtituit terminos populis: ſecundum numerum filiorum Iſrael. Gratitudinis (ni fallor) nos admonet hæc exploratio. Docemur quidem examinare duna Dei, quam bona & copioſa ſint, ſed ſumme cauendum eſt, detrahere donis eius Et mirum ualde eſt quã facile credamus eis iudicibus rerum, quos earum artifices putamus: aut rectius nobis de eis iuditium habere arbitramur. Emis margaritam, & care, ſi ab artifice cognoueris cõmendari & in omnibus alijs uenalibus, te decipi a perito permittis & eius oculis magis quam tuis fidis, quare ergo non fides iudicio Dei, ut qund ille bonum & pulchrum iudicauerit, tu eius iudrcium approbes & acceptes? Experto crede. Nonne ſæpius expertus es, flagella eius quæ tibi dura & aſpera uidentur, eſſe expedientia ſaluti? Si ergo quæ ab eo uidentur mala, bona ſæpius eſſe probaſti, cur non credes uere bona, quæ tibi bona eſſe prædicauerit ipſe? Si ergn recte ſapias, quæcunque ab eo acceperis ſiue bona ſiue mala tibi uideantur, credes omnino ſalubria. Iſtuc ut diximus tendit quod Geneſis. 14. admonuimus: hac ſcilicet de cauſa feciſſe ſanctum Abraham terram promiſsionis luſtrare ut uideret & exploraret quanti facienda eſſet. Expende quæſo hoc. Quidquid nobis deus tradit, examinari & explorari à nobis uult nos autem uolumus: ut abſque oculis miniſteria quæ illi facimus pertranſeat. Non ſic ille qui dicebat. Proba me dñe & tenta me. Audi quid hic exploratoribus dicat Moſeh. Videte (inquit) terram qualis ſit, utrũ bona uel mala, utrũ pinguis aut macra, utrum ſit in ea arbor uel non Omnia uult probari, omnia experiri. Si ſic ipſe noſtra ſcruptaretur, quemadmodum nos uult ſcruptari ſua, quid putas inueniret? Quæ in abſcondito ab eis fiũt, ait Paulus ad Epheſios quinto. turpe eſt & dicere. Nun ſolum in ſe turpia ſunt, ſed neque: pudice quidem nominari poſſunt. *Omnem principem qui eſt inter eos.* Iſti ſunt, qui populum erga Deum male affectum, recte de his quæ Dei ſunt facere ſentire deberẽt, ſed econtrario iſti ſunt, qui uulgus cogunt, non affici his, quæ Dei ſunt. Neque unico exploratore contentus eſt, ne forte eum deceptum in dono cauſarentur: ſed. 12. uult habere ſui muneris exploratores, quorũ omnium erat, ſane de re iudicare. De re enim omnium tribuũ agebatur. Neque mittit Moſeh aut Aharon, ne ſuſpectum eorum pro Deo iudiciũ habere poſſent. *Vocauit Hoſeah Iehoſuah.* Nos a rebus prius geſtis, præclara nomina imponere ſolemus hominibus, Deus uero nomina, ad præclaras res gerendas imponit. Nos eum qui ſaluauit ſaluatorem uocamus: deus uero eos quos ad ſaluandum mittit uocat ſaluatores. Vocabis (inquit angelus) ad Ioſeph, nomen eius Ieſuah, ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum. Prius res apud Deum ſunt, quam fiant in oculis noſtris: nos ex euentibus reſuocamus. *Videbitis terram & populum, & quales urbes.* Solent mali homines bonam incolere terram: ſed non diu. Eijcit terra aut eijcere cupit malos habitatores: quemadmodum legimus de Chaijm. Ecce inquit eijcis me hodie à facie terræ. Diſcant etiam ex hoc loco duces, pro qua terra bellandum ſit, Nõ equidem pro ſterili neque pro immunitis urbibus, neque cum debilibus hoſtibus. *Dies erãt primitiuarum uuarum* Nouit dominus munera ſua optime decorãre. Noluit eos terram inhyeme ingredi, quando terra nuda herbis & arboribus uidetur, ſed quando ueſtita eſt, & arbores ſuis fructibus abundant. Sic cum orbem homini dedit, in ſeptẽbri (ut Geneſis. 1. admonuimus) illi munus terræ contulit, quandu ſuis pomis arbores hominem inuitare uidebantur. Omnia pulchra, omnia ornata omnia plena, mihi domine tradidiſti: ego uero omnia macra: uacua, & defectuoſa, ne monſtruoſa dicam, tibi offerre ſoleò. *Venerũt uſque ad Chebrõ, & ibi erant filij Hanach.* Quid illis domine in terræ tuæ frontiſpitio, hæc monſtra oſtendis? Nũquid eos uis ſtatim deterrere, ut nõ ſolũ nõ acceptẽt, ſed fugiãt munus tuum? Abſit, ſed eos cõſiderare uis quales propter èos occideris, & quorũ illis terrá dederis.

dederis. Nō debiles, non effœminatos, propter eos patria pellis: ſed gigantes, ut etiam diſcant & dicant cum Dauid. Nō in arcu meo ſperabo: & gladius meus non ſaluabit me, ſed brachium tuum & illuminatio uultus tui. *Chebron ſeptem annis ædificata fuit ante Soban Ægypti.* Ad quid hæc domine Deus? Vbiq; munus commendat ſuum, & omnibus titulis. Nō ſolū uobis trado urbes ad cœlum uſque muratas & fortes, ſed etiam nobiles ab antiquitate. *Portauerunt uecte cum duobus.* Iuſtificāt uerba hęc cauſam ipſius Dei. Quis enim unquā tales aut ſimiles fructus terræ uidit, ut ſcilicet duo in uecte racemum unum portarent? Qua frōte huic terræ, quæ tales producit fructus, detrahere poteſtis Iudæi, & ultra hæc ficus & malogranata producit in copia? *Fluens lacte & melle eſt, niſi quod fortis eſt populus.* Vide quàm ad uiuum hic, conditio detractorū depingatur. Solent enim huiuſmodi rei artifices: rem cui detrahere uolunt comendare prius, ne fidē illis audientes præſtare dedignentur, ſi omnia mala non admixtis bonis referantur: ideo inter mala, bona inſerere ſolent, ut facilius perſuadeant uitia: ſic & iſti, ut eis populus crederet quod detrahere uolebant, terram prius extolle re à fructibus curāt. Quotiens detractorem audias, ſi ab eo alicuius mores quæras laudare, & multa prius in eius comendationem dicere, & poſtea ueluti ſcorpionem, ſua cauda pungere. Caue ergo uir Dei, ne te terra lacte & mellemanāte decipiat: ut poſtea referat filios Hanachim. (Prouerbiorū.1.) Fili mi (ait Salomō) ſi te lactauerint peccatores non acquieſcas eis. Non dixit, ſi apud te detraxerint aut mala aduerſus aliquem perſuadere uolueriut: ſed ſi te lactauerint: ac ſi diceret apertius: ſi uolentes proximo aut terræ detrahere, dixerint eam lacte & melle manare, quéadmodum & iſti. Et conſidera qui ſint iſti, exploratores inquam. Sunt homines quorum munus eſt aliena explorare, neque tamen iuſsi aut miſsi: & cum multa mala & bona uideant, ſola tamē mala referunt. *Tacere fecit Chaleb populum contra Moſeh.* Docet nos ſanctus iſte Chaleb occurrere detractoribus, etiam ſi eos plures nobis eſſe uideamus: præſertim cum eos mentiri nouerimus. Simili modo iudices & prælatos, in bene geſtis etiam ſi aliquibus mala uideantur, excuſare. Cum ergo querulosum uideris aduerſus præpoſitum murmurare, non acquieſcas illi, neque ſinas eum linguam detractoriam relaxare: ſed cum bono Chaleb compeſce.

Nō poterimus aſcēdere ad populū: q̄a fortior nobis eſt. Quid dicitis increduli Iudęi. Nunquid ueſtris uiribus aduerſus Ægyptios, & alios hoſtes ueſtros hucuſque bellaſtis? Nonne cum ſanctus Moſeh manus leuabat, & non quādo uos ſtrenue bellabatis uincebatur Hamalech? Depreſsis enim ſancti uiri manibus, uincebat Hamalech. Quare ergo uires ueſtras cum uiribus inimicorum confertis, poſtquam non ueſtris uiribus, ſed domini præliandum eſt? Conſidera prudentiam Chaleb. Antequam ſocij ſuam impotentiam opponerent, ille facilitatem uincendi in medium protulerat, ut uideret ſi poſſet occurrere detrahentibus: ſed qui prius hoſtium potentiam ſolum obijciebant: iam nunc aperte ſe eis inferiores proteſtātur. Et qui prius terram de fructibus & pinguedine ualde comēdauerant: iam eius infamiam in medium proferūt: & dicunt eam ſuos habitatores deuorare Neq; pudet eos tam aperte mentiri: neque hoc ſolum, ſed qui prius aſſeruerant ſe ibidem uidiſſe tres filios Hanach, iam nunc dicunt, omnem populum quem uiderant magnæ eſſe ſtaturæ.

IN CAPVT. XIIII. NVMERI IVXTA literam anuotatio.

ET leuauit omnis cætus, & dederūt uocem ſuam: & fleuerunt populus nocte illa. Senſus eſt, quòd omnis populus eleuauit uocem ſcilicet & ſtatim more ſuo explicat, quod dederunt uocem, & fleuerunt tota illa nocte: & ut unico uerbo dicatur, fleuerūt eleuantes uocem cum fletu: ſicut Geneſis.45. de Ioſeph dicitur, quod dederit uocem ſuam cum flētu, dum fratribus ſeipſum oſtendit. Poſſet etiā eſſe ſenſus quod eleuauerint ſe aduerſus ducem & duos exploratores qui ſuadebant aſcenſum & dederunt cum fletu uocem, & dare uocem cum fletu eſt hebraiſmus, ſignificans eiulare, aut uociferando flere. *Et murmurauerunt contra Moſeh.* Sæpiſsime admonui, uerbum lon ſignificare primum manere & permanere, ſecundo perſiſtere, Hebręi addunt murmurare, & uidetur ſignificatio aliquibus locis congruere. Dicunt etiam ſignificare pernoctare, ſed ubi ipſi pernoctare uertunt, tam bene quadrat manere & permanere: unde hic dupliciter uerti poteſt uerbū lō uno mō. Et murmurarūt & perſtiterūt, ſed q̄a ſequūtur murmura quæ ꝓtulerūt.

ſ.utinam mortui eſſemus in Ægypto, uidetur melius ſi murmurare interpreteris. Exodi enim 16. murmurare ſignificare uidetur: ubi dicitur. Quibus uos malinin, id eſt, murmuratis, aduerſus eum. *Nonne melius eſt reuerti in Ægyptum?* Hebraicè. Nonne bonum eſt: ſed cum Hebræi comparatiuo gradu careant: per poſitiuum illud ſupplere ſolent. *Vt quid Dominus uenire fecit nos in terram hanc, ut caderemus gladio?* Iam non murmura in duces dirigunt, ſed in Deum: quaſi nihil ueriti. *Dabimus caput: & reuertamur in Ægyptum* Licet clarius uertas. Ponamus caput: in Hebræo tamen eſt dabimus: decreuerat enim populus, ex ſe caput ſeu ducem reuerſionis in Ægiptum dare: abijciendo caput à domino datum ſcilicet Moſeh. *Sciderunt ueſtimenta ſua.* Solent Hebræi ob maximam indignationem & triſtitiam, ſuperiorem ueſtem non omnino ſed fere uſque ad medium ſcindere: cuius partes uſque ad aliquod temporis ſpatium pendere ſinunt: ſicut cum nomen domini blaſfematur: quemadmodum legimus ſecundo regum. 19. de Ezechia: qui cum audiſſet uerba blaſfema, quæ rex Aſsiriorum in Deum protulerat, ueſtimenta ſua ſcidit. Sic & Caiphas. Mathæi. 26. cum Chriſtum audiſſet ſe uenturum in nubibus cæli prædicentem. Quod etiam ob aliquam magnam triſtitiam feciſſe ex multis locis ſcripturæ conſtat: ſcilicet ex priori libro regum capite. 21. de Achab rege Iſrael. Ioſuah. 7. &. 11. Cauēt tamen ualde moderni Iudæi, ne huiuſmodi ſciſsio fiat in ueſte præcioſiori. *Bona terra eſt ualde ualde.* Sic geminato poſitiuo, hebraiſmus ſuperlatiuum exprimere ſolet: ut idem dictu ſit. Bona ualde ualde, quòd optima. *Tātum ne ſitis rebelles.* Significat uerbum marad rebellare & deficere, ut patet ſecundo Paralipo. 36. ubi dicitur. Et etiam cōtra regem. Nebuchadnezar marad, id eſt, rebellauit. Idem ſecundo regum. 18. Quod uero Hebræi dicunt ſignificare humiliare & attenuare, nō recte meo iuditio ſentiunt: quoniam quæ humiliare ſignificant, ſunt potius a radice Iarad quod eſt deſcendere & humiliari: quam amarad. *Quoniam panis noſter ipſi.* Subaudi ſunt: & eſt hebraiſmus hunc habens ſenſum, id eſt, ita eos deuorabimus gladijs noſtris, ac ſi panis eſſent, ac ſi dicant, facile ſine ullo noſtro præiuditio quem ſenſum optime reddidit uulgatus interpres dicēs. Quia ſicut panem, ita eos poſſumus deuorare. *Receſsit umbra eorum.* Id eſt, protectio. Solet enim umbra homines ab æſtu protegere: ac ſi dicant. Carent omni præſidio: ſed quid per præſidium aut umbram intelligant non plene conſtat. Aliqui Deum intelligunt qui quos protegere uoluerit quaſi alis tegit iuxta illud Pſalm. Sub umbra alarum tuarum protege me, & illud Chriſti apud Matheum. Volui congregare filios tuos ueluti gallina pullos ſuos ſub alis, cuius præſidio tuebantur antea. Alij uero conſilia, uirtutem & audatiam reſiſtēdi, quæ ab eis dominus abſtulerat. Tertij uero per umbram intelligunt duces & principes: qui erant inter eos: qui aut mortui erant, aut cor debilitatum ad reſiſtendum habebant. Ego autem per umbram tam uiros fortes & bellatores, quàm omne aliud robur intelligenda puto. Nam quēadmodum umbra homines protegere ſolet, ita omne robur ſiue hominum ſiue mæniorum ſiue cuiuſcunque alterius rei: opponunt enim huiuſmodi umbram Deo qui cum eis eſt, dicendo dominus nobiſcum eſt: & ſenſus meo iuditio eſt Receſsit umbra eorum, id eſt, omne id a quo ſperabant ſe protegendos: præcipue cor bellatorum & uirorum fortium à quibus ſe protegendos ſperabant: quorum cor emortuum eſt cum audierunt ea, quæ dominus fecerat Ægyptijs propter Iſrael. Audi quid dicat Rachab Ioſuah ſecundo, exploratoribus Iſrael. Noui quod dederit dominus uobis terram, & quia cecidit terror ueſter ſuper nos: & quia defluxerūt omnes habitatores terræ, à facie ueſtra. Audiuimus enim quòd ſiccari fecerit dominus aquas maris Suph, à facie ueſtra. Audiuimus, & liquefactum eſt cor noſtrum: & non ſurrexit ultra ſpiritus in uiro à facie ueſtra. Habes ſimilem loquendi modum, iudicum nono ubi Iotham filius Gidon dicit ſub parabola filijs Sichem. Si in ueritate uos ungitis me in regem ſuper uos: uenite ſperate aut requieſcite ſub umbra mea: ubi umbra ponitur pro protectione. Sic Pſalmo. 56. In umbra alarum tuarum ſperabo, id eſt, in protectione. Idem canticorum ſecundo. Sub umbra illius quem diligit anima mea ſedi. Et clarius Iſaiæ. 30. ubi ſic habetur. Qui ambulant ut deſcendant in Ægyptum, & os meū nō interrogauerunt: ut ſeipſos roborēt in fortitudine Parhoh: & ſperent in umbra Ægypti. Et erit uobis fortitudo Parhoh, ad pudorē: & ſpes in umbra Ægypti ad ignominiam: ubi umbra ponitur pro protectione. Et capite quadrageſsimo nono. Cum umbra manus ſuæ protexit me. Et Threnorum quarto. In umbra tua, id eſt, protectiōe

tectione uiuemus in gentibus. *Vſq;quo nũc reprobabit me populus iſte?* Aliqui uertunt irritabit. Alii contemnet nel ſpernet: ſed uerbum naas uidetur potius ſignificare reprobare, quàm contemnere. Nam Prouerbiorum quinto habes. Increpationem naas, id eſt reprobauit cor meum. Et capite primo naaſſu, id eſt abiecerunt uel reprobarunt, oninem increpationem meam. *Vſquequo non credent mihi, in omnibus ſignis?* Poſſet etiam uerti. Vſquequo non ſunt ſtabiles mihi: ſed facile mutantur hinc inde. Verbum enim aman, nõ ſolũ credere, ſed ſtabilire & firmare ſignificat. Vidẽtur enim maximam oſtendiſſe inconſtantiã uolentes conſtituere ſibi ducem: & eius ducatum reprobare. *Percutiam eum peſte.* Aliqni uertunt. Percutiam eos morte, ut Chaldæus. Vocat autem Chaldaiſmus peſtilentiam mortem, quòd peſtis ſit præſentiſsima mors, & cito hominem è medio tollat. *Et expellam eum.* Significat proprie uerbum iaras, quod hic expellere Sanctes uertit, hæreditare: aut hæredare facere, & etiam hæreditate pellere ſeu exhæredare, ut ex multis ſcripturæ locis conſtat. Nã Ieremiæ quadrageſsimo nono habes. Cũr iaras id eſt hæreditauit rex eorum Ghad, & infra uigeſsimo ſeptimo. Veiaras, id eſt hæreditate accipiet eam. De ſecunda uero ſignificatione exemplum habes Iudicum undecimo ubi dicitur. Omne quod horis, id eſt exhæredauit ſeu hæreditate pepulit Dominus Deus noſter à facie noſtra: illud poſſidebimus, licet hic etiam uerti poſſet uerbum in priori ſignificatione. Primo Regum uigeſsimo primo etiam dicitur. Iuxta omnia quæ fecit Emoræus quem horis, id eſt hæreditate pepulit ſeu exhæredauit Dominus, à facie filiorum Iſrael: aut quem hæreditare fecit pergens ante faciem filiorum Iſrael, & ſic melius hic uertas. Et hæreditare faciam eum, ſcilicet ab inimicis. Faciam quòd ſit inimicorum ſuorum præda. Non enim æquo animo fero, uerba à ſua genuina ſignificatione diſtrahi, cum poteſt in ea tollerari. *Audiẽt Ægyptij, quoniam aſcendere feciſti in fortitudine tua populum Iſrael de medio eius: & dicent ad habitatores terræ huius, audierunt quoniam tu Domine in medio populi huius, quòd oculo ad oculum uiſus ſis tu Domine: & nubes tua ſtans ſuper eos: & columna nubis ambulans ante eos in die, & columna ignis in nocte.* Sic in hebræo eſt, & eſt ſenſus. Conferent Ægyptii liberationem, qua eos liberaſti, ſeu fortitudinem qua eos inde eduxiſti & aſcendere feciſti, cum hoc quòd occideris eos in deſerto: & dicent cum contigerit colloquia miſcere cum habitatore terræ huius: quòd quia non poteras eos introducere in terram, occideris in deſerto. Aut melius. Audient Ægyptii, quòd aſcẽdere feciſti in fortitudine tua populum tuum de medio eius. Licet enim exire uidiſſent, non tamen aſcendere: & dicent ſimul cum habitatore, aut ad habitatorem terræ huius, qui ſcilicet habitator terræ huius aut ipſe cum Ægiptio audierunt quòd tu Domine ſis in medio populi huius, & quòd ocnlo ad oculum uiſus ſis, licet non in aliqua effigie, in columna tamẽ nubis & ignis, & audient quòd occideris eos ſicut uirum unum, id eſt tam facile ac ſi unus uir eſſent: neque ſolum Aegiptii & habitatores huius terræ, ſed omnes gentes qui audierunt famam ſeu auditum tuum, dicent. *Quia non poteſt dñs introducere populũ iſtũ ad terram.* Parui refert qnòd hebraice ad literam habetur. A non poſſe Dominum introducere. Et aduerte quòd Moſeh cernens hanc orationem ſibi profuiſſe in peccato uituli, ea hic utitur: & uidetur metum Domino incutere perdendi famam fortitudinis & pietatis ſuæ. Nouerat enim quanti faciat Deus potentiam ſuam, & nomen ſeu famam ſuam: ideo periculum perdendi eam interponit ad placandum Deum. *Magnificetur obſecro fortitudo tua.* Verbum hebraicum gadal ſignificat magnificare & creſcere. Dicitur autem fortitudo Domini magnificari & creſcere, cum multiplicat opera fortia, tunc enim creſcit ſecundum multitudinem operum fortium: & hoc eſt quod hic poſtulat Moſeh, ut qui hucuſque oſtendit opera & ſigna magna fortitudinis ſuæ, oſtendat adhuc plura introducendo eos in promiſſam terram. Dicitur ſecundo Domini fortitudo creſcere: cum diuulgantur in plures populos, opera fortitudinis eius. Poteſt tertio modo dici fortitndinem Domini magnificari, ſuperando iram ſuam. Maius enim quid eſt ſeipſum uincere, quàm alios. Iuxta illud Salomonis Prouerbiorum decimo ſexto. Melior eſt uir patiens, uiro forti, & qui dominatur animo ſuo, expugnatore urbium: & hunc ſenſum, ſequens ſententia probat. Sicut inquit locutus es Dominus longanimis. Et nititur ſanctus Moſeh Deum ex uerbis ſuis obligare ad parcendum populo. Quia enim audierat eum Exodi trigeſ

ſinio

ſimo ſecundo dicentem ſe eſſe longanimem & multæ miſericordiæ, dicit eum debere uti ſua longanimitate in ferenda populi iniquitate. *Portans iniquitatem, & peccatum.* Admonui non ſemel, uerbum naſſa ſignificare proprie leuare & eleuare, & ſimiliter aon non ſolum iniquitatem, ſed etiam iniquitatis pœnam importare: ideo uerti poſſet. Leuans iniquitatem, id eſt auferens pœnam ſeu punitionem iniquitati debitam: & peccatum, id eſt culpam. Poſſet etiam exponi. Portans iniquitatem, id eſt æquo animo iniquitatem ferens. *Et innocentem iudicando, non innocentem iudicabis,* id eſt nonnunquàm in flagellis exhibendis, ita te cum innocente habebis: ac ſi non eſſet innocens. Omnia hæc expoſita ſunt ſupra Exodi trigeſsimo ſecundo, quem locum ſi placet uide. *Parce quæſo iniquitati populi huius.* Poſſet etiam uerti, pœnæ iniquitatis populi huius. *Et quemadmodum portaſti ſeu eleuaſti populum hunc, aut populo huic ab Aegyptiis & uſq; nunc.* Videtur quod coniunctio et, ocioſe hic ponatur, & ſenſus ſit, quem omnes fere exprimunt, ſcilicet. Propicius eſto iniquitati populi huius, ſecundum magnitudinem pietatis tuæ, ſicut leuaſti populo tuo huic ab Ægipto uſq; huc: ac ſi dicat. Quemadmodũ pepercíſti populo huic, ab Aegypto uſque ad hunc locum: non delendo eum ut meritus erat: ita & nunc parce ſeu aufer iniquitatem & punitionem. Et ſignificãter dixit leua Videtur enim punitio poſt peccatum capiti peccatoris imminere, quam iam iam deſcenſuram Dominus leuat & aufert: & re uera tulit Dominus Iſrael, à cunabulis ipſis. Audi quid Iſaias de eo dicat capite quadrageſſimo ſexto. Audite me domus Iaacob, & omne reſiduum Iſrael, qui portamini ab utero, & qui geſtamini à uulua: & uſque ad ſenectam, ego ipſe: & uſque ad canitiem ego portabo. Ego feci, & ego feram: & ego portabo & eruam. *Dimiſi ſecundum uerbum tuum,* id eſt ſecundum precationem tuam. *Profecto uiuo ego: & implebitur gloria mea omnis terra.* Modus iurandi Domini eſt, uiuo ego, id eſt ꝑ uitam meam: quo etiam homines à principio orbis uſi ſunt, & iurat per uitam, quoniam res prætioſiſsima eſt & quæ pluris apud omnes fit. Quod uero ſequitur. Et implebitur gloria mea omnis terra. reſpondet ei quod dixerat Moſeh. Magnificetur fortitudo Domini, id eſt diuulgetur & ſciatur in toto orbe: unde per gloriam Domini uidetur intelligere famam fortitudinis eius: quæ ex ſignis quæ fecit expellendo gentes à facie Iſrael, ualde diuulgata eſt. Et ex hoc loco aduerte, gloriam Domini nonnunquàm pro fama & bono nomine in ſacris literis accipi. Poſſet etiam eſſe ſenſus. Cõdono ſcilicet iniquitatem, & per uitam meam iuro, quod ex hoc facto, condonatione ſcilicet criminis, implebitur terra gloria mea, bene audiam ab omnibus hominibus, qui ex hoc facto cognoſcent, quàm pius & miſericors ſum: qui tam pie, tam graues fero iniquitates. Sunt qui intelligunt quòd propter huiuſmodi peccatum, Deus uoluit gloriam ſuam gentibus manifeſtare, iuxta illud Pauli ad romanos undecimo, quòd iniquitas Iſrael, ſalus ſit gentibus: ſed prior ſenſus ſequentibus probari uidetur. Sequitur enim. *Omnes uiri qui uiderunt gloriam meam,* id eſt famam, per quam glorior in gẽtibus: *& ſigna mea,* quæ ſcilicet illius boni nominis cauſa ſunt. *Et tentauerunt me iam decem uicibus.* Verbum naſah tentare ſignificat, ut patet primo Semuelis decimo ſeptimo, ubi dicitur. Quia non niſah, id eſt periculum fecerat, ſeu tentauerat ſi armatus incedere poſſet: ſed hebræi nonnunquàm accipiunt tentare pro prouocare ad iram uel uindictam: quemadmodum nos luſitani ei qui ad iram aut uindictam prouocat uel ad aliud malum, dicere ſolemus. Nam me tentes, id eſt non me prouoces ad uindictam ſumendam de te. Poſſet etiam uerbum in propria ſignificatione accipi: & tũc ſenſus eſſet. Et tẽtauerunt me, id eſt experiri uoluerunt patientiam aut potentiam meam: an ſcilicet poſſem eos punire, aut melius eos ab inimicis defendere, & terram dare. Videntur enim iudæi huiuſmodi tentationibus uoluiſſe experiri potentiam Dei, neque illum omnipotentem credidiſſe, uiſis tot potentiæ ſignis. Quod autem additur iam decem uicibus, aduertendum hebræos iſtas tentationes hoc ordine ſupputare. Prior in mari carieoſo, cum dixerũt. Nunquid quia non erant ſepulchra in Aegypto? Exodi decimo ſexto. Altera in Marah contigit ubi murmurantes contra Moſeh dixerunt. Quid bibemus? Exodi decimo quinto. Tertia in deſerto Sin, Exodi decimo ſexto cum dixerũt. Vtinam mortui eſſemus. Quarta cum reliquerunt man, uſque mane ibidem. Quinta cum man quæſierunt in die ſabbati ibi. Sexta

ad

ad aquas contradictionis Numeri uigeſsimo. Septima in Choreb cum facerent uitulum, Exodi trigeſsimo ſecundo. Octaua in Thaberah Numeri.11.ubi dubitarunt an eſſet Dominus cum eis. Nona apud ſepulchra concupiſcentiæ, Numeri undecimo. Decima cum miſerunt exploratores. Ego autem potius arbitror eſſe loquendi modum ſicut nos dicimus: fez me iſto cẽ uezes. *Omnes irritantes me.* Poſſet uerti. Omnes reprobantes me, ut iã hoc eodem capite admonuimus. *Eo quòd fuit ſpiritus alter cum eo.* Dictio echeb hebræis eſt eo quòd, quia, merces, & finis, unde uerti etiam poſſet. Et ſeruo meo chaleb merces ſcilicet erit: quòd fuerit alius ſpiritus, ſcilicet meus in eo. Videtur enim Dei ſpiritu locutus, quoniam quę Domino cordi erant locutus eſt. *Et impleuit poſt me,* id eſt non ſolum antea, ſed etiam nunc, ſequutus eſt me. Alii. Impleuit uerbum meum. Tertii. Plene me ſequutus eſt, ſeu in omnibus tenuit partes meas.

Et Hamalechites & Chenanæus habitat in ualle. Senſus eſt. Non ingrediamini terram: quoniam Hamalechita & Chenanæus habitant uallem. Alii cum Munſtero uertunt. Et hæreditabit Chaleb Hamalechitam habitantem in ualle: ſed prior ſenſus ſimplicior uidetur. Et uerbum amach à quo emeh, id eſt uallis: ſignificat profundum eſſe: unde uallis ratione profunditatis dicitur emeh. *Cras uertite uos.* Sũt qui uertunt. Cras reſpicite, ſed meo iudicio non tam recte: licet uerbum panah etiam reſpicere ſignificet. Volebant enim iudæi intrare terram, poſt peccatum, ſed Dominus noluit, & præcepit ſe uertere ad deſertum. *Proficiſcimini uobis.* Pete quæſo à rabbi Selomone, q pnomen tibi aut uobis, ad utilitatẽ tuã aut ueſtram uertit, quid utilitatis iudæis accreuerit, ex huiuſmodi reuerſione: ut uideas quám belle huiuſmodi exponat locutiones.

Per uiam maris Suph, id eſt terminati ſeu finiti: ut iam Exodi ſecundo admonuimus: aut iuncoſi. Ibi enim diximus quare ſic diceretur, quód ſcilicet ripis proximis, ex utraque parte claudatur. *Viuo ego dicit Dominus.* Hebraice eſt, Viuo ego dictum Domini: ſed bene dictio reddita eſt. Sic Pſalmo centeſsimo nono ubi noſtri uertunt. Dixit Dominus Domino meo, hebraice habetur: dictum Domini.

Omnes numeri ueſtri, ſecundum omnes numeros ueſtros, id eſt ſecundum quòd numerati eſtis: ſcilicet à uigeſsimo anno & ſupra *Super quam leuaui manum meam,* id eſt ſuper quam ſeu pro qua iuraui, quoniam ut ſæpius admonuimus ſolebant homines ſic leuata ad cœlum manu iurare, quaſi proteſtantes Deum per cuius uitã iurabãt, in cœlis reſidere. *Quã deſpexiſtis,* aut reprobaſtis. Reuera enim eam reprobauerant: uolentes in Aegiptum reuerti. *Cadauera ueſtra, uos.* Sic in hebræo eſt, & dicit rabbi Dauid dictionem uos, additam explicandi gratia, ac ſi dicat. Nempe uos, quia forte putarent uerba Domini de filiis intelligenda: ſed ratio non multum cogit.

Filij ueſtri erunt paſcentes in deſerto, id eſt paſcentur quemadmodum pecora, aut ueluti paſtores, qui in deſerto oues paſcunt.

Et portabunt fornicationes ueſtras. id ẽ idolatriarum ueſtrarum pœnas. Significat enim zanah Hebræis mentis aut corporis fornicationem, recedendo à uero Deo ueſtro: & hic ſignificat non ſolum idolorum cultum, ſed omnem à uero & legitimo Deo receſſum & rebellionem. Dicit autem filios portaturos patrum fornicationes: quoniam ſolet Dominus uiſitare patrum iniquitates in filios. *Diẽ ad annum, diem ad annum portabitis,* id eſt pro die annum, pro die annum. Et hinc cognoſcere licebit, quàm grauis imponatur peccatoribus pro peccatis pœna, ut .ſ. pro quolibet explorationis die, luant annum pœnæ, & ſumitur iniquitas pro pœna iniquitatis.

Cognoſcetis ultionem meam, id eſt pœnam qua peccata ulciſcor. Aliqui uertunt irritationem meam, ſed dictio tenuah, uidetur ſignificare potius contritionem ſeu fractionẽ. Nam infra trigeſsimo capite dicitur. Et ſi heni, id eſt fregerit uel irritauerit pater eius illud, uidelicet uotum: unde melius uertas, cognoſcetis fractionem meam, qua ſcilicet frangã uos. Significatio tamen non eſt omnino certa. Thargum cognoſcetis quòd murmuraſtis aduerſum me ſed non multum placet expoſitio. Noſtri Iob trigeſsimo tertio tenuot quærelas uertunt: ſed melius uertas contritiones, id eſt contritionis cauſas. *Quæ conuenerunt contra me.* Eſt iaad congregari, conuenire ſiue ad bonum ſiue ad malum. *Conſumentur & morientur.* Significat taman finire & conſumere: & eſt ſenſus, quòd in deſerto finientur per mortem omnes huiuſmodi rebelles. *Educendo famam terræ malam.* i. qui diuulgarunt

ueſté mihi dedit. diues: ſed ueterem, aut ſi no uam. Non dedit perſonæ meæ decentem, neq; ſuo loco aut tempore: gratus uero, in munere ſemper quærit circumſtantias, quibus illud extollat. *Vt quid Dominus aſcendere facit nos ad terram hanc, ut caderemus gladio?* Hoc etiam ingrati animi eſt, putare ſibi beneficium ad malum dari: nam quemadmodū iuſtus & gratus, putat ſibi mala ad bonum ſuū dari: ita malus & ingratus bona ad malum: neque ſemper decipitur: quoniam ſolet Dominus ſic ſæpius res bonorum & malorum diſponere. Audi quid dicat impius Iehoram Ioſaphat regi Iehudah, ſecundo Regum tertio. Vocauit Dominus tres reges iſtos, ut traderet eos in manu Moab, & forte ſic erat: ſed propter pium Ioſaphat, in bonum uocati ſunt.

Dantur mala bonis ad bonū eorū & bona malis ad malū eorū

Ponamus caput: & reuertamur in Aegyptum. Cōſuetum malum eſt, ſubditos quotidie uelle nouū prælatum habere: non tam uolentes Dominum non habere, quàm ſaltem mutare: & conſidera qualiter peccator in malum proficiat: ut tandem Deo ſubiici renuat & malit ſuper ſe impium habere hominem q̄ pium Deum: quemadmodum Iudæi primo Semuelis octauo & duodecimo: & in Euangelio potius cæſarem quàm Chriſtum. Aduerte etiam multitudinem non debere ſine capite incedere. *Proiecit ſe Moſeh & Aharon ſuper facies ſuas.* Optimi ducis & prælati eſt cognoſcere mala uentura antequàm ueniant: & malis occurrere uenientibus. Similiter docentur duces, ſeſe Domino irato opponere pro ſalute ſuorum: quemodmodum ſæpe fecit ſanctus Moſeh, & etiam Dauid. *Iehoſuah & Caleph de exploratoribus ſciderunt ueſtimenta ſua.* Magna res eſt, cum ſuperiores in plebe, prælati & ſuperioris partes agunt, non indoctæ plebis. Raro enim ſubditi in ſuos prælatos inſurgerent, aut eis rebellarent, ſi maiores eos in officio continerent, quemadmodum eos docent iſti boni duces. Debentque non ſolum prælati ſed etiam maiores natu ſignis externis oſtendere, quanti faciant offenſas Dei, ſcindendo ueſtimenta ſua. Vbi nos etiam docent, ſentire proximorum mala, præſertim peccata. Et expende quàm bonos agant conſiliatores, commendant terram prius, dein de impedimenta ab eis auferre nituntur: nempe rebellionem ad Deum. *Dixerunt omnis congregatio ut lapidarent eos.* Periculoſū

Math. 26

ualde eſt: indomitæ aut furenti multitudini ſe ſe opponere: quæ conſilia ſana non audit, ſed quaſi freneſis morbo agitata ad lapides currit, ſed non propterea à reprehenſione ceſſandum eſt, quoniam gloria Domini protexit eos, qui intrepide eius partes zelabant. *Dixit Dominus ad Moſeh.* Cur Domine non ſæuis in eos & percutis, niſi prius apud ſeruum tuum querellas deponas? O immenſa & ineffabilis pietas, ut furenti & excitato, ſeruus precibus occurreret, apud eum iram proponit. *Vſque quo irritabunt me populus iſte?* Patitur Dominus æquo animo, ſi ſemel atque iterum irrites, ſed non ſæpius: ideo cauendum maxime eſt rebelliones multiplicare. Similiter quia ſignis facile decipi poſſumus, non ægre fert ſi non ſtatim eis etiam ſignis credas: ſed non patitur crebris & certiſsimis non adhibere fidem. Quoniā ſicut qui cito credit leuis eſt corde: ita & qui renuit multis credere, durus. In euangelio iuuenies Thomam, non quidem acriter redargutum, quòd ſemel narrantibus credere noluerit, exprobrauit tamen illis cordis incredulitatem, qui his qui eum reſurgentem uiderant noluerunt credere. *Percutiam eum peſte: & te faciam in gentem magnam.* Non debet dux cupere ut ſibi bene ſit: & plebs eius patiatur mala, etiam ſi dominus bona offerat: ſed timere debet: ne forte de dilectione tētetur erga plebem. Pulchre etiam docet prælatos non debere uelle prælaturam etiam in meliorem mutare. Miſeranda res eſt in Chriſtianiſmo non uidere epiſcopum aut prælatum, qui aliam prælaturam maiorem aut pinguiorem non deſideret, & ad eam inhiare uideatur, qua in re manifeſte oſtendunt, ſe non oues ſed ouium lac & lanam in prælatura concupiſcere, ſi enim plebem ſuā ueluti ſanctus Moſeh amarent, non ſolum ſi princeps, ſed etiam ſi Dominus ipſe maiorem & pinguiorem offerret refutarent. Etiam in hoc conſidera, quanti faciat Deus boni prælati honorem & nomen: quòd licet plebem interficiat: prælatum ſeruat ad meliora. Docet etiam ſatiſfacere miniſtris, quibus ſine ſua culpa munus & miniſterium aufers. Conſidera etiam iuſte, quòd nunquàm tibi dominus munus quod dedit auferret: niſi te ad maius aliq̄d ſeruaret. *Audient Ægyptii & dicent.* Non curat uir ſanctus, & in domo Domini fideliſsimus oblatum honorem: ſed periculum & malum quod populo imminebat: & ut ſæpius admonui, admititur Domino oſtendere, ſe in ſe potius ſæuiturum ſi populum deſtruat

Aduerſus plato qui ditiores ambiūt aut acceptant eccleſias

Satiſfaciēdū bonis miniſtris quibus ſine culpa ſua miniſteriū aufers

& paruulis condonanda ſunt quæ in ſapientibus & maioribus eſſent punienda. *Et ſeruũ meum Caleph introducam in terram ad quam uenit.* Non meminit Ioſuah ſed ſolius Chaleph, quoniam à principio tacuerat Ioſuah Nouit Dominus unumquemque ſecundum merita ſua remunerare, aut quia eum ducem populi futurum decreuerat. Et aduerte quàm neceſſaria ſit in bono perſeuerantia. Sequitur enim. *Quoniam perfecit ire poſt me.* Parum eſt ſi in aliquo ſpiritum Dei ſequaris, niſi perficias. Similiter diſce quid ſit ſpiritum Dei habere, nempe ire poſt Deum & perſeuerare in hoc. *Semen eius hæreditate accipiet eam.* Admonui frequenter quemadmodum & textus ſacer, quid filijs ualeat iuſtitia parentũ: & quid iniuſtitia noceat. *Cras uertite uos.* Horrenda ualde & formidabilis eſt ſententia hæc quòd peccata præpediant hominem in uia Dei & retrocedere faciant. Quantumcunque ò homo Deum comitem & ductorem uitæ tuæ habeas, time eum offendere: ne contingat à media uia reuerti. *Quemadmodum loquuti eſtis in auribus meis, ſic fecero uobis.* Sinit ſæpius Dominus peccatores in ſeipſos ſententiam damnationis ferre, quemadmodum Dauid, neque ipſe tam ſæuam, quemadmodum ipſi aduerſum ſe proferunt. Ipſi enim ꝓdixerant ſe ad hoc in deſertum adductos ut gladio caderent, quod Dominus ex ſumma benignitate prohibuit. *Diem pro anno portabitis pœnam iniquitatum ueſtrarum.* Cauſantur ſæpius pœnitentes, ſi grauem pro commiſſis peccatis pœnitentiam confeſſor imponat: qui attente deberent hunc locum expendere & uidere, quòd pro unius diei delicto annualis punitio imponatur, neque pro homicidio, adulterio, aut furto, ſed pro ſimplici murmuratione, q̃ utcũq; excuſabilis erat, labore & itineris ſqualore deſerti. Docẽtur etiã cõfeſſores nõ leui pœna delicta grauia punire ſed cõdigna Et licet apud Ezechi. dies pœnitẽtiæ ꝓ anni unius peccato imponatur, meminiſſe tamen opus eſt illam pœnitentiam iuſto imponi, & unam diem tam ſtrictæ obſidionis pro anno & duobus poſſe computari. *Morientur uiri inducentes famam malam.* Grauius ſemꝑ animaduertendum eſt in actores malorum. Similiter aduerte q̃ mala ex una detractione oriantur. Moriuntur detractores, & illi apud quos detractio fit: qui ex auditis commoti detraxerunt, etiam ipſi. *Luxerunt ualde.* Nõ ſuſcipit ſemꝑ Dominus pectorũ pœnitẽtiã ad bona temporalia præſtanda: licet enim Eſau (ut Apoſtolus dicit) magno eiulatu fleret, ut ſuffuratam à fratre benedictionem recuperaret, non permiſit Dominus: ideo cauendum ualde eſt, ne ita Dominum irrites: ut nolit mutare ſententiam mortis quam ſuper te tulit. Ad heb. 12 *Surrexerunt mane & aſcenderunt.* Non debet ſtatim peccator poſt peccatum, accipere promiſſiones Dei, quoniam hoc eſt deũ magis irritare. Audi quid ad Iſaiam Dominus dicat. Me (inquit) de die in diem expectant, & ſcire uias meas uolunt, quaſi gens q̃ iuſtitiam fecerit, & mandata Dei ſui non dereliquerit. *Vim fecerunt ut aſcenderent.* Miranda eſt peccatorum impudentia & pertinatia quam à nobis Dominus auertere dignetur, qui eſt in ſæcula benedictus. Amen.

IN CAPVT. XV. NVMERI. AD literam annotationes.

Qvum ueneritis ad terram habitationum ueſtrarum, quas ego do uobis, & feceritis ignitum Domino: holocauſtum uel mactatum: ad ſeparandum aut mirificandum uotum uel ſpontaneum in ſtatutis ſeu ſolemnitatibus ueſtris, ad faciendum odorem quietis Domino, de boue uel pecude: appropinquare faciet, appropinquare faciens munus ſuum Domino, minchah ſimilæ decimum permixtum cum quarto hin olei: & uini pro libamine, quartum hin facies ſuper holocauſtum, uel ſuper mactatum pro agno uno. Hebraiſmum reddidimus quoniam litera utcunque obſcura eſt. Pro cuius intellectu aduerte dictionem hebraicam iſſeh, quam ignitum uertimus ab es quod eſt ignis (authoribus hebreis) ortum habere, ideo non tam recte Sãcte pro ignito, ſacrificium uertiſſe puto, licet ipſe ſit ſequutus rabbi Dauid, qui aſſerit ſacrificium dici iſſeh, quoniam igni comburebatur, ſed dictionem non diſtrahendam à ſua ſignificatione propria puto. Aduerte ſecundo Sanctem pro mactatum

tum uertiſſe ſacrificium, ſed dictio zebach proprie mactatum uel iugulatum ſignificat, & ex conſequenti ſacrificium quod mactari ſolebat. Tertio aduerte dictionem hebraicam pade quam uertimus ſeparandum, duo hebræis ſignificare, ut ſæpius diximus, ſeparare & mirificare, quòd id quod mirabile & mirificum eſt, ſeparatum eſſe ſoleat ab eo qđ communiter fit uel accidit: unde uerti poſſet. Ad mirificãdum uotum. Diximus etiam abunde de ſacrificio minchah & ſpeciebus eius Leuitici ſecundo quòd ꝓprie ſignificaret farinaceum munus, licet nonnunquám ſacrificium ſeu munus placatiuum ſignificare inueniatur. Intendit autem Dominus hic diſponere de his quæ pecudes & animalia ſibi oblata ſequi ſeu comitari debebant: quòd ſcilicet non offerrent animal ſolum ſine condimentis ſuis. Statuit aũt quòd quotieſcunque contigerit aliquod animal Domino offerre ſiue ſit holocauſtum ſiue quodcunque aliud mactatum vel iugulatum, ſiue fiat ad uotum ſoluendum, ſiue ſpontaneum, ſiue in ſolẽnitatibus oblatum: non offerretur, niſi cũ quolibet animali offerretur ſimila ad minchah permixta cum oleo, & etiam cum uino. Eſt ergo litera ſic explicanda: cum ingreſsi fueritis terram habitationum ueſtrarum, id eſt quam habitabitis, & feceritis ignitum ſcilicet mactatũ igni combuſtum Domino, ſiue ſit holocauſtũ ſiue mactatum, id eſt quodcunque aliud mactatum, quod ponit ad diſcrimen minchah, olei, & vini quæ cum uictima offerebantur, & comprehendit mactatum: ſacrificium pro peccato & hoſtiam integritatis quam alii pacificam uocant, ad ſeparandum uotum, id eſt ſiue illud animal offeratis pro ſeparatione uoti qua uos uouendo ab aliis non uouentibus ſeparaſtis ſeu alius mirabiliores feciſtis: aut ad ſoluendum animal quod uouendo ſeparaſtis à uobis, ſiue ſpõte ueſtra ſiue illud in ſolemnitatibus offeratis, ut faciatis odorem quietis Domino, id eſt ad faciendum quieſcere iram Domini contra uos: ſiue hoc fiat de bobus ſiue de pecudibus & q̃ ſequuntur. Si quæras quare Dominus cum unoquoque animali iugulato, offerre præcipit pro minchah decimum ſimilæ, & quartum olei, cũ quarto hin uini. Dixi in Leuitico huiuſmodi oblationes & ſacrificia fuiſſe quaſi prandia & cœnas ſeu cibationes Dei, ideo uolebat integrã ſibi menſam ordinari: ut præter carnes, in ea eſſet farina delicatiſsima ſeu minchah loco panis oleo mixti qui ſapidior eſt: & etiam eſſet potus, moderatus tamen, quartum uidelicet hin. Putarem uero decimum ſimilæ, cuius hic ſcriptura meminit eſſe decimam partem menſuræ ephah quam noſtri modium vertunt. Deuter. uigeſsimo quinto, ubi dicitur. Non erit tibi in domo tua Ephah ue Ephah, id eſt modius & modius. Erat enim certi generis menſura cuius decima pars erat homer, ut habetur Exodi decimo ſexto: unde menſura, ſcilicet decimum Ephah, cuius hic ſcriptura meminit, erat homer cum eſſet decima pars ephah. Hin uero ut hebræi dicunt eſt menſura liquidorum, continens duodecim log ſeu ſeptuaginta duo oua. Log uero ſex oua, ſed meo iudicio ignorant hebræi quales fuerint huiuſmodi menſuræ.

Et uini pro libamine. Significat verbum naſach à quo neſech, id eſt libamen, fundere, effundere, & extendere. Fundebatur enim ſuper iugulatam uictimam, quando igni comburebatur huiuſmodi uini libamen: & etiam oleum.

Vel pro ariete facies minchah, ſimilæ duarum decimarum permixtum oleo tertiũ hin. Cum unoquoq; animali mactato domino, erant hæc offerenda, ſcilicet minchah, quod erat munus ex farina delicatiſsima, oleum & uinum, ſed oleum farinæ miſcebatur, uinum uero fundebatur: ſed diſcrimen erat in menſura horum trium: quoniam alia menſura offerebatur cum offerebatur agnus, nempe decima pars ephi ſimilæ cum quarto hin olei & uini. Pro ariete uero duas decimas ephi ſimilæ cum tertio hin olei & uini. Pro uitulo vero, ſiue mactaretur in holocauſtum, ſiue pro peccato, ſiue pro hoſtia integritatis ſeu pacifica, offerendæ erãt tres decimæ ephi ſimilæ oleo permixtæ, ſcilicet cum medietate Hin olei, & cum medietate hin uini. *Secundum numerum quem facietis, ſic facietis uni ſecundum numerum eorum,* id eſt ſicut multiplicaueritis uictimas, ſic multiplicabitis menſuras ſimilæ olei & uini. Si enim pro uno agno erat offerenda decima pars ephah ſimilæ cum quarto hin olei & uini: ergo pro duobus agnis immolatis offerendæ erant duę decimæ Ephah ſimilæ, & duæ quartæ olei & uini: & ſic conſequenter de aliis animalibus. Omnia enim hæc erant multiplicãda: prout animalia multiplicabãtur. Vnde litera ſic explicanda eſt. Secundum numerum ſcilicet animalium quem facietis, id eſt ſacrificabitis: ſic facietis uni, id eſt unicuique illorum ſecundum numerum eorum, ſcilicet mĩchah olei & uini: ac ſi apertius dicat. Multiplicabitis ſimilam oleum & uinum, ſecundum animaliũ multiplicationem. *Omnis ciuis faciet*

ſicut

ſicut hoc & iſta,cum obtulerit ignitũ odorẽ quietis dño. Vult explicare quod nullũ erit diſcrimen in modo ſacrificandi & colẽdi, inter indigenã & peregrinũ: neque immerito,quoniã peregrinus aſſuetus ſacrificijs idolorũ,forſitã uellet eũ colere cultu idolorũ ſuorũ , quod ꝓhibet: & nomen ezrach quod ciuem uertimus, habet ortũ azarach quod eſt oriri: unde ciuis uel indigena dicitur ezrach.i.ortus,quod ſit ibidem ortus,& non aliũde illuc uenerit. Quod uero additur. Faciet iſta: uult dicere,quod nõ ſolũ ſeruabit ritũ in animalibus certis immolandis, ſed etiã in alijs adiũctis. *Et ſi peregrinatus fuerit peregrinus uobiſcũ uel qui eſt in medio ueſtri per generatiões ueſtras.* Duplices peregrini poterant eſſe in Iſrael : quidam de nouo uenientes animo redeũdi in patriã, alij qui iam adepti erãt incolatũ apud Iſraelitas, neq; habebãt amplius animũ redeũdi: & de utriſq; lex dicit,quod in ſacrificijs obſeruabunt ritũ terræ & leges domini: & per eſſe in medio ueſtri, intellige eſſe inter eos ut ſæpius diximus . Quod uero dicitur. Per generatiões ueſtras,idẽ eſt quod ſucceſſu temporis ſeu ſuccedẽtibus generationibus ueſtris. *O congregatio,ſtatutũ unum eſt uobis & peregrino.* Dicunt grãmatici Hebræi hic,literã. H. ante chahal accipi pro litera uocatiua,non demõſtratiua: ſed hoc opportebat multis exemplis probare ut illis crederemus, ſed hic bene quadrare uidetur expoſitio. Eſt autem chahal congregari ut patet. Heſter.9. ubi dicitur. Nichhalu.i.congregati ſunt Iehudæi. *Sic peregrinus erit coram domino.* i.in his quæ ad deum pertinent.i.ſeruabit ritũ colendi a me inſtitutũ, non introdu et ſ um. *Lex una & iuditiũ unũ erit uobis & peregrino.* Poteſt hoc ad cultũ referri: ut.ſ.eadem ſit lex & ius colẽdi uobis & peregrinis. 2. poteſt ad alia referri.ſ.ad iudicia ut.ſ.non ſolum ſeruarent peregrini ritum & legem colendi dominum quem ſeruabãt Hebræi,apud quos morabantur : ſed quod ſeruarẽt omnes alias leges forenſes quas ſeruabãt Iehudæi: quod in multis iam decretũ erat legibus *Cum comederitis de pane terræ , eleuabitis eleuationẽ domino.* De nouo pane in ſingulis annis ſermo eſt. Poſſet etiam eſſe ſermo de quacunque farina in paſtam redacta: quod ſcilicet non poſſent , ex ea facere ſibi panem neque comedere : niſi prius facerent placentam quam dño offerrẽt . Et adhuc hodie fœminæ hebreæ quotiens pinſunt,huiuſmodi placentam a reliqua paſta ſeparant & quaſi domino conſecrãt; uerũ quia non eſt amplius templum neque Leuitici ſacerdotes quibus dabatur: eam hodie in clibanũ aut ignem conijciũt & cõburunt,quod non liceat ea ueſci. Cũ autem eam inijciunt, his uerbis precantur. Benedictus ſis domine Deus noſter rex mũdi,qui ſanctificaſti nos præceptis, & præcepiſti nobis ſeparare placentam de paſta & cœte. Dicit autem textus. Eleuabitis eleuationẽ dño,quoniam munera quæ domino offerebantur,eleuari ſolebãt,ut ſæpius diximus : pro teſtando Deum ſurſum eſſe , cui ea offerebant. Poſſet etiam eſſe ſenſus. Eleuabitis eleuationẽ. i. ab ãlia maſſa eleuabitis hanc placentã: & iſtuc reſpiciunt,qui uertunt. Separabitis ſeparationẽ *Secundum eleuationem areæ , ſic eleuabitis eam.* Id eſt,placentam de primitijs paſtarũ offeretis domino: ſicut offerre ſoletis oblationẽ iam collectis frugibus , & tritico iam repurgato & collecto in area. Poſſet etiam explicari. Eleuabitis eam ſcilicet placentam , quemadmodũ triticum in area eleuatur aut ſicut eleuatio manipulorum noui tritici , cum iam manipuli parantur ad aream,uel in ea congregantur . Dicitur autem placenta hebraicè chalah , à chalah quod eſt initiari. *Si erraueritis.* Eſt uerbum ſagag,incertę ſignificationis apud Hebræos: quidam enim errare,alij ignorare ſignificare dicũt: ad quod citant illud Iob.19 Eſto quod uère errauerim: mecum morabitur meſagati, id eſt,error meus aut ignorantia mea : unde iſti putant textum loqui de errore commiſſo per ignorantiam. *Si ab oculis congregationis factum fuerit per errorem: faciet omnis congregatio iuuẽcũ filiũ bouis unum.* Hebraicè ad literã eſt. Et erit. Si de oculis cõgregationis factus fuerit error,aut factũ fuerit ꝑ ignorantiã: & locus eſt utcũq; difficilis & difficilẽ reddũt ignorãtia ſignificatiõis uerbi ſagag,quod hebræi ut diximus dicũt ſignificare errare: & cognoſcere qd textus intelligat per fieri de oculis aut ab oculis multitudinis. Aliqui uertũt. Si multitudine nõ animaduertẽte aut ſi ab oculis.i.ex defectu oculorũ. Poſſemus etiã ꝑ oculos intelligere ſapiẽtes & rectores multitudinis,iuxta illud Iob: oculus fui ceco: & tũc ſenſus erit. Si ab oculis.i.rectoribus multitudinis factũ fuerit aliquid per errorẽ ſeu ignorantiã. Leuitici.4. ponitur ſimile præceptũ aut idẽ ubi ſic dicitur. Et ſi omnis cœtus Iſrael ignorauerit,& occulta fuerit res ab oculis multitudinis : & fecerint unum ex omnibus præceptis domini, quod non eſt faciendum & de-

liquerint: & cognouerint peccatũ ſuum quod peccauerunt, offerent iuuencum & cætera. Et ex hoc loco uidetur quod textus hic loquatur de peccato facto per ignorantiam à multitudine ut prior ſenſus explicat, ut idem ſit ab oculis quod ex defectu oculorum ut quod in Leuitico dicitur, & occulta fuerit uel latuerit res oculos multitudinis, dicatur hic. Si ab oculis congregationis, id eſt, latens oculos congregationis factum fuerit per errorem, & re uera putarem ſagag ſignificare aliquod peccati genus nobis ignotum: ſi tamen peccatum per ignorantiam commiſſum intelligas non prohibeo, arbitror tamen hunc locum & Locum Leuitici citatum uſque hodie nõ fuiſſe plene intellecta: diximus ibidem quod nobis uidebatur, ſed ut iterum quod nobis uidetur dicamus, puto uerba Leuitici ſic eſſe interpretanda. Si omnis Iſrael ignorauerit, id eſt, per ignorantiam peccauerit, aut illud peccati genus ignotum commiſerit: & latuerit res ab oculis multitudinis. Hoc uidetur explicatio præcedentis ſententiæ, & fecerint unum ex præceptis domini quod non eſt faciẽdum, id eſt, fecerint unum ex prohibitis præcepto domini quod non eſt faciendum: quia ſcilicet a dño prohibitum eſt & deliquerint & poſtmodum cognouerint peccatum ſuum quod peccauerunt: offerent iuuencum. Poſſet etiam textus loqui de peccato commiſſo in iudicio, ſicut cum iudicat innocentem mori aut nocentem abſoluit: ut ſit ſenſus. Si omnis cœtus Iſrael ius dicẽdo ignorauerit, ſcilicet ueritatem cauſæ quia res ſeu ueritas cauſæ latet oculos multitudinis: & fecerint aliquid, id eſt, iudicauerint contra legem aliquam domini quod nullo pacto faciendum eſt & deliquerint, ſi poſtmodũ cognouerint & cetera: ſed prior ſenſus ſimplicior eſt. Et uidetur hæc eadem lex cum illa licet illa explicatior utcunque ſit iſta. & parui refert quod hic additur hircus pro peccato. Putarem etiam hoc caput non hic, ſed in Leuitico potius locandum: quoniam ſine cauſa hic ſitum eſſe uidetur. *Et oblationem eius.* Admonui crebro male Sanctem ſæpius in libris legalibus uertiſſe pro Minchah ſacrificium, quoniam licet aliquãdo ſignificet ſacrificium in communi, hic tamẽ & multis alijs locis certũ ſacrificij genus quod ex farina fiebat ſignificat, ideo uertendũ eſt. Et Minchah eius. *Quoniam ab omni populo cũ ignorantia.* .i. peccatũ per ignorantiam factũ aut quia omnis populus per ignorãtiã peccauit. *Anima quæ fecerit in manu excelſa: dñm ipſa blasfemat, aut ei cõuiciatur.* Si conſtaret quid eſſet in manu excelſa peccare: n[illegible] eſſet difficile intelligere quid eſſet peccare per errorẽ uel ignorantiã: quoniam hæc duo ad inuicẽ con diuiduntur. Videtur autem hic per facere in manu excelſa intelligendũ peccare ex ſuperbia, ut peccare per errorem ſit quaſi humiliter peccare & re uera ſic eſt. Quoniã qui ex ignorãtia peccat quãprimũ docetur reſipiſcit neque defendit peccatũ ſuum, ſicut qui ex ſuperbia peccat: ſed oſtẽdendum eſſet quod in ſacris literis, manus excelſa ſuperbiã ſignificet: quod illud Pſal. ꝓbare uidetur. Et dixerunt manus noſtra excelſa: & nõ dñs fecit hæc omnia. Dicitur autem ſuperbus peccare in manu excelſa, ſeu facere, quoniam ſolet loq elevata manu. Aut per facere manu excelſa intellige peccare ex potẽtia putãdo ſe Deo potẽtia æqualẽ, aut ſuperiorẽ: qđ potẽtia ſignificetur manu excelſa. i. ad percutiendũ: & tunc ſenſus eſt. Anima quæ fecerit. ſ. contra præcepta dñi manu excelſa. i. arbitrãdo ſe poſſe deo reſiſtere, aut tã potẽtẽ ut Deũ: moriatur Chaldeus uertit. Anima quæ peccauerit aperto capite. i. palã ſeu publice, ac ſi dicat impudice, quemadmodũ uertit illud Exodi. ipſi egreſſi erãt in manu excelſa. i. aperto capite, ut hic. Ex hoc loco intelligere poteris ſentẽtiã obſcurã Pauli ad Hebræos. 6. & . 10. ubi dicit quod uoluntarie peccantibus nobis, iã non relinquitur pro peccatis hoſtia: ſed terribilis expectatio iudicij: ubi ad hunc locũ alludere uidetur. Nã hic peccatũ ex ignorãtia, hoſtiæ ſacrificio expiatur, per ſuperbiã uero, quod uidetur uolũtariũ, non expiatur hoſtia ſed morte plectitur. In eo autẽ quod ſequitur, dñm ipſa blasfemat: aduerte uerbũ gadaph, nõ eſſe plene notũ hebræis uidetur tñ ſignificare ꝓbris afficere ſeu cõuitiari, ut patet ſecũdo regũ. 19. ubi dicitur. Quẽ exꝓbraſti ue gadaphta i. probris affeciſti? Et Pſal. 44. A facie exprobrãtis megadaph. i. & probris afficientis. Hieronimus aliquãdo uertit blasfemare. Eſt ergo ſenſus. Anima. i. homo qui fecerit. ſ. aduerſus legẽ domini, in manu excelſa. i. ex ſupbia aut eleuãdo contra dñm manũ talis probris afficit dominum: & iniurius illi eſt: & ideo. *Excidetur aĩa ipſa e medio populi ſui.* Aut a dño aut a magiſtratu. Explicuimus ſæpe huiuſmodi hebraiſmum: ſed uidetur utcunque durum, quod peccans ex ſuperbia aduerſus quancumque legem domini moreretur, ſed non apparebit durum ſi iniuriã aſpicias. Nam ei qui iniurius dño eſt, nõ eſt grauis pœna mors, cũ maiorem mereatur. *Iniquitas eius in ea,* Id eſt, pœna iniquitatis ſuper eam manebit. Dabit inquam pœnas iniquitatis ſuæ. *Quia non*

erat

erat expoſitum quid faciendum eſſet ei. Verbum paras, quod hic exponere uertimus ſignificat propriè diuidere & diſtinguere Leuitici. 24. habes. Et poſuerunt eum in carcere liphros, id eſt, ut diſtingueret eis. ſ. Moſeh iuxta ſermonem domini. Vocat hebraiſmus ius dicere diuidere, quoniam hoc eſt munus iudicis diuidere ſeu dare unicuique quod ſuum eſt. Vnde hic melius uertas. Quoniam nō erat deciſum ſ. à domino ſeu diuiſum quid fiendum eſſet ei. i. qua eſſet pœna damnandus. Sed uidetur textus hic, aduerſari hijs quæ dicta ſunt Exodi. 31. ubi decreta eſt pœna mortis uiolanti ſabbatum quare putarem hoc caput ante ſtatutum illud. Exodi ſaltē pro ſui parte locādum: quemadmodū conſtat de multis alijs quod Exodi. 24. adnotauimus: aut quia ignorabāt an eſſet aliquid excuſans crimen, & Deū paratū habebāt ad reſpōſa: uoluerunt eū conſulere, uel. 3. ut Deo præſenti deferrent. *Faciēt ſibi fimbriam in alis ueſtimentorum.* Significat uerbum ſaias à quo ſiſit, id eſt, fimbria Iudæis florere, aut potius egredi ad modū floris uel herbæ, & ſiſit ſicut & ſis florem: ſed ex uarietate ſignificationis uerbi & nominum huius radicis, manifeſte conſtat: eos nō plene ſcire quid propriè ſignificet. Nam canticorum ſecundo uerbum ſaias uertuut proſpicere: ubi dicitur Meſis, id eſt, proſpiciens e cācellis Iſaiç uero. 17. exponunt florere ubi textus habet laſis, id eſt, florebit & germinabit Iſrael, Sis uero inuenitur ſignificare florem, laminam & alam: ſiſit uero fimbriam ueſtimenti & cincinum capitis: & de flore patet Iſaiæ. 40. Cecidit Sis, id eſt, flos. De lamina. Exodi. 28. Et facies ſis id eſt, laminā, De ala Ieremiæ. 48. date ſis, id eſt, alā Moab: De fimbria hic, De cincino Ezechielis. 8. Et accepit me: beſiſir, id eſt, cincino capitis mei. De hac dictione ſcilicet ſiſit quam hic fimbriam omnes uertunt: ſic ſcribit rabbi Dauid. Si ſit inquit eſt ala, id eſt, extremitas ueſtis aut pāni, aut quod remanet de textura: quod eſt ſuſpēſum in ea: aut in eo ſcilicet panno: uocatur ſiſit. Mihi uero expenſis locis ubi tam uerbum quā nomina ab eo deducta ponuntur apparet alterum e duobus uerbum ſignificare ſcilicet aut ſuſpendere, aut prominere, quicquid alibi dixerimus: & potius ſuſpēdere quam prominere, quoniam hæc ſignificatio optime quadrat omnibus locis quibus tam nomē quam uerbum ponūtur ut patebit. Nam illud quod dicitur in canticis Reſpiciens per feneſtras proſpitiens per cancellos: melius uertas, pendens ſeu ſuſpendens ſe e cancellis aut prominens e cancellis. Solent enim qui aliquem longe uenientem uidere e cācellis cupiunt, ſuſpendere ſe: & prominere extra cancellos uel feneſtras. Sic Pſalm, 132. ubi dicitur. Super eum iaſis, id eſt, prominebit corona aut ſuper eum ſuſpendetur corona. Nam quemadmodum torques e colo ſuſpendi dicitur, ita e capite corona. Sic Pſalm. 90. Mane iaſis, id eſt, ſuſpendetur & trāſibit. Solent enim flores eum incipiunt exſiccari inclinari & decidere. Vnde flos dicitur ſis, quoniam ab haſtili pendet & caput eius inclinatur ſeu ſuſpenditur, lamina etiam ſic dicebatur quia e fronte ſacerdotis ſuſpendebatur, ala etiam, quoniam à parte ſuperiori ſeu dorſo auis ſuſpēditur: ſic de fimbrijs & cincinis Parce prudens lector ſi in his immoramur, quoniam putamus ex horum cognitione ſenſum ſacræ ſcripturæ pendere. Præcipit ergo hic dominus Iſrahelitis deferre fimbrias, id eſt, fila ſuſpenſa, qualia ſolent relinqui in extremitatibus telarum, quæ deferenda erant ſeu aſſuenda ad extremitatem ueſtimēti. Vocat autem alam ueſtis, extremitatem ipſius, quod ſpeciem alæ habeat: aut per alam intelligit quædam pēdula, quæ loco manicarum ſunt in ueſte ſuperiori, & putarē hebræos déſferre ſuper omnes alias ueſtes capam, quam noſtri tabardo uocāt: cuius manicæ habent alarum auis ſpeciē *Et ponant in fimbria alæ filum hiacinthinum.* Non conſtat an huiuſmodi fimbriæ deberent eſſe ex huiuſmodi hiacinthinis filis, uel quod potius credo deberet hoc filum hiacinthinum, ligari ad extremitatem fimbriæ ita quod extenderetur per totam extremitatem fimbriæ: unde ſiſit, id eſt, fimbria ſonat quid pēdens uel ſuſpenſum. Aduerte etiam quod dictionis petil, quam hic uertimus filum ſignificatio, nō plene nota eſt hebræis ſicut neque uerbi patal a quo deducitur: de cuius ſignificatione abunde diximus Geneſis. 30. ſed omnibus locis expenſis quibus uerbum & nomen ponuntur, uidetur uerbum ſignificare tortuoſe & calide agere, nomen uero filum tortum, & ex conſequenti pānum qui ex huiuſmodi tortis filis conficitur & hic filum huiuſmodi ſignificare uidetur. Huius ceremoniæ ad huc eſt ueſtigium quodam apud Iehudæos: qui inter cæteras ueſtes, quandam habent thoraci haud diſsimilem: niſi quod manicis caret, & ea in præcibus ſuis utuntur: eamque ſuper omnes alias induunt, & eſt quadrata, in cuius angulis pendent zizioth, id eſt, fila illa retorta: dicuntque eam peculiarem quandam habere uirtutem aduerſus malam concupiſcentiam: quare qui inter eos religioſores ſunt, ea ſemper utuntur ſub alijs ueſtibus: ſed eos in ſua cecitate dimittamus

Et non explorabitis poſt cor ueſtrum, & poſt oculos ueſtros quibus uos fornicamini poſt eos.i.nõ ſequemini cogitatiões cordis & quæ uideritis, ad fornicandum poſt ea. Solent enim homines corde & oculis explorare quę deſiderent: & ſi uiderint idola aut pulchrum & bonum aliquod, ſtatim deſiderant & ſequũtur, & ſic cõtingit idola pulchra uiſa colere, & adeo uero fornicari. Videntes autem ſigna præceptorũ in fimbrijs, à concupiſcentijs & malis deſiderijs retrahebãtur. *Sitis ſancti Deo ueſtro*.i.ſeparati ab immũditijs tam idolorũ quam aliarũ ſordium. *Ego dñs Deus ueſter*. Non idolum eſt Deus ueſter ut illud ſequamini: ſed ego qui uos ex Ægypto eduxi ut.ſ. eſſem uobis in Deum.

IN CAP. XV. NVMERORVM AD morum compoſitionem annotata.

OFferet oerſſens Minchah ſuum domino. Benedictus ſis domine Deus noſter, qui te noſtrum conuiuam facere uoluiſti: & cibis noſtris te affici oſtendiſti, neque delicatos eſſe uoluiſti ſed communes, ut nemo poſſet ex nobis cõuiuam reijcere. Nunquid manducabis carnes taurorũ, aut ſanguinem hircorũ potabis? Abſit, neque neceſsitate, ſed tua dignatiõe, hoc facere uoluiſti. Et expende quæſo quam bene prandiũ ſoluat. Tu ei carnes taurorũ, & hircorũ ac agnorum in conuiuio ad quod eum ad mittis paras: & uini ac olei paruam menſurã ex pẽdis, nempe.4. Hin olei & itidem uini: ille uero conſidera quid cõuiuio ad quod te inuitat afferat. Nẽpe ſeipſum panẽ angelorũ immo ut Ambroſius dicit ſupra cœlum, uinum uero ſanguinem ſuum prætioſum. Tu illi ſimilę panem, ille
Pſalm. manna de cælo. Tu illi fellis amaritudinem: & acetum pro uino. Dederunt in eſcam meam fel, & in ſiti mea potauerunt me aceto: ille tibi uinum quod letificat nõ corpus ſed cor hominis. Audi quid dicat Mathæus de prandio eius. Tau
Math 22. ri mei & altilia mea occiſa ſũt: uenite ad nuptias Conſidera quæſo, ille uenit non uocatus ad tuũ humile cõuiuium, tu uero dedignaris accedere uocatus immo terque quaterq; inuitatus ad ſuũ opiperũ & pingue. *Quemadmodum facietis ſic faciet*. Permittũt frequẽter principes Chriſtiani in ſua republica homines alterius ſectę, feſta ſua celebrare: ritus colendi extraneorum admittentes, ex quo non paruum infirmis ſcandalũ oritur, ut his luminib⁹ aliquãdo uidi. Quare cõſultũ putarem ut in patriã ubi ſunt aliq imbecilles de nouo ex iudaiſmo, aut e ſarracenis cõuerſi, hæc fieri nullo pacto permitterẽtur: ſed ſi cõuerſi ſunt, modũ colendi àb incolis diſcãt, nõ ad ſuos peculiares noſtros prouocẽt. Hoc enim eſt in quo ſapiẽtiſsimus Salomõ offendit, quod uxores permiſerit dijs ſuis ſuo modo ſacrificare 1. Reg. 11.
Eleuabitis eleuationẽ dño. Dilexit dñs deus omniũ bonorũ primitias: unde ortum puto deſiderium hominis ut ſit primus: ſed hoc doleo, quod nõ ita laborãt boni ut ſint primi in bonis, quemadmodũ mali in malis. Si uindicta ſumenda eſt, quiſq; laborat ut primus iniuriũ accedat: & primũ uulnus infligat, ſi puella ſollicitanda, quaſi accipitres ſuper prædam contendũt, quis illorũ primus pudorẽ puellæ rapiet, iuſti uero e diuerſo, ſi elemoſina danda eſt, cõtendunt quis prior pauperẽ nudũ ueſtiet, aut elemoſinam pbeat. Licet proh dolor paucisſimi ſint hodie iuſti, & ſancti: qui de hac re contendere uideantur Nullus dolet in hac re eſſe ſecũdus, cum in alijs uelint eſſe priores. Et aduertant fœminæ optimam hanc legẽ, ut quotienscũque maſſa initiãda eſt, primus panis Deo & ſacerdotibus ſeruetur, qui omnia dedit. *Si ab oculis cõgregationis factũ fuerit per errorẽ*. Aduertãt hic homines qui ignorãtia Deũ offendunt, quanti facere debeant huiuſmodi peccata: neque ideo ſe putẽt à peccato immunes, qđ ex ignorãtia peccauerũt. Sũt enim huiuſmodi peccata uenia digna cũ ipſa ignorantia fuerit cauſa peccati: ſed ſi peccatũ cauſam dederit ignorantiæ, magna ex- Primę ad
piatione peccatum expiandum eſt. Qui enim di thimoteus
xit miſericordiam conſequutus ſum, quia ignorãs feci, ipſemet dicit, quod ignorãs ignorabitur. *Qui fecerit in manu excelſa, dñm probris affecit excidetur anima ipſa e medio populi ſui*. Diſplicẽt Deo ualde peccata ſtudioſe facta: ita ut probris eũ afficere dicantur: & ideo morte plectenda ſunt peccatoris. Ex quo loco Theologi habẽt, peccata præſertim quæ fieri ex malitia dicũtur eſſe Deo iniuria. Peccatũ (ait ſanctus Semuel) diuinationis eſt rebellio: & idolũ
& Teraphim trãſgredi. *Accedere fecerũt ad* 2. Samue. lis, 15.
Moſeh eum, quem colligẽtem ligna in ſabbato inuenerunt. Nõ eſt priuatę authoritatis immo neq; publicę ſine principe delicta punire, neq; põt quis cõmunẽ iniuriã uindicare priuat⁹ ſi ſit q uĩdicare poſsit princeps: qđ ſi nõ cõmunẽ

qualiter

qualiter priuatum? *Quoniam non erat deciſum quid fieret ei.* Ex hoc loco colligitur principem eſſe animatam legem, neq; omnes caſus legę decidi à principio, ſed prout accidunt leges ſunt ferendæ. Similiter docemur legiſlatorem in omnibus cõſulere, ſi facile habere poſſumus. *Moriendo morietur uir.* Qua ueneratione colendi ſint feſti dies, hic edocemur: & qua pœna digni ſunt qui eos uiolant. Et expende quod eduxerunt eum extra caſtra ad lapidandum, ut uideas peccatorem præſertim Deo iniurium, in dignum qui in cœtu fideliũ etiam mortuus cõmoretur. *Faciant ſibi fimbriam.* Diſtincti debent eſſe ſerui dei intus & extra: ut nõ ſolum intus Deum colant & ei notiſint: ſed etiam bona exempla porrigant proximis ſuis, quẽadmodum Iudæi in abſcondito Deo erant circuncifi, exterius uero per huiuſmodi fimbrias, ab hominibus cognoſcebantur. *Sed ad quid putas huiuſmodi fimbrias eſſe geſtandas? Videbitis inquit eã, & recordabimini omniũ præceptorum eius.* Obliuioſa res homo, Nonne domine tam immenſa & innumerabilia beneficia tua in hominem collata, ſufficerent, ut tui memores eſſemus? Quid fimbrijs op⁹ eſt. Vt diſcas o homo quam iugiter ad memoriam reuocanda ſunt quæ ipſe præceperit & cõſidera quibus te uelit ab alijs diſtingui, in memoria & opere præceptorum eius. Alias admonui, quam pium & bonum ſit, ſi te ad aliquod uitium pronum ſentias, filum aut aliquid ſimile in manu ante oculos habere: ut ſcias tibi continuo aduerſus uitium quo maxime laboras, eſſe dimicandum. Sed ut ſcias nihil eſſe, ſi ea ante oculos habeas, neque tamẽ opere impleas: audi quid ſequatur. *Et facietis inquit ea.* Sunt enim aliqui licet nõ multi, qui ſpiritualia præcepta ut diuus Gregorius dicit meditantur, ſed implere negligunt: qui ſciant non auditores quidem aut memores legum, apud Deum iuſtificari: ſed factores. Nõ qui dicit mihi domine domine, ſed qui facit uoluntatem patris mei qui in cœlis eſt: intrabit in regnum cœlorum. *Non explorabit cor ueſtrũ oculos ueſtros poſt quos uos fornicamini.* Quanta cuſtodia oculi claudẽdi & cuſtodiendi ſint nobis, hic pulchrè admonemur: quoniam ſolet cõcupiſcentia cordis, cõcupiſcentiã oculorũ ſequi. Fornicatur enim (ut hic dicitur) cor poſt oculos, quorũ cõcupiſcẽtia, diuinorũ ꝑceptorũ memoria reſtringẽda eſt. Et expẽde quę ſo quo retinaculo dñs uoluerit cõcupiſcẽtias nõſtras reſtringere, nẽpe memoria præceptorũ ſuorũ. Nõ deberet opus eſſe ad præcepta diuina ſeruãda, graui mortis aut flagellationis cõminatione: ſed quãprimum lex domini uiolanda occurreret, aut tentatio titillaret: ſtatim memoriæ occurrere deberet ꝓhibitio dñi, quæ nos maximè à peccato perpetrãdo deterreret. Sed qbus nõ ſufficit mortis comminatio & inflictio, quomodo ſufficiet præceptorũ ſola & nuda memoria, ut retrahantur. Confige timore tuo carnes meas ait ſanctus: a iudicijs enim tuis timui: quem ipſe nobis præſtare dignetur, qui eſt per omnia ſæcula benedictus amen.

IN CAPVT. XVI. NVMERI IVXTA literam adnotata.

Et accepit Chorach, filius Iizhar filii Chehat, filii Leui, Dathan & Abirõ filios Eliab: & On filiũ Peleth filios Reuben. Noſter Sanctes hic legit. Et tulit ſeipſum ad partem Chorach, quã interpretationem hic habet targhũ & rabbi Selomoh, ſed prior mihi planior & ſimplicior uidetur. Vt ſit ſenſus. Accepit Chorach. ſ. ad partem ſuam Dathan & Abiram filios Eliab, & On filium Peleth filios Reuben. i. qui omnes erant filij Reuben: ubi ſimul iudicat cauſam quare eos ad ſuas partes acceperit. Cum enim ſacerdotio Aharoni inuideret, induxit etiam filios Reuben ut etiã ipſi monarchiam Moſi ſibi uſurpatam putarent. Neq; te terreat ab hac expoſitione cõiũctio. Et quæ cõiungitur nomini Dathã. Dicitur enim in textu. Et Dathã, quod inſinuat, etiã Dathã accepiſſe, quoniã ſæpiſsime hæc coniunctio occioſe ponitur in hebraiſmo. Quod ſi legas õnes iſtos. 4. ſe ad eandẽ partem tuliſſe, nõ prohibeo, quoniã coniunctio hoc ſuadet: ſed ſenſus eſt quaſi idẽ; ſiue Chorach illos tres acceperit, ſiue illi ſimul ſeipſos acceperint ſed contextus manifeſte indicat Chorach authorem totius ſeditionis, quoniam cũ eo eſt ex poſtulatio Moſeh. Et cauſa cõſpirationis uidetur, ex parte Chorach quidem, quod eſſet ipſe de filijs Merari, & erat maior natu Cheath, ſed cũ Gerſon eſſet primogenitus inter filios Leui, ſine ulla ratiõe ſacerdotiũ ambiebat. Induxit autem Chorach proceres tribus Reuben; quoniam primogenitis debebatur principatus, quem dicebant Moſeh ſibi ſine Dei mandato uſurpaſſe. Habuit iſte uel potius ſumpſit occaſionẽ murmurãdi aduerſus Moſeh quoniã nũquã dñs huiuſq; eis ꝓdixerat ſe inſti

 tuiſſe

tuiſſe Moſeh in præfectum populi, neqne erat opus cum ipſe legationem ſuam à domino magnis ſignis & portentis in Ægypto probaſſet. De ſacerdotio ueto, quod nō eſſet traditus Aharoni à domino, occaſionem ſumpſiſſe uidetur: quod dominus non illis, ſed Moſeh in mōte dixerat, de applicatione Aharonis & filiorum eius ad ſuum miniſterium. Viderant enim Aharonem & filios eius ſanctificari, & inungi à Moſeh: ſed non audierant Deum ſtatuentem eum ſacerdotem: ſed etiā hoc malitioſe ambiūt: quoniam uiderant ignem deſcendiſſe a dño, & conſumpſiſſe ſacrificium Aharonis, unde non erat amplius dubitandum illum eſſe à domino: ſed cœca ambitio nō ſinit hominem iudicare quod tectum eſt. Egre etiam ferebat iſte, quod ipſe & fratres omnes ſcilicet leuitæ, eſſent quaſi famuli dono dati Aharoni. Arbitratur autem Aben Ezrah hanc ſeditionem factam in deſerto Sinai, quando facta eſt primogenitorum permutatio. *Surrexerunt coram Moſeh.* Non inquit in abſentia detraxerunt, ut fieri ſolet: ſed palam & coram eo ſurrexerunt ut eum arguerēt. *Quinquaginta & ducenti principes congregationis maiores concilii, uiri nominati.* Erant iſti principes ſeu eleuati in congregatione, neque ſolum principes ſeu eleuati, ſed de maioribus totius congregationis. Aliqui hoc referunt ad comitia, quod uidelicet in conſilijs iſti eſſent maiores: & ideo uertunt. Maiores conſilij ſed dictio edah non cogit ad hoc, quoniam congregationem abſolute ſignificat a iaad quod eſt congregari & conuenire. *Vocati cœtus ſeu cōgregationis.* Id eſt, qui ad cœtum ſeu comitia cum agenda eſſent uocabantur, aut uiri noti in congregatione: quod ſtatim ſuo more explicat, uocando uiros nominis, id eſt, nominatos & famoſos. Sonat enim uir nominis ſeu nominatus uirū ab omnibus notū, cuius nomē ōnes ſciūt. *Et congregauerunt ſe contra Moſeh & contra Aharon.* Non eſt auſus Chorach ſolus inſurgere aduerſus ducem: ſed congregauit ſecum omnes iſtos. Quod enim Chahal ſignificet cōgregari, conſtat. Heſter nono ubi dicitur: Nichhalu, id eſt, congregati ſunt Iehudei. *Multum uobis, quoniam omnis cōgregatio omnes ipſi ſancti: & in medio eorū dominus, & quare eleuatis uos, ſuper congregationem domini?* Varie locus iſte exponitur ab hebræis & noſtris. Primo ſic. Multū eſt hoc uobis: ac ſi dicat cū ſitis alijs æquales, multū excedere uultis ſtatū ueſtrum cōmunem. Aut multū exceditis tribuendo uobis pluſquā oporteat. Alij multū eſt uobis, quod uos ſoli adſcribitis uobis & uſurpatis honorē ſacerdotij & alia: cū tamen æqualiter ſancti ſim⁹: ſed prior ſenſus ſimplicior eſt: ac ſi dicat. Exceditis ſeu pluſq̄ par eſt tribuitis uobis, uſurpando principatum & ſacerdotiū & intendit magis ad ſacerdotiū quam ad imperiū, quoniā ſacerdotium ambiebat: & explicat quomodo multum ſibi tribuebant: quoniā quaſi ſanctiores uolebant eſſe medij inter Deum & populum: & ideo dicit omnem congregationē & omnes ipſos ſanctos: qa dominus erat in medio eorum qui eos ſanctificabat. Hoſeah. 11. habes. In medio tui ſanctus, & non ingrediar ciuitatem. Poſſet etiam dici priorem partem clauſulæ ad ſacerdotium referendā eſſe. 2. uero ad principatū: ut ſimul uoluerit eos taxare de uſurpato ſacerdotio & ſimiliter de uſurpato principatu: ac ſi dicat. Multum eſt hoc uobis ſ. uſurpare ſacerdotium inter nos, cum omnes ſint ſancti quemadmodum uos: & non egent ſacerdote intermedio quaſi ſanctiori. Neque egent alio duce quam Deo, cum in medio eorū ſit dominus: qui nos docet & dirigit: ideo non eſt opus alio duce. Et forte iſtuc reſpicit illud Chriſti apud Lucam Reges gentium dominantur eorū. Non ſic erit inter uos, ſed qui uoluerit maior eſſe: ſit ſicut iunior. *Audiuit Moſeh: & proiecit ſe ſuper faciem ſuam.* Voluit hoc ſigno ſeu hac proiectione oſtendere ſanctus uir ſuam humilitatem: quod nullo pacto primatum gentis ambiſſet, ac ſi diceret. De duce tam deiecto ſeu qui tam facile ſe iactat ante nos, non deberetis talia ſentire. Vel proiecit ſe, ut oraret Deum: ne ſibi illatam iniuriam uindicaret: ſed prior ſenſus magis arridet. *Mane oſtēdet dominus, qui eius ſeu qui illi.* i. cras oſtendet quem uelit ſibi adherere, & miniſtrare: *Et ſanctum faciet appropinquare ſibi.* i. & ſanctiorem faciet ſibi appropinquare, ut ſibi miniſtret. Dixerat enim Chorach omnes eſſe ſanctos & ſacerdotio dignos, & quia Moſeh optime intellexerat mentem Chorach, quod uidelicet uoluiſſet dicere ſe tam ſanctum ſicut Aharon, licet de tota communitate loqueretur, reſpōdet ad mentem potiusquā ad uerba. Tu inquit te ſanctum iactas, & tam dignum ſacerdotio ſicut Aharon: non eſt in hoc ſtandum iudicio tuo ſed Dei, qui cras oſtendet quis ſit ſanctus. i. quem uelit ſibi tanquam ſacerdotem miniſtrare. Et literam ſic uerte. Cras

ſcilicet

ſcilicet erit, aut ueniet craſtina dies: & notum faciet ſeu manifeſtabit dominus qui illi, id eſt, quem ſibi potius uelit, te uidelicet uel potius Aharon, & ſanctum, id eſt, ſacerdotem aut ſanctiorem. Duo dicit Deum oſtenſurum: ſcilicet quis ſit ſuus, & quis ſit ſanctus uel ſanctior. *Et approximquare faciet ad ſe quẽ uoluerit & ſanctiorẽ.* Aliqui diuiſe legunt iſto modo Cras manifeſtabit dominus quis ſit illi ſeu quis ſit miniſter eius: & ibi punctus. Et ſanctum accedere faciet ad ſe, & ſic legit Sanctes. *Et eum quem elegerit, appropinquare faciet ſibi.* Scilicet de cætero tanquã ſacerdotẽ & miniſtrũ. *Capite acerras, Chorach & omnis congregatio eius.* i. tu Chorach: & uos omnis congregatio eius. Non erat leuitarum ſed ſacerdotum munus thimiama offerre ſed quia ipſi tractaue rant ſe dignos ſacerdotio: præcipit eis acerras ſuſcipere & munus facere ſacerdotũ: ſed quia nõ erant ſacerdotes & munus non ſibi mandatum facere præſumebant, combuſti ſunt. Dictio hebraica mactot. i. patellæ aut acerræ, ſignificat ꝓprie inſtrumentum quo prunæ ab igne extrahũtur, aut quo accipiũtur. Nam à chatah quod eſt capere, eſt machtah. i. acerra ſeu uas quo prunæ accipiuntur. Prouerbiorum. 25. Quia prunas tu choteh. i. accipis ſuper caput eius. Et Iſaiæ. 30. lachtot. i. ad capiendũ ignẽ de incendio. *Vir quẽ elegerit dñs ipſe ſanctus.* i. quẽ ſigno aliquo ſenſibili deſignauerit a ſe electũ: ille ſit ſanctus. i. ſacerdos eius ſeu ſeparatus ad miniſterium eius, hoc enim ſonat chadas. i. ſanctificare, quod ſeparare. ſ. ab immũditijs, aut à prophanis uſibus & Dei ſeruitio uel miniſterio applicari. *Nũquid parũ uobis?* Hebraicè eſt. Nunquid parũ à uobis, ſed ſenſus bene redditus eſt. *Vt appropinquare faceret uos ſibi.* Quatuor munera ſibi a dño colata enumerat. ſ. ſeparare eos à cõgregatione Iſrael, appropinquare facere ſibi, facere opus in tabernaculo dñi, & ſtare corã cõgregatione & miniſtrare congregationi aut Deo: ac ſi dicat. Non deberetis ſacerdotiũ quærere, poſtquã tot munera conſecuti eſtis à dño. *Et Aharon quid eſt?* Subaudi a ſe, ac ſi dicat. Nõ ambiuit ſibi ſacerdotiũ, non quæſiuit, inſcius ad hoc munus à domino uocatus eſt. Aut & Aharon quid eſt? id eſt, quid culpę habet in ſacerdotio ſibi tradito, aut quid eſt, ut ſcilicet uſurpare ſibi poſſet ſacerdotium ſine Dei uoluntate? Non eſt tantus, ut hoc ſibi uſurpare poſſet etiamſi uellet. Et hoc dicto illi receſſerunt à loco ubi erat Moſeh; aut forte non aderant filij Rehuben, quando aduerſus Moſeh expoſtulauit Chorach, quod hic Caietanus dicit. *Miſit Moſeh ad uocãdum Dathan & Abiron filios Eliab: & dixerunt. Non aſcendemus.* Voluit Moſeh pacificum reddere Dathan & fratrem: quemadmodum reddiderat Chorach: deferẽdo controuerſiam ad iudicium domini. Quod uero dicitur. Non aſcẽdemus putat Caietanus dictum, quod tabernaculum domini, eſſet utcunque caſtris eleuatius. *Nunquid oculos uirorum iſtorũ effodies?* Senſus eſt. Nõ ſat eſt tibi, eduxiſſe nos de terra Ægypti fluẽte lacte & melle, ut nos mori faceres in ſolitudine, ſed præter hoc facis te principem, ſuper nos principatum gerẽdo. Deinde arguit eum mendacij: quod fuerit illis pollicitus terram fluentem lacte & melle, neq; ſolum hanc nõ dederit ſed neque dediſſe eis hæreditatem agri & uineæ. Nun præter hæc mala effodies oculos uirorum iſtorum? Vtimur nos Luſitani nonnumquam hoc ſchemate. Maxime cum quis nobis importunus eſt dicentes. Quid ex me quæris, uis mihi oculos eruere? Eram tantos ſobre mim que me tirauaõ os olhos. Tot erant ſuper me, quod oculos eruere uolebant: & eſt methaphora à coruis de ſumpta: qui importune animalium oculos eruere uolunt, illisque maxime inſidiantur: & uolunt meo iudicio dicere. Non ſat eſt tibi, feciſſe nobis tot mala, ſed uis nos afficere extremo malo, nempe oculos eruere? Alter ſenſus eſt. Principatum ambitioſus obtinuiſti, & putas nos non habere oculos, ad uidendam tirannidem tuam? Aut uis nobis oculos ad hoc tollere, ne ſcilicet eam uideamus: quem etiam loquendi modum nos habemus dicentes. Putas me non habere oculos, id eſt, me hæc quæ facis non uidere? ut habere oculos accipiatur pro uidere, & non habere pro non uidere. Nos dicimus. Queres me cegar, id eſt, uis me excæcare, ne hæc uideam. Aliqui interpretantur. Vis oculorum præſtigium facere, ne iſti homines uideant tuam ambitionem? ſed prior ſenſus ſimplitior eſt. *Non aſcendemus.* Videtur ex hoc loco, omnia hæc per nuntium relata Moſeh: quoniam ut dictum eſt iſti non aderant, & uocari iuſſi ſunt. Sũt inter hebræos qui hæc ad exploratores referunt, ut ſit ſenſus. Nũ oculos uirorum iſtorum. ſ. exploratorũ, qui terram diligenter uiderunt & retulerunt, qualis eſſet, quod. ſ. habitatores deuoraſſet, effodere uis?

Ne reſpicias ad minchah eorum. Poſſet etiã uerti. Ne uertas te, ad ſacrificium illorum. Erat minchah ſacrificium panis delicatiſsimi, quod dominus libenter uidebat: quoniam præcipiebat illud cum omnibus alijs offerri: ut patet capite ſuperiori, & ideo poſſet eſſe ſenſus. Licet Chorach tibi offerat delicatiſsimum munus uidelicet minchah, non tamen uertas te ad eius ſacrificium, id eſt, non reconcilieris illi. Nouerat ſanctus uir Deum propitium & miſericordem: & qui facile ſacrificijs placatur, ideo hæc orat. *Non aſinum unum ab eis leuaui,* id eſt, nullam rem quantuncunque uilem, ueluti aſinũ accepi ab eis, neque dono neque mutuo. *Neque confregi unum ex eis.* Hoc enim ſignificat uerbum hareti. Solent principes & ſuperiores, ſubditos ſuos nonnunquã frangere & conculcare: iuxta illud Pſal. Reges eos in uirga ferrea & tanquam uas figuli confringes eos. *Et cõgregare fecit contra eos Charach: omnem congregationem ad oſtium tabernaculi.* Munſterus hic uertit. Et congregauit iuxta eos Chorach, omnem cœtum: & uidetur litera hæc Germanius ab eo reddita. Poſſet tertio uerti. Et congregare fecit ſuper eos chorach omnem cœtum: ac ſi dicat, uoluit Chorach, ut qui partes eius agebant ſtarent in ſuperiori loco quam eſſet Aharon & ipſe Moſeh, eis conſentientibus: & iſte ſenſus poſterior ſequentibus conſonat, quoniam ignis dicitur à domino egreſſus & deuoraſſe centum quinquaginta uiros: quare uidetur eos domino fuiſſe proximiores. Quia tamẽ dominus dicit Moſeh & Aharoni, ut a multitudine recedant, & qđ eã deuorabit in momẽto: uidetur totam multitudinem fuiſſe tunc temporis præſentem coram domino ut ageret partes Chorah ſaltem maior pars illorum. *Gloria domini uiſa eſt,* id eſt, nebula ſeu nubes illa nebuloſa, qua dominus deliteſcebat. *Deuorabo eos in momento.* Incerta & occulta eſt ſignificatio uerbi raga, a quo rega, id eſt, momentum. Verbum uero dicunt ſignificare findere transfigere & quieſcere: ſed meo iuditio ſignificat propriè ſcindere non quomodocunque ſed quando per ſe aut ex ardore, aliquid ſcinditur non gladio, nos dicimus areganhar gretaar, & neſcio an ſermo latinus uerbum habeat ad hoc proprie ſignificandum. Nam uidetur ſignificare ſciſſuras aut diuiſiones quales fieri ſolẽt ex ardore ignis aut ſolis in pelle hominis, aut in ficu, cum nimium matura eſt. Nos eas quæ in pelle fiunt uocamus gretas, quæ uero in ficu aregoas: & ad hoc ſignificatum poſſunt fere omnia reduci. Exempla multis ſcripturæ locis paſſim obuia ſunt. Nam Iob. 7. habes. Pellis mea raga. i. ſciſſa eſt, ou gretada. Et capite. 26. Potentia ſua raga. i. diuiſit mare. Idem Iſaiæ. 51. & Ieremiæ. 50. ubi noſtri uertunt ut hirgiali. i. quieſcere faciam terram: tu melius uertas, ut aperire faciam terram ſeu ſcindere: unde ſequitur & cõmouere faciat habitatores terræ: qui ſolent maxime admirari & commoueri: cum uident terram magnis hiatibus aperiri. Id etiam quod noſtri Iſaiæ. 34. uertunt. Ibi hirgiah. i. quieuit ſtrix: quod Hieronimus uertit. Cubauit lamia: tam bene uertas. Ibi diuiſit ſtrix. ſ. tempus. Solent enim aues quædã, in eſtate eſſe in una terra, & in hyeme in alia: ſicut apud nos hirundines & turdi. Aut diuiſit ſtrix, id eſt, fiſſuram uel diuiſionem fecit ad nidificandum. Vnde ſequitur. Et inuenit ſibi requiem, & uidetur germanior expoſitio. Sic illud Ieremiæ. 31. quod noſtri interpretantur iuit Deus ante eum, ut requieſcere faceret eum, tu tã bene uertas ut aperire faceret ei. ſ. oſtia ciuitatum munitarum. Sic Iſaiæ 51. Iudicium meum in lucẽ populorum argiah. i. requieſcere faciet: tam bene interpretaberis aperire faciet. i. oſtendet aut diuidere faciet. Illud etiam Prouerbiorũ 12. quod noſtri uertũt. Labium ueritatis firmũ erit in ſæculum, & argiah. i. ad momentum lingua mendatij: uertendum melius puto. E diuiſa lingua mendatij quia nũc unum nunc aliud dicit. Aut ad diuiſionem. i. ad parum durat ſicut ſciſsio uel diuiſio, id eſt, ſicut momẽtum quo fit ſciſsio uel diuiſio, aut apertio ſcilicet oculi. Vnde illud Iob. 21. quod noſtri interpretãtur. Vuerega, id eſt, in momẽto aut quiete ad ſepulchrũ deſcendent: uertendum puto. Et in ſciſsione. i. tam celeriter ac ſi terra aperiret ſeu ſcinderet ſe ad eos deuorandos: ad ſepulchrum deſcendent. Nomen ergo rega quod hic ponitur ſignificat propriè ſciſsionem & aperturam, ſiue terræ ſiue cuiuſcunque alterius rei: ut patet Threuorum quarto. Quæ ſubuerſa eſt chemo raga, id eſt, ſicut ſciſsio, id eſt, in tam paruo tempore ſicut fit ſciſsio uel diuiſio Pſalmo. 77. Quomodo fuerunt in deſolationem, cheraga, id eſt, ſicut ſciſsio fieri ſolet. Sic & hic. Et conſumã uel comedam eos cheraga. i. ſicut ſciſsio. i. tam breui tẽpore, quã breui ſciſsio uel aptio terræ fit. Collige ergo ex his, quæ diximus uerbũ raga ꝓpriè ſignificare diuidere ſeu ſcindere & aperire, nomina uero à uerbo deducta ſciſsionẽ & aperturam. *Fortis, Deus ſpirituum omnis carnis.* Prius nomen eſt. El, à fortitudine ſumptũ.

Secundũ elohim, id eſt iudex, & uidetur litera legenda ut poſt el, id eſt fortis ſit punctus, poſt modum ſequatur Deus ſpirituum ſcilicet dator uel diſtributor. Et inde quàm conuenienter orat ſanctus uir, ac ſi diceret. Non eſt tuum qui es dator ſpirituum ſeu uitæ, tam facile tan tam multitudinem uita priuare. Aut non eſt tuum, qui ueluti iudex es, omnium ſpirituum diſtributor ac dator: occidere omnes pro unius peccato. Quemadmodum dicebat ei Ahraham Geneſis decimo octauo. *Super omnẽ cœtum iraſceris.* Verbum chaſaph ſignificat proprie feruere, & quia iratus uidetur ira bulli re, ſignificat conſequenter iraſci, ut explicuim' Geneſis quadrageſimo primo. *Separate uos.* Hebraice eſt Aſcendere facite uos. Erant enim tabernacula Chorach Dathan & Abiron, in loco demiſsiori quàm tabernacula aliorum: ideo dicit. Aſcendere facite. Præcipit eium, ut qui morantur in circuitu tabernaculorum iſtorum peccatorum: leuent inde tabernacula & omnia ſua. *Et diſceſſerunt è tabernaculo Chorach.* Hebraice. Et aſcenderunt, ſed ſenſus redditus eſt. *Egreſſi ſunt,* ſcilicet tabernacula, & manebant à parte exteriori oſtiorum ſuorum. *Et filii & paruuli eorum.* i. filii maiores & etiam paruuli. *In hoc ſcietis quòd Dominus miſit me, ut faciã opera hæc.* Loquitur hic Moſeh de opere ſequentis uindictæ, quam dicit ſe facere ex imperio Domini & nõ ex corde ſuo: ſeu ſua ſponte & uoluntate. *Et quòd non de corde meo,* id eſt non mea uoluntate aut poteſtate, ſcilicet faciam omnia opera hæc, puniendo ſcilicet impios, ſeu quòd non me ad hæc facienda ingeſsi. *Si ut moriuntur omnes homines, morientur iſti: & uiſitatione omnis hominis, uiſitatum fuerit ſuper eos: non Dominus miſit me,* id eſt ſi naturali morte ſeu quemadmodum alii homines mori ſolent, ſenio ſcilicet, uel uiſitatum fuerit ſuper eos, quemadmodum ſolet ſuper alios, id eſt percuſſerit eos Dominus, quemadmodum ſolet alios percutere, ſcilicet ægritudine. Solent enim homines dupliciter mori, quidam naturaliter, ſicut ſenes qui dies ſuos impleuerunt: alii uero immature, ſicut qui à Domino dum hominum geſta uiſitat occiduntur, ſiue ægritudine ſiue ſubita morte. Poſſet etiam pro uiſitatione legi recordatione. Nam uerbum pachad & ſi uiſitare ſignificet, frequentius tamen ſignificat recordari. Recordatur enim Dominus peccatorum hominis, & ſic punit eos à uita ſubtrahendo. *Et ſi creationem creauerit Dominus,* id eſt ſi nouam rem produxerit: aut ſi ſeparando ſeparauerit, id eſt rem inſolitam & ſeparatam ab his quæ communi curſu naturæ fieri ſolent fecerit. *Deſcenderint uiuentes infernum.* Ecce res inſolita, quòd ſcilicet homo uiuus ſepeliatur, uel ingrediatur ſepolchrum: Et aduerte quòd dictio ſcheolah aliquando infernum, & aliquando ſepulchrum ſignificat, & ſi hic infernum uerteris, non male uertas: quoniam iſti ad inferna deſcenderunt damnatorum. Verbum ſcaal à quo diriuatur, ſignificat petere, unde ſceol, id eſt ſepulchrum quòd ſemper petat cadauera, quemadmodum dixit Selomoh Prouerbiorum trigeſimo, infernus ſeu ſepulchrum nunquàm dicere ſufficit. *Quoniam contempſerunt uiri iſti Dñm.* Poſſet etiam uerti: reprobauerunt, quoniam reprobando & contemnendo uicarios eius, eũ reprobare uidebantur, iuxta illud: Qui uos ſpernit me ſpernit. *Deglutiuit eos & domos eorum,* id eſt tiguriá, quoniã in deſerto non uidentur alias habuiſſe domos. *Et omnẽ ſubſtantiam.* Dubia eſt ſignificatio nominis rachus, quod hic ponitur: & hebræi ſubſtantiam & opes ſignificare dicunt, & reches quod ex eadem radice eſt, dicunt ſignificare mollum aut dromedarium propter illud Heſter octauo ubi dicitur. Miſit literas per manum curſorum, in equis: equitantes hareches, id eſt mullos, dicuntur autem mulli reches à rachus quod eſt ſubſtantia ſeu opes, quòd ſoleãt à mercatoribus in mulis hinc inde deferri. Poſſet etiam uerti. Equitantes hareches, id eſt ſub ſtantia ſeu expenſis regis: ſed quia ſequitur, filiis equarum, prior expoſitio germanior eſt. *Operuit ſuper eos terra.* Nõ permanſit terræ hiatus ſeu apertura, ſed ſtatim terra coniunxit ſe: ita ut nihil veſtigiũ in ea remaneret hiatus. *Fugerunt à uoce eorum,* id eſt cum eos clamare audirent dum ſubmergerentur: receſſerunt fugientes. *Ignis egreſſus eſt à Domino,* id eſt à loco in quo erat Dominus, aut ab altari holocauſtorum, ſed primum melius, quoniam cum Dominus incluſus eſſet in columna nubis & ignis, poterat ex illa columna ignis exire. *Appropinquare faciẽtes incẽ*

ſum

ſum. Sic in hebræo eſt: quod alii explicant, per offerentes incenſum. *Et ignem diſpergat ul tra* aut. *longe*, uidelicet à ſe. Nam uerbum hala Micheæ quarto ſignificat elongare, ubi di citur. Et ponam uehonalah, id eſt elongatam, ſcilicet à patria ſua: in gentem robuſtam. *Et thuribula peccatorum iſtorum in a- nimas ſuas.* Subaudi. Et leuet ea, ſcilicet thuribula peccatorum iſtorum, qui ſcilicet peccauerunt in animas ſuas, id eſt cauſa fuerunt ut animabus ſuis & uita priuarentur. *Facient ex eis extenſas laminas* Dictionis pachim, id eſt laminæ, ſignificatio propria ignota eſt he bræis: ſicut & uerbi puach à quo deſcendit. Dicunt aũt hebræi ſignificare flare & illaqueare. *In opertorium pro altari*, ſcilicet holocauſtorum. Nam à parte anteriori altaris poſitæ & affixæ ſunt huiuſmodi laminæ, ut à populo ui derentur. *Et ſanctificatæ ſunt.* Poſtquàm enim res ſemel erat Domino dicata: dicebatur ſancta, neque poterat amplius in prophanos uſus uerti. *Erunt in ſignum filiis Iſrael*, quòd ſcilicet nemo de cætero audeat ambire ſacerdotium aut principatum: ſed ille ſit ſacerdos & princeps, quem Deus deſignauerit. *Reſpexerunt ad tabernaculum.* Melius, uerterũt ſe ad tabernaculum à quo terga uerterant. *Viſa eſt gloria Domini*, id eſt nubes illa, in qua Dominus occultabat ſe. Veniebat enim do minus ad protegendum ſeruos ſuos: & puniendum rebelles. *Ad aſpectum tabernaculi do mini*: aut *ad faciem.* Nam timentes impetũ multitudinis, fugerunt ad oſtium tabernaculi Domini, ut ab eo protegerentur. *Aſcẽdite ſeu eleuate uos, de medio cœtus huius, & conſumam eos ſicut ſciſſio.* Omnes fere noſtri uertunt hic. Tollite ſeu ſeparate, uerbum tamẽ rum proprie ſignificat leuare eleuare. Similiter pro ſciſſione legunt. Sicut in momento: ſed iã diximus hoc eodem capite, quid proprie dictio ſignificaret. *Pone ſeu da in eo ignem de ſuper altare.* Timuit ſanctus Moſeh, ne forte turbatus Aharon, acciperet ignem non ſanctũ, & moreretur, quemadmodum filii: ideo admo net eum ut ignem de altari, ſcilicet holocauſtorum ſumat. *Expia ſuper eos*, id eſt offer pro peccato eorum. Poſſet etiam legi. Linies ſuper eos, id eſt tuo ſacrificio operies illorum peccata, ne à Domino ad uindictam uideantur. *Quoniam egreſſa eſt ira.* Poſſes etiam uertere ſeruor. *A facie Domini incepit percuſſio* Significat uerbum nagaph, à quo negeph id eſt plaga, cædere ad mortem, & interdum citra mortem. *Ecce cœperat plaga.* Non explicat textus qua plaga percuſſi ſint iſti de populo, & quia dixerat Dominus Deuorabo eos ſicut apertionem ſeu ſciſſionem, poſſet teneri quòd terra abſorbuerit eos, aut ſi malueris dicito eos, ab igne qui deuorauerat ducentos quinquaginta uiros eſſe abſorptos. *Stetit inter mortuos & uiuos.* i. poſuit ſe in extremitate uiuorum, ut inde ſeſe opponeret iræ Domini.

IN CAPVT. XVI. NVMERI. AD mores annotatio

E*T accepit Chorach Datan & Abiron.* Periculoſa res ualde, proximum eſſe rebus, quas poſsis male concupiſcere. Non ſolet ruſticus concupiſcere aut ambire regnum alicuius regis, neque ſimplex ſacerdos ſummum pontificatum, ſed dux & cardinalis ambiunt, quæ ſibi uidẽtur proxima eſſe. Sic & pharizei uidentes Ioannem parum à Meſsia diſtare, offerunt ei aut potius tentant an nomẽ Meſſiæ deſideret. Sic & Diabolus de monarchia Chriſtum tentat, quia putauit eum magnum uirum qui facile monarchiam ambire poſſet. Sic & iſti quorum alteri ad ſummum ſacerdotium parum deerat, alteri uero ad principatum, cum primogenitus eſſet. Hinc ſæpe filii regum poſt primogenitum occidi ſolent, ne principatum ambire contingat. Similiter uides quàm facile peccator, præſertim ambitioſus, ſocios inueniat ſimiles. Forte dicebat Chorach Dathano. Quid negligis principatum tibi iure debitum, cum ſis primogenitus, quem iſte Moſeh ſibi uſurpauit, quemadmodum Aharon tulit ſacerdotium meum? Quare cauendum maxime eſt, ne ambitioſis iungaris. Et mirandum ualde eſt, quàm facile iſti ducentos quinquaginta uiros inuenerint, qui tam facile irent in eorum ſententiam. Admonemur etiam tenere locum, quem nobis dederit Dominus, & æquo animo ferre ſi nobis inferiorem prætulerit. *Cur eleuatis nos ſuper congregationem Domini?* Solent ambitioſi cauſam ſuam peculiarem, communem facere: ne de uitio ſingularitatis notentur: iſti non popu-

lo

lo,ſed ambiebant ſibiprimatum : ſed ne digito monſtrentur,communem faciunt cauſam ſuã: quaſi non ſuam ſed totius populi iniuriam uindicare noluiſſent. *Omnis populus ſanctus eſt : & in medio illorum Dominus.* Quemadmodum(ut Paulus dicit) iuſto non eſt lex poſita, ita & prælato non uidentur ſancti indigere,ſed ſolo Deo rectore, cuius uoluntatem ſequuntur. Non tamen debet eſſe ulla cõmunitas ſine rectore quantumcunque ſit ſancta : uel ut doceatur bonos mores, vel ut eos conſeruet adeptos. *Multum uobis.* Diu iniquiunt diſsimulauimus hanc iniuriam,ſed iam non oportet eam diſsimulare. Vtinam diſsimulaſſetis,ut non cum omnibus periretis. *Audiuit Moſeh & proiecit ſe ſuper faciem ſuam.* Conſidera diligenter prudentiam viri. Nouerat ſuperbos non niſi humilitate uinci: ideo deiicit ſe,ut uideat ſi ſua humilitate poſſet ſuperbum ad humilem animum reuocare. Similiter nihil humiles tam ęgre ferunt,quàm ſi de ſuperbia notentur. *Mane notum faciet Dominus,qui eſt ſuus.* Frequenter admonui ſanctos, omnes iniurias & cauſas ſuas reiicere in iudiciũ Dei,quoniam probe norunt quàm acriter puniat eos, qui eis iniurii ſunt. Similiter inſtruimur non eſſe iuditii aut meriti noſtri,eſſe gratos aut miniſtros Domini: ſed electionis eius, quare autem iſtum alteri præferat qui nobis dignior & melior uidetur, nõ eſt noſtrum iudicare, ſed mirari. Videtur enim hoc facere,ut mirabilior appareat. *Nunquid parum uobis eſt quod ſeparare fecit deus Iſrael uos?* Summam prudentiam calet uir Extollit dignitatem eorum, ne ambirent maiorem quàm Dominus alteri dederat. Solent enim ambitioſi pro nihilo reputare quæ habent,cuncta quę ſunt aliorum, ſibi maiora & meliora uidentur licet non ſint multiplicat etiam elogia, ut animęquiores reddat. *Congregata eſt contra Dominum.* Audiant hæc qui miniſtros à Deo electos deturbant,aut ſuis officiis deiiciunt : quòd non eis ſed Domino iniurii ſunt. *Aſcendere feciſti nos ê terra fluente lacte & melle.* Vertunt impii beneficia in maleficia, & ſolent parua ſua exaltare, ut deiiciant magna quæ contuliſti. Solẽt etiã ingrati magna quæ ab eis aufers reputare, parua uero ſi ad maiora aſpirent. *Etiã non ad terram fluentem lacte & melle uenire feciſti nos.* Admonui Geneſis decimo qnin to,hominem pro nihilo reputare magna ſi dederis, niſi à te accipiat quod deſiderat: quemadmodum ibi diximus de Abraham. *Iratus ẽ Moſeh ualde,et dixit ad dñm,ne aſpicias* Ne quæſo clauſis oculis tranſeas locum iſtum: ſed expende hic quales ſint maiores iræ ſanctorum. Iratus inquit eſt ſanctus Moſeh ualde: ſed quid ſic ualde iratus inimicis mali infert aut precatur? Nunquid ut à terra abſorbeatur quẽadmodum fecit Dominus, aut ut moriatur, aut leui corripiatur langore? Abſit,ſed uide, quid illi precatur mali. Ne reſpicias inquit oblationẽ illorũ. Audi etiam quid .9. capite impiis precetur mali Hoſeah propheta. Da inquit eis Domine : ſed quid dabis? Da uuluam quæ orbet eos & ubera arentia. *Non aſinum ab eis accepi, neque malefeci uni ex eis.* Audiant hæc Gubernatores, Reges, & Iudices, qui diligunt munera obcæcantia, ſequuntur retributiones : & hæc duo maxime neceſſaria eſſe iudici ſciant, ſcilicet nibil ab aliquo accipere,& neminem grauare. *Separate uos de medio congregationis iſtius : & conſumam eos in momento:* Ecce quid ualeant iuſti populo & congregationibus in quibus ſũt. Videntur enim ligatum habere Denm : ita ut eis præſentibus ſæuire nolit in malos. Audiſti quid angeli qui uenerant ad Sodomam ſubuer Gen. 19
tendam dixerint ſancto Loth. Non poſſumus inquiunt quidquam facere, donec ingrediaris illuc. Neque tamen hoc impii cognoſcere nel aduertere uolunt. *Proiecerunt ſe ſuper facies ſuas.* Nota quid ſancti malis ſibi illatis inferant. Iſti uolunt eos deturbare & lapidare: ipſi uero ſeſe coram Domino deiiciunt ut illis parcat: à quibus prælati diſcant quales eſſe debeant erga turbatos & malos ſubditos. Abſit à me (ait ſanctus Semuel) vt pro uobis orare 1 Samu. 12
ceſſem: licet me iudicem reiiciatis. *Deus ſpirituum omnis carnis.* Expende deprecationẽ. Difficile artifices,artificiata ſuadeſtruere uolũt, ad memoriam Domino reducit ſe fuiſſe ſpirituum artificem: ut retineat eum ne deſtruat. *Vir unus peccauit.* Quid Domino dicis ſancte uir? Nonne aduerſum te & Aharon totam multitudinem ſollicitauit Chorach? Quare ergo aſſeris unum peccaſſe ſolum? Excuſandi ſuuo peccatores à ſanctis & prælatis ſuis : cum uiderint

uiderint Dominum io ſuos uelle animaduerte re. Similiter cauendum ualde eſt, ne autor ſis ſeditioois, quoniam in eos ſæuire ſolet maxime Dominos: & uult uir iuſtus Deum quaſi iniuſtitię arguere, quemadmodum ſanctus Abraham Geoeſis decimo octauo, ut iram deponat.

Tollite è circuitu habitaculi Chorach. Nocet ualde (ut ſæpius me meminiſſe recolo) apud te peccatorem habere, quoniam ſępe, te cum eo pœna inuoluit. Diſce etiam hic Dei immenſam clementiam, qui (ut ſæpius dixi) antequàm flagellet admonet, cuius noo meminerat Moſeh. *Ne attingatis omnia quæ ſunt eis.* Non ſolum mali præſentiſsima peſtis ſunt bonis, ſed etiam omnia eorum etiam quæ bona uidentur, à quibus maxime fugiendum eſt. Et mirabilis eſt peccatorum nonounquàm pertinacia, qui audientes mala ſuper ſe uentura non reſipiſcunt, neque ueniam poſtulant.

Quia non de corde meo. Talis debet eſſe prælatus ut de corde ſuo ſeu ſponte benefaciat, ſed inuitus puniat. *Si ut moriuntur omnes homines morientur iſti.* Quemadmodum Domious ſuis ſeruat uitam bonam, ita & cooſuetam mortem: unde eoniecturari licebit cũ aliquem uideris inſolita morte perire: eum nõ fuiſſe Domino io uita ſua gratum. Habes etiam tripliciter homines mori, quoſdam ſenio confectos, alios ex uiſitatione Domini, qui in uirga uiſitat peccata eorum: alii quos duris cruciatibus, & inſolitæ morti ſeruat. *Si creationem creauerit Dominus.* Quemadmodum Dominus noua bona creat, quibus ualde bonos remunerare ſolet: ita & noua ſupplitia, quibus peſsimos diſcruciat. Et conſidera qualiter Dominus zelat pro ſanctis ſuis. *Et ignis conſumpſit ducentos quinquaginta uiros.* Solet Dominus puoitionem diſtribuere, iuxta colparum merita: & grauiora crimina ac facinora, grauioribus ſupplitiis punita ſunt, apertione ſcilicet terræ: leuiora uero incendio delere.

Tollat acerras de incendio. Non ſunt res ſacræ permittendæ in uilioribos iacere locis: ſed ſeruandæ etiam ſi impii eis utãtur. Dona enim Dei, etiam apud impios cuſtodienda ſunt.

Erunt in ſignum filiis Iſrael. Docere nos uult Dominus, ut accipiamus in alieno capite diſciplinã: & ſimol nos admonet pietatis ſuæ, qui ne de cætero puniat, nos admonet flagellis peccatorum. *Murmurauerunt omnes filii Iſrael in craſtino.* Sunt qui flagellis Domioi emendantur. Bonũ mihi Domine quòd Pſalmo
humiliaſti me: ſed etiam ſunt qui flagellis Domini fiunt deteriores. Super quo percutiam Iſaię 1
ultra, addetes præuaricationem? Diſſecti ſunt, Pſalmo
ſed oon compuncti. Et admiranda eſt hominũ peccatorum impudentia, ſocios abſorptos & combuſtos uiderant in momento, quia ducibus rebellarant, neque tamen timent ſed impudentiores fiuot, & quos Dominus ueluti impios deleuerat, iſti uocant populum Domini. Et expende quantum ſit malum, eum bonum iudicare, quem Dominus caſtigauit veluti malum. Et vide qualiter culpam ſuam in ſeruos Dei uertant: ut mortuos propter ſcelera ſua, dicant ſaoctos occidiſſe. *Et reſpexiſſent ad tabernacula eccleſiæ.* Videbant iſti Deum ſeſe ſibi opponere & paratam uindictam: neq; tamen ſęuitiam deponunt. Impius cum in profundum deſcenderit malorum contemnit.

Venit Moſeh & Aharon ad tabernaculum eccleſiæ. Ecce ſanctorum refugium fugere uidelicet ad tabernaculum Domini, cum ab impiis perſecutionem patiuntur. Eſto inquit mihi in Deum protectorem & in domũ refugii ut ſaluum me facias. Docemur etiam furori aduerſariorum cedere. *Proiecerunt ſe ſuper faciem ſuam.* Hæc ſunt ſanctorum uiſcera pietatis plena, ut ſcilicet pro malis booa reddant: quemadmodum impii mala pro bonis.

Cape acerram & pone in ea ignem. Conſidera quæſo hoius viri mentem, & qualiter mala præuidit antequàm veniant, & illis occurrit. Turbatus erat Aharon timore lapidum, & licet eſſet ſacerdos, oblitus tamen erat pro inimicis orãre: ſed non ſic ſanctus Moſeh, qui ex amicitia ad Deum iam uiſcera pietatis induerat: & docentur prælati iram Domini aduerſus ſuos diuinare, illique occurrere, quemadmodũ ſanctus iſte. Quo in loco etiam expende, quantũ ualeant ſacerdotum preces & ſacrificia, quibus tam facile ira Domioi manſueſcit: & quàm bñ norunt ſancti ea, quibus deus placari poteſt.

Stetit inter mortuos & uiuentes. Quemadmodum induſtrius equi ſeſſor, ad metam equum quieſcere cogit: ita & iuſtus ſacerdos deum: ſtetit iſte ioter uiuos & oıortuos, & reſtrinxit ita Domini iram, ut amplius ire non ſineret, ut autem vno uerbo cuncta concludam: docemur fugere ſimultates & contentiones, maxime cum ſeruis Dei: neque ambire illorum miniſteria, ſed eſſe noſtra ſorte cootentos.

IN

IN CAPVT. XVII. NVMERORVM ad literam annotationes.

ET loquutus eſt Dominus ad Moſeh dicens. Viderat Dominus quæ mala orta fuerant ex ambitione Chorach, qui ſummum ſacerdotium ambierat: & uoluit futuris occurrere ambitionibus, ne in poſterum oriri poſſent: quòd fecit inditio florentis uirgæ amigdalinæ. *Accipe ab eis uirgam, uirgã ad domum patris, ab omnibus principibus eorum, ad domum patrum eorum: duodecim uirgas.* Si quæras quare Dominus uoluit faſcem uirgarum fieri, & ſibi in tabernaculo præſentari: aduerte quòd quemadmodum qui ſortiri uolunt, faſcem faciunt paruarum uirgarum, & vni præſentant: ut quam libuerit accipiat: & ipſe accipit quã mauult: ita & nunc voluit Dominus huiuſmodi faſcem ſortium fieri, & ſibi in tabernaculo præſentari: & inter ſortium uirgas, elegit uirgam Aharon, & tribum Leui: & hinc arbitror ſacerdotium ſorte dici. Quod uero Dominus ſortibus huiuſmodi aliquando uteretur, conſtat Leuitici decimo ſexto: ubi duæ ſortes mittebantur, altera pro Domino, atque altera pro capro emiſſario. Gaudet hebraiſmus huiuſmodi geminationibus, & idem eſt, quòd accipe ab eis ſingulas uirgas, aut à ſingulo eorum uirgam unam: quod autem ſequitur per domum patris, ſenſum hũc habet: accipiendo unam uirgam pro domo uniuſcuiuſque patris, non à ſingulis illius domus patris, ſed à principe uniuſcuiuſque domus, & hoc pro domo patrum illorum: quæ uidelicet ſint duodecim. Dicitur autem uirga hebraice matech à natah quod eſt inclinare reclinare, quòd ſuper eam homo maxime ſenex inclinari & reclinare ſoleat *Viri nomen ſcribes ſuper uirgam eius.* Poſſet etiam uerti. Virum & nomen eius ſcribes: quoniam in hebræo ponitur coniunctio et, & pronomen eius, & ſeorſus tunc eſſet. Deſcribes in uirga non ſolum nomen: ſed alias uiri qualitates quæ uirum indicare poſſunt. Vnde uidetur uirgas habuiſſe nomen tribus, & nomen uiri qui erat princeps huius tribus: & ſcriptum fuiſſe. Pro tali tribu talis uir. Nam ſi ſolius tribus nomen ſcriptum in uirga eſſet, non poſſent ſcire quem Dominus in ſacerdotem deſignaſſet, cum in tribu Leui eſſent multæ domus. Tum quia nomẽ Aharon erat ſcriptum in uirga Leui, præter nomen ipſius Leui: ſed incertum eſt an huiuſmodi nomina eſſent in papyro ſcripta uel potius inciſione in cortice ipſius uirgæ. *Quoniã uirga una eſt pro capite domus patrum eorum.* Videtur hic per caput intelligere priorem partem illius tribus, ut leui pro capite tribus Leui & ſic de Reuben Iudah & aliis. *Et relinques eas in tabernaculo.* Aliqui uertunt. Et dabis, alii repones, ſed uerbum ianach quod hic ponitur, ſignificat proprie relinquere: ut patet Iudicum tertio ubi dicitur: Iſtæ ſũt gentes quas hiniach, id eſt reliquit dominus. *Coram teſtimonio.* Videntur relictæ ante uelum poſt quod erat arca teſtimonii, quæ ut diximus dicebatur teſtimonii, quoniam in ea erat lex quæ teſtabatur pactum inter deum & iudæos. *Quo congregabor uobiſcum.* Munſterus vertit, vbi uos conuenio: te ſcilicet & Aharonem fratrem tuum. Sic quoque Sanctes uertit. Verbum tamen in paſsiua ponitur, in textu hebraico. *Virga eius florebit.* Melius uertas germinabit, quoniam uerbum parach non proprie ſignificat florere, ſed potius germinare: nos dicimus brotaar, & ſic Munſterus uertit, aut pullulare, unde ab hac radice eſt ephroach, id eſt pullus, ut patet Deuteronomii uigeſimo ſecundo ubi dicitur. Cum occurrerit nidus ephrochi, id eſt pullorum. *Faciam quieſcere â me querimonias filiorum Iſrael.* Aliqui querimonias uertunt, alii murmura. Verbum lon, à quo telunot, id eſt murmura duo ſignificat hebræis, ſcilicet permanere ſeu ut alii dicunt pernoctare, & murmurare: unde potes uertere murmura, & perſiſtentias ſeu pertinaciam qua mihi obſiſtere uolunt.

Dederunt ei omnes principes eorum, uirgam principi uni, uirgam principi uni, aut unam. Sic eſt in hebræo, ſed ſenſus bene ab interpretibus redditus eſt, id eſt ſingulo pricipi virgam vnam. Per domos patrum ſuorum, ſcilicet numerando illos aut pro domo patrum ſuorum uirgam dabit. *Et reliquit Moſeh uirgas.* ſ. in faſce colligatas ut fieri ſolet. Sic melius ad literam vertas, q̃ & dedit aut repoſuit, ut alii vertunt, ut Dominus ex eis acciperet quam maluiſſet, ut diximus. *Ecce floruerat uirga Aharon domui Leui.* Iam admonui uerbum parach ſignificare potius pullulare aut germinare quàm florere: ideo melius uertas. Et pullulauit virga Aharon pro domo Leui

ui,id eſt quæ poſita erat ꝑ tribu Leui. *Et protulit germen, & floruit florem & feſtinauit amigdalas.* Senſus eſt quòd virga Aharonis prius protulit ramuſculos,ſcilicet nouos,quos ſolet arbor emittere,quos uocat pullos,quemadmodum nos uocamus poldras. Secundo protulit flores. Tertio feſtinauit ſeu cito produxit amigdalas. Aduerte quòd multi ex noſtris non multum expendentes uerborũ & nominum diſcrimina: faciunt ſine ulla ratione inutiles repetitiones. Nam Sanctes uertit. Et protulerat florem, & floruerat flos, ubi uides eum inutiliter repetere. Idem enim eſt proferre florem & florere. Vnde Mũſterus magis ad literam accedens uertit. Et proferens germen & erumpens in florem: ſed neque ipſe uerbum uerbo reddidit. Eſt etiam aduertendũ uerbum gamal, quod hic feſtinare vertimus, duo hebræis ſignificare,ſcilicet feſtinare, & cito reddere ſeu retribuere: addunt etiam ablactare. Inter has tamen, communior eſt reddere ſeu retribuere: ut ex multis locis ſcripturæ cõſtat: ut Pſalmo decimo tertio. Cantabo Domino,quoniam bona gamal,id eſt retribuit ſuper me. Et Prouerbiorum tertio. Si non gema lecha,id eſt retribuit tibi malum: & ab hac radice eſt gamul, id eſt ablactatus, meo iudicio ſic dictus,quòd matri incipit retribuere educationis beneficium. Nam ex eo tẽpore, incipit matri miniſtrare ut poteſt,aut iam feſtinans ad uirum. Vnde de Semuele legimus matrem An- 1 Semue nam eum in templum detuliſſe ad miniſtrandum ſacerdoti, poſtquàm ablactauerat eum: aũt quia tunc ſi erat primogenitus, Domino reddebatur. Ab ea etiã eſt nomen gamal, id eſt camellus ſic meo iudicio dictus,quòd Domino ſuo optime pabulum & alimenta quibus nutritur reſtituat: quoniam eis frequentiſsime utitur quemadmodum nos aſelis. Hanc tamen alluſionem non omnino decerno: quoniam non certis coniecturis moueor. Eſt ergo ſic textus reddendus. Et reddidit amigdalas ſeu tribuit. Nomen uero ſached,id eſt amigdala, eſt à uerbo ſachad quòd ſignificat proprie feſtinare,quoniam amigdala inter omnes arbores feſtinat fructum ſuum producere. Ieremiæ primo. Quia ſoched,id eſt uigilo ego, aut melius quia feſtino ego,ſuper meo uerbo, ut ſcilicet illud impleam aut perficiam. *Ad ſeruandum in ſignum filiis amaritudinis ſeu amaris.* Dicunt hebræi uerbum marah,à quo meri qđ amarum uertimus, ſignificare mutare, tranſgredi rem & præceptum,rebellare,& non obedire: ſed re uera ſi quis ſollicite rem hanc expendat deprehendet ſignificare amaricari ſeu amarũ reddere, quẽadmodũ marar: unde illud. 1. Re. 13. qđ noſtri uertũt. Qui marali. i. rebelles fuerunt ori domini, tu germaniꝰ vertas: qui amari fuerunt ori Domini: aut qui os Domini amaricarunt. Vnde illud Threnorum primo,quod moderni uertunt. Maro mariti,id eſt inobediendo inobediens fui. Hieronimus melius uertit,amaritudine plena ſum. Vocantur autem filii amaritudinis, rebelles ſeu non obtemperantes: quoniam amari ſunt patri uel domino ſuo. *Ecce deficimus & perdimur, omnes nos perditi ſumus. Omnis qui appropinquando appropinquauerit ad tabernaculum Domini morietur. Nunquid conſumendi ſumus ut deficiamus?* Audientes filii Iſrael Dominum dicentem, ut de cætero nullus accederet ad eius miniſterium qui non eſſet de ſemine Aharon, ne forte moreretur: putarunt ſibi periculoſum ualde eſſe, habere apud ſe tabernaculum Domini: quoniam difficile eſſet aliquando non accedere,ideo dicunt ſe mortuos ſeu omnes morituros,ſi ſic res habeat,quòd omnis alienus à ſemine Aharonis accedens moriatur. Iſto modo omnes deficiemus moriendo. Aduerte hic quòd ſignificatio uerbi gaua,id eſt deficere ſeu mori, non plene nota eſt hebręis. Dicunt tamen ſignificare obire ſeu leniter mori,quod eſt (ut dicit rabbi Dauid) non longa ægritudine ante mortem detineri. Eſt locus Pſalmo octuageſsimo octauo, quo uidetur ſignificare deficere, ubi dicitur. Pauper ego, uegoa. i. & deficiens ab adoleſcentia mea. Mihi uero uidetur verbum ſignificare ita mori,ut nullum cadaueris ueſtigium appareat ſeu ut amplius non uideatur: rem tamen non diffinio quoniam non plene cõpertam habeo.

IN CAPVT. XVII. NVMERORUM AD MORUM COMPOSITIONEM ANNOTATIONES.

CApe ab eis ſingulas uirgas. Nonne ſatis eſt Domine Deus noſter,ut uerbo tuo nobis & eis indicares, te aliquem uelle habere miniſtrum, ut quiſque noſtrum eſſet ſua ſorte contentus,quid uirgis & miraculis opus eſt? Nunquid non ſat eſt, terram apertam uidiſſe clamores & uoces impiorum ab ea deuoratorum audiſſe, ut nemo de cætero auderet,

ret, aduerſus te os aperire, niſi ſimul uideant uirgam eadem nocte ramos flores fructumq; protuliſſe? Nouit Dominus infidelitatem & inuidiam noſtram: & quàm facile pacta frangimus, datamque mentiamur fidem, ideo miraculis & teſtibus utitur, teſteſque ſeruat aduerſum nos, quemadmodum me ſæpius admonuiſſe recolo. Admonemur etiam hic non eſſe omnium, miniſterio ſe diuino ingerere, ſed qui ab eo uocatur & eligitur ueluti Aharon: ut apoſtolus ad hebræos admonuit. Si enim principes, qui ſæpius ignorant, quos ad miniſteriū uocant, miniſtros pro ſua uoluntate deligunt: non curantes an alii ſint eis habiliores aut prudentiores: pro ſolo beneplacito uoluntatis ſuæ, cur hoc non licebit Deo, qui optime ſcruptatur & nouit, quos ad ſuum miniſterium eligit? Mathei octauo legis quemdam (prompto animo ut uidetur) Chriſtum ſequi uoluiſſe. Domine (inquit) ſequar te quocunque ieris, nunquàm tamen ad conſortium Chriſti admiſſus eſt, ſemel pulſam paſſus. Alios uero ad eius miniſterium uocatos, nihil minus cogitantes. Si quæras quare periculum in virgis potius quàm in alia re factum ſit, dico hoc ideo factum: quoniam tribus uirgis aſsimilantur, immo quod plus eſt ſic ab hebræis uocantur. In amigdala uero quæ cæteris arboribus maturius producit fructum, adumbrari puto: quanta celeritate & diligentia, à ſacerdotibus Deo miniſtrandum ſit: & quàm fructuoſus debeat eſſe ſacerdos, & in medio populi florere quemadmodū uirga Aharon in medio aliarum. Poſitæ ſunt etiam ſimul huiuſmodi uirgæ in quodam faſce, quemadmodum ſortes: & inter omnes uirga Aharon à Domino eſt electa: iuxta illud Selo-
Prouer 16 monis in prouerbiis. Sortes in urna mittuntur: ſed à Domino temperantur. Qua in re cōſidera Dei æquitatem. Ne quis diceret eum acceptare perſonas: uoluit rem committere iudicio ſortium: quoniam de his quæ nobis ſorte accidunt, non conquerimur, ſed quiſque patitur infortunium ſortium æquo animo. Vt ergo omnes ſcirent Aharonem ſacerdotium ſorte adeptum fuiſſe: uoluit omnes in uirga, ſuā experiri fortunam. *Ecce morimur, omnes nos perimus.* Et ſi Deus iniuſtas non audiat querellas: æquo tamen animo rationabiles ferre ſolet: & rigorem temperare. *Omnis qui accedit ad tabernaculum Domini moritur.* Quàm reuerenda & timenda ſint à nobis templa, locus iſte deſcribit. Si enim qui accedit moritur, quid erit ei, qui ex eis facit ſpeluncas latronum? qui uiolat aut in eis aliquid turpe committit? Vt ergo unico dicamus uerbo his duobus capitibus docemur aliena munera & officia non ambire, præſertim ea quæ à Deo nouerimus diſtributa.

IN CAPVT. XVIII. NVMEROrum iuxta literam annotationes.

ET dixit Dominus ad Aharon. Tutatus fuerat Dominus ſacerdotium Aharoni & filiis ſuis, propter quos ducentos quinquaginta uiros occiderat præter Chorach. Nunc uero ad eum reuertitur, admonens eū quòd quemadmodum alios ambientes ſacerdotium eius occiderat, ita faceret ei ſi quid cōmiſerit in ſacerdotio ſuo. *Tu & filii tui & domus patris tui, portabitis iniquitatē ſanctuarii.* Hęc uerba non ſolum ad ſacerdotes ſed etiam ad omnes leuitas diriguntur, quoniam omnes in ſanctuario miniſtrabant, quiſque in miniſterio ſuo, & dicit Dominus, quòd ipſi omnes tam ſacerdotes quàm leuitæ, portabunt pœnam omnium iniquitatum commiſſarum in ſanctuariū. Nam illorum erat, ſcilicet ſacerdotum, ſacrificia offerre; leuitarum, ſacra cuſtodire, populum à ſacris arcere, ſi quid ergo erratum in his eſſet, ipſi omnes erant pœnas criminis daturi. Ad Aharon uero diriguntur uerba ſequentia, ſcilicet. *Tu & filii tui portabitis iniquitatem,* id eſt pœnam iniquitatis *ſacerdotii ueſtri.* Si quid enim in ſacerdotio commiſſum eſſet, iſti qui ſacerdotes erant puniebantur. Et ſæpius admonui dictionem aon, non ſolum iniquitatem ſeu peccatum ſignificare: ſed etiam peccati pœnam ut ſæpius ex ſcripturis probauimus, quēadmodū ex eo quod ſecundo Semuelis duodecimo dicit Nathan Dauidi, Deum uidelicet tranſtuliſſe peccatum eius, id eſt pœnam in filium quem ex adulterio ſuſceperat. Si enim ſacerdos immundus, ad munus ſacrificandi acceſsiſſet, aut portionem ſuam in loco ſacro non comederet, aut animal non immolandum immolaret, horum omnium erat pœnas daturus. *Tribum patris tui: appropinquare facies tecum.* Subaudi ad miniſtrandum mihi. *Et copulent ſe tibi.* Significat uerbum leuali quod hic copulare uertimus hebræis proprie mutuare, & mutuo accipere: ad quod multa

ta ex ſcripturis citant exempla, ſcilicet illud Nechemiæ quinto vbi dicitur Lauinu cheſeph id eſt mutuauimus argentum. Item illud Pſalmi trigeſsimi ſeptimi. Loueh, id eſt mutuo accipit impius & non reddit. Et Prouerbiorum ſecundo. Seruus eſt loueh, id eſt mutuum accipiens: uiro mutuanti. Addunt & alteram ſignificationem, quæ meo iudicio uerbo propria eſt, ſcilicet coniungere, adhærere: cuius in ſcripturis multo plura quàm alterius exempla ſunt, ſcilicet Eccleſiaſtes octauo. Hoc illuenu, id eſt adhærebit ſibi de labore ſuo. Itē Pſalmo octuageſsimo tertio. Etiam Aſſur niluah, id eſt coniunctus eſt eis. Et Geneſis uigeſsimo nono lilaueh, id eſt copulabitur mihi maritus meus: ubi de uerbi ſignificatione diſputauimus. Mihi uero uidetur uerbum proprie ſignificare augere, augmentare aut copulare: quod uidetur eſſe idem quod augere. Nam quod alicui copulatur, augmentare facit id cui copulatur. Moueor ad hoc ex duabus coniecturis: altera ex nomine leuiathan ſeu liuiathan quod eſt quidam magnus ſerpens, quod eſt ex hac radice ſecundum hebræos, ſic meo iudicio dictus ab augmento, quòd uidelicet ſit augmentatus: & longus ualde. Secunda quia altera uerbi ſignificatio, ſcilicet mutuare aut mutuo accipere, maiorem habet conuenientiam cum augere, quàm cum cōiungere adhærere. Nā fœnerari nihil aliud eſſe uidetur, quàm augere id quod mutuo traditur. Ne autem me putes hanc ſignificationem ex meo capite fingere, audi Hieronimum interpretantem illud Prouerbiorum quarto quod noſtri uertunt. Dabit capiti tuo liuiat, id eſt copulationem gratiæ: dabit capiti tuo augmentum gratiæ: & loco magis conuenire uidetur. Illud etiam prioris capitis Prouerbiorum. Quia liuiat: id eſt copulatio gratiæ erunt tibi, ipſe uertit. Vt addatur gratia capiti tuo. Non tamen damno ſi teneas ſecundam ſignificationem, & tunc dicendum eſſet liuiatan ſic dici, quia coniunctum & inuolutum eſt quemadmodum alii ſerpentes. Poteris ergo iuxta hanc ultimam ſignificationem hic uertere: augebuntur tibi ſeu addentur tibi, & uidetur tam bona expoſitio ſicut præcedens. *Tu & filij tui tecum: coram tabernaculo teſtimonii.* Diſtribuit Dominꝰ miniſteria, ut ſcilicet leuitæ miniſtrēt ſacerdotibus, unde dicit. Addantur tibi, & miniſtrent tibi. Sacerdotes uero miniſtrent coram tabernaculo teſtimonii. Ant ſenſus eſt. Leuitæ miniſtrabunt tibi, & erunt ante te & filios tuos uelut miniſtri, tu uero & filii tui eritis corā tabernaculo teſtimonii parati, ſcilicet ad miniſtrandum Domino. *Cuſtodient cuſtodiam tuam, & cuſtodiam omnis tabernaculi.* Admonui ſuperius hoc eodem libro, cuſtodiā aliquando ſumi pro præcepto cuſtodiendo, ut idem dictu ſit cuſtodi cuſtodiam, quòd ſerua præceptum, quod dicitur cuſtodia quia obſeruandum & cuſtodiendum ſit: aliquando uero dicitur cuſtodia res aliqua prætioſa cuſtodienda & ſeruanda: & ſic dupliciter poſſunt hæc uerba exponi. Priori modo ſic. Et cuſtodient cuſtodiam tuam, id eſt præcepta & mandata quæ illis præceperis: & cuſtodiam tabernaculi, id eſt quæ à me præcepta ſunt in tabernaculo cuſtodiri. Secūdo modo poteſt ſecunda pars interpretari de uaſis, cortinis, & id genus aliis rebus tabernaculi cuſtodiendis & ſeruandis. Erat enim leuitarum munus hæc ſeruare, ut dictum eſt capite quarto huius libri, & ſic ſenſus erit. Obſeruabunt ſeu cuſtodient leuitæ q̄ illis præceperis, & cuſtodient cuſtodiam, id eſt res quæ cuſtodiendæ ſunt in tabernaculo, ſcilicet uaſa, cortinas, & alia. Non poterant autem tangere ſacra uaſa miniſterii, neque altare, ut ſtatim dicitur, & hoc uidetur ſecundum ſenſum probare: ac ſi dicat. Licet illis, ſcilicet leuitis ſit commiſſa cuſtodia uaſorum & altaris, nō tamen ideo poterunt iſta contingere. Aut cuſtodient cuſtodiam tuam, id eſt munditiam, ne aliquis immundus tangat te: & cuſtodiam ſanctitatis: ne quis immundus aut prophanus accedat aut tangat ſacra. *Ne moriantur ipſi & uos.* Hoc eſt portare ſanctuarii iniquitatem, quoniam dabat ſacerdos pœnas pro his q̄ errabant leuitæ in ſuo miniſterio. *Et adhærebunt tibi & cuſtodient cuſtodiam tabernaculi eccleſiæ in omni opere tabernaculi,* aut ad omnem ſeruitutem tabernaculi. Hic etiam melius uertas. Et addentur tibi ſicut in præcedentibus: ſimiliter per cuſtodiam tabernaculi intellige præcepta à Domino circa res tabernaculi, aut ſacerdotis circa omnia opera in tabernaculo facienda: & hæc ſecunda expoſitio uidetur melior. *Alienus non appropinquabit ad uos.* Vt ſcilicet iuuet uos in miniſterio tabernaculi. Soli enim ſacerdotes & leuitæ erant Domino miniſtraturi. *Cuſtodietis cuſtodiam ſanctitatis,* id eſt præcepta quæ data ſunt circa miniſteria ſanctitatis. *Et cuſtodiam altaris,* id eſt præcepta data circa altaris miniſteria. *Non erit amplius ira*

ſuper

ſuper filios Iſrael. Iratus fuerat dñs ſuper filios Iſrael,& cõſumpſit multos ex eis ut patet capite ſuperiori,eo quod Leuitæ munus ſacerdotũ præſtare dño uoluerũt. *Vobis dono donati dño.* i.à dño,aut pro miniſterio dñi. Fuerũt enĩ Leuitæ oblati dño a populo,loco primogenitorũ:& à dño donati ſacerdotibus,ut illis circa diuinã miniſtrarẽt, ut ca.3.huius libri dictum eſt. *Tu & filii tui tecũ,cuſtodietis ſacerdotiũ ueſtrũ:ad omnẽ rẽ altaris,& ad intra uelũ:& ſeruietis.* Sic ponitur clauſula in hebræo & ſenſus eſt. Tu & filij tui tecũ cuſtodietis ſacerdotiũ ueſtrũ.i.præcepta quæ pertinẽt ad ueſtrũ ſacerdotiũ.ſ.qualiter litandũ eſt & miniſtrãdũ in altari holocauſtorũ:& etiã circa eã quæ faciẽda ſunt intra uelũ,ſicut erat ꝓponere panes,lucernas ſuo tẽpore accẽdere:& ſeruietis.ſ.miniſtrãdo in omnibus his.Aut ad omnẽ rẽ altaris.ſ.thimiamatis & intra uelũ in die expiationis: & ſeruietis etiam in alijs.ſ.circa altaræ oblationum. *Seruitus eſt doni, qđ dabo pro ſacerdotio ueſtro:& alienus appropinquãs morietur,* In hæbræo ad uerbũ eſt.Seruitus,doni dabo ſacerdotiũ ueſtrum.Et licet media pauſa clauſulæ ſit poſt nomẽ ſeruitus,ut iã diſtinximus: poſſet tñ litera aliter legi iſto.ſ.mõ.Seruitus eſt.i.præmiũ ſeruitutis ,& donũ quod dabo pro ſacerdotio ueſtro . Poteſt autẽ clauſula ſic intelligi alio mõ.Et ſeruietis ſeruitutem,dono dabo ſacerdotiũ ueſtrũ.i.ſacerdotij dono dati uobis: aut ſeruitutẽ ſacerdotij , quod dono dabo uobis. Si tñ rigorẽ literæ ſequendũ contendas,poteris literã iſto mõ reddere.Et tu & filij tui tecũ, cuſtodietis cuſtodiam ueſtrã.i.præcepta quæ uobis cuſtodiẽda tradita ſunt , ad omnẽ rem altaris.i.ad omne miniſterium altaris,quod.ſ.miniſteriũ altaris extra tabernaculum exercẽdum eſt,& omne miniſterium quod eſt intra uelũ.ſ.oſtij , aut quod intus erat ante arcam peragendũ:& ſeruietis ſeu miniſtrabitis ibidem : miniſterium doni quod dabo uobis.ſ.ſacerdotij ueſtri , ac ſi dicat. Miniſteriũ quod eſtis miniſtraturi: eſt miniſterium doni ſacerdotij quod dabo uobis pro qđ dedi uobis.Aut ſeruietis ſeruitutẽ doni.i.ꝓpter donũ ſeu dona,quæ ego dabo uobis propter ſacerdotiũ ueſtrum.i.propter oblatiões quas tradidi uobis iure ſacerdotij: & iſtæ duæ extremæ expoſitiones mihi magis arridẽt. *Et ego. Ecce dedi tibi cuſtodiã eleuationũ mearũ: õnes ſanctificatiões filiorũ Iſrael.* Quia ſæpius in hebraiſmo trãſponũtur uerba,poſſet exponi.Et ego ecce,ꝓ. Et ecce ego dedi tibi cuſtodiã.i.munus cuſtodiæ eleuationũ mearũ.i.ſacrificiorum meorũ:nẽpe omnia quę filij Iſrael ſanctificant.i. à ſe ſeparãt ad munus meũ:ac ſi dicat.Et ecce ego dedi tibi præmiũ cuſtodię ſeu obſeruantiæ p̃ceptorũ meorũ quæ ad munus tuum ꝑtinẽt eleuatiões meas nẽpe oĩa quæ filij Iſrael ſanctificãt mihi.i.applicãt ad cultũ meũ.Vocat aũt oblationes eleuatiões:quoniã ut ſępius dixi eleuabãtur ſurſum qñ dño offerebãtur.Poſſet.2.eſſe ſenſus. Et ecce ego dedi tibi cuſtodiã eleuationũ mearum.i.præcipio cuſtodire oĩa quæ mihi in ſacrificium eleuantur & ſanctificatiões filiorũ Iſrael ſed prior ſenſus germãus eſt q ex ſequentibus ꝓbatur.Sequitur enĩ. *Propter unctionẽ & filiis tuis ſtatuto perpetuo.* Quod dicitur propter unctionẽ,intellige q̃a uncti eſtis mihi in ſacerdotes:& clauſula integra ſic reddenda eſt.Et ego ecce dedi tibi cuſtodiã.i.ſãctificata à filijs Iſrael ꝓpter cuſtodiã hanc:eleuatiões meas.i.ſacrifitiorũ partes,qđ ſtatim ſuo more explicat dicẽs. *Omnes ſanctitates filiorũ Iſrael.* i.oĩa quæ ipſi mihi ſanctificãt: *tibi dedi ꝓpter ũctionẽ.* ſ.ſacerdotij:aut. *in unctionẽ* ſeu in munus unctiõis, *& etiã filiis tuis:ſtatuto perpetuo.* & nomẽ lechoch,ſignificat ꝓprie ſtatutũ ſcriptũ *Hoc erit tibi de ſanctitate ſanctitatum,* nẽpe, *de igne ſeu ignitis. Omne munus* ſeu *appropinquãs eorũ,õne minchah,* ſeu farina ceũ munus *eorũ omne peccatũ.* i.ſacrificiũ pro peccato *eorũ , Omne delictũ eorũ q̃ reddẽt mihi ſanctificatio ſanctificationũ tibi eſt & filiis tuis.* Per ſanctitatẽ ſanctitatũ intelligit oĩa ſacrificia de q̃bus nõ comedebãt ꝓphani q̃ erãt ſanctiſsima & alijs de quibus illi comedere poterãt ſanctiora. Vnde ſenſus ẽ. Hæc eſt portio tua de rebꝰ ſanctiſsimis, quæ igne offerũtur, ſeu ſup altare holocauſtorũ:nẽpe õne appropinquãs eorũ.ſ.filiorũ Iſrael ſeu õne munus qđ ipſi appropĩquare altari faciũt:& ſtatĩ explicat quæ ſint huiuſmodi munera. Nẽpe mĩchah.i.munus ex farina,de quo diximus Leui.2.õne etiã ſacrifitiũ ꝓ peccato eorum,& õne delictũ eorũ.i.oblatio pro delicto eorũ.Et habes hic tres ſpecies ſacrifitiorũ de q̃bus õnibus in Leuitico diximus abũde: & ſpecies ſunt manifeſtæ p̃ter delictũ qđ nõ plene cõſtat pro qua re offerebatur: neq; qđ proprie ſit :& de duobus noſtri Theologi nihil dixere.ſ.de minchah, & de hoſtia pro delicto. *Sanctum ſanctorum hoc tibi,& filiis tuis*

i.ſanctiſsimum ſeu ita ſanctum,ut nullus alius illiuspartem habeat,aut poſsit de eo comedere. *In ſanctitate ſanctitatũ comedetis illud.* i.in loco inquem nõ licet alios ingredi : qui hac de cauſa dicitur ſanctiſsimus:comedebãt enim ſacerdotes huiuſmodi partes ſacrificiorum dñi, in quibuſdam domũculis ad hoc in atrio tabernaculi conſtructis.*Sanctũ erit tibi*.i.nõ reputabis hæcquaſi prophana:ſed ſancta ſeu ſeparata à prophanis. *Et hoc tibi eleuatio doni.* i.de eleuationibus donorũ aut hoc erit tibi.Nẽpe omnis eleuatio doni:loquitur modo de alijs donarijs & ſacrificijs quæ nõ incẽdebantur dño neque aſcẽdebant altare holocauſtorũ.Vnde ex hoc loco cõſtat duplicia in genere fuiſſe ueteris legis ſacrificia:quædam quæ in altari cõburebãtur quæ diſtinguuntur in minchah ſeu ſacrificiũ farinaceum,& in ſacrificiũ pro peccato,& in ſacrificiũ pro delicto,& iſta dicũtur chorbã.i. munus ſeu appropinquãtia,quoniam ad altare dñi appropinquabant.Alia erant quæ nõ accedebãt ad ignẽ ſeu ad altare quẽadmodũ primitiæ fructuum:redẽptiones.ſ.animaliũ,primogenitorũ & hominũ, ſuccisiones eorũ quæ perpetuo quaſi mortua dñis ſuis tradebantur dño:de quibus nũc eſt ſermo, quæ dicebantur mathan.i.donũ &,ex hoc loco poſsimus colligere diſcrimẽ inter chorban & mathan,quod chorban importat id quod ingreditur aut appropinquat ad ignẽ uel ad altare,mathan uero quod nõ appropinquat ſed donatur dño,& ſeruare diſcrimen memento:quoniã alibi mihi hoc negociũ fecit.Nõ meminit autẽ hic ſacrificij pacifici ſeu integritatis, quoniam non uidebatur plene ſacrificiũ cuius aliqua pars ad prophanos pertineret uſus. *Omnẽ eleuationẽ filiorũ Iſrael, tibi dedi*.i. õne qđ filij Iſrael leuãt à bonis ſuis ut illa dño offerãt:dedi tibi.A uerbo nuph qđ eſt eleuare & ſuffire,eſt tenuphah.i.eleuatio & uidetur hic ſignificare ſacrificiũ, qđ nõ accedebat ignã, & eleuatũ offerebatur dño,neque ut diximus plene cõſtat in quo diſtinguebatur a terumah quod etiã hic ponitur,niſi quod terumah uidetur genus & ſignificare omne eleuatum ſiue combureretur ſiue non,thenuphah uero ſignificat quod nõ eleuatur ad cõburendum,ſed aliàs. Hoc tñ diſcrimen non ſemper in ſacris literis ſeruatur. Omnia ergo quæ filij Iſrael dño eleuabant præſentãdo illa domino , & quæ per ſacerdotem eleuabant:pertinebant ad Aharon & ad filios & filias eius,& ad omnem mundum domus eius:& per immundum intelligit eum qui non tetigiſſet aliquid immundum aut comediſſet:& hoc erat aliud diſcrimen inter hoc ſacrificij genus & præcedens,quoniam de hoc fœminæ domus ſacerdotis comedebant & in domo ſacerdotis comedi poterat,prius uero ſoli maſculi & in loco ſancto. *Omnem pinguedinem olei,omnem pinguedinem muſti & frumenti.* Vocatur hic pinguedo , omne quod præcipuum eſt in unaquaqꝫ re: quemadmodum in animali id quod præcipuum eſſe uidetur,eſt pinguedo . Si enim animal pingue eſt,ab omnibus æſtimatur & in prætio eſt,ſi uero ſit macillentum uidetur eſſe deſpectum & quaſi nullius momenti,tenebantur autem fili Iſrael domino offerre primitias harum rerum ſcilicet olei frumenti & muſti: quæ quidem primitiæ erant de præcipuis iſtarũ rerum. Et aduerte quod dictio cheleb.i.pinguedo,non ſolum pinguedinem, ſed etiam lac ſignificat,ut patet Exodi.3.Ad terram fluentem chalab,id eſt,lacte & melle.Et Canticorum.5.Bibi uinum meum cum chalabi.i.lacte meo. Dictio etiam Iiſhar.i.oleum eſt a ſahar quod eſt lucere & iiſhar ſignificat oleum quia lucidũ : quemadmodum ſohar lucernam quoniam lucet & illuminat.Dictio uero thiros.i. muſtum deriuatur a iaras quod eſt hæreditare aut hæreditate pelli:& uidetur muſtum ſignificare quod fit ab uua expulſum Dagan uero ſecundum hebræos ſignificat omnes frumenti ſpecies . Eſt ergo locus ſic efferendus.Omne preciosum olei, & omne preciosum muſti,& frumenti primitias eorum,quas dabunt domino:tibi dedi. Vnde conſtat per pinguedines muſti & olei,primitias harum rerum intelligi.*Primitiua omniũ quæ ſunt in terra eorum*.Per hæc iudicio meo intelligit omnium rerum primitiuos fructus qui domino offerebãtur. *Omnis ſucciſio in Iſrael:tibi erit*.Quidam ex noſtris uertunt ,omnẽ conſecrationem.Alij omne quod uelut anathema.Sed dictio cherem ſignificat ꝓprie ſucciſionem aut occiſionẽ,quemadmodum uerbũ charã à quo diriuatur ſuccidere & occidere, & per ſucciſionem intelligit quod dño ita offerebatur ac ſi offerenti occiſum eſſet:quia nunquam amplius poterat redimi aut reſtitui , ideo uocatur occiſio uel ſucciſio: ſignificatio propria dictiõis non eſt omnino certa,& forte ſignificat irretiri aut infrenari.Diximus quod nobis de ea uidebatur Leuitici.27.quem locũ conſulere licebit.Et nunc inſpecta ſignificatione nominis cherem cũ quinque pũctis,quod ſignificat rete uel ſagenã,non errare illum putaremus qui diceret uerbum ſignificare irretiri : & ſic cherem cum ſex punctis ſignificaret rem irretitam ſeu ita obli-

gatam

gatam dño ut ultra non poſsit ad dominũ ſuũ redire. rẽ tamen non certo diffinio, quoniam incertis coniecturis moueor. *Et redemptiones eius, a filio menſis redimes: ſecundum æſtimationem tuam: argenti quinque ſiclis.* i. tempus redemptionis cuiuſcunq; hominis uel animalis, erit poſtquã fuerit uno menſe natus, ꝑtiũ uero redẽptionis eius erunt quinq; ſicli, de ſiclo. ſ. ſanctuarij, qui erat duplus ad uſualem. Dicit autem ſecundum æſtimationem tuã quia ad ſacerdotẽ pertinebat animal diſpicere an pingue eſſet aut magis pingue an robuſtius uel minus robuſtũ: etiam in his quæ erãt eiuſdẽ ætatis in quibus æſtimabat ſacerdos: aut quia in poteſtate ſacerdotis erat uidere an tempus redẽptionis eſſet aliquantulũ prorogandũ poſt mẽſem: neque ꝓhibet lex ante mẽſem redimi, poterat forte poſt quoniam iam tunc animal aut homo robuſtiora erant. Sechel uero à ſachal quod eſt librare & põderare ortum habet, ualoris. 20. obolorũ & uidetur fuiſſe argenteus ut habetur Gene. 23. cuius uero ualoris fuerit obolus: non conſtat, nomen hæbraicum gerah quod obolũ ſignificat ſonat quid mixtũ a garah quod ẽ miſcere aut ſuccidere: & ſi a miſcere, ſignificabit nũmum mixtum ex ære & argẽto, qualis in multis locis uſque hodie fieri ſolet quemadmodũ in Gallia ſolidi, & in Flandria ſtuphen, & in Italia quatrini. Apud nos nullus nũmus mixtus eſt ex diuerſis metallis niſi forte Pardalli, quos noſtri uocãt pardaos. Si uero à ſuccidere, tunc ſignificabit gerah numiſma diuiſum in multa: aut eſt minima pars diuiſionis ipſius ſicli. *Sancta ipſa.* i. ita applicata ad Dei obſequiũ & ſacrificium: ut non poſsint redimi. *Quẽadmodum pectus eleuatiõis: & ſicut armus dexter.* Admonui ſæpius uerbum chazah ſignificare uidere, cui ſignificationi nullam uidetur habere alluſionem nomen chazeh. i. pectus niſi dicas ſic uocatũ quod ſit pars quæ uidẽtibus primũ occurrit in animali: uel quia illud aruſpices gentilium aſpicere ſolebant ad ſuas diuinatiões. Dicitur uero eleuationis, quoniam ſurſum eleuabatur cũ offerebatur domino: ut ſępius diximus aut quia ab animali eleuabatur, ut ſacerdoti daretur. Dictio uero ſoch quam (ſequentes interpretum turbã) uertimus armum, eſt à ſachach quod eſt currere diſcurrere aut à ſoch quod eſt deſiderare: & ſi armũ ſignificat, erit quia carnes eius ſint deſiderabiles: ſi uero à ſachach quod eſt currere, ſignificabit potius coxam, a curſu quam armũ: diſputauimus de uerbi & nominis ſignificatione Gene. 3. ſuper illud. Ad uirũ tuum teſchatech. i. deſiderium uel diſcurſus tuus. *Omnes eleuationes ſanctificationum, quas eleuare facient filii Iſrael domino dedi tibi.* Vocat eleuatiões oĩa ſacrificia quę eleuabãtur ad offerẽdũ dño aut quæ filij Iſrael eleuabãt & ſeparabãt a bonis ſuis: ut darẽt dño prior tñ interpretatio uidetur melior. *Pactum ſalis, ſempiternum ipſum coram domino, tibi & ſemini tuo tecum.* Dixerat ante hæc uerba. Omnes eleuationes quas eleuabunt filij Iſrael domino, dedi tibi & filijs tuis & filiabus tuis tecum ſtatuto perpetuo: & ſequitur. Pactum ſalis: ſempiternum hoc coram domino & cætera, quaſi his uerbis uoluerit explicare quid ſit dictu: ſtatuto perpetuo ut uidelicet ſit idem quod pactũ ſalis, ſed quare pactum ſalis dicatur perpetuum, uel quid ſit pactũ ſalis, difficile eſt explicare. Ex textu conſtat ſacerdotium & oblationes domini eſſe traditas & donatas Aharoni ſtatuto perpetuo, & quod pacto ſalis perpetuo pertinerent ad eum & ad ſemẽ eius coram domino: erit ergo explicandum hic quid ſit pactum ſalis & quare dicatur perpetuum. Aliqui per pactum ſalis intellexerunt legem quæ homines inter ſe & inter Deũ integros conſeruat. Sepharadi uero per pactum ſalis intelligit pactum perpetuum, & interpretatur quod ſicut ſal omnia conſeruat & ſtabilia facit: ſic ſacerdotium Aharonis firmũ & ſtabile, durabit in perpetuum. Caietanus dicit ignotum eſſe quare pactum firmum & ſtabile dicatur pactum ſalis: ſed meo iudicio res non eſt tam difficilis ſi aduertatur quæ de ſale dicta ſunt Leuiti. 2. ubi dominus expreſſe dicit ſic. Omnis oblatio ſacrificij tui, ſale ſalietur: & non ceſſare facies ſal pacti Dei tui, à ſacrificio tuo. In omni oblatione tua offeres ſal. Erat ergo pactum inter Deum & Iſrael, quod in omni ſacrificio eius poneretur ſal: & qa hoc pactum erat perpetuum inde pactum ſalis perpetuum dici puto. Vult ergo dominus dicere ſe dare Aharoni ſacerdotium in pactum ſalis ſeu perpetuum ut ſcilicet quemadmodum pactum eius de ſale ponẽdo in ſacrificijs erat perpetuum; ita & pactum ſacerdotij & oblationum erat perpetuum inter eum & ipſum Aharonem. Idem eſt ergo dicere pactum ſalis quod pactum perpetuũ & quod dicitur ſempiternum nihil eſt aliud quã explicatio eiꝰ qđ dictũ eſt pactũ ſalis, quare uero pactũ ſalis perpetuũ diceretur, diximus qa pactus fuerat dñs cũ Iſraelitis de ſale perpetuo admiſcẽdo ſacrificijs ipſius. Si uero q̃ras quare dñs uolebat in õnibus ſuis ſacrificijs offerri ſal, iã loco Leuitici citato diximus ſacrificia ueteris legis uocari cibationes ſeu prandia & cœnas dñi: unde omnia illa quæ ſunt ad menſam neceſſaria, in huiuſmodi ſacri-

di ſacrificijs interueniebant: ut panis delicatiſsimus, carnes & uinum, & quia menſa male abſque ſale ponitur, uoluit dominus in ſacrificijs omnibus ſal intereſſe. 2. Paralipomenon. 13. dixit Abiiah rex Iehudah Iarobham regi Iſrael, Deū dediſſe Dauidi regnum Iſrael in perpetuum, in pactū ſalis: ubi etiam pro eodem reputat pactū perpetuū & pactū ſalis ratione iam dicta. Crediderim etiam tūc temporis ſal in omni pacto interueniſſe ad ſignificandam eius incorruptionē & forte propter hoc, pactum ſempiternum dicebatur ſalis, quod in omni pacto ſal interueniret.

Ego pars tua & hæreditas tua, in medio filiorū Iſrael. i. oblationes meæ & omnia quæ mei iuris ſunt: erūt pars tua & hæreditas tua, inter filios Iſrael: ac ſi dicat. Quemadmodū unuſquiſque filiorū Iſrael habet partem ſuam inter alios filios Iſrael, ita tu me. *Et filiis Leui dedi omnem decimā in Iſrael.* Iure dn̄s decimas ab Iſraelitis habere uoluit, quoniam Iaacob eas ſibi deuouerat Geneſ. 29. ſed dubium eſt an per decimam intelligat ueram quotā, cū aliqui putēt per decimas ſelectiora intelligi: ſed quia ſcriptura ſuper decimam addit pinguedinē ſiue id quod melius eſt, oppoſitum puto eſſe uerū: & fuiſſe eas à principio dn̄o ſolutas, id quod Gen. 14. dicitur argumento eſt: ubi legimus Abrahamum eas ſoluiſſe Melchiſedeco ſacerdoti Dei altiſsimi. *Pro miniſterio eorū.* Doleo quod tā noſtri quam hebræi nolūt uerborū & nominū ſignificationem expēdere, ne tam facile eas pro ſuo cerebro mutarent. Verbum Chalaph eis authoribus ſignificat trāſire mutare, ut multis exēplis pbat Sāctes in lexico pagina. 631. cheleph uero quod hic ponitur dicunt ſignificare pro, & illud hic uertunt pro miniſterio: ſed ſi parū expēdiſſent alluſionem, uiderent quod à chalaph qđ eſt tranſire, eſt cheleph. i. trāſitus, unde locus reſtituendus eſt. Pro tranſitu ſeruitutis eorum. i. pro miniſterio qđ hinc inde diſcurrētes faciūt. Si de hac expoſitione diffidis lege Lucam capi. 12. & probabis quæ dicimus: ubi de Chriſto loquens ſic habet. Amen dico uobis, quod præcinget ſe, & faciet illos diſcūbere: & tranſiens miniſtrabit illis. Quod autem Lucas dixit. Tranſiens miniſtrabit, dixit hic Moſeh pro tranſitu miniſterij: quia ſolent miniſtri diligentes hinc inde cauſa miniſterij trāſire. Tu ergo qui textū ſacrū interpretaris, non ſis facilis in mutandis uerborū & nominū ſignificationibus: ſed prius expende an propria poſsit conuenire. *Ad portandū peccatū, & moriendū.* Sic in Hebræo eſt: qđ uerti poteſt ne portent peccatum .ſ. appropinquando ſacris. & moriantur in pœnā huius præſumptionis. Sanctes uertit: ut ferant pœnā peccati & moriantur: & placet expoſitio. *Et ſerui et Leuita ſeruitutē tabernaculi eccleſiæ: & ipſi portabūt pœnam iniquitatis ſuæ.* Quia phibuerat filios Iſrael à miniſterio tabernaculi, & à ſacrorū contactu, dicit mō, hoc eſſe munus Leuitarū: qui ſi male miniſtrauerint, portabunt pœnam iniquitatis ſuæ: & ob huiuſmodi miniſteriū præcipiebat illis decimas dari. Dicit autē decimā quā leuabūt dn̄o, aut quia a bonis ſuis eam leuabat ſeu ſeparabat populus: aut quia eleuabatur ſurſum quando dn̄o offerebatur. *Eleuabitis ex ea eleuationem dn̄i: decimā e decima.* Tenebantur hac lege Leuitæ ex decimis quas à populo colligebant: ſoluere decimā ſummo ſacerdoti: ut ſtatim explicatur. Et p eleuare intellige aut ſeparare aut leuare ſurſum ut ſæpius diximus ſed primū germanius. *Et reputabitur uobis eleuatio ueſtra: ſicut frumentū de area: & ſicut plenitudo de torculari.* i. decima hęc quā uobis præcipio dare ſummo ſacerdoti, perinde erit ac ſi daretis decimas de area ueſtra quēadmodū alij: & ac ſi daretis uinū de torculari pleno: aut uocat plenitudinē decimā ipſam uini, uel quod uerius puto, uocat decimā plenitudinē: quia expleno aceruo dabatur antequā ab eo quid quā auferretur. *De ōnibus decimis quas accipietis.* Poteſt hoc eſſe plenior explicatio præcedētis legis: & poteſt eſſe ſenſus quod non ſolū ex decimis frumēti & uini ſoluāt decimā ſummo ſacerdoti: ſed etiam ex decimis omniū aliarū rerū. Vnde ſequitur. *Et omnibus donis ueſtris eleuabitis eleuationem domini: de omni adipe eius ſanctificationē eius, de eo.* i. ex omnibus his quæ dederint uobis filij Iſrael, ſeparabitis aliquā partem dn̄o, quaſi rē ſanctam ſeu cōſecratā dn̄o. nē pe id qđ in ea re fuerit præcioſius, quod hic uocat pinguedinem: & meo iudicio eſt ſermo de donis datis Leuitis tanquā miniſtris dei. Nam ſi q̄s illis amicitiæ gratia daret aliquid: nō tenebantur ex eo aliquid ſacerdoti dari. Et quando eleuaueritis huiuſmodi pinguedinem donorū ueſtrorum .i. prætioſius in eis reputabitur uobis ac ſi eſſet de arca aut torculari: quemadmodum dixerat de decimis. & ubi Sanctes uertit fructus, in Hebræo eſt pinguentus quod idem eſt.

Et

Et comedetis illam aut illum in omni loco uos & domus ueſtra: quoniam merces eſt hoc uobis, pro trāſitu miniſterii ueſtri in tabernaculo eccleſiæ. Poteſt relatiuum aſſer. i. qui, referre decimam & ſic uerte illam, aut fructum & ſic uertendum eſt illum, aut illud ſi referat donū: melius tñ quadrat ſi referat decimam: & ponit diſcrimen inter ea quæ Leuitis & ſacerdotibus dabantur: quoniā ſacrificia quæ ſacerdotes offerebant, erant comedēda in loco ſacro, decimæ uero poterant à Leuitis comedi ubique locorum. Secundum diſcrimen eſt, quod decimas poterat comedere omnis domus leuitarum, non ſic autem domus ſacerdotum ſacrificia: ſed quædā erant quæ ipſi ſoli comedere poterant, alia ad quæ maſculi domus eius admittebātur, alia ad quæ omnes. Vertimus autem pro trāſitu miniſterij, quoniam hoc dictio cheleph ſignificat ut iam hoc eodem capi. adnotauimus: & uerti poſſet pro diſcurſu miniſterij, quo hinc inde miniſtrantes diſcurrunt. *Et non portabitis ſuper illo peccatum: quando eleuabitis uos pingnedinē eius ex eo.* Senſus eſt. Nō dabitis pœnas ſi ſolueritis id quod pretioſius eſt ex decimis ueſtris ſummo ſacerdoti. *Et nō polluetis ſanctificationes filiorū Iſrael: & nō moriemini.* i. non polluetis decimas, & alia uobis gratia miniſterij donata à filijs Iſrael: quæ dicuntur ſanctificationes filiorum Iſrael, quoniā ab eis erant ſeparata dño ſeu miniſtris eius, quæ polluebāt non ſoluendo ex eis quod erat ſacerdoti ſoluendum. Aut nō polluetis ſanctificationes filiorum Iſrael, uolēdo illa quaſi ſacerdotes offerre: quoniam ſi hoc feceritis moriemini quēadmodum Chorach & ſocij, qui ambierāt ſacerdotū munera Alij putant Leuitas polluere ſanctificationem filiorum Iſrael, ſi ex decimis ſibi datis à filijs Iſrael, nō darent id quod præcioſius & melius erat, quoniam in hac re minoris fiebat dominus quam opportebat fieri: neque diſplicet interpretatio.

IN CAPVT. XVIII. NVMERORVM ad morum reformationē adnotatio.

TV & filii tui & domus patris tui, portabitis iniquitatem ſanctuarii. Sūt proh dolor hodie multi ſacerdotes, qui ꝓ nihilo reputāt, quæ ſuę ſunt functiōis ignorare qui nix etiam in tota uita ſua, dño miniſtrāt: cōmedentes immo quod eſt deterius luxuriantes in bonis, quæ pro ſolo miniſterio ſibi a dño tradita ſunt: qui attentis auribus audiāt, quod ſint omnium errorū in miniſterio ſuo cōmiſſorum, pœnas daturi. Et ſi hij qui male miniſtrant, ſeu in miniſterio errant, uapulant: quid illis fiet, qui ſudores & labores miniſtrātiū: ſine ullo labore comedūt? Æquū enim eſt, ut q bonis ſanctuarij & ſacerdotij honore fruūtur: iniquæ adminiſtrationis ſuæ dño ſuo dent pœnas. *Et etiam fratres tuos tribū Leui, appropinquare Fac tecūt.* Superbiunt nōnūquā ſuperiores miniſtri alioſq; inferiores deſpiciunt: quaſi ſuo marte & labore ſacerdotij dignitatē acqſiſſent: quare uoluit dñs hic ſacerdotes, quaſi fratres Leuitas habere. Rectorē (ait Eccleſiaſticus) te poſuerūt, noli extolli: ſed eſto inter eos quaſi unus ex eis. Similiter attende Dei ſapientiā, qui omnes miniſtros ſuos ex eadē tribu habere uoluit, ut maior eſſet in miniſterio concordia: & melius ſe inuicē miniſtri iuuarēt. *Cuſtodiant cuſtodiam tuā.* Capite.[illegible]

Sūma debet eſſe obediētia inferiorū miniſtrorū Dei ad maiores: ne in miniſterio dñi ulla poſſit oriri diſſonantia: neque putent ſe inferiores miniſtri ſe hominibꝰ ſubditos ſed deo: aut hominibus propter Deū. Antequam enim dominus Leuitis præciperet cuſtodire cuſtodiam ſummi ſacerdotis, ſacerdotē admonuit fraternitatis & conſanguinitatis leuitarum ad eū: ut ſi eum aliquando prælatura ſuper Leuitas extolleret, fraternitas memorata æquaret. Similiter poſtquā dixerat, Cuſtodient cuſtodiam tuā, ne ſacerdos eos in omnibus ſibi ſubditos putaret adiecit: & cuſtodiā omnis tabernaculi. Sic inferius cū diceret. Vobis dono dati, adiunxit dño, ut faciant opus tabernaculi eccleſiæ: ac ſi diceret. Non ſunt uobis dono dati pro uobis: ſed pro dño & pro eius miniſterio non pro ueſtro. *Ad uaſa ſanctitatis & ad altare: nō appropinquabūt.*

Non debent eſſe in tabernaculo domini cōfuſa miniſtrantium miniſteria: ſed quiſque miniſtrorum ita exequi debet munus ſuum, ut miniſterium alterius non attingat: ſed ſunt homines qui cum ad ſua munia minime ſufficiant omnium aliorum officia facere uolūt: & ſic aliquādo cōtingit miniſteria domini in eccleſia cōfundi, & oriuntur rixæ & diſcordiæ maximæ inter miniſtros. *Vt non moriantur tam ipſi quā uos.* Debent ſuperiores miniſtri inferiores docere, eoſque rebelles in officio continere: ne pro eorum exceſſibus pœnas dare contingat.

Ego dedi tibi cuſtodiã oblationũ mearũ. Æquiſsimũ eſt, ut qui altario ſeruit ex altario uiuat: & audis hic quam opulente quã delicate, dñs nutriat miniſtros ſuos: ut illis præcipiat dare ſelectiora, & comedant ipſi partes dñi. Et licet à ſacerdotibus & Leuitis poſſet gratis miniſteria exigere noluit tamen, quoniam uouit hominem nihil ſine mercede facere ſolitũ: & q̃ inculta ſunt miniſteria gratuita. *Hoc erit tibi de ſanctificatiõe.* Quemadmodum diſtributa debẽt eſſe miniſteria in eccleſia, ne inter miniſtros ſit cõfuſio, ita & diſtincti debent eſſe miniſtrorũ prouentus, ne lis inter miniſtros oriatur. Solent enim miniſtri, ſæpius propter huiuſmodi diſtributiones litigare. *Omnis oblatio pro peccato, & omnis oblatio pro delicto.* Sis quæſo memor bone ſacerdos, te comedere peccata & delicta populi Dei: & quod a te exigenda ſunt illius peccata & delicta: ſi aut pro eis nõ oraueris Deum, aut Deum illis propiciũ non reddideris. Si enim ſacerdotes conſiderarent ſe peccata potius populi quam panes comedere, felle amariores eſſent illis delitiæ domini. Et aduerte quod quatuor genera rerum dantur hic ſacerdotibus. ſ. ſacrificia ignita, primitiæ omnium rerum, primogenita omnium animalium cũ ſuis redemptionibus: & ſucciſsiones ſeu anathemata: Eſt tamen hic aduertendum quod non poterat ſacerdos comedere animalia quæ poterant ſacrificari ut nos doceat dño ſeruare meliora, neque in noſtros uſus conuertere ea, quibus arbitramur dominũ delectari. *Omnes eleuationes domino, dedi tibi & filiis tuis: in pactum ſalis* Duo legimus dñm dediſſe in pactũ ſalis ſeu ꝑpetuo. ſ. ſacerdotiũ Aharoni ut cõſtat hoc loco, & regnũ Dauidi, ut patet ex. 13. ca. prioris libri Paralipomenon, quoniã licet melius ſit ſacerdotes & reges eligi, tñ propter hominũ ambitionem ſucceſsio in huiuſmodi uidetur eſſe ſecurior. *De terra eorum non hæreditate accipies: & pars non erit tibi in medio eorũ.* Curant nunc ſacerdotes dñi terrã colere, lucris inhiant, mercaturis uacant, & omnia ſæcularia negotia adminiſtrant. Cõſidera quæſo ſacerdos quare dñs noluerit te partem & ſortẽ cum fratribus habere. Nõne ut liberius miniſterio eius uacares & operibus templi ſemper præſto eſſes? Quid ergo te implicas huiuſmodi negocijs, cum tibi hoc ſolum negocium curæ eſſe deberet? *Ego pars tua & hæreditas tua.* Magna dignatio dñi, ſi tñ eã ſacerdos cognoſcas: quod uelit dñs Deus tuus eſſe pars tua & hæreditas tua. Quid nõ habebis ſi Deũ habeas quæſo? Audi q̃d dicat ſanctus Dauid. Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei. Et alio in loco. Pars inquit mea Deus in æternum. Et mirum ualde eſt (ait diuus Ciprianus) quod te ſolo ſit deus tuus contentus, neque uelit aliam præter te hæreditatẽ habere, tu uero eo non contentus, ad terrenas inhies diuitias & hæreditates. Sufficiat quæſo tibi deus tuus, ſicut tu ſufficis Deo tuo. *Et filiis Leui ecce dedi omnem decimam.* Tenetur populus non ſolum ſuperiores miniſtros domini ſuſtentare, ſed etiam minores, quemadmodũ ex hoc loco apertiſsime conſtat: ſed conſiderent ipſi ſibi pro opere tabernaculi dari: quare indigni ſunt hæc recipere qui domino nõ miniſtrãt *Eleuabitis ex ea eleuationem domini, decimam decimæ* Colligunt ex hoc loco doctores ſummum pontificem poſſe exigere ab alijs ſacerdotibus & miniſtris decimas ſuorum prouẽtuũ, licet textus nõ dicat eos leuare eas ab alijs ſacerdotibus ſed à Leuitis: ſed poſtquã inferiores miniſtri ſunt, iuſte ſoluunt decimas ſuperiori. Diſcant etiam ex hoc loco agricolæ qui ſemẽ tanquam iam decimatum à fructibus auferunt ſe in hoc opere peccare. Si enim ex ipſa decima, alia ſoluitur ſacerdoti, cur non potius ex decimato ſemine? Omitto ſemẽ ſub terra fuiſſe corruptum, & quicquid fructuum ſequitur, tãquã nouum dono domini datum habendũ, & decimandum. *Nõ portabitis ſuper illo peccatũ* Pulchræ nos admonet locus iſte, nihil fructuũ comedere, quin illius pinguedinem domino noſtro in ſacerdotibus largiamur. Vbi ſimiliter aduerte illum polluere dominum, qui non illi meliora offert: quare dicit hic Leuitas polluere eũ & pœnas mortis daturos ſi decimæ ſuæ pinguedinem non offerant ſummo ſacerdoti. Minoris enim quam par eſt Deum reputas, ſi illi non offeras ſelectiora.

IN CAPVT. XIX. NVMERORVM iuſta literam adnotationes.

L*Oquere ad filios Iſrael: & accipiant ad te uaccã rufam, in qua nõ ſit macula: ſup q̃ nõ aſcẽdit iugũ.* Difficile ualde ẽ ceremoniarum quæ in huius uaccæ mactatione fiebant, rationem literalẽ inuenire Rẽs quidem in ſe nota eſt, ſed quare fieret, non ita manifeſtũ

eſt

eſt. Putant tamen Hebræi ea peccatũ adũbrari maxime ratione rubei coloris: qui apud Iſaiam peccatum ſignificare uidetur ubi dicitur. Si fuerint peccata ueſtra ut coccinum: uelut lana dealbabuntur. Mihi uero potius uidetur eam fuiſſe perfectiſsimum pro peccato ſacrificiũ. Erat autem præcipuum inter omnia ueteris legis ſacrificia, ſanguis animaliũ. Dixit enim dominus, cum ſanguinis eſum iudæis prohiberet Leuitici 17. ſe eis dediſſe ſanguinem, in expiationẽ animarũ. Quoniã ſanguis ipſe (inquit) animam expiabit: quare uoluit eã ruffam, ut rubedine ſua ſanguinem adumbraret: & quaſi tota ſanguis eſſe uideretur. Fuit etiam mundiſsima & perfecta, quoniam opportebat ſacrificium omnino mundum eſſe: quo peccata mundabantur. Putarem etiam fuiſſe totius populi huiuſmodi ſacrificiũ: quoniam in textu præcipitur Moſeh populo dicere: ut afferat ſacerdoti uaccam rufam. Dicitur autem in textu quod ſit integra & in qua nõ ſit macula, & ſi eſſe ſine macula non eſt explicatio hui⁹ qđ eſt eſſe integra, ut ſępiſsime fit ĩ hebraiſmo. Per perfectã intellige quantũ ad ætatẽ aut ut hebræi dicunt integre & perfecte rufam: in qua nullus ſit pilus cuiuſcũque alterius coloris. Per ſine macula uero intelligẽdũ puto, ut in ea nullus ſit defectus cuiuſcũque rei, uidelicet mẽbrorũ, aut ſanitatis. Vel per integram poſſumus interpretari quod nullum illi membrum deſit, per ſine macula ut in ea nullus ſit alius defectus *Dabitis eam ad Elhazar ſacerdotem.* Noluit dominus eã tradi Aharoni ut maneret ſacerdos mundus, qui in templo tũc temporis miniſtraret. Immũdus enim reddebatur qui uaccã offerebat: uel hoc factũ eſt poſt mortem ipſius Aharonis. *Mactabit eam ante eum.* Intellige mactans Nam inferius dicitur quod cõburens uaccam lauabit ueſtimenta ſua: unde conſtat ſacerdotem non cõbuſiſſe uaccã, & credẽdum eſt eam etiam non iugulaſſe ſed iugulatã ab eo qui eam cõburere debebat obtuliſſe. Eſt ergo ſenſus Et iugulabit eam. ſ. iugulator ſeu lanio, ante eũ. ſ. Elhazar. Poſſet etiam relatiuum eũ referre populũ qui uaccam tradebat ſacerdoti, & teneri ſacerdotem eam mactare & alteri cõburẽdã tradere & tunc ſenſus eſt. Et iugulabit. ſ. ſacerdos eã ſ. uaccam ante eũ uidelicet populum. *Et ſparget ad directũ faciei tabernaculi eccleſiæ.* Admonui Exodi. 40. & Gene. 25. ſignificationẽ nochach quod hic directe ſeu directũ uertimus nõ eſſe perfecte notã hebræis, noſtri cõmuniter uertũt contra e regione, uidetur tamẽ (eis etiã autoribus) ſignificare recte ſeu derecte. *De ſanguine eius ſeptem uicibus.* Dixi Exodi. 40. quare huiuſmodi aſperſio fieret uerſus templũ ſeu locum in quo erat dñs, & quare ſeptem uicibus, ut autẽ iterũ repetam⁹ aduerte, peccata noſtra præſertim grauia Deũ ad uindictam ex nobis ſumendam prouocare: ſed ſacerdotem ſanguine immolatæ uictimæ qui peccatoris reputabatur: irato dño occurriſſe ac ſi oſtenderet iugulatũ & occiſum peccatorem quẽ ille uolebat occidere: qui eum iam pœnas dediſſe reperiens, gradum ſiſtebat, neq; amplius puniebat: & iſto modo ſanguis uictimæ iugulatæ peccatũ expiabat. Fiebat autem ſeptem uicibus ad oſtẽdendũ quot mortibus dignus eſſet, qui Deum ſuo peccato offendebat: quod. ſ. dignus eſſet qui ſepties occideretur. Nam. Gene. 4. habes eũ ſepties pœnas daturum, qui occidiſſet Chain, & eum qui Lemech ſeptuagies ſepties: aut ſeptem uicibus propter ſeptimam diem cui maxime dñs afficiebatur, ideo uolebat illo numero aſperſionũ peccata deleri: ut uidelicet homines illi afficerẽtur, ſciẽtes ſibi eius uirtute peccata donari. *Combu-ret uaccam in oculis eius.* ſ. ſacerdotis aut populi ut diximus: uidelicet cõburens. *Cum fimo eius cõburet.* A paras quod eſt diuidere & ſeparare eſt paras. i. eques, quod crura diuiſa habeat dũ equitat, & ſit quodãmodo diuiſus: inde etiã peres. i. ſtercus ſic dictum, quoniam a domibus & oppidis ſoleat eijci & ſeparari. *Et capiet ſacerdos lignũ cedrinũ & hiſopum & coccũ uermiculi.* Nõ plene ex textu cõſtat, an hęc tria eſſent miſſa in rogũ quo uacca cõburebatur disligata, uel potius ex eis aſperſoriũ fieret ad ſanguinẽ ſpargẽdum, & poſtmodum faſciculus ille cõbureretur: & putarẽ ꝑ lignũ cedri, ramũ cum folijs eſſe intelligendum: & idem puto de iſopo quod uidelicet acciperet ſacerdos ramũ ipſius: per ſeni coccum, hebræi intelligunt colorem rubeum qui uulgo dicitur charmeſinus, ego uero ĩtelligo filũ duplicatũ tinctũ ſanguine illius uermis, quo tingitur grana. Nã radix ſeni. i. cocci. uidetur eſſe ſanah qđ eſt iterare duplicare, & inde ſeni. i. duplicatũ. ſ. filũ aut colorẽ: & uidetur qđ huiuſmodi fila duplicata intrarent faſciculum cedri & iſopi, ut melius aſperſorium ſanguinem uaccæ accipere poſſet, aut erant fila quibus ipſum aſperſoriũ ligabatur. Quod uero tholeah uermen ſignificet conſtat Iſaiæ. 14. ubi dicitur. Operimenta tua tholeah. i. uermis qđ autẽ rubei coloris manifeſtatur Iſaiæ. 1. ubi habetur: Si peccata ueſtra fuerint rubra chatholah. i. ſicut uermis ille. Comburebat autem ſacerdos huiuſ

 modi

modi aſperſorium aut omnia hæc tria ſimul cum uacca. Puto autem fuiſſe aſperſorium quoniam Exodi.12. ex his aſperſorium factum fuiſſe lego: & Pſalmo.51. habes. Purificabis me beezob, id eſt, cum Iſopo. Nos uulgari etiam noſtro aſperſorium uocamus Iſope. *Et ponet extra caſtra.* Verbum minach quod noſtri hic ponere uertunt: ſignificat propriè quieſcere & requieſcere, & in Hiphil requieſcere facere, quare melius uertas. Et requieſcere faciet ſcilicet huiuſmodi cineres extra caſtra in loco mundo. Reponebantur enim cineres in uaſe aliquo mundo, in loco quieto: ut a uento diſpergi nō poſſent: & in loco mundo. *Et erit congregationi filiorum Iſrael ad cuſtodiam: in aquam ſeparationis pro peccato erit.* Incerta eſt hebræis & noſtris ſignificatio uerbi nadah, quod hic Sanctes uertit ſeparationis. Dicunt tamen hebræi ſignificare elongare & ſeparare: ad quod citant illud Hamos.5. qui hamnadim, id eſt, elongatis diem malum, id eſt, diſtare adhuc putatis multum: & illud Iſaiæ.66. Dixerunt fratres ueſtri odio habentes uos: menadechem.i. elongantes uos: ſed turbat hanc ſignificationem, nominis nedh ſignificatio: quod ſignificat donū quod nihil alluſionis habere uidetur ad ſeparationem uel elongationem: ſed poſſet diti nomē nedeh eſſe a nadad quod eſt donare & iuſta hāc duplicem ſignificationem: dupliciter reddi poteſt locus iſte. Vno modo ſic. Et erit uidelicet a qua iſta ſen cineres, filijs Iſrael ad cuſtodiā.i. cuſtodient & obſeruabūt eam ad aquas elongationis peccatis.i. ad aquas quarū aſperſio faciet elōgare eos à peccatis aut peccatum ab eis.i. ab immūditijs ex contactu cuiuſcūque rei immūdæ Pro huiuſmodi enim immundicijs uidetur hic peccatū accipi.2. modo poteſt ſic explicari. Erit ad cuſtodiam ad aquam cōdonationis peccati ipſum: & debet litera ſic diſtingui. Et erit huiuſmodi cinis ad cuſtodiam, ad aquas condonationis peccati: ipſe.ſ. cinis: & cinis non erat aqua cōmiſtus, ſed cōmiſcebatur quādo immūdus erat purificandus. Tunc enim pars cineris aqua miſcebatur, & ſuper mūdandū aſpergebatur: & mixture cōtinebant huiuſmodi cineres ſacrificiū pro peccato, & ideo queadmodū ſacrificia poterant huiuſmodi peccata mūdare, ita & cineres: cū eſſent uaccæ oblatæ pro peccato. *Tangens mortuū omnis animæ hominis.*i. tāgēs cadauer in quo fuit ānima humana. *Purificabit ſe in eo* ſ. cinere die.3. Verbū chata quod propriè peccare ſignificat, hic ſicut multis alijs locis ponitur pro expiari à peccato: quod ut in regulis admonuimus aliquot uerbis hebraicis uſu uenit. Reſeruaſſe etiā uidetur dñs huiuſmodi mūditiam ſeptimæ diei, ut ſabbati ſanctitatē cōmendaret: aut ut oſtendat hominē ſepties pœnas pro peccato daturum, niſi ſibi huiuſmodi luſtratiōe occurreretur. *Tabernaculū dñi polluit.*i. perinde eſt, ac ſi polluiſſet: aut ſi ſic pollutus accederet taberoaculū ſine huiuſmodi purificatiōe, talis pòlluit tabernaculum dñi. *Excidetur anima illa de Iſrael.*ſ. per immaturam mortē. Aliqui interpretantur. Nō pertinebit amplius ad populū Iſraeliticum, ſed hunc ſenſum exploſimus per ſimilē locutionē de præcepto circūciſionis Exodi.4. *Immundus erit donec immūditia eius fuerit in eo.* Male meo iudicio hic uertit Sanctes quoniā od, ſignificat adhuc, potius q̄ donec, & textus ſic reſtituēdus eſt. Quia aqua elongationis aut cōdonationis peccati, nō eſt aſperſa ſuper eū, immūdus erit, adhuc immūditia eius in eo, ſubaudi eſt: & lex hæc ſtatuta uidetur pro his qui extra domum ſeu in agro morticinū tetigiſſent: poſtea ſtatuit de pollutis ratiōe morticini in domo. *Omne uas apertū ſuper quo nō eſt operculū affixū: immūdū eſt.* Dictio ſamid quā hic Sāctes uertit affixū ſignificat potius cōiunctū à ſamad qđ eo authore in lexico ſignificat cōiungere & ſociare: licet quaſi idē ſit cōiunctū & affixū. Sequens uero dictio.ſ. patil, ignotæ ſignificatiōis eſt hebræis ut diximus Gene.30. ubi ſatis de uerbi ſignificatiōe diſputauimus: & omnibus locis inſpectis uidetur patal ſignificare ꝓprie tortū & inuolutū eſſe, unde patil etiā ſignificabit filū tortū, aut tortū quodcūq; illud ſit, & uidetur ſignificare fruſtrū pāni ex tortis filis cōrextū. Poſſet etiā uerti iouolutū ut ſit ſenſus. Omne uas apertū ſup quo nō eſt cōiūctū inuolurū.ſ. inuolucrū: immūdū ē. Ponitur dictio Gene.38. ubi abūde de uerbo diximus: & uidetur textus loq̄ de uaſe qđ apertū eſt in domo in qua eſt cadauer hominis, aut melius de quocūque uaſe. *Qui tetigerit ſuper faciem agri occiſum gladio, uel mortuū.* Anſam ꝓbet locus iſte & cōiecturā, ad uenādam ꝓpriam ſignificationē uerbi chalal, qđ in multis locis ſequētes hebræos diximus ſignificare polluere & ex cōſequenti occidere: mō uero cernimus unicam eſſe uerbi ſignificationē, & ſignificare propriè incipere initiari, & ex cōſequēti uulnerare ꝑcutere citra mortē: qđ ꝑcuſſio quædā initiatio ſeu initiū quoddam ad mortē ſit, ſimiliter ꝓphanari quod ſit initiū quodā, quo res antea intractabilis

tabilis, communis & tractabilis fit: unde pro occiſo tu uerte percuſſum. Nam hic poſtquam poſuit bachalal, id eſt percuſſum gladio, addidit betmet, id eſt mortuum. Poſſet tamen hic per percuſſum gladio intelligi occiſum, ꝑ mortuum uero eum qui eſſet alia morte mortuus: ſed re uera prior interpretatio eſt uerior.

De puluere combuſtionis pro peccato, id eſt uitulæ quæ pro peccato combuſta eſt: aut quæ pro expiatione peccati combuſta eſt. *Et dabunt ſuper ipſum*, ſcilicet cinerem *aquas uiuas ad uas*. Intelligit hebraiſmus ꝑ aquas uiuas, aquas currentes, quales ſunt fontium & fluminum, non puteorum, quæ non uidentur extra fluere. Et quod dicitur ſuper ipſum, ſcilicet cinerem, poſſet uerti ſuper ipſum, ſcilicet immundum. *Ad uas*. in quo ſcilicet eſt cinis. Volebat enim Dominus ut aquæ currentes, uaſæ cineribus immiſcerentur, ut poſſent aſperſorio effundi ſuper immundum. *Et accipiet iſopum*. Crediderim cum alius accipiendum, cedro uidelicet & cocco uermiculi, aut ſi malueris ramum iſopi. *Et ſuper animas quæ fuerunt ibi*, id eſt homines. Nā ut ſæpius admonui, uocat hebraiſmus homines animas, id eſt flatum: quòd animam ex flatu Dei conſequuti ſint. *Vel occiſum uel mortuum*. Tu melius uertas: percuſſum uel mortuum, ut iam diximus. *Die tertia & die ſeptima*. Non conſtat quare die tertia iubeatur immundus aſpergi aqua illa luſtrationis. *Lauabit ueſtimenta ſua, & lauabit ſe aqua*. Ponuntur hic duo uerba, ſcilicet chabas & rachats, quæ ambo ſignificant lauare: ſed innuitur hic prius ſignificare lauare ueſtimenta, ſecundum uero corpus. *Quia ſanctuariū Domini polluit*. Quod ſcilicet eſt inter eos immundus. Aut quantum in ſe eſt ſanctuarium polluit. Dicitur autem ſanctuarium Domini pollui, polluto homine: quemadmodum princeps alicuius communitatis & prælatus dicitur malus, ſi ſubditi mali ſint, quoniam qualis rex tales præſumuntur miniſtri eius: & ſicut Dominus dicit: ſancti eſtote quoniam ego ſanctus ſum: ac ſi dicat. Quemadmodum reputabor ego ſanctus ſi uos ſancti ſitis, ita reputabor prophanus & pollutus ſi uos qui eſtis miniſtri mei non fueritis ſancti. *Aqua ſeparationis non eſt aſperſa ſuper eum*. Expone ut ſupra hoc eodem capite. Poteſt enim etiā uerti. Aqua cōdonationis, cuius aſperſione Dominus peccata condonat. Sic cum dicitur. *Spargens aquam ſeparationis*, ubi pro ſeparationis etiam legere potes condonationis: ſic cum dicitur. *Tangens aquam ſeparationis*. Sed mirum ualde eſt quomodo ex eiſdem cineribus aqua mixtis, contrarii oriantur effectus ut ſcilicet immundos ſuper quibus ſparguntur, mundos reddant, mundos uero qui eos tetigerint inquinent: & alios mundent, ſed uarius modus tangendi ſacra, admirationem tollit. Si quis enim prophanus aut ſæcularis quibus ſacra contingere prohibitum eſt: ſacrum contingeret oleum uel chriſma, peccaret & ſuo modo pollueretur, quod tamen oleum alios ſanctificat: ita & huiuſmodi cinis: ſed adhuc de ſacerdote admiratio non tollitur, qui cum ſacra tangere ſine peccato poſſet, tangendo huiuſmodi cineres polluebatur, ut hoc eodem capite dictum eſt. Sed harum ceremoniarum exactam reddere rationem, ſolus ipſe qui inſtituit reddere poteſt, niſi dicamus ſacerdotem in huiuſmodi pollui, quoniam cadauer uel cineres rei mortuæ contrectabat & licet animalium cadauera quæ ad litandum occidebat tangeret, non tamen cineres.

IN CAPVT. XIX. NVMErorum ad morum compoſitionem annotationes.

L*Oquere ad filios Iſrael: ut adducant ad te uaccam rufam*. Benedictus ſis domine Deus noſter, qui ſemper cogitas qualiter nos á peccatis abluas: & ſacramenta quibus nos luſtres, inceſſanter inſtituis, & in ſimplicibus & paruis (ut ita dixerim) rebus: tuam uirtutem ad noſtram utilitatem includis, ut nemo cauſetur, ſe difficile poſſe conſequi peccatorum ſuorum remiſsionem. *Integrā in qua non ſit macula, ſuper quam nullum uenit iugum*. Qualia debeant eſſe ſacrificia quæ de noſtro offerre debemus, præſertim illa quæ ad peccata expianda offeruntur, pulchre oſtendit locus iſte: ubi uacca rufa, integra & ſine macula, & quæ numquàm iugum traxit offerri mādatur. Integer enim & immaculatus & qui nūquàm peccati iugū portauerit debet eſſe uir ille ſeu ſacrificium: per quod hominum peccata expiari debēt. Sed quis poteſt inter homines dicere integer & mundus à peccato ſum: nun-

quam

quàm peccati iugum traxi: cum cœli in eius conſpectu mundi non ſint: & in angelis ſuis repererit prauitatem ac ſuperbiã? Solus ergo ille qui peccatum non fecit, agnus immaculatus, qui peccata abſtulit mundi, qui hoc integro & immaculato uaccæ rufæ ſacrificio adumbratus eſt, neque unquàm peccati iugum traxit, pro omnibus mactatus eſt & crucifixus: ut nos ſuo ſanguine ueluti aqua luſtrationis ablueret, Qui (inquit Ioannes) dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. Si enim ſummus Deus ſanguine pecoris immolati mouetur ad pietatem: ut aliam ultionem à peccatore nõ quærat, quanto magis placabitur ſanguine filii ſui, qui pro nobis illum tam abunde effudit. Et conſidera qualiter cuncta conueniant. Iubetur uacca extra caſtra immolari, & ibidem mactari & comburi: & Apoſtolus de Chriſto dicit, eum extra portam paſſum ut mũdaret populum ſuum. Exeamus ergo fratres extra caſtra, & cineres uitulæ noſtræ reuerenter colligamus: ut eis aqua baptiſmatis mixtis, à peccatis noſtris poſtmodum abluamur. Victima hæc traditur immolanda ſacerdoti, noſtra uero eſt ipſe ſacerdos. Admonui etiam aliàs ex huiuſmodi colligi, quàm mala res peccatũ ſit, ut ſacrificia etiam quibus expiatur extra caſtra debeant immolari: quo admonemur longe à nobis eſſe peccata ſeparanda, & ita comburenda igne diuino, ut ſoli cineres remaneant, quẽadmodum olim fecit ſanctus Moſeh, qui uitulum peccati combuſsit, & pulueribus eius aqua commixtis, peccatores ipſos potauit. *Sparget de ſanguine eius contra faciem tabernaculi ſeptem uicibus.* Voluit Dominus nobis ad uiuum depingere, quoties ſumus pro peccatis pœnas daturi: nempe ſepties, & ſi innocentem occidas, ſeptuagies ſepties. Si enim Dominus bona opera remunerat ad mille generationes, cur non puniet peccata ſaltem ad ſeptẽ? Sed miſericordia eius non ſinit eum niſi in tertios & quartos animaduertere, ſi parentum ſuorum ſcelera imitentur. *Ablueet ſacerdos ueſtimenta ſua, & lauabit aqua carnẽ ſuã.* Contagioſa & immunda ualde res peccatum eſt: cuius expiatio non ſolum ueſtes ſacerdotis, ſed carnem eius immundam reddit. Et ſi ſolus contactus corporalis immundarum rerum, ſic homines inquinat, quid faciet animæ, contact⁹ ipſius peccati in ſe? qui etiã hoĩẽ inhabilẽ reddit: qui cum aliis conuerſetur, unde extra caſtra manere iubetur, uſque ad purificationem ſuam. *Sed & qui comburit illam lauabit ueſtimenta ſua, & carnem ſuam.* Quemadmodũ qui picem tangit inquinabitur ab ea: ita omnes qui peccatum contingunt, inquinãtur in eo. *Expiabit ſe ille tertia & ſeptima die.* Sunt peccatores, qui cum innumera peccata perpetrauerint, ſe ablutos & expiatos putent, ſi pauculas preces effuderint, ſi ſemel ſuſpirauerint, aut duas uel tres lachrimulas ab oculis effuderint, cum uideant iſtos ꝑpter mortui contactum corporalem, aut alterius rei immundæ: uſque ad ſeptimã diem expectare purgationem. Lauabo (ait Pſal.) per ſingulas noctes lectum meum, & lachrimis meis ſtratum meum rigabo. *Qui tetigerit morticinum animæ humanæ & ſe non expiauerit, polluit tabernaculum Domini.* Mirum ualde eſt quàm curioſi ſimus, ne templum Domini illotis (ut aiunt) manibus ingrediamur: ut nemo noſtrum eccleſiam cum macula in facie in ueſte uel calceo audeat introire: ſi uero animus ſit odio, homicidio, furto, & infinitis criminibus infectus, non curamus: mundantes ſolum ea quæ hominum oculos offendere poſſunt, quæ uero mundiſsimos oculos Dei, parum aut nihil curamus. Audi quæſo quæ hic dicuntur. Nõ tetigi immundus tabernaculum Dei, non acceſsi peccator ad ſacra, & quia non mundaui me, ſacra polluere dicor. Nunquàm audiſti & vidiſti totam domum alicuius nobilis imo & ipſum aliquando male audire, propter crimen unius ex ſeruis eius. Quid ergo mirum ſi domus Dei pollui dicatur, propter pollutionem unius è ſeruis eius? *Qui ingreſſus fuerit tabernaculum, & qui fuerit in tabernaculo: immundus erit ſeptem diebus.* Cur quæſo domine Deus, ſic nos præcipis morticina fugere? Nonne tu ſolus es qui mortificas & uiuificas, deducis ad inferos & reducis? Crediderim ſummũ Deum ſic à cadaueribus abhorrere uoluiſſe nos ut nos ab homicidiis ualde deterreret: & ut harum corporearum immunditiarum fuga, nos doceret quantum fugienda eſſent peccata mortifera. *Accipient pro immundo de cinere combuſtionis pro peccato* Non ſunt malæ imo ualde bonæ reliquiæ oblationis pro peccato, eis qui illis mundari uolunt. Quod enim ex pœnitentia peccati manet ſalutiferum eſt, nempe diſplicentia uoluntatis, cautio in futurum, & id genus alia, reliquiæ uero quæ ad delectationem

Apocal 1

Ad heb 13

Peccati cõtactus malus

tionem manent peſtiferæ ſunt. Derident Lutherani aquæ benedictæ piam ceremoniam, quemadmodum omnes alias eccleſiæ, cur non etiam hanc ſubſanant, à qua ſancta eccleſia mutuauit ſuam? *Sparget mundus ſuper immundum.* Audiant hæc ſacerdotes qui alios abſoluere & purgare debent: ac ſacramenta populo Chriſtiano miniſtrare, ut ſeſe purificent & mundent, antequàm alios purgare & à peccatis abſoluere præſumant. Licet enim ipſi impuri ſacramenta uera aliis tribuant, ipſi tamen ſibi ſæpius in huiuſmodi adminiſtrãdis, damnationem acquirunt. *Qui tetigerit aquã, immundus erit uſque ad ueſperam.* Conſidera quæſo quid interſit, ſi ut prophanus ſacra contingere præſumas, aut ut religioſus. Qui enim ſacra ueluti prophanus contrectat, fit immundus: qui uero uelut religioſus, huiuſmodi contactu mundatur.

IN CAPVT. XX. NVMERO rum iuxta literam annotationes.

E*T uenerunt filii Iſrael, omnis congregatio in deſertum Sin.* Nõ eſt quod te lector, qui hebraicam calles linguam hic admoneam, aliud eſſe deſertum Sin quod hic commemoratur, & aliud cuius ſcriptura capite decimo ſexto Exodi meminit: cum prima huius litera ſit tſade, alterius uero prior ſit ſameh. Iſtud etiam uocatur chades, illud uero non. Iſtud terminus eſt terræ Chenahan ab auſtrali ortu: fines extremos habens Edom, quo loco urbs eſt eiuſdem nominis, unde nuntios exiſſe legimus, qui tranſitum ab Edomeis exorarent. De priori uero nihil tale legimus. Quod uero dicitur omnem congregationem illuc ueniſſe, dictum crediderim: quod exercitus non ſimul omnis illuc appulerit, cum in eo multi paruuli, fœminæ ac debiles eſſent, ſed mẽſe primo congregatus eſt illuc omnis exercitus.

Mẽſe primo. Non explicat textus cuius anni fuerit iſte primus menſis. Putat autem Caietanus & alii multi fuiſſe anni quadrageſsimi egreſſionis populi ex Aegypto, quoniam mors Aharon, ut conſtat capite trigeſſimo tertio huius libri, quadrageſsimo anno egreſſus illorum accidit, quæ capite ſequenti deſcribitur. Et uere puto hæc aut quadrageſsimo anno aut circiter accidiſſe. Non conuenit etiam inter noſtros & hebræos, an hæc Chades ſit eadem cum ea cuius mentio facta eſt capite decimo tertio: & Caietanus noſter eamdẽ fuiſſe æſtimat, iuxta quam bis putat fuiſſe Iſraelitas: primum ex latere deſerti Paran. Secundo ex latero deſerti Sin. Hebraice enim ſcribitur: in deſertum Paran in Chãdes, & ſimiliter in deſertum Sin in chades: tanquàm utriuſque deſerti pars illa deſcribatur: q̃ erat prope ciuitatem Chades. Mouetur autem Caietanus ex duobus. Altero quia circuitus Edomeæ hoc cap. ſubiunctus, fuit ex illa Chades. ut ſcribitur in fine prioris capitis Deutero. Et ex hac Chades fuiſſe miſſos nuntios ad regem Edom, hoc capite deſcribitur. Ziglerius tamen & Vuolfangus diſertiſsimi terræ ſanctæ geographi diuerſam fuiſſe ſeuſerũt ex duobus. Tum quia altera nominatur ſine ulla additione Chades, alteri uero additur barneh: & dicitur Chades barneah. Secundo quia altera deſcribitur in deſerto Paran, hæc uero in deſerto Sin. Ego uero in hac re potius cum Caietano, quàm cum illis ſentirem. *Et mortua ẽ ibi Miriã & ſepulta eſt ibi.* Crediderim iudæos illi ædificaſſe ſepulchrum, tanquàm perſonæ in populo notabili. Solebant enim iudæi huiuſmodi ſepulchra nobilibus cõſtruere, ut ex multis ſcripturę locis conuincitur. *Et iurgatus eſt populus cum Moſeh.* Verbum rub quod hic ponitur ſignificat proprie litigare: ut patet Threnorum tertio, ubi dicitur. Rabta id eſt litigaſti Domine litem meam: ſeu partes meas egiſti. Et Geneſis uigeſsimo ſexto. Et non rabu, id eſt litigauerunt propter illum, ſcilicet puteum *Vtinam obiuiſſemus, quãdo obierũt fratres noſtri, coram Domino.* Capite decimo ſeptimo huius libri admonui, ſignificationem uerbi gauah non eſſe plene notam hebræis, communiter tamen putant ſignificare obire ſeu leniter mori: nõ diu in ægritudine detineri: quemadmodum ſequenti capite de Aharone dicitur, quod uiderit omnis congregatio quòd obiiſſet Aharon, ubi idem uerbum ponitur & loquuntur de fratribus mortuis propter ſeditionem Chorach. *Vt moriamur ibi nos, & iumenta noſtra.* Nomen beir.i. iumentum, eſt à uerbo baar quod hebræis eſt paſcere & tõdere: uidentur enim iumenta herbas tondere, cum eas depaſcunt: unde beſtia dicitur beir, quaſi tondens herbas: ſignificat etiam uerbum comburere, quòd combuſtio ſit quaſi depaſtio (ſi ſic latine loqui licet) Videtur enim ignis depaſcere ea quæ comburit. Diximus ſatis de uerbi ſignificatione capite undecimo huius libri: ubi textus dicit. Vocauit nomen eius taberah, id eſt combuſtionem. *Non locum*

ſementi

ſementi, id eſt non poteſt ſeri. *Venit Moſeh & Aharon à facie congregationis.* Erât enim ante congregationem, & timentes lapidari ab ea: aut ut pro eis preces Domino funderent acceſſerunt ad tabernaculum: proiecerũt autem ſe, ſuper facies ſuas orando Dominum: ut daret illis aquam. Et forte nõ uenerunt fugientes, quoniam nulla punitio hic deſcribitur: ſed potius ponitur deſiderii conſequutio.

Ceciderunt ſuper facies ſuas. Habet hic uulgatus interpres multa, quę non habentur in textu hebraico: nempe omnia hæc. Et corruerunt proni in terram, clamaueruntque ad Dominũ atque dixerunt. Domine Deus audi clamorem huius populi, & aperi eis theſaurum tuum fontem aquæ uiuæ: ut ſaciati ceſſet murmuratio eorum. Et quidam putant uulgatum hæc addidiſſe explicandi gratia. Poſsibile etiam eſt eum hæc in aliqua Chaldaica paraphraſi legiſſe. Sunt tamen quædam latina exemplaria, in quibus hęc non habentur. *Conſpecta eſt gloria Domini.* Per gloriam Domini (ut ſępius admonui) intelligitur nubes illa qua Dominus tectus loquebatur Moſeh: quæ aliquando nõ apparebat, cum ſcilicet manebat tabernaculum, quandoque uero oſtendebatur ad oſtium: aliquando ſuper tectum, ad admonendam profectionem: & uiſa eſt populo gloria, ad protegendum duces: ut uideret populus Deum adeſſe ad eos protegendos: aut ad dandam aquam, quam ipſi poſtulabant precibus ſuis. *Accipe uirgam*, ſcilicet illam quà in Aegipto miracula feciſti, illa enim erat coram Domino repoſita ad rei memoriam: quemadmodum altera Aharonis quæ eius ſacerdotium indicabat. *Illa dabit aquam ſuam.* Videtur quòd lapis incluſam haberet aquam, & ad præceptum Domini dederit eam: uel eſt loquendi modus, quemadmodum in Pſal. legimus. Dominus dabit benignitatem: & terra dabit fructum ſuum, id eſt qui in eius uirtute latet, aut quem dare ſolet. *Congregare fecerunt cœtum ante petrã.* Hebraice eſt. Ad faciem petræ: ſed ſenſus redditus eſt. *Audite nunc rebelles*, contendunt hebræi uerbum marah, ſignificare rebellare, rebellem & inobedientem eſſe: ſed uidetur potius ſignificare amarum eſſe quemadmodum marar. Nam duplicantia ultimam radicalem, & quieſcentia lamed he: ut plurimum ſunt eiuſdem ſignificationis: & cum marar ſignificet amaricari ſeu amarum eſſe, uidetur marah idem ſignificare. Tũ quia ubi iſti uertunt rebellare, ut plurimum tam bene quadrat amarum eſſe: ut primo Regum decimo tertio. Pro eo quòd marita, id eſt rebellis fuiſti ori Domini, ut noſtri uertunt, tam bene uertas amara fuiſti: quare poſſet etiam hic uerti. Audite nunc amari, id eſt qui ſemper amari fuiſtis ori Domini, quaſi uos guſtare non potuerit. Nos etiam dicimus: nunqua pude guſtaar delle: ou nunqua o pude goſtar: quemadmodum res amara guſtari nequit.

Percuſsit petram uirga ſua, duabus uicibus. Vocatur aliquando hæc uirga Dei, quoniã mirabilia Dei per eam fiebant: nonnunquàm uero Moſeh, quia ipſe ea utebatur ad miracula: & quia fuerat baculus eius, dum ipſe oues in deſerto paſceret. Quod uero in textu dicitur duabus uicibus, hebraice eſt uicibus, ſed ſolent huiuſmodi nomina numeralia, in plurali duplicare ſignificationem ſuam. Nam eſser in ſingulari ſignificat decem: plurale uero eius, ſcilicet aſſerim ſignificat uiginti, ſic maah in ſingulari cẽtum, plurale uero eius, ſcilicet mathaim ducenta. Arba quatuor, arbaim quadraginta, ſic paam uicem, ſcilicet unam: paamaiim uero duabus uicibus. *Pro eo quôd non credidiſtis mihi*, aut in me: *ut ſanctificaretis me, in oculis filiorum Iſrael: idcirco non introducetis congregationem iſtam: in terram quam dedi eis.* Difficile ualde eſt, huius loci genuinum ſenſum inuenire & explicare: in quo ſanctus dux Moſeh, & frater eius ſũmus ſacerdos peccarunt: quòd tanta ſeueritate à iuſtiſsimo iudice puniti ſunt. Non enim facile apparet quomodo non crediderunt uerbis Domini, aut in quo non ſanctificauerint Deũ coram filiis Iſrael: ut ea de cauſa á Domino punirentur priuatione ingreſſus terræ: & crediderim multa in hoc facto interueniſſe quæ hic ſubticentur. Pſalmus enim centeſsimus quintus tractans rẽ hanc multa dicit, quorum hic nulla fit mentio. Habet enim ſic. Irritauerunt eum ad aquas contradictionis, & malum fuit ipſi Moſeh propter eos: quia exacerbauerunt ſpiritum eius, & protulit labiis ſuis. Ex quibus innui uidetur Moſeh, ex acerbitate ſpiritus uerba aliqua indigeſta protuliſſe: quibus Deum offenderit. Deuteronomii uero tertio dicit ad eos Moſeh Dominum iratum in ſe propter eos, eumque non exaudiuiſſe. Ex Pſalmo ſeptuageſsimo ſeptimo aliquid colligitur ad intellectum huius loci, ex cuius uerba uidentur hæc accidiſſe ante datum man de cœlo. Sic enim ibi habe-

tur

tur. Tentauerunt Deum in corde ſuo: petendo cibum animæ ſuæ: & loquuti ſunt contra deũ: dixerunt Nunquid poterit Deus parare menſam in deſerto? Ecce percuſsit petram & fluxerunt aquæ, & torrentes inundauerunt. Nunquid etiam panem poterit dare, aun parare carnem populo ſuo? Ideo audiuit Dominus & iratus eſt: & ignis accenſus eſt in Iaacob: & furor aſcendit contra Iſrael, quia non crediderũt Deo. neque ſperauerunt in ſalute eius. Ex quibus uerbis colligitur, eos Deum tentaſſe, ſcilicet non credendo eum poſſe dare cibum. Secũdo non ſperaſſe in ſalute ipſius. Videtur ergo populum non credidiſſe quòd nidelicet Deus poſſet eis aquam & alia neceſſaria in deſerto dare, prouocaſſeque eum ad iram, eoſque exacerbaſſe ſimul ſpiritum Moſeh, ad aliquot uerba indigeſta proferenda. Exceſsiſſe enim eum in uerbis locus Pſal. citatus expreſsit dicens. Et protulit labiis ſuis. Verba autem quæ protulit uidentur ea eſſe, quæ hic habentur. Audite rebelles & cætera. De duobus autem à Domino ambo accuſantur, ſcilicet quòd non crediderint uèrbis eius, & quòd eum coram Iſraelitis non ſanctificauerint: & difficile eſt utrumque explicare & inuenire, ſcilicet quibus uerbis nõ crediderint: & in quo eum nõ ſanctificauerint: & uariæ ſunt doctorum expoſitiones, ſed antequàm nos iuxta mentem noſtram locum explicemus, præmittendum eſt eandem eſſe aquæ eductionem quæ hic deſcribitur, cum ea quæ ſcripta eſt Exodi decimo ſeptimo, quod ex eo apparet, quòd hi qui aduerſum Moſeh & Aharon contendebant, erant illi qui ex Aegipto egreſsi ſunt: ut ipſimet fatentur: Miriam uero mortua eſt anno quadrageſsimo poſt egreſſũ ex Aegipto quando iam nullus illorum uiuebat præter quatuor, ſcilicet Moſeh, Aharon, Ioſuah & Chaleb. Nunc uero examinabimus more noſtro uocabula quæ hic ponuntur, preſertim tria, ſcilicet iaan quod uertimus quia uel propterea, quam hebræi dicunt ſignificare quia aut ꝓpterea: quoniã in multis locis uidetur hoc ſignificare, ſicut Leuitici uigeſsimo quinto, ubi dicitur. Iaan ubeiaan, id eſt eo quòd, & propterea. Et Geneſis uigeſsimo ſecundo. Iaan aſſer, id eſt eo quòd feciſti rẽ hanc. Et Iſaiæ. 60. iaan id eſt, eò quòd unxerit Dominus me. Inuenitur etiam ſignificare auem deſerta incolẽtem quã aliqui putant ululam, alii uero ſtructionem ut patet Iſaiæ decimo tertio, ubi habetur. Habitabunt ibi filiæ iaannah, id eſt ululæ: aut ſtructionis. Et Micheæ primo. Faciam plantum ſicut dracones: & luctũ ſicut filiæ iaannah, id eſt ſtructionis uel ululæ; de qua abunde diximus Leuitici undecimo. Secunda dictio examinanda, eſt uerbum aman quod uertimus credere, quod ſignificat proprie ſtabilire & firmare, ſimiliter credere: quòd credens uideatur ſe firmare in uerbis eius cui credit. Nam ſecũdo Semuelis habes capite ſeptimo. Veneman, id eſt. Et ſtabilietur uel firmabitur domus tua. Item Pſalmo ſeptuageſsimo octauo. Non ue ennu, id eſt ſtabiles fuerunt in pacto tuo. Tertiũ uerbum explicandum eſt chadas, quod uertimus ſanctificare quod proprie ſignificat ſeparare: aut ab immunditiis aut à prophanis uſibus, cultuique diuino applicare: quibus præmiſsis aduertendum eſt Deum in hæc uerba præcepiſſe Moſeh. Accipe uirgam, & congregare fac cœtum: tu & Aharon frater tuus: & loquimini ad petram in oculis eorum, & dabit aquam ſuã. Ex quibus uiderunt Deum uoluiſſe eos glorificaſſe eum coram filiis Iſrael, poſtquàm præcipiebat multitudinem ad miraculum uocari: uoluiſſeque ut ei miraculum tribueretur: non ducibus aut miniſtris. Credibile etiam eſt Moſeh uerbum aliquod diffidentiæ dixiſſe, quemadmodum dixiſſe uidetur, cum Dominus carnes ad menſem ſe daturum polliceretur Numeri undecimo, ipſi uero in miracnlo faciendõ, ſibi honorem & gloriam tribuere uidentur dicentes. Nunquid de petra hac educemus uobis aquam? Applicando ergo ſenſum uerbis: ſic locus interpretandus eſt. Pro eõ quòd non credidiſtis mihi, dubitando ſcilicet an poſſem aquam ex petra educere. neque me ſanctificaſtis, id eſt ſeparatum oſtendiſtis in miraculis faciẽdis. Non inquit me oſtendiſtis ſingularem in operibus, ſed uobis tribuiſtis miraculum: non introducetis hos populos. Interueniſſe uero in hoc negotio aliquid incredulitatis: præter uerba ipſa Dei de ea arguentis eos: ipſa bina ſilicis percuſsio teſtatur. Niſi enim aliquid interueniſſet incredulitatis, quàm primum ipſe Moſeh in verbo Dei percuteret lapidem, laticem ex ſe copioſum emitteret iuxta uerbum Domini. Alii uero dicunt eos peccaſſe, quoniam ſub dubio protulerunt: quod Dominus abſolute faciendum ꝓceperat. Dixerat enim Dominus. Loquimini ad petram, & illa dabit aquas. Non erat ergo alio modo opus quàm dicere. Petra da aquas. Ipſi uero ſub dubio proferant dicentes. Nũquid de petra hac aquam poterimus uobis educere? & forte ex modo dubio loquendi, dubitare fecerunt populum. Tertius ſenſus eſt. Quia non credere feciſtis, ſcilicet populum uerbis meis, id eſt fuiſtis cauſa, proferendo uerba dubia ex quibus ipſi occaſionem infidelitatis ſuæ ſumpſeruut quòd populus non crederet

derec

deret neque ſanctificaſtis me, oſtendendo opera mea ſeparata ab omnibus alus diis: non introducetis & cætera, & iſte ſenſus non ponit in eis incredulitatem, ſed in populo, & oſtendit eos occaſioné populo incredulitatis dediſſe & placet ſenſus: quoniam ut citauimus ex Deutero. uidetur Moſeh in populum peccatum reiicere, dicens Deum in ſe propter eos iratum. Sũt inter hebræos qui putant eos peccaſſe, in eo quòd nocanerint iudęos rebelles ſeu amaros: ſed nõ puto eos in hoc ullo modo peccaſſe, cum populus amarus & rebellis Domino eſſet. Sunt etiam qui eos peccaſſe aſſerunt, quoniam non ſunt loquuti ad petram: ſicut Dominus imperauerat. Alii uero ſenſus indigni ſunt qui hic referantur. *Iſtæ ſunt aquæ litis, quia litigauerunt filii Iſrael & Dominus: & ſanctificatus eſt in eis.* Conſtat ex his uerbis litem fuiſſe inter Deum & populum: & putarem fuiſſe ſuper potentia Domini, an uidelicet poſſet aquas de petra educere: & fuit in eis ſanctificatus: ſcilicet ex miraculo, quoniam uidentes eius potentiam laudauerunt eum: aut quia non obſtante illorum incredulitate, Dominus dedit illis aquas: in quo ſe ſanctiſsimum oſtendit, quemadmodum dicit Apoſtolus ad Romanos tertio, Deum eſſe ueracem, omnem uero hominem mendacem: quoniam non obſtantibus eorum peccatis, promiſsis ſuis ſtetit. Sic & Paulus ſecundæ ad Chorinthios ſeptimo dicit illis. In omnibus exhibuiſtis uos incõtaminatos eſſe negotio, ac ſi dicat ſanctos & inculpabiles. Aut ſanctificauit ſe in eis, id eſt puniendo eos ſe ſanctum oſtendit: quemadmodum dixit in Leuitico capite decimo. Sanctificabor in his qui appropinquant mihi, id eſt ſanctum me oſtendam & à peccato ſeparatum & immunem: puniendo peccatores, præſertim de domo mea. *Sic dicit frater tuus Iaacob.* Quoniã pater Edõ, ſ. Eſau & pater iehudeorũ, ſ. Iaacob fuerãt fratres: uocant iehudei Edomeos fratres, ut eos prouocarent ad concedendum tranſitum per terram ſuam. *Tu cognouiſti omnem laborem qui inuenit nos.* Dictio hebraica thalaah, id eſt labor, uidetur potius ſignificare grauamen, quemadmodum laah grauare: ut patet Iob quarto. Nonne ſi tentauerit quiſpiam loqui ad te, tileh, id eſt grauaberis ſeu ægrè feres? *Afflixerunt nos Aegiptii.* Melius uertas, Confregerunt: quoniam uerbũ roa ſignificat proprie frangere: præſertim cum ſonitu. Fuerant enim iudæi ab Aegyptiis confracti laboribus & dura ſeruitute. *Miſit angelum, & eduxit nos ex Aegipto.* Quidam hic pro angelo nuntium uertunt, & dictio malach conſẽtit, quæ tam angelum quàm nuntiũ ſignificat, per quem intelligunt Moſeh, ſed licet prophetæ angeli aliquando uocentur & nũtii, ut habetur. 2. Paralipome. trigeſsimo ſexto & Aggei primo, melius tamen uidetur angelum intelligere qui Aegyptiorum primogenita occidit, & Iſraelitas duxit. Audi Iſaiam ſexageſsimo. 3. cap. In omni (inquit) anguſtia eorum, ei fuit anguſtia: & angelus faciei eius, ſaluos fecit eos: ptopter dilectionem ſuam, & indulgentiam ſuam redemit eos: & portauit eos, & tulit eos cunctis diebus ſæculi. Et poſt pauca. Et recordatus eſt dierum lõgi temporis: Moſeh & populi ſui. Vbi eſt qui aſcendere fecit eos de mari, cum paſtore pecorum ſuorum? quo in loco mentio fit utriuſque, ſcilicet angeli & Moſeh, licet ibi quidam utroque loco putent textum loqui de Moſeh. *Ecce ſumus in Chades ciuitate finis termini tui,* id eſt quæ eſt in extremitate termini tui. Significat nomẽ cheſeh finem & extremitatem ut patet ex multis ſcripturæ locis: ut Exodi uigeſsimo ſexto, ubi dicitur. De ha chaſeh, id eſt extremo ad extremũ. Idem Geneſis decimo nono, & Ioſuah. 3. *Non pertranſibimus per agros aut uineas,* ſcilicet ſatos, aut in quibus ſit meſsis. Hebraice magis ad literam eſt. Nõ tranſibimus in agros & in uineas, quaſi dicat: non diuertemus à uia publica, in agros aut uineas: ut à nobis nocumentum timere poſsis. *Et non bibemus aquas putei,* id eſt puteorum tuorum, intellige ſine prætio, ut infra explicatur. *Via regia ambulabimus.* Non plene conſtat quare uia publica ſeu communis dicatur regia, & putarẽ ea quæ non habent certum Dominum eſſe cõmunitatis, & quia rex gerit perſonam ipſius cõmunitatis, ea quæ ſunt communia dicuntur regia, quemadmodum uia: unde idem dictu eſt uia regia, quod uia communis. Nos etiam dicimus ſtrada real, id eſt uiam regiam & uicũ, & omnia communia regia appellamus. *Non tranſibis in me.* Sic in hebræo eſt. Aliqui uertunt per me, id eſt per terram meam, ſed prior litera poteſt ſuſtineri, cuius ſenſus eſt. Nõ intrabis terram meam ad tranſeundum ad tuam. *Per tritam aſcendemus.* Omnes noſtri hic uerterunt per uiam aſcendemus, ſed meo

meo iudicio non bene, quoniam uerbum ſalal à quo meſilah, id eſt trita, ſignificat propriè terere & Ioſo magis quadrat: licet hebræi dicant ſignificare eleuare ut patet Ieremiæ quinquageſimo, ubi dicitur. Salauah, id eſt calcate eam ſicut aceruos, ſcilicet manipulorum: & in omnibus locis quibus noſtri eleuare uertunt, tam bene quadrat calcare ſeu conculcare: ut patet Prouerbiorum decimo quinto. Semita rectorum ſellulah, quod noſtri uertunt eleuata, tu melius uertas trita, in qua nullus poſsit errare. Et Iſaiæ quinquageſimo ſeptimo. Et dicet ſollu ſollu, id eſt terite terite, ſcilicet uiam. Diſputauimus de uerbi ſignificatione Exodi nono quem locum conſulere licebit. *Tantum non quicquàm detrimenti erit: pedibus meis tranſibo.* Paraphraſi uſus eſt hic noſter Sanctes: hebraicè ſic eſt. Tantum nō uerbum, in pedibus meis tranſibo: ſed ſenſus uidetur eſſe à Sancte bene redditus. Poſſet etiam eſſe ſenſus. Tantum nullum erit uerbum ſuper pecunia ſed ſolum pedes tranſibo. Aut tantum. ſ. tranſibo, nullum erit uerbum cum tuis diſceptando, ſed tranſibo pedes. Vel tertio cum pedibus meis tranſiero, nullum erit uerbum, id eſt nullam cum tuis miſcebimus litem. Nihil loquar, ſed ſolum tranſibo pedibus meis. Similem loquutionem habes infra Deutero. ſecūdo *Egreſſus eſt Edon in occurſum eius, cum populo graui: & cum manu forti.* Per populum grauem intellige multum: per manum uerò fortem, intellige exercitum uiribus potētem, ac ſi dicat: cum populo multo & forti. *Congregabitur Aharon ad populū ſuum.* Tropus hebraicus eſt, id eſt morietur, aut coniungetur ad ſtatum mortuorum ut dicit Aben Ezrah. Si cupis ſcire quare de aliquo mortuo dicatur eſſe congregatum ſeu collectum ad populum ſuum, quemadmodum de Abraham dictum eſt Geneſis uigeſimo quinto, & de Iſmaele filio eius: dico quòd quia ſolebant homines eiuſdem ciuitatis aut loci, habere communē locum ſepulturæ, ſcilicet aliquem agrū: ita quod quemadmodum uiuentes in eadem ciuitate uel loco aggregabantur, ita & poſt mortem in eodem agro ſepeliebantur: & hac de cauſa dicuntur colligi ad populum ſuum, etiam ſi ſeorſum ſepelirentur, quemadmodum Dauid primo Regum dicit ſe ingredi uiam uniuerſæ carnis. Quidam ex noſtris interpretantur: in fide parentum mortuus eſt, quòd ſi uerum eſſet ſequeretur Abraham in idololatria mortuū, de quo dicitur fuiſſe collectum ad populum ſuū. Fuerant enim parentes Abrahæ in idololatria mortui, ut dicitur Ioſuah uigeſimo quarto, ubi dicitur. Patres Iſrael tranſ fluuium ſediſſe ab antiquo Terah, patrem Abraham & patrem Nahor & ſeruiſſe diis alienis. Alii ex huiuſmodi locutionibus ſtatuere uoluerunt immortalitatem animarum: ſed melius & clarius eam ſtatuiſſent ex uerbis ultimi capitis libri Eccleſiaſtes ubi dicitur. Reuertetur puluis in terram quemadmodum fuit: & ſpiritus reuertetur ad Deum qui dedit illum: & fortè in toto ueteri teſtamento non offendes locū ex quo illam clarius & euidentius firmare poſsis. *Eo quòd amari fuiſtis ori meo: ad aquas litis.* Aliqui ex noſtris uertunt. Eo quòd rebelles fuiſtis ori meo: ſed ut aliàs probaui uerbū marah quemadmodum marar, ſignificat amarum eſſe: & qui rebellis eſt præceptis, amarus eſt ori præcipientis: ideo poteſt tollerari interpretatio. Dicuntur aūt fuiſſe ori Domini rebelles aut amari, quoniam Deus præceperat eis: ad petram loqui nomine ſuo, ipſi uerò non nomine Dei, ſed ſuo loquuti ſunt, neque ſunt ad petram, ſed ad populum loquuti dicentes. Audite nunc rebelles. *Spoliabis Aharon ueſtibus ſuis* Crediderim eum tunc indutum ſacerdotalibus ueſtibus, quibus exutis, filium induit. Et aduertē Deum noluiſſe aliquem de populo uidiſſe ſummi ſacerdotis exceſſum aut ſepulchrum, ut oſtendat non eſſe detegenda ſacerdotum infirmā. *Aharon congregabitur, & morietur ibi.* Videtur hic textus explicare quid ſit dictū congregare ad populū ſuū, quòd uidelicet ſit idem quod morietur, *in oculis omnis cœtus*, id eſt cunctis uidentibus. Omnes enim uiderunt eos aſcendentes, ſed nō deſcendentes. *Mortuus eſt in uertice montis.* Non explicat textus qualiter ſit mortuus aut ſepultus, & crediderim neminem hoc uidiſſe, & putarem poſt denudationem eum à Moſeh & filio utcunque receſsiſſe in loco ſecreto montis: & ibidem manibus angelorum ſepultum, quemadmodum de Moſeh creden ium eſt. Vel aperuit Dominus terram quæ eum recepit, & ſtatim coniuncta eſt, ita ut neque ueſtigium ſepulturæ ibidem amplius uideretur. *Videns populus quòd obiſſet Aharon.* Diximus de uerbi gaua ſignificatione quomodo ſit iudæis incerta: qui dicunt ſignificare obi

re

re ſeu leniter mori. *Fleuerunt Aharon triginta diebus.* Varius fuit olim lugendorum mortuorum ritus, & crediderim tanto pluribus fleuiſſe diebus, quanto honorabiliores eſſent illi pro quibus flebant. Commune erat luctum mortui extendere ad ſeptem dies: ut patet Eccleſiaſtici uigeſsimo ſecundo ubi dicitur. Luctus mortui ſeptem dies: quaſi illud eſſet commune, quod etiam uiri Iabes Galaad fecerunt pro morte Saulis. Nam de eis dicitur ſecundo Semuelis trigeſimo primo. Tulerũt oſſa eorum, ſcilicet Saulis & Ionathæ, & ſepelierunt ſub arbore Iabes, & ieiunauerunt ſeptem diebus, quibus credendum eſt eos fleuiſſe. Gentiles uero pro uirorum nobilium exceſſu, lugebant ſeptuaginta diebus, ut conſtat ex quinquageſsimo capite Geneſeos de luctu quo Aegiptii luxerunt Iaacob. Crediderim ego Iſrael inſignes uiros ad triginta dies luxiſſe, ut patet hic de Aharon, & Deutero. trigeſimo quarto de Moſeh: populares uero ad ſeptem tantũ dies ſolitos deplorari: ut ex Eccleſiaſtico deductum eſt: & conſtat de amicis Iob capite ſecundo libri eius. Solebant etiã ieiunare vt conſtat de uiris Iabes, & de Dauide primo Regum primo, qui ieiunauit uſque ad ueſperam: alii uero ſeptem diebus. Scindebant etiam ueſtimenta ſua, ut patet Iob ſecundo, & primo Regum primo. Vocabant etiam lamentatrices cantores & tibicines qui prouocarent ad fletum. Nã ſecundo Paralipo. trigeſimo quinto habes. Et lamentatus eſt Irmiiahu ſeu Ieremias, ſuper Ioſiiahu ſeu Ioſiam: & dixerunt omnes cantores & cantatrices in lamentationibus ſuis ſuper Ioſiiahu uſque hodie: & dederunt ea in ſtatutum ſuper Iſrael: & ecce ipſa ſcripta ſunt in lamentationibus. Item Ieremiȩ nono. Docete filias ueſtras lamentum: & in huiuſmodi lamentationibus, ſolebant repetere præclara geſta de functi: ut patet Ezechielis trigeſsimo ſecundo ubi Dominus Ezechieli dicit. Et tu fili hominis, leua lamentum ſuper Parhoh regem Aegipti, & dic ad eum. Catulo leonis gentium aſsimilatus es: & tu ſicut cœtus in maribus, & educebas flumina tua, & turbabas aquas pede tuo: & conculcabas flumina eorum: & pro infortunio habebant homines, ſi mortuis non fierent huiuſmodi lamentationes: ut patet Pſalmo ſeptuageſsimo ſeptimo. Iuuenes eorum comedit ignis, & uirgines eorum non ſunt lamentatæ: licet ueritas hebraica habeat. Non fuerunt lætificatæ. ſ. in die deſponſationis.

IN CAPVT. XX. NVMERI ad morum compoſitionem annotata.

Mortua eſt ibi Miriam: & ſepulta eſt ibi. Solet Dominus aliquando pios de medio ſubtrahere, ne incidant in aliquod peccatum quod imminet, quemadmodum legimus Deum ſubtraxiſſe Enoch, ne malitia intellectum aut mentem eius mutaret. Inſtabat peccatum fratrum, & tam graue corã Domino: quòd ad mortem ante terræ promiſſæ ingreſſum damnati ſunt. Ne ergo mulier ſancta doleret fratrum ſuorum peccata & punitionem é medio ſublata eſt. *Et congregati ſunt contra Moſeh & Aharon.* Admonui frequenter, neque frequentius admonuiſſe pigebit: quid incommodi ſit, indomitæ præeſſe multitudini, ut uideam ſi homines ab ambitione huiuſmodi prælatiarum poſsim auertere. Si enim proprium commodum in munere quærit, indignus eo eſt, ſi autem non quærat hæc frequenter patienda ſunt incommoda, ſecurius eſt ergo eam non quærere, & ſi poſsibile ſit, nõ acceptare. *Vtinam obiuiſſemus quando obierunt fratres noſtri.* Summa ingratitudo eſt deſiderare non eſſe, aut non recepiſſe beneficium: ne illud referre cogaris. Conſidera quæſo iſtorum mentem, qui mori cupiunt aut potius ſe cupere mentiuntur, ne pro ſua redemptione gratias agant Deo: quo in loco etiam aduerte, quantum ſit malum cum deſperatis agere. Nouerant iſti ſe non ingreſſuros terram promiſsionis, & ideo nihil uerentur dicere uel facere. *Venit Moſeh & Aharon ad oſtiũ tabernaculi.* Hoc eſt piorũ ab impiis refugiũ, confugere ad Deum, ad lachrimas, & ad orationes. Eripe (inquit) me, de inimicis meis Domine: ad te confugi. *Proiecerunt ſe ſuper faciem ſuam.* Videtur hunc apud priſcos fuiſſe orandi modum, præſertim cum in aliqua magna eſſent tribulatione, ut ſcilicet ſe coram Domino proſternerent. Vnde in Euangelio legimus Chriſtum ſeruatorem noſtrum, dum paſſionis agonia urgeretur: in terrã proiecto corpore, patrem oraſſe. *Accipe uirgam: & congregare fac cœtum.* Pulchre hoc in loco docentur ſancti uiri, ad quid miracula facere debeant in conſpectu omnium, non ut ipſi exaltentur à populo aut glorificentur, ſed ad gloriam Dei: & conſidera quàm bene occurrat dominus uanitatibus noſtris. Ne putaret Moſeh ſe propria uirtute miracula facere, iubetur uirgam Domini in manu ſua geſtare: & uidetur

locus iſte adumbrare quod poſtmodum Chriſtus diſcipulis dixit. Videant opera ueſtra bona & glorificent patrem ueſtrum qui in cœlis eſt. *Petra dabit aquam ſuam.* Omnia etiam in ſenſata dãt Deo ſuo & creatori, quicquid ab eis poſtulauerit, etiam ſi id ſua natura nõ habeant: ſolus homo negat Deo ſuo, quod deus ab eo petit, nempe amorem & præcordia ſua. Ferreus & pluſquam lapideus es: ſi dante petra aquas Deo & populo: tu non des domino Deo tuo cor tuũ. *Nunquid de petra hac, educemus uobis aquas?* Canales ſumus fratres mei: per quos trãſeunt opera & mirabilia Dei: ſed quemadmodũ a quæ ductus nullus eſt, qui ſaltem ab aqua quę per eum tranſit non humectetur: ita rari homines ſunt per quos Deus ſua mirabilia operetur, quibus aliquid non adhereat uanitatis. Plus omnibus (inquit Paulus) laboraui: ſed humanum forte aliquid paſſus adiunxit, non ego ſolus ſed gratia Dei mecum. Et ſi homo opera ſua bona, Deo & non ſibi adſcribere debet, multo magis opera Dei, in quibus nihil noſtri eſſe uidetur. *Percuſſit petram uirga, duabus uicibus.* Nouit dominus cibo ſeruorum ſuam amaritudinem miſcere, ut ex amara mixtiõe cognoſcãt, quod in opere uel petitiõe deliquerint. Vt oſtẽderet ſeruo in opere diffidentiam ſuam, permiſit eum bis ſilicem percutere, ut ei oſtenderet quantum operibus miris noceat infidelitas operantis. *Pro eo quod nõ credidiſtis mihi, ut ſanctificaretis me coram filiis Iſrael.* Tremenda potius quam interpretanda ſunt uerba hæc. Quis non ſtupeſcat & miretur, uidens hominem cui abſcondita ſua reuelauerat Deus: qui cum eo loquebatur facie ad faciem ſicut homo ad amicum ſuum, tam facile deliquiſſe: & qui tam facile iratum dominum alijs placauerat, nõ potuiſſe obtinere remiſsionẽ & rem quã alijs conceſſerat ipſe Deus. Nemo ergo quãtum cunque ſanctus & iuſtus præſumat de ſe: nemo ſibi fidat, uidens turres ipſas cecidiſſe. Similiter aduerte, quanti faciat Deus, ſi gloriam eius obſcurare uelis, aut eum in operibus ſuis non glorifices. Et quia Deum priuauerãt gloria ſua, priuauit etiam Deus eos gloria introducendi populum in terram promiſſam. Conſidera etiam hic quanti faciat Deus honorem ſuorum prælatorum. Peccauit Moſeh peccauit & Aharon & peccatum grande ut uidetur: ſed non ſtatim munus quod contulerat ademit & crediderim hæc illis clam dixiſſe neque niſi per Moſeh hæc populo innotuiſſe. *Miſit Moſeh nuntios de Cades ad regem Edom.* Quid hoc eſt dñe mine Deus, ut non audeas intrare cum populo terram Edom, niſi a rege permiſſus? Docẽt nos ſumma potentia nunquam uiolentia uti, & ſuauiter omnia diſponere. Et conſidera quã blandis utatur uerbis, fratrem uocat eum, inuitat ad gaudendum de bono populi. Diſcant etiam ex hoc loco reges patientiam, uidentes quanta hic utitur Deus: ut cogatur circuire terram Edom, ne puniat regem Edom. *Miſit angelum.* Conſidera quam caute iam loquatur Moſeh ſuo periculo edoctus. Nam licet ipſe etiam populum ex Ægypto eduxiſſet, non tamen iã audet ſibi hoc tribuere ſed angelo. *Non tranſibimus per agrum.* Doceantur hic qui exercitum ducunt, ſiue præiudicio ducere. Sed quis ex ducibus nunc aliquid horum conſiderat, cum per alienam terram tranſire contingit? Similiter quam mongerum ſanctus Moſeh ducebat exercitum, ut auderet polliceri, eum non intraturum agros aut uineas alienas. *Non trãſibis per me* Formidandus ualde eſt tranſitus exercitus alicuius per terram: quoniam indomita multitudo & potens, uix poteſt in officiu cõtineri. Diſsimulat dominus, quoniã tẽpus diſsimulandi erat: quemadmodum fecit cum Hamalech, ſed poſtmodum pœnas ſuæ impietatis dederunt utrique. Et habetur ex hoc loco, uias debere eſſe omnibus communes. *Cõgregabitur Aharon ad populũ ſuum.* Diſsimulat ſæpius dominus mala quæ iuſtis & impijs cõminatur, ex ſua maxima pietate: ſed tandem ut uerax, ex eis uindictam comminatam ſumit. Tu ergo qui Deum tuum offendiſti, non putes Deum uindictæ aut culpæ tuæ immemorẽ ſi uindictã ipſe diſtulerit: quoniã nõ tradit obliuiõi ea quorũ uult recordari: & mirũ ualde eſt nõ poſſe ſacerdotẽ Deũ quẽ omnibus alijs placabat, ſibi ꝓpitiũ reddere, quæ tu ſacerdos quælo expẽde, ut ſcias quã to difficilius ſacerdotibus quã alijs, dñs peccata cõdonet. *Tolle Aharõ & Elhazar filiũ eius.* Cõſidera quõ optimus animæ & corporũ cõſolator, i medio irę, miſericordiæ memoretur ne pater ſe õnino mortuũ putaret, uoluit filiũ primogenitũ adeſſe: eũq; patre uiuẽte i ei⁹ miniſterio ſufficere, ut uidẽs ſe filiũ i ſua functiõe & dignitate relinqre, nõ ſe õnino mortuũ putaret: & æquo animo mortẽ ſuſtineret. Solẽt enim parẽtes animæquiores in ſua morte eſſe: cũ filios relinquũt, tũ plonæ tũ etiã ſuæ dignitatis hæredes Hac ergo cauſa uoluit dñs Elhazar ante patris obitum

Matth. 5.

Primæ ad Chorin. 15

Bonus cõſolator & ſapiens Deus

obitum ueſtimentis ſacerdotalibus patris indui: ut ex aſpectu eius pater in morte gauderet. *Mortuus in Abarō in uertice montis.* Quid hoc miſterij eſt domine Deus mi, quod non uis ſacerdotem neque ducem in media congregatione mori, ſed ad moriendum montis uerticem conſcendere iubes, ut ibi moriatur? Non uult dominus ſæculares cernere aut ſcire defectus ſacerdotum aut magnatum: ſed quoad poteſt abſcondere & occultare nititur: & abſcōdit eos in abſcondito faciei ſuæ a conturbatione linguarum. *Fleuerunt ſuper Abaron. 30. diebus.* Colligimus ex hoc loco, publicas perſonas quales ſunt ſummi ſacerdotes & reges publico luctu eſſe deflendas: ut omnes ſentiant eorum defectum, qui eorum præſentia & uita gaudebāt. Docentur etiam ſacerdotes ſe populo amabiles exhibere, ut de eorum exceſſu omnes doleant.

IN CAPVT. XXI. NVMERI AD LITERAM adnotatio.

E*T audiuit Chenaanæus rex Arad, habitans in meridie.* Mortuis omnibus q ex Ægypto egreſsi fuerant, reuerſus eſt populus ad locum a quo Moſeh olim miſerat exploratores: & Chenaanæi qui tunc Iſraelitas uolentes contra imperium domini aſcendere ad promiſſam terram contriuerant, nunc etiam uoluerunt eis ingreſſum impedire. Et crediderim. Arad eſſe urbis potius quam regionis nomen: quoniam tunc temporis quæque ciuitas ſuum regem habebat, quemadmodum Geneſis. 14. adnotauimus: & uſque hodie apud harabes fieri ſolet, ut quæque ciuitas ſuum habeat regem. Erat ergo quidam ex Chenaanæis rex huius urbis Arad. In terra uero habitabant non ſolum Chenaanæi ſed etiam Hamalechitæ ut dictum eſt capite. 14. huius libri: & illi incolebant meridiem terræ ſanctæ: ut cunque tamen uerſus ortum ſolis. *Quod ueniſſet Iſrael per uiam exploratorum.* Aliqui intelligūt regem Arad per uiam exploratorum, id eſt, medio exploratorum ſeu exploratoribus referentibus quos ad hoc ſciendum miſerat: audiuiſſe aduentum Iſrael: ſed melius uidetur ut audiret Iſrael ueniſſe per uiam per quam iuerant quondam exploratores quos miſerat Moſeh, id eſt, per uiam meridianam. Lege caput. 13. huius libri, & offendes exploratores intraſſe terram per meridiem. Septuaginta nomen hebraicum atharim ſine interpretatiōe reliquerūt uertētes per uiā atharim ac ſi athari ſit nomen propriū loci. *Et captiuauit ex eo captiuitatem.* Multi ex noſtris uerterunt hic. Prædatus eſt ex eo prædam, ſed re uera uerbum hebraicum ſabah ſignificat captiuare captiuum ducere, ut patet Ieremiæ. 41. ubi dicitur. Et uerterunt ſe omnis populus, quē ſabah, id eſt, captiuum duxerat Iſmael: unde ſebi idem eſt quod captiuitas. Qualis autem fuerit huiuſmodi captiuitas hominum ſcilicet an aliarum rerum, in textu non explicatur: crediderim tamen fuiſſe hominum. Vertendum ergo eſt ut uertimus. Captiuam duxit ex eo captiuitatem. *Si dederis populum iſtum in manu mea.* Hebraiſmus eſt ſignificans. Si tradideris populum hunc ſub poteſtate mea, quæ manu deſignari ſolet. *Succidam urbes eorum.* Diximus Leuitici ultimo de hoc genere uotorum: quod eſt cum quis ita rem deuouet Deo, ac ſi ſibi & uſibus ſuis mortua & ſucciſa eſſet: aut cum uouet eam propter Deum ſuccidere: & ſolebat etiam de hominibus fieri, cum ipſi erant inimici Dei aut populi ſui: quēadmodū ex hoc loco cōſtat. Vide q̄ de uerbi ſignificatiōe annotauim⁹ loco citato. *Vocauit nomē loci chormah.* Significat chormah ſucciſionē ſeu exterminiū: ubi uides uotū fieri de urbiū & hominū deſtructiōe, nō q̄dē abſolute ſeu ſolitarie: ſed de homine aut urbe q̄ dño inimicātur: ſic enī materia ſunt uoti. *Profecti ſunt de Hor mōte, p uiā maris terminati.* Sæpiſsime in hoc opere admonui præſertim Exodi 2. nomen ſuph ſignificare finem uel terminum aut iuncetum: quod terminet inter terram & aquam: & uideatur finis terræ & aquæ, ut ibidem multis exemplis oſtendimus: & cum dictio nuſquam ſignificet rubedinem, miror aliquot interpretes rubrum uertere: ſed credendum eſt uulgatum interpretem apud aliquem hanc inueniſſe ſignificationem: cuius interpretationem licet non ſequamur, eam tamen nullo pacto putamus reijciendam. Et aduerte quod uoluit dominus Iudæos retrocedere uerſus mare, ut ſcilicet circuirent terram Edom quemadmodum textus expreſſe dicit. Voluimus autem hunc circulum deſcribere, ſed in hac re ſunt tam incerti geographi & uarij: quod ſatius putauimus hoc ſilere, quam incerta pro certis tradere. *Et anguſtiis affecta eſt anima populi.* Videtur uerbū chaſar, ꝓprie ſignificare ſtringere anguſtiari: quoniā ſtrigitur ſpiritus ei⁹ q anguſtiatur uel anguſtijs afficitur: ex cōſequēti uero metere, q̄d meſsis ſeu

Dare in manū alicuius aliquid eſt tradere illud ſub eius poteſtate

metere,ſit ſciſſos manipulos ſtringere ſeu manipulos facere: & horũ multa ſunt in ſacris literis exempla: ut Iſaiæ.28. Quia chaſar,id eſt, ſtrictũ ſeu anguſtum eſt ſtratum. Et Micheæ.2. Hachaſar,id eſt, Nunquid ſtrictus eſt ſpiritus domini ſeu abbreuiatus? De alia ſignificatione exempla ſunt Ieremiæ.12.ubi habetur. Seruerunt triticũ: & ſpinas chaſaru,id eſt,meſſuerunt aut ſtrinxerunt. Idem Hoſeah.10. Iniquitatem cheſartem, id eſt, meſſuiſtis. Er Leuitici.23. Vcheſartem.i. cum meſſueritis meſſem eius,ubi de hac ſignificatione fuſius diximus. Eſt ergo ſenſus horum uerborum. Et anguſtiauit ſe anima populi, ſeu ſtrinxit ſe, id eſt,non habuit illam ſpiritus latitudinem quam antea habebat: & ſumitur anima pro halitu ſeu ſpiritu uitali. Nam homines feſsi, non habent illam ſpiritus latitudinem & reſpirationem,quam habent quieti, & quod dicitur in uia,idem eſt quod propter uiam, aut legeut in textu eſt. Aliqui non tam germane interpretantur. Abbreuiata eſt anima populi: hoc eſt impatiens facta eſt: ſeu alonganimitate receſſit,& a murmure ſe continete non uoluit. *Anima noſtra anguſtiis affecit ſe: propter panem leuiſſimum.* Pro anguſtijs affecit ſe,ponitur in hebræo uerbum chaſah quod hebræi dicuut ſignificare præcidere & decorticare: ſed re uera puto potius ſignificare finire & finiri ac deficere: cui rei duo argumento ſunt. Alterum quod nomẽ chaſeh quod eſt ab hac radice, ipſis authoribus ſignificat finem ſeu extremum uniuſcuiuſque rei: ut patet Exodi.26. ubi dicitur Min hachaſeh.i.ab extremo ad extremũ. Et Geneſis.19. Michaſch.i.ab extremo. Alterum quod ubi iſti uertunt decorticare, tam bene quadrat finire & deficere Non tamen inficias imus ſignificare prȩcidere,quod id quod prȩciditur in ipſa præciſiõe finiatur. Quod enim noſtri Abachuch 2.uertunt conſuluiſti pudorem domui tuæ cheſot,id eſt,eo qđ ſucciderís populos multos: poteſt uerti. Eo quod deficere ſeu finire fecetis populos multos Sicquod Prouerbiorum.26.interptetantur Mechaſeh.i.ſucciſus pedibus,ſic iniquitatem bibit', qui mittit nũtium per manum ſtulti: tam bene uertas. Sicut deficiens pedibus, licet etiam ſuccidere conueniat. Illud etiam Leuitici.14.quod uertunt. Proijciet puluerem quẽ hichſſu,id eſt,abraſerũt ſeu decorticauerũt,poſſet uerti': quem ſucciderunt ſeu à fine abraſerũt Vocat autem finem parietis,corticem ipſius: unde rabbi Dauid uertit,quem proficiſci fecerunt ad extremum domus,ut ſcoparent illum. Et Sãctes dicit chaſas & chaſah eiuſdem eſſe ſignificationis,cum autem chaſas ſignificet finire,ſequitur etiam chaſah hoc idem ſignificare. Eſt etiam obſeruandum ſignificationem nominis chelochel,id eſt,leuis,non plene notam hebrais ſicut neque uerbi chalal aquo deſcendit. Dicunt enim ſignificare contemnere,uelocem eſſe & maledicere leuem atque uelocem eſſe: unde aliqui hic uertunt,leuem panem,alij uilem alij maledictum,iuxta uarias uerbi ſignificationes. Mihi tamen omnibus penſatis uiderur proprie ſignificare leuem eſſe & ideo uertimus leuem aut leuiſsimum: unde ſenſus meo iudicio eſt. Et anima noſtra deficit ſeu finitur, cum pane leui: & ſumitur anima aut pro uita,aut pro flatu uitali ac ſi dicant. Vita noſtra aut flatus deficit cum pane leuis concoctionis & digeſtionis: qui non implet uẽtrem, & nimis delicatus & tenuis eſt.

Et miſit dominus in populum ſerpentes ignitos. Admonui frequenter à uerbo nachas quod eſt uoce aut ſonitu incantare, deſcendere nachas,id eſt,ſerpẽs,ſic dictus quod uoce ſoleat in cantari,iuxta Virgilianum in buccolicis. Frigidus in pratis,cantando rumpitur anguis. Diximus de uerbi ſignificatione abunde Geneſis: 44. Verbum uero ſaraph aquo nomen ſaraph quod ignitum uertimus, certum eſt ſignificare urere & incendere: ut patet Leuitici.8.ubi dicitur Er fimum eius ſaraph,id eſt,combuſsit igni Idem Ieremiæ.21.& multis alijs locis. Hinc etiã eſt nomen ſeraphim ſignificans angelorum ſpeciem ſeu genus,ſic dictũ, quod ſint igniti & inflamari,de quibus Iſaiæ.6.habes Seraphim ſtabant: & iterum ibi. Et uolauit ad me unus e ſeraphim. Dicuntur autem ſerpentes iſti igniti,quoniam flatu oris ſui urebant: aut quia calidiſsimi erant, & morſus eorum adurebat hominem & eum æſtuare faciebat. Vel forte dicuntur igniti ratione coloris,quia ſcilicet ſpeciem ignis præ ſe ferebant. *Quoniam locuti ſumus in Deum & in te.* Id eſt,contra Deum & contra te. *Ora Deum ut recedere faciat a nobis.* ſeu à ſuper nos. *ſerpentem.* Difficile eſt cognoſcere ꝓpriam ſignificationem uerbi palal quod orare uertimus, Hebræi dicunt ſignificare iudicare & orare & bene dicunt, ſed non explicant analogiam ſignificationis alterius ad alteram. Nam uerbum proprie ſignificat ius alicui uel pro aliquo dicere, & ex conſequenti ius petere qđ eſt orare. Solent enim meſti aut iniuriam paſsi,orãre ſibi ius dici. Diſcuſsimus ſatis,uerbi ſignificationẽ Gene.20.&.25. Et de priori ſignificatione exẽplũ habes.1.Semuelis.2.ubi dicitur. Si peccauerit uir in uirũ: upilalo.i.ius dicet illi deus: & ſi ſ

dominum peccauerit uir, ijtpalel lo, id eſt, quis illi ius dicet ſeu pro illo? De ſecunda uero ſignificatione habes primo regum. 8. Ad orationem quam ſeruus tuus mitpalel, id eſt, orat coram te *Orauit Moſeh pro populo.* Hebraicè eſt in uſque ad populum & eſt ſenſus quod orationem uſque ad populum extendit. Videtur enim orans, orationem a ſe uſque ad eum pro quo orat extendere. *Fac tibi ſerpentem igneum ſeu ignitum: & pone illum ſuper lignum.* Per ſerpentem igneum intellige, coloris ignis: quod enim fuerit æneus textus ſtatim oſtendit cum dicit feciſſe Moſeh ſerpentem æneum & re uera crediderim eum fuiſſe ignitum, ut ſcilicet æs ex quo factus eſt candens & ardens eſſet: quoniam non uidetur fruſtra textus dicere. Fac tibi ſerpētem ignitum, neque color igneus ſatisfacere uidetur locutioni: ſi tamen ad colorem referas, non errabis. Quod autem ſequitur. Et pone illum ſuper lignum: aduerte ſignificationem uerbi naſas à quo nes quod lignum uertimus non eſſe plene cognitam Hebræis, dicunt tamen ſignificare eleuare & exaltare præcipue uexillum Pſalm. 60. habetur. Dediſti metuentibus te uexillum, lehit noſes, id eſt, ut exaltentur ſeu eleuentur ſcilicet in eo aut ut eleuent illud. Item Iſaiæ. 59. Spiritus domini noſaſah, id eſt, eleuauit eum. Etiam Zachariæ nono. Quia lapides diadematis mit noſeſot, id eſt, eleuantur ſuper terram eius. Inde nes, id eſt, eleuatio aut uexillum ſic dictum, quod ſoleat eleuari ſuper lignū hic uero uidetur ſignificare perticam aut lignū ſuper quo ſerpens eleuatus eſt. Quoniam in hebræo habetur. Pone illum al nes, id eſt, ſuper eleuationem aut perticam ut uertit Liranus: ubi non tam bene quadrat ſuper uexillum aut ſuper ſignum: niſi mutes al in bet ſeu ſuper in in. Targhum uertit ſuper ſignum uel in ſignū Rab bi Selemoh in cōmentarijs ſuper columnam ſeu furcam. Quod autē pro uexillo accipiatur conſtat Iſaiæ. 5. ubi dicitur. Eleuabit nes, id eſt, uexillum in gentibus procul, & capite. 11. Eleuauit nes, id eſt, uexillum. Et cap. 18. cum eleuauerit nes, id eſt, uexillum aut eleuationem in mōtibus, uidebitis. Item capite. 20. Donec relinquamini ſicut malus ſuper uerticem montis ueche nes. i. & ſicut eleuatio ſuper collem aut ſicut uexillum. Adnotarunt hic hebræi æneum hunc ſerpētem plane morbo contrarium fuiſſe remedium, ita ut nihil minus quam curare morſos a ſerpētibus poſſet: ſed potius illis præſentiſſimā mortē adferre debebat. Eā enim æris candentis naturam eſſe dicunt, ut ſi quis à ſerpente morſus illud intueatur: ſtatim moriatur, Deum ergo per contrarium & contra naturam, quodam modo eos eo curare uoluiſſet, ut iſta ratiōe, illuſtriorem, magiſque mirandam faceret ſalutificā ſuam uirtutem atque potētiam. Eadem quoq; dicūt de ligno illo in aquas amaras proiecto: unde dulcorabantur. Similia adferunt de maſſa ficorū quo Ezechiæ regis ulcus curatum eſt: quæ omnia uide in rabbi Dauidis radicibus, ſed an uera ſint medici conſulendi eſſent. *Caſtrameti ſunt in cumulis Abarim.* Non plene conſtat quid proprie ſignificet aiali ſeu aie, quod cumulos uertimus: coniectura tamen non parua eſt ex. 17. capite Iſaiæ ſignificare cumulum: ubi dicitur. Et erit mei. i. tumulus ſeu cumulus ruinæ. i. congregatio quæ ex ruina alicuius rei aggregari ſolet. Aliqui putant deſolationem ſignificare propter illud Iob. 30. ubi habetur. Veruntamen nō bei, id eſt, in deſolationem mittet manum: ſed ibi etiam germanius uertas: ueruntamen non in cumulum ſeu tumulum ſepulchri mittet manum: & ſic uertit Sanctes ibidem, & iſti cumuli uidentur aut colles aut cumuli ſolu tæ terræ: & erant prope montes Abarim. Sonat autem Abarim tranſitus ab abar quod eſt tranſire. *Quod eſt ſuper faciem Moab.* i. in loco eminenti ex quo uideri poteſt terra Moab: aut eregione terræ Moabitarum. *Caſtrametati ſunt in ualle, zared.* Aliqui hic uertūt in torrente pro in ualle, quoniam nachal utrūque ſignificat ſcilicet uallem & torrentem: radix. ſ. nachal ſignificat hæreditare & poſsidere. Videtur autem ſignificare torrentem, quoniam ſolet terminare hæredirates ſeu poſſeſsiones. Quod enī torrentem ſignificet conſtat Iehoſuah. 13. ubi dicitur. Ab Haroer quæ eſt iuxta ripam nachal. i. torrētis Arnon zared uero nomen certi loci eſt. *Trans Arnon,* Eſt Arnon fluuius diuidens Amoabitis Hamorreos ut ſtatim explicat textus. *Propter quod dicetur in libro bellorum domini.* Antequam de libro hoc bellorū dn̄i aliquid dicam explicabo uim & ſignificationē uerbi ſapar, à quo ſepher. i. liber. Significat autem proprie uerbū ſaphar numerare, ut patet. 2. Semuelis. 24. ubi ſic habetur. Poſtquā ſiphar. i. numerauit populū. Et Leui. 15. Cū múdabitur fluēs a fluxu ſuo: ueſapharlo. i. numerabit ſibi ſeptem dies. Et. 25. Sapharta, id eſt, numerabis tibi. Et quia qui narrat aliquid, dicit unum poſt aliud, quaſi numeret res quæ acciderunt: ſignificat ſecundo narrare: ut patet Pſalmo. 44. ubi dicitur. Patres noſtri ſipperu, id eſt, narrauerunt nobis, quem loquendi modum nos Hiſpani

De uerbo ſaphar quid proprie ſignificet.

Hiſpani habemus hodie dicentes. Couta me iſſo, id eſt, numera mihi hoc, pro narra mihi hoc, Et quia hebræi per literas numerant, ſupputantes Aleph, id eſt, unum. Bet duo. Gimel tria & ſic conſequenter ut in grãmatica docetur: inde eſt quod ſepher ſignificat literas, ac ſi ſignificaret numeros & ſephor numerationẽ. Poteſt ergo ſepher hic ſignificare librum, & numerationem & tertio narrationem, & ſi librum uertas incertum eſt quis nam ſit iſte liber prælio-rum domini: & ſi non eſt Exodus aut Ioſuah, credendum eſt Moſeh aut Ioſuah ſcripſiſſe omnia mirabilia domini quæ ab exitu ex Ægypto uſque ad poſſeſsionem terræ fecit: quemadmodum dominus præcepit Moſeh Exodi 17. ut in libro ſcriberet pro memoriali, quod eſſet dæleturus Hamalech de ſub cælo: qui liber cum alijs multis quorum ſacra ſcriptura meminit dolendum eſt periiſſe: quemadmodum liber iuſtorum. Si uero uertas narrationem ſenſus eſt. Propter quod dicitur in narratione bellorum domini & cætera: ac ſi dicat qua de cauſa dicũt qui bella domini narrant: ubi narratur quod fecit in torrentibus Arnon, & in mari termini. Vt autẽ totũ ac integrum reddamus ſenſum ſic intellige. Diximus Iehudæos ueniſſe ad fluuiũ Arnon qui diuidit Moabitas ab Æmorreis. Propter quem fluuium Arnon, dicitur in libro bellorum domini, quod fecit præclara geſta in mari rubro & in torrentibus Arnon, aut ob quam cauſam dicitur in libro bellorum domini quæ bella fecit in ſuph, id eſt, mari termini aut cannæ: & quæ fecit in torrentibus Arnon. Aduerte tamen quod litera hebraica hic ſic habet. *Propter quod dicetur in libro bellorum domini: & fecit in terminato ſeu fine & torrentibus Arnon.* Et dictio uaheb quam uertimus fecit, ignotæ ſignificationis eſt apud hebræos, & Sanctes putauit eſſe a radice Iahab quod ſignificat dare ut hebræi dicunt, de cuius ſignificatione diximus ſatis Geneſis. 11. & multis alijs locis, quem ſequentes uertimus & fecit ſeu & dedit. Alij uero integram radicem putant uahab & eſſe proprij loci nomen ſic explicantes. Et à uaheb ſcilicet uenerunt in ſuphah, id eſt, ad mare ſuph: kimhi dicit dictionem eſſe imperfectam: & addendum eſſe (Et) ut integra dictio ſit Et uaheb, & ſic ſe in libris correctis inueniſſe dicit. Vides certe quales duces habeamus in ueteri inſtrumento, & quam bene norint dictionum ſignificata. Aduerte etiam quod ſuphah nuſquam inuenitur ſignificare mare rubrum, ſeu ſuph quod ſciam; licet dictio ſuph ſignificet illud mare, quod filij Iſrael traiecerunt. Significat autem ſuphah turbinem ut grammatici dicunt, & multis exemplis ſcripturæ probãt: Nam Iſaiæ. 17. habetur. Et ſicut ſtipula ante ſuphah, id id, turbinem. Et Iob. 21. Sicut gluma quam furatur ſuphah, id eſt, turbo. Et. 37. A meridie uenit ſuphah, id eſt, turbo. Item Prouerbiorum. 10. Quum tranſierit ſuphah, id eſt, turbo: & multis alijs ſcripturæ locis: quæ tibi ob oculos ponimus, ne clauſis oculis cum interpretibus facile tranſires, & putares nihil in loco eſſe difficultatis. Vnde poſſet locus aliter reddi ſic. Propter quod, id eſt, propter hunc fluuium Arnon, dicitur in libro aut narratione bellorum domini. Et dedit turbinem in torrentibus Arnon: & effuſio torrentium qui declinauit ad habitandum Ar, quæ eſt ciuitas Moabitarum, & recubuit ad terminum uel in termino Moab: & ut explicatiorem reddamus ſenſum, expone. Ex dedit dominus turbinem in torrentibus Arnon, & effuſio torrentium declinauit propter turbinem domini ad habitãdum ciuitatem Ar, & recubuit ſeu innixus eſt fluuius terminis Moabitarum, ut ſcilicet fluuius propter turbinem domini decurſum antiqnum mutauerit, & receſſerit ad ciuitatem Ar Moabitarum. Et reuera contextus hunc ſenſum probare uidetur. Si tamẽ cõmunẽ ſensũ tenere uolueris expone ſic. Propterea dicetur in libro uel narratione bellorum domini, quæ fecit in ſuph, id eſt, in mari ſuph, & ad torrentes Arnon, & in de fluxu torrentium: qui defluxus declinauit, id eſt, declinat ad habitationem Ar quæ eſt ciuitas Moabitarum: & innititur ſeu inclinatur ad terminum Moab. Aduerte etiam nomen eſſed quod uertimus fluxum, dubiæ ſignificatiõis eſſe apud Hebræos: & qui ſequuntur chaldeum paraphraſtẽ, cum eo uertunt de curſum: Targhum enim pro ſapach quod eſt effluere, habet aſſad quod hic ponitur Hieronim[9] ſcopulũ interpretatur. Ioſuah tamen. 12. nomen reliquit hebraicum ſine interpretatione. Ponitur nomen Deutero. 7. ubi dicitur Subter Aſdod, id eſt, effuſiones Piſgah. Et Ioſuah. 10. Percuſsit Ioſuah omnem terram montanam & auſtralem & campeſtrem & haaſſedot, id eſt, effuſiones. Verbum etiam ſcaan, id eſt, inniti non plene hebræis notum eſt, ex exẽplis tamen uidetur ſignificare inniti aut recumbere: ut patet ſecundo Semuelis. 1 ubi dicitur. Et Saul niſſan. i. recũbebat aut innitebatur ſup haſtam ſuam. *Et inde in Beer ſeu in puteũ Iſte eſt puteus quem aut de quo dixit dominus ad Moſeh. Congrega populum: & dabo illis aquam.* Vult litera ſignifica-

re quod ab Arnon fluuio, ueniunt Iudæi ad puteum, & quis fuerit iſte puteus, ſtatim ſuo more explicat, quod uidelicet ſit puteus litis, cuius ſcriptura meminit Exodi. 17. & capite. 20. huius libri: & conſtat ex hoc loco iudæos bis fuiſſe in hoc loco. Nã cum contenderent uerſus terram Edom tranſierunt per hunc locum poſtmodum cum iam ingrediẽdum eſſet in terram promiſſam, ob cauſam exploratorum iuſſi ſunt reuerti & circuire terram Edomeorum, & redierunt ad hunc puteum: quem cum elonge cernerent in laudes domini prorruperunt: & hoc eſt quod ſequitur. *Tũc cecinit Iſrael carmen hoc.* Quamprimum enim (ut diximus) uiderunt puteum, cœperunt canere carmen hoc. *Aſcende putee canite ei,* aut reſpoudete ſeu humiliate uos ei. Hoc eſt carmen quod cecinerunt loquentes ad puteum, quemadmodum ſæpius accidit in ſcripturis, ut in Pſal. Quid eſt tibi mare quod fugiſti, & tu Iordanis quia conuerſus es retrorſum? & ſenſus eſt, Aſcende putee, id eſt, oſtende te, manifeſta te. Verbum autem anah potius ſignificat reſpondere & humiliare quam canere: & ſi canere uertas ſenſus eſt. Canite ei ſcilicet domino, qui puteum dedit. Prorrũpite in uocem laudis. Si uero uertas reſpondete ei, ſenſus eſt Reſpondete uos filij Iſrael domino gratiarum actionibus, qui uobis puteum dedit, aut reſpondete ad canticum noſtrum. Solebant cantores in Iſrael ſibi inuicem reſpondere repetendo thema cantici, uno proſequẽte: quemadmodum conſtat Exodi. 15 ubi hoc admonuimus & Pſalm. Confitemini domino quoniam bonus quoniam in ſæculum miſericordia eius & proſequẽte uno aut duobus, quæ in illo Pſalmo ſequuntur, ſcilicet. Qui facit mirabilia magna ſolus omnes repetebant, quoniam in ſæculum miſericordia eius. Si uero humiliare uertas ſenſus eſt. Humiliate uos ei ſcilicet domino Iſraelitæ qui puteum à quarum contulit. Tunc cantores ſeu canticum proſequentes, adiungunt quod ſequitur. *Puteum foderunt principes* aut ſpeculati ſunt principes. *Foderunt eum liberales populi, in præceptore.* uel legislatore *in baculis ſuis.* Aduerte quod hic in hebræo, ponũtur duo uerba dubię ſignificatiõis apud hebræos ſcilicet chapar qđ uertimus fodere, & charah quod idẽ uidetur ſignificare: & uidetur ſignificare fodere cum maximo labore quemadmodum in petra fieri ſolet ſicut cum ſepulchra in lapidibus fodiuntur & putei: ut Pſalmo. 7. habes. Ciſternã charah, id eſt. fodit. Et. 2. Paralipo. 16. Sepelierunt eum in ſepulchris illius, quæ charah, id eſt, fodit ſibi. Significat etiam hebręis comedere ſeu mordere panem, quod ſit quaſi fodere, & etiam cum labore acquirere, quemadmodum res de foſſa. Dictio etiam nadib ſeu nedibe quam uertimus liberales, eſt a nadab quod hebręis eſt ſponte aliquid elargiri & ſignificat ſpontaneum ſeu liberalem & qui ſpõte aliquid elargitur. Eſt ergo huius loci ſenſus. Principes ſcilicet Moſeh & Aharon foderunt puteum, perforarunt eum liberales populi, per quos eoſdem intelligit, qui ſponte largiebantur populo quæ neceſſaria erant, in legislatore, id eſt, nõ ſua uirtute, ſed Dei legislatoris: in baculis ſuis, id eſt miniſterio uirgę quam dominus præcepit Moſeh accipere ut ponatur pro ſingulari plurale uel forte quiſque ſuam uirgam ad miraculum cepit. ſ. Moſeh ſuã qua mirabilia in Ægypto fecerat, & Aharon illam quæ fronduerat, & forte hac de cauſa dicitur in textu capitis. 20. eos bis ſilicem percuſiſſe quoniam quiſque illorum ſua propria uirga percuſsit. *Et de deſerto in Mathanah, & a Mathanah in Nachaliel: & de Nachaliel in Bamoth, & de Bamoth in uallem quæ eſt in agro Moab.* Nomina ſunt propria locorum: licet quidam Mathanah interpretentur donum & Bamoth excelſa loca: ut ſit ſenſus. Ex deſerto in Mathanah, id eſt, in locum quo dono aquas acceperunt. Et de Nachaliel in loca excelſa, & de locis excelſis in uallem. Aduerte tamen quod dictio gaie quam hic omnes fere uallem interpretantur, uallem uidetur ſignificare Iſaiæ. 40. ubi dicitur. Omnis ge, id eſt, uallis eleuabitur, capite tamen. 28. eiuſdẽ uidetur locum ſignificare eleuatum, ubi dicitur Quæ erant ſuper uerticem ge, id eſt, uallis pinguium, concuſsi uino, ubi ualli uerticem tribuit neque mirum, quoniam ſunt quædam ualles quæ in aliqua parte caput collis habent. Clauſula integra ſic eſt in hebræo. *De Bamoth ualle, qui eſt in agro Moab, caput happiſgah: & reſpicit ſuper faciem haieſsimon.* Et poteſt eſſe ſenſus quod de Bamoth ualle qui eſt in agro Moab, uenerunt in caput montis uel collis Happiſggah, ut Piſggah ſit nomen proprium loci, aut ſi magis appellatiuum putes, uerte in caput collis, quod quidem caput Happiſggah ſeu collis, reſpicit ſuper faciem Haieſsimon. Eſt autem Haieſsimon nomen loci proprium, & pro reſpicit in Hebræo eſt reſpicitur ſed ubique actiue ab interpretibus redditur ut Pſalmo. 85 Iuſtitia e cœlis niſchaph. i. proſpexit: ubi

etiam

etiam in paſsiuã ponitur. Idem Prouerbiorũ.7. & 18. meo iudicio eſt ſenſus germanus huiꝰ loci *Neque bibemus aquas putei.* Intellige gratis. qđ uero ſequitur. *In uia regia pergemus.* Iam hoc eodem capitẽ admonui quare uia publica dicatur regia, quoniam loca publica ſunt loca communitatis cuius uices rex gerit. *Et uenit Iahſah.* Iahſah nomen eſt loci proprium, ad quem cum populo ſuo uenit Sichon. *Iii ore gladij.* i. in acie, quæ dicitur os, quia uidetur homines comedere: quem loquendi modum iam in hæbraiſmis explicuimus. *Vſque ad iabboch* Videtur Iabboch nomen fluuij ſecernentis Hãmonitas ab Amorreis. *Quoniã fortis terminus filiorum Hamon.* Videtur uelle explicare, quare Iſrael debellatis Amorreis, non deleuerit filios Hamon, quoniam terminus illorũ fortis erat: aut ratione fluminis Iabboch aut ratione præſidij. Sed ratio quare Iſrael non eſt ingreſſus terram filiorum Hamon eſt, quia dominus tradiderat eam filijs Loth ut dicitur Deutero.2. *In Cheſbon & in omnibus filiabus eius.* Eſt Cheſbon nomen urbis Amorreorum, & per filias intellige oppida & uillas, nam ut in hebraiſmis admonuimus, uocat hebraiſmus filias alicuius urbis, oppida & uillas eiꝰ, quod à ciuitate nutriantur & protegantur, quemadmodum filiæ à matre, aut quia ad latera eius ſunt & ab ea pendent. Sic Zachariæ.9. Dicite filiæ Sion. *Quoniã Cheſbon ciuitas.* Non accipitur hic dictio Chi cauſaliter: quoniam nullius rei cauſam reddere uidetur: ſed ſenſus eſt. Et fuit Cheſbon ciuitas regia, in qua reges Amorreorum morabantur. *Et ipſe pugnauit cum rege Moab in principio.* i. olim aut prius, ut Sanctes uertit. *Propter quod dicẽt parabolizantes.* Significat uerbũ maſſal aſsimilari, ut patet Pſal.49. Ninſſal. i. cõparatus ſeu aſsimilatus eſt animalibus. Solẽt enim qui parabolice loquũtur, quaſdam res alijs rebus cõparare, immo ipſa parabola ſimilitudo eſt. *Venite in Cheſbon, edificetur & firmetur ciuitas Sichon: quoniã ignis egredietur de Cheſbõ: flãma de ciuitate Sichon, deuorabit Ar Moab, principes aut ſuperiores Mabot aut excelſorũ Arnon.* Verba ſunt Amorreorũ exhortantiũ ſe inuicem & alios, ad extruendam ſeu ampliandam & firmandã urbem ſuam. ſ. Cheſbon regis Sichon: & iactantium uictoriam olim aduerſus Moabitas partam: & per ignem intelligunt bellatores regis Sichon, qui depopularunt urbem Ar Moabitarum, & ſuperiores ſeu principes excelſorũ Arnon, id eſt, commorantium in excelſis, iuxta quæ fluit fluuius Arnon. Vertimus autem uerbum Chun firmare, quoniam hoc proprie ſignificat. Dictio etiam baale, ſuperiores ſignificat, a bet quod eſt in, & al ſupra: quaſi inſuper. *Veh tibi Moab, periiſti popule Chemos: dedit filios ſuos euaſores* aut ereptos ſeu fugientes *& filias ſuas in captiuitatem regi Amorrei Sichon lucerna eorum periit, Cheſbon uſque ad Dibon, & deſolare fecimus uſq; ad Hophach, quæ eſt uſque ad Medeba.*

Quare uil̨ dicãtur urbium filię ut filia Sion.

Antequam integrum reddamus ſenſum, quædã explicanda ſunt: & prius Chemos quod fuit idolũ Moabitarum ut patet primo Regum.11. Vocatur autem populus idoli, quoniã ſub eius præſidio uiuebant Moabitæ. Significat etiã peletim euaſorem uel ereptũ a gladio, ut patet Ieremiæ.44. Et non erit palit, id eſt, euaſus uel ereptus. Eſt ergo ſenſus. O popule Moab ueh tibi, Popule Chemos, id eſt, qui colis deam Chemos, periſti. Dedit. ſ. Moab aut Chemos filios ſuos euaſores. ſ. gladij qui. ſ. a gladio euaſerãt: ac ſi dicat. Dediſti filios tuos fugientes gladium ut euaderent & filias in captiuitatem regi Amorreorũ. Quod autem ſequitur lucerna eorum perijt. Miror cur noſtri relinquentes hic propriam nominis ſignificationem, ſequuntur. On kelos qui uertit regnũ cum nir nuſquã inueniatur illud ſignificare ſed ſignificat lucernã aut arationẽ agri anteq̃ ſeratur: & prioris ſignificationis ſunt multa exẽpla. Prouerbiorũ.24. Ner, id eſt, lucerna impiorum extinguetur. Et Pſal.119. Ner. i. lucerna pedibus meis uerbum tuum. Item.2. Semuelis.21. Et non extingues ner. i. lucernam Iſrael. Neque mihi obijcias, ner ſignificare lucernam & non nir quod hic ponitur: quoniam Prouerbiorum.31. habes. Vaniram, id eſt, lucerna eorum, ubi cũ iod ponitur pro lucerna. Dupliciter ergo poteſt uerti quod ſeq̃tur, ſecũdũ duplicẽ nominis ſignificationẽ. Vno mõ ſic. Aratio eorũ ſeu agrorũ cultus perijt & Cheſbon. i. homines ſeu exercitus Cheſbon uenit uſque ad Dibon, & deſolare fecimus uſque ad Hophach quæ portenditur uſque ad Medeba. Diciť autẽ arationẽ Moabitarũ periſſe, quoniã agri ab exercitu Amorreorum cõculcati aut ſegetes cõbuſtæ ſunt: ut fieri ſolet cũ exercitus per eos trãſit. Secũdo mõ ſenſus eſt

Lucerna eorum perijt,id eſt, ſucceſsio regũ aut ciuitatis. Nam quemadmodum rex regi ſuccedit,ita ciuitatis populus, populo priori. Quod enim ſucceſsio regũ dicatur lucerna conſtat ex Pſal 132.Paraui lucernam Chriſto meo.i.ſucceſſionem ſeu filium patri ſuccedentem. Vocatur filius uel ſucceſſor lucerna patris, quoniam patrem repræſentat & oſtendit: quemadmodum lucerna id quod ad eã accedit: aut prope ipſam eſt. Et.2.Samuelis.21. Et nõ extingues ner,id eſt lucernam in Iſrael:ubi de rege ſermo eſt: & forte ad hoc reſpexit Chaldæus qui hic pro lucerna regnum uertit. Sed cum dictio in propria ſignificatione tolerari poſsit, non eſt opus eam mutare. Quod autem nir arationem ſignificet, conſtat Ieremiæ.4.ubi dicitur Niru lachem nir, id eſt, Arate uobis arationem. Poſſet etiam eſſe ſenſus ab eo loco Cheſbon uſque ad Dibon, ut loquatur Moſeh de depopulatione quam Iudæi fecerunt in regno Sichon ut ſit ſenſus. Non ſolum perijt Moab, ſed etiam aratio uel lucerna aut regnum. Amorreorum, nempe ciuitas Cheſbon uſque ad Dibon: & nos Iudæi deſolare fecimus uſque ad Hophach, quæ eſt uſque ad Medba: & ſi hoc eſt uerum, conſtat ex hoc loco authorem huius libri fuiſſe aliquem de ſocietate iudæorum in deſerto: & quod ſequitur firmare uidetur ultimum ſenſum. Nã ſequitur. Et habitauit. Iſrael in terra Amorrei. *Et miſit Moſeh ad explorandũ Iabazer: & ceperũt filias eius.* Verbum ragal ſignificat proprie ambulare unde ragel,id eſt, explorator uel ãbulator quod hinc inde diſcurrat Pſalmo.15.habes. Nõ ragal, id eſt, ambulauit in lingua ſua, id eſt, non detraxit, uocat autem detrahere ambulare in lingua quoniam detractor ab uno in alium locum diſcurrit: ut quod hic audiuit alibi referat: unde Ezechielis.36.de montibus Iſrael dicitur pro eo quod aſcẽdiſtis in labium linguæ, id eſt, quia de uobis detraxerunt. Et Geneſis.42. Meragelim, id eſt, exploratores ſeu ambulatores eſtis. Eſt autem Iazer nomen urbis Amorreorum, & per filias ei⁹ oppida & uillas intellige: & cauſam quare filiæ nũcupentur, hoc eodem capite diximus.

Aliqua hic eſt coniectura adcognoſcẽdũ authorem libri.

ambulare in lingua hebræis ẽ detrahere

Et hæreditauit Emorreum qui erat ibi. Omnes noſtri hic uertunt. Et expulit, ſed uerbum proprie hæreditare ſignificat ut patet infra.27. Veiaras 5. Et hæreditate accipiet eam, & multis alijs locis: & hæreditare Emorreum eſt hæreditare omnia bona eius. Vnde quod noſtri uertunt iudicum.11. Omne quod oris, id eſt, expulit dominus à facie noſtra tu uerte. Omne quod hæreditare fecit dominus ante nos: aut quod dominus dux noſter hæreditauit, & nobis dedit. *Aſcenderunt per uiam Baſſan.* Erat terra hæc fertiliſsima, in qua pecora innumera alebantur. Vnde in Pſalmo habes Circundederũt me uituli multi: tauri Baſsã inſtar coronæ circũdederũt me. *In Edrehi.* Nomẽ eſt loci *Percuſſerunt illum & filios eius, & omnẽ populum eius* Erat iſte Hogh rex Baſſan gigas & filij eius: ut patet. Deutero.3.ubi dicitur quod ipſe ſolus remanſerat ex reliquis gigantibus, cuius lectus ferreus nouem cubitorum lõgitudinis & quatuor latitudinis oſtendebatur, in ciuitate Rabbath filiorum Hamon, & ideo dicitur hic quaſi aliquid ſingulare: quod occiderunt eum & filios eius.

Rex Hog occiſus

IN CAPVT. XXI. NVMERORVM, ad morum elegantiam adnotatio.

P*Vgnauit cum Iſrael & prædatus eſt ex eo prædam,* Solet dominus permittere impios prædam a pijs excutere: ut hac de cauſa omnia bona auferat impiorum. Sunt enim bona iuſtorum inter bona impiorum ſicut minuta quædam rotunda, quæ egris porrigunt medici ad euacuandos malos humores, quæ noſtri pirolas uocant. Hæc enim quam primum hominum uiſcera ingrediuntur, omnes reuoluũt humores & cuncta quę intus ſunt egredi faciũt. Sic res alicuius iuſti, quamprimum miſcetur rebus impiorum, eas ita turbat & reuoluit, ut ſtatim diffundãtur & extrahãtur. Diuitias ait Iob. 20. quas deuorauit euomet. Intrãt enim ſicut aqua interiora eius: & ſicut oleũ oſſa eius: & ſicut fermẽti modicũ, totam maſſam corrũpit, ita & ſubſtãtia iuſti, omnes opes impiorũ. Quare ualde timẽdum eſt, penes te habere aliquid ex opibus iuſtorũ, ne cogaris illas cũ tuis magno dolore euomere. Putarũt Chenanæi ſe fælices ualde, quod prædã excuſſerint ab Iſrael, ſed ſtatim coacti ſunt pro parua captiuitate, omnes in captiuitatẽ ire, & omnia bona ſua, pro parua præda permutare. *Vouit Iſrael uotũ dño.* Ecce ad quid dñs ſæpe permittit pios anguſtiari, ut.ſ.uota uoueant & ſoluant ei. Vbi etiã docemur uota, etiã in maxima anguſtia & cum magno metu facta, eſſe ualida & ſoluenda. *Si tradendo tradideris populum iſtum in manu mea: perdam urbes eorum.* Sunt multi qui iniqua ducti pietate, timent in impios ſæuire: putãtes ad pietatem pertinere, neminem caſtigare: quantũ uero placeat Deo uindicta malorum: præmium datũ

Aduerte hoc.

Vota ex metu facta ualida & ſoluenda

datum hic Iſraelitis argumento eſt, quibus pro ſolo uoto dælendi impios, datur impiorũ poſſeſsio. Similiter diſce quid ualebit uoti ſolutio apud Deum, cum tanta impetret ſola promiſsio. Diſce etiam uota bona eſſe. Cuperem ſumme, reges & iudices, & omnes quorum intereſt mala uindicare, hæc aduertere, ut diligentius in malos animaduerterent, & putarent ſe maximum obſequium præſtare Deo, ſi impia geſta uindicent. Audi de qua re ſe iactet ſanctus rex Dauid Pſalmo centeſsimo: Singulo (inquit) mane, ſuccidebam impios terræ: ut exterminarem omnes operarios iniquitatis.

Gratiſsima Deo impiorũ punitio

Loquutus eſt populus contra Deum & contra Moſeh. Qui Deo ob temporalia ſeruiunt, his deficientibus murmurare de eo coguntur: quos canibus ſimiles Pſalmus manifeſtat. Conuertentur (inquit) ad neſperam, & famem patientur ut canes: & ſi non fuerint ſaturati murmurabunt. *Vt quid nos aſcendere feciſti ex Aegipto, ut moreremur in deſerto?* Extremum malum eſt, malis aſſueſcere. Nam qui in ſeruitnte nati & nutriti ſunt, pro libertate ſeruitutem amplectuntur: & qui in tenebris, pro luce eas facile commutant. Accidit nobis (ait Bernardus) quemadmodum puero in carcere nato, qui quoniam lucem ignorat, in tenebris ſedet, in tenebris ludit, in tenebris gaudet. ſed mater quæ lucem & libertatem aliquando nouit. plorat, dolet & triſtatur, & ſe captiuam conqueritur. Sic & nobis quoniam parum aut nihil de ſpiritualibus & æternis cognouimus, hæc tranſitoria & ſenſibilia ꝓ ueris bonis amplectimur, & exilium noſtrum patriam arbitramur: quemadmodum iudæi qui in captiuitate Aegiptia nutriti, pro nihilo reputant ſuam libertatem. *Anima noſtra deficit, propter panem leuiſsimum.*

Sermone de primordiis mediis & nouiſsimis noſtris

Audis quibus nos Deus noſter ueluti paruulos alere uoluit: & quibus nos uelimus ſaturari. Vult ipſe nos ut filios, cibis delicatiſsimis enutrire, nos autem ueluti ruſtici uolumus porris & aliis ſaturari ac impleri: ille nos cibat pane angelorum, nos uentrem implere uolumus ſiliquis porcorum. *Miſit Dominus in populos ignitos ſerpentes.* Optime pœna, ꝑpetratæ reſpondet culpæ: Mordet detractor ne luti ſerpens in abſcondito eum cui detrahit, & quaſi ignis deuorat famam eius: quare Dominus in eum immittit ignitos ſerpentes, qui & carnem mordeant & præcordia incendant. Cauenda ergo maxime eſt detractio præſertim Domini, quæ tam ſæua pœna á Domino punita eſt. *Fac tibi ignitum ſerpentem, & pone eum ſuper perticam: omnis qui morſus fuerit uidebit eum, & uiuet.*

Expende q̃ſo quomodo Dominus eodem malo quo Iſraelitas propter peccatum puniuit, eodem eos ſanare curauit. Serpente momordit, & ſerpente à morſibus ſanauit. Bona ſunt & ſalutifera mala, quibus nos Dominus ſæpius uiſitat, ſi ſciamus ea eleuare, & Deo noſtro p̄ſentare. Nihil utilius, nihil ſalubrius, iſta potione amara: ſi modo ea æquo animo lata, Deo tuo noueris offerre. Audi q̃ſo quid fecerint gentiles quidam de philiſteis. Cum enim arcã Domini in bello cepiſſent à iudæis, & Dominus eos hac de cauſa muribus omnia corrodentibus & ficis ſecretas natium partes uexantibus flagellaſſet, à ſuis ſatrapis edocti, mures aureos & podicum imagines faciunt, Deoque præſentant: ut his quibus flagellati erant, domino præſentatis, plaga immiſſa ceſſaret. Cognouerunt enim nihil plus in nundinis Dei ualere, quàm mala ab eo immiſſa cum patientia qua tollerantur præſentare. O impii Philiſtæi quis nos docuit talia facere? Numquid locum hunc legiſtis, quo Dominus mala quæ inflixerat eiſdem malis ſanauit? Si ergo te pudet ò homo à gentibus hanc diſcere philoſophiam, uel ſaltem à fidelibus, immo ab ipſo Deo, eam ex hoc loco diſcere non pudeat. Eſt & aliud quod hic conſideres & à iudæis tanquam ab iniuſtis auferas poſſeſsoribus, qui hic annotarunt qualiter Dominus his quibus homo occidi ſolet, eum uiuificauerit & ſanauerit. Solet enim homo à ſerpente percuſſus ſtatim mori, ſi æs candens uideri contingat, ipſe uero æris candentis aſpectu iſtos ſanat, ut videas quàm mira & ſeparata ab aliis ſint opera Dei: quæ ſi altius penetrare uelis, & quod ſerpens iſte ſuſpenſus adumbrat, cernes te morte uiuificatum, paſsione à paſſionibus liberum. Et conſidera quàm pulchre ſerpens ſerpentem adumbret. Quod enim in hoc ſerpente externum erat, æs erat: ſed quod intus, ignis erat comburens: ſic & in Chriſto extra, corpus erat, ſimilitudinem ſerpentis habens, quoniam in ſimilitudinem carnis peccati: intus uero erat ignis deitatis, omnia peccata noſtra conſumens & deuorans. Addemus & tertium quod hic annotare poſsis. Habet textus eos qui ſerpentem à quo morſi fuerant intuerentur, ſanatos: ita ut ſerpens qui antea mordens occiderat, conſpectus uiuificaret: qua in re nos docere uoluit, quid ualeat poſt perpe-

Mala quibus nos deus uiſitat ſalubria: ſi ea leuemus et dño offeramus ad ſalutem

perpetratam culpam eius conſideratio ad deteſtandum. Quantumcunqne enim à ſerpentib' peccatorum ſis morſus, ſi poſtmodum ea quadam animi pœnitudine conſideres, facilime ſa-
ze hias naberis. Recogitabo (ait quidam) omnes annos meos: in amaritudine animæ meę. Tu uero dic. Conſiderabo omnes ſerpentes meos: ad ſanitatem animæ meę. Neque ſerpens ille qui occiderat, ſed eius ſimilitudo ſanabat: quoniam nō peccatrix caro: ſed eius ſimilitudo nos à peccatis abſoluit: quemadmodum non ſerpens qui momorderat ſuſpenditur, ſed eius imago: ita neque diabolus ſuſpenditur pro peccatis noſtris, ſed Chriſtus cuius caro, peccatricis carnis gerebat ſimilitudinem. *Idcirco dicitur in libro bellorum Domini.* Ad quid quæſo Domine, uis librum ſcribi bellorum tuorum? Nūquid quemadmodum homo uanitatibus præliorum tuorum, & hoſtium debellatorum delectaris? Non mireris eum olim operibus iuſtitiæ delectari: qnoniam deus ultionum erat, & libere agebat, ſed iam nunc libros mirabilium ſuorum conſcribi uult, non quæ fecit ad rubrum mare, aut in torrente Arnon, aut dimicando aduerſus hoſtes ſuos: neque iam nunc opera potentiæ ſuæ ſed miſericordiæ iactat. Et forte ideo uoluit hunc bellorum ſuorum librū perire, ut ſolum nunc iactaret opera miſericordiæ, quæ in humanitate fecit pro noſtra ſalute. Non enim in euangeliis legis qualiter debellauerit homines hoſtes: ſed qualiter ab infinitis & incurabilibus morbis inimicos homines peccatores ſanauerit. Conſidera etiam quantum memoriæ commendare debeas beneficia Dei, poſtquàm uides eum librum ſcribi uoluiſſe bellorum ſuorum. *Tunc cecinit Iſrael carmē hoc.* Pulchre docemur hic, ut quotienſcunq; memoriæ noſtræ occurrerint beneficia Dei nobis exhibita, totiens in eius laudes cum lætitia prorumpamus. Sed uide malitiam noſtram. Si enim ab aliquo læſi ſumus, quotieſcunque ille nobis occurrit, in mala prorumpimus uerba: & uindicare ſi poſſumus uolnmus illatum malum: ſed ſi benefactor obuius ſit, non ſolū laudibns temperamus, ſed nos abſcondimus ne illum uideamus, aut honoremus. *Aſcende putee.* Vides quemadmodum beneficium exaltant, & ut eleuetur, puteum præcantur, ac omnes muneris accepti circunſtantias repetunt. *Cum legislatore.* Vnicuique tribnunt quod ſuum eſt. Commendant enim & landant eum cuius uirtute munus acceperunt, & miniſtros quorum precibus illud impetrarunt: immo & inſtrumenta qnibus ſilex percuſſus eſt. *Trāſibo per terram tuam.* Admonemur hic, ſicut dixi de Rege Edom, pacientiæ Dei: qui ita regibus impiis morem gerere dignatur. Secundo cum tranſimus, non nocere eis per quos trāſimus. *Percuſsit eum Iſrael.* Qui nolunt dare communia, ſæpius accidit perdere propria. *Ipſe pugnauit cum rege Moab.* Quare nobis q̄ſo uir ſancte iſta bella cōmemoras? uictoriam & iactantiam Amorreorū prædicas? Ne quis glorietur ut puto, de perpetrato malo, & iniuria quam alteri intulit. Audi qnid Dominus dicat per Abdiam aduerſus filios Eſau. Non debebas (inquit) lætari ſuper filiis Iehudah in die qua perierunt: neque debebas magnificare os tuum in die anguſtiæ. Et Ieremias in Threnis. Noli lętari inimica mea quoniam cecidi, conſurgam. *Periſti chemos.* Mira ualde eſt hominum uanitas & ſuberbia, qua non ſolum homines, ſed deos ſe ſuperare gloriantur *Ne timeas eum quia in manu tua dedi illum.* Conſidera Domini diligentiam, & qualiter curat ſuos ſecuros reddere: ubi uiderit eos maximam timendi habere rationem. Erat rex iſte gigas, ad cuius aſpectum ſe formicas arbitrati ſunt exploratores: quem maxime metuebat Moſeh, ſed Dn̄s anteq̄ traderet, ſecurū reddidit neq; uoluit ſeruum ſuū formidare. Similiter docemur hic nullum regnum rapinis & uiolentiis partum, poſſe diu ſtare.

IN CAPVT. XXII. NVMEROrum iuxta literam annotationes.

ET profecti filii Iſrael, caſtrametati ſunt in campeſtribus Moab. Vltima hæc fuit profectio filiorum Iſrael, ſcilicet à terra Emorreorum ad uada iordanis, ſeu ad campeſtria Moab. Miror cur hic omnes interpretes campeſtria uertunt, cum radix nominis à rabah quod uertimus (turbam ſeqnentes) cāpeſtria, quę eſt arab ſignificet proprie miſcere & coniungere, unde ereb, id eſt miſtio, & ereb ueſpera, ſic dicta quòd in ea miſceatur cum die nox: & arob, id eſt mixtū. Inde etiam arabon, id eſt pignus ſic dictnm quòd coniungat eum qui pignus tradidit, creditori obligando eum. Hinc etiam marab & maarabah, id eſt occidens, quòd ibi ſit ueſpera ſeu miſtio dies & noctis.

Ex quo etiam ereb, id eſt negotiatio & maarab idē ſignificans ratione ſuperius data, quòd uidelicet ſit coniunctio mercatorum. Vnde etiam oreb, id eſt coruus aut aliud animal mixtum. Ex quo etiam arabah ut diximus, quod re uera non campeſtria neque ſolitudines, ſed confinia. Vbi ſcilicet termini diuerſorum miſcentur: quare hic potius uertendum puto, in confinibus Moab. Erat enim iordanis fluuius, terminus diuerſorum regnorum. Nam ibi terra Moab terminabatur: & trans Iarden incipiebat terra Ierecho. *Citrà tranſitum Iarden Ierecho*. i pertinens ad ciuitatem Ierecho. Dicitur autem fluuius Iarden Ierecho, quia erat prope eam: & ad eam pertinere uidebatur. *Et timuit Moab à facie Iſrael.* Significat uerbum gur, proprie colligere ſe & cōgregari, ut patet Iſaiæ quinquageſimo quarto ubi habes. Quiſquis gar, id eſt congregauerit ſeu collegerit ſe tecum. Et Iudicum decimo nono. Vir leuita gar, id eſt collegit ſe ſeu habitauit in latere montis Ephraim: & quia homines timidi ſolent colligi & contrahere ſe: extēditur ad ſignificandum timere, ut uidetur ex Pſalmo uigeſimo ſecundo probari, ubi dicitur Guru, id eſt timete ab eo omne ſemen Iſrael. Sed tam bene retenta propria ſignificatione uertas. Contrahite ſeu colligite uos, omne ſemen Iſrael. Eſt enim tanta eius maieſtas, ut homo debeat ob eius timorem contrahi. Si enim homo timidus contrahitur à facie maieſtatis cuiuſdā mortalis reguli, quare nō magis à facie eius qui poſtquàm occiderit, poteſtatē habet mittere in gehennam? Poſſet ergo hic uerti. Et contraxit ſe Moab à facie, id eſt ex præſentia Iſrael quem timebat ob multitudinem, ut ſtatim explicatur. Si tamen uertas timuit nō erraſti. *Et anguſtia affectus eſt Moab, à facie iſrael* Diſputaui ſæpius de ſignificatione uerbi chuts, quod hic Sanctes uertit anguſtia affectus eſt, cui hebræi omnes iſtas tribuūt ſignificationes, ſcilicet expergiſci, deteſtari, æſtuare, affligi, & denique illud uertunt prout locus in quo ponitur exigere uidetur: quaſi in eorum arbitrio ſitum ſit, ſignificationes uerborum mutare: quod ut ſæpius teſtatus ſum, accidit, quia propriam ignorant, neq; locos multum expendunt ut cognoſcant: mihi autem uidetur uerbum ſignificare æſtiuare aut æſtuare, ſignificatio ab æſtate ſumitur, ut conſtat ex ſignificatione nominis chans quod ſignificat æſtatem: & meo iudicio cōfundunt hebræi tres radices, ſcilicit chus quod eſt æſtiuare uel pūgi quaſi ſpiois. & chaſah quòd eſt præcidere & finire, & chaſas quod etiam præcidere ſignificat: unde hic uerti poſſet. Et æſtuauit aut punctus eſt Moab à facie Iſrael: neque ſum de hac ſignificatione certus, ideo eam non plene diffinio. *Dixit Moab ad ſeniores Midian.* Erant Medianitæ uicini Moabitis, & quia cauſa erat communis, pariter conſiliati ſunt. Aut uocauerunt Moabitæ eos, quia ſapientes erant & magiæ dediti. *Sicut lambit germen agri.* Significat nomen ierech, id eſt germen quod hic pro uiridi ponitur, aliquid uiride, quemadmodum uerbum iarach à quo diriuatur, excreare aliquod uiride. *Miſit nuntios ad Bilham filium Beor in Pethorah.* Quantū ex uerbis textus colligitur, uidetur Pethorah nomē proprium loci ubi agebat Bilham: Chaldæus uertit in Pethor Syriæ quæ eſt ad Eufratē: ubi expreſsit regionem in qua erat urbs Pethor: & nomen fluuii, quod uidelicet eſſet Eufrates. Author uulgatæ æditionis latinæ hanc uocem appellatiue reddidit, hariolum legens. Miſit (inquit) nuntios ad Balam filium Beor hariolum, hinc forte motus, quòd patar hebræis ſit interpretari & ænigmata ſoluere. Septuaginta nomen hebraicum ac ſi ſignificet proprium locum reliquere. Fuit ergo iſte Bilham, ſi Chaldæo paraphraſti credamus, Chaldæus ex urbe Pethorah quæ eſt prope fluuium Eufratem & iuxtà Meſopotamiam. Fuit autem prophetes quemadmodum apud Aegiptios Mercurius triſmegiſtus, & ſibillæ apud alias nationes. Neque mirandum apud gentes ueros fuiſſe prophetas, quoniam multis iniquis in die iudicii Chriſto dicentibus. Nonne in nomine tuo prophetauimus, & uirtutes multas fecimus? ſe dicturum pollicetur: Diſcedite à me operarii iniquitatis, quia neſcio uos. *Quæ eſt ſuper fluuium terræ filiorum populi ſui.* Sermo eſt de ciuitate Pethor, cuius ſitus deſcribitur ſuper fluuium, ſcilicet Eufratem, ſi Chaldæo fidem adhibeas: & quod dicitur filiorum populi ſui, poteſt referri ad Bilham, quòd uidelicet eſſet ex ea urbe quæ ſita erat ſuper flumen filiorum populi ſui: & ad Balach quòd uidelicet eſſet inde oriundus ex illa ſcilicet urbe quæ ſita erat ſuper fluuium filiorum populi ſui: quia forte non erat Moabita ſed Midianita. Prior tamen intellectus mihi magis probatur. *Ecce operit ſuperficiem terræ.* Hebraice eſt, oculum terræ, quoniam uſurpat, ut ſæpius admonui, hebraiſmus potentiam pro obiecto

Vſurpat aliquando hebraiſmꝰ potētiam ꝑ obiecto ut oculū ꝑ re oculo uiſa

iecto ſicut oculum pro re oculo uiſa,& eſt ſenſus operit id,quod de terra uideri oculo poteſt. *Habitat eregione mei.* Alii uertunt: manet contra me. Verbum iaſſab proprie ſedere ſignificat,ſed ſenſꝰ in idem reddit:& dictio mul, quod hic contra aut eregione uertimus, eſt à mul quod eſt circuncidere,cuius alluſionem ad uerbi ſignificationem nondum inueni. *Veni & maledic mihi populum.* Significat uerbum arah maledicere aut contrahi, quoniam qui maledictus eſt, uidetur eſſe contractus, ne ſcilicet creſcat:& quod dicitur,maledic mihi, ſignificat maledicin fauorem mei,ſeu gratia mei. *Et abierunt ſeniores Moab & ſeniores Midian, & diuinationum prætium erat in manu eorum.* Quoniam cauſa communis erat Moabitis & Midianitis,utrique miſsi ſunt à rege. Aduerte autem quod in hebræo non eſt prætium,ſed diuinationes in manu eorum, & crediderim hos ſenes nuntios,etiam fuiſſe diuinos,& ſecum detuliſſe inſtrumenta diuinādi:& licet non eſſent diuinatores,deferebant tamē ſecum quædam neceſſaria ad huiuſmodi diuinationes. Aben Ezrah putat eos huiuſmodi inſtrumenta ſecum detuliſſe:ut uiderent an Bilham eos deciperet aut moras traheret, qđ ſi uerum eſt, neceſſe fuit eos eſſe diuinos.

Manete hic nocte hac. Sanctes uertit. Pernoctate,ſed melius uertas manete,quoniam uerbum lon potius manere, quàm pernoctare ſinificat, ut ſæpius probauimus. Voluit autem eos noctem expectare,quoniam huiuſmodi apparitiones & diuinationes, noctu fieri ſolent: quemadmodum capite duodecimo huius libri Dominus dixit. In ſomnio loquar ad eum. Sic enim Dominus etiam ueris Prophetis loquebatur. *Quid uiri iſti tecum?* Sic eſt in Hebræo, quod quidam ex noſtris uertunt. Qui ſunt uiri iſti,qui ſunt tecum? Alii qui ſunt uiri iſti,apud te? Sed hebraica interpretemur,quorum ſenſus eſt. Qui.ſ.ſunt uiri iſti qui ſunt tecum? aut quid uiri iſti faciunt tecum? uel ad quid uiri iſti ſunt tecum? Poſſet etiā uerti. Quis.ſ.miſit uiros iſtos qui ſunt tecum? ad quod uidentur reſpondere uerba Bilham.

Oculus terræ quid ſignificet hebraeis

Operuit ſuperficiem terræ. Hebraice oculum terræ,id eſt quod oculis uideri de terra poteſt. *Veni & maledic mihi,* ſeu mei gratia. Videtur Chabah quod uertimus maledicere,ſignificare deteſtari, execrari quemadmodum deteſtamur turpia: unde chubah quod eſt ex hac radice ſignificat infra uigeſsimo quinto locum turpem aut turpia membra: & eſt aliud uerbum ab arah,quod ſupra poſitum eſt:quod diximus ſignificare contrahere ſeu contrahi.

Non eas cum eis. Nouerat Dominus hominem auarum, & qui facile munere corrumpi poſſet:ideo detinere uoluit eum, & ſi contingat ire, *non maledicas populo,* aut é loco iſto non maledicas: ac ſi dicat. Non ſolum non uadas cum eis,ſed neque hinc maledicas populo. *Et honoratos præ illis,* aut honorabiliores illis. Significat uerbum chabad grauare,onerare,diuitem eſſe & honorabilem. Vocat autem hebraiſmus diuites oneratos: quòd bonis onuſti ſint, miſit ergo Balach nuntios ditiores ſeu honorabiliores ad Bilham,putans ſe eum ſic facilius allecturum ad ueniendum. *Quoniam honorando honorabo te.* Poſſet etiam uerti. Onerando onerabo te, ſcilicet diuitiis, quia uerbum ut diximus, utrumque ſignificat.

Non potero tarnſire os Domini. Sic in hebræo eſt, ſed optime ab interpretibus redditur per non potero tranſgredi ſermonem Dñi. *Manete obſecro hic etiam uos nocte,* id eſt quemadmodum manſerunt priores nuntii apud me,ad noctem unam: ſic & uos nunc manete. *Quid addat Dominus loqui mecum.* Putabat enim quòd Dominus aliquid mutaret ad uerba priora, quibus non ire præceperat. *Surge uade cum eis.* Mirum ualde uidetur, qđ hic concedat eundi copiam,& ſtatim quòd iret iraſcatur. Nũqd deus eſt ueluti homo ut tā facile mutetur? Nouerat Dominus eum habere animum eundi & maledicendi, & permiſit ire, ſed non maledicere, ut oſtenderet potentiam ſuam faciendo eum inuitum benedicere. Dicunt enim hebræi & bene meo iudicio,quòd conceſſa abeundi licentia Bilham animum mutauit: & ob promiſſa munera maledicere populo decreuerat. Infra enim ei dicit angelus. Ecce egreſſus ſum in aduerſarium, quia diuertit per uiam q̃ eſt contrame. Caietanus dicit deum permiſsiue loquutum:ſed prior ſolutio melior & germanior eſt. *Et cinxit aſinam ſuam.* Sic melius uertas quàm & ſtrauit:quoniā uerbum chabas cingere & ligare ſignificat, ut patet Exodi uigeſsimo nono ubi dicitur. Chabaſta,id eſt alligabis eis mitras. Et Iſaiæ tertio. Nō ero chobes,id eſt alligator uel chirurgus, qui ſolet uulnera alligare. Item Ionæ ſecundo. Alga chabus,id eſt alligata eſt capiti meo. Bene tamē

per ſternere

per ſternere uerbum reddi poteſt: quoniam iumentum non dicitur proprie ſtratum niſi ſit cinctum. *Stetit angelus Domini in uia, ut aduerſaretur illi.* Licet nerbum iaſab ſignificet ſtare, proprie tamen uidetur ſignificare erigere in ſecunda coniugatione & ſequentibus. Quod autem ſequitur. In aduerſariũ, ſeu ut aduerſaretur illi: ponitur hic ſathan qđ proprie ſignificat aduerſari, & nonnunquam demonem ut Iob primo, quod nobis continuo aduerſetur. *Ipſe equitabat ſuper aſinam ſuam.* Significat rachab ſedere & equitare. Inde etiam techeb, id eſt mola ſuperior q̃ latine catillum uocatur, ſic dicta quòd quaſi equitet ſuper inferiorem: & ſerua alluſionem quoniam bona eſt. Poſſet tamen uerti. Non accipies in pignus molam & currum, ſcilicet pauperis hominis. *Vt declinare faceret eã ad uiam,* id eſt ut eam diuerteret ab errore ad uiam. *In ſemita uinearum.* Ignota eſt meo iudicio ſignificatio miſtol, quod uertimus ſemitam. Dicunt autem hebræi ſaal ſignificare pugillum, propter illud Iſaiæ quadrageſsimo. Quis menſus eſt beſaalo, id eſt pugillo ſuo aquas? Miſſol uero quod hic ponitur ſemitam, ſual uero uulpem: propter illud Nechemiæ. 4. Si aſcenderit ſual, id eſt uulpes. Et Threnorũ quinto. Sualim, id eſt uulpes ambulauerunt in eo. Videtur tamẽ dictio ſignificare proprie mẽſuram, & iuxta hanc ſignificationem uerti poſſunt, quæ citata ſunt ex Iſaia, pro quis menſus eſt pugillo ſuo, quis menſus eſt ſemita pro ſemitis ſuis aquas: ac ſi dicat. Quis ſuper aquas inceſsit, ut eas poſſet ſuis ſemitis metiri? Solemus enim domos & alia magna ædificia pedibus metiri. Quod uero habetur. 1. Regũ. 20. ſ. Si ſuffecerit puluis Sonron liſſalim, id eſt ſemitis pugnatorum meorum: ubi noſtri uertũt pugillis peditum meorum, ac ſi dicat. Tanta erit copia bellatorum meorum, ut non ſufficiãt uiæ in Samaria ad eos: rem tamen non plene diffinio, quoniam coniecturis ducor, non plene certis, & eſt locus Ezechielis decimo tertio, ubi nullo modo uidetur ſemita quadrare, ubi dicitur beſſaale, id eſt propter pugillos hordeorum. Et forte ſual uulpem ſignificat quòd ſemitam incedendo ſua cauda operiat. Eſt ergo ſenſus, quòd angelus Domini ſtetit in ſemita uinearum, id eſt in ſemita quæ erat inter duas macerias, quod ſtatim textus explicat dicens, maceria hinc & maceria inde. *Arctauit ſe ad parietẽ,* ut ſcilicet ab angelo diuerteret & illi cederet: & uerbum lachats, hebræis ſignificat opprimere, uim inferre & arctare, ſed re uera ſolum ſignificat arctare & coarctare, ut ex nomine lachas quod ſignificat arctum conſtare poteſt, Iſaiæ trigeſsimo. Dabit uobis Dominus aquam lachas, id eſt arctam ſeu arctationis. *Et addidit angelus Domini tranſire,* ſcilicet à loco in quo erat, ad alium locum ubi aſina nullo modo poſſet eum declinare. *Percuſsit aſinam uirga.* Dictio machel ſignificat uirgam & baculum: & prioris ſignificationis exemplum habes Geneſis trigeſsimo, ſecundæ uero, eiuſdem trigeſsimo ſecũdo. *Quoniã percuſsiſti me iam tribus uicibus.* Dictio regalim quam hic noſtri uertunt uicibus ſignificat proprie pedes, & forte quod latini dicunt tribus uicibus, hebræi dicunt tribus ambulationibus. *Quia illuſiſti mihi.* Dubia ualde eſt hebræis & noſtris ſignificatio uerbi alal, ut iam ſæpius admonui, & uſque hodie me fateor de ea dubitare. Eſt tamẽ coniectura quod proprie ſignificet reuoluere, inuoluere, præſertim ad detegendum aliquid. Nam Iob decimo ſexto habetur. Veolalti, id eſt reuoluiſti aut inuoluiſti in puluere cornu meum, id eſt honorem. Hinc etiam ſignificat racemare (liceat mihi explicandi gratia ſic latinis auribus loqui). i. relictos racemos poſt uindemiam inueſtigare, quod noſtri uocant rabiſcar ou rebuſcar, id eſt iterum quærere, ut diximus Leuitici decimo nono ubi ſignificationem tractauimus. Eſt etiam locus primo Semuelis trigeſsimo primo qui ſignificationem hanc etiam firmare uidetur ubi dicit Saul armigero ſuo. Ne forte ueniant incircuncisi iſti, & transfigant me uehit hallelu, id eſt inuoluant aut reuoluant me, ſcilicet turpitudinem meam: aut ſcruptãdo, ſi quid precioſi penes me habeam, aut in puluere inuoluant. Idem Iudicum decimo nono, ubi dicitur de uxore Leuitæ in Gabba Biniamin conſtuprata cognouerunt eam, id eſt rem cum ea habuerunt ueiithallelu, id eſt reuoluerunt eam oſtendendo ſcilicet pudenda eius. Et primo Semuelis ſexto dicunt ſatrapæ philiſtinorũ de Aegiptiis à Deo percuſsis loquentes. Nonne quãdo hithallel, id eſt racemarunt in eos ſeu racemare fecit in eis, dimiſerunt eos? ac ſi dicãt. Poſtquàm non manſerunt in eis niſi uiles ſeu extrema, tunc dimiſerunt eos: & ſi malueris dicere uerbum primum ſignificare racemare, & ex conſequenti reuoluere placet mihi: ſed rem non quaſi omnino certam ſtatuo. Potes ergo hic uertere. Quoniam reuoluiſti me, id eſt feciſti pudenda mea in caſu detegi, aut uilis pendi-

ſti

ſti. Solent enim ea quæ racemantur ſeu requiruntur poſt uindemiam, uilia & quaſi relicta reputari,& forte hoc prætendit Iſaias cap. tertio cum dicit. Dabo pueros principes eorum, ue tahallulum, id eſt dereliĉt quaſi qui à uindemia racemi relinquntur, dominabuntur eis: ſen uiles, nos dicimus. Daruos ei o rebotalho, id eſt quod quaſi reijcitur. *Super me equitaſti, à tempore præcedenti uſque ad diem hanc.* Hebraice ſic ad uerbum habetur. Quam equitaſti ſuper me, ab adhuc tu, uſque ad diem hanc: ſed dictio quam, uidetur in hebræo redũdare ut ſæpius accidit: & eſt ſenſus. Nõne ſum aſina tua, ſuper quam equitaſti? Super me, ſcilicet aſcendiſti ab eſſe tuo, id eſt poſtquàm fuiſti, uſque ad diem hanc, ac ſi dicat: poſtquàm fuiſti, ſemper uſque ad diem hanc equitaſti me.

Nunquid conſueſcendo conſueui facere hoc tibi? Tribunt hebræi uerbo ſachan omnes iſtas ſignificationes, ſcilicet prodeſſe, increpare, aſſueſcere, thezaurizare, nocere, pauperare, & depauperare, quod ut ſæpius dixi, mihi pſentiſſimum ſignum eſt, eos propriam ignorare: illa tamen qua ſignificat includere uidetur eſſe communior, & fere omnibus locis quibus uerbum ponitur conuenire niſi hic: ubi ſi uertas. Nunquid claudendo clauſi facere tibi hoc? nullo modo conuenit, niſi uertas. Nunquid claudendo clauſi me in uiis: faciendo tibi hoc quod modo coacta facio? Sed ſi uertas, faciẽdo tibi hoc, optime uidetur conuenire, ac ſi dicat. Nunquàm claudendo clauſi, ſcilicet pedem ad parietem, faciendo tibi quod modo feci, nondum tamen hanc ſignificationem quaſi certam trado. Vide quæ de ea Exodi primo annotauimus. *Inclinauit ſe & incuruauit ſe ſuper faciem ſuam.* Significat uerbum chadad inclinare, uerticem præſertim. unde chidah. i. caſſia ſic dicta: quòd in extremitate ſit curua, quaſi caput habeat inclinatum: & chodchod. i. uertex ſic dictum quòd inclinetur. Sequens uero uerbum, ſcilicet ſachah ſignificat toto corpore curuare, & aliquando deiicere ſe cauſa humiliationis: quæ duo hic fecit Bilham angelo. Prius enim caput curuauit, deinde deiecit ſe ſuper faciem ſuam. Iſaiæ quinquageſimo primo habes. Sechi, id eſt incurua te, dence te & tranſibimus. *Quia diuertit per uiam quæ eſt cõtra me.* Reddit angelus rationem uerborũ ſuorum. Quæſierat enim quare aſinam percuſſiſſet ter. Non erat inquit percutienda, quoniam declinauit à uia ſeu uiam q̃ erat ante me, id eſt noluit ſe mihi obiicere, aut mihi occurrere ut te ſaluaret: & quod locum obſcurum reddidit fuit, quod multi putant illud chi reddere rationem clauſulæ immediate præcedentis. Sic enim habet litera hebraica. Quare ſeu ſuper quo percuſiſti aſinam tuam, iã tribus uicibus? *Ecce ego egreſſus ſum in aduerſarium,* ſcilicet tibi, quoniam declinauit, ſcilicet aſina uiam quæ erat ante me: & relicta media clauſula, legendum eſt. Quare percuſiſti aſinam tuã iam tribus uicibus? quoniam declinauit uiam quæ erat ante me. Et ex hoc loco colliges dictionem cauſalem, non ſemper reddere rationem clauſulæ immediate præcedentis, ut iam in regulis admonuimus: & uidebis Munſterũ quia forte hæc non aduertit mutaſſe tertiã perſonam in ſecundam uertendo. Eo quod peruerteres iter coram me, quare conſulerem interpretibus nunquàm textum mutare, quoniã aliquando quod ipſi nõ aduertunt, alius aduertet. Hebræi etiam uarie hunc locum interpretãtur. rabbi enim Dauid eum ſic reddit. Dixit inquit angelus. Vir iſte declinauit uiam, & corde ſuo ad maledicendum: & non ambulat per uiam rectam coram me. Hieronimus uertit. Quia peruerſa eſt uia tua, & mihi contraria. Thargum. Quia manifeſtum eſt coram me: quòd tu ire p uiam contra me. ſed meo iudicio uides quàm bene mentem literæ huiuſmodi expoſitiones aſſequantur. *Si malum in oculis tuis,* id eſt ſi iudicas malum, me ad Balach ire: reuertar mihi. *Verũtamen uerbũ quod loquar ad te illud loqueris.* Varias ſignificationes hebræi aſſignant dictioni ephes, quam dicunt ſignificare finem ſicut uerbum aphas à quo ortũ habet, conſumptionem, terminum, non, nequaquàm, nihil, fruſtra, gratis, temere, præter, niſi: ſed in multis locis ubi propriam ſignificationem mutant, uidetur poſſe tollerari: ut hic, ubi uerti poteſt, finis ſeu tandem, uerbum quod loquar ad te loqueris. Nos luſitani iſto modo loqui conſueuimus. Poſtquàm enim multa diximus, adiungimus Em fim: quaſi epilogum dictarum rerum faciendo: uolo hoc & hoc, ac ſi dicamus cum latinis tandem, hoc & hoc uolo. Diximus de ſignificatione dictionis capite decimo tertio huius libri. *Quæ eſt ſuper terminum Arnon: qui eſt in fine termini.* Omnes noſtri uertunt hic, quæ ſcilicet ciuitas Moab eſt in fine termini, ſed non uideo quare non referat Arnon fluuium, qui vt dictum eſt capite pręcedenti terminus ſeu limes erat inter Moabi-

Moabitas & Amorreos. Cum autem dicitur qui eſt in fine termini, intellige Moabitarum: & crediderim ab hac ciuitate, ſcilicet Moab, totum regnum ſic uocatum: ut aliqoando fieri ſolet. *Nunquid certe non potero honorare te?* Poſſet etiam oerti. Nunquid uere, non potero onerare te ſeu ditare te? quoniam uerbum chabad utrumque ſignificat. *Nunquid omnino potero loqui quicquám?* Hebraice ad literam eſt. Nunc nunquid poſſendo potero loqui quiequàm? ſed ſenſus bene redditus eſt. *Venerunt in ciuitatem platearum.* Aliqui ex hebræis putant chuſot, quod plateas uertimus eſſe à radice chus, quod ſignificat extra, foris, & plateam: & iſti uertunt in ciuitatem platearum, id eſt in qua multæ erant plateæ, ut dicit rabbi Selomoh, qui eam dicit fuiſſe populoſam. Alii uero quibus potius ſubſcribam, ſequentes Chaldæum interpretem, à chaſah qđ eſt diuidere ſeu dimidiare nomen diriuãt uertẽtes in ciuitatẽ diuiſionũ uel cõfiniũ: quæ forte diuidebat terminos. Inde enim uidere poterat caſtra Iſrael, quę ut diximus erant in confinibus Moab. *Mactauit Balach bouem & ouem*, id eſt boues & oues, neque cõſtat ſi ſacrificauit hæc, uel potius mactauit ad conuiuium, quod uerius credo. *Aſcendere fecit eum ad excelſa Baal*, id eſt ad montem qoo colebatur idolum Baal. *Vnde uidere poterat finem populi*, id eſt extremam ipſius partem.

IN CAPVT. XXII. NVMERORUM ad morum ornatum annotatio.

VIdit Balach omnia quæ fecerat Iſrael Emorreo: & timuit ualde. Quis daret ut impii, mala quæ Dominus aliis impiis infligit, attente conſiderarent: & in capite alieno diſciplinam acciperent: ac oera remedia ſibi quererent relinquendo mala ſua? Audi quid Dominus dicat Ieremiæ tertio. Et uidi (ait Dominus) quòd uiderit quòd ſecundum omnes cauſas quibus fornicata eſt rebellis Iſrael, dimiſi eam, & dedi ei libellum repudii: & non timuit præuaricatrix Iehudah ſoror eius, ſed abiit & fornicata eſt etiam ipſa. Volebat enim Dominos Iehudah, in repudio Iſrael, timere ſuum: & emendare mala ſua: qđ quia non fecit, periit etiam ipſe. Et uide quibus conſulit malis ſuis, nempe ſuperſtitionibus, & execrationibus popoli. Iſtæ enim ſolent eſſe medicinæ impiorum: quæ utinam non ſint etiam Chriſtianorum. Egrotat puer: currit ad carmina mater. Dolet caput & mulier ſuperſtitioſa aut maga uocatur, quæ capitis dolorem execrabilibus uerbis mulceat. *Veni obſecro, & maledic ꝑpter me ppl'o.* Efficaciſsimæ ſunt ualde, iuſtorum maleditiones. Maledixit Chriſtus ficulneæ, & ſtatim aruit. Et Iob quinto dicit quidam. Vidi ſtultum radicantem, & maledixi habitaculo eius ſtatim. Elongabuntur filii eius à ſalute, & contereutur. Imprecatus eſt Helias combuſtionem militibus impii regis Achab, & ſtatim ignis de cœlo deſcendit, & conſumpſit eos. Sic & Heliſeus pueris malum imprecatus eſt: & ab urſis ſtatim deuorati ſunt. Si enim Deus tanti facit, uiri impii imprecationes, quare non magis Prophetarum & ſanctorum? Et ſi maledictiones tam efficaces reperiuntur, quid putas facient benedictiones? Quamobrem arbitror patres antiquos tanti feciſſe priorum & ſenum benedictiones. *Si forte poßim percutere eum.* Expende quàm forti præſidio tueantur boni, quòd uidelicet nemo poſsit eis nocere, niſi prius à Domino maledicantur, aut facultate à Domino accepta, quemadmodum conſtat de Iob capite primo. Neque ſolum non poſſunt ſine Deo lædi, ſed neque maledici. *Et diuinationum prætium in manu eorum.* Vtinam ſic homines ſoluerent beneficia, ſicut maleficia: quanto melius ſoluitur patronus iniuſtæ cauſæ, quàm iuſtæ? Audi quid Dominus per Ezechielem capite decimo ſexto dicat Iſraeli. Omnibus inquit meretricibus, fornicantes mercedem dabunt: ſed tu dediſti dona tua, cunctis amatoribus tuis: & remunerabas illos ut intrarent ad te. Antequàm quicquam lucri à peccatis habeamus, abunde ea ſoluimus: bona oero etiam accepta ſoluere negligimus. *Reſpondebo uobis, quemadmodum loquetur Dominus ad me.* Quis mihi daret Domine Deus, ſic tibi obtemperare quemadmodum iſte, ut nihil dicere, cogitare, aut facere te inconſulto uoluiſſem: & ſi te ad manum non haberem, ſaltem conſulerem legem tuam, quemadmodum ille qui dicebat. Conſilium meum iuſtificationes tuæ. *Non pergas cum eis, neque maledicas*

Medemur malis noſtris aliis deterioribus malis

1 Reg

2 Reg

Nemo poteſt iſtos ſine deo lædere aut illis nocere

Nihil inconſulto dño agendum

Pſalmo

dicas populo: quia benedictus eſt. Mira ualde eſt ſollicitudo Domini erga ſuos, & quàm bene eos admonet antequàm quicquàm faciant quo eum offendere poſsint. Geneſis uigeſsimo habes Deum regi Abimelech cum uxorem Abrahæ contingere decreuiſſet. Ego (inquit) prohibui te, ne peccares in me: & ideo nõ permiſi ut tangeres eam. Danidem quoque p̃hibuit ne in ſanguinem iret Nabal, cum illatã ab eo iniuriam putaret uindicandam. 1. Samue. 25 Adnerte etiam qualiter Deus mala ſeruorum ſuorum auertat, quæ eis imminent ab inimicis, eis ignorantibus & quandoque renuentibus. Tertio aduerte fruſtra eum laborare qui maledicere aut malefacere eis nititur, qui à Deo benedicti ſunt. *Addidit ut mitteret principes multos & honorabiliores.* Quid in negotiis q̃ precibus aguntur, ualeat eſſe moleſtum ac importunum: pulchre locus iſte demonſtrat. Similiter docemur multa facere ob multitudinem & propter nobiles, quæ non eſſemus aliàs facturi. *Omnia quæcũque dixeris mihi faciam.* Optime nouit iſte hominum ingenium. Sunt multi qui pro eo quod facturi ſũt: nolunt ſibi prætium aut pecuniam nominari: quam tamen cupiunt & libenter accipiunt. Sic iſte non dicit. Dabo tibi prætium pro maledictione, neque taxauit, ſed taxam in eius arbitrio poſuit, polliceturque ſe facturum quicquid dixerit ille. *Si daret mihi Balach domum ſuam plenam argento & auro.* Mirum ualde eſt uidere ethnicum hominem, tam conſtantem in ſermone Domini: ut non ſolũ ſe non tranſgreſſurum Domini ſermonem profiteatur, ſed ſe hoc non poſſe facere ſuis uerbis oſtendat: ſed poſtmodum ſine argento & auro conſilium dedit in populi deſtructionem: & præ ſe fert iſte, illorum hominum ſpeciem, qui Deo & Mammonæ ſeruire cupiunt, & in ore Deum, in corde uero pecuniam & lucrum ferunt. *Surge uade cum eis.* Docet locus hic primum, quid ualeat aſsidua precatio apud Deum: quòd eum tam facile mutat. Secundo docemur Deum non ſollicitari in his quæ ſemel negauerit nobis: quoniam ut Auguſtinus dicit aliquando negat propitius, quod concedit iratus: & qui cor ſuum Deo aduerſum habet, non debet fidere his quæ ſibi conceſserit Deus: ſed magis illa timere. Adhuc eſcæ eorum erant in corde eorum: & ira Dei incubuit ſuper eos. Nouerat Dominus huius hominis fragilitatem & inconſtantiam, ideo prohibuit et ipſe uero ſuæ inconſtantiæ ignarus, ire cupit *Iratus eſt furor Dei: quòd pergeret ipſe.* Pulchre nos admonet locus iſte, quotiens Dominus Deus hominem euntem ad peccatum reuocat: & reditum admonet: ſed ſuperba mẽs noſtra ſurda ad admonitiones Dei, etiam frequenter admonita, non reſipiſcit. *Stetit in uia, in aduerſarium ſibi.* Vide quotiens hominem Deus admoneat antequàm puniat, & qualiter ſe & ſuos angelos peccatoribus opponit ut reuocet. Audi quid per Hoſeam dicat. Ecce ego ſepiam niam tuam ſpinis & ſepiam ea maceria: & ſequetur amatores ſuos, & non inueniet eos, & dicet. Reuertar ad uirum meũ priorem: quia bene mihi tunc erat melius quàm nunc. *Vidit aſina angelum Domini.* Mirum ualde eſt, quòd angelus Domini prius ſe aſinæ quàm ſeſſori oſtenderit, ut ſcilicet per iumenti uocem admoneret, qui Dei neglexerat admonitionem. Doceris etiam quàm pie iumenta tua tractare debeas: cum uideas hic aſinam Dominum ſuum à morte liberaſſe. *Quid feci tibi?* Non ſolum peccas ſi hominem ſine cauſa percutias: ſed etiam ſi immeritum iumentum. Arguit hac de cauſa angelus Bilhã, quòd ſcilicet immeritam ter percuſſerit aſinã. *Nonne ſum aſina tua, ſuper quam equitaſti?* Nullo modo præſumendum eſt malum de eo: qui nunquàm alicui nocuit, neque nocere conſueuit. De fœmina illa præclara Suſana legimus Danielis decimo tertio ſuos fleuiſſe, cum illa de falſo crimine accuſaretur, quòd nunquàm dictus fuiſſet ſermo huiuſmodi de Suſanna. Quemadmodũ enim de aſſueto malis, facile mala ſuſpicamur: ita de eo qui ſemper bene operatus eſt, non facile mala credenda ſunt. Debent etiam domini ſe permittere à ſuis ſubditis admoneri, immo & aliquando lædi, ſcientes quòd pedem aſtringunt, ut caput ſeruent. *Propter quid percuſsiſti aſinam tuam?* Curant angeli à Domino ſuo edocti, maxime pietatem. Prius arguit eum de impietate erga animal ſubiugale: quàm quòd animum damnatum haberet in uia qua ibat. *Niſi à facie mea declinaſſet, te occidiſſem.* Caueudum ualde eſt peccatori, ne ſe ſua ſponte iniiciat in gladium Dei: & ſe perditum eat: & qualiter ſæpius Dominns homini parcit propter iumentum ſuum. Aduerte etiã quàm neceſſarium ſit homini, qui prauum animum

mum habet: tertotem incutere! ut animus quẽ bonis mentitur uerbis, a malo quod in eo latet auertatur. Niſi enim angelus domini gladio & minis iſtum deterreret, facile ad regis placita inclinaretur. *Egreſſus eſt in occurſum eius.* Solent reges & principes cum egent operis alicuius pauperis aut religioſi uiri, magnam illis oſtendere affabilitatem, quod cum fuerint conſequuti non amplius eos nouerunt. *An non mittendo miſi ad te, ut uocarem te.* Volunt reges ut feſtine omnes illis obediant, neque curant an altioribus impeditus ſis, ita ut uelint ſibi potius quam Deo obediri: ſed ſeruus Dei optime nouit cui primum debeat obtemperare.

IN CAPVT. XXIII. NVMERI ADnotatio ad literam.

A*Edifica mihi hic ſeptem altaria: & para mihi hic ſeptem iuuencos & ſeptem arietes.* Non ſatis couſtat cui ſacrificium offerebat Bilham, an Deo quem colebat Balach, uel potius Deo uero: & indubie credo eum Deo uero ſacrificaſſe, quoniam ab eo ſperabat reſponſa ſibi dari. Offetebat autem ſeptem quia forte nouerat Deum diligere numerum ſeptenarium. Qnod autem ſequitur. Et para mihi ſeptem iuuencos. Eſt adnertendum, uerbum chun Hebræis duo ſignificare ſcilicet firmare & parare. Videtur tamen frequentius ſignificare fitmare & certificare quã parare: ut ex multis ſcriptute locis conſtat. Prouerbiorum .16. habes. In iuſtitia uchon, id eſt firmabitur ſolium. Et. 29. Solium eius in ſœculum Iichon, id eſt, ſtabiletur. Primo Semuelis. 20. Non tichon, id eſt, ſtabilieris tu. Vnde etiam hic uerti poſſet. Er certifica mihi hic ſeptem uitulos, ita quod non ſint plures neque pauciores aut ſint omnino certi ac ſi dicat. Non deficiant, ſed prior expoſitio communis melior & germanior eſt. Dictio etiam aijl, id eſt, aries ſignificat arietem qui annum tranſierit: ut dicit rabbi Dauid kimhi. *Obtulit Balach & Bilham iuuencum.* Hebraicè eſt aſcendere fecit ſcilicet in altare offerendo illnd: & putarem accipi iuuencum pro iuuencos & arietem pro arietes, quoniam in conſtructione alterius altaris, iubet alios ſeptem parari & eſt hic coniectura eum idolo litaſſe, quouiam Balach dicitur eũ iuuaſſe ſed oppoſitum uerius eſt. *Sta hic ſuper holocauſtum tuum.* Hoc dicit, ne aues aut feræ uenirent & raparent holocauſtum. Hoc etiam probare uidetur Bilham uero Deo obtuliſſe cum obtuletit holocauſtum domino: licet nonnumquam gentiles illud ſuis idolis offerrent. *Si forte occurrat dominus in occurſum mei.* Ponitur hic nomen domini ineffabile qnatuor literarum quod etiam oſtendit Bilham Deo ueto ſacrificaſſe. *Abiit ſolus.* Ignotant tam noſtri quam hebræi quid proprie ſignificet uox ſephi quam hic quidam uertunt ſolus, ſequentes Chaldeum, kimhi locum excelſum, rabbi Iehudah merore affectũ. Author faſciculi mir, hæ leuitet incedentem Hieronymus ualociter: ſed eius propria ſignificatio, a radice petenda eſt ut ſæpius diximus. Radix eius ſcilicet ſaphah (ſi tamen ea eſt) Hebræis ſignifiat conterere & frangere, & in niphal eleuare. Citant autem exempla ad utranque ſignificationem: ad priorem illud Iob. 33. Ve ſuphu, id eſt, & contundentur oſſa eius, non fuerant uiſa. Quod Hieronymus uertit. Oſſa quæ tecta fuerunt, nudabuntur. Ad ſecundam uero (quæ mihi magis probatur) citant illud Iſaiæ. 13. qui dicit. Super montem niſppeh, id eſt, eleuatum ſeu excelſum eleuate uexillum: quod Hieronymus caliginoſum uertit deducens a neſſeph quod eſt crepuſculum nox: error ut Sanctes dicit præſpicuus, in quem multi alij inciderunt Targhum ſuper munitionem: rabbi Selomoh. Super montem quietum & fidentem in altitudine. Sed uidetur potius ſignificare eleuare quam contundere, & illud quod ex Iob citatum eſt poteſt uerti. Et eleuabuntur oſſa eius ſcilicet ſurſum: non fuerunt uiſa ſcilicet amplius: quare hic uertendum puto. Et iuit in excelſum. Solebat enim Deus in locis excelſis alloqui familiares ſuos, quemadmodum Moſeh in monte Choreb. Eſt etiam coniectura ex uerbis Iob citatis, ſignificare occultare, quia ſequitur. Non fuerunt uiſa, ut ſit ſenſus occultabuntur oſſa eius ſeu abſcondentur, non fuerunt ſcilicet amplius uiſa & tunc uertendum hic eſſet: & iuit occultus: unde Hieronimus forte ad hoc reſpiciens uertit illnd Iſaiæ. 13. Supet mõtẽ niſpeh. i. caliginoſum ſeu obſcurũ: res incerta eſt. Nanciſcemur meliores coniecturas aliquando, ut poſsimus ueram & propriam explorare & diffinire ſignificationem & tradere

 tibi.

tibi. *Et occurrit Deus ad Bilhã & dixit ad eum.* Non intelligas quod Deus dixerit ad Bilham ſequentia uerba: ſed quod cum dominus occurriſſet illi ipſe Bilham domino ea dixerit. Sunt enim re uera uerba ipſius Bilham & & non Dei: ut multi ex noſtris male intellexerunt. Non enim Deus firmauerat uel ordinauerat altaria: aut iuuencos & arietes obtulerat ſed Bilham, & pro obtuli, in hebræo eſt aſcendere feci. *Poſuit uerbum in ore eius.* Hebraiſmus eſt pro ſuggerere alicui quid dicat. *Et leuauit ſimilitudinem ſuam, & ait.* Non ſumitur hic proprie parabola aut ſimilitudo cum nulli aſsimiletur populus aut Deus, ſed ſumitur pro cantillena ſeu cantico. Crediderim enim Bilham hæc cantando dixiſſe ac propheta ſſe: quemadmodum Iſaias capite.5 dicit cantabo nunc propter dilectum meum, aut ſumitur pro prophetia quæ aliquando fiebat in para bolis. *De Aram adduxit me Balach rex.*

Quid Hebræis ſignificet, ponere uerbũ in ore alicuius.

Duas legimus eſſe Aram ſeu Sirias: quædam uocatur Aram ſoba & hæc eſt in agro damaſceno, qui ager antea dicebatur terra Hus: ubi quondam poteſtatem habuit Hus filius Aram, unde regio nomen accepit ut in longam poſteritatẽ, terra Hus uocaretur: qui Hus in patris honorem ciuitatem condidit, cui & nomen ipſius indidit, uocans eam Aram: & ab hac Siria aliqui putant ueniſſe Bilham. Alia eſt aram Meſopotamiæ in qua peregrinatus eſt Iaacob apud Laban Sirum, & ab hac tam.70. quam Ioſephus arbitrantur eum ueniſſe, dicuntque eum fuiſſe Aramæum quod conſonare magis literæ uidetur, quoniam hæc Siria eſt prope fluuium Eufratem a quo textus dixit Bilham ueniſſe: & utcunque orientalis eſt, Aliqui dicunt Sirian dictam a Sem. De Aram dicit Ioſephus primo antiqui tatum Aram Arameos inſtituit: quos Greci Sirosappellãt, in ſcriptura nõminatur quadru plex Siria ſcilicet naharim, id eſt, fluuiorum inter Tigrim & eufratem. Secunda Siria padan.3. ſobba. Quarta maachah. Ego puto ab Arã armeniam de nominatam & ab Aſſur Siriam, quem admodũ Aſiria ab Aſſur. *Deteſtare Iſrael.*

Ignorant hebræi propriam ſignificationem uerbi zaam, id eſt, deteſtari, ideo illud uertunt pro ut locus quo ponitur exigere uidetur. Nam inferius hoc eodem capite uertunt. Quid contemnã. Iſaię.66. ſpernere. Daniehs.11. iraſci. Prouerbiorum. 24. deteſtari. Sed omnibus locis expenſis uidetur ſignificare deteſtari, præſertim uerbis iniurijs. *Quomodo maledicam, cui non maledixit Deus?* Hebraicè ad uerbum eſt. Quid maledicam, non maledicere Deus uel fortis? quod uerti poſſet. Quid maledicam, quem dominus non præcipit maledicere? Sic quod ſequitur. Quid deteſtabor, non deteſtatus eſt Deus? Ad quid deteſtabor cum Deus non ſit populum deteſtatus? Si tamen priorẽ ſenſum teneas non errasti. *De uertice petrarum uidebo eum.* Non ſunt hæc ad populum referenda: ſed ad Bilham qui de loco eminenti intuebatur Iſrael. Significat proprie uerbum ſur ſtringi anguſtiari & nomẽ ſur ſaxũ quod ſtrictũ ſit aut potius antrũ quod arctum & strictum ſit. Vnde Iſaiæ.51. habes Aſpicite ad ſur, id eſt, ad antrum unde exciſi eſtis, aut ſi mauis ad petram. Et capite ſecundo. Ingredere baſur, id eſt, in antrum aut in petram. Et quia dixerat. Quomodo maledicam, cui non maledixit Deus, addit. Quia de uertice petrarum uidebo, ac ſi dicat. Non ſolum non maledicam, ſed loca altiora conſcendam ut uideam. *In gentibus non reputabitur.*

Verbum chaſſab ſignificat proprie cogitare putare & ex conſequenti ſupputare, quod ſupputãs cogitare ſoleat: & ſecundum utranque ſignificationem poteſt locus explicari: & ſecundum priorem ſenſus eſt. Omnes aliæ nationes dicentur & putabuntur gentes, ſed non Iſrael, quoniam ſolus Iſrael ſeu ſoli Iſraelitæ non dicentur gentiles. Secundus uero ſenſus iuxta ſecundam ſignificationem eſt. Cum aliæ gentes ſupputabuntur ſeu computabuntur, non ſupputabitur inter illos Iſrael. Et hoc eſt quod dominus illis dicit Exodi. 19. Vos eritis mihi theſaurus dilectus præ omnibus populis: & hoc eſt quod prædixit. Solus habitabit, quoniam non commiſcebitur alijs gentibus in ritibus & moribus. Poſſet etiam explicari. Et aliæ gentes eum non reputabunt, ſed prior expoſitio germana eſt. *Quis numerabit puluerem Iaacob?* Videtur alludere ad id quod Geneſis. 15. dicitur. Multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli: & ſicut arenam quæ eſt in litore maris: & eſt ſenſus. Quis numerauit multitudinem Iaacob, quæ eſt ſicut puluis? *Et numerabit quartum Iſrael?* Non ſolum totus populus eſt innumerabilis, ſed uix poterit quis eius quartam partem dinumerare. *Moriatur anima mea mori ſeu morte*

rectorum

rectorũ, & erit nouiſſimum meum ſicut illius. Sumitur hic anima pro uita ac ſi dicat. Finiatur uita mea quemadmodum finietur uita iſtorum. Et aduerte quod Bilham nouerat populum Iſraeliticum maxima quiete fruiturum: & ideo deſiderat mori ſicut ipſi ſcilicet in maxima quiete. Quod autem ſancti hoc pro fœlicitate reputauerint conſtat ex uerbis Iſaiæ.57. Ingredientur in pace, requieſcent in cubilibus ſuis: qui ambulauerint coram Deo. Et meo iudicio alludit ad extrema tempora ſcilicet Meſsiæ quando eccleſia futura erat in maxima pace. Et quod uertimus Nouiſsimum meũ ſicut illius: poſſet uerti, ſicut ipſe: ſcilicet Iſrael erit in nouiſsimo ſuo. Omnia etiam uaticinia uaticinantur bona Iſraheli non carnis ſed Dei in nouiſsimis temporibus, quando erit Deus omnia in omnibus: ut Paulus habet. *Illud cuſtodiam ut loquar.* Id eſt, cuſtodiam loqui illud ſcilicet duntaxat. *Vnde uideas eum, ſed extremum eius uideas.* Putabat Balach Bilham non poſſe aliquem in abſentia maledicere quemadmodũ regulus putabat Chriſtum abſentem filio non poſſe ſuccurrere, & precabatur eum in domum ſuam deſcendere, & putauit Balach Bilham in eam prorrupiſſe benedictionem. Quis numerabit puluerem Iaacob, quoniam uiderat omnia caſtra Iſrael: & quaſi innumerabilem multitudinem, ideo nititur eum ducere ad locũ ubi ſolum extrema uideat. *Duxit eum in agrum ſpeculatorum.* Significat uerbum ſapali proprie operire & texere, ut patet Exodi.36. ubi dicitur Tabulas ſipali, id eſt, texit ſeu operuit auro, inde ſopim, id eſt, ſpeculatores ſic meo iudicio dicti, quod ſoleant ſe tegere & operire dum ſpeculantur aut ſi malueris dic ſignifitare proprie ſpeculari & ex conſequenti tegere, ratione iam dicta. Addũt autem hebræi ſignificare expectare ad quod citant illud Threnorum quarto beſippijatenu ſippinu, id eſt, in expectatione qua expectauimus gentẽ quæ nõ erat ſeruatura nos: & hoc ideo quia ſpeculatur ſemper hinc inde, qui aliquem expectat & uidetur ager iſte ſpetulatorum fuiſſe in loco eminentiori, unde ſpeculatores ſpeculabantur eos qui ueniebant. *Ad caput Piſgah.* Videtur ex hoc loco Piſgah fuiſſe certum locum, forte montem aut collem. Poſſet tamen uerti. Ad caput collis, accipiẽdo Piſgah appellatiue. *Ego occurram hic* ſcilicet domino, ac ſi dicat. Non hinc inde diſcurram, aut non longe abibo ad reſponſa quærenda. Aliqui pro hic, uertunt illic. *Abſculta uerba mea.* Dictio adai quam omnes hic uertunt uerba, non proprie uidetur uerba ſignificare, ſed ſignificat uſque, unde ad literam uertendum erat. Abſculta uſque ad me ſed bene uertas. Abſculta ad me ſeu me. *Non uir Deus, & mentietur, & filius hominis & pœniteat eum?* Homines ſolent mentiri, cum ergo Deus non ſit homo, conſequens eſt quod non mentietur. Filium etiam hominis ſolet factorum ſuorum pœnitere, nõ autem dominũ: quod ſtatim explicat dicens. *Nunquid ipſe dicet & non faciet, & loquetur & non ſtare faciet?* Sed nonne primo Semuelis ſecundo dicitur, idcirco dixit dominus Deus iſrael. Dicendo dixi: & loquitur contra Heli ſacerdotem: Domus tua & domus patris tui, ambulabunt coram me uſque in ſœculum. Et nunc dicit dominus. Abſit mihi. Quia honorantes me honorabo, contemnentes autem me, contemnam. Et ionah tertio dixit dominus ionah. Surge uade Niniueh, & p̃dica in ea prædicationem quam loquor ad te. Et clamauit & dixit. Adhuc quadraginta dies: & Niniueh ſubuertetur. Poſt modum uero non eſt ſubuerſa. Et Ieremiæ.18. Repente inquit loquar aduerſus gentes & regna ut deſtruam & euellam: & conuertetur gens illa a malo ſuo, contra quod locutus ſum: & pœnitebit me de malo quod cogitaui facere ei: idem de bono. De pœnitentia uero legimus Geneſis.6. Deum pœnituiſſe quod homines feciſſet ſuper terram. Et de Saule primo Semuelis.15. dicit textus pœnituiſſe Deum quod eum regem conſtituerit. Et Pſalmo.110. iurauit dominus & non pœnitebit eum: quaſi ipſum aliquando alicuius facti pœniteat. Ad primum dicendum quod Deus aliquando loquitur abſolute, aliquando uero ſecundum cauſarum diſpoſitionem & rerum, quemadmodum homo qui aliquando dicit ſe aliquid abſolute facturũ, aliquando uero ſecundum rerum diſpoſitionem hic & nunc: ſicut tum iratus dicit ſe de aliquo inimico durante inimicitia uindictam ſumpturum, poſtmodũ uero eo humiliãte ſe, & poſtulante ueniã eam omittit, quoniam comminatio illa erat rebus ſic exiſtentibis tunc, ſicut tempore comminationis. Sic & Deus fecit. Niniuitis præſertim cum huiuſmodi admonet & mentem ſuam explicat: quemadmodum loco Ieremiæ citato. Sicut ſi uir uerax dicat. Si dixero inimico meo quod deſtruam eum, intelligite quod eum deſtruam ſi non pœniteat, &

ſi poſtmodum eum pœnituerit, & ego a malo comminato abſtineam, nemo me mẽdacem appellabit. Ad ſecundũ dicendũ quod Deũ nũquã pœnitet proprie ſuorũ factorũ. Cum pœnitẽtia importet dolorem & humanum affectum qui in Deo eſſe non poteſt formaliter, quia tamen Deus effectus aliquos ſimiles effectibus pœnitentis facit, dicitur pœnitere ſicut cum delet quod fecerat ut patet loco Geneſis citato, & ſimiliter ex libro Semuelis. Sed hic eſt ſermo de mendatio in promiſsis. Ratio quare Deus nullo pacto poteſt promiſſa mentiri: eſt. Quia mendatium in promiſsis ſeu deffectus, aut eſt ex parte promitentis quia ſcilicet eſt falax & mendax in ſe, & prætendit decipere: aut impotens efficitur ad promiſſa reddenda. Aut ex parte eius cui promittitur, quia ſcilicet ſe mutauit in malum, & fecit ſe indignum cui promiſſa reddantur: ut pote ſi offendat promittentem. Aut ex parte rei promiſſæ quia defecit aut ablata eſt Deus ergo nunquam promiſſa negat quantum eſt ex parte ſui, ſi abſolute promittat: quia cum ſit uerax & bonus non poteſt aliquem fallere: ſicut Paulus dicit ad Roãos tertio. Eſt Deus uerax, omnis autem homo mẽdax. Similiter non deeſt ei potentia, cum ſit omnipotens. Ex parte etiam rei promiſſæ, non poteſt deficere, quoniam nulla res poteſt ei deeſſe, cum poſsit eam de nouo creare ſi uelit. Si ergo aliquando promiſſa non reddit, eſt ex parte eius cui promiſit, ſi non implet conditionem ſub qua dominus promiſit illi, quemadmodum conſtat de Heli ſacerdote cuius patri dominus promiſerat ſub conditione, ſi ſcilicet recte cum eo ambularet. Eſt tamen tam uerax & bonus ut reddat promiſſa iurata ſub conditione, non extante etiam conditione, quemadmodum cõſtat de promiſsione regni facta Dauidi, quæ fuit ſub ea conditione quam expreſsit Pſalmo. 131. ubi dicitur. Iurauit dominus Dauid ueritatem, non auertetur ab ea: de fructu uentris tui ponam ſuper ſolium tuum. Si cuſtodierint filij tui pactum meum. Poſtmodum tamen illud ſine conditione promiſit ſecundo Semuelis ſeptimo. Duo enim dominus promiſit perpetua, etiam ſi conditio non extaret aut tria ſcilicet terram Chenaham quam promiſit Abrahæ Geneſis. 17. ſub conditione. Si ſcilicet eum pro Deo haberet, eis tamen ad idololatriam in deſerto & poſtea declinantibus, pacto ſtetit. Similiter ſacerdotium Aharoni & filijs eius ſeu tribui Leui. Tertio Regnum Dauidi. Vnde hæc duo dicit ſe dediſſe in pactum ſalis. Quomodo autem dominus nobis promiſſa implet non obſtantibus peccatis noſtris, pulchrè deſcripſit Paulus ad Romanos. 4. ubi dicit Deum noluiſſe ſuas promiſsiones inniti legi aut factis noſtris ſed fidei, ut firma eſſet promiſsio omni ſemini. *Ecce benedicere accepi, & benedixi: & non reducam.* Id eſt, a domino accepi ut benedicerem populo, & benedixi implendo domini præceptum: neque benedictionem retractabo. *Non aſpexit iniquitatem in Iaacob: & non uidit præuaricationem in Iſrael.* Difficilem reddit locum, ignorantia ſignificationis duorum terminorum ſcilicet auen, quod Sanctes iniquitatem uertit, & amal, quod uertit præuaricationem. Dicunt autem hebræi prius nomen ſcilicet auen, omnia hæc ſignificare ſcilicet mendatiũ, laborẽ, afflictionem, fatigationem, luctum, iniquitatem, & peruerſitatem: quod mihi præſentiſsimum ſignum eſt, eos propriam ignorare. Ponuntur hæc duo nomina ſimul Iob. 5. ubi auem uidetur fatigationem ſeu laborem ſignificare: amal uero laborem ubi ſic habetur. Quia non egredietur de humo aut puluere auen, id eſt, fatigatio, neque de terra orietur labor, quia homo ad laborem natus eſt. Quod uero amal ſignificet laborem, conſtat Eccleſiaſtes. 6. ubi dicitur. Omnis amal, id eſt, labor hominis, in ore eius, id eſt, ad ſuſtentandum ſe: ſeu os ſuũ: & de hac ſignificatione nihil hæſito, cum uideam uerbum amal ſignificare laborare in multis locis ſcripturæ. Nam Eccleſiaſtes ſecundo habes. Et homini qui non amal, id eſt, laborauit in ea dabit partem ſuam. Et ibi iterum. Et in labore quo amalti, id eſt, laboraui ad faciendum. Item Ionah quarto in quo non amalta, id eſt, laboraſti. Sic Pſalmo. 117. Fruſtra amelu, id eſt, laborauerunt qui ædificant eam: & multis alijs locis. De nomine uero amal etiam conſtat laborem ſignificare Pſalmo. 107. Et humiliauit beamal, id eſt, in labore cor eorum. Item Eccleſiaſtes ſecundo Beamal, id eſt, in labore quo laboraui. Et Iob. 5. Quia homo leamal, id eſt, ad laborem natus eſt Pſalmo. 105. Veamal, id eſt. Et laborem populorum poſſederunt. Et 73. beamal, id eſt, in labore hominum non ſunt Alterius uero dictionis ſignificatio obſcurior eſt, & in multis locis ubi ponitur auen, uidetur quadrare mendatiũ: ut Iſaiæ. 58. ubi dicitur. Si remoueris de medio tui iugum: ut nõ mittas digitum in rem alienam neque loquaris auẽ. i. mẽdatiũ: ſed non poſſum aliquam bonam cõiecturã habere ad propriam ſignificationẽ uenandã. Puto tamẽ uanitatem aut mẽdatiũ ſignificare, neque fatigationẽ rejiciam. Si ergo prius nomẽ

Locus difficilis

uertas

uertas fatigationem & ſecundũ laborem ſenſus eſt. Non uidere fecit ſcilicet dominus fatigatio nem in Iaacob: & non uidit laborem in Iſrael ac ſi apertiùs dicat. Non permiſit eum plus æquo in itinere laborare, neque fatigari. Nam Deutero.8.habes. Veſtimentum tuum non ueterauit ſuper te, & pes tuus non tumuit iam. 40.annis. Et in Pſal. habes quod non erat in tribubus eorum infirmus. Et huic ſenſui uidetur cõcordare ſequẽs textus dicens. Dominus deus eius eſt ſecum, quaſi reddat rationem quare in eis non eſſet labor, quia ſcilicet Deum ſuum præſentem & amicum habebant. Si uero cum Sancte uertas iniquitatem & præuaricationem. intellige, quam non ſtatim remittat. Mihi tamen germanius uertendum uidetur ſi in primo loco uertas uanitatem ſeu mendatium & ſecundo laborem ut ſit ſenſus. Non aſpexit uanitatem, id eſt, idolum quod uanitas & mendatiũ eſt: in Iaacob: neque laborem uidit in Iſrael quantum ad corpus ut dictum eſt, & cauſam ſubiungit. Quoniam dominus deus eius eſt ſecum, id eſt, quia habent Deum ſuum præſentẽ: & ideo non habent uanitatem ſeu idolum: & quia habent regis ſui amicitiam, ideò non eſt in eis labor quem ipſe non ſtatim auferat: & iſte ſenſus ſeruat propriam ſignificationem uocabulorum, & melius literam explicare uidetur. Si tamen utrunque ad idolum uertas, nõ prohibeo, & placet expoſitio. Neque obeſt Iudæos idolum fabricaſſe, quoniam ſtatim conſumptus & commolitus eſt, ut eius nullum remaneret ueſtigium. Tum quia textus dicit. Non uidere fecit ac ſi dicat. Et ſi uiderit, ſe tamen non reputauit uidiſſe, cum ſtatim condonauerit. Eugubius pro labore uertit opus ſeu opiſitium, ſed ſignificatio non mihi multum arridet. Sic enim textum reddit. Non declinabit uanitas ad Iaacob: neque uidit opiſitium, id eſt, idolum in Iſrael. Septuaginta. Non erit labor in Iaacob: neque uidebitur labor in Iſrael. Chaldeus uero ſic. Nõ augurià placent in domo Iaacob. *Et amicitia regis eſt ſecum.* Aliqui uertunt, & ſocietas quod idem cum amicitia eſt. Ponitur in hebręo teruat quod noſtri putãt ſignificare amicitiam & ſocietatem, ſed cum uerbum roa etiam ſignificet frangere & cõterere maxime cum fragore, potius puto ſignificare tubam ſeu tubæ fragorẽ & uertendum. Et fragor regis ſeu tuba quæ regem adeſſe demonſtrat, eſt ſecum: & loquitur de turba quæ regem in bello comitatur ad hoſtes deterrendos. Quod autem teruah ſignificet tubæ clangorem conſtãt ex capite.29. ſequenti, ubi dicitur. In menſe ſeptimo in prima menſis, erit uobis conuocatio ſancta: nullum opus ſeruile facietis: quia dies teruah, id eſt, clangoris erit uobis: & uult per hoc ſignificare Dei fortitudinem ad hoſtes populi debellãdos unde ſequitur. *Dominus eduxit eos ex Ægypto, ſicut fortitudo unicornis eſt ei.* Aduerte hic quod ſi radix thoaphot quod Sanctes uertit fortitudines, ſit iaaph quod eſt laſſare: non uidetur nomen thoaphot, ullam ad ſuum uerbum habere alluſionem: ſed quia uerbum iaaph etiam uolare ſignificat, uidetur melius uertere eleuationes, per quas cornua huius animalis arbitror intelligenda. Quod autem uerbum uolare ſignificet conſtat Danielis nono ubi dicitur. Gabriel quem uideram in uiſione, in principio, muaph biaph, id eſt, uolare factus, uolando tetigit me. Eſt ad hoc authoritas.70. interpretum qui hoc nomen Pſalmo. 105. uerterunt uethoaphot, id eſt, & altitudines montium ei. Et iuxta hanc ſignificationem poſſet locus reddi. Et eleuationes unicornis ſeu Rhinocerotis, per quæ cornua intelligit: ſunt ei. Si tamen fortitudines uertas: non diſplicet expoſitio, quoniam locis in quibus nomen ponitur: etiam illa ſignificatio poteſt conuenire, ut patet Iob.22. ubi dicitur. Et argentum Thoaphot, id eſt, fortitudines tuæ ſeu tibi. Et Pſalmo.105. etiam conuenit ſi uertas Vethoaphot, id eſt, fortitudines montium ei: & ſic hic uertere licebit. Fortitudines unicornis ei. Non tamen ita libere in hanc eo interpretationem, quia nunquam nomen in hac ſignificatione reperi. De animali uero quod nomine reem ſignificatur, quod noſtri uertunt Rhinocerotem nihil certi habeo, quoniam hebræi ut (in canonibus admonuimus) ignorant huiuſmodi nominum ſignificationes: ſi tamen delectat aliquid de huius animalis natura noſſe, aduerte illud duo habere fortiſsima cornua, hoſtis elephanto natũ (ut Plinius dicit) cornu uero ad ſaxa limato, præparat ſe pugnæ: in dimicatione maxime aluum petit: quam ſcit ſuis ictibus peruiam. Solinus dicit cornu eius repandum ſeu curuum, & atritum cautibus in mucronem excitare, pugnare cum elephantibus, longitudine parem, breuiorem cruribus. Pauſanias affirmat rhinocerotam duo habere cornua: alterum inſigni magnitudine, ex naribus extans. Alterũ qđ ſuperne erũpit, exiguũ quidẽ, ſed ualidiſsimũ. Ex ſacris literis de hoc animali.3. cõſtãt. Primũ quod cornua habeat ut patet cũ ex Pſal.29. ubi dicitur. Et cornibus remim. i. rhinocerotis aut unicornis afflixiſti me idẽ Pſal.20. Et Deute. 33. Et cornua Reem. i. Rhinocerotis cornua eius.

Secundum quod ſit indomabile, quod cõſtat ex uerbis Iob. cap. 39. Nũquid uolet Rē.i. Rhinocerosſeruire tibi? Et uerſu 7. eiuſdē capitis. Nunqd ligabis Rem .i. Rhinocerotem fune ſuo? Tertium quod ſit animal forte, ſi hic fortitudines uertas. Aliqui diſcrimen ponunt inter Rhinocerotam & Monocerotam, & hic potius Monocerotam quam Rhinocerotam uertendum putant. quam feram aſperrimã. Plinius dicit: quam que uiuam capi poſſe negant, reliquo corpore equo ſimilem, capite uero & pedibus, elephanto, cauda, apro: mugitu graue: ſed an textus eam hic uelit ſignificare, neſcio. Hoc animalis genus, ex india ad ſereniſsimũ Emmanuelem regē noſtrum delatum eſt. quod ipſe dono miſit ad Leonem pontificem maximum cum alijs precioſiſſimus rebus. *Quia nõ eſt incantatio in Iaacob: & non eſt diuinatio in Iſrael.* Admonui quodam canone operi præfixo, clauſulam non ſemper continere cauſam ſententiæ immediate precedentis: ſed alterius quæ longo interuallo præceſsit: ut ibi exemplo primi capitis Prouerbiorum monſtraui quod etiam hic fieri manifeſtum eſt. Videtur autem textus hic reddere rationem aut potius explicare id quod ſupra dixerat. Non aſpexit iniquitatem in Iaacob: & non uidit præuaricationem in Iſrael intelligendo per hæc idola ſeu idololatriam: ſed dominus Deus eſt ſecum & ſtrepitus regis etiam eſt ſecum: & ſequitur, Quia non eſt incantatio in Iaacob, neq; diuinatio in Iſrael, quæ apud Deũ ſunt magnæ præuaricationes. Explicat etiam ſequenti ſententia, id quod dixerat. Et ſtrepitus ſeu clangor regis cum eo. Dominus enim eos de Ægypto eduxit: cuius fortitudines ſeu cornua ſicut Rhinocerotis ſeu unicornis. Non uertimus hic augurium cum alijs, quoniam iam ſæpius admonuimus: uerbum nachas, ſignificare proprie incantare, uoce ſonora: aut ſubſurrio, ut diximus Geneſis. 30. Sequens uero dictio cheſſem, ſignificat proprie diuinare præſertim per mortuos, ut per Phitonem: ut primo Semuelis. 28. habes de Saule qui phitoniſſæ dixit Chaſomi id eſt, Diuina mihi quæſo in phitone. Erant autem iſti inter gentes, quaſi prophetæ in Iſrael. Demones enim honoris diuini cupidi, ſuos uoluerunt uates habere, qui eis occulta & futura prædicerēt, quemadmodum uerus Deus: quos dominus ſæpenumero decipiebat, præſertim cum nolebat regna punire: cuius punitiones iſti ignorabant. Vnde Iſaias. 44. dicit Vechoſemim, id eſt. Et diuinos inſanire fecit. Et quod iſti eſſent quaſi uates inter gentes conſtat primo Semuelis. 6. ubi de Philiſteis dicitur. Et uocauerunt Philiſtei ſacerdotes uel Iaachoſemim, id eſt, & diuinos ſeu uates. *Secundum tempus dicetur Iaacob & Iſrael: quid operatus eſt Deus.* Aſſignat cauſam quare non eſt incantatio in Iaacob, & diuinatio in Iſrael: quoniam ſecundum tempus ſcilicet opportunum, dicetur ipſi Iaacob ſcilicet futurum, & etiam Iſraeli ſecundum tempus ſeu in tempore conuenienti dicetur quid deus ſit operatus tempore occulto precedenti: ut fuit mundi initium Iſaiæ. 48. aſſignat dominus cauſam quare hæc iudæis reuelauerit, ubi ſic habet. Priora ex eo tempore annuntiaui, & ex ore meo exierunt: & audire feci ea. repente feci & uenerunt. Iam noui quod durus es, & ut neruus ferreus ceruix tua & frõs tua ærea. Et annuntiaui tibi ex eo tempore, antequam uenirent audire feci te, ne forte diceres, idolum meum fecit ea, & ſculptile meum, & cõflatile meum præcepit ea. Sumitur autem hic meo iudicio præteritum pro futuro, operatus pro operaturus. *Ecce populus ſicut leo ſurget: & ſicut leo ſcilicet minor leuabit ſe.* Ponuntur hic in hebræo duo nomina ſcilicet labi & ari, quorum utrunque leonem ſignificare hebræi dicunt: ſed ut dicit rabbi Dauid, labi ſignificat Leonem magnum, ari uero minorem ſiue catulum. Hieronymus uero quãdoque prius uertit leenam, ſecundum uero Leonem, & putarem prius ſignificare aliam feram potius quã Leonem, ſæuiſsimam quidem, ſed nobis ignotam. Radix nominis ari eſt arah quod ſignificat colligere, unde ari puto Leonem ſignificare a collectione quod ſcilicet colligatur nimis dum cubat. Eſt autem ſenſus huius loci. Ecce populus Iſrael ſicut leo aut fera ſæua ſurget ſcilicet cõtra hoſtes ſuos, qui ſunt occupantes terram ſibi a domino promiſſam: & ſicut leo eleuabit ſe, ſcilicet ſuper hoſtes: neque cubabit, id eſt, quieſcet in terra, donec comederit prædam, id eſt, gentes has ſibi datas in prædam, & ſanguinem occiſorum biberit, id eſt, omnem ſubſtantiam eorum uſurpauerit: aut donec eos uita priuauerit. Vita enim animalis in ſanguine eſt: & eſt methaphora a leone ſumpta, quod quemadmodũ leo aut alia fortis fera, ex accubitu ſurgit & ſine ullo timore eleuat ſe: neque iterum cubat quouſque comederit prædam & ſanguinem biberit: ſic faciet populus Iſrael omnibus hoſtibus ſuis occupãtib⁹ ſedes eorũ. *Si forte placeat in oculis dei, ut maledicas ei* Hebraicè eſt. Si forte rectum ſit in oculis Dei. Verbum enim laſar ſignificat proprie rectum eſſe & rectificare.

Inuerticem

In uerticem Peor. Peor nomen eſt montis. Dicit autem Vuolphāgus geographus hanc ſolitudinem dictam Habarim ad auſtrum montanæ ſitam contra orientem Moab. Sic etiam ieſsimō nomē loci eſt, ſed quis ille ſit ignoratur. *Et para mihi hic ſeptē iuuencos.* Aut ſtabillire fac.

IN CAPVT. XXIII. NVMERORVM ad morum compoſitionem adnotatio.

Non ſolū non nocēt impiorū maledictiões pijs ſed in benedictiones cōuertuntur

Aedifica mihi hic ſeptē altaria. Quā caſſæ & uanæ ſint impiorum preces ac ſacrificia, aduerſus pios, pulchre locus iſte manifeſtat: quoniam dum iſte nititur ſuis imprecationibus & maledictionib⁹ populo Dei nocere, edi uerſo benedicit & bonā precatur. Audi quid in Pſalmo dicat ſanctus rex. Maledicent (inquit) illi, & tu benedices: quare non uidentur pij melio res coram Deo habere & efficatiores benedictiōés, quam maledictiones impiorum. *Quod uidere fecerit me, nunciabo tibi.* Admonui ſæpius iuſto Dei iudicio, Deum uelle nunciari malis bona iuſtorum: ut hoc nuntio eos maxime torqueat & deterreat. *Dixit ad eum. Septem altaria ordinaui.* Expende quæſo qd impij Deo occurrenti offerant: & quæ ſint illorum coram domino precationes. Nempe iactare ſi quæ fecerint bona: & qui mala ſananda, do mino occurenti offerre deberent, bona rem une randa iactant. Sic & phariſæus ille, cuius Lucas meminit, id quod primum Deo, cum templum

18 Capite

eſſet ingreſſus obiecit, fuerunt bona opera ſua. Sic & Bilham nunc, uictimas & earum numerū Deo obijcit: quaſi iniquorum ſacrificia ille probaret. *De Aram adduxit me Balach.* Emūt impij mala quibus alijs nocere cupiunt, ſed ſtatuit dominus, eos oleum & operas perdere: immo ſuis ſe mucronibus iugulare. Ad malum ſuū iſte adduxit, quod ad malum piorū ſe adduxiſſe putauerat. Aduerte etiam & diſce abhoc impio uiro, nemini propter amicum nocere. Sunt homines qui ad hoc ſolum amicos habere uolunt: ut eorum copijs auxiliaribus, aduerſus inimicos utantur, tu uero ſi ſapis amico utere ad bonum tuum: nō ad malum alicuius: quemadmodum Bilham fecit. *Cur maledicā, cui nō malexit Deus?* Nihil mali aduerſus iuſtos precandum eſt. Debemus enim diligere quos diligit ipſe: & deteſtari quos ille deteſtatur. Similiter diſcis quanti faciendum eſt ut a dn̄o benedicaris, quoniam nulla maledictio efficax eſt contra benedictiones domini. *Quia de uertice petrarum uideboillum.* Admirabilis res ualde impijs iuſtus. Conſiderant enim ordinem uitæ, morum compoſitionem: uirtutes admirantur. Cum audiret ſemel Zacheus. Chriſti famam. Conſcendit (ait Lucas) arborem ſichomorum. Cū enim eſſet ſtatura puſsillus, non poterat eum propter turbam uidere, uidit & admirabatur. Sic & iſte montes conſcendit, & ad petrarum uerticem re ptando aſcendere nititur: ut eum uideat, quem dominus benedixerat. Quid inquit Salomon uidebis in Sunamite hac niſi choros caſtrorum? Reuertere reuertere inquit Sulamith: reuertere reuertere ut intueamur te. Fugiūt iuſti terga impijs uertentes, immo quod plus eſt ſi fieri poſſet nollent a deo bona ſua uideri: ita ut poſt eos do minus currat & ut reuertantur adhortatur ut eos uideat. *Moriatur anima morte iuſtorū & ſit nouiſsimum meum ſicut ipſe.* Volunt homines uiuere ut peccatores, & mori ut iuſti, ſed dominus non nouit aut conſueuit dare mortem iuſtorum niſi iuſtis, ſicut neq; mortem impiorum niſi impijs. Viuite ergo (ait Auguſtinus) bene, ne moriamini male: quoniam ſi cut non poteſt eſſe mala mors, quam bona uita præceſſit: ita non poteſt eſſe bona, quam mala uita anticipauit. Omittimus nunc miracula Dei, tractamus communem ordinem eius. Audierunt. Impij dicere, quoniam præcioſa eſt in conſpectu domini, mors ſanctorum eius: eo quod peſsima ſit mors peccatoris. Vtinam diceres potius. Viuat anima mea uita iuſtorū: quā ut moriatur anima tua morte iuſtorum: quoniam naturali ordine ſequitur mors bona, uitam immaculatam. *Vt maledicerem inimicis meis accepi te.* Licet nos amici pro inſtrumento ad malū accipiant: nos tamen debemus illis eſſe inſtrumenta bonorum. Tenetur etiam bonus amicus admonere amicum, ſi iniuſte aliquem odio proſequatur: neque eum in cauſa mala iuuare. *Veni obſecro mecum in alium locū.* Pertinaces ſunt ualde impij, in nocendo, neque ceſſant etiā ſi res nō ut ſperabāt ſuccedat, ſed mille mo dos querunt, mirabiles artes inueniunt, ad nocendum: in quibus omnibus ſibi mala maiora parant & bonis bona. Incuſant tempus, modū taxāt & alias circūſtantias ad opus requiſitas ſe omiſiſſe dolēt. Hoc ſumme a malis expeterē, ut ſi primū iceptum nō ſucceſſerit malū, deſiſtant:

Lucæ 19

Cantic 6

Non debemus amicorū auxilio uti ad malū inimicorū ſtrorū ſed ad bonū noſtrum

cuius oppoſitum in bonis operibus deſiderarē. Cepiſti ieiunare, elemoſinas elargiri, cauſas piorum agere, non ſucceſsit res primum, ne quæſo dimittas: ſed tenta ſepties & millies opus bonū quouſque perducas ad debitum finem. Queſiuit Dauid ſemel arcam domini reducere in domum ſuam, non ſucceſsit res: occiſus eſt Hozah quia tetigit eam: ſed nunquid ceſſauit querere? Minime, ſed iurauit & uotum uouit, ſe non accepturum quietem, donec inueniret locum domino, tabernaculo Deo Iaacob. *Poſuit uerbū in ore eius.* Sunt impij pſitaci Dei: ut non loquantur aut faciāt aduerſus bonos, niſi quę ipſe uoluerit. Sic uoluit Laban uerba iniuria dicere Iaacob, & eius ſudores & labores auferre: ſed non permiſit illum Deus in eum ſęuire: aut uerbum aliquod indigeſtum loqui. *Non eſt uir Deus, & mentietur.* Arbitrantur impij Deū ſententiam eorum in melius mutaturum, ipſe uero ſemper in ea permaneret eā ſemper in deterius mutat: poſtquam uiderit eos a malis non reſipiſcere: & quia eum mitiorem expectant: ſe uerum experiuntur: boni econtrario quia terribilem timent, mitem experiuntur. Arguit etiā hic locus hominum mendatia, qui pronihilo habent ſuis promiſſa mentiri. Conditio enim quaſi propria, licet non naturalis homini eſt mentiri, Dei uero etiam mentientibus pollicita reddere. *Ecce ut benedicerem accepi: & non retrahum.* Seruiunt inuiti impij bonis, quia à domino coguntur ad hoc. Cupiebat iſte populo domini maledicere, ſed non permittebat eum Deus: immo cogebat eum bene dicere ei. *Non aſpexit iniquitatem in Iaacob dominus Deus eius eſt ſecum, terror regis ſecū eſt.* Expende hic quæ ſit cauſa quare homo non offendit Deum, nempe quia Deum ſecum habet & terrorem eius: in plura enim & grauiora peccata cecidiſſent Iudæi, ſi Deum præſentem non haberent in nube uiſibili. Similiter aduerte quāti facienda ſit uera fides: quoniam illis deus promiſſa ſeruat, quia licet ſæpius amiſerint: ſemper tamen in aliquibus bonis permanſit fides eius. Cōſidera etiam ſapientiam Dei: ut populus minori negocio chenanæos deleret, timorem incutit per prophetam ariolum. Docemur etiam quam ſint auguria & aliæ ſuperſtitiones uitandæ: ob quæ dominus a ſuis recedere ſolet: & qui hæc non quærit a diuinis audire, Deum ad hæc reuelanda paratum habet. *Si forte placeat in oculis Dei ut maledicas.* Volunt impij aduerſus iuſtos, uires ſuas experiri, & uidere an poſsint eis nocere: poſtquam autē uiderint ſe non proficere, Deum patronum ſuæ turpitudinis faciunt: & querūt in malis adiutorē habere: ſed deus non conſueuit patrocinium iuſtorum dare iniquis. Simili modo conſidera hic ut iam diximus hominum pertinatiam ad malū, qui totiēs deum aduerſum fuerat expertus: iterum atque iterum nititur ad malas preces ſuas inclinare.

2 Samuelis 6

Voluit mali facere Deum ſua ris malarū uoluntatū iundicem

IN CAPVT. XXIIII. NVMERI AD literam adnotatio.

VT benediceret Iſrael, & nō ambularet ſicut ſemel & iterum: in occurſum in cantationum. Aliqui legunt. Non ambulauit. ſ. amplius ſicut prima & altera uice, in occurſum in cantationū, ſed prior lectio ſimplicior eſt: & in hebræo eſt. Sicut uice cum uice: quod recte redditur ꝑ prima & altera uice, uel per ſemel atque iterū. Noluit enim dn̄s ut ipſe amplius quereret ſuas incantationes, ſed ſtatim populo benediceret: & uidetur ex hoc loco qđ ipſe faceret incantationes ſuas, ut aliquid ei appareret, quemadmodum magi faciunt ut mortui aut demones eos alloquantur, ſed dominus occurrebat illi loco horum, & prædicebat ueritatem aut quod uolebat: & forte ſic factum eſt cum Saul phitoniſam cōſuluit, cui deus uoluit Samuelem loco demonis occurrere, & ueritatē caſus ſui indicare. *Poſuit ad deſertum faciē ſuā.* i. uertit eā uerſus deſertum, unde uenerāt filij Iſrael. *Dixit Bilhā filius ipſe Beor, & dixit uir apertus oculo. Dixit audiēs uerba Dei: qui uiſionē omnipotētis uidebit cadēs & aptos habet oculos* Parui refert quod in hebræo pro dixit Bilham habetur dictum Bilham: quod in hebræo frequentiſsime accidit ut Pſal. 110. pro. Dixit dominus domino meo: habetur hebraicè. Dictum domini domino meo. Dictio etiā geber, quā interpretati ſumus uirū, eſt a gabar quod eſt præualere, fortem eſſe. Dicitur autem uir geber quod ſit fœmina fortior Deutero. 22. dicitur. Non erit inſtrumentum geber. i. uiri, ſuper mulierem, & nō induet ſe geber. i. uir ueſtimento muliebri Pſal. 88. Fui ſicut geber. i. uir, aut fortis cui non eſt fortitudo. Item Iſaiæ. 22. Migrare faciet dominus te, migratione gaber. i.

Locus obſcurus.

ber. i. uiri aut forti: q̃ durior eſt migratione mulieris: & pro uiri poſſet uerti fortis aut præualentis. Dictio etiam ſequens, ſcilicet ſetum, quã noſtri & hebræi omnes apertum uertunt, eis etiam autoribus ſignificat clauſum & obturatum. Dicunt enim idem ſignificare ſatam cum prima radicis eſt ſchin, & cum prior eſt ſamech: & cum ſatam priori ſamech, ſignificet obturare & claudere, ſequitur etiam ſatam cum priori ſchin, idem ſignificare. Quod autem ſatam priori ſamech ſignificet claudere & obturare, conſtat primum ſecundo Paralipome. trigeſsimo ſecundo ubi dicitur. Et ipſe chizchiiahu ſeu Ezechias ſatam, id eſt obturauit ſeu clauſit exitum aquarum. Et Threnorum tertio. Satam. i. clauſit orationem meam: ne uidelicet ingrederetur ad illum: ubi uenit cum ſin uice ſamech. Item ſecundo Paralipo. trigeſsimo ſecundo. Iiſtom, id eſt ut obturaret aquas fontiũ: & multis alijs ſcripturæ locis: quod cum uerum ſit, mirum ualde eſt, quòd uocabulum omnes uertant in contrariam ſignificationem. Cum enim claudere & obturare ſignificet, apertum uertũt: & ratio eſt propter ea quæ ſequuntur. Nam ſequitur. Qui uiſionem omnipotentis uidebit, cadit, & aperti ſunt oculi ſeu apertis oculis. Hieronimus uertit, ut eſt in hebræo: & dicit Eugubius ſibi uideri Hieronimum uertiſſe. Dixit homo cuius non eſt obturatus oculus. Septuaginta & Chaldæus uerterunt. Cuius eſt apertus oculus, quem omnes ſequuti ſunt hic. Ego autẽ licet poſſem tranſire cum expoſitione omniũ iſtorum, ægrè tamen fero huiuſmodi mutationes. Nõ enim puto eſſe in poteſtat[e a]licuius interpretis ſitum, mutare ſignificationes uocabulorum hebraicorum, præſertim in contrarias ſignificationes. Quare ſecurius puto uocabulũ in ſua ſignificatione relinquere, & quærere an recte poſsit in propria ſignificatione exponi, quod meo iudicio hic facilime fieri poteſt, ſi teneamus quòd cum Bilham exciperet reuelationes Dei, clauſis oculis corporis, aperiebantur illi oculi mentis. Cum uero ei fienda erat diuina reuelatio, cadebat in terra, ut ipſe hic dicit & oculi corporales claudebantur: quoniam nõ poterat ſpiritum ferre & tunc aperiebantur oculi mentis & præuidebat futura quæ prædicabat: & ſecundũ hoc ſic exponendus eſt textus Dixit Bilham filius ipſe Beor. Dixit uir ſen fortis obturatus oculo, id eſt cui oculus corporis obturatur, dũ ei fiunt reuelationes aut cui clauditur oculus, dum accipit diuina à Deo. Dixit audiens eloquia fortis, ſcilicet Dei: qui uiſionẽ omnipotentis ſeu conterentis uidebit, cadit & apertus eſt oculis, id eſt aperiuntur illi oculi mentis. Poſſet etiam uerti. Dictum Bilham filii ipſius Beor, & dictum viri clauſi ſeu obturati oculi. Dictum audientis eloquia Dei: qui uiſionem omnipotentis uidebit cadens, id eſt dum cadit: & apertus eſt ocul[us], id eſt & tunc aperiuntur oculi eius: quæ litera germanior eſt. Potuit etiam fieri quòd Bilham eſſet altero oculo corporali priuatus: & talem ſe hic deſcribat eum dicit. Dixit uir priuatus oculo aut clauſo oculo. Poſſet & tertio exponi. Dictum uiri obturati oculi, id eſt qui antequàm ei fiat reuelatio, oculum cordis obturatum habet, non uidens aliquid diuinum: ſed dum cadit reuelantur & aperiuntur oculi eius, ſcilicet mentis. Aut ſi utrumque ad coſporalem referas: quĩ dum cadit oculum corporis obturatum habet, ſed poſtquàm ceciderit oculi ei aperiuntur etiam corporales: vt conſtat dum ueniebat è domo ſua. Nam antequàm cecidiſſet non uidit angelum gladio euaginato in eum: ſed poſtquàm cecidit, vidit: ut capite uigeſimo ſecundo dictum eſt, & uidentur omnia hæc eſſe epitheta prophetæ, quemadmodum & alii prophetæ ſolebant initio ſuorum ſermonum præfigere nomina patrum ſuorum, ut Iſaias. Viſio Iſaiæ filii Hamos. *Quâm pulchra fuerunt tabernacula tua Iaacob, habitacula tua Iſrael: ſicut torrentes extenſa ſunt, ſicut horti iuxtà flumen, ſicut tabernacula quæ plantauit Dominus: ſicut cedri iuxta aquas.* Verbum tob, id eſt pulchrum fuit, proprie ſignificat bonum eſſe, ex conſequenti uero pulchrum & ſuaue eſſe. Diſputauimus abunde Geneſis ſexto de eius ſignificatione ubi uidere licebit. Habes etiam hic diſcrimen inter ohel & miſchan, quod videlicet ohel ſignificet tabernaculum paſtorũ: & quaſi ſuperius tectum: miſchan uero domum ſeu habitaculũ inferius aut alterius modi, & niſi ſit geminatio eiuſdẽ rei ſignificatæ, putarẽ dixiſſe tabernacula ꝓpter tẽtoria ad modũ paſtorum: habitacula uero propter domos tabularum, quas diuites ad morandum ſeu habitandum habebant. Crediderim enim pauperes tentoria habuiſſe ſeu tabernacula ad modũ paſtorum, diuites uero tabulas ex Ægipto adduxiſſe, ex quibus habitacula faciebant. Commendat autem hic Bilham caſtra Iſrael ex quatuor, ſcilicet ex pulchritudine ſeu bonitate cũ dicit. Quàm pulchra tabernacula tua, aut quàm bona Iaacob. Secundo ab extenſione, cum dicit. Sicut torrentes extenſa ſunt. Tertio

tio ab amenitate, cum dicit. Sicut horti iuxta flumen. Quarto à firmitate & permanentia, cū dicit. Sicut tabernacula quæ plantauit Dominus. Dicuntur tabernacula plantata: quoniam ligna ſuper quæ extenduntur cortinæ, in terra figuntur ac ſi plantarentur: quod uero tabernacula quæ Dominus plantauit dicantur firma, patet Iſaiæ trigeſsimo tertio ubi dicitur. Oculi tui uidebunt Ieruſalem habitationem quietā: tabernaculum quod non transferetur, neque proficiſcentur claui eius in ſæculum: & omnes funes eius non rumpentur. Et ſecundo Samuelis ſeptimo. Ponam locum populo meo Iſrael, & plantabo illum. Quæ enim homines plantāt, facile euelluntur: quæ autem Deus, manent & non eradicantur. Exodi decimoquinto. Introduces eos & plantabis in monte hæreditatis tuæ: loco habitationis tuæ, quem operatus es Domine ſanctuarium Domine, quod firmauerunt manus tuæ. Sic & Paulus ad hebræos octauo. Talem (inquit) habemus pontificem, qui cōſedit in dextera ſedis magnitudinis in cœlis: ſanctorum miniſter, & tabernaculi ueri, quod fixit Deus & non homo. Quinto ab eleuatione ſeu altitudine, cum dicit. Sicut cedri iuxta aquas. Comparat autem eos hortis & cedris iuxta aquas, propter iordanem fluuium ad cuius ripas caſtrametabantur. *Fluent aquæ è ſitula eius: & ſemen eius in aquas multas. Et aſcendet præ Agag rex eius: & eleuabit ſe regnum ipſius.* Commendat modo Iſrael, à ſeminis copia & multitudine. Verbū nazal quod fluere uertimus, ſignificat fluere aut ſtillare, ut patet Iſaiæ quadrageſsimo quinto ubi dicitur. Et nubes hizelu, id eſt ſtillent aut fluere faciant iuſtitiam: quod Hieronimus uertit pluant. Sic Ieremiæ nono. Et palpebræ noſtræ hizelu, id eſt ſtillent aquas. Idem Pſalmo centeſsimo quadrageſsimo ſeptimo. Flabit ſpiritus eius aut flare faciet ſpiritum ſuum ſeu uentum: & fluent aquæ. Quod uero ſignificet fluere in copia & cum impetu, uidetur cōſtare ex eo quod dicitur Iſaiæ quadrageſsimo octauo. Aquam de petra hizil, id eſt fluere fecit eis. Eſt etiam aduertendum nomē deli, id eſt ſitula, ortum habere à dalach quod hebræis eſt eleuare, & ex conſequenti haurire, quòd ſit eleuare quodam, quo aqua ſurſum leuatur, ut patet Exodi ſecundo ubi dicitur. Daloch dalach, id eſt hauriendo hauſit nobis: aut leuando leuauit aquam nobis è puteo. Item Pſalmo trigeſsimo. Exaltabo te Domine, quoniam dilitani, id eſt exaltaſti ſeu eleuaſti me: unde deli, id eſt ſitula ſic dicta quòd aqua plena eleuetur ſurſum, aut quòd ea aqua hauriatur: & crediderim potius ab eleuando quàm ab hauriendo dici. Si ergo accipias uerbum nazal ut ſignificat ſtillare, & uertas. Stillabunt aquæ è ſitula eius: ſenſus eſt. Quemadmodum è ſitula guttæ aquæ defluunt in magna copia: ſic ex Iſraelitis filii, ac ſi dicat fructificabunt in magna copia: unde quaſi explicans addit, & ſemen eius in aquas multas, id eſt multiplicabitur ſicut aquæ multæ. Si uero accipias nazal ut ſignificat abſolute fluere, ſenſus eſt. Fluent aquæ è ſitula eius, id eſt ſicut aquæ in magna copia fluūt ex ſitula plena, ſic fluet ſemen Iſrael ex uaſis ſeminariis parentum, & ſemen eius ibit in aquas multas, id eſt multiplicabitur ſicut multitudo aquarum. *Et aſcendet præ Agag rex eius.* Putant hebræi omnes reges Hamalech uocatos Agag à primo rege, quemadmodum imperatores Romanorū uocātur cæſares à Iulio cæſare primo imperatore: & ſenſus loci eſt. Aſcendet rex Iſraelitarum magis quàm Agag, id eſt magis quàm omnes reges Hamalechitarum, & eleuabitur regnum ipſius. Si uero ſit nomen proprium illius regis Hamalech, quem cepit Saul, ut dicitur primo Samuelis decimo quarto: ſenſus erit. Et aſcendet præ Agag rex eius, i. eo ſuperior erit debellando ipſum: & ex eo tempore eleuabitur regnum ipſius ſcilicet Iſrael: & ita accidit, quoniam ex eo tempore cœpit rex & regnum Iſraelitarum eleuari. Aliqui interpretantur. Et leuabit ſcilicet rex Iſrael ab Agag regnum eius, id eſt ſpoliabit Saul regem Agag regno ſuo: & eleuabitur ex hoc regnum eius, & litera conſentit in hanc expoſitionem. *Sicut fortitudines Vnicornis aut Rhinocerotis illi.* Expone ut ſupra hoc eodem capite. Potes enim pro fortitudine uertere eleuationes. *Comedet gentes anguſtatores ſuos: & oſſa eorum exoſſabit.* Nō uertimus hoſtes quoniam ſar ſignificat proprie anguſtatorem, quemadmodum uerbum ſur, ſtringere. Quod autem ſequitur. Et oſſa eorum exoſſabit. Aduerte nomen gerem proprie ſignificare dorſum ſeu ſpinam dorſi, ut conuincitur ex capite nono, ſecundi Regum ubi dicitur. Accepit unuſquiſque ueſtimentum ſuum, & poſuit ſuper eum al gerem, id eſt ad dorſum ſeu gradum. Habent enim ſcalæ formam dorſi. Voluerunt enim illi facere ipſi Iehu regium ſtratum, ad quod per gradus conſcenditur: quare arbitror uerbum garam ſignificare uſque ad dorſum corrodere. Solent enim canes & feræ cum

eum aliquod animal comedunt, omnia corrodere uſque ad dorſum, relinquentes ſpinã ipſius nudam: iuxta quem ſenſum vertendum puto illud Sephoniæ tertio. Principes, eius in medio eius ut leones rugientes: iudices eius ue luti lupi ueſpertini: non garemu id eſt exoſſabunt ſeu uſque ad dorſum pertingent: uſque mane. Sic & hic uertere licebit. Et oſſa eorum dorſabit, ſi ſic loqui liceret latinis auribus, id eſt uſque ad dorſum comedet. Non tamen damnabo ſi legas exoſſabit, id eſt carne nudabit.

Et ſagittas eius conteret. Poſſet etiam uerti. Et ſagittis ſuis transfiget: quoniam uerbum machats, non plene notum eſt hebræis, & uidetur ſignificare transfigere Pſalmo centeſimo decimo ubi dicitur. Machats, id eſt transfiget in die furoris ſui reges. Et iterum ibidem. Machats, id eſt transfiget caput eius ſuper terrã, ſeu confodiet illud cum terra. *Accubuit ut leo, & ſicut leena.* Dixi de his dictionibus capite præcedenti, ſcilicet ari, id eſt leo & labi, id eſt leo maior aut leena. Significatio ſecundi nominis: non eſt plene nota hebræis. *Iratus eſt furor Balach: ad* ſeu *contra Bilham & percuſſit manibus ſuis* aut *manus ſuas* Non eſt ſignificatio uerbi ſapach, id eſt percuſſit plene nota hebræis: ut patet Ieremiæ quadrageſimo octauo ubi dicitur. Veſapach quod aliqui uertunt. Plaudet Moab in uomitu ſuo. Alii. Inuoluit, ſcilicet ſe. Heronimus Allidet. Quidam alii complodet. Videtur tamen expẽſis locis ubi uerbum ponitur, ſignificare palma percutere, ſiue alteram palmam, ſiue fœmur, ſiue quemcunque alium locum, triſtitiæ aut admirationis cauſa: Ieremiæ trigeſſimo primo. Sapachti, id eſt percuſſi fœmur meum, ſcilicet triſtitiæ cauſa. Item Threnorum ſecundo. Sapechu, id eſt plauſerunt ſuper te palmis, ſcilicet præ admiratione omnes tranſeuntes uiam. Et Iob uigeſſimo ſexto Iiſpoch, id eſt percutiet ſuper eum manus ſuas. Quare etiam hic uertendum puto. Percuſſit manibus .ſ.i. altera alteram in ſignum uehementis triſtitię & doloris. *Et nunc fuge tibi ad locum tuum.*

Pete a rabbi Selomone, quomodo interpretatur hic fuge tibi, ad utilitatem tuam

Significat uerbum barach proprie fugere cuius ſunt multa exempla in ſcriptura. Nomen etiam beriach, id eſt uectis ſubindicat etiam illud ſignificare tranſire. Dicitur enim uectis beriach quòd tranſeat annulos illos quos intrat: de cuius ſignificatione abunde diximus Exodi uigeſſimo ſexto. Si ergo uertas. Fuge tibi, ſenſus eſt: feſtina ad locum tuum, ne moreris hic. Si uero accipias verbum ut ſignificat tranſire ſenſus eſt. Tranſi tibi ſcilicet fluuium Eufratem ultra quem morabatur. *Dixi Honorando honorabo te* aut decreuerã grauando grauare te muneribus, ſcilicet & diuitiis. Iam enim ſæpius admonui uerbum chabat etiam onerare ſignificare. *Veni conſulam tibi, quod populus iſte faciet populo tuo, poſteris diebus.* Non uideo hic conſilium aliquod, quod dederit Bilham Balach. Quare putarem ſupplendum uerbum ut ſit ſenſus. Vade ſeu veni, ſcilicet mecum & conſulam tibi, cuius conſilium ſcribitur infra capite trigeſſimo primo à Moſeh: quòd ſcilicet offerret iudæis fœminas pulchras: quæ eos allicerent ad ſacrificia idolorum: & ſic Deus iratus percuteret eos: & poſtea ſuppleatur. Et dicã tibi. Quod ſi tibi durũ uidetur aliquid ſupplere, accipe conſulam tibi: pro dicam tibi. Aduerte etiam quod achar ſignificat poſtea: & acharit poſterum, quare uertimus in poſteris diebus potius quàm in nouiſſimis: & etiam quia horum multa ante Meſſiæ aduentum fuerunt impleta: ut deſtructio Moabitarum & Hamalechitarum. Quæ autẽ ſequuntur, ſcilicet dixit Bilham, hoc eodem capite ſunt expoſita. *Videbo eum & non nunc: intuebor eum & non propinque: Inceſſit ſtella ex Iaacob, & ſurget uirga de Iſrael, & tranſibit terminos Moab, & deſtruet omnes filios Seth: & erit Edom hæreditas: & erit hæreditas Sehir inimicis eius. & Iſrael facit diuitias. Et dominabitur de Iaacob: & perdere faciet ſuperſtitem de ciuitate.* Aduerte hic, poſſe etiam legi uidebo illud quod .ſ. uaticinor, ſed non nunc, ſed in mea poſteritate: intuebor illud etiam quod prædico, ſed non propinque ſeu quaſi propinquum his temporibus: & quod illud ſit ſubiungit. Inceſſit ſtella ex Iaacob. Sed ſi legas eum, locus de Meſſia intelligendus eſt: ut ad literam intellexit Chaldæus, qui ſic in hoc loco habet. Cum ſurrexerit rex ex Iaacob: & natus fuerit Meſſias ex Iſrael, interficiet duces Moab, & dominabitur in omnes filios hominum. Aduerte etiam uerbum ſur, quod hic intueri uertimus, ſignificare frequentius canere, quàm intueri uel aſpicere: & poſſet hic uerti canam ei, ſed non propinque: prior tamen lectio germanior eſt. Iudæi moder

ni locum intelligunt de Dauid, qui dicitur ſtel
2 Samue 7 la à præclara fama, iuxta illud. Feci tibi nomen grande iuxta nomen magnorum qui ſunt in terra: & dicitur uirga, quoniá ea percuſsi ſunt Moabitæ, aut dicitur ſtella quia quemadmodum ſtella radiis ſuis penetrat, ita & ſanctus Dauid penetrauit Moabitas: quod autem ſequitur. Et perdet omnes filios Seth, id eſt omnes qui deſcendunt à Seth, qui forte erant populi tunc temporis noti, qui nunc nobis ignoti ſunt, quemadmodum filii Chaiin, de quibus infra fit ſermo, quæ autem ſequuntur bene ut dicunt, poſſunt conuenire Dauidi. Quod uero non ſint intelligenda de noſtro Meſsia probare nituntur ex eo, quòd nunquàm tranſierit terminos Moab, neque deſtruxerit filios Seth, neque hæreditauit Edom, neque montem Sehir: neque perdiderit ſuperſtitem de ciuitate. Sed hæc non ſunt carnaliter intelligenda: ſatis enim eſt quòd fuerit omnium horum Dominus, & omnium iſtorum terras ſubegerit, & ſuo iugo ſubiecerit. Noſtri per filios Seth intelligunt omnes homines, quoniam ab eo deſcenderunt. Poſteritas enim Chaiim in diluuio tota periit ut dicunt. Mihi uero magis probatur quòd fuerit natio aliqua ſeu nationes quæ illo tempore ut diximus notæ erant, & finitimi erant iudæis. Neque uerum puto omnes filios Chain in diluuio periiſſe, quia nuſquàm hoc probatur in ſacris literis ſufficienter: & infra hoc eodem capite dicitur. Quia ſi fuerit ad remouendum Chain, id eſt ſemen Chain. Nota etiam quòd uerbum darach quod hic uertimus inceſsit, ſignificat proprie calcare ſeu conculcare: ut patet Deutero. undecimo. Ipſi dabo terram per quam darach, id eſt calcauit ſeu quam calcauit. Et Threnorum primo. Torcular darach, id eſt calcauit Dominus, uirgini filiæ Iudah. Et chabbachuch tertio. Darachta, id eſt calcaſti in mari equis tuis. Ex conſequenti uero ſignificat extendere, quoniam id quod conculcatur extenditur: ut patet Pſalmo ſeptimo ubi dicitur. Arcum ſuum darach, id eſt extendit ſeu tetendit. Et Zachariæ nono. Quia darachti, id eſt tetendi mihi Iehudah tanquàm arcum: & meo iudicio huic loco magis quadrat extendere aut tendere, quàm incedere ut ſit ſenſus. Extendet ſe ſtella ex Iaacob, id eſt radios ſuos: aut tendet ac ſi eſſet arcus, radios ſuos ac ſi ſpicula eſſet. Secundo aduerte quòd uerbum machats. i. penetrabit ſeu tranſfiget, non eſt hebræis neque noſtris plene notum: quantum tamen ex coniecturis noſſe datur, uidetur ſignificare percutere potius quàm tranſfigere: quoniam ubicunque iſti uertunt tranſfigere, tam bene quadrat percutere, & ſic illud Hieronimus uertit Pſal. cẽteſsimo decimo ubi dicitur. Machats. i. percuſsit in die furoris ſui reges. Aduertes etiam dictionem paate, quam terminos hic fere omnes uertunt, proprie ſignificare extremitates potius quàm angulos, quos etiam hic aliqui uertunt. Attende etiam quòd uerbũ charchar quod uertimus deſtruere: eſt à chir quod eſt paries, & dicunt hebræi ſignificare deſtruere ſeu diruere parietem: ut ex hoc loco probant & ex Iſaiæ capite uigeſsimo ſecundo ubi dicitur: Mecharchar, id eſt diruens parietem. Poſſet etiam dici quod potius ſignificat pariete in cludere, quod ex loco Iſaiæ citato colligo. Sic enim habet Iſaias in eo loco. Dies enim cõtritionis & conculcationis, & coarctationis Domino Deo exercituum, in ualle uiſionis: diruens parretem, & clamor ad montem, ubi quia præceſsit dies coarctationis, uerti poſſet pro diruẽs parietẽ, claudens pariete, id eſt concludens ſeu obſidens. Eſt etiam aduertendum Seth aliquãdo eſſe nomen proprium tertii filii Adam primi patris omnium, nonnunquàm uero appellatiuum, & ſignificare fundamentum: à ſut quod eſt ponere, ut patet in lexico in radice ſut. Et licet iuxta hanc ſignificationem uerti poſſet. Et deſtruet omnes filios, ſcilicet Moab fundamenti, id eſt à fundamentis, germana tamen interpretatio eſt filios Seth, ut eſt nomen proprium tertii filii Adæ. Eſt ergo textus ſic germane reddendus. Extendet ſe ſtella, aut tendet radios ſuos ſtella ex Iaacob, & ſurget uirga de Iſrael: & percutiet extremitates, id eſt uſque ad extremas regni partes Moabitarum: & claudet ſeu obſedebit omnes filios Seth, id eſt populos illos qui originem ducunt à Seth. Forte Chenanæos quoniam inter filios Seth connumeratur Chenan Geneſis quinto. Nam quemadmodum infra Chain, uidetur eſſe nomen gẽtis à Chaino filio primogenito Adæ: ita & Seth. Non tamen damnabo ſi per filios Seth omnes homines accipias. Sed quia prius locutus eſt de certo populo, ſcilicet Moabitarum & ſtatim poſt filios Seth de Edomeis Hamalechitis & aliis: prior expoſitio magis arridet quòd uidelicet filii Seth ſint certi populi. *Et erit Edõ hæreditas: & erit hæreditas Sehir inimicis eius*, id eſt hæreditabit Iſrael Edomeã & montẽ Sehir: ubi eſt habitatio Edomeorũ. *Et Iſrael faciẽs exercitum, aut fortiter.* Hoc ſignificat nomen chaiil, ſcilicet exercitum & robur ut patet Geneſis quadrageſsimo ſeptimo. Et ſint inter eos uiri chaiil, id eſt exerci-

citus

citus ſeu robuſti. Quoniã tempore Meſsiæ Iſrael Dei fortiſsime egit aduerſus gentes gladio ſpiritus. Si tamen diuitias uertas non errasti, quoniam quiete egit Iſrael Dei, dum principes mundi dimicabant inuicem. Aut melius faciet diuitias, ex præda gentium. *Et dominabitur de Iaacob: & perdere faciet ſuperſtitem de ciuitate.* Non eſt uſquequaque certa ſignificatio uerbi radah, quod hic dominari uertimus: & licet hebræi dicant ſignificare dominari, ſuſpectam tamen reddit hanc ſignificationem, id quod habetur Iudicum decimo quarto ubi dicitur. Neſcierunt, ſcilicet parentes Simſonis, quòd de cadauere leonis radah. i. accepiſſet mel, ubi non bene quadrat dominari: neque nanciſci potui aliquam certam coniecturam, qua eius propriam poſſem uenari ſignificationem: niſi quòd comprimere ſeu premere uidetur illi magis conuenire, quoniam omnibus fere locis quibus uerbum ponitur conuenire uidetur. Et quod dicitur. Perdere faciet ſuperſtitem de ciuitate, idem eſt quòd depopulabit Iſrael ciuitates, ſcilicet uicinorum: aut Edomeorum de quibus prædixerat. De Moab ſic habes. Sephaniah ſecundo. Audiui obprobrium Moab, & obprobria filiorum Hamon, quibus exprobauerunt populum meum: & magnificabantos ſuum ſuper terminum eius. Propterea uiuo ego dicit Dominus Deus exercituum Deus Iſrael, quia Moab ſicut Sedon erit: & filii Hamon ſicut Hamorah Exitus urticæ & fodina ſalis, & deſolatio uſque in ſæculum ſæculi. Reſiduum populi mei capiet eos, & reſiduũ gentis meæ, poſsidebit eos. Et Iſaiæ undecimo. Volabunt inquit ſuper humerum Philiſtim ad occidentem: ſimul prædabuntur filios orientis Edom & Moab miſsio manus eorum: & filiæ Hamon auditus ſeu obedientia eorum. Abdiæ unico in fine ſic dicitur. Erit domus Iaacob ut ignis, & domus Ioſeph ut flamma: & domus Eſau ut ſtipula: & ſuccendent eos & conſument eos: & non erit ſuperſtes domui Heſau: quia Dominus loquutus eſt. Et hæreditabunt habitantes in meridie montem Heſau. Et poſt pauca. Aſcendent ſeruatores in monte Sion: ad iudicandum montem Heſau, & erit Domino regnum. Super illud Iſrael facit diuitias aut exercitum, audi Ezechielem capite trigeſimo octauo ubi loquitur de gentibus Gog & Magog. Dices inquit. Aſcendam ſuper terram uillarum, ueniam ad quieſcentes: habitantes confidenter. Omnes hii habitant abſque muro, & uectes & portæ non ſunt eis. Vt ſpolies ſpolia & præderis prædam: ut reducere facias manum tuam ſuper deſolata, habitabilia effecta, & ſuper populum congregatum è gentibus, facientem pecudes & opes: habitantes in umbilico terræ. Vnde quidam ad Iſrael hoc referunt qui Dauidis tempore multos horũ depopulauit, ſed melius hæc ad Meſſiam referas qui omnia uerbo ſuo ad ſe traxit. Sunt quidam ex noſtris qui illud. Videbo eum ſed non nunc, uſque ad illud: Erit Edom hæreditas, de Meſsia intelligunt: quod uero ſequitur de Dauide: ſed re uera omnia poſſunt de Meſſia intelligi. Obiiciunt autem nobis Iehudæi locum hunc, quando ſcilicet Chriſtus Meſſias noſter, ſubegit terminos Moab, quando Edomeam in poſſeſsionem accepit, quando ſibi ſubdidit omnes filios Seth quando Iſraelitæ egerunt exercitum aut diuitias ut hic dicitur? Ad quæ dicimus ueros non carnales iſraelitas hoc feciſſe, & ſibi totum orbem ſubegiſſe, non armis carnalibus ſed ſpiritualibus: quoniam ut Paulus habet arma militiæ noſtræ, non ſunt carnalia ſed ſpiritualia. Et ſi te iudæus urgeat, dicito hoc futurum in ſecundo aduentu quando (ut Paulus dicit) Chriſtus ſpoliabit principatus & poteſtates. Vnde omnia meo iudicio, ſunt de Meſsia intelligenda. *Principium gentium Hamalech: & poſtremum eius uſque periens.* Aliqui uertunt. Fuit Hamalech unus è prioribus totius orbis populis. ſed poſtremum eius periit in ſæculum, id eſt omnino dæletum eſt tempore, ſcilicet Saulis regis Iſ-
rael, ubi uides non omnia q̃ in hac prophetia di- 1 Samue 14
cuntur: eſſe reducenda ad ultima tempora. Poſſet etiam eſſe ſenſus. Hamelech in ſuo initio fuit gens & populus: ſed poſtremum eius non erit gens: ſed peribit in ſæculum. Qualiter autem Hamalech eſſet dælendus diximus Exodi decimo ſeptimo: & etiam habetur Deuteronomii uigeſsimo quinto & Pſalmo octuageſſimo ſecundo. *Et uidit cheneum: & aſſumpſit parobolam ſuam, & dixit. Robuſtum eſt habitaculum tuum: & pone in petrà nidum tuum. Quia ſi fuerit ad remouendum Chain, donec Aſſur prædetur te.* Fuerunt iſti chenei populi, qui à Chobab cognato Moſeh originem duxerunt: & uidentur habitaſſe inter Hamalechitas, aut in terra Iſrael quam Hamalechitæ aliquando occuparunt. Admonet enim eos Saul pri-

mo

mo Semuelis decimo quarto, ut ab Hamalechitis recedant, ne cum eis in punitione inuoluantur. De progenie autem huius Chobah fuit Cheber uir Iahelis, quæ occidit Siſarah de quo Iudicum quarto habetur. Cheber autem Chenæus, ſeparauit ſe à Chaiin, de filiis Chobah cognati Moſeh: & tetendit tabernaculum ſuum uſque ad quercum, in Sahananim quæ eſt in Chedes: ex quo loco habemus originem huius populi, cuius hic ſcriptura meminit, ſimiliter prope Chedes ad meridiem: utcunque tamen uerſus ortum terræ Iſrael habitaſſe, ſi hæc Chedes ſit illa ad quam filii Iſrahel uenerunt, dum egrederentur ex Aegipto. Similiter aduerte Chaiin eſſe populum prope Chenæos habitantem, à quo ſeparaſſe ſe Chenæos ibi dicitur. Eſt quidam ex noſtris qui dicit tunc temporis Moabitas & Hamonitas & Hamalechitas, ſeſe uocare ſemen ſanctum, & à Seth per ſanctos patres oriundos, cæteros uero uocari Chainitas, à Chaino uidelicet ortos: inter quos erant iſti Chenæi: neque diſplicet annotatio.

Chaiin populo à Chaino eſſe ortos

Dicit ergo ad iſtos Chenæos Bilham, ſumpta parabola ſua. Robuſtum ſeu forte eſt habitaculum tuum. Vbi aduerte quòd dictio ethan.i. forte aut robuſtum, non plene nota eſt Hebræis: uidetur tamen forte aut profundum ſignificare: hic tamen magis uidetur quadrare forte quia ſequitur. Pone in petra nidum tuũ: ac ſi dicat forti præſidio teneris, quoniam horum habitatio fortis erat: ſed ſi fuerit ad remouendum Chaiin, id eſt ſi populus à Chaino ortum habens, fuerit remoueudus à terra ſua: tu non diu manebis, ſed ſolum uſquequo ueniat Aſſur qui prædetur te, id eſt in captiuitatem ducat. Aduerte tamen hic uerbum baar quod noſtri hic uertunt remouere ſeu ad remouendũ, non eſſe plene notum hebræis, uidetur tamen primum ſignificare comburere, ſecundo uero depaſcere, aut uice uerſa: quoniam id quod cõburitur uidetur depaſtum: unde in Pſalmo legis. Iuuenes eorum comedit ignis: & apud Ioelem. Quoniam deuorauit ignis ſpecioſa deſerti: quare hic uerti poſſet. Quoniam ſi fuerit de paſcendus aut comburendus Chaiin: hoc erit uſquequo Aſſur prædetur te, aut captiuum ducat. *Heu quis uiuet, cũ poſuerit hoc deus?* id eſt quis tunc deſiderabit uiuere, cum Deus huiuſmodi ſtrages fecerit deſtruendo hos populos? Aut quis tam diu uiuet? ſed prior ſenſus germanior eſt. *Et naues de littore Chittim: & humiliabunt Aſſur: & humiliabunt Hebræos: & etiam ipſe uſque in æternũ*

Chenæi qui

periens. Hebraice pro littore, eſt de manu & pro hebræos eſt heber, neque eſt in æternum ſed etiam ipſe uſque periens. Aduerte etiam ignotam eſſe ſignificationem nominis ſim, quam uertimus naues: quoniam cuius ſit radicis ignoratur. Dicunt autem hebræi eſſe à ſaiah unde Si: & dicunt autem ſignificare maxime deſerta incolentem: ex conſequenti uero triremem ſeu nauem, quòd formam auis uideatur habere, & à uelocitate qua auis à uentis per mare fertur. Et de priori ſignificatione exemplũ habes Iſaiæ trigeſimo tertio. Veſi, id eſt Et nauis fortis ſeu trieris (ut Hieronimus uertit) non tranſibit eum: ſed hic poſſet uerti auis. Item Iſaiæ uigeſimo tertio. Aſſur fundauit eam leſijim, id eſt ad naues ſeu ut portus nauium eſſet. De ſecunda uero ſignificatione exempla ſunt etiam apud eundem prophetam, ſcilicet capite decimo tertio ubi dicit. Et cubabunt ibi ſijim, id eſt aues deſerta incolentes. Et Ieremiæ quinquageſimo. Idcirco habitabunt ibi ſijim ijim, id eſt aues cum ululis. Videtur etiam deſertum ſignificare vel homines deſerta incolentes: ut patet Pſalmo ſeptuageſimo quarto. Dediſti eum eſcam populo leſijim, id eſt deſerta incolenti. Et ſeptuageſimo ſecundo. Ante illum incuruabunt ſe ſiim, id eſt homines deſerti, aut potius maritimi ſeu inſulares. Ab hac etiam radice eſt ſiiah, id eſt ariditas, ſiccitas: ut noſtri dicunt: & ex aliquot ſcripturæ locis conuinci uidetur, ut ex Iſaiæ quadrageſimo primo. Ponam deſertum in ſtagnum aquarum, & terram ſijah, id eſt ariditatis. Itẽ Pſalmo ſexageſimo tertio. In terra ſiiah, id eſt ariditatis & ſitis, abſque aqua: & forte ſignificat aridam à curſu ſeu uelocitate currendi, aut quia locus eſt nauium. Et inter has ſignificationes ea qua nauem ſignificat, uidetur eſſe certior, ut exempla monſtrarunt. Eſt etiam aduertendũ quòd iad quod littus hic omnes uertunt proprie ſignificat manum, & ex conſequenti ſinum maris aut terræ: iuxta illud Pſalmi. Hoc mare manum & ſpacioſum manibus, id eſt ſinibus ſeu diuerticulis. Et Geneſis trigeſimo quarto. Ex ercete terram quæ lata eſt manibus, id eſt diuerticulis ſeu uallibus. Significat etiam plagam, ut patuit ſupra capite decimo tertio huius libri: ubi dictum eſt. Et chenanæus habitabat iuxta mare, & iuxta iad, id eſt manum ſeu locum iarden: & eſt communis loquendi modus, talis habitat ad dextram, talis ad manum ſiniſtram. Solemus etiam uiatoribus dicere. Cum perueneris ad talem locum, cape manum dextram, relinque ſiniſtram. Nihil etiam certi eſt, de populo Chittim, & quantum ex ſcriptura colligitur

Qui in ſcripturis dicātur chittim.

tur uidetur quòd ſint Greci, aut qui inſulas maris mediterranei incolunt: ut Rodii Samii Cipríí, & alii inſulares qui etiam græci ſunt. Nam Geneſis decimo dicitur. Et filii Iauan à quo Grecia uſque hodie dicitur Ionia. Eliſah & Tarſis Chittim & Dodanim: quòd vero iſti fuerint inſulares conſtat ex uerbis Ieremiæ ſecundo capite ubi ſic habet. Tranſite in inſulas Chittim, & in Chedar mittite. Iſaiæ etiam uigeſimo tertio contra Sor dicitur. Vlulate naues Tarſis, quia uaſtata eſt Sor: ut non ſit domus introitus de terra Chittim, ſilete habitatores inſulæ. Videtur autem fuiſſe prope Sidon, quia eodem Iſaiæ capite dicitur. Non adiicies ultra ut exultes uirgo filia Sidon: Chittim ſurge tranſi. Etiam ibi non erit requies tibi, id eſt nauibus tuis. Et Danielis undecimo habes. Veniēt cum eo naues Chittim. Et dicunt rabbini Chittim eſſe ſingulare non plurale ut colligitur ex nomine Chittim Geneſis decimo, quare indubie crediderim aut eſſe inſulares aut maritimos populos. Iudei per Chittim Romanos intelligunt ſine ullo fundamento, niſi quia ſe de eis uindicandos ſperant: ſicut de Hiſpanis à quibus ſe affligi putant. Eſt ergo locus iſte ſic reddendus. Naues ſic à curſus uelocitate appellatæ aut aues de plaga ſeu ſinu Chittim, id eſt inſularum Greciæ, ſcilicet uenient: & humiliabunt Aſſur, id eſt aſſirios ſeu babilonios: humiliabunt etiam Heber, id eſt hebræos aut eos qui ſunt trans flumen, uidelicet Eufraten: & etiā ipſe, ſcilicet populus Chittim, uſque in ſæculum periens: & crediderim per iſtos Chittinos, imperium græcorum & romanorum eſſe intelligenda: quoniam pro uno reputantur à multis rabbinis Danielis ſeptimo: quorum imperium iam diu periit: qui prius aſsirios & hebræos humiliarunt. Et de magno Alexandro habes Machabeorum primo ueniſſe de terra Chittim, quare uidetur ꝑ Chittim potius imperium græcorum quàm romanorum intelligendum. Poſt Alexandrum autem Anthiochus humiliauit hebræos & ſanctam urbem deſtruxit. Parce prudens lector, ſi tibi hæc non ſatiſfaciunt, quoniam in tam abſtruſis rebus, diuinare potius opus eſt, quàm exponere: locum pro uirili expendimus, ſed an ſcopum attigerimus ignoramus.

IN CAPVT. XXIIII. NVmeri ad morum ornatum annotata.

ET uidit Bilham quòd bonum eſſet in oculis Domini ut benediceret Iſraeli: & non perrexit in occurſū augiriorum. Admonet nos primum locus iſte, impios freno Domini retineri, ne faciant piis mala quæ illis facere cupiunt. Secundo admonentur impii reſipiſcere & mala ſua non iterare, poſtquàm ob oculos uiderint, & cognouerint uoluntatem Domini: eumque ſibi aduerſari. *Eleuauit Bilham oculos ſuos.* Subtiles ualde & perſpicaces Dominus oculos impiorū reddit, ad ſpeculanda bona iuſtorum, & indies magis aperit, ut inuidia & dolore tabeſcant, & maiora quàm ſint, ſibi uideantur. *Dixit uir obturatos habens oculos.* Quales eſſe debēt qui à Domino de archanis miſteriis docentur, pulchre locus iſte deſcribit: qui uidelicet oculos corporis ad omnia terrena obturatos habeant: & ſola cæleſtia contemplentur. Debent etiam cadere, id eſt humiles eſſe. Tales enim qui ſcilicet nihil terrenum uident, & humiles omnino ſunt: apti & digni ſunt, qui intima Dei cognoſcant: & futura præuideant. *Quám pulchra ſunt tabernacula tua Iaacob.* Immunda & aeris inclementiæ expoſita erant Iſraelitarum tabernacula, hoc præſertim tempore, cum iam quadraginta annis in deſerto morata ueterauerant, in oculis tamen huius, bona & pulchra uidentur: ad deſignandum quàm prætioſa & pulchra in oculis Domini ſit terrena inhabitatio noſtra: licet ſpurca & fœda impiis & his qui ſola terrena ſapiunt uideantur. Cum enim ſanctus Semuel Eliab primogenitum Iſai, in regem Iſrael uoluiſſet inungere, 1.Semu.16.
corporis ſpecie & mēbrorum uenuſtate deceptus, audiuit. Ne reſpicias ad aſpectum eius & ad altitudinem ſtaturæ eius: quia reprobaui eum. Homo enim uidet, quæ ſunt præ oculis: & Dominus uidet quæ ſunt in corde. Et licet puer Dauid eſſet rubeus, & pulcher oculis, & decorus niſu: Dominus tamen hanc externam in eo pulchritudinem non conſiderabat. Quod ſi tabernacula & externa iuſtorum tegumenta talia ſunt in oculis Domini, qualia putas erunt apud eum interna? *Nunc fuge tibi ad locum tuum.* Ecce retributio impiorū quā iuſtis pro ſuo labore retribuunt: non enim reputant bona, ſed mala miniſteria, niſi enim in his quibus ipſi affficiuntur miniſtraueris, oleū & operas perdes. Miniſtrabat ſedule ſancta fœmina Martha Saluatori, ita ut in eo turbaretur neſciens quid primum pro eo faceret: audiuit tamen ſororem illa meliorem elegiſſe partem:

tem: quæ quaſi occioſa, uerba Domini ad eius pedes ſedens audiebat, ſed quare putas? Quia miniſtrabat ei in his quibus non delectabatur, nempe in cibo & potu. Solent enim principes ut ſæpius diximus, eos miniſtros diligere, eorumque miniſteria plene ſoluere, qui in his q̃ ipſi diligunt, & quibus afficiuntur ſeruiunt, ut ſi guloſus ſit Dominus, diligit ſeruum qui gulæ adminiſtrat: ſi lubricus, illũ qui in his diligens eſt: & ſic de omnibus alijs uitiis dicendum erit. Fuit ergo Bilham male remuneratus, quoniam non obtemperauit regi in his quæ uolebat. Aduerte etiam hic quàm facile domini occaſiones quærunt ad non ſoluenda ſibi exhibita miniſteria. *Si dederit mihi Balach plenam domum ſuam argento & auro.* Diſcant ex hoc loco regum & principum miniſtri & maxime Dei conſtantiam, neque munera accipiant: poſtquàm iſte ethicus, tanti animi fuit, ut domum auro & argento plenam reſpuerit, propter Deum. *Veni cõſulam tibi.* Rarus eſt ſanctus quià ſe omnino preces regias reijciat, licet enim in multis cõſtantiam ſeruet, uix tamen in omnibus. Sit iuris prudẽs, ſit theologus, ſit monachus, uix aliquis eſt, qui ſe abſcõdat à calore eius: qui tandem leges humanas & diuinas non conformet beneplacito regis. Voluit ſemel ſanctus Dauid domũ nomini dñi ædificare: ad quam rem prophetam Domini conſuluit, qui ſtatim inconſulto Deo, ſeſe regis animo adæquans ait. Omne quod bonum eſt in oculis tuis fac. Quid dicis Nathan? Nonne noſti, quàm iniqua ſunt aliquando beneplacita regum? Cur illi conſulis facere, omne quod bonum fuerit in oculis eius? Cantabis, uelis nolis palinodiam, ut diſcas de cætero eſſe cum regibus cautior: & in uerbis ſtrictior. Coactus eſt Propheta ſequenti die, uerba ſua reſtringere, & forte cum magno ſuæ authoritatis dedecore, reuocare: in quibus pluſquàm par erat fuerat liberalior. *Videbo eum & non modo.* Videt aliquando impij aliorum mala, neque datur illis conſpicere, quæ uentura ſunt ſuper eos. Vidit iſte exidium multarum gentium in longũ tempus, ita ut etiam nouiſsima Meſsiæ tempora præuiderit: neque tamen uidit excidium urbis ſuæ, neque quàm breui eſſet exterminandus Neque ſolum mala aliorum, ſed etiam bona, nempe Meſsiam, neque profuit ui diſſe ac alij, propheta ſſe. *Extendet ſe ſtella ex Iaacob, & transfiget extremitates Moab.* Nemo cum proximos ſuos læſerit, putet ſe non daturum tandem pœnas, etiam ſi uiderit Deum diu ſecum diſsimulare. Vides enim hic quàm diu Deus poſt peccata tollerauit omnes iſtas gentes, quas tamen poſtmodum cum maxima ſeueritate caſtigauit. Bonum mihi Domine quòd nunc humiliaſti me, ne mihi iram ad nouiſsimum ſeruares. Caſtiga me Domine, ueruntamen in miſericordia, ne forte poſtmodum ad nihilum redigas me. *Robuſtum eſt habitaculum tuum: ſed ſi poſueris in petra nidum.* Si malus es, nulli quæſo fidas, non habitaculo robuſto, non nido in petrã: quoniã in de te Dominus euellet. *Etiam ipſe in ſæculũ perijt.* Non ſuperbias ſi ex te dominus flagella faciat quibus alios caſtiget. Audiſti dicentem Dominum apud Iſaiam. Contriuit Dominus baculum ipſorum, uirgam dominantium, percutientem populos in ira, percuſsione indeclinabili. Et capite decimo. O Aſſur, uirga furoris mei, & uirga ipſa quæ eſt in manu eorum, eſt ira mea. Ipſe non ſic æſtimabit, & cor eius non ita putabit: ſed ad perdendum ſe miſſum putabit in corde ſuo. Sed quid tandẽ illi fiet? Cum inquit impleuerit Dominus omne opus ſuum in monte Sion & Ieruſalem, uiſitabo ſuper fructum magnitudinis cordis regis Aſſur: & ſuper gloriam altitudinis oculorum eius. Sic & hic Macedonas quos Chittim appellat, poſtquàm ceperunt & deſtruxerunt iſtos, perijere etiam ipſi.

IN CAPVT. XXV. NVMERI iuxta literam annotata.

ET *habitauit Iſrael in Sitthim.* Eſt Sitthim nomen loci, in quo fuit ultima manſio iudæorum: ante tranſitum Iardẽ. Sic enim habes capite trigeſimo tertio ſequenti Et caſtrametati ſunt iuxta Iarden à Bethieſimoth uſque ad Abel ſittim: in campeſtribus Moab. *Cœpit populus fornicari, cum filiabus Moab.* Significat uerbum calal proprie incipere, & ex conſequenti uulnerare & prophanare: quòd uulneratio ſit inceptio occiſioni & prophanatio inceptio uſus humani, quo homines incipiebant re aliqua uti. Similiter zanah, id eſt fornicari, ſignificat non ſolum corpore ſed etiam mente, idola colendo fornicari: & hic pro utraque ſumitur fornicatione, quoniam populus mulieribus Moabitis commixtus

tus eſt carnaliter, & cum eis idolum adorauit. *Et uocauerunt populum ad ſacrifitia deorum ſuorum.* Dicunt hebræi hoc factum fuiſſe cōſilio ipſius Bilham, quod dedit ipſi Balach, Moabitarum regi ante diſceſſum ſuum: cuius uerba ſi Ioſepho fidem adhibeas. 5. capite. 4. libri antiquitatum ſunt hæc. Vos inquit quandam uictoriam ad breue tempus aduerſus eos lucrari deſideratis: qđ impetrabitis, ſi hæc quæ moneo feceritis. Filiarum ueſtrarum ſpecioſas, præcipue uirgines quibus ſubdi & deuinci caſtitas poſsit inſpicientium, propter pulchritudinis honeſtatem, circa eorum exercitum, proxime deſtinate; & ſupplicantibus eorum iuuenibus, ut earum amplexibus miſceātur, præcipite, quatenus dum eos uiderint concupiſcentia obligatos, deſerant: rogantibuſque manere eas, nō primitus annuant, quàm eos patrias leges relinquere iubeant, ſimul & honorem Dei qui eas poſuit eis: & Midianitarum atque Moabitarum colere ritum cogant. Sic enim illis indignabitur Deus Cum hæc ille dixiſſet, abſceſsit. Midianitę uero, dum miſiſſent filias ſuas, ſicut ille monuerat: hebræorum iuuenes decepti ſunt, pulchritudine puellarum: & ad earum colloquia uenientes rogabant quatenus earum pulchritudine fruerentur: neque cōſuetudinis proximitate recederēt. Ac illæ libenter hæc uerba audientes: conſenſerunt eis, obligantes eos amore ſuo: quibus dum concupiſcentia creuiſſet, eos illæ cœpere deſerere. Dumque illos anguſtia, de mulierum diſceſſu crudeliter inuaſiſſet: ubertimis fletibus exorabant, ne eos illæ desererent ſed futuras uxores, & dn̄as omniū ſubſtantiarū ſuarū manere poſcebāt, quæ iuriſiurādi religiōe firmabant. Deū qꝫ mediatorē, pmiſsione faciebāt flentes, & undiqꝫ ſemetipſos miſericordia dignos, mulieribus oſtēdētes. Illæ uero dū eos ſeruitute iā captos eſſe cognoſcerēt & omni uinculo fidei cōſuetudinis obligatos, eis talia dicere ceperunt. Nobis quidē o fortiſsimi iuuenes domus paternę ſunt: & bonorū magna poſſeſsio, parētū ac domeſticorū fauor atque dilectio: nihilque horū egentes, uenimus ad ueſtrum alloquium: neqꝫ quęſtū ſpecioſi corporis requirētes, ueſtram nobilitatē adiuuimus: ſed uiros bonos & iuſtos exiſtimātes, honorare uos xenijs, quibus indigetis aduenimus. Nunc uero quando dicitis, circa nos habere dilectionē & noſtro cōtriſtari diſceſſu: neqꝫ nos ueſtras preces abijcimus: ſed tātumodo fidē uolumus fauoris ueſtri percipere: per quā nos credere, dignisſimū iudicamus, ut ueſtrā cōuerſationē diligētes, uxores eſſe poſsimus. Formidamus etenim, ne dū fueritis ſatietate noſtræ cōſuetudinis adipleti, deinceps contumelijs affectas, nos ad parētes proprios remittatis. Rogantibus autem illis, & ut uellent, fidē daturos ſe pollicentibus: & ob amorem in nullo cōtradicentibus, dixerunt illæ. Quomodo quidē hæc nobis placēt, moribus autem & uita utimini omnibus aliena: ita ut etiā cibos proprios habeatis & pocula cum nullo cōmunia: neceſſe erit, nolētibus uobis habitare nobiſcū, etiam & deos colere noſtros, neqꝫ erit indītiū aliud circa nos ueſtri fauoris: niſi eoſdē deos quos nos, adoretis nulluſque culpabit uos, ſi terræ ad quā uenistis, eius colatis & numina: utque dū dij noſtri ſint omnibus cōmunes: ueſter uero in nullo ſit talis. Dicebātqꝫ eis, ut aut quæ eſſent omniū ea facerēt, aut aliā quærerēt terrā, in qua poſſent legibus proprijs cōuerſari. Illi uero earū amore deuincti, optima illas dicere iudicātes, & ſemet ipſos tradentes uoluptatibus earū, patria trāſgreſsi ſunt iura: deoſqꝫ plurimos iā putātes, & immolare eis lege prouinciæ proponentes, cibis etiā extraneis cōgaudebant: & omnes ad mulierū libidinem, cōtra leges proprias inſurgebāt: ita ut per omnem exercitū, iuuenes iā agerēt cōtra legē, & ſeditio, priore multo peior incideret: cum omnino ſolēnitates iam proprie deperirēt. Nam dum ſemel iuuenes, mores extraneos attigiſſent: eos uberius appetebāt. Sed & ſi qui, priorū uitorū, propter uirtutes patrū nobiles erant, cū eius uitio ſubiacebant. Deniqꝫ Samarias, princeps tribus Simeō: dū haberet Chorami Midianitē mulierem, ducis cuiuſdā filiā, uiri inter illos ualde potentis: uxore iubente ante Moſaicas ſolennitates, qđ illā magis dilectaret effecit, nō immolādo lege patria, ſed alienigenæ nuptias eligēdo. Hactenus ille q̄ timeo ſaltem ꝑ magna partē fictitia, cōfirmāt tn̄ hæc q̄ infra dicūtur ca. 31. ubi Moſeh illis dixiſſe habetur. Nūquid uiuas reſeruaſtis ōnes mulieres? Ecce iſtæ fuerūt quæ filios Iſrael ꝑ cōſiliū Bilham tradiderūt in præuaricationem coram domino, in cauſa Peor: factaque eſt plaga in cōgregatione dn̄i. Itē locus qui eſt in Apocalipſi capi. 2. Sed habeo, aduerſus te pauca, quia habes illic tenentes doctrinam balaam: qui docebat Balach mittere ſcandalum coram filijs Iſrael: edere ex his quæ ſimulachris immolātur: ſcortari & quæ ſequūtur. *Et coniunxit ſe Iſrael ipſi Baal Peor.* Sonat baal inſuper, a bet qđ eſt in: & bal ſuper, & ſignificat ſuperiorē, quacūque cauſa quis ſuperior aliquo ſit, ſiue ut dn̄s ſiue ut maritus. Vocabantur autem ſic idola, quod ſuorū cultorū domini & ſuperiores eſſent. Peor uero ſonat apertionem, a paar qđ eſt apetire, ut patet Pſal. 119. ubi dicitur. Os meum paarti. i. aperui, quare baal peor ſonat dominū apertum ſeu habentem apertionem, & putarem ſic dictū aut quia os apertū habebat, aut q̄a denudatus

Conſiliū quod dedit bilhā regi Moabitarum ſecundum Ioſephum.

Quid ſi baal peor, ſu deus

datus eſſet ſeu quod uerenda & aperta haberet Vocant enim hebræi nudos apertos Hebræi dicunt fuiſſe idolum ſpurciſsimum Midianitarũ: cuius cultores in eius uenerationem foramẽ podicis diſtẽdebant, atque ante eius conſpectum cacabant, quod non credo, quoniam ipſe apertus dicitur non cultores. Sunt enim iudæi mendatiorum mali artifices, non curantes an facile eorum mendatia deprælıendi poſsint. *Accipe omnia capita populi: & ſuſpende illos domino coram ſole.* Aliqui dicunt principes ex præcepto domino uocatos, non ut ſuſpenderentur: ſed ad conſilium, ut eorum conſilio culpabiles ſuſpenderentur: quem ſenſum Sãtes ſua uerſione prætendit: qui hic uertit. Accipe principes populi. ſ. tecum, & ſuſpendere fac eos, qui. ſ. malum perpetrarũt. Huic etiam ſenſui multum arridet textus ſequẽs. Sequitur enim. Et dixit Moſch ad iudices Iſrael. Occidite unuſquiſq; uiros ſuos. Vnde uidetur quod uocauerit iudices qui erant capita populi: ut præciperet unumquemq; eorum facere examẽ in homines ſuæ iuriſditionis: & ſuſpendere culpabiles. Poſſet etiam teneri capita fuiſſe ex præcepto dñi ſuſpenſa, quod uidelicet ſubditos ſuos, in offitio non cõtinuiſſent Sed prior ſenſus germanior eſt. Quoniam non eſt credibile uiros ad regimen populi electos, tale facinus perpetraſſe, qui etiam uix poterãt indomitam multitudinem continere. Aduerte autem uerbum iacha i. ſuſpendere, duo Hebræis ſignificare. ſ. ſuſpendere & recedere: licet aliqui hebræorum grãmatici dicant, ea quæ ſignificant recedere, eſſe a radice nacha: non a iacha. Prioris ſignificatiõis exemplum habes. 2. Semuelis. 21. Vehocbianum. i. Et ſuſpendemus eos dño. Secundæ uero ſignificationis Ezechielis. 23. Vathecha. i. receſsit anima mea ab ea. Diximus de hui⁹ uerbi ſignificatione Gene. 32. Dicit autem. Et ſuſpẽde eos dño, quoniam quaſi dñi ſacrificium, erat ſuſpendiũ hoc. Quod uero ſequitur, coram ſole, hebraiſmus eſt. ac ſi dicatur in propatulo ſeu publice & manifeſte, quoniam ſol ſua præſentia, õnia occulta manifeſta facit: cuius ſimile habes. 2. Semuelis. 12. ubi Nathan dicit Dauidi. Tu enim feciſti abſcondite: & ego faciam hoc coram omni Iſrael, & corã ſole. i. publice & aperte ſeu manifeſte. *Et reuertetur ira furoris dñi.* Hoc dicit quã cœperat iam punitio graſſari in populum. *Occidite unuſquiſque uiros ſuos, qui coniunxerũt ſe ipſi Baal pehor.* i. facite uindictã, unuſquiſq; in uiros ſibi ſubditos. Ad hoc enim uidentur iudices uocari, ut. ſ. eorũ quiſq; in culpabiles ſibi cõmiſſos animaduerteret. Iubetur autem occidi, & crediderim ſuſpẽdio, ſi iudices nõ ſunt ipſi ſuſpenſi. Dixit autẽ qui cõiuncti ſunt Baalpehor, quoniã fornicatio cõiũctionem exigit: uel forte quia colẽdo idolũ, oſculabantur illud, in ſignum uenerationis & reuerẽtiæ. *Et appropinquare fecit fratribus ſuis Midianitidẽ in oculis Moſeh.* i. nõ fuit contẽtus ad eã extra caſtra exire, quẽadmodum alij: ſed eã inducere intra caſtra in oculis omniũ ueritus non eſt: eãque in ſuũ tabernaculũ introduxiſſe credendũ. Eugubius quoniã hebraice habetur (. Et appropinquare fecit ad fratrẽ ſuum) putat hunc nõ fuiſſe criminis authorem, neque cũ Midianite fuiſſe cõgreſſum: ſed illam alteri ex filijs Iſrael adduxiſſe ut alter rẽ haberet cũ ea. & litera hunc ſenſum admittit: prior tñ germanior meo iuditio eſt. *Et uidit Pinechas.* Hunc noſtri corrupte uocant Phinees. *Accepit haſtã in manu ſua* Non puto romach lanceã ſignificare quia ea nõ facile potuiſſet utrũque in tabernaculo transfigere, quare putarẽ potius eſſe bipẽnem, quã noſtri alabardã uocant. Itali rõcham, & nomẽ cõſentire uidetur. Hieronymus ſeptuaginta ſequutus, pugionẽ uertit, licet in multis alijs locis uerterit lanceã & licet dictio ſit in ſcripturis frequens, uix tamen ex eis eſt aliquis locus ex quo certa cõiectura ad ſignificationẽ uenãdam accipi poſsit. *Ingreſſus eſt poſt uirũ Iſraelitã in tabernaculũ.* Dictio chubah quã hebræi tabernaculũ uertũt, ignotæ ſignificationis eſt apud eos, & ſi radix eius eſt chabab quod eſt maledicere & execrari, uidetur ſignificare locum execrabilẽ, & ſignificatio uidetur loco optime cõuenire, ſiue per locũ execrabilem pudenda intelligas: ſiue domunculam meretritiam. Si radix etiam ſit chub a quo chebab, id eſt, uentriculus, non longe a textu eſt. Melius tamẽ puto eos ſentire, qui eam deriuant a chabab, id eſt, execrari. Thargum uentrem uertit inferius, hoc eodem capite: ubi dictio repetitur. Sic ergo locum reddendum puto. *Ingreſſus eſt poſt uirum Iſraelitam in execrabilem.* Scilicet locum quo ſcilicet cũ ea cõgredi uoluit: ſi tabernaculũ fuit uiri Iſraelitæ: ut ex prædictis apparet. Dictum eſt enim uirum Iſraelitam appropinquare feciſſe Midianitem fratribus ſuis. Quia tamen textus nõ dicit eã in tabernaculũ ſuum introduxiſſe: poſſet etiã intelligi eã nõ induxiſſe in caſtra, ſed prope ad locum quo ab omnibus fratribus uideri poterat: & forte erãt domũculæ ex ramis & frõdibus ad hoc paratæ a Midianitis: &

tunc

tunc per locum execrabilem intellige locum cō
greſſus extra caſtra Et ſic illud quod inferius di
citur. *Et perfodit ambos el chobatah*, uertē
dum puto, ad locum turpitudinis ſeu execrabi-
lem, uel in loco execrabili ipſius fœminæ in quo
ſ. manebat ipſa quoniam pronomen fœmini-
num nomini iungitur, ubi turpiter operabātur.
Quod ſi per Chubbah intelligas locum turpitu
dinis & per Chobatah uentriculum ſeu puden
dum, non damno expoſitionem. Mihi tamē ma
gis arridet ut utrobique uertamus execrabile: ſi
ue ſit locus congreſſus, ſiue locus pudendus cor
poris, & ſic omnia conſonare uidentur: & nomi
nis ad ſuum uerbum alluſio ſeruaetur. Dicit ad
pudendum mulieris, quoniā ſi in congreſſu erāt
uir ad pudendum fœminæ confodiendus erat.
*Fuerūt mortui plaga uiginti quatuor mi
lia.* Non explicat textus plagę genus, crediderim
incendio pręter ſuſpēſos, quoniam textus habet
plagam fuiſſe reſtrictam, quam uidelicet dn̄s im
miſerat, propter factum Pinechas. *Et non fini
ui eos.* Sic melius uertendum puto, quā cōſum
pſi, quoniam uerbum chalah hoc ſignificat: & ſi
gnificantius eſt. Erat enim omnes dæleturus, ni
ſi Pinechas furenti occurreret facto ſuo. Hic per
Quid zelus zelum Dei intellige emulationē, qua ægrè fert
in cultu conſortium: & iſte zelus in nobis in-
uidia eſt. *Ecce do illi fœdus meum, pacem.*
Quidam uertunt. Do ei fœdus meū pace & quie
te ſempiterna: ut nemo. ſ. auferre poſsit: & de tā
to gradu eum deturbare. Poſſemus etiam inter
pretari & melius iudicio meo. Ecce do illi pactū
meum. ſ. ſacerdotij pacificum, ac ſi dicat, Do illi
ſacerdotium ex pacto meo cum eo, pacificum.
Cap 18 huius libri. Sed dices. Nonne iam patri dederat ſacerdotiū
in pactum ſalis? Quid ergo opus erat iterum da
re illi? Ad quod dico primō, hanc eſſe dn̄i cōſue
tudinem, polliceri ſæpius eandem rem, quando
magni momenti eſt, ad conſolationem eius cui
promittit: ut patet de regni perpetuitate, quod
ſæpius Dauidi pollicitus eſt: ut conſtat Pſal. 131.
Iurauit dn̄s Dauidi ueritatem. De fructu uētris
tui ponam ſuper ſedem tuam. Et. 88. in ſæculū
cuſtodiam miſericordiam meam: & pactū meū
fidele erit ipſi. Ponam in ſæculum ſemen eius: &
thronum eius ſicut dies cœli. Idem. 2. Semuelis.
7. Secundo dico poſſe ſacerdotium eſſe perpe-
tuum Aharoni & ſemini eius: ſed non per eun-
dē filium. Eſſet enim ſacerdotium nihiloſetius
perpetuum, ſi per Ithamar ſecundum Aharonis
filium ſucceſsio fieret, ideo promittit dominus
Pinechas, quod per ipſum continuetur ſacerdo
tiū: licet enim per primogenitos cōmuniter fie
ret huiuſmodi ſacerdotij ſucceſsio, innertebat
tamē dn̄s propter ſacerdotū peccatā huiuſmodi
ordinem, ut patet de Heli primo Semuelis. 2. un
de Exodi. 29. non dicit dn̄s, ueſtes ſummi ſacer-
dotis relinquendas primogenito: ſed quod ue-
ſtes ipſius Aharonis erunt filiorū eius poſt eum
ad ungēdum cum eis. Neque credo alicubi præ-
ceptum ne primogenitus ſummi ſacerdotis pa-
tri ſuccedat, licet cōmuniter ſic fieret. Poſſet etiā
addi tertius ſenſus, ſi teneamus ſalom non pacē
ſed integritatem (ut res habet) ſignificare: ut ſit
ſenſus. Ecce do illi pactum meum integritatis,
ut. ſ. nullo modo deficiat a ſemine eius. Adiun-
gi poteſt quartus iſte. ſ. Ecce do illi pactum meū
pacificū me illi exhibendo. Offendebatur enim
ſæpius dominus a ſacerdotibus, ut patet de Heli
loco citato, & deturbabat eos a miniſterio, quod
ſe nō facturum pollicetur Pinechas. Inter has ta
men. 2. quæ nō longe a. 1. eſt: uidetur germanior;
quam ſequēs ſententia approbat dicens. Et erit
ei & ſemini eius poſt eum, pactū ſacerdotij per-
petui. *Pro eo quod zelatus eſt pro deo ſuo.*
Eſt iſte zelus quædam ut ita dixerim inuidia ex
amore naſcens nimio, qua quis dolet amicū of-
fendi, aut in pſona aut in honore putans ſe ma-
xime lædi ſi amicus lædatur, & uerbū etiam in
uidere ſignificat. Dolebat enim maxime Pine-
chas, quod iſte princeps tam impudenter pro-
pter uile ſcortum: honorē dn̄i præſtaret idolo;
& ſua fœda libidine, illi eſſet iniurius. *Et expia
uit filios Iſrael.* Verbū etiam ſignificat linire,
& quaſi operiri: unde uerti poſſet. Liniuit ſuper
filios Iſrael ſeu texit: ne. ſ. dn̄s uideret eorū pec-
catum ad uindictam: iuxta illud Pſal. Beati quo
rum remiſſe ſunt iniquitates: & quorum tecta
ſunt peccata, ne ſcilicet ad uindictam uideātur.
Princeps domus patris Simonis. i. princeps
in domo Simonis q erat pater in Iſrael. Aut prin
ceps domus patrum qui a Simone ortum habe
bant. Sic quod ſequitur. *Filia Sur, principis
gentium.* ſ. illarum & princeps *domus patris,
pro patrum in Midian Anguſtiis affice.*
Significat ſarar proprie ligare & aſtringere: & ſi
militer anguſtijs afficere: quod qui anguſtijs
afficitur uideatur ligatus & aſtrictus animo
ſuo. *Quoniam anguſtiis affecerunt ipſi
uos fraudibus ſuis.* Dicunt Hebræi uerbum
nachal a quo nichlehē. i. fraudibus ſuis ſignifica
re cogitare malū corde: ex quo prouenit factū
malū aſtute. Et licet uerbū ponatur in aliquot
ſcripturæ locis, ſignificatio tn̄ eius non eſt plene

nōta hebræis. Diximus aliquid doeius ſignificatione Gene. 37. ubi dicitur, Vaijtnachelu, i. cogitauerũt contra eũ uidelicet Ioſeph: ut interficerent eũ Hieronymus uertit. Hoſtiliter egerunt. Et Malachiæ primo Maledictus nochel. i. doloſus. *Super rẽ Pehor.* i. in cauſa idoli, quod uobis colere fecerunt. *Et ſuper uerbũ Cozbbi filiæ principis Midianitarum ſororẽ eorũ.* i. & ſuper cauſam fornicatiõis carnalis illius fœminæ Midianitidis: quę fuit filia principis Midianitarũ & ſoror eorum ac ſi dicat. Percute Midianitas, quoniam nõ aperto marte, ſed ex inſidijs uobiſcũ egerunt in idololatria & fornicatione: præſertim cum Cozbbi filia principis. *Et percuſſa eſt in die plagæ ſuper cauſam Pehor* Sermo eſt de Cozbbi quæ fuit occiſa a Pinechas, in die qua dominus plagam in Iſraelitas miſit.

IN CAPVT. XXV. NVMERORVM ad morum uenuſtatem adnotatio.

CAepit populus fornicari, cũ filiabus Moab. Et ſi omni tẽpore ſeruus Dei, debeat fornicationẽ & uitia alia quantũ poteſt uitare, & ſibi proſpicere: tunc tamẽ maxime, cũ ſibi offertur occaſio peccãdi. Sunt enim multi uiri religioſi, qui religioſsime agunt, dum ſeſe illis nulla offert peccandi occaſio: qui facilime nacta occaſione cadũt. *Vocauerũt populum ad ſacrificia deorũ ſuorum* Peccatum (aıt Gregorius) qđ mox per pœnitẽtiam nõ diluitur: mox ſuo põdere ad aliud trahit. Sunt enim uitia quædã ſic colligata, ut quã primũ unum admittas aliud te inuadere neceſſum eſt. Trahit luxuria & libidinis ardor hominẽ, ad omnia quæ uult, etiã ſi maxima uitia ſint & peccata: quẽadmodũ legimus de Salomone; q cũ ſapiẽtiſsimus eſſet, deos Moabitarũ & Hãmonitarũ coluit, quoniã fœminis harum gentiũ ardẽſsimo amore copulatus eſt. Qua in re etiam docẽtur uiri, nõ nimiũ uxores diligere: præſertim cum ſciuerint eas ad aliquod uitiũ pronas eſſe. Legimus etiam de eodẽ populo Exodi. 3. quod poſtquã ſederat ad manducandũ & bibẽdum ſurrexerit ad ludũ. *Comedit populus. & adorauit deos earum.* Non diu eſſe poſſunt diuerſæ religionis & cultus, uir & uxor. Colere etiam ſolent homines eos, qui ſibi neceſſaria adminiſtrant: ſiue ſit alter homo ſiue ſit Deus, Videtur enim munus Dei & principũ eſſe, ſuis prouidere. Audi quid populus hic, dicat apud Hoſeam ca. 2. Vadã inquit poſt amatores meos, dantes panẽ meũ & aquas meas: lanã meam & linum meũ, oleum meũ & potũ meũ. Et apud Iſaiã ca. 3. Apprælıẽdet (inquit) uir fratrem ſuũ, familiæ patris ſui: dicens. Veſtimentũ tibi eſt: princeps eris nobis. Et dicet. Nõ ero dñs & in domo mea non eſt panis neque ueſtimẽtũ. Et Pſal. 22. Manducauerunt & adorauerunt, omnes pingues terræ: in cõſpectu eius cadent omnes qui deſcendũt in terrã. Sic nunc populus famelicus: cum ſibi a Moabitis cibaria oblata eſsẽt comederũt & adorauerũt deos earũ. Duæ ſunt uiæ (ait beat⁹ Bernardus ſuper Pſal. qui habitat) quibus homines facile perduntur. ſ. uia cõcupiſcentiæ & uia propriæ indigentiæ ſeu neceſsitatis: quare ſapiens conſulit nõ ire poſt cõcupiſcẽtias, & Pſal inſtantiſsime petit a ſuis neceſsitatibus liberari. Neq; nunc Iſraelitis neceſſaria deerant, quoniam ſingulis diebus manducabãt panẽ de cœlo miſſum: ſed quia delitiari uoluit, in peccatum maximum prolapſus eſt: quare docẽmur nõ quærere ciborũ dælitias, ſed contẽti his eſſe, quibus nos Deus uoluerit enutrire. *Accipe omnes principes populi, & ſuſpendere faciant eos dño.* Nõ ſunt tractandæ graues cauſæ ac negotia: ſine maturo cõſilio, etiam a ſapientibus: præſertim ubi interuenit cauſa mortis. *Licet* Moſes eſſet ſapiẽtiſsimus & deũ ad manũ haberet, noluit tñ ſine conſilio, homines occidere peccatores. Quod ſi principes ipſos ad ſuſpẽdiũ a dño damnatos intelligas attende, quantum ſit malum malos nõ puniri, quoniã propter huius rei negligentiam fuerunt gubernatores ſuſpẽſi. Quod autem ſequitur, dño, admonet, ſacrificiũ acceptiſsimum dño deo offerre: qui malefactorem & reum morti tradit ac ſuſpendit. Solebãt enim gentes cum dñs aliqua cõmuni plaga caſtigaret orbem: homines facinoroſos ac maleficijs famoſos, dijs ſuis iugulatos aut cõbuſtos offerre, tanquã ſi reipublice ſcoriam a cõmunitate reijcerent: ne eam amplius inficerent. *Occidite unuſquiſque uiros ſuos.* Oſtẽdit locus iſte unũquenq; iudicem plenam facultatem habere debere ad puniendum ſuos etiã extremo ſupplitio modo prius tractet rem cum alijs iudicibus. *Apppĩquare fecit fratri ſuo Midianitẽ ĩ oculis Moſeh.* Et ſi omnes peccatores a iudice punidẽi ueniãt: maxime tñ impudentes: & qui nõ uerentur in oculis omnium peccare. Simili mõ diſce, quã ſit fera libido: quod eo tẽpore peccata admittat, quo uiderit ea, in alijs caſtigare: & qui flagellis aliorum debuerat cohiberi, is uiceuerſa audacior ſit. *Et ipſi flebant ad oſtiũ tabernaculi eccleſiæ.* Sunt multi q cum peccata

Temperãdus amor etiam uxorius.

1 Regũ 11

Sacrificiũ domino acceptiſsimũ eſt peccatores punire

cata

cata uiderint aliorum: nõ dolẽt nõ flent, ſed qđ deterius eſt ridẽt: & gaudent: ſed cõſiderent iſti illud Ezechielis, quo uiri aliorum peccata gemẽtes, ſignari iubentur a dño: ut illis in die furoris dñi parcatur. Hoc enim debet eſſe munus piorum cũ peccata uiderint, flere. ſ. & pro peccatoribus ipſis orare. Audi quid huiuſmodi faciebat ſanctus Dauid. Prò dilectione mea aduerſati ſũt

Pſalm 108 mihi: & ego uir orationis eram. Et cõſidera hic quanto fortiora ſint uitia impiorum ad irritandum Deum: quam piorum lachrimæ ad placandum. *Et uidit Pinechas.* Expẽde quæſo quãto plus ualeat ad placandũ dñm uindicta & punitio, quam lachrimæ: ut illa placauerit dñm & ab ira reuocarit, quod lachrimę facere nõ potuerunt. Docẽtur etiam hic ſacerdotes præ cæteris zelare honorem Dei, ac punire eos, qui illi iniurij ſunt: maxime ubi miniſtri iuſtitiæ negligentes ſunt. Si quis amico tuo iniurius eſſet, ęgre ferres & ſi poſſes iniuriam uindicares: iniurias uero Dei tui facile diſsimulas: quo eum minus amico amare conuinceris. *Nõ conſumpſi filios Iſrael in zelo meo.* Omnia peccata maxime fugiẽda ſunt, illa tñ præ cæteris, quæ Dei honorẽ egregiõe tãgere uidentur, ueluti idololatria, ób quã pereũt iuſti cum impijs. *Ecce ego do ei pactũ meũ pacẽ.* Ecce quid ſacerdos lucraberis zelando honorem Dei: nempe ſacerdotij perpetuitatem. Nam quemadmodum qui iniurij ſunt, a ſacerdotio adepto deturbãtur ut patet de filijs Heli: ita qui honorant, in ſacerdotio firmantur. Habes etiam hic quod quemadmodũ impij ſibi & ſuis poſteris nocẽt, ita & pij ſibi & nepotibus bona lucrantur. Eſt & aliud quod aduertas, quam cito dñs retribuat honoris ſui miniſteria, & præclara geſta, ut diſcas in his quæ ad eius honorem pertinent miniſtrare ei. *Et nomen uiri Iſrael percuſsi Zimri.* Solet ſępius fama cõmunitatis, propter unius membri uitia periclitari: dũ uitiorum autbor & patrator ignoratur, ideo ſæpius expedit nomẽ eius ſcire, ne omnium fama propter illum male audiat. *Anguſtiis affice Midianitas.* Audis hic quã meritas pœnas det q̃ alios in uitia & peccata trahit, præſertim fraudibus, ut nõ ſe immunes putent, qui alios ad peccãdum decipiunt: neque tamen propterea excuſantur, qui aliorũ fraudibus ſe decipi facile permittunt.

IN CAPVT. XXVI. NVMERI: IVXta literam adnotationes.

L*Euate caput omnis congregationis filiorum Iſrael.* Hebraiſmus eſt leuare caput idem ſignificãs quod numerare capita: de quo priori huius libri capite diximus abũde. Solemus autem oues boues & alia pecora per capita numerare, ac dicere. Habeo tot capita boum & ouium, & putarem tunc temporis homines etiam per capita numerari eleuando ea. Vocat etiã dñs ſæpius in ſcripturis Iſraelitas oues. Pſal. Qui deducis uelut quẽ Ioſeph. Et apud Ezechielem ſæpius oues appellat, unde non mirũ quod eos per capita pecudum more iubeat numerare

Leuare caput, eſt Hebręis numerare

A filio. 20. annorũ & ſupra. Loco etiam citato diximus cauſam, quare Iſraelitæ numerabantur a 20. annis & ſupra & nõ infra, quam ſcriptura reddit. Primo Paralipo. 27. quia promiſerat dñs ſe multiplicaturum Iſrael ſicut ſtellas cœli, Numerabantur uero a. 20. & ſupra, quia tunc erant apti ad bellum. *Per domos patrũ.* Solebat enim ſic numeratio fieri. In domo Reuben q̃ uni⁹ familiæ pater eſt, ſunt duo aut tres uiri qui excedũt annum. 20. uel attingunt illum. Vel uocat domos patrum, domos principum qui erant ueluti capita familiarum. *In cõſinibus Moab* Admonui ſæpius nomẽ arbot, nõ ſignificare cãpeſtria, ut omnes tam noſtri quã hebræi, hic & ubique interpretati ſunt, nõ expendẽtes uerbi arab (quod eſt miſcere) ſignificationẽ a quo ereb. i. mixtio: & quia in cõſinibus ſeu extremitatibus regnorũ, uidetur eſſe mixtio unius ad aliud, uocantur cõſinia, arbot. i. mixtiões, quod ibi termini diuerſorum regnorum miſceantur. Et ideo ubicunq; dictio occurrerit, interpretare cõſinia ut dixim⁹. Si quęras huius numeratiõis cauſam, textus in fine capitis eam reddere uidetur dicẽs hos eſſe numeros Moſeh & Elhazar ſacerdotis, qui numerarunt filios Iſrael in cõſinibus Moab iuxta Iardẽ Ierecho, inter quos nõ fuit quiſquã de numeris Moſeh & Aharõ, qui numerarunt filios Iſrael ĩ deſerto Sinai. Dixit enĩ dñs eis. Moriẽdo moriẽtur in deſerto & quę ſequũtur: unde uidetur numeratio facta ut uiderẽt an inter eos eſſet aliquis ex his qui ex Ægypto fuerant egreſsi, ut ex pectaretur illius mors: ꝑpter iniurãdum dñi, qđ. ſ. nemo illorũ p̃ter duos, eſſet ꝓmiſſam terram ingreſſurus. Inuenitur etiã numerus iſte Iſraelitarum minor, quam fuerit illorum qui in deſerto numerati ſunt: quem diminutum dicunt hebræi ob frequẽtes plagas & incendia, quibus a dño cõſumpti ſunt in deſerto. Tribus uero Simhõ imminuta uidetur fere triginta ſeptẽ millibus uirorũ, quoniã hij fuerunt præcipui in cauſa cultus Pehor & fornicationis cum Midianitis,

nitis, quoniá ut uidetur ſequuti ſunt principé tribus: cuius textus meminit: & ab eo interfecti ſunt. Alios uero in alijs peccatis perijſſe credẽdũ eſt. *Quemadmodũ præcepit dominus Moſeh: & filiis Iſrael: qui egreſſi ſunt ex Ægypto.* Sanctes noſter paulo aliter uertit hunc locũ, ſua priori æditione ſic. Quemadmodũ præcepit dominus Moſeh: & filijs Iſrael qui egreſſi ſunt ex Ægypto & ſecundũ priorem interpretationem, clarus eſt textus: indicans Iſraelitas nũc numerandos a. 20. annis & ſupra: quemadmodũ iuſſi ſunt numerari in deſerto quando ex Ægypto egreſſi ſunt Sãtis uero textum ſic interpretare. Et filij Iſrael qui egreſſi ſunt de Ægypto. i. cũ egrederentur de terra Ægypti numerati ſunt ſ. antea: ſed prior ſenſus germanior eſt. *Reubẽ primogenitus Iſrael.* In ſupputationibus primogenitus ubique appellatur: ſed in bonis tranſlata eſt eius primogenitura ad duos filios Ioſeph. ſ. Ephraim & Menaſſeh: ut habetur primo Paralipomenon cap. 5. principatus uero ad tribũ Iehudah: quia cæteris uiribus fortior erat. *Nominati ſinagogæ.* Vocãtur uiri nominati ſinagogæ, proceres, quorum nomina in plebe erãt nota. Nos uſque hodie dicimus He hum homẽ nomeado. i. eſt uir famoſus & notus: quomodo noſter uulgatus uertit Gene. 6. Iſti ſunt potentes a ſæculo, uiri famoſi, quod hebraice habetur uiri nominis. Alij uertunt. Qui per ſua propria nomina, ad comitia uocabãtur: ſed prior expoſitio ſimplicior eſt. *Qui leuauerũt ſe contra Moſeh & cõtra Aharon.* Aut ſupra Moſeh & Aharõ. Quidã ex noſtris uertit Qui diuiſerunt ſe: ſed meo iuditio non recte, quoniã uerbũ nazah proprie ſignificat leuare & eleuare. Ieremiæ. 48. Date alã Moab, quia noſeteſe. i. eleuãdo eleuabit ſe. Hebræi quia uolãdo uolabit inde noſeh. i pluma ſic appellata quod auẽ leuet, uel facile a uẽto leuetur. Et nes. i. accipiter, ſic dictus quod uolãdo ualde eleuet ſe, & nullibi quod ſciam inuenitur ſignificare diuidere. Hebræi dicũt ſignificare uolare in 1. cõiugatione, in. 2. uero & tertia cõtẽdere & deſolare; ſed prior omnibus locis quibus uerbũ ponitur cõuenire uidetur. Dixi de ſignificatione huius uerbi Exodi. 2. &. 21. Et Leuitici 24. Dicuntur etiã ſe cõtra dñm eleuaſſe: quoniã inuertere uoluerunt quod dñs ſtatuerat: de duce & ſacerdote. *Fuerunt in eleuationem.* Aliqui uertunt. Fuerũt in ſignũ. ſ. alijs, ne de cætero auderẽt ſacerdotiũ ambire, & principatũ. Alij fuerũt in ſignũ nõ ipſi quidẽ, ſed eorũ thuribula: quoniã ca. 16. huius libri dicitur. Quoniam ſanctificatæ ſunt. ſ. laminæ: & erũt in ſignũ filijs Iſrael, & uidetur melior interpretatio: quoniã licet nes ſignificet proprie eleuationem, ſignificat etiam uexillum ſeu ſignum, quod ſoleat eleuari ut uideatur. Poſſet etiam eſſe ſenſus. Et fuerunt ad eleuationẽ: quoniam thuribula eorũ eleuata ſunt & poſita ſup altare holocauſtorũ: ſed priorẽ ſenſum uidetur litera amplecti. *Filii Choroch nõ ſunt mortui.* Videtur ex hoc loco colligi Chorach nõ periſſe, queadmodũ Dathã & Abirõ, q fuerũt a terra abſorpti, Chorach uero cõbuſtus uidetur cũ ducentis quinquaginta uiris, quoniã Moſeh præceperat illi, ut ipſe cũ ſuis ducẽtis quinquagita ſuffitũ offerrẽt. Nã textus ca. 16. dicit. Et aperuit terra os ſuũ, & deglutiuit eos & domos eorũ: & omnes homines qui erãt ipſi Chorach, & omnẽ ſubſtantiã, ubi inſinuare uidetur, homines & ſubſtantiã domus Chorach, perijſſe inhiatu terrę, ſed nõ ipſum: & forte ideo dixit homines domus eius perijſſe, ut oſtendat filios nõ fuiſſe a terra abſorptos ut hic explicatur. Si uero teneamus eũ cũ omnibus ſuis fuiſſe abſorptũ: miraculoſe filij uidentur ſeruati: ſed litera hæc magis applaudit priori expoſitioni, ut. ſ. nõ fuerit Chorach a terra cũ cæteris abſorptus. Sic enim habet. Iſte eſt Dathã & Abirã, q nominati erant in cõgregatione, qui leuauerũt ſe contra Moſeh & Aharõ. In cõgregatiõe Chorach, quãdo leuauerũt ſe cõtra dñm. Et aperuit terra os ſuũ, & deglutiuit eos. ſ. Dathã & Abirã. Et Chorach dũ moreretur cœtus dũ comederet ignis ducẽtos quinquaginta uiros. ſ. cõbuſtus eſt: & fuerũt. ſ. ipſi aut eorũ thuribula ĩ ſignũ. Et quia filij eius nõ obtulerãt cũ iſtis. 250. uiris incẽſum dño euaſerũt incẽdiũ. Vnde textus duo hic nobis explicat. Alterũ Chorach fuiſſe cõbuſtũ, nõ abſorptũ a terra. Alterũ filios eius nõ fuiſſe mortuos cũ eo, quoniam nõ fuerãt participes criminis: & tũc nõ eſt opus miraculũ quo euaſerint fingere: & hæc meo iuditio ẽ ueritas. Qui uero dicũt eũ abſorptũ, hũc textũ ſic legũt. Et aperuit terra os ſuũ, & deglutiuit eos. ſ. duos, & etiã Chorach: dũ moreretur cœtus & dũ comederet ignis uiros illos. 250. ſed litera hebraica procul dubio magis fauet ſuperiori expoſitiõi, q̃ Sãtes & Mũſterus ſequũtur ĩ ſuis æditiõib⁹. Nã Mũſterus uertit Chorach uero fuit ĩ morte illi⁹ cõgregatiõis, qñ ignis deuorauit. 250. uiros. *Iſti ſunt numeri filiorũ Iſrael. 600. milia & mile. 700. 30.* Priori capite huius libri ſcriptum eſt, Iſraelitarum numerum aſcendiſſe, uſque ad ſexcenta triginta milia quingẽtorum & quinquaginta: quare cõ-

An Chorach fuerit a terra abſorptus uel potius. cobuſtus.

ſtãt

ſtat nūc numerum priorem diminutū ad uiginti octo milia octingētos uiginti: qui ut diximus mortui ſunt in cladibus deſerti. *Iſtis diuidetur terra per hæreditatē: ſecūdum numerum nominum.* ſ. in terra Chenaham ſecundū numerum nominum. ſ. patrum familiarū & uidetur quod iſti diuidebant alijs particularibus Ioſuah enim. 15. habetur ſortes fuiſſe per familias eorum. *Multo multiplicabis hæreditatem: & pauco diminues hæreditatē eius.* Senſus eſt quod ſecundū quod familia erat magna uel parua: multiplicabatur aut minuebatur hæreditas: ut par erat. *Viro ſecundū os numerorum eius: dabitur hæreditas eius.* Sic in hebræo eſt & eſt ſenſus. Vnicuique familiæ dabitur hæreditas: prout exegerit uel petierit numerus ipſius. Aut prout fuerint ora comedentia ſeu numerus orū comedentiū: ſed prior ſenſus ſimplicior eſt. Nos uſq; hodie dicimus, agrū exigere aut petere tot modios ſeminis. Iſtum hominem exigere tot ulnas ſeu mēſuras panni ut ueſtiatur: de quo ſchemate diximus in hebraiſmis. *Tamen cum ſorte diuidetur.* Non dabatur unicuique illa terræ portio quā uolebat: ſed ſorte accedebat ei: ut. ſ. illam portionē quiſque haberet: quæ illi ſorte contigiſſet. Sors autē ſecundum Hebræos hoc modo fiebat. Scribebātur in 12. ſchedis. 12. nomina filiorum Iſrael, in alijs uero. 12. termini terræ promiſsionis: & hæ duplices ſchedæ mittebantur & permiſcebātur in ſcrinio: tollebantque ſinguli principes tribuū duplicem ſchedā, & qui terræ terminus cū ſcheda ſuæ trib⁹: illi obueniebat: is illi decernebatur tribui. *Per nomina tribuū patrū ſuorū: hæreditatem accipient.* Dicebatur enim, Iſta eſt ſors filiorum Reuben: iſta filiorum Simonis. Vide practicam huius præcepti Iehoſuah. 15. & ſequentibus: ubi deſcribuntur ſortes omnium tribuum. *Iuxta os ſortis diuidetur.* ideſt, prout ſors exegerit, aut prout ſors dixerit diuidetur: aut ſicut ſorte contigerit uel euenerit: neque ſolum in communi, ſed etiam inter particulares ſorte diuidebatur. *Inter multum & paucū.* Ideſt, inter magnam & paruā multitudinem: ſeu inter multos & paucos homines. *Quā peperit ipſi Leui in Ægypto.* Subaudi uxor eius. Conſtat autem ex hoc loco, Iochebet fuiſſe in Ægypto genitam & Leui in Ægypto genuiſſe. *Dum appropinquare facerent ipſi ignem alienū.* Non tam proprie uertas. Dum offerrent, quoniam ignis non offerebatur Deo ſed thimiama quod in igne cōburebatur, & uerbum Charab proprie ſignificat appropinquare potius quam offerre, licet poſsit ſuſtineri dum offerrent. *A filio menſis & ſupra.* Alio modo numerabantur leuitæ in Iſrael: & alio aliæ tribus: quoniam aliæ a. 20. annis & ſupra, Leuitæ uero a filio menſis: ut plures uiderentur, aut quia a pueris erant domino ſanctificati. Aut melius quia erant dati Deo pro primogenitis, quæ domino poſt menſem offerebantur. *Iſti ſunt numeri Moſeh, & Elhazar.* i. quos ſupputarūt Moſeh & Elhazar. Nam alij numeri dicebantur Moſeh & Aharon, quoniam illi fuerant authores ſeu miniſtri alterius ſupputatiōis. *In cōfinibus Moab.* Sic melius uertas, quā in cāpeſtribus Moab ut ſæpius admonuimus. *Super Iardē Ierecho.* i. Super Iarden qui pertinebat ad Ierecho aut prope eam erat. *In iſtis nō fuit quiſque de numeris Moſeh & Aharon.* i. inter iſtos numeratos, non fuit uir de numeratis a Moſeh & Aharon in deſerto: quoniam uoluit dn̄s oſtendere ſe impleſſe quod iurauerat, quod. ſ. nemo illorum qui mirabilia eius in Ægypto uiderat, eſſet ingreſſurus promiſſam terram: duobus exceptis.

Iochebet in Ægyptogenitā

IN CAPVT. XXVI. NVMERI AD morum compoſitionem adnotata.

ET fuit poſt plagā. Dixit dominus ad Moſeh leuate ſummā. Summe dn̄s deſiderat ut ſoli boni in mūdo ſint: qui ei dū uiuūt ſeruiūt & adminiſtrant: malos uero, cupit e mūdo eliminari. Ad hoc peſtes, ad hoc fames, & aliæ hominū clades, ut ablata rubigine ex argento, exufflatis ex area paleis, triticū maneat, qd in horreo dn̄i cū gaudio colligatur. Similiter diſcāt ex hoc loco mali, non eſſe numerādos ſed ſegregandos a bonis: tanquam hædos ab ouibus. Hac de cauſa, nō numerantur hic boni niſi poſt impiorū morrē & ablationē: quibus in ira ſua iurauit; quod nō eſſent in requiem ſuam intraturi. *A filio 20. annorū & ſupra: omnē egredientem ad pugnam.* Non uult dominus ignauos, & qui ad pugnandū nō ualeant: pueros & effeminatos reſpuit, neq; ad numerum uenire pmittit. Nolite aut Paulus pueri effici ſenſib⁹: ſed malitia paruuli eſtote. Et Iſaiæ. 3. Dabo pueros prin Primæ ad Corin. 14

cipes eorum : & pueri dominabuntur eis. Expendit etiam hic rabbi Selomoh quãtum Deus dilexit plebem ſuam: quam tam frequenter iuſſerit numerare. Vtinam domine Deus: me in numeris tuis iubeas tandem inueniri : ut te me curare ſentiam quaſi rem dilectam. Cõſiderae etiam hic, ad quid iſti numerentur: ne uidelicet rebelles domino, promiſſam ingrediantur terram. Quid aliud ioſinuare uidetur locus iſte, quam ut tollatur impius, ne uideat gloriam Dei? Non intrabit illuc aliquid inquinatum, omnia oumerabuntur & expendentur & eligentur : ne cootingat malos bonis admixtos intrare. *Ipſi ſunt Dathan & Abiram*. Audis ad quid mali in computum ueniant, ſi contingat eos aliquando inter bonos numerari : nempe ut illorum peccata refricentur & commemorentur : & ſicut bonis dum ad memoriam reuocantur, ſua præclara geſta iunguntur: ita malis ſua facinoroſa. Audi quid beatus Ioannes dicat de Maria, cum poſt facinus præclarum quo ſuorum peccatorum ueniam obtinuit, eius in ſua hiſtoria meminit cap. 11. Cum enim dixiſſet fuiſſe quendam Lazarum ex caſtello Mariæ & Marthæ ſororum eius: addidit. Hæc (inquit) eſt Maria quæ unxit dominũ unguento, & exterſit pedes eius capillis ſuis: cuius frater Lazarus infirmabatur. Et iterum de malis habes Gene. 26. Iſte (inquit textus) eſt Sibbeon, qui inuenit mulos in deſerto : dum paſceret aſinas patris ſui. Et infra de Her & Onan. Et mortuus eſt Her & Onan in terra Chenahã. Idẽ de Nadab & Abihu filijs Aharon: de quibus dicit. Et mortuus eſt Nadab & Abihu dum offerrent ignem alienum. *Quando diuiſerunt ſe contra dominum*. Non dicit textus eo loco quo ſimultatem iſtorum aduerſus Moſeh & Aharon tractat, iſtos aduerſus dominum, ſed aduerſum duces ſe erexiſſe: ſed ut cognoſceres, idẽ eſſe cum ſeruis, & cum domino ſimultatẽ exercere: explicuit hic, eos cum domino ipſo contendiſſe: ut intelligas quod qui eos audit, audit eũ: & qui eos ſpernit Deum ſpreuiſſe. *Et fuerunt in ſignum*. Non ſolum in uita pſoſunt impij pijs & bonis ſed etiam in morte. Audi quid ethnicus poeta dixerit. Biblis (inquit) in exemplo eſt, ut ament conceſſa puellæ. Et Iſaiæ. 65. Ecce ſerui mei clamabunt præ iocunditate cordis: & uos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione ſpiritus ululabitis. Et dimittetis nomẽ ueſtrum in iuramentum electis meis: & interficiet uos dominus Deus. *Et filii Chorach non ſunt mortui*. Cõmẽdat locus iſte miſericordiã & pietatẽ dñi, q̃ in medio iræ ſuę recordatur miſericodiæ. Eſt etiã magna filiorũ & nepotũ cõſolatio, ſi ſciãt ſe nõ daturos ꝓ parẽtũ ſceleribꝰ pœnas, niſi ſint eorum in malo imitatores. Nã quẽadmodum iuſtorum ſemen, non recipit aliquid lucri, ex iuſtitia ſuorum parentum, ſi non ſit iuſtum: neque prodeſt iniquis filijs, parentũ ſuorũ iuſtitia, ita non obeſt pijs iniuſtitia maiorum. *Multo multiplicabis hæreditatẽ: & pauco diminues* Sic æquitas & iuſtitia exigere uidentur: nũc uero unus uult omnia habere. Veh (ait Iſaias) qui coniungunt domum domini: & agrũ agro appropinquare faciũt, adeo, ut nõ ſit locus alijs. Et oun habitabitis uos ſoli in medio terræ? *Verũtamen per ſortẽ diuidetur terra*. Cõſidera ſapientiam dñi. Solent homines etiam iudices, hominum acceptare perſonas, & inæqualiter bona & mala diuidere : ſors uero humanorũ affectuũ expers eſt: ideo æquius quã homo diuidit & partitur. Hac de cauſa ſapientes gentiũ, uolũt iudices legibus potius quã placitis iudicare, quoniã leges huiuſmodi paſsionibus nõ afficiuntur. *Omnis maſculus a filio mẽſis & ſupra*. Quid hoc eſt dñe, ut prophanos iubeas ſupputari a filio. 20. annorũ & ſupra, ſacerdotes uero & Leuitas a filio mẽſis: neque uelis eos inter ſæculares ſupputari? Vt nos doceas quid interſit inter miniſteriũ tuũ, & miniſteriũ mũdi Paucis homo eget ut mũdo ſeruiat, multis uero ut ſeruiat Deo ſuo. A pueritia diſcẽdũ eſt qualiter deo ſeruias: ſufficit uero ſi ab homine diſcas mũdo adminiſtrare: nũc uero omnia inuerſa ſunt. Nutriũtur a pueris homines in aula regia: ut principi poſtmodũ melius ſeruiãt: ab aula uero iam uiri & ſenes uocãtur ad dñi miniſteria. Poſtq̃ enĩ uires abſumpſerint in domibus regũ: ſenes mittũtur ad miniſteria Dei & regias ceremonias in eccleſiam introducunt: ita ut hodie eccleſias, regum potius aulas quam cultus diuini domos iudicare poſsis. Non ſunt autẽ miniſtri dñi inter alios numerati, ut diſcãt quã lõge mores illorũ ab iſtorũ moribus debeant ſeparari. *Non fuit eis data hæreditas in medio filiorum Iſrael*.

Quis nũc, ſacerdotũ & miniſtrorũ Dei auaritiã taxabit. Inhiãt tẽporalibus lucris, ꝑdia & ſæculares ambiũt honores: & eſt ſicut populus ſacerdos. Vaca ſacardos deo, neq; timeas indigẽtiam. Nõne ampliſsimã deũ hæreditatẽ habes? Quid aliam uis habere? *Inter iſtos nõ fuit quiſquã de numeris Moſeh & Aharõ*. Seruat dñs huiuſmodi diſcrimẽ ad ingreſsũ in terrã. Cauendũ

ualde

Quidã ad bonũ, alij ad malum ſuũ numeratur Apocalipſis 21

Ouuidius

ualde eſt, ne cũ ad oſtium uitæ ingreſsũ peruene ris moriaris: neque tibi ingredi permittatur. Memento uirginum fatuarum, quæ cum ſero ad portam ueniſſent audierunt. Amen dico uobis neſcio uos. Gignit etiam deſertum filios cœleſti hæreditati, non autem Aegiptus.

Matt. 25.

IN CAPVT. XXVII. NVmerorum iuxta literam annotatio.

ET appropinquauerunt filiæ Selopchad filii Chepher filii Gilhad filii Machir. Quia Dominus ſuperiori capite dixerat. Iſtis. ſ. numeratis diuidetur terra, neque fuerant niſi uiri numerati: manebant fœminæ quarum pater non haberet maſculos filios ſine hereditate parentum, ideo iſtæ fœminæ acceſſerunt ad Moſeh inquirentes an deberent hæredes fieri: poſtquàm non habebant alios fratres *De familiis Menaſſe.* i. qui Selopchad erat de familiis Menaſſeh. Poſſet etiam uerti. Pro familiis Menaſſeh & ſenſus eſt, iſtas ſtetiſſe coram Moſeh: ut agerent cauſam familiæ Menaſſe. Sed quia ſequitur. Et hæc nomina filiarum eius: prior ſenſus ſimplicior eſt. *Ad oſtiũ tabernaculi conuentionis.* Aut quia ibi ſedebat Moſeh ad iudicandum, aut ut deferret Domino cauſam illarum; uoluerunt coram Domino ſuam agere cauſam. ſolebat enim Dominus oſtium tabernaculi accedere; ad colloquium cum Moſeh & ad iudicium. *Quoniam in peccato ſuo mortuus eſt: & filii non fuerunt ei.* Non conſtat quo peccato iſte mortuus fuerit, licet hebræi dicant fuiſſe illũ, qui lapidatus eſt, quoniã ligna colligebat in ſabbato, ut patuit capite decimo quinto huius libri. Alii dicunt eum ob murmura in Deum fuiſſe à ſerpentibus morſum. Forte etiam mortuus eſt in peccato infidelitatis, quoniam de eo, ſimili loquendi modo loquitur Chriſtus Ioannis octauo. Niſi (inquit) credideritis quia ego ſum, moriemini in peccato ueſtro, ſcilicet infidelitatis. Aut in peccato ſuo quo cum aliis peccauit murmurando cum exploratoribus ob quod omnes qui de Aegipto exierant: priuati ſunt ingreſſu terræ promiſsionis. Et nititur oſtendere eum non fuiſſe indignum hæreditate neque emeruiſſe ut ſic ea priuaretur, quoniam ſeditioſi digni erant qui hæreditate priuarentur tã quàm maieſtatis diuinæ læſæ rei. Poſſet etiam accipi peccatum pro peccati pœna ut, ſepius in ſcriptura accipitur, & ſenſus erit: quoniam in peccato ſuo, id eſt in clade qua alii mortui ſũt, mortuus eſt. Germanior tamen ſenſus eſt, intelligere eum aliquod priuatum peccatum cõmiſiſſe ob quod ille mortuus ſit. Vnde ſenſus uerborum eorum eſt. Licet pater noſter mortuus ſit propter peccatum ſuum priuatum: nõ tamen fuit mortuus propter ſeditionem, aut cum Deo ſimultatem: ob quam mereamur nos hæreditate eius priuari. *Vt quid diminuetur nomen patris noſtri: de medio familiæ eius, quia non eſt ei filius?* Vertunt hic aliqui pro minuetur auferretur: ſed nõ tã germane: quoniam in qualibet familia nominabantur omnes qui de tali familia erant, ut illis hæreditas daretur: & qui ſine filiis obiiſſet, minuebatur nomen eius, ſeu deerat à numero aliorum. Et uerbum gara, ſignificat proprie minuere. Dum uerò nomen in familia deficeret, deficiebat etiam hæreditas. *Date nobis hæreditatem.* Melius poſſeſsionem. Verbũ acham proprie ſignificat comprehendere, & achuzzah tentionem ſeu comprehenſionem: ut Exodi decimo quinto multis authoritatibus probauimus. *Appropinquare fecit Moſeh iudiciũ coram Domino.* Accipitur hic iudicium pro cauſa ſeu petitione iuſta: qua ſibi ius dici petebant in cauſa ſua. *Rectum filiæ ſelopchad loquuntur.* Verbum chun à quo chen quod hic Sanctes rectum uertit: proprie ſignificat certificare uel certum ac firmum eſſe ſeu firmare: Iob trigeſsimo primo. Vaiechnonu, id eſt firmauit nos in uulua una. Et Geneſis quadrageſsimo primo. Quia nachon, id eſt certa ſeu firma eſt res. Idem Exodi octauo. Et Prouerbiorum duodecimo. Non iichon, id eſt firmabitur ſeu ſtabilietur homo in impietate. Et capite decimo ſexto. In iuſtitia iichon, id eſt firmabitur ſeu ſtabilietur ſolium: unde hic uerti poſſet. Certum filiæ Selopchad, ac ſi dicat: non mẽtiuntur. ſumitur etiam aliquando certum ꝑ iuſto: quoniam quod iuſtum eſt adæquat rem quæ iuſta dicitur. Alii uertunt. Sicut loquutæ ſunt filiæ Selopchad: ſic dando dabis eis poſſeſſionem in medio fratrum patris ſui: & litera acceptat hanc expoſitionem: ſed prior mihi magis arridet. *Dabitis hæreditatem fratribus eius.* Æquiſsima lex, ut frater fratrem hęreditet: & non relinquat extraneis hæreditatẽ. *Dabitis hæreditatẽ eius, propinquo eius:* qui

qui eſt propinquus ei, de familia eius: & hæreditate accipiet eam. Dictio hebraica ſcheer, ſignificat reſiduũ potius quàm propinquum, quemadmodum ſcaar uerbum, remanere, reſiduũ eſſe. Vocat autem hebraiſmus (ut Leuitici decimo octauo admonuimus) omnes conſanguineos unam maſſam ſeu carnem: quæ in tot diuiditur, quot fuerint conſanguinei: & quiſque illorũ uocatur reſiduũ illius maſſæ carnis. Addit autem poſt reſiduum, propinquum, quoniam quanto propinquior eſſet ille conſanguineus, tanto magis ad ipſum pertinebat hæreditas. Vnde melius clauſulam uertas. Dabitis hæreditatem eius reſiduo eius, ſeu ei qui reſiduus fuerit de carne eius, nempe propinquiori eius. *Et erit filiis Iſrael in ſtatutũ iudicii,* id eſt in legem per quam iudicabunt de cætero iudices: aut in ſtatutum ad iudicandum: uel in ſtatutum iuſtum. Aliqui uertunt firmum & inuiolabile: quod nullus iudicum poterit immutare. *Aſcende ad montẽ Habarim iſtum.* Sunt Habarim montana ſecundum Iordanis tractum, ab oriente Ierecho, à Moabitis incipientes, & uerſus montes Gilead in longum protendebantur, atque ſuo limite terram Amorreorum, quam duabus tribubus Moſeh diſtribuit, ab Hammonitis ſeiungunt. *Videbis eam: & colliges te ad populum tuum: etiam tu, quemadmodum collegit ſe Aharon frater tuus.* Admonuimus capite uigeſsimo huius libri, ubi de morte Aharon loquutus eſt textus: colligi ad patres ſuos, aut ad populum ſuum, hebraiſmũ eſſe: ſignificans congregari ad ſtatum defunctorum, unde ſenſus eſt, morieris quemadmodũ omnis populus tuus mortuus eſt, aut colliges te ad ſepulchra tuorum, quoniam illo tempore, omnes qui erant ex eadem familiã: ſepeliebantur eodem ſepulchro. Quod uero ſequitur Etiam tu: ſtatim clauſula ſequenti explicatur ſ. Quemadmodum Aharon frater tuus. Non eris eo maior in hac re: ſed ſicut ille mortuus eſt & non intrauit terram: ſic neque tu. Et uerba uidentur emphaſim habere: ac ſi dicat. Etiã tu qui mihi tam charus & familiaris es: & forte protulit Dominus uerba hæc concuſsis ſuæ miſericordiæ uiſceribus. *Eo quòd amari fuiſtis ori meo, in deſerto Sin.* Noſtri fere omnes uerterunt. Quemadmodum rebelles fuiſtis ori meo: ſed dictio marah & marar proprie ſignificant amarum eſſe: & amaricari. Nos dicimus. Deſtes me deſgoſto, & uidetur hebraiſmus ſignificans. Non feciſtis quod præcipiebã uobis, quod eſt eſſe rebellem: & tunc ſenſus à noſtris redditus eſt. Et rebellare plus ſignificat quàm non obedire: quia ſignificat obſiſtere præcipienti. *In contentione cœtus, ad ſanctificandum me in aquis: in oculis eorum,* id eſt dum cœtus contenderet uobiſcum, ſuper ſanctificatione mea. Aut melius. Quemadmodum rebelles ſeu amari fuiſtis ori meo in deſerto Sin, in contentione cœtus: ad ſanctificare faciendum me, id eſt non faciendo me ſanctificari à populo. Nam ut capite uigeſsimo diximus attribuendo miraculum poteſtati ſuæ, minus ſanctificarunt Dominum: non oſtendendo opera eius ſeparata ab omnibus aliis. Vide citatum caput, ubi uerba exacte expoſita ſunt, licet obſcura ſint: & eſt hic negatio ſupplenda. Fuiſtis inquãm amari aut rebelles, ad ſanctificandum me, id eſt non faciendo me ſanctificare ab eis, aut non ſanctificando me uos, oſtendendo opus miraculi eſſe meum. *Præficiet Dominus Deus ſpirituum, omni carni uirum ſuper cœtum,* id eſt præficiat Dominus Deus qui dat ſpiritum aut author eſt ſpiritus omni carni: uirum ſuper cœtum. Et uocat Dominum ſpiritum omnis carnis, ſeu authorem ſpiritus uniuerſæ carnis: quoniam ſpiritũ poſtulabat uiro præficiendo. Solebat enim dominus cum aliquem præficiebat populo ſuo, dare illi ſpiritum ſuum: ut patet de ſeptuaginta ſenioribus, quos præfecerat ut capite undecimo huius libri dictũ eſt: & de Sinſone, Saule & Dauide. Aduerte autem hic, quòd uerbũ pachad quod hic uertimus præficiat, ſignificat proprie recordari & numerari: quòd numerãtem oporteat recordari numerorum præcedentium, quibus ſequentes adiungit. Vnde optime hic uertas. Poſtquám Dominus meus decreuit me hic occumbere: recordetur uiri quẽ ponat ſuper hanc congregationem. Quia tamẽ hebræi addunt præficere, admittenda etiam erit hæc ſignificatio. *Qui egrediatur ante eos: & qui ingrediatur ante eos.* Hebraiſmus eſt, id eſt qui ſit dux, cuius eſt egredi & ingredi ante ſuos, & eſt quaſi methaphora à paſtoribus deſumpta, qui egrediuntur & ingrediuntur ante oues, ut patet Ioannis decimo & hic ſtatim explicatur. *Et qui educat eos,* ſcilicet hinc *& introducat eos* in ꝑmiſſam terram. *Cape tibi Iehoſuah filium Nun, uirum*

rum in quo eſt ſpiritus Dei, id eſt coniunge eum ad te. Dicit autem in eo eſſe ſpiritum Dei:quoniam in explotatione terræ,alius ſpiritus fuit in eo quàm fuerit in alijs exploratoribus, ut patet de Chaleb capite decimo quarto huius libri. *Et coniunges manum tuam ſuper eum,* id eſt iunges manus tuas, ſeu coniunctas manus tuas pones ſuper eum, ſcilicet ad miniſtrandum illi ſpiritum meum, quemadmodum faciebant apoſtoli cùm daturi erant alicui ſpiritum ſanctum. Aut coniunges manũ tuam, ſcilicet capiti eius, & uidetur melior ſenſus. Aduerte autem quòd iſte ſpiritus,erat ſpiritus prophetiæ, quemadmodum legimus de ſenioribus capite vndecimo, & de alijs quos diximus: cum quo intellige ſibi dari ſpiritum fortitudinis, ut patet de Sinſone, & prudentiæ & ſapientiæ ad rempublicam gubernandam. *Præcipies ei,* ſcilicet quæ acturus ſit, docendo quomodo ea faciat quibus opus fuerit. *Et dabis de laude tua ſuper eum.* Verbũ iadah duo hebræis ſignificat, ſcilicet proiicere & laudare ſeu confiteri confeſsione laudis: & iuxta utramque uerbi ſignificationem poteſt locus dupliciter reddi. Primo ſic. Et dabis de laude tua, id eſt de gloria & authoritate tua illi, & per gloriam aliqui intelligunt inſignia q̃dam dignitatis: ut ſolent geſtare duces: ſed melius per gloriam authoritatem intelligas, ut eũ quaſi populo deſignet ſuum ſucceſſorem. Secũdo. Et dabis ei de deſcenſu tuo, id eſt de ſpiritu qui deſcendit ſuper te, quando te ducem conſtituit: & uidetur ſenſus germanior. Quidam tamé interpretantur. Dabis ei de deiectione tua, id eſt humilitate, quæ uirtus Moſeh laudabilẽ & glorioſum ualde reddidit, neque ſenſus diſplicet. Quod autem uerbum ſignificet proiicere & deiicere, conſtat Ieremiæ quinquageſsimo ubi dicitur. Iedu, id eſt proiicite in eam ne parcatis iaculo. *Vt audiant eum omnis cœtus filiorum Iſrael.* Videns enim populus Moſeh omnem ſuam authoritatem illi dare ex mãdato Domini: audierunt eum & obedierũt ei. *Et interrogabit illi, cum iudicio ſeu in iudicio Vrim.* Collegerunt ex hoc loco aliquĩ rabbini, quòd in pectorali iudicii in quo erant Thumim & Vrim cognoſcebat ſacerdos reſpõſa Domini & uoluntatem eius: quorum ſententiam refellimus Exodi uigeſsimo octauo ſed cum ſacerdos Dominum conſulebat, oportebat eum habere pectorale iudicii, in quo erant illuminationes, id eſt lapides illi præcioſi rutilantes, & quaſi illuminantes. Neque textus dicit hic. Petet uel interrogabit Vrim ſeu iudiciũ Vrim: ſed petet uel interrogabit illi, ſcilicet Iehoſuah, id eſt pro eo, cum iudicio, id eſt pectorali iudicii Vrim, id eſt in quo ſunt illuminationes ſeu lapides prætioſi rutilantes. Figmentum enim iudæorum puto, dicere quòd ſacerdos in lapidibus videbat reſpõſa, quoniam lapides non erant tam magni ut in eis poſſent omnia ſcribi aut legi. Tum quia legimus Deum dixiſſe ſacerdoti aut conſulenti, quod uolebat, non ſcripſiſſe in lapidibus præcioſis: acſi dicat. Cum aliquid arduum illi agendum fuerit, ſtabit ante Elhazar: qui petet illi, id eſt pro illo cum pectorali iudicii, in quo eſt Vrim coram Domino reſponſum Domini. Debebat enim ſacerdos Deum, eo ſtante & præſente conſulere. Et aduerte Deum noluiſſe eum admittere ad eam familiaritatem qua Moſeh, cui non per ſacerdotem ſed per ſeipſum loquebatur. *Et iuxta os eius,* ſcilicet Domini, & per os intellige præceptum: acſi dicat ad eius imperium egredientur & ingredientur, ſcilicet Iſraelitæ & ipſe Iehoſuah. Aliqui hoc ad ſacerdotem referunt: ad cuius imperium princeps & populus debebat egredi & reuerti, quod etiam uerum eſt: quòd ad eius imperium pendens à conſultatione Domini non abſolute. Quod autem ſequitur. Et omnis congregatio: uult dicere quòd non ſolum ſinguli obtemperabunt p̃cepto Domini & Iehoſuah: ſed etiam totus populus ſimul. *Et coniunxit manus ſuas ſuper eũ,* id eſt admonuit manus ſuas capiti eius. Et putarẽ hinc ortam impoſitionẽ manuum quæ fiebat in primitiua eccleſia, ne rem nouitiam putes cæremoniam illam. Neque cõſtat quid ei mandauerit: ſed credendum eſt mãdaſſe illi, ut ſemper ſequeretur imperium Domini, & populum in officio contineret: & id genus alia, quemadmodum homines morituri mandare ſolent filiis & ſucceſſoribus ſuis: ut patet primo Regum primo de Dauide cũ moreretur.

IN CAPVT. XXVII. NVmeri ad morum ornatum annotata.

E*T appropinquauerunt filiæ Selophchad.* Taxant aliqui principes, quòd non

non omnia legibus ſuis ſtatuant & diſponant: cum uideamus etiam Deum non omnes caſus qui poterant accidere deciſiſſe: conſulto enim noluit multiplicare leges: quòd ipſe ad manũ eſſet, quem facile per ſacerdotẽ conſulere poſſent: quod etiam docet principes facere: occurrentibus tamen caſibus deciſione & lege debere ſuccurrere. Admonentur etiam iudices audire non ſolum uiros, ſed fœminas: & ad omne hominum genus paratos eſſe. Neque debet fœmina etiam iuuencula cum uerã fouet cauſam & iuſtam: uereri faciem iudicis, eiuſque tribunal accedere. *Ipſe non fuit in medio cõgregationis qui cõuenerunt aduerſus dominum: ſed in peccato ſuo mortuus eſt.* Habes hic primum, hominem ob crimen læſæ maieſtatis diuinæ, perdere omnia bona ſua: neque filios, talibus in ſuis bonis ſuccedere. Secũdo eſſe alia peccata, quæ filiòs non priuant hæreditate parentum. Tertio quàm magnum malum ſit ſimultatem cum Domino exercere, eſſeque illi rebellem: quod hominem retrahit ne audeat à Domino aliquid petere, aut coram eo apparere. Habes quarto filias parentibus ſuccedere in defectu filiorum. *Accedere fecit Moſeh inditium eorum coram Dño.* Timidi ualde eſſe debent iudices in iudicando, maxime cum facile ſuperiorem conſulere poſſunt. Vbi etiam conſidera Moſeh humilitatem & Dei noſtri dignationem, ille neque minimã cauſam inconſulto Deo uoluit iudicare, Dominus uero etiam ad minima decernenda dignatus eſt reſpondere. *Rectum filiæ Selophchad loquũtur.* Vide q̃ bonũ ſit iuſtã cauſã ad dei iudiciũ deferre, quoniã laudãtur iſtæ fœminæ quòd recta coram Domino loquantur; tu uero cum iniuſtam cauſam foueris, time eam deferre ad iudicium Dei, time dicere. Videat Dominus & iudicet. Sunt enim aliqui qui tam facile mendacia ſicut ueritatem: uerbis deferunt ad iudicium Dei. *Si non fuerint fratres patri eius, dabitis hæreditatem eius, propinquo eius.* Eſt lex hæc ipſamet æquitas. Non enim parum tranquillitatem promouet, ſi hæreditates impermixtæ maneant: & q̃uis familia, ſuas poſsideat. Et putarem leges illas non eſſe ſtatuendas, quibus homo non habens aſcendentes uel deſcendentes poteſt bona ſua cuilibuerit relinquere. Cur frater potius fratrem nõ hæreditabit quàm extraneus? *Aſcende in montem Habarim iſtum: & uide terram.* Non poteſt pietas illa ineffabilis, ſeruum ſine conſolatione permittere mori: poſtquàm non erat poſſeſſurus, adminus uideat & conſolatus ſit. De his Paulus dicit ad hebræos undecimo. Hii omnes teſtimonio fidei probati, non acceperunt repromiſsionem, deo pro nobis aliquid melius prouidente: ut non ſine nobis conſumerentur. Iuxta fidem defuncti ſunt omnes iſti, non acceptis repromiſsionibus: ſed à longe eas aſpicientes & ſalutantes: & confitentes quòd peregrini & hoſpites eſſent ſuper terram. Sed expende ſancti uiri mẽtem, & quomodo in omnibus ſe Deo conformat. Non lachrimatur, non ſuſpirat, non orat ut tranſire liceat Iarden, non exponit uiæ laborem, non miniſterium quadraginta annorum: Quid facitis qui uix ad horam ſeruitis: & Deũ iniuſtum uocatis, ſi non omnia quæ poſtulatis & deſideratis conferat? Admonui in Geneſi quid dixerit ſanctus Abraham. Domine Deus meus, quid dabis mihi? Et Petrus. Ecce nos relinquimus omnia, & ſequuti ſumus te, quid ergo erit nobis? Quid bone Petre reliquiſti? Quæ ſunt illa omnia? Qui ſudores, qui labores, quæ denique miniſteria? Nunquid per deſertum quadraginta annis ambulaſti, contradictiones & rebelliones tot milliũ hominũ tuliſti, quẽadmodum ſanctus Moſeh? Minime. Sed iſte ſola dilectione Domini contentus moritur, ſciens Deũ multo meliora ſeruis ſuis mortuis quàm uiuis paraſſe & præſtare. Et conſidera quàm æquo animo ferat peccatum ſibi obiectari, quod tamen ſibi durius erat nuntio mortis. Forte apud ſe dicebat. Putabam Domine te iam peccati mei oblitum, mihiq; iam condonatum, & adhuc illius memoraris? Time quæſo ualde peccator peccata tua. Si enim Deus dilecti ſui peccatum forte non graue, tamdiu ſeruat & tandem uindicat, quid putas faciet tuo, aut quomodo illius obliuiſcetur? Expende hæc. Videbis eum nonnunquàm innumerabilia peccata peccatori condonare, iuſtũ vero pro uno peccato grauiter punire, ut nemo de iuſtitia ſua p̃ſumat, neque peccator de multorum peccatorum uenia deſperet. Propter unum peccatum (ait Chriſoſtomus) damnatus eſt Adam, & propter unam fidei uocem latro ſaluatus eſt. Similiter audiant ſancti, quanta ſeueritate dominus ſanctorum peccata puniat: qui propter gratiam & beneficia exhibita, deberent caute ambulare cum Deo ſuo. *Præficiat Dominus, Deus ſpirituum omnis carnis: uirũ ſuper congregationem.* O uirum admirabi

Ad he. 11

Gene. 15

lis ſanctitatis. Vide de quo ſollicitatur, non eſt ſollicitus pro uxore, non pro filiis aut conſanguineis, ſed ne populus ſine paſtore maneat: ne que ſaltem cum Martino dicit, Domine ſi adhuc populo tuo ſum neceſſarius: non recuſo laborem: fiat uoluntas tua. Audiuit ſanctus uir tria, quorum quodlibet giganteum etiam animum deieciſſet. Quod uidelicet eſſet mortem obiturus: quòd principatum tam amplũ relicturus, non filiis: non conſanguineis, ſed cui ignorabat. Vltimum quòd non eſſet terram in traturus, pro cuius ingreſſu tot ac tanta ſuſtinuerat: quo in loco taxantur illi: qui filios aut nepotes in officiis ſufficere uolunt, etiã ſi par tes neceſſarias non habeant ad miniſteria eorum adminiſtranda, quemadmodum legimus
1 Samu 8 de Samuele qui ægretulit, populum non permiſiſſe filios ſuos illi ſuccedere. Diſcant ex hoc uiro paſtores, quàm ſolliciti eſſe debeant ſuper gregem Domini in uita, poſtquàm iſtum ſic uideat in morte pro eo ſollicitari: ubi etiã pulchre delineat munus boni paſtoris, ſcilicet egre di & regredi ante oues. Sic audiſti illum eximium inter paſtores, bonum paſtorem depingere capite decimo Ioannis, quòd cũ proprias oues emiſerit, ante eas uadit. Nouerat enim uir Dei quid periculi eſſet, ſi ad horam oues ſine paſtore eſſent: eum uidiſſet eas in peſſimum idololatriæ uitiũ incidiſſe, ex quadraginta dierum abſentia, quibus ab eis abfuerat, ideo de ea re tantum ſollicitatur. Similiter conſidera Dei ſapientiam erga ducem, qui licet illi mortem proximam nunciaſſet, nihil tamen de ſucceſſore ſibi dando loquitur; ſed hoc in ſua diſpoſitione relinquere uult. Sicut enim non dedit coadiutores, niſi eo petente: ita neque ſucceſſorem niſi eo poſtulante. *Accipet ibi Iehoſuah.* Conſidera quem præficiat Moſeh, Nempe uirum in quo iam erat ſpiritus, & qui optime nouerat munus quod erat adminiſtraturus. quod à ſuo magiſtro didicerat. Non nominat aliquem Moſeh, quoniam Dominus melius nouerat quem eſſet ſuffecturus. Attende etiam quam ſolam conditionem in eo commẽdet, nempe eſſe uirum in quo eſt ſpiritus. Hoc eſt primum quòd in prælato ſumme expetendum eſt: quòd uidelicet habeat ſpiritum Dei, & ſpiritualia promoueat. *Coniunges manũ tuam ſuper eum.* Non ſunt ridendæ eccleſiæ ceremoniæ: poſtquàm audis quid efficaciæ habeat, manuum impoſitio. Vbi ſimiliter aduerte, quomodo Dominus etiam in hoc ſeruum conſolatur, ut putet Iehoſuah à ſe deſignatum, & à ſe poſt Deum dignitatem illam accepiſſe. *Pones de deſcenſu tuo ſuper eum.* Dignus eſt locus iſte qui ſumma conſideratione expendatur. Non dicit. Pones de tua dignitate, maieſtate, aut poteſtate ſuper eum: ſed de tua humilitate. Nonne uidetur illi dicere. Dic ei, ut diſcat à te, quia mitis es & humilis corde? Quod ſi gloriã legas: diſcant ex hoc loco principes cum miniſtros & officiales inſtituunt, eis de ſua gloria tradere, coram omnibus quib⁹ pſiciendi ſunt ſumme honorare: ut ſubditi uidentes quanti eum faciat ſuperior, eum reuereantur, illique obediant, eumque honorent. Cum enim pater Chriſtum doctorem cœlicũ in orbem miſiſſet, audi qualiter eum commendat. Hic (inquit) eſt filius meus dilectus: in quo mihi bene complacuit, ipſum audite. Sic & ipſe Chriſtus cum apoſtolos ad prædicandum miſiſſet dixit: Trado uobis poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes. *Coram Elhazar ſacerdote ſtabit.* Non dicit ſedebit ſed ſtabit: ut diſcant reges & principes, ſuperiores ſe habere ſacerdotes, & ſtandum ſibi eſſe coram ſacerdotibus domini: Nunc uero, tunc ſe reges putant principes eſſe, cum ſacerdotes, & quod grauius ferendum eſt, epiſcopos: coram ſe genuflexos uident, aut incuruatos. Medium eſſe uoluit Dominus ſacerdotem inter ſe & principem, ſi ergo medius eſt, altior te eſt. *Iuxta ſermonem eius egredientur.* Caueat princeps ne quicquàm inconſulto faciat propheta aut ſacerdote: quoniam facile errabit ſi eum non habuerit ducem: caueat etiam ſacerdos ne principi ſuadeat, quod illi non dixerit Deus, quemadmodum diximus de Nathan erga Dauid. 2 Samu 7

IN CAPVT. XXVIII. NVMErorum iuxta literam annotationes.

ET *loquutus eſt Dominus ad Moſeh.* Statuit Dominus hoc capite, quid quibuslibet feſtiuitatibus illi offerendũ ſit: & putarem alio in loco hæc triã capita eſſe locanda, quoniam non iſthuc pertinere uidetur, ſed ad locum ubi ſacrificia tractantur. Et putarem locandum hoc caput poſt caput decimũ quintum huius libri, ubi traduntur quæ ſunt offerenda cum uitulo hirco & ariete: licet hoc parui referat. *Præcipe filiis iſrael: & dices ad eos. Oblationem meam, panem meum, ig*

nitum

nitum meum, odorem quietis meæ, cuſtodietis: ut adducatis mihi ſtatuto tempore ſuo. Aduerte hic primum dictionem chorban, quam uertimus oblationem, eſſe à uerbo charab: quod proprie appropinquare ſignificat: unde chorban, id eſt appropinquans, ſeu oblatio, quòd eam Domino appropinquare faceret, offerens. Dictionem uero iſſeh, id eſt ignitum, Santes uertit ſacrificium, ſed male meo iudicio, quoniam proprie ſignificat ignitam oblationem: ab es quod eſt ignis, & hic ui detur poni pro ſacrificio carnis. Eſt ergo ſenſus literæ. Oblationem meam, nempe panem meum, per quem intelligit omnia illa quæ ex farina fiebant, & ipſam farinam: ignitum meũ, id eſt omnia illa quæ igne comburuntur aut decoquuntur, per quæ præcipue intelligit carnes, quæ ſcilicet offeruntur in odorẽ quietis meæ: cuſtodietis, ut appropinquare faciatis mihi in tempore ſuo. Ac ſi dicat. Curabitis offerre mihi oblationem meam, nempe panem & carnẽ ignitam in odorem quietis meæ, id eſt quo ab ira quieſco. Poſſet etiam eſſe ſenſus. Curabitis adducere mihi ſtatuto tempore oblationem meam quæ eſt ueluti panis meus: nempe omnia ignita, ſiue ſit farina ſiue maſſa fricta uel cocta; ſiue carnes quocunque modo ad ignem paratæ: quæ offeruntur in odorẽ quietis meæ, id eſt ut ſuo odore delectatus, quieſcam ab ira qua in peccata & peccatores moueor. Et iſte ſenſus mihi magis placet. Vocat autem Dominus ſacrificia panem ſuum, quoniam (ut ſæpius diximus) erant huiuſmodi ſacrificia ueluti cibus Dei & potus: unde omnia illa quæ concurriunt ad prandium hominis: Dominus habere uolebat in omni ſacrificio ſuo: ut panem uinum ſal & carnes. *Hoc eſt ignitum quod appropinquare facietis Domino.* Hic incipit ſtatuere, quod ſacrificium illi offerendũ ſit ſingulis diebus, nempe holocauſtum. Secũdo de ſacrificio hebdomadæ uidelicet ſabbato. Tertio de ſacrificio faciendo in Kalendis ſeu menſium initiis. Quarto de Peſach. Quinto de ſacrificio faciendo in feſto hebdomadarum. Sequenti uero capite de ſacrificiis faciendis in aliis ſolemnitatibus. Tractat ergo primum de ſacrificio faciendo ſingulis diebus, quod dicebatur holocauſtum, & ſacrificium iuge. *Agnos anniculos immaculatos duos per diem: in holocauſtum iuge.* Pro agnos anniculos hebraice habetur filios anni, id eſt qui ſint uno anno nati: & eſt hebraiſmus, & pro immaculatos, tũ lege integros, perfectos, quibus ſcilicet nihil deſit, neque ſalus, neque membrum aliquod, aut aliquid quod ſit de integritate eius. Nam uerbum tamam à quo temimim qđ hic ponitur ſignificat proprie perficere, finire, complere: ideo pro immaculatos lege ubique perfectos, completos, finitos, id eſt quibus nihil deſit, & ſint omnib' numeris abſoluti, & qđ ſequitur. Holocauſtum, iam explicuimus priori capite libri Leuitici, quid proprie eſſet holocauſtum. Non enim eſt ſacrificium totum incenſum, ut theologi multi ſequentes græcos putarunt, ſed dicitur totum aſcendens, quoniam totum in fumum ſurſum ad Dominum aſcendebat. Nam uerbum halah, à quo holah, id eſt holocauſtum: non incendere ſed aſcendere ſignificat. Inde elion, id eſt excelſus, inde etiam maal & mimaal: id eſt ſupra, & oleh, id eſt gradus, quòd illis aſcendamus domum: & aleh, id eſt folium, quòd à uento facile eleuetur. Sequens uero dictio, ſcilicet tamid, ſignificat ſemper, iugiter, ut patet Pſalmo decimo ſexto. Poſui Dominum coram me thamid, id eſt ſẽper aut iugiter &. 25. oculi mei tamid, id eſt ſemper aut iugiter, ad Dominum. Erit ergo litera ſic reddenda. Hoc eſt ignitum, id eſt ſacrificiũ combuſtum quod appropinquare facietis aut offeretis Dño. Agnos filios anni, id eſt uno anno natos integros, id eſt quibus nihil deſit, *per diem*, id eſt ſingulis diebus; *holocauſtũ iuge*, id eſt qui erunt aſcendentes ſurſum in fumum: quod quidem holocauſtum iugiter fiet: ſuſpecta tamen mihi eſt ſignificatio hæc, ꝓpter duo: cum quia iam dixerat duos per diem, id eſt quotidie: & ſine ulla cauſa addere uidetur iugiter quod eſt quotidie: tum quia tau in dictione tamid uidetur ſeruile & dictio uidetur deriuari à madad quod eſt menſurare. Si tamen dictio ſignificet iuge aut ſemper, dicendum eſt quòd per diem ſignificat ſingulos dies: ſed non explicat quàmdiu hoc debeat fieri, an ad menſem, uel ad annum: & hoc explicat dictio tamid, quòd ſcilicet ſemper ſeu perpetuo debeat holocauſtum per ſingulos dies fieri. *Agnum unum facietis mane: & agnum ſecundum facietis inter ueſperas* Eſt bocher, id eſt mane, ab achar quod eſt inquirere aut diſcernere, quòd mane res quærantur aut potius diſcernantur. Non explicat textus quota hora: crediderim tamen oblatum inter noctem & ortum ſolis, in ſpatio illo quod nos mane uocamus Nam quemadmodum alter agnus immolari iubetur inter ueſperas

peras, id eſt inter occaſum ſolis & noctẽ, ita & iſte inter noctem & ortum ſolis, quando non eſt nox neque clara dies. De ueſperis uerò ſæpius diximus, binam apud hebræos eſſe: alterã occaſũ ſolis, alteram uero noctem ipſam: de qua dicitur Geneſis primo factum eſſe ueſpere & mane, id eſt ex ueſpera & mane, diem unam, ſcilicet naturalem: & quemadmodum mane dicitur tempus quo res diſcerni incipiũt, ita & ueſpera dicetur tempus quo incipiunt confundi: ita ut non poſsint bene diſcerni.

Et decimam partẽ Ephah ſimilæ in minchah permixtæ oleo contuſo: quartum hin. Diximus de omnibus his ſæpiſsime, ſcilicet de Ephah, de Hin, de ſimila, & de minchah. Erat autem Ephah menſura aridorum, quæ ſecundum rabbi Dauid, continebat tria ſata: cuius decima pars erat chomer. Chomer uero Hieronimo teſte, continet tres chenices atticas. Ioſephus dicit continere tres ſemicotilas. Rabbi uero Selomoh dicit Ephah continere tria ſata. Satum autem ſex cabos. Cabum quatuor ſextarios. Sextarium ſex oua: unde colligitur decimam partem Ephah continere quadraginta tria oua. Hin autem menſura liquidorũ ſecundum rabbi Dauid continebat ſeptuaginta duo oua. Continebat enim duodecim log. Log uero ſex continebat oua: ſed arbitror de his nihil certum hebræos habere. Minchah uero aliquando ſignificat munus ſeu oblationẽ in genere, quandoque uero eſt genus certi ſacrificii quod fiebat ex flore farinæ, quam hebræi uocant ſolet: & quandoque fiebat ex farina cruda, quandoque frixa uel cocta: de quo abunde diximus Leuitici ſecundo quem locum conſulere licebit. Erat ergo quilibet agnus offerendus Domino in holocauſtum cum decima parte Ephah ſimilæ, quæ continebat quadraginta tria oua ut diximus: & cum quarta parte menſuræ Hin, olei contuſi. Miſcebatur enim farina illa cum oleo quando Domino offerebatur ut eſui ſuauior eſſet. *Holocauſtũ iuge quod factum eſt in monte Sinai,* id eſt quod iuſſum fieri ibi eſt. Neque putes tunc primum oblatum hoc ſacrificii genus Domino: quoniam Geneſis capite nono legimus Noach illud antea Domino obtuliſſe. *Et libamen eius, quartum Hin per agnum unum,* id eſt cum quolibet iſtorum agnorum offeretur quarta pars menſuræ Hin uini: & ꝓ libamine uertendum puto effuſionem. Fundebatur enim hæc uini menſura ſuper holocauſtum, dum erat in igne aut in loco ſancto, ut inferius dicitur. *In ſanctuario fundere facies, effuſionem ſechar Domino.* Sẽſus eſt quòd libamen illud uini, debeat fundi non in loco ꝓphano, ſed in loco ſctõ: & ut dixi, forte fũdebatur ſup̃ altare, aut ſatis erat illud loco ſacro fundi ad honorem Dei: & quod antea uocauit uinum, nunc uocat ſechar, non ut proprie ſiceram ſignificat, quam credo non fuiſſe Domino oblatam propter impuritatem: ſed accipitur ut ſignificat potum præſertim uini. *Sicut minchah mane, & ſecundum effuſionem eius: facies ignitum, odor quietis eſt Domino.* Senſus eſt. Cum agno qui inter ueſperas offerendus eſt. offeres etiam minchah, id eſt munus ex ſimila & effuſionem uini, quemadmodum feciſti cum agno, qui mane oblatus eſt: & per ignitum intelligit ſacrificium ueſpertinum quod Domino comburerebatur. *In die ſabbati duos agnos filios anni integros.* Duplicabatur ſacrificium in die ſabbati, præter holocauſtum iuge. Nam ſingulis diebus offerebatur agnus unicus cum decimo Ephah ſimilæ: die uero ſabbati duo agni, cum duabus decimis & duplici libamine. Et quod Santes uertit in ſacrificium, tu uerte in minchah: quoniam hic certam ſacrificii ſpeciem ſignificat. *Holocauſtum ſabbati, in ſabbato eius: ſuper holocauſtum iuge, & minchah eius.* Duplex eſt huius ſententiæ ſenſus. Prior eſt quòd ſacrificium ſabbati offerebatur ultra ſeu præter ſacrificium iuge. Alter eſt quòd non prius offeratur oblatio ſabbati quàm iuge ſacrificium ſed poſt illud, ita quòd oblato ſacrificio iugi, tunc offeratur ſacrificium ſabbati. *In capitibus menſium ueſtrorum,* Vocat capita menſium initia menſium. Agebant enim iudæi feſtum diem: priorem diem menſis cuiuslibet: & iubebantur offerre duos iuuencos, hircum unum & arietes ſeptem. Dicitur autem chodes, id eſt menſis, à chadas quod eſt innouare, quaſi innouatio: quoniam quolibet menſe luna innouatur. Iudæi autem menſes inchoant per nouilunia: ita quòd die quo primum luna innouatur, eſt apud eos prima dies menſis. Cum autem hic fit decimarũ mentio, intellige decimam partem Ephah: quæ (ut diximus) erat menſura aridorum, & ubi Santes uertit de ſimila in ſacrificium, tu uerte in minchah, ut ſæpius diximus. *Hoc eſt holo*

cauſt uni

rum ſcilicet iuge , Kalendarum: ſabbatorũ, paſchæ & penthecoſtes.

IN CAPVT. XXVIII. NVMERI. AD morum ædificationem adnotatio.

Secundum quod feſta ſunt maiora uel minora: debẽt ſacrificia multiplicari uel minui.

OBlationem meam, panem meum: ſacrifitia mea cuſtodietis. Admonet nos dominus hic: queadmodum debeamus eius feſta celebrare: & ut potioribus beneficijs, maioribus gratiarum actionibus reſpondeamus. Expendere eriam memento, dei dignationem: qui ex tuis rebus ſibi cibum uoluit preparari. Nunquid Domine Deus, manducabis carnes taurorum, aut ſanguinem hircorum potabis? Abſit, ſed ut pi⁹ & ut affabilis, te apud nos ac nobiſcum comedere fingis: ut tanq̃ ſocium noſtrum & amicum ſummũ, diligebamus. *In odorem quietis meæ.* Ecce alia maior dignatio: ut ſcilicet ſe fumo adipum odorari & quieſcere ſinat: ne in nos propter peccata noſtra, ſæuire cogatur. Cõſidera quàm facile tũc erat deo irato occurrere: ut ſat eſſet adipem incendere ut deum quantumcunque iratum placares. *Holocauſtum iuge.* Admonui in Leuitico, qđ quemadmodum homo bis in die reficitur ſcilicet prãdio & cena: ita & dominus uoluit oſtendere ſe non ſolum apud nos uoluiſſe prandere, ſed cenare. Iſthuc enim tẽdebat hoc iuge ſacrificium, quo agnus mane quaſi ad prandium: & ueſperi quaſi ad cenam: cum ſuo pane & uino offerebatur. Et quemadmodum homo præſertim dominus diebus feſtis lautius comedere ſolet, ac fercula multiplicare: ita etiam ſuo modo dominus, & crediderim hanc hominum conſuetudinem hinc ortam. *In die ſabbati & in capitibus menſium ueſtrorum.* Nouimus deo docente, quid nobis ſignicet feſtum ſabbati, quòd uidelicet in eo nos admonuerit creationis noſtræ & omnium aliarum rerum in noſtrum miniſterium productarum: & uoluerit gratiarum actionibus beneficium reddere, ſed cuius beneficij nos kalendis uoluerit admonere, non facile dixerim, quoniam non memini hoc alicubi in ſcriptura explicatum. Sed memẽto ut iam hoc capite, cum literam tractaremus tetigimus: mẽſem hebręis innouationem ſignificare: quòd eorũ initijs luna innouari ſoleat. Grati animi eſt, non ſolum beneficia referre, cum primum dantur: ſed plus cum eadem repetuntur & multiplicantur. Memento autem tibi pro maximo munere, luminaria cæleſtia donata. Et quòd quemadmodum propter maxima hominũ ſcelera, ſubtracta ſunt tẽpore diluuij: ita maxima domini miſericordia tempore ſancti Noach reſtituta. Si ergo obnoxius beneficio es, quia tibi ſemel reſtitura ſunt: cur non eris cum tibi ſingulis menſibus exhauſta quaſi reparantur. Cũ ergo luna quolibet menſe deficere uideatur: uoluit dominus te gratum eſſe eius reſtitutioni. Sic cum alimenta exhauſta ſunt, & ea tibi repetit: uoluit te gratum eſſe in feſto pentechoſtes: ut illa diem memineris tibi cũcta deficiſſe, eiuſque beneficio tibi denouo reſtitui.

Quare in chalẽdis feſtum agere iudæis precipitur.

Præter holocauſtum iuge facietis iſta. Filij Adam genus auarum, multa beneficia eodem nummo ſoluere uolunt: multaque debita unica ſolutione, ideo uolebant holocauſtum iuge: ſibi in alijs ſoluendis debitis computari: ſed dominus, qui eos gratiſsimos uoluit ad commodum ſuum: non permiſit eos tam auaros eſſe: ſed unicuique muneri, ſuam taxauit ſolutionem. Nonne uidiſti aliquando hominem, cui confeſſor duo aut tria ieiunia impoſuit, uelle eis ſoluere quadrageſsimalia, aut alia ad quæ ex præcepto ieiunare tenetur? *Conuocatio ſancta erit uobis: omne opus ſeruile non facietis.* Putant homines ideo ſibi ab operibus ſeruilibus uacare preceptum: ut liberius ſaltationibus, ludis & id genus alijs ſe dedãt. Non ita ſe habet res fratres mei: ſed ideo uacare iubemur, ut ea die uocemur ad ſancta. Alias me admonuiſſe memini, dixiſſe deum iudeis ut meminiſſent ſabbatum ſanficticare: neque dixiſſe memento diei ſabbati ad gaudendum ludendum & id genus alijs, ſed ad ſanctificãdum: ut ſciamus ad quid nobis dati ſint feſti dies. *Hircum caprarum unũ ad expiandum uos.* Qualiter feſta domini debeas celebrare, hic a domino admoneris, ut. ſ. ſimul cũ alijs ſacrificijs, memineris ſacrificij expiatiõis, neq; ſpurtũ & immũdũ feſta dñi celebrare.

Multa dei beneficia, non ſunt unica gratiarũ actione ſoluẽda

IN CAPVT. XXIX. NVMERI iuxta literam adnotationes.

IN menſe ſeptimo: in una menſis. Putarem hoc caput non eſſe a præcedenti ſeiungẽdũ q̃m eadẽ cũ eo omnino tractat. Agit nũc de ſacrificijs deo offerẽdis in dieb⁹ feſtis mẽſis ſeptimi, & qđ dicitur una mẽſis, idẽ eſt qđ prima mẽſis: queadmodũ una ſabbati idẽ eſt quòd prima dies poſt ſabbatũ. *Conuocatio ſancta.* i. uocabitur ſcta ſeu ſeparata ab operibus ſeruilibus queadmodũ ſabbatũ dicitur ſanctũ: aut erit uocatio ſeu cõuocatio ad ſanctã loca ſeu ad tẽplũ: ideo uacãdũ ab operibus ſeruilibus, quæ cõuocatio forte fiebat ſono tubarũ q̃m ſeqr hic dies clãgoris erit uobis. Et cõſtat ex hoc loco nomẽ teruah ſignificare clãgorẽ ſeu ſonitũ, q cũ fragore & fractiõe eſt, ut capite. 23. admonuimus. Si q̃ras q̃re iudei hũc diẽ feſtũ agebãt, aut cui⁹ rei gratia

ſignificare ſcilicet prohibere retardare claudere, dominari, congregare ſeu colligere, inter quæ, duo ſcilicet retinere & colligere uidentur omnibus locis conuenire. Vnde ezer aut ſignificat retentionem, aut collectionem: & uidetur ſecunda ſignificatio alludere ad priorem, quoniam qui colliguntur in aliquo loco, uidentur quodam modo incluſi ſeu retenti. Et ſi hic uertas, retentionem ſenſus eſt. In die octaua, retẽtio erit uobis ſcilicet ne quiſque abeat in locum ſuum, aut retinebimini ab operibus ſeruilibus, quia ſequitur ſtatim. Omne opus ſeruitutis non facietis: & iſte ſenſus placet rabbi Abraham: qui in hunc modum ſcribit Leuitici. 23. Sunt qui dicunt quod aſſeret eſt cœtus ſeu collectio, propter illud Ieremiæ nono. Vniuerſi ipſi adulterium committentes aſſeret, id eſt, collectio præuaricatorum: quia congregabatur uniuerſus Iſrael, tribus uicibus in anno: & non ſunt locuti uerbum rectum, quia ſcriptum eſt de Peſach: & ſeptima die Deutero. 16. Sex diebus comedes infermentata: & die ſeptima aſſeret domino Deo tuo: non facies opus: ubi aſſeret uidetur retentionem ab operibus ſeruilibus ſignificare: & aſſeret uidetur a retinendo deduci, ut patet primo Semuelis 21. ubi dicitur. Et ibi erat uir de domo Saulis in die illa: neſaar, id eſt, retardatus coram domino, quia ceſſabatur ab omnibus occupationibus mundi. Vnde textus uidetur hic nomen expoſuiſſe cum dicit. Omne opus ſeruile non facietis. Hæc ille. Si tamen placet uertere collectionem, non dãnno: & ſenſus erit. In die octaua collectio erit uobis, id eſt, colligemini ad locum ſanctum: & quia collectio debet eſſe ad locum ſanctum, ideo ab operibus ſeruilibus uacabitis. Liranus dicit tunc pecuniam pro neceſſarijs templi collectam fuiſſe ab omnibus qui ad feſtum conueniebant: & hac de cauſa dictam fuiſſe octauam diem collectæ: quod mihi non multum arridet. Et licet Aſar frequentius ſignificet retinere quam colligere, ſunt tamẽ aliquot loci quibus non bene uertas retinere: ſicut Hamos. 5. Non odorabo beaſerote chem, id eſt, collectiones ueſtras ſeu cętus. *Præter uota ueſtra & ſpontanea ueſtra, in holocauſtis ueſtris, & farinaceis ueſtris; & effuſionibus ueſtris, & pacificis ueſtris.* Non impediebãt hæc neceſſaria ſacrificia, alia ſpontanea ac deuota quæ uoluiſſent offerre in holocauſtũ & in ſacrificia minchah ſeu farinacea, aut libamina aut pacifica de quibus Leuitici primo ſecundo & ſequentibus agitur. Alia miſſa facimus quoniã Leuitici. 23. & ſuperiori capite ſunt expoſita.

IN. CAP. XXIX. NVMERI, AD MOrum uenuſtatem adnotatiõ.

Conuocatio ſancta erit uobis. Neglectus maximus apud chriſtianos eſt in præparando ſe ad feſta uentura: cum tamen dominus eos ſemper uoluerit ad ea celebrãda præparari. Cum enim Iehndæi domino daturo legem, occurrere deberent ad duos ante dies, iubentur præparari, maxime mundando ſe. Hic uero ante decem dies admonentur cornuum ſonitu, ut ſe parent ad feſtum expiationis, & hinc ortum arbitror quod aliqui Iudæi uſque hodie ſolent hoc feſtum decem dierum ieiunio præuenire, ut afflictione purgati, facilius a domino, peccatorum ſuorum ueniam impetrent. Ex hoc etiam puto conſuetum illud in eccleſia ortum habuiſſe, ut populus campanarum ſonitu, ad eccleſiam & ad ſacra conuocetur. Aduertes etiam hic, ad quid populus diebus feſtis a ſeruilibus arceatur, nempe ad ſacrificandum domino, ad legem audiendam, & non ut æpulis canticis prophanis, aut ſaltationibus uacet. Poſtquã enim hic opus prohibuit ſeruile, adiunxit. Et facietis holocauſtũ domino. *Et libamina eius, ſecundum normam eorum.* Integra eſſe debẽt ſacrifitia domini: ita ut nihil eis deſit de his quæ ipſe offerre præceperit: & ſunt multi qui hanc integritatem parum curant, putantes Deũ non curare hæc: ſed quam hæc curet: ex hoc loco uidere licebit. *In decima menſis ſeptimi conuocatio ſancta.* Non eſt abſque oculis prætereundum: cur dominus Iudæos animas affligere præceperit; potius menſe ſeptimo quam alijs, cum potius deberet tunc ſinere eos, nouis fructibus, muſti copia, & alijs animum dilãtare. Solet enim dominus uanitatibus noſtris occurrere afflictionibus: quoniam optime nouit quam facile in copia defluamus, & pertrahamur ad uitia: & quatuor in hac die fieri præcipit: primum conuocari ad ſancta. Secundũ animas humiliare. Tertiũ a ſeruilibus abſtinere. Quartũ holocauſta offerre: ut nos doceat quę facere debeamus, cum uoluerimus a peccatis a domino expiari: Frequentãda ſunt loca ſacra ad orandũ dñm, ieiunãdũ & affligendũ corpus nobis eſt: & nihil aliud illa die curare, q̃ ut peccata deleamus. Mactãda etiã uictima eſt cũ ꝓteſtatione quod tu poti⁹ ob peccata tua debuiſſes a dño iugulari. *Hircũ caprarũ unũ ꝓ peccato*

Gaudendo minimus non etiã in diebus lętitię noſtrę, peccatorũ noſtrorũ recordari.

Quid quæſo in tantis ſolennitatibus domine, agit ſacrifitium pro peccato? Nonne domine uoſti, inter gaudia, triſtem fore peccatorum recordationem? Nullum gaudium, nulla ſolennitas eſt o homo, in qua non grata domino ſit memoria peccatorum. Non putes te Deo in gratam facere rem, ſi inter æpulas lachrimas fundas: ſi antequam comedas pro peccatis ſuſpires: ſi lugeas eã in præcipuis domini feſtiuitatibus, ubique decent, ubique nitent, ubique acceptæ ſunt lachrimæ pro peccatis. Fleuit peccatrix illa euangelica, & inter epulas lachrimas fudit, ſed nunquid hac de cauſa eiecta aut repulſa eſt? Abſit ſed recepta, ſed maxime commendata quod pro pedum lotione lachrimas in copia fuderit. Et licet Nehemias populum in feſto a lachrimis compeſcuerit, non tamen eos fleuiſſe damnauit: ſed conſolatus eſt. *Celebrabitis feſtum domino, ſeptem diebus.* Hinc ortum puto feſtiuitates in eccleſia, cum ſuis octauis celebrari. Et in huius feſti tabernaculorum ceremonia aduerte, non ſatis domino fuiſſe præcipere beneficium acceptum memorari: ſed uoluit eos illud rebus externis geſtire: ut diſcas quomodo debeas eius beneficia memoriæ commẽdare. *In die octaua collectio erit uobis.* Non debent collectæ pro hijs quæ pertinent ad Dei cultum aut pauperum ſubuentionem taxari: ſed cum hilaritate perſolui. Non improbat Paulus collectas fieri, ſed cõmendat, neque debet populus ægre ferre, ſi aliquando ad aliquot dies a ſuis operibus retineatur: ut diuinis uacet. Et memento non omittere deuota & ſpontanea ſacrifitia & opera: propter ea quæ ex præcepto facere teneris.

Luc. 7.

IN CAPVT. XXX. NVMERI IVXta literam annotatio.

L*Ocutus eſt Moſeh ad capita tribuum filiorum Iſrael.* Agit dominus hoc capite de uotis & iuramentis, admonens Iudæos ne facile reſcindant, quæ illi uouerint uel iurauerint. Quam faciles ſunt homines cum ſe anguſtiatos uident, uota Deo emittere, & faciliores in uotis non adimplendis: putantes Deum nunquam mentita uota petiturum. Dirigit autem ſermonem ad capita tribuum, quoniam horum intererat uota filiorũ & uxorum irritare, ac facere ſoluere. *Vir cum uouerit uotum domino uel iurauerit.* Diſtingunt Hebræi uotum a iuramento, quod uotum fiat domino, iuramẽtum uero per dominum. Theologi uero dicunt iuramentum eſſe uocare Deum in teſtem illius quod dicis, uotum uero promiſsionem factam Deo de bono aut meliori bono. Dicunt etiam hebræi bonum eſſe ut homo uotis nõ aſſueſcat: ſed ſatis eſſe ſi faciat ea quæ lex præcipit fieri: & uitet quæ fieri prohibet, ſi tamen uouere cõtingat elemoſinam dare, aut ſacrifitia offerre, uota omnino eſſe reddenda iuxta illud Pſal. Reddam tibi uota mea: quæ diſtinxerunt labia mea. Admonent etiam uota nõ eſſe facienda de hijs quæ non ſunt ad honorem Dei: quod colligunt ex eo quod dicitur. Votum uouerit domino. i. ad honorem domini. Diſtingunt autem triplex uotorum genus. Primum ſacrũ, quod eſt oblationum de quo putant legem loqui. Secundum abſtinentiæ quo quis uouet carnem ſuam macerare: ut abſtinentia a carnibus uino & alijs quibus caro delectatur: & de huiuſmodi uotis dicunt hic eſſe ſermonem. Aliud coactum uocãt, quod aut per ignorantiam ad alicuius perſuaſionẽ, fit quæ ut dicunt non egent ſapientum diſſolutione. Sed hæc uota, licet non plene libera ſint: non tamen debent dici coacta. De diſſolutione uotorum ſtatuunt. Tenendam in primis patrię conſuetudinem & communem interpretationem hominum, loci & temporis. Pater inquiunt diſſoluit uotum filiorum, quãdiu proprij iuris nõ ſunt: maritus uero perpetuo diſſoluit uotum uxoris. Ea etiam quæ bona fiũt ratione, poſſe diſſolui putãt, ſi uoti pœniteat eum qui uouit. Sed in hoc errant, quia hoc eſſet illudere Deo. Illud tamen attemperant, poſſe ſcilicet per ſapiẽtem irritari, aut per tres uiros idiotas, cum uir ſapiẽs haberi non poſsit. Puerum uero dicunt cuiuſcunque ętatis ſi non ſic ſub cura parentum, teneri ad ſua uota, ſed male: ſi enim non fiat præuia deliberatione nõ ualet uotum. Poſſe autem uota relaxari ex eo colligunt quod hic dicitur. Nõ uiolet uerbum ſuum. Alij ergo poſſunt uotum eius retractare. *Ligando ligamen ſuper animam ſuam.* Explicat uoti rationẽ quod. ſ. ſit ligamen ſeu obligatio qua ſuper animam imponitur. Cũ enim quis uouet aut iurat, obligat & ligat ſe ad faciendum quod uouet uel iurat. Sumitur autem hic anima pro perſona. *Non polluet uerbũ ſuũ.* Vocat hebraiſmus mẽtiri iuramentũ uel uotũ: polluere uerbũ. Videtur enim mẽdatiũ res polluta, q̃ addita uerbo polluit ipſũ Pſal. 88. habes. Non ꝓphanabo pactũ meũ: & egreſſũ labiorũ meorũ nõ mutabo: ubi uidetur idẽ eſſe mutare egreſſum a labijs, & prophanare pactũ. *Secũdũ q̃d egreſſũ ẽ ex ore ſuo faciet* id eſt, implebit promiſſa uel iurata. *In pueritia*

Sanctus Thomas. 22. q. 88 art. 1

ſua.

ſua. Nō explicat textus uſque ad quod tempus, unde colligunt & benę Iehudæi patrē poſſe filię uotum irritare, quandiu filia apud eum manet. *Et tacuerit ei pater eius*. Id eſt, diſſimulauerit ſeu permiſerit, & non irritauerit ſcilicet ſtatim cum audierit: *Firma erunt uota eius*. Aduerte hic quod uerbum Charas quod hic tacere uertimus, non eſt plene notum hebræis. Dicunt enim ſignificare ſilere obſurdeſcere, tacitum cogitare & arare: ſed meo iuditio uerbum proprie ſignificat arare & ex conſequenti fabricare intus uel extra ſeu corde uel manibus. Puto enim hebræos quemadmodum nos Luſitanos uti arare pro fabricare. Videntes enim aliquod opus pulchre conſtructum & elaboratū, dicimus. O quam bem laurado eſtaa iſto. Quā bene exaratum hoc eſt. Et quia laboratores propter incudum ictus, aut quia nimis intenti ſunt operi ſuo, uix aduertunt uel audiūt quæ ſibi dicuntur. Tertio ſignificat ſurdeſcere ſeu ſurdum agere: & horum omnium exempla in ſcripturis paſsim obuia ſunt. Et prioris quidem exemplum habes Pſalmo. 129. Supra dorſum meum chareſſu, id eſt, arauerunt peccatores: aut fabricarunt, maleantes ſcilicet ſuper dorſum meum quemadmodum artifices ſuper incudem. Et Iudicum. 14. Niſi Charaſtem, id eſt, araſſetis cum uitula mea. Item Hoſeh. 10. charaſtem, id eſt, araſtis impietatem. De ſecunda ſignificatione exemplum eſt primo regum ſeptimo. Pater eius uir Soræus ſeu Thirius chores, id eſt, fabricās æs. De tertia eſt exemplum Pſal. 28. Ne techaraas, id eſt, taceas ſeu ſurdum te mihi exhibeas. Et. 35. Vidiſti domine ne techaraas, id eſt, ſileas ſeu fabrum agas. Nos dicimus eum qui non uelit audire. Faz orelhas de mercador. Auribus, mercatorem agit aut agit mercatoris aures. *Stabit omne uotum eius*. Id eſt, firmū erit, ac ſi dicat, rea uoti erit. *Si autem irritauerit pater eius illud, in die quo audiuit*. Verbi naua ſignificatio, non plene nota eſt hebræis. Dicunt enim ſignificare frangere & infringere uerba, aut cogitationes: ut dicit rabbi Dauid. Hieronymus uertit contradicere. Eſt tamen locus Pſalmo. 141. ubi nulla harum ſignificationum conuenire uidetur, quo loco ſic habetur. Et unguentum præcipuum ne Ianai, id eſt, frangat caput meum. Non enim ſolet oleum caput frangere unde putarem potius uertendum diſſoluat uel reſoluat: quæ ſignificatio non multum diſtat ab irritare, & omnibus locis uidetur conuenire. *Si eſſendo fuerit uiro*. Id eſt, ſi fuerit coniugata. Sic enim hebraiſmus coniugatam deſcribit; quod uidelicet ſit uiro. *Et uota eius ſuper eam, uel promiſsio labiorum eius: qua ligando ligauit ſe ſuper animam ſuam*. Id eſt, habuerit aliquod uotum uel ligamen, quo ſe ligauit ſuper uitam ſuam. Significatio uerbi bata, a quo nomen mibtah, id eſt, promiſsio: non plene nota eſt hebræis, licet dicant ſignificare proferre pronunciare, os aperire & promittere. Diximus de eo Leuitici. 5. ubi dicitur. Anima cum iurauerit lebate, id eſt, proferendo labijs ſuis. Dubium eſt hic, an ſi mulier antequam eſſet coniugata uouiſſet, poſtmodum uero coniugium ſubiret habens uota: an uir eius ſciens uota eius, poſſet ea reſcindere quamprimum audierit: uel potius loquatur textus ſolum de uotis quæ facit mulier in domo mariti: quod uidelicet ſola illa poſsit irritare: & putarem legem utrumque caſum decidere. Dicit enim. Si fuerit maritata & uota eius ſuper eam, id eſt, uota habuerit antequam coniungatur: uel protulit labijs ſuis ſcilicet in domo mariti: quia tamen textus non habet quod protulit ſed uel promiſsio eius in labijs ſuis: poſſumus etiam oppoſitum tenere. *Dominus parcet ei*. Scilicet fœminæ. *Et uotum uiduæ & eiectæ, omne quo ligauit ſe ſuper animam ſuam, ſtabile erit ſuper eam*. Vidua & eiecta ſunt ſui iuris, ideo uota & iuramentà earum ſtabilita ſunt, & ea tenentur implere. Et dicitur hebraice uidua almanah ab alam quod eſt ligare quaſi ligata, quod uiro mortuo ligata uideatur ne audeat loqui: aut quicquam facere. *Omne uotum & omne iuramentum ligaminis, ut affligat animam ſuam: uir eius ſtabiliet illud, & uir eius irritabit illud*. Ex hoc loco colligunt Iudæi textum loqui ſolum de uotis & iuramentis, quibus fœmina uouet carnem macerare, quod omnia hæc & non alia poſsit pater eius aut uir irritare: & pro affligere animam, hebraice eſt humiliare ſiue hoc fiat ieiunio: ſiue uerberibus, ſiue quacunque alia carnis maceratione. Adnotabis etiam ex hoc loco, ſemper Deo placuiſſe ieiunia & alias adflictiones corporis: modo hæc, pietas animi comitetur ſcientes tamē ei magis placere opera pietatis ut Iſaiæ. 58. expſsit & poſtmodū Paulus. *Si tacēdo tacuerit ei uir eius de die in diem: ſtabiliet omnia*

uota ſua. Id eſt, ſi poſtquã audiuit uir uota uel iuramenta uxoris, & non ſtatim irritauerit ſed tacuerit, quaſi differens irritationem de die in diem: ſua diſſimulatione ſtabiliet uota eius: aut ipſa firmabit uota ſua. *Et ſi irritando irritauit eã poſtquam audiuit: luet pœnas iniquitatis ſuæ*. Senſus eſt. Si non ſtatim irritauit ſed poſtquam audiuit ad unam aut alteram diem diſtulit irritationem: & tunc uoluit irritare, ipſe luet pœnas ſuæ iniquitatis. Aut ut hebraice habetur. Portabit pœnam ſuam aut iniquitatis ſuæ.

IN CAP. XXX. NVMERI, AD MOrum compoſitionem adnotatio.

V*Ir cum uouerit uotum domino*. Placuiſſe domino ſemper pia uota & iuramenta, quibus ſe homo ad bona opera facienda aſtringit: locus iſte aperte demonſtrat, cum multis alijs ſanctorum uirorum exemplis, qui domino uouentes & iurantes, uota & iuramenta ſua præſtiterunt. Hoc tamen malum homines habet, quod opera mala cum maxima animi firmitate faciunt: milleque ligaturis ſe ad ea facienda aſtringunt, opera uero bona maxima
Prouer 11 animi laxatione. Audi quid de eis Salomon dicat. Vult & non uult piger: dicitque Leo eſt in
Cap 1. uia. Et de Nebuchadnezar dicitur in libro Iehudith eum iuraſſe per thronum ſuum, quod ſe ab omnibus nationibus defenderet. Idem de Herode & multis alijs. Sed hoc inter bonos & malos intereſt: quod boni ad bona ſe iuramentis & uotis aſtringunt Pſalmo. Sicut iurauit domino, uotum uouit Deo Iaacob. Si introiero in tabernaculum domus meæ: ſi aſcendero in lectum ſtrati mei. Et alio Pſalmo. Iuraui & ſtatui: cuſtodire iudicia iuſtitiæ tuæ. Ad mala uero ita animum laxant, ut facile ea relinquere poſſint: ut patet de Dauide cum iurauit ſe uindicare de Nabal carmello. Impij uero ut dixi, mille ſe iuramentis & uotis ad mala aſtringunt: a bonis uero, quauis leui occaſione oblata recedunt. *Non polluet uerbum ſuum*. Conſiderent hæc mendaces uiri, non eſſe mendacio ſuã uerba polluenda: præſertim cum domino pollicentur aliquid: qua in re nunc deplorandus eſſet mundus, ac noſtra infœliciſſima tempora quibus uix aliquis reperitur, qui ueritatem curet: & diminutæ ſunt ueritates a filijs hominum. *Mulier cum uouerit uotum domino*. Quanta debeat eſſe ſubiectio filiarum ad parentes ſuos, & cõiugatarum ad uiros ſuos, docet locus iſte. Similiter quid iuris iſti habeãt in ſubditos ſuos, quorum uota ſine eorum conſenſu a domino irritantur. Quod ſi in uotis tanta eſt ſubiectio filiæ ad patrem & uxoris ad uirum, quãta erat in alijs, quæ domino non fiunt? Aduerte etiam legem nihil de filijs ſtatuere: ut uideatur ex hoc loco haberi filios poſſe ſeſe domino uotis obligare, neque parentes illorum uotã irritare poſſe. *Si audierit & tacuerit, firma erunt omnia uota ſua*. Hinc ortum habuiſſe crediderim regulam illam, ut qui tacet, conſentiri uideatur. Neque dicit regula omnem qui tacet conſentiri: ſed uideri conſentiri: nec ex ſilentio ſtatim conſenſum arguas: & regulã intelligenda eſt cum poteſt & debet loqui ac prohibere. Sunt aliquando puellæ & fœminæ faciles in uouendo & indiſcrete occidunt potius carnem quam caſtigent: quare uoluit dominus eorum indiſcreta uota parentibus & uiris ſubdi. Quod etiam aduertant qui iuuentutem in cœnobijs informant. Solent enim iuuenes in monaſterijs, feruore nouitio ducti, ſubire maxima ieiunia, ſeuaque flagra: quibus prudens pedagogus occurrere debet: neque hæc illis permittere, ne ſe indiſcrete occidant, aut inhabiles ad maiora reddant. Simili quoque modo, coniungatæ diſcant ſuis nimijs abſtinentijs matrimonium non reddere uiris onerosum. *Et uotum uiduæ & repudiatæ, ſtabile erit ſuper eam*. Conſtat ex hoc loco omnes promiſsiones, eorum qui ſunt ſui iuris eſſe ſtabiles & firmas. Poſſunt tamen penſatis rationibus uouendi ac perſonarum: per ſuperiores diſpenſari. Conſtat etiam ex hoc capite eos qui non ſunt ſui iuris poſſe quidem domino uouere & iurare, ſi tamen is cui ſubijciuntur irritauerit eorum uota & iuramenta: non ad ea amplius tenebuntur. Vota enim uiduæ & repudiatæ quæ fecerũt in domo uirorum ſuorum: quæ que illi non irritarunt: ſtabilia hic iudicantur, poſt obitum illorum. *Omne uotum & iuramentum quo ſe ligauit: ut affligat animam ſuam*. Placuit domino ſemper ut noſtra ſponte affligamus animas noſtras ſeu corpora: ne caro ſpiritui rebellis, eum ad culpã trahat, Inter eos enim qui in tabernaculo dñi ſunt peregrinaturi, annumerat ſanctus Dauid eum Pſalm 15
qui ſeipſum iurauit affligere neque mutauit. ſ. quod

[Right margin: Explicatur & exponitur regula illa. Qui tacet cõſentiri dicitur]

quod iurauerat. *Si irritando irritauerit ea poſtquam audierit: portabit iniquitatem ſuam.* Amittit homo ex ſua negligẽtia ius ſuum in multis rebus: ſimili modo dat pœnas: qui ſibi uſurpat, quæ ſunt alterius iuris præſertim Dei: quare aduertant parentes & coniungati uiri: ne falcem mittant in alienam meſſem: neque uota & iuramenta diſſolnãt quæ nõ ſunt in ſua poteſtate: ſed ius ſuum domino inuiolatum relinquant.

IN CAPVT. XXXI. NVMERORVM iuxta literam annotationes.

ET *locutus eſt dominus ad Moſeh dicendo.* Continuandum putarem caput hoc, capiti. 27. præcedenti ut dixi, quoniam altero loco locanda erant capita inter media. Agit autem hoc capite de ultione facta in Midianitas: eo quod populum domini ſeducentes: ad utriuſque fornicationis crimen, ſuis artibus pertraxerunt. *Poſtea congregaberis ad populos tuos.* Explicui ſæpius huiuſmodi locutiones, quod idem ſit, colligi ad populos ſuos: quod congregari ad ſtatum deffunctorum quemadmodum patres. Sunt tamen qui ex ſimilibus locutionibus, ſtatuere uolunt animarum immortalitatem: quoniam Moſeh corpus non erat colligendum ad maiorum ſuorum cadauera, cum nullus eorum ibidem fuiſſet ſepultus: unde relinquitur eius animam animabus illorum colligendam: quod non reprobo. Omnia enim quæ ex ueteri inſtrumento colligere poſſumus ad ſtabilienda dogmata fidei noſtræ, magna diligentia congreganda ſunt.

Quid ſit dictu collectus eſt ad populos ſuos

Accingant ſe ex uobis, uiri ad pugnam. Incerta ualde eſt Hebræis ſignificatio uerbi Chalas, id eſt, accingere: cui omnia hæc tribuunt ſignificata ſcilicet recedere. Hoſeh. 5. Ibunt ad quærendum dominum: & non inuenient, chalas mehem, id eſt, receſsit ab eis. Secundo educere. Threnorum. 4. Etiam ſerpentes chaleſu ſad, id eſt, eduxerũt Iſaiæ. 20. Calciamentum tachalos, id eſt, diſcalciabis ſeu ſolues. Quinto eruere Prouerbiorum. 11. Iuſtus ab anguſtia nechelas, id eſt, erutus eſt. Et ab hac radice eſt etiam chalaſim, id eſt, lumbi: & chaliſah, id eſt, uestis mutatoria. Sed re uera expenſis locis omnibus quibus uerbum ponitur, uidetur uerbum ſolum ſignificare ſeparare ſeu recedere facere & diuidere. Omnes enim citati loci, iuxta has duas ſignificationes optime uertere poſſis: & primum uerba Moſeh ſic. Et non inuenient quoniam receſsit aut ſeparauit ſe ab eis. Sic quod ex Threnis citatum eſt. Serpentes diuiſerunt mammam ſcilicet filijs ſuis, dantes unam uni, aliam alij, lactauerunt catulos ſuos. Verba etiam Iſaiæ ſic uertere potes. Calciamentum ſeparabis ſeu recedere facies. In Prouerbijs etiam optime quadrat: ſi uertas. Iuſtus ab anguſtia ſeparatus eſt. Quæ in eum finem adducimus, ne tam facile ſignificationes uerborum multiplices: & ſine ulla ratione æquiuoca facias. Vnde hic pro accingere poſſes uertere ſeparare ut ſit ſenſus. Separentur ex uobis uiri ad pugnam. Fuerunt enim ut textus ſtatim explicat, a qualibet tribu ſeparati mille uiri. *Et dent ultionem domini in Midian.* Vocatur hæc ultio aduerſus Midianitas, ultio domini, quoniam domino iniurij fuerant, prouocando Iſraelitas ad idolorum culturam, aut quia ſeruos eius corruperant. Nam Exodi. 17. habes. Bellum domini cum Hamalech, a generatione in generationem: qui tamen non prouocauerat populum ad idolo latriam: ſed contra eum pugnauerat aperto marte aut quia ſeruis domini fuerant iniurij. *Mille de ſingulis tribubus.* Hebraice eſt Mille ad tribum, mille ad tribum: ſed ſenſus bene redditus eſt. Et quod dicitur. *Traditi ſunt ex millibus Iſrael:* Verbum maſar, quod uertimus tradere, hebræis eſt dedere: & dicit rabbi Dauid eſſe tradere ſe toto corde: & ponere ſeipſum in poteſtate alterius: & dicitur tam de corpore quam de rebus: quod etiam ſentit Chaldæus paraphraſtes. Ego uero puto ſignificationem eis eſſe ignotam. *Duodecim milia accincti ad pugnam.* Poſſes etiam uertere, ſeparati ad pugnam ut ſuperius diximus. Ponitur enim hic chalas quod ſuperius diximus hoc eodem capite, ſignificare ſeparare & diuidere. *Et uaſa ſanctitatis, & tubæ fragoris in manu eius.* Non conuenit inter expoſitores, quænam uaſa ſint hæc, & aliqui dicunt eſſe arcam & frontale ſeu laminam quæ erat in fronte ſummi ſacerdotis: quibus non aſſentior, quoniam non arbitror arcam abijſſe ſine Moſeh, neque eſt uero ſimile dominum noluiſſe omnia caſtra moueri, & permiſiſſe arcam ire cum eis

ad pugnam: & puto per uaſa ſanctitatis ipſas tubas intelligi, aut ſi diſtincta hæc atubis ſunt, putarem ueſtes uel ornamenta ſacerdotalia. Qui dicunt arcam deductam ad prælium. Hoc firmant ex eo quod ſupra capite. 14. huius libri dictum eſt de his qui uolebant terram intrare, & pugnare contra imperium domini, & dicitur arcam Dei non fuiſſe tunc motam de loco ſuo: quaſi fuerit ſolita moueri cum pugnandum cũ hoſtibus eſſet. Sicut factum eſt tempore Heli ſacerdotis, cũ pugnauit Iſrael aduerſus philiſteos: primo Semuelis. 4. Deducta eſt etiam tempore Saulis primo Semuelis. 14. Et tempore Dauidis contra Hammonitas. 2. Semuelis. 11. Nam quemadmodum gentes ſolebant idola ſua ad bellum deferre, ut patet. 2. Semuelis. 5. ita & catholici arcã n, quod licet uerum ſit: quia tamen nuſquàm inuenitur præceptum poſſet dici, aliquando deduci ad eos fortificandos, aliquando uero non. Parui tamen refert, utrãuis teneas opinionem *Et pugnauerunt contra Midian.* Inquirũt Hebræi quare non pugnarunt aduerſus Moabitas quemadmodum contra admonitas, ſoluunt autem quod ratione prohibitionis ſibi factæ a domino ſupra cap. 25 Fuerant etiam Midianitæ in caſu Peor Moabitis deteriores, qui nobiles filias miſerunt ad prouocandos & alliciendos iuuenes Iſrael ad idololatriã & ſcortationem: alias cauſas miſſas facimus, quod nullius momenti eſſe uideantur. *Occiderunt cum occiſis eorum* Verbum chalal ut iam alias admonuimus, non proprie ſignificat occidere, ſed primum inchoare & incipere. Secundo prophanare. 3. uulnerare quod ſit quędam inchoatio occiſionis: unde hic uertendum puto. Et reges Midian occiderũt cũ uulneratis eorum: aut cum fædatis eorum, uocando fædatos eos qui occiſi ſanguine & puluere fædati ſuper terram iacebant. *Et Bilham filium Beor occiderunt gladio*. Aliqui dicunt eum fuiſſe de populo illo, ideoque cum eo occubuiſſe. Alij uero eum reuerſum illuc ut populo malediceret. Sunt enim qui dicunt Iſraelitas, uſq; ad terram quam incolebat Bilham perductoſ: ut eum occiderent. De hac re nihil certi habeo, probarem tamen illorum ſententiam, qui eum aſſerunt Midianitem. *Omnem ſubſtantiam eorum prædati ſunt.* Significat nomen chaiil & etiam chel, proprie exercitum & robur: ſecundo opes ſeu ſubſtantiam, quod ſit robur ei qui eam habet. Poſſet tamen uerti. Et omnem exercitum eorum prædati ſunt. Expoliarunt enim interfectos, qui in congreſſu mortui ſunt. *Omnes urbes eorum cum habitationibus eorum, & omnes ædes eorum, combuſſerunt igni.* Per habitationes intelligit oppida & pagos. Quid uero ſignificet tir qđ hic ædes uertimus, & alij palatium, non plene conſtat: & ſi tir & tur ſunt eadem radix ut putat rabbi Dauid contra rabbi Iohah. ſignificabit proprie ordinem & pinnas illas quæ ſuper murum qui circuit ingreſſum domorum nobilium poni ſolent: quas noſtri uocant almeas: ita quod proprie ſignificat ordinem aut ordinatum ædificium. Quod enim tur ordinem ſignificet apud omnes in confeſſo eſt, ſed probandum eſt etiam tir, ordinem ſignificare ut exempla monſtrabunt. Nam Canticorum. 8. ubi noſtri & Hebręi uertũt. Si murus eſt: ædificemus ſuper eum thirah, id eſt, parietem argenteum: quod nullo modo quadrare uidetur, cum murus paries ſit neque ſoleat murus argenteus ſuper lapideum ædificari, melius uertas ordinem argenti, id eſt, ordinem pinnarum argentearum. Solẽt enim huiuſmodi pinnæ ad decorem ſuper murum ædificari, & ſi dictio palacium ſignificat, putarem nõ niſi ratione harum pinnarum quæ in muris per circuitum palatiorum ædificari ſolent. Et ſic illud Pſalm. 69. uerti poteſt. Sit thiratam, id eſt, palatium eorum deſolatum. Sic illud Geneſis. 25. Per uillas ſuas ubethirotam, id eſt, & per palatia ſua: quod Hieronymus uertit. Per caſtella & melius, quoniam huiuſmodi pinnarum ordo: maxime in caſtellis poni ſolet, & ſic hic uertendum puto. Illud uero Ezechielis. 25. uertendum arbitror. Et inhabitare facient thirotehem, id eſt, ordines ſuos in te, per quos caulas ordinatas intelligit: & ſic Hieronymus uertit: aut ordines ipſos gregũ. *Et acceperunt omnia ſpolia: & omnem prædam.* Nomen ſalal, id eſt, ſpolium, eſt a uerbo ſalal quod hebræi multa ſignificare dicunt ſcilicet prædari, ſpoliare, dimittere & remittere: cum re uera non ſignificet, niſi ſpoliare & ſpoliari ac ſpolia dimittere. Hoc enim in hebræis doleo, quod quamprimum ſignificatio nominis aut uerbi, non prima fronte eis arridet: ſtatim aliam addunt, non multum expédentes an propria conueniat. Nam illud Ruth ſecundo quod uertunt. Et etiam ſoltaslulah, id eſt, dimittendo dimittetis de manipulis: melius uertas ſpolia dimittendo ſpolia dimittetis ei, de manipulis. Diximus abunde de ſignificatiõe nominis Gene. 49. Et qđ ſeqtur. Omnẽ prædã, uerti poſſet & omnẽ acceptionẽ: quoniã malchoach i. præda, eſt a lachach qđ eſt accipere. Sic & infra uertere licebit, captiuitatẽ & acceptionem.

Ad

Ad campeſtria Moab. Melius ad confinia ſeu extremitates Moab: quoniam ut dixi, nomen ereb, & arab uerbum: coniunctionem & mixtionem ſignificat, ut ſæpius admonuimus. *Omnes principes eorum extra caſtra.* Erant bellatores immundi propter mortuorum cadauerum contactum: ideo non intrauerunt caſtra quæ erant munda: ſed Moſeh & Elhazar & principes ad eos egreſsi ſũt extra caſtra. *Et iratus eſt Moſeh contra præfectos.* Poſſet etiam uerti. Et efferbuit ira in præfectos. Et aduerte quòd pechudim, id eſt præfecti, eſt à pachad quod eſt proprie humerare: & præfecti dicuntur pechudim, id eſt humerantes quòd ſoleant eos quibus præſunt humerare: unde infra dicitur huiuſmodi præfectos numeraſſe ſuos, neque unum illis defuiſſe. *Nonne ipſæ fuerunt filiis Iſrael propter uerbum Bilham: ut darent præuaricationem in Dominum, in re Pehor?* Senſus eſt Nonne huiuſmodi fœminæ fuerunt cauſa filiis Iſrael, ut præuaricarentur in Dominum, in peccato Pehor, propter conſilium Bilham, quo cõſuluit Balach hoc ſcandalum mittere in Iſrael? Et ex hoc loco uidetur cõſtare, huiuſmodi ſcãdalum ex conſilio Bilham ortum habuiſſe. Et ſignificatio uerbi maſar, quod uertimus ut darent, non plene nota eſt hebræis & rarum eſt in ſcripturis, licet ſit frequens in uſu hebræorũ. Similiter dictio maſal, id eſt præuaricatio, nondum plene nota eſt: uide quid de eã Leuitici ſexto diximus. *Omnis qui tetigit occiſum.* Melius percuſſum aut fœdatum, ſcilicet ſanguine aut puluere. Conſulto hic omittimus mendatium rabbi Selomonis inquirentis qualiter cognouerint quænã eſſent uirgines: & q̃ corruptæ: reſpondentis feciſſe eas Moſeh tranſire coram arca Domini, ab eoque tunc datum ſignũ quo eas cognoſcerẽt quod uero hoc apertũ mendatium ſit conſtat, quoniam arca Domini erat in medio caſtrorum; hoc autem extra caſtra geſtum eſt, ubi bellatores manebant. Tum quia ſcriptura hoc miraculum non tacuiſſet, quæ minutiora deſcribit. Ad eius inquiſitionem facile reſponderi poteſt, uirgines ex ætate cognouiſſe. Sunt enim quædam puellę, quæ ferre uirum nequeunt, & ſi de aliqua eſſet dubiũ ſunt alia experimenta quibus hoc facile dignoſci poſsit. Vnde textus manifeſte hoc indicans dicit. Et omnes paruulas inter mulieres, quæ nõ cognouerunt concubitum maſculi: quaſi dicat.

Cõſtat ex hoc loco Bilhã cõſuluiſſe Balach ſcãdalũ mittere in Iſrael.

Omnes paruulas, quas non eſt præſumendum, maſculi concubitum fuiſſe expertas, reſeruate uobis. *Purificabitis uos in die. 3.* Sic à domino ſtatutum fuerat capite decimo nono; ut immundus purificaret ſe aqua luſtrationis die tertia, & ſeptima: prædam uero ſatis erat die ſeptima purificari: aut utrumque purificare iubẽtur illis duobus diebus. *Et omne uas pelliceũ* Vocat uas pelliceum omne indumentum qđ ẽ pellibus factum eſt: & omne quod ex pilis caprarum contextum eſt. Fiebant enim pulchra ueſtimenta ex pilis caprarum: ut de cortinis tabernaculi ſuperioribus dictum eſt in exodo. *Omne uas ligneum.* Fiunt in multis locis pulchra ex ligno uaſa, ut apud indos: quæ ad nos deuehuntur inde: & talia apud iſtos fieri credibile eſt. *Omne quod ingreditur ignẽ, trãſire facietis p̃ ignẽ,* id eſt omne uas quod ferre potuerit ignem ingrediens ignem, tranſibit per illum, & ſic purificabitur. *Aqua ſeparationis purificabitur.* Dixi aquam cineribus combuſtæ uitulæ conſperſam: uocari ſeparationis, quoniam immunditias ſeparabat tam ab homine quàm ab aliis rebus. *Cape ſummam prædæ captiuitatis.* Hebraice ad literam eſt. Leua caput acceptionis captiuitatis, id eſt numera per capita aut ſeorſum, quę accepta ſunt in captiuitate. Nam vt ſæpius diximus, leuare capita numerare eſt hebræis. *Dimidiabis prædam inter bellatores,* id eſt diuides omnia bello accepta: & mediam partem dabis bellatoribus: altera uero medietas diuidetur inter omnes alios qui non iuerunt ad bellum. Aduerte autẽ hic quòd dictio thopeſe quam hic (turbam interpretum ſequentes) uertimus bellatores, ignotæ ſignificationis eſt apud hebræos: dicunt tamen ſignificare capere, & apprehendere, citãtes ad probandam hanc ſignificationem illud ſecundi Regum duodecimo. Tapas, id eſt apprehendit Ioas regem Iſrael. Et Iehoſuah octauo. Et regem Hahi tapeſſu, id eſt comprehenderunt uiuum. Videtur tamen uerbum proprie ſignificare comprehendere ſeu apprehendere complectendo, unde magis ad literam uerti hic poſſet: inter comprehendentes, id eſt inter eos qui hæc in bello acceperunt ſeu comprehenderunt. Dixi de uerbi huius ſignificatione Geneſis quarto: ſuper illud. Fuit pater omnis thophes, id eſt comprehẽdentis citharam. *Leuabis partem Domino.* Sic melius quàm cenſum uertas: quoniam uerbum chaſas ſignificat

propri‹e›

proprie partiri, de cuius ſignificatione abunde diximus Exodi duodecimo: licet cenſus pars ſit, qui cenſus, ex parte ſeu portione bellatorũ erat auferendus. *Eleuationem Domino.* Vocabatur id quod Domino offerebatur leuatio, quoniam offerens, illud ex bonis ſuis leuabat ut daret Domino. *Capies unã portionẽ.* Verbum achas à quo achus, id eſt portio ſignificat proprie comprehendere, & achus cõprehenſionem ſeu id quod manu aut brachio aut quouis alio comprehenditur. Nam primo Regũ primo dicitur de Ioab. Ecce achas, id eſt comprehendit cornua altaris. Neque te deterreat ab hac ſignificatione, id quod habetur primo Regum ſexto, ubi dicitur. Et ieechos, id eſt & contignauit eam: quoniam contignare domum nihil eſt aliud quàm comprehendere eam lignis, ne cadere poſſit. *Dedit eam leuitis cuſtodientibus cuſtodiam habitaculi Domini,* id eſt qui cuſtodiebant tabernaculum Domini ſcilicet portantes uaſa ſacra, arcentes etiam ſæculares à rebus ſacris: aut cuſtodientes circa tabernaculum quæ ſibi à Domino erant præcepta. Explicat enim ſæpius hunc hebraiſmum, cuſtodire cuſtodiam, quòd ſit idem quod facere quod præceptum eſt. *Serui tui leuauerunt caput uirorum prælij,* id eſt numerauerunt bellatores. Et leuare caput eſt numerare: & uir belli eſt miles, ſicut uir terræ agricola. *Et non defuit ab eo uir.* Hebraice & à numero non defecit: ſeu non denumeratus eſt, ſi ſic latini loquerentur, quoniam pachad ſignificat numerare, & ponitur hic in paſſiua coniugatione.

Cuſtodire cuſtodiam quid ſignificet heb.

Armillam, brachiolum, anulum, inaurem & murenulam. Ignotæ ſunt ſignificationes fere omnium nominum quæ hic ponuntur, ſolum tabaat certum eſt anulum ſignificare, à radice taba, quod eſt mergere, figere, uel infigere, vt hebræi dicunt: & dicitur anulus tabaat quòd digito infigatur uel figatur ut inde vix auelli poſſit. Diximus abunde de uerbi ſignificatione Exodi trigeſſimo quinto: quòd enim anulum ſignificet conſtat Heſter tertio. Et ſignauit atabaat, id eſt anulo regis. Et Geneſis quadrageſſimo primo. Et amouit Parhoh tabbato, id eſt anulum ſuum. De aliarũ uero ſignificatione dictionum, dicemus quod nobis uiſum fuerit, & prior, ſcilicet eſadah quã uertimus armillam, eſt à radice ſaad: quod hebræis ſignificat incedere, ut patet ſecundo Semuelis ſexto, ubi dicitur. Cum ſaadu, id eſt incederent qui portabant arcam Domini ſex ſcadim, id eſt paſſus, quare uidetur ornamentum pedum: quibus incedimus, aut quod uſi ãtẽ fœminæ portabant, cum irent ad recreandum animũ. Eſt tamen locus ſecundo Semuelis primo qui conuincit eſſe ornamentum brachij ubi habetur. Et accepi diadema quod erat ſuper caput eius, ueeſadah, id eſt armillam quæ erat ſuper brachium eius, & poſſibile eſt fuiſſe ornamentum utriuſque. Solent enim orientales circulos aureos & argenteos brachiis & cruribus geſtare: quæ nos uocamus manilhas. Secunda uero dictio, ſcilicet ſamid, eſt à ſamad quod Hebræis eſt coniungere, & uidetur ſignificare ornamentum coniunctum: ſed quod illud ſit ignoratur. Conſtat tamen ex uerbis Ezechielis decimo ſexto eſſe ornamentũ manus, quoniam ibi dicitur. Et dedi ſemidim, id eſt armillas ſuper manus eius. Et Geneſis uigeſſimo quarto. Et duas ſemidim, id eſt armillas ſuper manus eius, aut in manibus eius: & indicio meo erant duo ornamenta ſimilia, quorum alterum alteram ornabat manum, alterum uero aliam, quemadmodum chirotecæ. Significat enim dictio coniunctum ad modum iugi, ſeu eorum quæ in iugo coniunguntur: ut patet Iudicum decimo nono, & primo Semuelis undecimo ubi dicitur ſemel bachar, id eſt par boum. Quartum uero nomen, ſcilicet agil ab agal ſeu agol quod hebræis rotundum ſignificat, ortum habet: quòd uero ſignificet inaurem conſtat Ezechielis decimo ſexto ubi dicitur. Ve agilim, id eſt & inaures in auribus tuis. Quintum uero, ſcilicet chumam omnino ignotum eſt, neque eſt certa cõiectura ad eius propriam ſignificationem uenandam: quoniam dictio nuſquàm niſi hic in ſcriptura reperitur quod ſciam. Aliqui dicunt ſubligaculum ſeu fœmorale ornamentum, auro gemmiſque redimitum. Alii uero ornamentum pudendorum arbitrantur ſeu typum uuluæ: quod ut dicit rabbi Selomoh filiæ Midian fecerant ad excipiandum propiciandumque cogitationem cordis, quemadmodum Philiſtæi murium ſimilitudines. Targhum ſubligaculum aut dextrale interpretatur. *Omne uas operis.* i. quo opus fieri poterat aut fiebat: & poteſt intelligi, quod opus fiebat apud Midianitas, aut quod fieri poterat opus in templo. *Et uiri bellatores prædati ſunt, uir ſibi.* Vult textus ponere diſcrimen inter principes & alios milites, quod uidelicet principes omnia uaſa aurea & argentea & ornamenta quæ prædati fuerant, Domino obtulerunt: uiri uero alii bellatores, quæ rapuerant

Nomina ſignificãtia ornamẽta q̃dã explicantur.

rant ſeruauerunt ſibi, ac ſi dicat. Principes Domino prædati ſunt, bellatores uero ſibi: & quia hoc parũ erat, non obtulerunt ex eo quicquàm Domino. *Memoriale filiis Iſrael coram domino*, id eſt ut Dominus illorum memor eſſet ſemper: & illos coram ſe haberet, aut ut ex oblatione, memoriã ſibi compararent, & prior ſenſus literæ magis adhæret.

IN CAPVT. XXXI. NVMERI ad componendos mores annotatio.

V*Lciſcere ultionem filiorum Iſrael de Midianitis.* Dare ſolent ſerui Dei pœnas pro peccatis ſuis, & ab eis Dñs iuditiũ incipit ut Petrus dicit: non tamẽ impune trãſe-
1. Petri. 4. unt, qui eos ad peccata deducunt. Decepit ſerpens calidiſsimus fœminam, per quam etiam uirum ad peccatum traxit. Punitus eſt Adam, uxor etiam meritas pœnas dedit: & gladium ultorem prius experti ſunt, quàm qui eos in peccatum pellicerat: ſed nunquid euaſit ſerpẽs qui incautos deceperat aſtutia ſua? Minime, ſed eis grauiores pœnas dedit: ut timeas ſeruos Dei de-
Quas pœnas dant, qui ſeruos dei ad peccata trahant. cipere, aut ad peccata perducere. Docentur etiam hic priuati homines, non ſe uindicare, ſed à principe communitatis expectare uindictam: cuius eſt iniuriam eis factam ulciſci. Sed quid ſibi uult hoc Domine Deus, ut ſeruum tuum Moſeh non uelis ab hac luce ſubtrahere, niſi uindictam hoſtium ſuorum prius accipiat? Solent homines, quibus alii iniurium fuerunt, maxima mœſtitia affecti diſcedere: ſi dum uiuunt non uideant hoſtium ſuorum ultionem; quemadmodum legimus de Sinſone: & lætiſsime moriuntur, ſi uindicati diſcedant: noluit ergo Dominus ſeruum ſuum Moſeh acceptã iniuria à Midianitis, ab hac uita deffungi, ne triſtis moreretur, ſed lætum uoluit ab hac uita migrare. Qua in re docentur principes uindicare iniurias, quas aliqui ſubditi ab aliis paſsi ſunt: antequàm ipſi qui ſunt iniuria affecti, ab hac luce diſcedant, ut cum iocunditate moriantur. *Vt dẽt ultionem Domini in Midian.* Quam antea uocauerat ultionem filiorum Iſrael, nunc uocat ultionem Domini: ut oſtendat eum qui alicui ex proximis iniurius eſt, non ſolum illũ ſed principem populi ac Deum ipſum iniuria afficere: & ab utroque pœna afficiendum. Audi de hac re pulcherrimum ſcripturæ ſanctæ exẽplum. Occiderat Ioab princeps militiæ Dauidis duos principes ſine ulla cauſa Abner ſ. filium Ner & Hamaſam, neque propter hoc poenas unquàm dederat homicidiorum perpetratorũ: quoniam potens erat, qua de cauſa diſsimulauerat rex cum eo. Poſtquàm uero ex hac uita regi abeundum eſſet: & Deo adminiſtrationis regni eſſet rationem redditurus, accerſito Selomone regni hęrede, dixit illi. Tu noſti quæ fecerit mihi Ioab, & quomodo occiderit duos uiros meliores ſe, & quæ ſequuntur. Non fuerat mortuus rex, neque iniuria affectus in perſona ſua: dicit tamen. Tu noſti quæ fecerit mihi Ioab, ut oſtendat iniurias priuatis perſonis factas, prius ac magis illatas principi ac Deo, quàm illis. Et expende uerba. Prius enim præcipit vindicare iniuriam Iſrael, quàm ſuam. Prius fiat ultio Iſrael, poſtea uero fiet ultio Domini. *Mille de ſingulis tribubus.* Debet princeps quoad poteſt uitare diſcordias inter ſubditos ſuos. Solet autem de his rebus ſæpe diſcordiã oriri: dum alii qui mittuntur & eliguntur, alii reprobantur. Audi quid Gedeoni dixerint uiri Ephraim Iudicum octauo. Cur (inquiunt) hoc feciſti nobis, ut non uocares nos, cum pergeres ad pugnandũ contra Midian? Et iurgarunt contra eum fortiter. Et niſi eos molli reſponſione leniret, occidiſſent eum. *Et traditi ſunt ex millibus Iſrael mille per tribum.* Solent aliquando principes cum uiro ad aliquod obeundum munus egent, eos à communitate deligere, neque expectare ut illi à communitate quæ eos melius nouit ſibi tradantur; vnde ſæpe ſæpius miſerrime decipiuntur. Princeps enim, homines ut plurimum, ex ſola nouit hominum relatione, quæ talis erit qualis fuerit affectus commendantium: ipſa uero communitas cum eos enutriuerit & aluerit, melius quid in eis lateat cognouit, ideo eius iudicium & electio à principe expetenda eſſet, non præcipitandum, quemadmodum ſanctus Moſeh facere ſolitus erat. *Miſit Pinechas filium Elhazar cum eis ad pugnã.* Quid pugnæ & ſacerdoti? Nouerat vir Dei Pinechas uirum audacem, qui Dei zelo accenſus principem cum Midianite in ſtupro confoderat: ideo ad exercitum miſit, unde non nouum uideri debet, ſi ſummus Pontifex aut Rex ex Pontificis facultate, clericum in bello ſtrenuum ad cohortem mittat. Docentur etiam principes ſæculares non pugnare ſine miniſtris Dei, qui ex eius parte milites adhortentur, tubis canant, ut cor militum ad pugnam & uictoriã accendant. *Tulerunt omnia ſpolia, & om*

nem

nem prædam. Non debent ſibi milites uſurpare quæ in bello capiunt & prædantur: quoniam non ſuis ſed populi ſtipendiis militant: & quemadmodum mercenarius non ſibi laborat, ſed illi qui ei mercedem ſoluit: ita & miles, unde omnia debet principi præſentare ut ipſe habeat partem ſuam. *Nonne reſeruaſtis omnem fœminam?* Timere ſuis ualde debet prælatus, quæ illis ſcandalo eſſe poſſunt: & omnia hæc interdicere illis: neque ira in prælato dãnanda eſt, cum uidet ſubditos pceptis ſuis ac dei non obtemperare. *Occidite omnem mulierẽ cognoſcẽtẽ uirũ.* Accepta fuit Domino ſemp uirginitas, neque ſolum cordis ſed etiam corporis munditia illi ſemper placuit, ob quam ſolam iſtæ ſeruatæ ſunt à morte. *Vos manete extra caſtra.* Putarem ex hoc & ſimilibus ſcripturæ locis, ortam in eccleſia irregularitatis pœnam ex homicidio cauſatam: quare maxime errant, qui hæc anq̃ damnant, aut pro nihilo reputant. *Hoc eſt ſtatutum legis.* Duo ſunt hic annotanda. Alterum, munus eſſe ſacerdotis populum leges Domini docere, & de eà homines admonere, cum uiderit ad eas non aduertere. Alterum reliuquendum unicuique eſſe munus ſibi demandatum. Non admonuit Moſeh (licet doctor legis eſſet) bellatores de lege ſeruanda purificationis, ſed ſuum munus ſummo ſacerdoti reliquit. *Dimidiabis prædam inter bellatores: & inter omnẽ congregationem.* Ecce cuius ſit prædæ media pars, nempe populi, & hæc eſt lex quã Da-
2.Samu.30, uid ſuis ſeruare præcepit, ut æquam portionẽ bellantibus tradiderit: cum illis qui ad ſeruandas ſarcinas præliantium remanſerunt. Simili quoque modo docentur milites ſuam partem ſpoliorum, Domino qui uictoriam conceſſit ſeruare. Quod autem Leuitis dari iubentur ex portione populi, docet omnes miniſtros Dei à populo fore nutriendos. *Et offerimus oblationem Domino.* Debent duces & maiores, peculiarem oſtendere Domino gratitudinem & gratias agere ſi Dominus ſuos incolumes ſeruet. Et uide ingratitudinem. Qui ſeruantur nihil Domino offerunt, ſed duces quibus ſeruati ſunt, gratias Domino referunt. *In memoriam filiis Iſrael coram domino.* Debent magnifica aliquorum dona in templis ſeruari ac prædicari: ut alii ad ſimilia facienda prouocentur: unde ortum puto in templis uaſa ac munera ſuſpendi, ut eis uiſis alii æmulentur.

IN CAPVT NVMERI. XXXII. iuxta literam annotationes.

ET pecudes multæ fuerunt filiis Reuben & filiis Gad multæ ualde. Parui refert quòd in hebræo pro pecudes habetur pecus, & pro multæ habetur multum ſingulare pro plurali, vt in multis aliis locis. Et aduerte quòd dictio hebraica aſum, quam ſecundo loco multum uertimus, non eſt eadem quæ ponitur in præcedenti ſententia: & ortum habet ab aſam, quod eſt roborare & fortificare. & addunt hebræi augere in quantitate ſeu multiplicare: ſed reuera non ſignificat multiplicare, niſi quia multitudo ſolet eſſe fortis: & ſunt aliquot loci quibus quadrat multiplicare ratione iam dicta, ut Pſalmo quadrageſsimo ubi dicitur. Aſemu, id eſt plura ſunt ut poſsint narrari. Et clarius paulo inferius eodem Pſalmo. Aſemu, id eſt multiplicatæ ſunt præ capillis capitis mei. Diximus de uerbi ſignificatione Geneſis uigeſsimo ſexto. Nomen uero aſum, ſignificat proprie robuſtum, forte, ut patuit capite uigeſsimo ſecindo huius libri. Quia aſum, id eſt robuſtior me eſt. Et Geneſis decimo octauo. In gentem magnam ve aſum, id eſt & robuſtam. Poſſet etiam hic uerti. Et filius Gad robuſtum aut forte ualde: & erit ſenſus quòd non ſolum his fuit pecus multum, ſed etiam forte ſeu robuſtum ualde aut bene nutritum. *Et uiderunt terram Iahazer, & terram Gilhad.* De Iahazer nihil certi habeo: niſi quòd ex inferius ſcriptis uidetur eſſe urbs: quemadmodum Dibon & Cheſbon, Gilhad vero ut Ieremiæ uigeſsimo ſecundo habetur montes ſunt trans Iarden, qui à Libano ſumentes initiũ, per duo regna, ſcilicet Baſſan & Aemorei protendebantur: ſeparantes hæc regna à reliqua Arabia: paſcuoſi ualde & odoriferi. *Et ecce locus, locus pecoris.* Sic in hebræo eſt, id eſt aptus alendis pecoribus: aut in quo multa erant pecora ante. Abũdabat enim herbis & aquis: quæ duo, rei pecuariç commodiſsima ſunt. *Hatharoth & Dibon.* Nomina urbium ſunt ſicut & ſequentia. *Terra quam percuſsit Dominus, ante cœtum ſeu congregationem Iſrael.* Nõ intelligas ante cõgregationem, id eſt antequàm cõgregarentur filii Iſrael: ſed quod Dominus eos percuſſerit ante exercitum Iſrael: quaſi dux prælii. *Terra pecudis ipſa.* Expone ut ſupra

hoc eodem capite, id eſt fertilis & apta ad alenda pecora. *Si inuenimus gratiam in oculis tuis*, id eſt ſi tibi grati & accepti ſumus: & eſt hebraiſmus. Refertur autem gratia ad oculos: quia in eiſ maxime oſtendi ſolet, quemadmodum ſupercilium. *In poſſeſſionem.* Dictio hebraica potius comprehenſionem ſeu portionẽ ſignificat. *Ne tranſire facias nos Iarden.* Conſtat ex hoc loco iſtos uoluiſſe citra Iarden manere: & has occupare ſedes. *Vt quid remouetis cor filiorum Iſrael?* Admonui capite trigeſsimo huius libri, ſignificationẽ huius uerbi naua, non eſſe plene notam hebręis, ibidem noſtri uerterunt irritare ſeu frangere, & ſic poſſet hic uerti melius quàm remouere, ut Santes uertit. Quadraret etiam hic diſſoluere ut ibidem uertimus. *Si uidebunt uiri qui aſcẽderunt ex Aegipto.* Vtuntur frequentiſsime hebræi ſi pro non, ut Pſalmo. Semel iuraui in ſancto meo, ſi Dauidi mentiar, id eſt quod Dauidi non mentiar. Sic & hic. Si uidebunt homines, id eſt quòd non uidebunt. Quem loquendi modum aduertere oportet eum qui Euangelia & Pauli epiſtolas lecturus eſt: quoniam ea phraſi ſæpius utuntur. *Quoniam non impleuerunt poſt me.* Hebraiſmus eſt ſignificans quoniã non plene in omnibus me ſequuti ſunt. Nam implere poſt aliquem, eſt eum in omnibus ſeu plene ſequi, non implere vero eſt non plene & in omnibus ſequi: & hebraiſmum & eius explicationem ſeruare memento. *Præter Chaleb filium Iephuneh Chenizeum.* Putarem cum Hieronimo eſſe Chenizeum familiæ nomen: quod etiam nominis forma indicat: quemadmodum Iſraeli, id eſt Iſraelita, Romigi Romanus, Nozri Nazareus. *Quoniam impleuerunt poſt Dominum*, id eſt illũ plene ſeu in omnibus ſequuti ſunt: ut iam diximus ſuperius. *Et uagari fecit eos in deſerto.* Verbum nua, ſignificat proprie mouere: ut patet Sephoniæ ſecundo ubi dicitur. Iania, id eſt mouebit manum ſuam. Item Pſalmo uigeſsimo ſecundo. Ianiu, id eſt mouebunt caput. Idẽ Threnorum ſecundo Et Iſaiæ uigeſsimo nono. Nau, id eſt moti ſunt, & non à ſechar ſeu uino: unde hic uertendum eſt. Et mouere fecit eos p deſertum: quod idem eſt quòd uagare fecit. *Vt adderetis adhuc: ſuper iram furoris Domini.* Non plene nota eſt hebræis ſignificatio propria verbi ſapah, quod addere uertimus. Santes uero apponere. Hebræi dicũt quòd ſignificat etiam conſumere & perdere. ad quod citant illud Geneſis decimo octauo. Nun etiam tiſpeh, id eſt perdes iuſtum cum impiis? Verbũ uidetur ſignificare aut addere aut deficere: & meo iudicio magis proprie addere quàm conſumere ſeu deficere: ſed eſt aduertendum quòd non ſignificat, qualitercunque addere: ſed addere uel addi ad ſtatum aliorum qui mala paſsi ſunt: & iuxta hanc ſignificationem multa uerti poſſunt in ſcripturis quæ ab hebræis & noſtris aliter vertuntur: ut Pſal. quadrageſsimo: Quærentes animam meam liſpotah, id eſt ad p dendam eam vt noſtri uertunt: quod tam bene uertas. Ad addendam eam, ſcilicet aliis interfectis & mortuis. Sic illud Geneſis citatum pro Nun perdes iuſtũ, tam bene uertas. Nun addes iuſtum impiis, perdendo urbem? Et Prouerbiorum decimo tertio. Et eſt niſpoh, id eſt conſumptus abſque iudicio, verti poſſet. Eſt additus; ſcilicet impiis abſque iudicio, id eſt qui additur ſtatui impiorum ſeu damnatur uelut impius: abſque iudicio. Sunt tamen aliquot loci quibus hæc ſignificatio non bene quadrat ut primo Paralipo uigeſimo primo ubi dicitur. Aut tribus menſibus niſpeh, id eſt cõſumptus eris a facie inimicorum tuorum: ideo tranſeundum eſt cum ſignificatione quam nobis Hebræi ſuppeditant, quouſque detur propriã inuenire. Munſterus dicit uerbum quòd hic ponitur eſſe à iaſaph & multiplicatio ſignificationum ut cũque oſtendit radicum confuſionem: quod uidelicet Hebræi confundant iaſaph cum ſapah. *Quoniam reuertemini á poſt ipſum: & addet adhuc ut quieſcere faciat eum ſeu requiecat ipſe in deſerto.* Senſus eſt non putetis uos nihil mali facere proximis ueſtris, in ea re: quoniam uos quidem reuertemini, ne eatis poſt Dominum: & Dominus propter peccata ueſtra quieſcere faciet populum totum in deſerto: & reuerti a poſt aliquem, eſt retrocedere ab eo quem antea ſequebaris: & eſt hebraiſmus ac ſi dicat: propter peccata ueſtra, non dabit dominus paratas ſedes populo: ſed faciet eum quieſcere in deſerto. Non vertimus cum aliis dimittere, quoniam uerbum nuach quod hic ponitur, ſignificat proprie quieſcere & requieſcere. Non tamen damno ſi uertas cum aliis, dimittere. Et quod ſequitur. *Et perdetis omnem populum iſtum.* Verbum ſachat, id eſt perdere, non eſt hebræis plene notum: communiter tamen

Nõ implere poſt aliquẽ quid ſit Heb.

Reuerti a poſt aliquẽ quid ſit heb.

men uertunt perdere & corrumpere. *Caulas pecudum ædificabimus hic.* Significat proprie nomen gader, omnem clauſuram quæ nõ eſt fortis: ut eſt maceria uinearum, uallum, ſepes, & id genus alia: ut hebræi dicunt. Diximus de nominis ſignificatione capite uigeſsimo ſecundo huius libri. *Nos accincti erimus, feſtinantes ante filios Iſrael.* Ponuntur hic duo uerba: quorum ſignificatio non eſt hebræis uſquequaque nota, ſcilicet chalats, quod uertimus accinctum eſſe: & chus, id eſt feſtinare. Videtur tamen prius ſignificare diuidere, ſeparare, ac ſoluere: alia uero ſignificatio, ſcilicet accingere mihi utcunque ſuſpecta eſt: quoniam non eſt tam frequens ſicut aliæ. Admittitur tamen quouſque propriam certo ſciam: poſſet tamen hic uerti. Nos ſeparati, ſcilicet à familia noſtra ſeu expediti ab omnibus: feſtinabimus ante filios Iſrael: & uidetur melius quadrare. De ſignificatione uero ſecundi uerbi, quòd uidelicet ſignificet feſtinare: ſunt exempla primo Semuelis uigeſsimo vbi dicitur. Chuſſah, id eſt feſtina veſtes. Et Pſalmo uigeſsimo ſecundo. Ad auxilium meum chuſſah, id eſt feſtina: res tamen nondum mihi omnino certa eſt. Sic quod infra dicitur. *Si accincti fueritis ante Dominum:* poteris uertere. Si expediti ſeu ſeparati fueritis ante Dominum, id eſt ante arcam domini. *Donec expellat ipſe omnes inimicos ſuos à facie ſua.* Poſſet etiam uerti. Donec hæreditare faciat ipſe, ſcilicet uos inimicos ueſtros à facie ſua: aut donec hæreditet ipſe omnes inimicos ſuos, qui ſunt ante ipſum: ſeu capiat illorum hæreditatem. Hanc addo expoſitionem, quoniam uerbum iaras proprie hæreditare & exhæredare ſeu hæreditate pellere ſignificat. *Et ſubiiciatur terra coram Domino.* Non eſt uſq; quaque certa ſignificatio uerbi chabas, quod ſubiicere cum hebræis uertimus: acceptãda tamen eſt, quoniam multis locis quibus uerbum ponitur conuenit. Et quod dicitur coram Domino, idem eſt quod coram arca Domini, de qua Dominus loquebatur. *Eritis innocentes à Domino, & ab iſrael,* id eſt non eritis culpabiles aut puniendi ante Dominum: neque ante Iſrael. *Et erit terra hæc uobis in portionem coram Domino.* Alii uertunt in poſſeſsionem: ſed prior expoſitio germanior eſt. *Scitote quoniam peccatum ueſtrum inueniet uos.* Admonui ſæpiſſime, peccatum ſumi frequenter in ſacris literis pro pœna ipſius peccati: & ſic ſumitur hic. Quàm primum enim peccator peccat, pœna quæ e ueſtigio peccatum ſequitur quærit eum: donec inueniat & puniatur. Sic enim habes Deutero. quarto. Cum fuerit anguſtia tibi: & inuenerint te omnia mala iſta. *Quod egredietur de ore ueſtro facietis.* Hebraiſmus eſt, id eſt implebitis promiſſa. Sumitur enim egredi ex ore, pro promittere hic. In Pſalmo etiam habes. Et quæ procedunt de labiis meis non faciam irrita. *Et præcepit eis Moſeh.* Sic in hebræo eſt: quod noſtri uertunt. Et præcepit pro eis Elhazar & reliquis. Poſſet etiam eſſe ſenſus, quòd non ſolum Moſeh præceperit eis, ſed etiam Elhazar: ut ſcilicet promiſſa complerent: ſed prior interpretatio ſola germana eſt. Et quod ſequitur. *Omnes accincti.* uerti poteſt melius, expediti ad bellũ. *Et ſubiecta fuerit terra coram uobis.* Licet ſignificatio uerbi chabas, id eſt ſubiicere, non plene nota ſit hebræis, loco tamen cõgrue re uidetur. *Si non tranſierint accincti uobiſcum: hæreditatem accipient in medio ueſtri, in terra Chenaan.* Poſſet etiam uerti. Si non tranſierint expediti uobiſcum, comprehendent, ſcilicet portionem ſuam: in medio ueſtri, id eſt inter uos: quoniam vt ſæpius diximus, capitur aliquando medium non pro eo quòd reuera medium eſt, ſed ut eſt idem quòd inter. *Quod loquutus eſt Dominus ad ſeruos tuos: ſic faciemus.* Vide quàm humiliter iam iſti duci loquantur. Poſtquàm enim incœperunt conſequi promiſsiones: humilius loquũtur, ducemque magis uenerantur. *Nos tranſibimus expediti ante Dominum in terram Chenaan: & nobiſcum erit portio ſeu comprehenſio hæreditatis noſtræ, a trans iordanem.* Alii uertunt. Nos tranſibimus accincti ante Dominum, id eſt ante arcam in qua erat præſentia Domini: & nobiſcum erit poſſeſsio hæreditatis noſtræ citra Iordanem, neque reiicio interpretationem. *Terram cum urbibus ſuis cum terminis: urbes terræ per circuitum.* Munſterus pro cum terminis uertit in extremitatibus: & eſt ſenſus quòd dederit eis ciuitates quæ erant in terminis, ſcilicet

Aemorei

Aemorei & Sichon regis eorum & Hog regis Baſan. *Ciuitates munitionis & caulas oui.* Dictio mibzar, id eſt munitio ab includendo dicitur, ab azar quod proprie ſignificat includere, ut probauimus Leuitici uigeſsimo quinto: unde uerti poſſet, urbes incluſionis quibus homines ad ſui munimen includuntur. Et iſtæ urbes fuerant à iudæis deſtructæ, ſed poſtmodum reſtauratæ. *Verſo nomine & Sibmah: & uocauerunt nominibus, nomina urbium quas ædificarunt.* Putant Hebræi huiuſmodi urbes appellatas prius nominibus idolorũ: poſtea uero uocatas nominibus ædificantium; ſed primũ nulla ratione fulctum eſt: ſecundũ uero ex eo quod infra habetur, quòd uidelicet Nobah mutauit nomen urbis Chenath in ſuũ: aliquid ueritatis habere uidetur. Et pro uerſo nomine, ad literam uertendum eſſet: reuoluto nomine ſeu reuolutis nominibus. Pſalmo enim centeſsimo decimo quarto habes. Iarden iſſob, id eſt reuertetur retrorſum. In hebræo ad literam eſt. Et uocauerunt cum nominibus nomina ciuitatum quas ædificauerunt: ſed ſenſus redditus eſt. *Expulerunt Emorræum qui erat in ea.* Poſſet etiam uerti. Et hæreditate acceperunt Emorreum qui in urbibus Gilhad habitabat. *Accepit uillas eorum: & uocauit eas Chauuot Iair. i. uillas Iair.* Non ſatis conſtat cuius radicis ſit chauah, quod uillam hic dicitur ſignificare. Significat autem chauah hebræis indicare, anunciare, & ſi chauah, id eſt uilla ſit ab hac radice, ſignificabit uillam quòd ſit manifeſta. Vrbes enim muratæ, muris ſuis occultantur: uillæ uero manifeſtæ. Hebræi tamen dicunt eſſe à radice chaiah quod eſt uiuere: ad quod non uideo alluſionem, niſi dicamus dici à uita, aut quia ab urbibus uitam habeant, & ab eis ſuſtententur ſicut filiæ à matre: aut quia homines ibi liberius & libentius, quàm in urbibus uiuant. Vel quia homines ex eis uiuãt quod uerius credo.

IN CAPVT. XXXII. NVMERI ad componendos mores annotatio.

ET *pecudes multæ erant filiis Reuben & filiis Gad.* Solent diuitias comitari inutilia deſideria, multa, & nociua, ut Paulus habet primæ ad Thimoteum ſexto, quæ mergunt homines in perditionem maximam. Sic & iſtos in irrationabilia deſideria induxit pecudum multitudo. Eſt tamen in iſtis ualde cõmendabile niſi hoc ex auaritia fecerint, quòd licet pecorum copiam haberent, non comedebant tamen ex eis, ne fratres ad inuidiam prouocarent, ſed ab eis quemadmodum alii abſtinebant: & penuriam cum ſociis patiebantur. Similiter aduerte eum qui alicui rei nimis afficitur; non tantum ſibi quàm ei cui afficitur deſiderare. Diligebant iſti pecudes ſuas, & ideo terram illis potius gratam quam ſibi deſiderant & poſtulant. *Detur terra hæc ſeruis tuis.* Cum diues ex te aliquid habere cupit: uerbis humiliſsimis utitur, cũ uero aliquid ab eo exigeris, imperioſe ualde. *Ne tranſire facias nos Iarden.* Debiles, timidos, ac puſilanimes; reddunt diuitiæ diuites: paupertas uero audaces. Quæ ſunt diuites qui illatam iniuriam propulſare timent, ne aliquid de ſuis diuitiis amittant. Verba iniuria non curant, non quidem ea propter Deum ferentes, ſed ne ſuam quietem aut opes perdant.

Solent diuitiæ diuites facere formidoloſos: paupertas uero audaces.

Fratres ueſtri ingredientur bellum, & uos manebitis hic? Non debent aliqui à communitatis laboribus à principe ſine ulla cauſa & ratione excuſari: ſed qui à ſociis adiuti in ſuis laboribus ſunt: debent etiã ipſi ſocios adiuuare. *Quid remouetis cor filiorum Iſrael?* Nocent ualde gerendis bellis uiri formidoloſi, quibus non ſat eſt timere, ſed alios fortes, reddunt formidoloſos: cuius rei gratia Dominus formidoloſos à bello excuſat Deutero. uigeſsimo. Vbi ſimiliter diſce, quid communitatibus noceant uiri formidoloſi, maxime qui ſunt aliis formidinis cauſa. Hac ratione moti iudæi uoluerũt occidere ſãctũ Ieremiã, quòd ciuitatem tradendam Chaldæis uaticinaretur: & formidinem incuteret militibus tuẽtibus urbẽ. *Addet ut dimittat eum in deſerto.* Valde cauere debet ille cui promiſsio facta eſt, offendere promiſſorem: quoniam facile qui ex liberalitate promiſit, reuocat promiſsionem: præſertim cum iam ad fores promiſſa eſſe uidetur. *Nos expediti feſtinabimus ante filios Iſrael.* Expeditos requirit homines bellum: ab uxoribus, liberis, & opibus: quoniam impedimento eſſe ſolent bellatoribus hæc omnia. modo pro eis non ſollicitentur: adeo iſti uolũt hæc relinquere in urbib' munitis. *Si feceritis hoc.* Non debent ſemper principes, inſtinſta ſuorum deſideria reiicere, ſed rectificare. Solent enim homines maxime nobiles dolere ualde: ſi princi-

pes

altera earum duarum, quas Iſraelitæ ædificaſſe dicũtur Parhoni Exodi.1.cap. *Menſe primo*, ſcilicet Niſſan, qui ut diximus reſpondet noſtro Martio & nonnunquàm Aprili, qui prior eſt apud hebræos quod feſtà attinet. Et prima lunatio quam ſol ſignum arietis ingreſſus replet, eſt prima dies anni: quoniam ſol in eo ſigno incipit motũ ſuum. *In craſtino Peſach.* Dixi in Exodo Peſach ſignificare ſaltum; neque tam proprie tranſitum, licet quaſi ſit idem. Dubium mihi eſt an per Paſcha ſeu Peſach intelligat agni cenam & ſit ſenſus quod dies ſequens ſeu mane ſequens cenam agni, profecti ſint Iſraelitæ: uel potius tranſacta nocte cenæ cum die artificiali ſequenti. Cum enim Iehudei numerent diem à ueſpera in ueſperam ſequentis diei, ſeu ab occaſu ſolis præcedentis diei, uſque ad occaſum ſequentis: uidetur quod dies Peſach ſeu decima quarta luna inciperet ab occaſu ſolis quo agnus comedebatur: & duraret uſque ad occaſum ſolis ſequentis diei artificialis, & ſic iudæi ex Aegipto fuiſſent egreſsi poſt diem artificiallem lunæ decimæ quartæ: & hoc mihi uerius apparet. Diximus de ea re abunde Exodi decimo tertio & duodecimo. *Egreſsi ſunt filii Iſrael in manu excelſa.* Solet poteſtas ac robur manibus deſignari, vt in hebraiſmis diximus: unde videtur quòd egredi in manu excelſa ſit egredi in poteſtate omnibus ſuperiori: unde ſequitur in oculis omnium Aegiptiorum: ac ſi dicat. Tam ualida & ſuprema fuit poteſtas qua Iſraelitæ ex Aegipto egreſsi ſunt: ut exierint in oculis Aegiptiorum ſeu eis uidentibus: nemo tamen ex eis auſus eſt eos impedire & detinere. Aut in manu excelſa, id eſt eleuata ad percutiẽdos Aegiptios, ſi uellẽt eos impedire. Vel tertio in manu excelſa, id eſt eleuata, ad quam nemo poſſet attingere. Dicit enim Dominus Exodi decimo nono eduxiſſe eos ſuper alas aquilarum. Prima tamen expoſitio germanior eſt. Quod uero additur in oculis omnium Aegiptiorum, ſeu eis aſpicientibus: oſtendit eos exiſſe nõ quaſi fugientes: ſed libere & inuitis Aegiptiis.

In diis eorum fecit Dominus iudicia. Non ſolum in hominibus iudicia fecit, occidendo eos & puniendo tot plagis, ſed etiam in idolis quos colebant: & crediderim eorum ſtatuas ſubuertiſſe & aras, truncaſſe capita, pedes, ac manus, quemadmodum poſtmodum Dagonis idolo fecit, cuius pedes & manus amputauit. Poſſet etiam pro diis legi, & in proceribus eorum ſeu magnatibus fecit iudicia: percutiendo eos aliqua plaga quæ nõ eſt ſcripta: ſed prior ſenſus germanus eſt. Vocat uero hanc punitionem idolorum iuditia, quia a iuſto iudice a merito eis inflicta fuerunt. Dicitur enim ſæpius pœna iuditium, cum iuſte a iudice infligitur. Solet enim dominus uindicare non ſolum in peccatores ipſos, ſed etiam in ea quæ ſibi peccandi occaſio uel materia fuerunt: ut patet de uitulo quem combuſsit Moſeh & comminuit ac contriuit in puluerem. Exodi.33. Loca uero quæ ſequuntur alia ſuo loco deſcripta ſunt, alia uero ignota. Nominantur etiam hic aliquot manſiones, alijs nominibus quam ſuis locis ſint nominata. Fuit etiam populus bis in multis manſionibus ex his: propter regreſſum quo a domino retrocedere iuſsi ſunt: ut diximus de puteo aquarum capite .21. huius libri. Aduertendum etiam textum non deſcribere manſiones a quibus ſtatim receſſerũt: ſed eas quibus ad aliquot tempus permanſerunt. *Profecti ſunt filii Iſrael de Rahameſes, & caſtrametati ſunt in Succoth.* Diſtat ſi Geographis credas: Succoth ſecunda manſio a priori ſcilicet Rahamaſes itinere unius diei: & contendebant Iehudæi recta uerſus terram ſanctam, ac ſi ire deberent per terram Philiſtinorum: ſed ne populus egreſſus uidens aduerſum ſe uenire Philiſteos, reuerteretur in Ægyptum, fecit eos redire ad mare rubrum ſeu finitum: & putarem eos recto calle contendiſſe uſque ad Etham, qui locus eſt in fine ipſius deſerti: ubi incipit mare rubrum, ſeu ut diximus terminatum: & non ſum longe ab eis qui putant Etham, finire ſeu eſſe terminum deſerti & terminum maris rubri, quod de cætero uocabimus terminatum. Eſt tamen non parua ſed grauis coniectura, quod huiuſmodi deſertum non ſit in fine maris termini, quia ſi fuiſſet, non eſſet opus populum rubrum mare traijcere: ſed ad ripam alterius littoris iter facere: unde uerius puto deſertum Etham finiri ante finem maris, immo aliquantulum deſcẽdere ad longum littoris maris ex parte Ægypti Et uidetur quod in Suchot erat uiarũ diuiſio & quod ibi reliquerunt uiam rectam qua incedebant: & reuerſi ſunt ad mare: unde Exodi .14. dicit dñs Moſeh ut faciat filios Iſrael redire & caſtrametari ante Pihachiroth. Et locus iſte Pihachiroth erat medius inter Migdol & Bahal ſephõ: & poſt Baal ſephõ erat mare. *Ambulauerũt uiã trium dierum per deſertum Etham.* Exodi.15. dicitur eos traiecto mari, ueniſſe in deſertum Sur: quod aliqui dicunt idem eſſe cum deſerto Etham & hoc eſt magis probabile: & forte eius proprium nomen erat Sur, & diceba-

tur Etham, quia coniungebatur deſerto Ethã quod erat ex parte alterius littoris quod erat à parte Aegipti. *Caſtrametati ſunt in Chaſeroth.* Hic Maria ſoror Moſeh leproſa facta eſt & curata: à quo loco quot manſiones interfuerint uſque ad Chades barnea neſcitur: hoc ſolum certum eſt: populum.ſ. anno ſecundo egreſſus ex Aegipto ueniſſe in Chades: unde miſit exploratores. Et à profectione ex Chades uſque ad tranſitum torrentis zared, fluxerunt anni.38. *Caſtrametati ſunt in Rithmah.* Eſt Ritmah quintadecima mãſio in deſerto Paran, aqua populus retroceſsit uia maris rerminati: aquo populus aſcendit, pugnaturus contra dei pręceptũ cõtra Chenanæum. *Aharõ erat filius. 123. annorum quando mortuus eſt.* Conſtat ex hoc loco eodem anno mortuum Moſeh, quo & Aharon: quoniam mortuus eſt centum.20. annorum Moſeh, quem tribus annis exceſsit Aharon. Et per filium.123. annorum intellige natum 123. annis. *Et profecti ſunt è Punon & caſtrametati ſunt in Oboth.* Videtur litera hęc aduerſari his quæ dicta ſunt ſuperius capite. 21. Nam ab hac manſione.31. in Oboth quæ eſt.37. in ordine, uſque ad iarden ſupputantur tantũ quinque manſiones: capite uero citato octo. Ad quod dicitur quod hoc capite numerantur ſolum manſiones quibus Iſrael diutius manſit: capite uero .21. enumerantur omnes: ſiue ſtabiles fuerint ſiue non. Scrupulum etiam ingerere poteſt quod hoc capite non meminit textus torrẽtis zered, nulla etiam fit mentio torrentis Arnõ de quibus capite ſecundo huius libri tam diffuſe textus tractat. Ad qđ dicendũ uidetur, huiuſmodi loca hic ſub alijs nominib' numerari. *In montibus Abarim.* Crediderim eos ſic uocatos a principali inter eos. Sonat autẽ Abar trãſitus. Et pro campeſtribus ubique uerte: in confinibus ſeu mixturis terminorum. *Vſque ad Abel ſittim.* Aliqui putant Abel nomen eſſe appellatiuum, non proprium: & uertunt uſque ad planitiem. *Et eieceritis omnes habitatores terræ.* Poſſet etiã uerti. Et poſſederitis omnes habitatores terræ qui ſunt ante uos: quoniã uerbum ſignificat proprie poſsidere: tollerari tamen poteſt alia ſignificatio. *Perdetis omnes titulos eorum.* Alii uertunt picturas, & ſic uertit Sanctes in lexico. Sed meo iudicio tam noſtri quàm hebræi ignorant propriam ſignificationem uerbi ſachah, quod dicunt ſignificare aſpicere & pingere, quod res pictas omnes aſpiciant: ſed ſi quis recte expendat locos quibus uerbum ponitur, deprehendet ſignificare includere ſeu claudere: in qua ſignificatione ipſimet uertunt illud Exodi.33. ubi dicitur. Ve ſachoti. i. Et claudã ſeu opertiã manu. Dixi ibidẽ abunde de ſignificatione nominis maſchit quod hic ponitur & arbitror ſignificare clauſum uel opertũ & ii idola, non niſi quia operta ſunt ueſtimentis aut parietibus clauſa ſeu incluſa. Vide etiam quæ de nominis ſignificatione diximus. Leuitici uigeſimo ſexto. Si uero hebræorum ſignificationem ſequaris, uerte. Perdetis omne ſpectabile eorum ſeu lapidem ſpectabilẽ, per quod idola intelligit: quæ erãt ex ligno & lapide, & eminẽti loco ponebantur ut ab omnibus inſpicerẽtur *Imagines ſtatuarum eorum perdetis.* Significat nomen ſelem quod hic noſtri imaginem uertunt figuram non plene diſtinctam qualis eſt umbra: quod ex eo loco Pſal. cõiector quo dicitur ueruntamen beſelem.i. in umbra ſeu ueluti umbra pertranſibit homo: ac ſi dicat. Tã breui hominis uita pertranſit, ſicut umbra quæ recedente corpore uelociter recedit. Et pro ſtatuarum, uertendum puto fuſilium, quoniam radix maſecot eſt naſach quod eſt fundere uel extendere: & pro perdetis tu uerte confringetis. *Per familias ueſtras.* i. ſecundum familias: ac ſi dicat. Secundum maiorem uel minorem familiam: augebitis uel diminuetis hæreditatem ut ſtatim explicat. *Ad quem egredietur illi, ibi ſors: illi erit.* Sic habet hebraiſmus, & eſt ſenſus: quod: in quo loco exierit alicui ſors, ibi.ſ. in terra promiſsionis: talis illi erit ſors, ſeu ibi illi erit ſors. Poſſet etiã legi. Ad quem ſcilicet locum ſeu in quo loco egreſſa fuerit illi.i. alicui ſcilicet ſors: ibi ſors illi erit. *Secundum tribus patrum ueſtrorum hereditabitis.* i. in ordine diſtribuẽdi, ſeruabitis ordinem tribuum patrũ ueſtrorũ: ut.ſ. prius Reubẽ poſtea ſecũdo genit' & ſic cõſequẽter ſicut & factũ eſt Ieholuah 14 15. & ſequẽtibus. *Erũt qui reſidui fuerint ex eis in clauos in oculis ueſtris & in ſpinas lateribus ueſtris* Ignorãt hebræi & noſtri, qđ ꝓprie ſignificet ſichim: unde alii cultros alii uero clauos uertũt. Dixi hoc eodẽ cap. putare: qđ uerbũ ſachah ſignificaret claudere ſeu includere, unde hic uertẽdũ putarẽ. Et erũt incluſa in oculis ueſtris. i. ueluti q̃dã minuta oculis incluſa: q̃ noſtri uocant argueiros, quę non ſi-

nunt

nunt oculum ullo pacto quieſcere. Dictionis etiam ſequentis, ſcilicet ſanan, à qua ſinim, id eſt, ſpinas ſignificatio incerta eſt: & ſi radix eſt ſanan ſeu ſinah quod eſt ſcutum, non uideo quã alluſionem ad illud habeat ſpina. Sunt tamen aliquot loci, quibus ſpina quadrare uidetur: ut Prouerbio.22. ubi habetur. Sinim, id eſt ſpinæ laquei, in uia iniqui. Et Iob quinto. Mi ſenim s. è ſpinis tollet eam. Sic Iehoſuah uigeſimo tertio. Et ſi certũ eſſet ſignificare frigus quẽadmodum hebræi dicunt: poſſet uerti. Et vt frigora in lateribus ueſtris. *Et anguſtiis afficiẽt uos.* Verbum ſarar, ſtringere ſignificat & ex conſequẽti anguſtiis afficere ſeu anguſtiari: quod eſt quaſi ſtringere & arctari. *Quemadmodum cogitaui facere eis.* Verbũ damam ſignificat proprie aſsimilari aut imaginari. i. quaſi facere imaginem eorum q̃ facere uis in cogitatione. Ezechie. trigeſsimo primo habes. Non damah. i. fuit ei ſimilis in pulchritudine eius. Et Pſalm. 144. Homo uanitati damah, id eſt aſsimilatus eſt: unde & hic uerti poſſet. Quemadmodum imaginatus ſum facere eis.

IN CAPVT. XXXIII. NVMEri ad componendos mores annotatio.

ISTæ ſunt profectiones filiorum Iſrael: qui egreſſi ſunt de terra Aegipti. Pauca admodum ſunt, q̃ hoc cap. ad mores annotanda occurrunt: ideo tranſcurrendum breuiter eſt. Hoc tamen in eo occurrit, quam bene ſcilicet nouerit Dominus iter iuſtorũ, ut illud tam curioſe ſcribi uoluerit, ac omnes manſiones & egreſſus: ad minutum notari. Nouit (ait Dauid) Dominus uiam iuſtorum: & iter impiorum peribit. Et alio Pſalmo ſemitam meam & accubitum meum uentilaſti: & omnes uias meas intellexiſti. *Scripſit Moſeh exitus eorum* Munus ducis eſt: ſcribere itinera & geſta ſuorũ. Et mirum ualde eſt ſancto fuiſſe uiro ocium, cum tot negotijs eſſet diſtractus: ut etiam hæc ſcriberet neque ſtatim dãnandi ſunt principes: qui chronographos habere uolũt ad narranda bona uel mala: que ſibi & ſuis acciderunt, modo fide qua oportet hæc deſcribant. *Expellite oẽs habtatores à facie ueſtra.* Admonet Dominus hic ſuos, quod alijs multis locis admonuit: quid. ſ. periculi ſit cum impijs cõmorari, ideo iubet eos de terra expelli: ſimiliter quàm ſit periculoſum penes te occaſiones habere peccatorũ aut eorũ reliquiarũ: q̃ te iterũ ad peccata perducant: ut ſunt idolorum imagines, titũli, delubra, & id genus alia Et prius præcipit habitatores expellere. Secundo perdere titulos. Tertio imagines. Quarto delubra. Prius homines quoniam nihil citius hominem peruertit, quàm alter homo. *Si non expuleritis habitatores terre, erunt qui remanſerint ex eis in clauos oculis ueſtris.* Vix poteſt ſeges bonà coaleſcere, niſi eradicatis ſpinis & nociuis herbis. Et colligunt ex hoc loco, qui reformandis rebus operam dant: non poſſe bene proficere nouas plantas, niſi extirpatis & eiectis ueteribus: ſed ſi illa poſſunt reformari & in bonas plantas uerti: non eſſent ullo pacto eijciendæ. *Erit quẽadmodũ cogitaui facere eis: ſic faciam uobis.* Conſiderent hęc qui malorum loca occupant: quoniam non eſt acceptio perſonarum apud Dominum. Auferetur (ait Chriſtus iudeis) à uobis regnum dei: & dabitur gẽti facienti fructus eius: filij uero regni eijcientur in tenebras exteriores. Sic enim poſtmodum iudeis accidit qui cum multo deteriores gentilibus eſſent: eiecti ſunt etiam ipſi à Domino de terra ſua: ad quãuſque hodie non ſunt reuerſi.

IN CAPVT NVMERI. XXXIIII. iuxta literam annotationes.

ET loquutus eſt Dominus ad Moſeh. Quia iamiam erant terrã promiſſam ingreſſuri, uoluit Dominus Deus indicare terminos poſſeſsionis ſuæ: qui uarii diuerſis locis ſcripturæ deſcribuntur, ſed hic & Ezechie. 47. uidẽtur ampliores poni. Ponuntur etiam Gene. 15: à flumine Aegipti, uſq; ad magnũ fluuiũ Eufratẽ: & iſti ſunt termini longitudinis ſecundũ rectam lineã. ſ. à meridie uſq; ad aquilonẽ. Et fluuiũ Aegipti aliqui putarunt Nilum, ſed uerius putatur alter qui dicitur Riuocorula. Ioſuah. 1. cap. ponitur terminus latitudinis à parte aquilonari à deſerto & libano, uſque ad Eufraten & uſque ad mare magnũ: quod eſt ab occaſu ſolis. *Iſta eſt terra q̃ cadet uobis in hæreditatẽ.* Hebraiſmus eſt cadere in hæreditatẽ, cadere in ſortem. i. eueniſſe ſeu contigiſſe & caſu: ſi de ſorte loquantur. Sic Actuum primo habes ſortem ſuper Mathiam cecidiſſe. i. illi caſu eueniſſe apoſtolatum: quoniam illi ſorte euenerat. Nos luſitani uſque hodie dicimus. Em mim cayo a ſorte, id eſt in me cecidit ſors, ſeu mihi hoc ſorte euenit, & uocamus ſortem id quod nobis ſorte euenit. *Terra Chenaham per terminos*

ſuos. Terra inquit quæ uobis cedet in hæreditatem: eſt terra Chenahan. Quis fuerit Chenahan, à quo terra denominata eſt: habes Geneſis 10. Fuit enim filius Cham & nepos Noach. Genuit aũt Chenahã Sidon a quo Sidonij echet aquo Chitei, & Iibuſſi aquo Iebuſſei & Emori aquo Emorrei Girgaſſi, & Chiuij & Harchi, & Sini Aruadi & Semari & Chamati Qui omnes ſunt populi incolentes terram promiſsionis. & omnes cõmuni uocabulo appellabãtur Chenanæi. *Erit uobis terminus meridiei: a deſerto ſin uſque ad terminos Edõ* Quod dicitur uſque ad terminos Edom, hebraice eſt iuxta manus Edom, ſeu ſuper manus Edõ ſed accipit hebraiſmus frequentiſsime manum pro plaga quemadmodũ fere õmnes linguę utũtur, ad manum dextram, id eſt ad plagam & ſic ad ſiniſtrã. Deſcribitur autem hic terminus plagæ auſtralis: non quidem linea recta, ſed prout locorum exigit ſitus: unde in litera dicitur ſtatim. Et circuibit terminus ad meridiem. Deſcribitur autem iſte terminus auſtralis Ezechie. Quadrageſimo ſeptimo à Thamar uſque ad aquas contradictionis Chades torrentem, uſque ad mare magnum. Hoc certum eſt quòd terminus meridionalis erat amari magno ubi flumẽ Riuocorura illud intrabat: & tranſibat per Edomeam & deſertum Sin, uſque ad mare mortuum. Hic uero priori loco ponitur media pars termini meredionalis, que erat deſertum Sin, uſque ad Edom: & putarem deſertum Sin eſſe inter Edom & terram ſanctam. Vocat autẽ mare mortnum, mare ſalis, non quia ſalſum eſt, ſed quia omne mare dicitur ſalſum ab hebræis.

Ad aſcenſum ſcorpionum, & tranſibit ad Sin. Ignoratur an dictio acharabim, id eſt ſcorpiones, ſir proprium loci nomen vt Munſtero placet, uel appellatiuum ſignificans ſcorpiones. Et adhuc eſt mihi dubium an eos ſignificet, uel potius ſpinas. Ponitur dictio primo Regum duodecimo ubi dicit Roboam rex. Ego corripiam uos baachrabim, id eſt cum ſcorpionibus uel ſpinis. Sic Ezechielis ſecundo habes. Inter achrabim, id eſt ſcorpiones uel ſpinas: tu habitas. Dicitur uero hic locus aſcenſus ſcorpionum, quoniam ſcorpionibus & ſerpentibus abundabat: aut alia de cauſa nobis ignota. Deuteronomii octauo uidetur dictio, ſcorpionem ſignificare ubi dicitur. Qui ambulare fecit te per deſertum magnum & terribile, ſerpentis adurentis, ue achrab, id eſt ſcorpionis & ſitis. *Tranſibit Sinah*, id eſt *deſertum Sin: & exitus eius à meridie in Chadesbarneah.* Senſus eſt quòd extremitas termini uerſus orientem, erit aſcenſus ſcorpionum: medius uero limes ad meridiem, Chades barneah: & finis uerſus occidentem, mare magnum. Alia loca quæ in litera ponuntur, ſunt media inter extrema & medium. Munſterus dicit auſtralem terræ ſanctæ terminum, tribus terminis concludi, ſcilicet Aegypto quæ eſt uerſus latus occidentale, Edomea quæ eſt media, & eſt auſtralis: terra uero Moabitarum verſus orientem. Iudæi uero ex Aegipto egredientes non recta contendentes, ex ea uerſus orientem iter fecerunt, & fere totum latus orientale peragrarunt, ante terræ promiſſæ ingreſſum. *Vſque ad flumen Aegipti.* Non intelligas Nilum: ſed ut dictum eſt aliud paruum, quod dicitur Riuocorura: quod ſi Geographis credimus egreditur à fine deſerti Sin, & intrat mare magnum: loca nero Addar & Haſmon, ignota ſunt nobis. *Et terminus occidentalis erit uobis, mare magnum.* Hebraice pro occidentali, eſt mare. Vocat enim hebraiſmus occidentalem plagam mare, quoniam mare magnum erat terminus occidentalis terræ ſanctæ: uocat autem mare occidentale magnum, comparatiue ad mare mortuum & ad mare Tiberiadis: quæ huius comparatione ſunt parua Erat ergo terminus occidentalis promiſſæ terrę, mare magnum, ab eo loco quo flumen Riuocotura illud intrat, uſque ad illam maris oram, quæ erat eregione montis Hor ubi occubuit Aharon: & ubi eſt chamat quam aliqui putant Anthiochiam. Vnde Ezechielis capite citato, ponitur terminus occidentalis mare magnum: uſque ad ingreſſum Chamath: quæ ut diximus eſt Anthiochia. *Et iſte uobis terminus aquilonaris.* Incipiebat terminus aquilonaris terræ ſanctæ a mari magno uerſus montem Hor, quo (ut diximus) Aharon occubuit, deinde uerſus Chamath quam diximus Anthiochiam, deinde uſque ad Sedad: uerſus zipron, ex quo uerſus uillam Henan: quæ duo loca nobis ignota ſunt. Apud Ezechielẽ loco citato deſcribitur iſte terminus aquilonaris amari magno uia Chethlon, adueniendum in Sedad quod hic ponitur: deinde ponitur Chamat, Berothah, Sibraim, quæ eſt inter terminum Dameſech quæ anobis uocatur Damaſcus, & terminus Chamath ſcilicet Sibraim. Deinde ponitur Chaſer Hathicon, quæ eſt in

termino

termino chauram. *Et erit terminus a mari Chaſar Henon, terminus Dameſech & terminus aquilonaris terræ Iſrael: & ad aquilonem mundi, & terminus Chamath & plagam aquilonarem.* Hæc ex Ezechiele. *Deſcribere facietis uobis terminum ad orientem.* Erat terminus orientalis à uilla Henán, uſq; ad Sepham. Erat autẽ uilla Henã extremus terminus plagæ orientalis uerſus aquilonem: quoniam ponitur terminus etiam aquilonaris uerſus orientem. Portendebatur autem à Sepham uerſus Riblah, quæ erat ab oriente fontis, ſcilicet Iordanis: ſeu a qua fluit Iarden: & more hebraico ponit fontem pro fontibus, quoniam duæ ſunt fontes aquibus flumen Iardon ortum habet: deinde deſcendebat limes ad latus maris clineret: quod Eugubius putat Geneſared dictum in Euangelijs: licet in hoc à Munſtero carpatur: ſed reuera mare eſt, quod noſtri uócant mare Tiberiadis. Deinde ueniebát limes ad flumen Iarden: quod perueniebat ad mare mortuum, quod hic dicitur mare ſalis: & conſtat ex hoc loco, ſuperius per mare ſalis intelligendum mare mortuum. Apud Ezechielem loco citato, deſcribitur iſta plaga ſic, Et plagam orientalem, inter Chauran & Dameſech: & inter Gilhad & terram Iſrael, Iarden, à termino, uſque ad mare orientale metiemini: & uocat mare mortuum orientale. *Ad orientem ad ortum.* Poſſet etiam uerti ad orientem ubi eſt ortus ſolis: aut à principio ortus ſolis. *Iſtà ſunt nomina uirorũ qui hæreditare facient uobis terram.* Non uertimus cum alijs: qui diuident, quoniã uerbum nachal proprie ſignificát hæreditare, & uocat facere hæreditare, mittere in poſſeſsionem unumquemque portionis ſuæ. *Principẽ unum: principem unũ de tribu.* Sic ẽſt in hebræo: & ſenſus bene redditur, per principem unum de qualibet tribu. Creditur uerò filios Iſrael, nunquàm omnes iſtos terminos poſſediſſe, quos iudæi decepti tẽpore Meſsiæ ſe poſſeſſuros ſperant: quoniam ut dicunt non fruſtra iterum apud Ezéchielém ponuntur: & præcipitur terra illis diſtribui. Sed illos relinquamus quoniam cæci ſunt & cæcorum duces.

IN CAPVT XXXIIII. NVMERI ad componendos mores annotatio.

ET loquutus eſt Dominus ad Moſeh. Non multa quæ moribus componendis applicari poſsint; nobis ſuppeditat caput hoc: nullum tamen eſt, quod non nobis aliquid boni ſuadeat. Dixerunt multi, terræ diuiſionem eſſe de iure gentium: ſed luce clarius ex ſacris literis conſtat aliquot regna & terras à Domino certis gentibus conceſſas, ut ex hoc capite manifeſtum eſt: & ex eo quod dicitur Deuteronomij trigeſsimo ſecundo, in illo celebratiſsimo cantico. Audite cœli, ubi ſic ad literam habetur. Quando diuidebat altiſsimus gentes, ſeu hereditare faciebat filios Adam: conſtituit terminos populis, iuxtá numerum filiórum Iſráel. Et dè terra Edom quam conſtat dediſſe filiis Eſau: ſimiliter de terra Moab & Hamon quam dedit filiis Loth. *Erit uobis terminus meridionalis.* Diuiſit Dominus terras & regna, non ſolum linguarum diuerſitate, ſed etiam altiſsimis montibus & rupibus, ut conſtat de alpibus inter Italos & Germanos: & de Pirineis inter Gallos & Hiſpanos, ſed tanta eſt quorumdam hominum ambitio, ut terminos quos Deus & natura poſuerunt, euertere uelint, & unam monarchiam facere ex multis regnis. Audite principes quid Dominus apud Iſaiam dicat regi Siriæ & regi Iſrael: qui dilatare cupientes terminos ſuos: terram Iehudah occupare uolebant. Non ſtabit (ait Dominus) neque erit, ſed caput Siriæ Damaſcus: & caput Damaſci Reſin. Et caput Ephraim Sonrron ſiue Samaria, & caput Sonrron filius Romeliæ: Aduerte etiam hic non eſſe ſignum dilectionis diuinæ terminos tibi extendere, largas poſſeſsiones dare & amplas domos: ſed ſolet Dominus ſuos, terminis concludere. *Iſta ſunt nomina uirorum, qui diuident uobis terram.* Conſidera diuinam prouidentiam quæ omnia ordinauit, & diſpoſuit ante mortem ducis; ne poſtmodum controuerſia inter diuiſores poſſet oriri. Similiter aduerte primum ducem Moſeh, fere ubique ſummo ſacerdoti præponi: non ſic uero Ioſuah: ſed ante ipſum nominatur Elhazar ſummus ſacerdos. Decreuerat enim Dominus rempublicam ſuam per uicarios ſacerdotes gubernare de cætero poſt Moſeh.

IN CAPVT NVMERI. XXXV. iuxta literam annotationes.

ET loquutus eſt Dominus ad Moſeh, in confinibus Moab. Præcipit Dominus hoc capite dare urbes Leuitis miniſtris ſuis, ne poſtmodum eſſet quæſtio de ea re inter tribus. *Et ſuburbana urbium per circuitum earum.* Omnes fere noſtri uerterunt hic ſuburbia, ſed uerbum ſignificat eiicere, ut patet Exodi trigeſimo quarto. Ecce ego gores, id eſt eiicio hodie à facie tua Emorreum. Et Leuitici uigeſimo primo. Vgeruſſah, id eſt eiectam & repudiatam non accipies. Vnde migras quod hic ponitur, ſignificat potius exitum quam ſuburbia: & uertendum eſſet. Dabis leuitis urbes & exitus urbium per circuitum. Diximus de ea re Leuitici uigeſimo quinto. *Erunt iumentis eorum, & ſubſtantiæ eorum, & omni beſtiæ eorum.* Dubia ualde eſt ſignificatio uerbi rachas, & nominis rachus: quod hic uertimus ſubſtantiam. Capite enim octauo libri Heſter, ſignificare uidetur reches quod eſt ex eadem radice certum animalium genus quod aliqui putant mulum eſſe. Ibi enim ſic habetur. Et miſit literas per manum curſorum, in equis equitantes hareches, id eſt mulum aut dromedarium, filium equarum: rachus uero dicitur ſignificare opes ac ſubſtantiam, ut habetur primo Paralipomenon uigeſimo octauo ubi habetur. Et principes omnis rechus, id eſt ſubſtantiæ & pecoris. Diximus de uerbi & nominis ſignificatione Geneſis decimo quarto ſuper illud. Da mihi animam, ue harechus, id eſt ſubſtantiam ſ. reliquam cape tibi, & ſenſus huius loci eſt. Erunt exitus ſeu eiectiones iumentis eorum, & reliquæ ſubſtantiæ eorum: quæ intrare & exire debent per huiuſmodi exitus. Poſſet etiam dici rachus ſignificare ſubſtantiam & opes, reches uero animalia oneraria, quibus opes uehi ſolent. *Et metiemini extra urbem plagam orientalem.* Antea dictum eſt quòd à pariete urbis & forinſecus mille cubiti eſſe deberent per circuitum: nunc uero dicitur metiendà duo milia cubitorum ad unamquamque urbis plagã in quibus repugnãtia eſſe uidetur, ſed non eſt ſi intelligas urbem à pariete ipſius uſq; ad præfixũ terminum habuiſſe mille cubitos, ſed per circuitum inter plagam & plagã, duo milia: ita quòd ambitus ſeu circuitus totus continebat. 8. milia cubitorum & longitudo lineæ rectę à muro urbis erat mille cubitorum: ambitus uero uniuſcuioſque tribus, duo milia. Dictio etiam peat, quam hic Santes plagam uertit, ſignificat proprie extremitatem. *Erũt ſex urbes euaſionis.* Verbum chalat, à quo michlat. i. euaſio, ſignificat proprie contrahere & diminuere: unde michlat. i. contractus aut diminutus: & uerti poſſet. Sex urbes contractionis. i. ad quas contrahatur homicida. Videbatur enim ibidem cõtractus cum inde non poſſet egredi. *A multo multiplicabitis: & à pauco diminuetis.* i. à tribu habente plebem copioſam, pauciores adferetis urbes: ſed ab ea quæ habuerit minorẽ copiam plures: aut à tribu multas urbes habente, multas auferetis, ab ea uero quæ habuerit pauciores, paucas. *Vnuſquiſque ſecundũ hæreditatem ſuã.* Poſſet uerti, ſecundum portionem ſuam. Et hebraice habetur. Vir ſecundum os hæreditatis ſeu portionis ſuæ: quam locutionem, in hebraiſmis explicauimus: & eſt ſenſus prout exigerit hæreditas ſua *Cõſtituetis uobis urbes, urbes euaſionis.* Dubia ualde eſt ſignificatio uerbi charah, quod hic aliqui uertunt conſtituere: alii ordinare. Verbum meo iudicio ſignificat occurrere ſeu accidere, ut patet Heſter quarto. Et narrauit ei Mardochai omne quod charahu. i. acciderat ſeu occurrerat ei: quare hic uertendum putarem. Occurrere facietis uobis urbes euaſionis, id eſt facietis ut paratæ ſint huiuſmodi urbes ad occurrendum homicidis uolentibus euadere. Vide quæ de uerbi ſignificatione ſcripſimus Gene. quadrageſimo quarto. Dicunt etiam hebræi ſignificare cõtignare. *Percutiens animam per errorem.* Sumitur anima pro uita, & error ſumitur pro ignorantia, nollens uidelicet occidere. Dictionis tamen ſagag, id eſt error ſignificatio non eſt bene nota hebræis: de qua Leuitici quinto & Numeri decimoquinto nonnihil diximus. *Erũt uobis ciuitates ad euaſionẽ, à redẽptore.* i. erũt huiuſmodi ciuitates, ut homicida euadat eũ qui redimere uult ſanguinẽ occiſi occidẽdo homicidã. Nã ſicut erat apud Iſraelitas redemptor perſonæ in captiuitatem ſeu ſeruitutẽ redactæ, & agrorũ in pignus traditorũ aut uẽditorũ: ita erat redẽptor ſãguinis hoĩs occiſi. ſ. propinquus, qui eius uindicabat mortem: & poterat homicidam occidere, ſi eum extra urbem refugii inueniſſet. *Et non morietur homicida, uſquequo ſteterit coram cœtu ad iudicium* Lex noua eſt decernẽs, nullũ homicidam interficiendum, donec ſteterit ante iudices: qui diſcernant, quomodo occiderit proximum

ximum ſuum an errore uel inſidioſe. Poteſt etiam loqui de homicida qui non ſua ſponte occiderat: & iturus erat ad urbes refugij. *Tres urbes dabitis trans Iarden.* Videtur terra trans Iarden fuiſſe magis populoſa: & plures habuiſſe urbes quam omnis alia citra flumen, poſtquam tot ciuitates accipiebantur in eis ad refugium: ſicut in tota alia terra Iſrael. Aut quia uoluit dominus huiuſmodi homicidas agere, in fine totius terræ Iſrael, & a templo elongari, quemadmodum expectare ſummi ſacerdotis mortem. *Peregrino & incolæ in medio eorum.* Pro incola in Hebræo habetur habitator, qui ſcilicet ad tempus aut perpetuo habitabat inter Iſraelitas: neque ſumitur medium pro uere medium: ſed ut idem eſt quod inter eos: ut ſæpius admonuimus. *Et ſi lapide manus, quo moriatur percuſſerit eum, & moriatur.* Per lapidem manus, intellige lapidem a manu miſſum aut quem in manu habuerit, ſic quod ſequitur. Vel ſi inſtrumenti ligni manus, id eſt, ex ligno quod ex manu miſerit: uel in manu habuerit. *Propinquus ſanguinis ipſe interficiet homicidam.* Hebraice eſt redemptor ſanguinis: ſed quia propinquus redimere ſolebat poteſt uerti propinquus pro redemptore. Et uolebat lex propinquum occidere homicidam, ut ſaltem ſic iuſto dolori ſatisfaceret: quemadmodum iuſtus lætatur cum uidet uindictam. Secundo quia crudelius illum torqueret. Volebat enim dominus homicidas grauius punire cæteris. *Et ſi cum odio impulerit eum.* Id eſt, ſi non per errorem ſeu ignorantiam, ſed ex odio quo eum antea proſequebatur: impulerit eum ſcilicet a loco eminēti aut ut tali modo cadat quod moriatur. *Vel proiecerit in eum.* Scilicet aliquod miſsile, *per inſidias.* Non eſt uſque adeo certa ſignificatio uerbi ſadah: quod Hebræi dicunt ſignificare inſidiari: a quo ſidiah, id eſt, inſidiæ: quia tamen non eſt coniectura certa ad propriam, acceptanda eſt quam nobis Hebræi tradunt. *Et ſi caſu abſque inimicitiis*

ſque inimicitijs: & ſignificatio uidetur magis loco congruere. *Vel omnem lapidem quo moriatur.* Scilicet miſerit: *cum non uiderit.* Id eſt, non aduerterit. *Iudicabunt inter percutientem & propinquum:* aut redemptorem. *Quem unxit oleo ſanctitatis.* Scilicet Deus, aut imperauit inungi, id eſt, iudicabit ſacerdos. *Et occiderit propinquus ſanguinis homicidam, non erit obnoxius morti.* Pro non erit obnoxius morti ſcilicet homicida habetur in hebræo: non illi ſanguis ſcilicet occiſi homicidæ imputabitur, ſcilicet redemptori aut ꝓpinquo. Et ex hoc loco intelliges id quod dictum eſt capite. 22. Exodi de occidente furem cum per foſſorio inuentum, quod illi ſanguines aut non illi ſcilicet imputabuntur. Sed diſcuſſione dignum uidetur cur homicida inuoluntarius, cogebatur manere in ciuitate refugij, uſque ad ſummi ſacerdotis obitum. Quoniam hinc periculum ſecerdoti imminebat quod homicida procuraret eius mortem, aut ſaltem optaret. Et dicendum quod ſummus ſacerdos Dei uicarius, agebat partes iuſtitiæ diuinæ qua Deus uindictam ab homicidis expetit: & eo mortuo uidebatur pars aduerſa extincta, quæ ultionem pro Deo petebat, & ideo tunc omnino abſoluebatur. *Omnis qui ꝑcuſſerit animā: ſecundū teſtes occidet homicidā.* Senſus eſt. Omnē homicidā percutiētē animam ſeu perſonā: occidet. ſ. iudex ſecūdū teſtes. i. teſtibus adhibitis, neque ſufficiebat unicus ad damnationem mortis: & in Hebræo pro ſecundum teſtes, habetur ad os teſtium, id eſt, prout teſtes depoſuerint, occidetur *Nō accipietis prætiū pro anima homicidæ.* Id eſt, nulla erit redemptio pro uita ipſius homicidæ. Sunt aliquot principes qui homicidæ prætio donant quod iuſtitiæ eſt, ſatisfactione facta partibus, quam pecuniam in captiuorum redemptionem & in alios pios uſus expendunt ſed timeo hanc indulgentiam, anſam homicidijs miniſtrare: ideo non audeo eam probare. Et in Hebræo pro prætio habetur non accipietis copher linitio-

Et non accipietis expiationem ad fugiendum ad ciuitatem collectionis ipſius. Id eſt, non accipietis pecuniā ab homicida inuolūtario ut poſsit fugere ad ciuitatē, ſed gratis pmittetis eum illuc fugere & euadere. Aut ſi de uoluntario homicida ſit ſermo ſenſus eſt. Et non accipietis expiationem ſcilicet a uoluntario homicida ut fugiat ad ciuitatem euaſionis: aut ſi de inuoluntario utrobique ſit ſermo ſenſus erit Et non accipietis expiationem ab homicida inuoluntario, ne fugiat ad ciuitatem: neque ut ante tempus reuertatur. Sed ſolus primus ſenſus Germanus uidetur. *Non polluetis terram in qua eſtis.* Multiplicant ſine ulla ratione grāmatici ſignificationem uerbi chanaph, id eſt, polluere: dicentes ſignificare impie agere, accipere perſonam, & polluere: cum polluere congruat omnibus locis quibus uerbum ponitur. *Et terra non expiatur a ſanguine qui effuſus eſt in ea: niſi in ſanguine effundētis ipſum.* Aduertant hoc ſumme homicidæ ac principes mundi: & qualiter homicidia uindicent: & conſiderent terram ſanguine humano fœdatam non expiari, niſi ſanguine ipſius homicidæ.

Quam graue malum homicidium ſit aduerte.

IN CAP. XXXV. NVMERI, AD MOrum compoſitionem adnotatio.

P*Ræcipe filijs Iſrael, ut dent Leuitis, de hæreditate poſſeſsionis ſuæ.* Quis non ſumma auiditate & uoluntate, non adminiſtrahit tibi domine Deus noſter: qui tanta ſolicitudine procuras ſeruis tuis neceſſaria uitæ: ut eis tacentibus neque petentibus, tu eis petas urbium habitacula: & campos ad recreationem? Aduertant etiam ſæculares quomodo de bonis ſuis teneantur dare miniſtris Dei, non ſolum decimas ad comedendum, ſed etiam urbes ad habitandum. Eſt & aliud quod hic miniſter Dei aduertere debeas, qualiter uoluerit dominus, miniſtros ſuos ſeorſum urbes habere, ne ſeſe negotijs ſæcularibus implicarent: quare non immerito ſolas urbes ad habitandum non prædia non uineas aut oliueta, conceſsit: ut ſcirent ſoli domino uacandum eis eſſe, ſolumque colendum. Sit ergo bone ſacerdos Deus tuus ager tuus, uinea & prædium tuum, quem ſumma diligentia colas, quando nihil terrenum eſt, unde tam copioſos fructus colligere poſsis ſicut ab eo. Et licet prædia ſubtrahantur Leuitis, nō tamen neceſſaria iumenta. Qua ex cauſa deploranda eſſet nunc ſacerdotum auaritia: qui maiori ſolicitudine quam ſæculares diuitias querūt & turpis quæſtus gratia, omnia uenalia faciunt. *Ex urbibus quas dabitis leuitis, ſex urbes erunt euaſionis.* Fuerunt ſemper & eſſe debēnt loca ſacra, & ſacri uiri, præſidio hijs qui ſine culpa diuexantur. Similiter crediderim hoc factum, ut huiuſmodi homicidæ ex leuitarum conuerſatione fierent meliores, ut ſciant Dei miniſtri tales eſſe debere, quibus facile credantur homines impij, ut eos ad meliorem conuertant frugem. *Fugiet illuc homicida: qui hominem occiderit per errorem.* Deteſtatur Dominus maxime homicidia, ut eū etiam qui per errorem occideret hominem, exilio relegādum putet: & ſi homicidia quæ quis ſine ulla culpa committit, ſic a domino caſtigantur, quid faciet illis, qui inſidioſe & ſtudioſe fratrem occiderint? *Non morietur homicida, donec ſteterit ante congregationem ad iuditium.* Admonemur hic quanta grauitate & maturitate, tractanda ſit hominis etiam facinoroſi occiſio: ut nullo pacto non prætuio iuditio & conſilio fiat. Nam quemadmodum uoluit occiſorem occidi: ita noluit eum inconſiderate pœnas dare: neque uoluit in re tam graui, unicū ſufficere teſtem. *Filijs Iſrael & peregrino.* Quemadmodum peregrinus onera urbis & loci in quibus uiuit, ſubire cogitur, ita æquum eſt ut locorum gaudeat immunitatibus & præuilegijs. *Et ſi inſtrumento ferreo.* Solent homines peccata ſua in inſtrumenta iactare. Ferrum inquiunt aut lignum fecit: quæ omnia hic excluduntur. Parui enim ad peccatum refert, quo illo inſtrumento opereris. *Redemptor ſanguinis, ipſe interficiet homicidam.* Quemadmodum propinquus tenetur propinquum protegere nutrire & fouere, ita & uindicare: uoluitque dominus eum iuſto dolori, uindicta inimici ſatisfacere. Et uidetur illo tempore conſanguineis ac propinquis conceſſum, occidere homicidam propinqui, ſi alicubi eis occurriſſet: neque propterea propria authoritate occidebat, ſed legis: quæ non ſolum permittere ſed etiam hoc præcipere uidetur. *Et ipſe non erat inimicus ei.* Præbet hic lex cōiecturas, ex qbus animū nocētis uel innocētis cognoſcas. Ex qbus cōſtat iudicē aliquādo ex coniecturis, iudicare debere.

Quāta grauitate hō ad mortē dānandus

Eruent

Eruent congregatio homicidam : de manu propinqui ſanguinis. Quemadmodum iudicis eſt culpabilem homicidam punire: ita & innocentem a periculo ſeruare: præſertim quando inimicus ad manum eſt, qui poteſt nocere. *Manebit in urbe euaſionis: donec moriatur ſummus ſacerdos.* Quid domine ſacerdoti ſummo, cum homicida: ut eius mortē debeat expectare ad ſui liberationē. Oſtendere uoluit dominus quantum abhorrere debeat ſacerdos homicidia etiam inuoluntaria. Similiter quā polluat hominem homicidium perpetratum: ut nullo pacto eſſe poſsit, ubi eſt domini ſacerdos. *Si egrediendo egreſſus fuerit homicida terminos urbis euaſionis ſuæ.* Hinc ortā puto apud Chriſtianos eccleſiarum immunitatem, cum terminis ſuis, neque eſſe damnādam: modo nō admitteret niſi eos qui merito admittendi eſſent: aut qui ex errore peccarent, quemadmodum dicitur hic. *Ad os teſtium occidetur homicida: & teſtis unus non teſtificabitur in animam ut moriatur.* Habes hic primordia legum, omnium principum: de teſtibus adhibendis in cauſis & de numero eorum: eſſeque de iure diuino neminem ſine teſtibus damnare, neque alterum ſufficere ad alicuius damnationem. *Non accipietis expiationem pro anima homicidæ, qui eſt impius, ut moriatur: ſed moriendo morietur.* Valde timendæ ſunt huiuſmodi expiationes: in locis & regnis ubi cædes multiplicantur, ne in immenſum creſcant. Audi quid actum eſt cum rege Achab, quoniam non occidit Siriæ regem qui mortem 3.Regū.20. commeruerat. Quia dimiſiſti uirum dignum morte, erit anima tua pro anima illius. Sic & Saul pœnas meritas dedit: quoniam pepercerat Hamalechitarum regi & rebus: priori Semuelis. 15. Quidam ex noſtris nuper de hac re, uulgari Luſitano tractatum edidit: in oppoſitam partem decernens, quem miror hanc omiſiſſe legem: & timeo ne forte hoc egerit ad conniuendum principi ex cuius beneficio uiuebat. Non

Quam periculoſa ſit cedis uin-

tium: ne iuſtitia fiat uenalis, & pro nihilo reputetur. *Terræ nō erit expiatio, propter ſanguinem qui effuſus eſt in ea: niſi per ſanguinem illius qui effudit illum.* Dura & terribilis ualde eſt ſententia hæc: & quam maxime principes formidare deberent: ne permitterent homicidas uiuere. Lubet tamē hic ex hebræis afferre, quæ ipſi de huiuſmodi refugij urbibus, ſcriptis mandauerunt: de quibus tradunt omnia hęc. Primum debere eſſe ſex, tres uidelicet citra Iarden & tres alias ultra illum, ut colligunt ex hoc capite, & ex.19. Deuteronomij. Vltra Iarden fuerūt Baſar in deſerto Chamoth Gilhead & Golen in Baſan: tres uero in terra Chenaan fuerunt, Sichem in monte Ephraim, Chadeſch in monte Neptalim, Chebron in Iehudah. Secundo diſtabant hæ ciuitates æqualiter adinuicem. Tertio uiæ quæ ad eas ducebant complanatæ erant: ut nullum eſſet obſtaculum quod homicidam in uia impediret. Quarto in biuio aut triuio, ſtipes erat erectus, in quo ſcriptum erat miklat ut fugientem dirigeret in eam uiam, quæ ad refugij ducebat ciuitatem. Quinto has urbes oportebat non nimis amplas eſſe neque paruas, non quidem paruas ne neceſſaria ad uitam deficerent, non nimis magnas, ne inter frequētiā hominum latere poſſet ſanguinis occiſi redēptor. Sexto oportuit eas eſſe in loco: quo eſſet aquarum copia. Septimo erant in loco ubi nundinæ frequenter habebantur: quo neceſſaria facilius habere poſſent: ſed hæc falſa uidetur, quoniam inter huiuſmodi uenientes ab omni parte ad nundinas facile latere poſſet ſanguinis ultor. Octauo oportuit multos in urbis uicinia pagos fuiſſe, ad arcendum aduerſarium ſi uenire contingeret. Nono accerſendi aliunde erant ſacerdotes & leuitæ incolæ, ſi ciuitas, incolis eſſet deſtituta. Decimo non licebat in his urbibus arma fabricare uenatoria aut bellica: neque retia aut funes, ne forte redemptor ſanguinis, illuc intraret gratia aliquid emendi, ſed hæc etiam fictitia eſt, quoniam oportebat eos habere arma ad defendēdum homicidam: quæ melius ibi fierent quam aliunde deferrentur: & ſi non licebat ibi arma fabricare, ne uindex ſanguinis illuc ueniret gratia emendi, quomodo oporteret ibidē nundinas frequētes celebrare, ad

rabbi, omnis ſua ſchola eum ſequi tenebatur. Tertio decimo iungebantur homicidæ duo aut tres uiri ſapientes uiæ comites: qui eum uerbis defenderent. Sed etiam hæc nullius momenti eſſe uidetur. Quarto decimo omnis homicida ſiue uoluntarius ſiue per errorem occidiſſet, ad mittebatur uſque ad cauſæ diſcuſsionem. Sed etiam hanc arbitror fabuloſam & contra textum hic: quoniam ad eas debebat cōfugere qui per errorem occidiſſet: & putarem prius cauſam diſcuti, quā iſte iret ad ciuitatem refugij. Quinto decimo dicunt conſilium quo cauſa diſcutiebatur fieri in loco ubi homicidium patratum fuerat: ad quæ e ciuitate refugij accerſebatur homicida: & ſi ſtudioſe occidiſſet, ſtatim a magiſtratu occidebatur: ſinminus, ad urbem refugij ſecurus mittebatur. Sexto decimo homicida non ſolum in urbe: ſed etiam infra urbis terminos poterat ambulare. Decimo ſeptimo, nō poterat ex ea urbe, ante ſummi ſacerdotis obitum ad ſuos redire. Decimo. 8. ad ſuam urbem homicida reuerſus: ad omnia munia & offitia admitebatur. Tradūt etiam hebræi, ſummorū pontificum matres: exulantibus homicidis frequenter munera miſiſſe: & alia contuliſſe bona, quominus ſummi ſacerdotis obitum optarent, quod ſi homicida in ciuitate refugij aliquem occidiſſet, unde in aliam migrare tenebatur ſtatim. Dicunt etiam Deum ideo noluiſſe homicidam agere in eo loco quo ageret ſummus ſacerdos, quoniam homicida abbreuiat hominum dies: ſummus uero pontifex prolongat: unde non eſt æquum ut ſimul uerſentur prolongator & abbreuiator uitæ. Item quia homicida contaminat terram, & remouet maieſtatem diuinæ præſentiæ: ſummus uero pontifex mundat eam, & occaſio eſt præſentiæ maieſtatis diuinæ. Hæc ex hebræorum ſcriptis in quibus meo iuditio multa conficta ac mentita habentur: quæ breuibus retulimus, ut uideas quales harum rerum artifices ſint noſtri temporis Iehudæi: ſed iam ad alia.

IN CAPVT. XXXVI. NVMERI. IVſta literam adnotationes.

E*T acceſſerunt principes patrum.* Deciditur hic a domino caſus dubius: quoniam fraudati uidebantur filij Menaſſeh hæreditate ſua: & proponunt cauſam ſuam coram Moſeh & patribus. *Domino meo præcepit dominus.* Iam Moſeh dominum uocant, quoniam de hæreditate agebatur. Et aduerte iſtos cauſam ſuam ideo propoſuiſſe, quoniam uidebant cæteras tribus contendere ſuper matrimonio iſtarum fœminarum, ut earum haberent hæreditatem. Et poteſt legi Domino meo præcepit dominus, & Domine mi, præcepit dominus: & ſecunda lectio magis mihi probatur, quoniam in litera non additur Lamed nomini Adonai, quod eſt dominus. *Et diminuetur hæreditas earum.* Verbum gara, potius ſignificat auferre, quam diminuere & ſic uerbum Hieronymus uertit Ezechielis. 16. ubi alij uertunt. Et egra, id eſt, diminuam ſtatutum cibum tibi, Et auferam ſtatutum cibum. Sic Ieremiæ 48. ubi alij uertunt. Omnis barba geruah, id eſt, diminuta, ipſe uertit raſa ſeu ablata. Et Iob 36. Non Iigra, id eſt, prohibebit uel auferet a iuſto oculos ſuos: quod magis quadrat quam non diminuet. Idem eodem capite. Quum iegara, id eſt, prohibuerit uel abſtulerit ſtillas aquarum. Si tamen diminuere uertas non cōtendam: melius tamen uertendum puto. Et deficiet ſeu auferetur hæreditas earum, de hæreditate patrum noſtrorum. *Et cum fuerit Iobel.* Senſus eſt Tolerabile eſſet hæreditatem harum a noſtra tribu modo tolli: ſi eſſet ſpes quod tempore Iobel reſtitueretur nobis: ſed cum iſtæ fœminę ire debeant ad alienam tribum: nunquam earum hæreditas reſtituetur nobis. Ideo dicunt illarum hæreditates perpetuo auferendas a tribu ſua. Dicitur autē Iobel a iabal quod eſt ducere forte ſic dictum quaſi ductum ſeu extenſum: ſiue pro cornu accipiatur ſiue pro anno: ſed melius pro anno quoniam ad quinquaginta annos extēdebatur, cornu uero ſic dictum puto, quod eo anno cornibus arietinis clāgebatur: aut quia ut diximus extenſum eſt: qua de cauſa appellatum puto riuum aquarum Iebel a productione & iabelet. i. ueruca quod producta ſit. *Vt bonum eſt in oculis earum: erunt in uxores.* i. ut eis placuerit uiros accipient: aut cui libuerit erunt in uxores, modo ſint de earum familia. *Et non uertetur.* Aut circuibit, quoniam ſabab hoc ſignificat: licet etiam ſignificet uerti. *Quoniam uir in hæreditate tribus patrū ſuorū adhærebunt, in filiis Iſrael.* Nō præcipitur ut omnis Iſraelita accipiat uxorē de tribu ſua: quoniam hoc non fuit præceptum Iſraelitis: ſed redditur ratio prioris legis qua dictum eſt. Tantum in familia patrum ſuorum erūt in uxores: ubi præcipitur quod fœminæ habentes hæreditatem, non ſolum nubant uiris ſuæ tribus, ſed familiæ ſuæ, quo facto uir adhærebit in Iſrael in hęreditate tribus patrū ſuorū. Si enim acceperit uxorē familię ſuę, habētem hęreditatē

iſto modo non recedet hæreditas a familia ſua. *Et omnis filia hæreditate accipiens hæreditatem, de tribubus filiorum Iſrael: alicui de familia tribus patris ſui erit in uxorē*. Non extenditur lex ad quanlibet filiam, ſed ad habentem hæreditatem & hæc iubetur uirum accipere de familia ſua: ne hæreditas unius tribus in aliam tranſeat. Et quia ſecūdum legem, filia non erat hæres extante filio, nō prohibebantur fœminæ unius tribus, nubere uiris alterius, niſi eſſent hæredes, ſicut neque maſculis prohibetur hic, accipere uxores de tribu aliena. Vnde Leuitæ quia non habebant hæreditates, uxores ex alijs tribubus accipiebant: ſicut legimus de Aharone qui cum eſſet de tribu Leui, uxorem accepit filiam tribus Iehudah ſcilicet Iochabeth ut Exodi. 6. dictum eſt. Aliqui uoluerunt ex illa lege. Quoniam uir hæreditati tribus patrum ſuorum adhærebunt habere, uiros non poſſe accipere uxores ex alijs tribubus, quem ſenſum uidetur ſequi uulgatus interpres, ſed prior uidetur germanior, quem etiam probat uſus Iſraelitarum. *Iſta ſunt præcepta & iuditia*. Admonui ſæpius nomen ſauah, id eſt, præceptum, ſonare limitationem & coarctationem: miſpat uero, iuditium quatenus aliquid decernit. *In manu Moſeh*, id eſt, eo intermedio, ſeu eius opera. *In campeſtribus Moab*. Melius in confinibus ſeu coniunctionibus.

IN CAP. XXXVI. NVMERI, AD MOrum ornamentum adnotatio.

ET acceſſerunt principes patrum. Mirum ualde eſt quām oculati ſint homines præſertim Iehudæi: in uidendis iacturis & lucris rerum temporalium: & quam ſoliciti erga hæc ſint. Nam quemadmodum lucrum in abditiſsimis rebus uident: Ita & iacturam. Cum ſemel ſeruator Chriſtiani populi Chriſtus noſter, multa de paſsione coram diſcipulis diſſeruiſſet, quod uidelicet eſſet gentibus tradendus illudendus flagellandus & crucifigendus: & inter hæc quedam paucula de ſua reſurrectione addidiſſet: habui diſcipulorum duorum ambitio, tam linceos (ut ita dixerim) oculos: ut futuram & occultiſsimam dignitatem & gloriam: inter tot obprobria conſpiceret & poſtularet: Ad huc princeps eſt in utero matris & ignoratur an ſanus in hanc egrediatur lucem, & iam ſunt homines, qui officia ac miniſteria eius ambiunt neque poſtulare uerentur. Nondum cōnubia harum puellarum tractabantur, ignorabatur an tantum unaqueque tribus poſſeſsionum haberet, ut parum eſſet portionem iſtarū alteri dare: & iam de ea re ſollicitantur Docecemur etiam, rei diffinitionem quærere ante quam lis de ea oriatur inter aliquos. *Rectū filij Ioſeph loquuntur*. Non eſt mirandum ſi princeps in ſtatuendis legibus, non omnia decernat, poſtquā uides hic Dominum à principio non omnia ſtatuiſſe, ſed temporis ſucceſſu Voluit enim ſubditos non onerare legum innumera multitudine: ſatius eſtimās, occurrentibus caſibus, nouis ſtatutis ſuccurrere, quam à principio fere innumerabiles facere, quòd legiſlatores maxime aduertere uellem. *Veruntamen familiæ tribus patrum ſuorum e- runt in uxores*. Conſtat manifeſte ex hoc loco: matrimonium cum certis perſonis poſſe alicui præcipi: &, etiam cum alijs interdici propter, publicam utilitatem: & multorum iacturam: unde ſine peccato princeps eccleſiæ poteſt multa circa matrimonia ſtatuere, certos gradus prohibere, & id genus multa facere. Cauendum tamen eſt, ne matrimonium alicuius, ad unam ſolam perſonam arctet. Nam licet dominus hic filias Selophchad accipere uiros de familia ſua compulerit liberam tamen dedit optionem ad eos, quos ex eadem familia uelent. Similiter docemur elaborandum eſſe nobis, ne hæreditas patrum noſtrorum tranſeat ad alienos, quemadmodum pro ea maxime ſolicitus fuit. Nabot ut regum prodit hiſtoria Det tamen ipſe ut liceet has terrenas hæreditates aliquando uendamus, & alijs tradamus: cæleſtem tamen incorruptam ſeruemus: quam nobis ipſe donare dignetur qui in ſæcula uiuit Deus, qui dedit hunc librum abſoluiſſe.

Ex officina Ioannis Blauij de Agrippina Coloniã
Anno Dñi. M. D. LVII.